

ქართლის

ცხოვრება

თ ბ ი ლ ი ს ი

1942

ანასეული

ქართლის ცხოვრება

АКАДЕМИЯ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР – ИНСТИТУТ ИСТОРИИ

ОРИГИНАЛЬНЫЕ ИСТОЧНИКИ ПО ИСТОРИИ ГРУЗИИ

А. ИСТОРИКИ

КАРТЛИС ЦХОВРЕБА

(ИСТОРИЯ ГРУЗИИ)

СПИСОК ЦАРИЦЫ АННЫ

Подготовил к печати Отдел филологии

Под редакцией
С. Г. Каухишвили

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК ГРУЗИНСКОЙ ССР

Тбилиси

1942

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია - ისტორიის ინსტიტუტი

საქართველოს ისტორიის ორიგინალური წყაროები

А. ისტორიკოსები

ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ა

ანა დედოფლისეული ნუსხა

დასაბეჭდად მოამზადა ფილოლოგიის განყოფილებამ

სიმონ ყაუხჩიშვილის

რედაქციით

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
პრეზიდიუმის განკარგულებით

რედაქტორი სიმ. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი

შინაარსი

წინასიტყვაობა VII

შესავალი

ანა-დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება (ი ვ. ჯ ა- ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს ა).	XI-XVI
ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი (ს. ყ ა უ ხ ჩ ი შ ვ ი ლ ი ს ა).	XVII – LXXXIII
შემოკლებათა სია	LXXXIV

ანასეული ქართლის ცხოვრება

(ტექსტი)

ლეონტი მროველი – ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირ- ველთაგანთა მამათა და ნათესავთა.	1 – 88
თავი პირველი	1
თავი მეორე: ამბავი ქართლისა	4
თავი მესამე: შემოსულა ალექსანდრესი	11
თავი მეოთხე: შემოსულა სპარსთა ქართლს. მეფობა მირიანი- სი ქასრეს ძისა	37
თავი მეხუთე: ცხოვრება მირიანისა	40
მოქცევა მირიან მეფისა და ყოვლისა ქართლისა.	45
თქმული აზიათარ მღდელისა	58
თქმული მისივე აზიათარ მღდელისა კუართისათვის უფლისა.	59
თქმული სიდონია დედაკაცისა (... მოქცევა სასცეაულითა მირი - ან მეფისა).	66
თქმული მისივე აღმწებისათვის ეკლესიისა	69
ამაღლებისათვის პატოსნისა ჯუარისა	75
წიგნი, რომელი მიუწერა პატრიაქმან რომისამან და ბრანჯთა მეფემან ნინოს და მეფესა მირიანს და ყოველსა ერსა ქართ- ლისა	79
ჯუანშერი – ცხოვრება და მოქალაქეობა ვახტანგ გორგას - ლისა	89 – 156
წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა აჩილისი	157-159

მატიანე ქართლისად	160-199
ცხოვრება მეფეთ - მეფესა დავითისი	200-235
[გადამწერის ანდერძი]	236
ლაშა გიორგის- დროინდელი მემატიაზე	237-245
ცხოვრება დემეტრე მეფისა	237
ცხოვრება გიორგი მეფისა	239
ცხოვრება დიდისა მეფეთ-მეფისა თამარისი	240
ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა	243
საკუთარ სახელთა საძიებელი	249-313

წინასიტყვაობა

1913 წელს ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა აღმოაჩინა „ქართლის ცხოვრების“ უძველესი ხელნაწერი, ანა დედოფლის დავალებით გადაწერილი. მანვე უძღვნა ამ ხელნაწერს გამოკვლევა¹, რომელშიაც აღნიშნა, რომ ანა დედოფლისეული ხელნაწერი შეიცავს: 1) „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ხელნაწერებშიაც შეტანილი პირველი ხუთი საისტორიო ძეგლის² უძველეს, XV საუკუნის ბოლო წლებში (1479 – 1496 წლებში) გადაწერილ ნუსხას და 2) აქამდე უცნობ „ლაშა გიორგის დროინდელ მატთანეს“³. ივ. ჯავახიშვილმა იმთავითვე მართებულად შეაფასა ანა დედოფლისეული ნუსხა და მას იგი ხშირად მიმართავდა თავის სხვადასხვა გამოკვლევაში როგორც „ქართლის ცხოვრების კრებულის შედგენის საკითხის რკვევის, ისე საქართველოს ისტორიის ცალკეული ფაქტების დადგენის დროს- ანა დედოფლისეული ნუსხის უკვე ნაწილობრივმა გამოყენებამ ათქმევინა მას: „მკითხველი ადვილად მიხვდება რა განმც უნდა იყოს მეცნიერებისათვის ახლად აღმოჩენილი ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“-ო⁴.

ანა დედოფლისეული ხელნაწერის მხოლოდ უკანასკნელი ნაწილი გამოაქვეყნა ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა 1927 წელს, სახელდობრ, ხელნაწერის 412 – 425 გვერდებზე მოთავსებული „ლაშა გიორგის დროინდელი მატთანე“⁵, რომელიც ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხაში არ მოიპოვება, ხოლო ხელნაწერის

¹ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა. წიგნი I: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (თბილისი 1916) გვ. 256-261. გადმობეჭდილია წინამდებარე გამოცემაში, გვ. XI - XVI.

² ეს ხუთი ძეგლია ა) ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა...“, ბ) ჯუანშერის „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“, გ) „წამება არჩილისი“, დ) მათნი ქართლისაჲ“ და ე) ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“.

³ ეს მატთანე მოგვითხრობს დემეტრე I, დავით III, გიორგი III, თამარ მეფისა და ლაშა გიორგის მეფობათა მოკლე ისტორიას.

⁴ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, დასახ. ნაშრ., გვ. 261; იხ. ქვემოთ გვ. XVI.

⁵ ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემატთანე. გამოსცა ი ვ ა ნ ე ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა. თბილისი 1927 გვ. 22.

ძირითადი ნაწილი (1-412 გვ.) დღემდე არ ყოფილა არც გამოქვეყნებული ცალკე პუბლიკაციის სახით და არც გამოყენებული „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანილ ისტორიკოსთა თხზულებების ტექსტუალური შედგენილობის გამოსაკვლევად.

ვინაიდან ანა დედოფლისეულ ხელნაწერს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს მეცნიერებისათვის, ამიტომ საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის ხელმძღვანელობამ გადაწყვიტა ცალკე გამოცემის სახით გამოექვეყნებინა „ქართლის ცხოვრების.“ ეს ასალი, აქამდე უცნობი, ნუსხა, რათა იგი მეორე ძველ, უკვე გამოქვეყნებულ¹, ნუსხასთან ერთად საფუძვლად დასდებოდა მომავალში როგორც „ქართლის ცხოვრების“ კრებულის შესწავლას, ისე ამ კრებულში შეტანილ ცალკე საისტორიო ძეგლთა ტექსტის დადგენას, და ამ გამოცემის დამზადება დაავალა ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილებას.

წინამდებარე გამოცემაც ამ დავალების შესრულების შედეგია.

ჩვენი ძირითადი ამოცანა იყო წარმოგვედგინა „ქართლის ცხოვრების“ ანასეული ნუსხა ყველა მისი, როგორც ტექსტუალური ისე ენობრივი, თავისებურებით² და ჩვენ არ შევდგომივართ ტექსტის შესწორებასა და აღდგენასა მაგრამ ვინაიდან ანასეულ ხელნაწერში გვხვდება გადამწერის უნებლიე შეცდომები (გრაფიკული შეცდომები, კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომები და სხვ.)³ და ზოგან ხელნაწერის დაზიანების გამო ტექსტიც ნაკლულევანია, ამიტომ ჩვენს გამოცემაში შევასწორეთ ის, რაც გადამწერის შეცდომად მიგვაჩნდა, ხოლო ნაკლულევანი ადგილები შევავსეთ მარიამისეული ნუსხის (ზოგჯერ ბ რ ო ს ე ს გამოცემის) მიხედვით⁴ (სქოლიოში სი-

¹ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი.გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. თბილისი 1906 წ.

² ასე, მაგალითად, ჩვენ დავტოვეთ უცვლელად ანასეული ნუსხის წანაკითხები: ჯონბერ, არბაკ, იელუსალემი, სურტანი და სხვ.

³ ამათ შესახებ იხ. ქვემოთ ჩვენს შესავალ ნარკვევში.

⁴ ნაკლულევანი ადგილების შევსება მარიამისეული ნუსხის მიხედვით კ ი რ ო ბ ი თ ი ა. ქვემოთ მოთავსებულ ჩვენს შესავალ წერილში გამორკვეულია, რომ მარიამისეული ნუსხა(M)ყოველთვის არ იძლევა პირველ-დედნის სწორ ვარიანტს და ხშირად ბ რ ო ს ე ს გამოცემაშია (B-ში) ის ვარიანტი. რომელიც უფრო ძველი და ნამდვილი ნუსხებიდან მომდინარეობს, მაგრამ რადგან ჯერჯერობით არ არის შესწავლილი ბ რ ო ს ე ს მიერ გამოყენებულ (XVIII საუკუნის) ნუსხებში მოცემული ცალკეული ვარიანტების ღირებულება, ამიტომ ჩვენი გამოცემის ტექსტი კ ი რ ო ბ ი თ ა დ შევავსეთ იმ ნუსხის (M) მიხედვით, რომელიც ქ რ ო ნ ო ლ ო გ ი უ რ ა დ ბროსეს მიერ გამოყენებულ ნუსხაზე უძველესია. შევსება კი საჭიროდ

სრულით გვაქვს აღნიშნული ჩვენი ხელნაწერის ყოველგვარი კითხვა-სხვაობა, რომელიც კი ტექსტში არაა შეტანილი).

ჩვენი ამოცანის ფარგლებს სცილდებოდა ანასეული ნუსხის შედარება „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებთან. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ქართლის ცხოვრების“ შესწავლის მდგომარეობის დღევანდელ ეტაპზე ეს არც შესაძლებელი იყო და არც საჭირო. როგორც ჩვენს შესავალ ნარკვევში აღნიშნული გვაქვს. ბ რ ო ს ე ს გამოცემა არც-

ერთ ნუსხას არ ემყარება (ის ემყარება, საერთოდ, XVIII საუკუნის ნუსხებს) და ამდენად ის თვითონაც უნდა განხილულ იქნას, როგორც ერთ-ერთი ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“. ამიტომ მასთან შედარება ანასეული ნუსხისა, „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი ტექსტის დადგენის მიზნით, უშედეგო იქნებოდა: საჭიროა შედარება არა ბროსეს გამოცემასთან, არამედ XVIII საუკუნის ცალკეულ (რუმინანცევის, თეიმურაზის, მაჩაბლის, ჯანაშვილის, ბარათაშვილის და სხვა) ნუსხებთან, ისევე როგორც მარიამისეულ და ჭალაშვილისეულ ხელნაწერებთან: ასეთი სამუშაო კი არ შეიძლებოდა შესულიყო „ანასეული ქართლის ცხოვრების“ გამომცემლის ამოცანაში; ის სრულიად ახალი თემაა. და ჩვენი საისტორიო-საფილოლოგიო მეცნიერების მორიგ გეგმაში უნდა იქნას შეტანილი „ქართლის ცხოვრების“ ძირითადი ტექსტის დადგენა ყველა არსებული ნუსხის მიხედვით და მისი გამოცემ. წინამდებარე გამოცემაში კი ჩვენ შევადარეთ ანასეული ნუსხა MB-ს იმდენად, რამდენადაც ანასეული ხელნაწერის დასახასიათებლად და მის ზოგიერთ კითხვა-სხვაობათა ღირებულების გამოსარკვევად შეიძლება წინასწარ დასჭირდეს მკვლევარს: ასეთი ნაწილობრივი შედარების შედეგი მოცემულია, ერთი მხრით, ტექსტის გამოცემის სქოლიოებში და, მეორე მხრით, ჩვენს შესავალ ნარკვევში.

„ანასეული ქართლის ცხოვრება“ დამზადდა გამოსაცემად ისტორიის ინსტიტუტის ფილოლოგიის განყოფილების თანამშრომელთა ერთობლივი მონაწილეობით. პირველი ძირითადი სამუშაო შეასრულა განყოფილების თანამშრომელმა ნათელა ივანეს ასულმა ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა, რომელმაც გადმოსწერა A ხელნაწერის ტექსტი; მანვე შეადარა თავიდან ბოლომდე ე. თაყაიშვილის მიერ გამოცემული „მარიამ დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“ ხელნაწერს (საქ.

მივიჩნიეთ, რათა მკითხველს ხელთ ჰქონოდა გაბმული ტექსტი და არა ნაწყვეტები.

- X -

მუზ. ხელნ S – № 30); გარდა ამისა ნ. ჯავახიშვილმა განყოფილების თანამშრომელ ნ. ს ა ბ ა შ ვ ი ლ თ ა ნ ერთად A ხელნაწერთან შემოწმების საფუძველზე ჩაატარა ანაწყოების პირველი ორი კორექტურა და ამოსწერა საკუთარი სახელები საძიებლისათვის. თანამშრომელმა მ. კ ა ხ ა ძ ე მ იკისრა ანაწყოების უკანასკნელი კორექტურა (ხელნაწერთან შეწამებით), ისევე როგორც შესავალ ნარკვევსა და საძიებელში მოყვანილი ციტაციის შეჯერება. დანარჩენი სამუშაო (გადმოწერილი ტექსტის შედარება ხელნაწერთან, გამოსაცემი ტექსტის დადგენა და სქოლიოების შედგენა MB-სთან შედარების საფუძველზე საძიებლის შედგენა¹ და შესავალი ნარკვევი) გვეკუთვნის ჩვენ.

გამოცემას წარვუძღვარეთ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს ნარკვევი „ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“, რომელიც წარმოადგენს „ქართლის ცხოვრების“ ახლად აღმოჩენილი ნუსხის პირველსა და საფუძველიან შეფასებას და რომელიც ამოვიღეთ მისი ცნობილი ნაშრომიდან „ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა“ (თბ. 1916)- ჩვენს გამოცემაში გავიმეორეთ აგრეთვე – რათა „ანასეული ქართლის

ცხოვრება“ წარმოდგენილი ყოფილიყო სრულად – ივ. ჯ ა ვ ი ხ ი შ ვ ი-
ლ ი ს მიერ უკვე გამოცემული „ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემა-
ტიანე“, რომელიც გადმოვბეჭდეთ იმავე სახით, როგორც ის ივ. ჯ ა-
ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა გამოსცა (შევასწორეთ მხოლოდ ზოგიერთი კო-
რექტურული შეცდომა). დასასრულ „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი
თავებად დავყავით იმ დებულებათა მიხედვით, რომლებიც მიღებუ-
ლი აქვს ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ს თავის „ძველ ქართულ საისტორიო
მწერლობაში“; ეს თავებია: 1. ლეონტი მროველი (გვ. 1 – 88), 2.
ჯუანშერი (გვ. 89-156), 3. წამება... არჩილისი (გვ. 157 – 159), 4.
მატიანე ქართლისაჲ (გვ. 160-199), 5. ცხოვრება მეფეთ-მეფისა
დავითისი (გვ. 200-235) და 6. ლაშა-გიორგის-დროინდელი მემა-
ტიანე (გვ. 237-245).

სიმ. ყაუხჩიშვილი

თბილისი

1942 წლის 19 ნოემბერი

¹ საძიებლის შედგენის დროს გამოვიყენეთ პ. ი ნ ბ ო რ ო ყ ვ ა ს მიერ დამ-
ზადებული „ძველ-ქართულ საისტორიო თხზულებათა ინდექსი“, რომელსაც
ბეჭდავს საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის გამომცემლობა.

ანა - დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება¹

აქამდის ჩვენ ქ ცის მხოლოდ ერთადერთი ხელთნაწერი გვქონ-
და, რომელიც ვახტანგზე უწინარეს იყო დაწერილი, და ამის გამო
ცხადი იყო, რომ მას ვახტანგ VI გავლენა ვერ დაეტყობოდა და შე-
დარებით ძველი სახე უნდა ჰქონოდა. ეს ის შესანიშნავი ხელთნაწე-
რია, რომელშიაც განთქმული „მ მ დ ფლსი ქ ცა“ არის შენახული,
1638 –1646 წლებში გადაწერილი. პირველად ეს ხელთნაწერი გან-
სვენებულმა დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე მ აღწერა და დააფასა (იხ. Статьи по ис-
тории и древностям Грузии. Приложение к V тому Зап. Акад.
Наук. გვ. 11 – 12. ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ისტორია გამოც.
დ. ბაქრაძის მიერ, 1885 წ., გვ. XXI და დ. ბ ა ქ რ ა ძ ი ს, საქარ-
თველოს ისტორია, 1889 წელს, გვ. 43, 54-55). ეს ხელთნაწერი
ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ს ა ც აქვს ვრცლად აღწერილი თავის შრომაში
„описание рукоп. Общ. Распр. Грам. (Т . II, вып. 1, 1906 წ., გვ. 27-38).

მარტო მ მ დ ფ ლსი ქ ცა სრულებით საკმაო ცნობებს გვაძლევ-
და, რომ ქ ცის შედგენისა და თანდათან ზრდისა და ისტორიის
უმთავრესი საკითხები გამოგვერკვია, მაგრამ წინანდელ მკვლევართ
ამ ძვირფას მასალებით ჯეროვანად არ უსარგებლიათ.

როდესაც ქ ცის შედგენისა და შევსების საკითხი მ შ დ ფ ლ
ქ ც სდა მიხედვით გამორკვეული მქონდა და „ქართველ ერის ისტო-
რიის“ I წიგნის გადაკეთებულს და შევსებულს ნაწილს ვწერდი,
1913 წ. ს. ლამისყანაში ა. ი. ჯამბაკურ-ორბელიანის სახლში, ძველ
საგვარეულო წიგნსაცავის გადასინჯვის დროს, სრულებით მოუ-
ლოდნელად ქ ცის მეორე და ამასთანავე უძველესი შესანიშნავი
ხელთნაწერი აღმოვაჩინე.

ეს ხელთნაწერი ყდიანია, დაზიანებული ტყავის ყდა აქვს. რა-
კი ყდა თავის ზომით ხელთნაწერის თავდაპირველ ზომაზე გაცილე-

ბით ნაკლებია და მხოლოდ ხელთნაწერის მერმინდელ დაზიანებულს ზომას უდგება, ამასთანავე ზევითი ყდა ქვეითაზე მომცრო და მრუ-

¹ ამოღებულია ი ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს წიგნიდან: ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდები წინათ და ეხლა. წიგნი I: ძველი ქართლი საისტორიო მწერლობა, თბ. 1916, გვ. 256-261.

- XII -

დეა, ამიტომ ცხადია, რომ ყდა მერე უნდა იყოს გაკეთებული იმ დროს, როდესაც თვით ხელთნაწერი უკვე თვალსაჩინოდ დაზიანებული ყოფილა. ხელთნაწერი მოყვითანო ან იქნებ დროთა განმავლობაში გაყვითლებულ ქალღმერთს ნაწერი. თვით ქალღმერთი ოდნავ წვრილ ზოლებიანია და ზევითგან ქვემოთკენ ჩამოვლებული (5-6) გამსჭვირვალ ხაზები აქვს, ხოლო შუაგულში შემდეგი გამსჭვირვალ ივე ნიშანი ზის:

ხელთნაწერს თავში და ბოლოში ფურცლები აკლია, მაგრამ ქცა ხელთნაწერის ბოლო ნაწილზე უწინარეს თავდება და ამიტომ ქცის დასასრული არ დაზიანებულია. მთელს ხელთნაწერს ქვეითი (იშვიათად ზევითიც) და მარჯვენა გვერდის არშიები შემოჭრილი აქვს, ალბათ ბარათებისათვის იქნება შეკვეცილი. ეს ვგონებ უკვე იმ დროს უნდა მომხდარიყო, როდესაც ხელთნაწერს ეხლანდელი ყდა ჯერ არა ჰქონდა, იმიტომ რომ ეხლანდელი ყდა თავის ზომით უკვე არშიებ-შეკვეცილ ხელთნაწერის ზომას უდრის, ამას გარდა თავში ფურცლები თავგებისაგანაც შექმულია.

ხელთნაწერი რვეულებად არის აკინძული. თითო რვეულში 8 ფურცელია, ანუ 16 გვერდია. გვერდების სათვალავი აღნიშნული არ არის და მხოლოდ თვითოეულს (ზოგს აკლია) რვეულს პირველს გვერდზე რვეულის სათვალავი უზის, რვეულების სათვალავებისდა მიხედვით ხელთნაწერში სულ ცოტა 33 რვაფურცლიანი რვეული უნდა ყოფილიყო, ეხლა მე-33(ლგ)-ე რვეულს მერვე ფურცელი აკლია.

ხოლო რაკი ამ ადგილას იოანე ზედაზნელის საყურადღებო ც ა-ა, რომელიც უკვე მე-31-ე რვეულის მეორე გვერდითგანვე იწყება, და იქ, სადაც ეხლა ხელთნაწერი სწყდება არამც თუ „ც ა“ დამთავრებული არ არის, არამედ ბლომად აკლია, ამიტომ ცხადია, რომ თავდაპირველად ამ ხელთნაწერში 33 რვეულზე გაცილებით მეტი უნდა ყოფილიყო. როგორც აღნიშნული იყო, თავში ხელთნაწერს ბევრი აკლია. ეხლა იწყება მეხუთე (ე) რვეულით, რომელსაც წინ უძღვის ვგონებ მე-4-ე რვეულის ძალზე დაზიანებული მხოლოდ ორი ფურცელი, მაშასადამე 60 გვერდი სრულებით აკლია და 4 გვერდიც ნახევარზე დაზიანებულია. დანარჩენ რვეულებშიც მე-5-ეს და მე-6-ის ოთხს პირველს ფურცელს ქვეითი მარჯვენა კუთხეები ეგონებ თავგებისაგან მოჭმული აქვს.

თვითოეულს გვერდზე 17 სტრიქონია დატეული. წიგნი საკმაოდ მსხვილ მხედრულ ხელით არის ნაწერი. ასოები გადაბმულია, მაგრამ მკაფიოდ არის გამოყვანილი. მწერალი დიდი ხელოვანი არ ყოფილა, და არც ხელი ჰქონია ლამაზი. ზოგიერთს ასოს ძველი მოხაზულობის კვალი ამჩნევია. პალეოგრაფიულად საყურადღებოა ასოები ზ, ჩ, ყ, პ, ჰ, ჯ, და სხვა. მთელ ხელთნაწერში თვითოეული სიტყვის შემდგომ სამ-სამი წერტილი ზის, ხოლო „განკვეთილობის“ (სასვენ) ნიშნად მძიმეა (,) ნახმარი, რომელიც სამ წერტილს შემდგომ ზის ხოლმე. სათაურები და საყურადღებო ადგილები სინგურით არის ნაწერი, დანარჩენი - კი მთლად შავი მელნით.

ეხლა თავი-და-თავი იმის გამორკვევაა, თუ როდის არის ანა დ ფლსი ქ ცა გადაწერილი. რაკი ამას თავი და ბოლო აკლია, ამიტომ იქ ამის შესახებ პირდაპირი ცნობები შენახული არ არის, მაგრამ დიდად დაახლოვებით თარიღის გამორკვევა მაინც ადვილია. მე-30-ე („ლ“) რვეულის მე-3-ე გვერდზე ქ ცის დასასრულის შემდგომ (ქ ცა მემე რვეულის მე-2-ე გვერდზე თავდება) ხელთნაწერის გადაწერი სხვათა შორის ამბობს: «ღმერთო და ყოველნო წმიდანო მისნო და წმიდაო გიორგი ალავერდისაო, მთავარ-მოწამეო, მცველ და მფარველ, მწარსა-მდგომელ და განმმარჯუებელ ექმნენით ორთა ცხორებათა შინა პატრონთა დ ე დ ო ფ ა ლ თ ა დ ე დ ო ფ ა ლ ს ა ნ ე ს ტ ა ნ- და რ ე ჯ ა ნ ს და ძ ე ს ა მ ა თ ს ა ლ თ ი ვ-გ უ ი რ გ უ ი- ნ ო ს ა ნ ს ა მ ე ფ ე ს ა ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე ს და დ ე დ ო ფ ა ლ ა ნ ა ს. რ ო მ ლ ი ს ა მ ი ე რ გ უ ე ბ რ ძ ა ნ ა პ ა ტ ი ო ს ა ნ თ ა ა მ ა თ წ ი გ ნ- თ ა ა ლ წ ე რ ა. დაღაცათუ ჩუენ შეუძლებელ ვიყვენით, არამედ ბრძანებათა მისთა ვერღარა ურჩ ვექმნენით, ხოლო ჩუენ ძალისა- ებრ ვითარცა ძალ-გუედვა ვილუაწეთ, დაღაცათუ ნალუაწი ესე უნ-

დო და უშუერ არს, არამედ შენდობა იყავნ ყოველთაგან»¹ (ანა დფ ლსი ქ ცა მე-30-ე რვეულის 3-4 გვერდი).

მაშასადამე ეს ხელთნაწერი ანა დედოფლის ბრძანებით ყოფილა გადაწერილი, რომელიც ალექსანდრე მეფის თანამეცხედრე ყოფილა. ამ მეფე-დედოფლის შესახებ ხელთნაწერის დამწერს კიდევ შემდეგი შინაარსიანი ცნობა მოეპოვება: «ადიდენ ღმერთმან და დაამყარენ ორთავე ცხორებათა შინა პატრონნი დ ე დ ო ფ ა ლ-

თ ა დ ე დ ო ფ ა ლ ი ნ ე ს ტ ა ნ - დ ა რ ე ჯ ა ნ დ ა მ ე მ ა თ ი მ ე ფ ე ა ლ ე ქ ს ა ნ დ რ ე დ ა დ ე დ ო ფ ა ლ ი ა ნ ა ; ესენი იყუნეს უმეტეს ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი მაშენებელნი ეკლესიათანი, რამეთუ ალავერდი წარტყუნულ იყო წარმართთაგან რომელ სხუათა მეფეთა ვერ კელ ეყო განწმედად და აღშენებად, ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარძლისა, აღაშენნეს, ცა² და გუმბათი და სამჯრონი რაბამ რამე აღმატებულად და შემსგავსებულად ვითარცა ჯერ იყო წინანდელთა ქმნულთა ნივთთა სიკეთითა და მოქმნულებისა შეუსწორებელობისა (sic) და აღავსო სიწმიდეთა მიერ პატოსანთა ნაწილთა წმიდათათა წმიდათა ხატთა და სიწმიდისა სამსახურებელთა ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა სიკეთითა შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა გიორგისა და მოწესეთა მისთათუის შემდგომად ამათ თანა რაოდენნიმე ეკლესიანი აღაშენნეს და რაოდენნიმე წარმართთაგან შეგინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს სახლად ღ თისა და წარსამართებელად მეფობისა თუისისა» (იქვე, მე-30-ე რვეულის გვ. 2-3).

ამ დედოფალთ-დედოფალის ნესტან-დარეჯანის, მისი ძის მეფის ალექსანდრეს და დედოფლის ანნას შესახებ ცნობები მოიპოვება: რამდენიმე გუჯარიც კია შენახული, რომელიც ამ ალექსანდრე მეფის მიერ არის ნაბოძები. ერთს მათგანში, რომელიც ეტრატზეა ნაწერი და დავით-გარესჯის მონასტერს ეკუთვნის, სწერია: «ჩუენ... ლიხთა იმერისა და ლიხთა ამერისა ორისავე ტახტის მტკიცედ მპყრობელისა მეფეთ-მეფისა სულ -კურთხეულისა გიორგის ძემან, მეფემან ალექსანდრე, ბატრონმა (sic) დ ე უ ლ თ ა დ ე დ ო ფ ა ლ ი მ ა ნ ჩ უ ე ნ მ ა ნ ნ ე ს ტ ა ნ - დ ა რ ე ჯ ა ნ დ ა თ ა ნ ა მ ე ც ხ ე დ რ ე მ ა ნ

¹სამ-სამი წერტილი ყოველ სიტყვის შემდგომ გამოვტოვებთ და მხოლოდ მძიმეა დაცული ისევე, როგორც თვით დედანშია.

² დედანში სწერია „ცა“, მაგრამ უეჭველია აქ მეორე ა=ფ და ასეც კითხულობდნენ, მხოლოდ რაკი მაშინ მხედრულად ამ ასოსთვის ჯერ მოხაზულობა არ არსებობდა, ამიტომ წერის დროს ხუცურს ასოს ხმა რობდნენ რომელიც მხედრულს „ა-ნს“ ძალიან წააგავს.

ჩ უ ე ნ მ ა ნ ა ნ ა რაოდენნი ქება-მადლობა შევსწიროთ თქუენდა (მეტეხთა და ხახულის ღვთის-მშობელის) მიმართ... აგარის ნათესავნი და მტერნი წინააღმდგომნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქცეულ არიან დღეინდელად დღედმდე»-ო (ქვ ბი II, 300). საბედნიეროდ ეს საბუთი თარიღიანია: «დაიწერა გუჯარი ესე ჩუენი ქვ სა: რნიზ: (167) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: გ: (3) თუესა იენვარსა (sic): კვ:» (23) ანუ 1479 წელს (იქვე). რაკი 1479-ში ალექსანდრეს მეფობის უკვე მესამე წელიწადი ყოფილა, ამიტომ ცხადია, რომ იგი 1476-1477 წ. უნდა გამეფებულიყო. ალექსანდრე გიორგი მეფეთ-მეფისა და დედოფალთ-დედოფალის ნესტან-დარეჯანის შვილი ყოფილა და მოხსენებულია მამის უკვე 1460 წლის სიგელში (ქვ ბი II, 277).

ამ ალექსანდრე მეფის მეორე საბუთიც არსებობს, სახელდობრ 1503 წელს¹ დაწერილი, რომელშიც ნათქვამია: «ჩუენ პატრონმა მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და მეთა ჩუენთა გიორგი და დიმიტრი და პატრონმან დედამან ჩუენმან დედოფალთა-დედოფალმან ნესტან-

დარეჯან და თანამეცხედრემან ჩუენმან დედოფალმან ანა ესე გასათავებელი წიგნი მოგაცხენეთ... მცხეთის საყდარსა»-ო (ქკბი II, 319). ამავე მეფის 1505 წ. ნაბომები სიგელიც არსებობს და იქაც დედოფალი ანა და პირმშო მე გიორგი და დიმიტრი არიან მოხსენებულნი (ისტ. საბუთები, გამოც. ს. კაკაბაძის მიერ, III, გვ. 42).

ამგვარად ირკვევა, რომ 1503 წელს ალექსანდრე მეფეს და მის თანამეცხედრეს უკვე ორი მე ჰყოლიათ, გიორგი და დიმიტრი. ხოლო თუ გავიხსენებთ, რომ ანა დედოფლის გადამწერის ზემომოყვანილს ანდერძში არც ერთი მათგანი მოხსენებული არ არის, მაშინ ჩვენთვის ცხადი იქნება, რომ ის ხელთნაწერი იმ დროს უნდა იყოს გადაწერილი, როდესაც ალექსანდრე მეფეს ჯერ ან შვილები არა ჰყავდა, ან ჯერ იმდენად პატარები იყვნენ, რომ მათ საბუთებში არ იხსენიებდნენ. ხოლო რაკი 1479 წლის სიგელის ცნობები აგარის ნათესავთა და მტერთა სამარადისოდ უკუქცევის შესახებ ანა დედოფლის გადამწერის სიტყვებს მშვენივრად უდგება, ამიტომ საფიქრებელია, რომ ანა დედოფალი ქცა უნდა 1479 წ. ახლო ხანებში, დაახლოებით 1479-1495 წ. იყოს გადა-

¹ თვით სიგელს 190 ქრონიკონი (რჟ) უზის თ. ჟორდანისას გამოცემაში (ქკბი II, 319), მაგრამ თავში 1503 წ. აქვს აღნიშნული. რაკი ზემოთაც 1503 წ. (ქკს რჟა) ამბავია აღნიშნული, ალბათ ამ სიგელსაც ქკნი: რჟა: ექმნებოდა და ბეჭდვის დროს „ა“ გამოვარდებოდა.

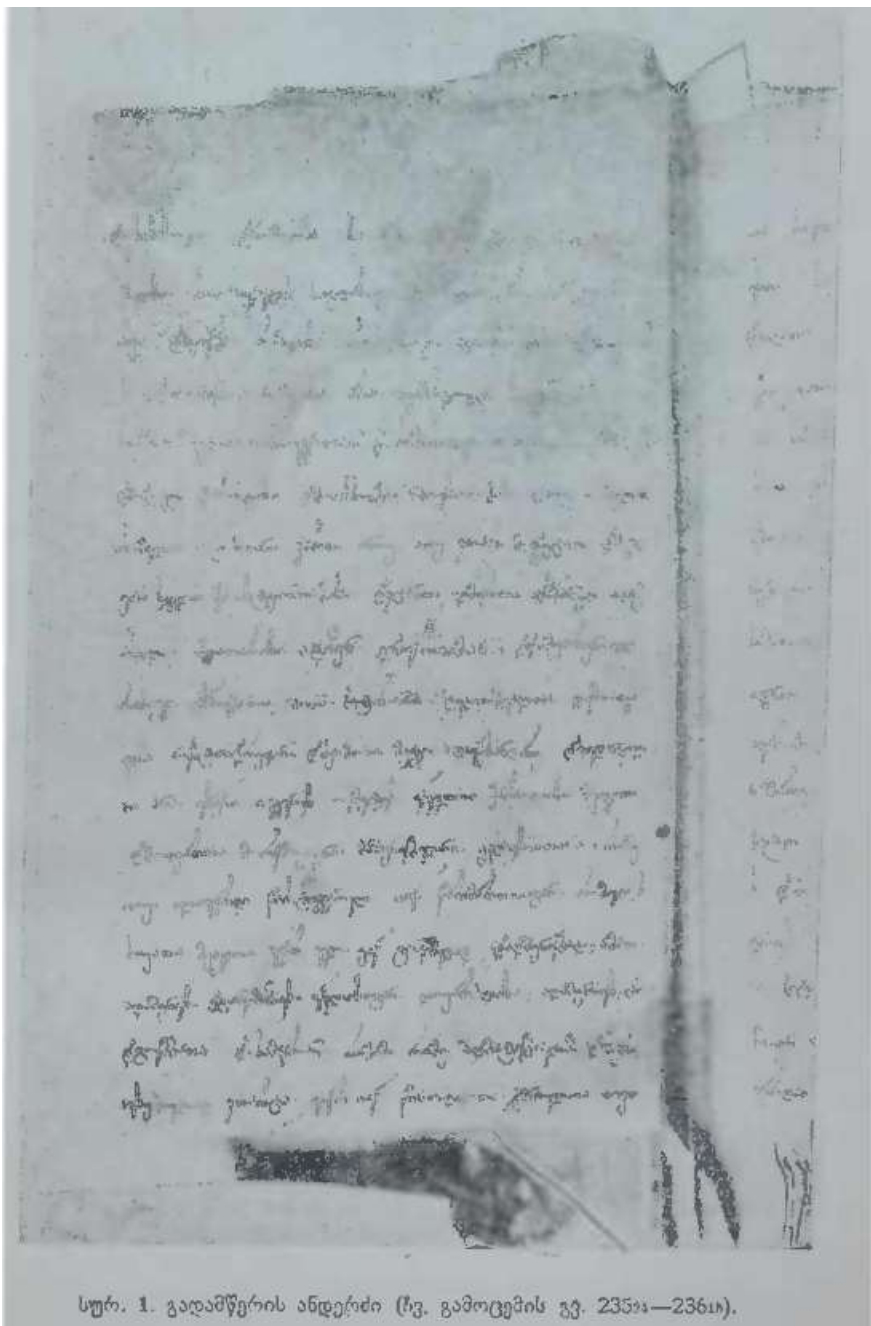
-XVI-

წერილი. მაინც-და-მაინც შეუძლებელია იგი 1500 წ. გვიან იყოს, დაწერილი იმიტომ, რომ მაშინ ალექსანდრე მეფის შვილები გადამწერს მოხსენებული ეყოლებოდა. მამასადამე, ეხლა ჩვენ ქცის მე-XV-ე საუკუნის ხელთნაწერი გვაქვს ხელთა.

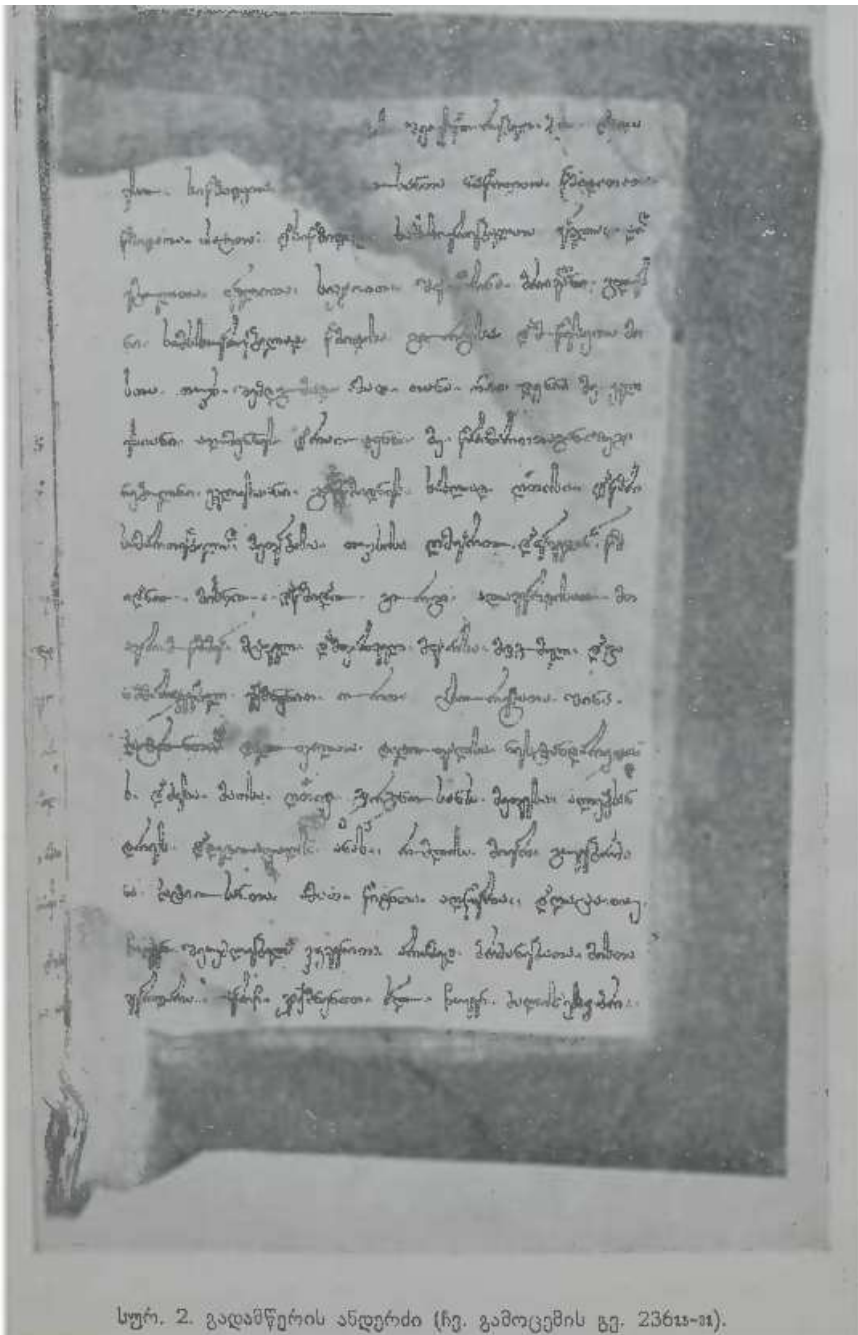
მაგრამ ამაზე მეტის გამორკვევაც შეიძლება. ანა დედოფალი ქცა რასაკვირველია გადაწერილია და სწორედ იმ დედნის თარიღის განსაზღვრაც შეიძლება, რომლითგანაც ანა დედოფლის ხელთნაწერი უცნობს პირს გადმოუწერია. როგორც უკვე აღნიშნული იყო (იხ. ძვი ქართ. საისტ. მწერლობა, წიგნი I, გვ. 191-193, ლაშა-გიორგის - დროინდელი უცნობი ქართველი მემატიაზე), დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის თხზულებას ერთი მატიაზე მისდევს, რომელიც დემეტრე I, დავით III, გიორგი III, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგის მეფობათა მოკლე აღწერილობას შეიცავს. ანა დედოფლისეულ ქცასა და ამ მატიაზეს შუა მხოლოდ იმ გადამწერის „ანდერძი“ სწერი. რომელმაც ეს ხელთნაწერი მე-XV-ე საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში ანა დედოფლის ბრძანებისაებრ გადასწერა. ქცის იმ ხელთნაწერში, რომელიც ამ მე-XV-ე საუკ. გადამწერს დედნად უნდა ჰქონოდა, უეჭველია ზემოაღნიშნული ლაშა-გიორგის-დროინდელი მატიაზე პირდაპირ დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის ნაწარმოებს მისდევდა, ან შესაძლებელია ჯერ ამ მემატიაზეს „ანდერძი“ ყოფილიყო, რომელიც იქნებ მე-XV-ე საუკ. გადამწერმა გამოსტოვა, ხოლო შემდეგ თვით მატიაზე ეწერა. ამ ლაშა-გიორგის-დროინდელ მატიაზეს დამწერი ალბათ თვით იმ ქცის დამწერიც იქნებოდა, რომელიც ანა დედოფლის დედანი იყო. ხოლო ზემოთ უკვე გამორკვეული გვქონდა, რომ ეს მატიაზე ლაშა-გიორგის გარდაცვა-

ლებისა და რუსუდანის გამეფების პირველს წელიწადს, ანუ 1222-1223 წ. არის დაწერილი (იხ. იქვე, 192). მაშასადამე, ცხადია, რომ ქცის ის ხელთნაწერი, რომელიც ანა დღ ლ ქცის მე-XV-ე საუკ. გადამწერს დედნად ჰქონია, 1222-1223 წ. ყოფილა დამთავრებული. ამგვარად გამოირკვა, რომ ანა დღ ლ ქცა-ში ჩვენ 1222-1223 წელს დაწერილი ქცის პირი გვაქვს შენახული თუ აქამდის ჩვენ 1638-1646 წ. გადაწერილი მ მ დული ქცა მრავალ შეცდომებით სავსე სამართლიანად მაინც დიდ ავლადიდებად მიგვაჩნდა, მკითხველი ადვილად მიხვდება რა განძიც უნდა იყოს მეცნიერებისათვის ახლად აღმოჩენილი ანა დღ ლი ქცა.

ივ. ჯავახიშვილი

სურ. 1. გარამჭერის ანდერძი (ხვ. გამოცემის გვ. 235ა—236ა).

სურ. 2. გადამწერის ანდერძი (ჩვ. გამოცემის გვ. 236ა-ა).

ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი

I

კრებული „ქართლის ცხოვრება“¹

§ 1. „ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. „ქართლის ცხოვრება“ ეწოდება კრებულს, სადაც შეტანილია ქართველ ისტორიკოსთა ის თხზულებები, რომლებიც თანამიმდევრობით გადმოგვცემენ ქართველი ერის ისტორიას უძველესი დროიდან XVIII საუკუნემდე. ამ კრებულის შედგენილობა ყოველთვის ერთი და იგივე არ იყო;

პირველად ამ კრებულში შეტანილ იქმნა ის თხზულებები, რომლებიც მოგვითხრობდნენ ქართველი ერის თავგადასავალს უძველესი დროიდან VIII საუკუნემდე, მერე დაუმატეს VIII-XII საუკუნეთა ისტორიის შემცველი თხზულებები, და შემდეგ შეავსეს XII - XIV საუკუნეთა ისტორიით. ამით დამთავრდა „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ საისტორიო თხზულებათა პირველი ციკლი, რომელიც ცნობილი და გავრცელებული ყოფილა ჩვენში ვახტანგ VI-ის დრომდე.

¹ წინამდებარე მიმოხილვაში გათვალისწინებულია „ქართლის ცხოვრების“ შესახებ არსებული შემდეგი გამოკვლევები:

დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე , ისტორია საქართველოსი. თბილისი 1889, გვ. 38 შმდდ. კარი მესამე და კარი მეოთხე.

დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე (Д. Бакрадзе), Статьи по истории и древностям Грузии, СПб, 1887.

მ. ბ რ ო ს ე (M. Brosset), Histoire de la Géorgie, Iutroduction. 1858.

ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი (Е. Такаишвили), Описание рукописей библиотеки Общества распространения грамотности среди грузинского населения. Том II, 27-114 (მარიამ დედოფლისეული ხელნაწერი); Том I, 202-270 (ბარათაშვილისეული ხელნაწერი) 419-517 (დადიანისეული ხელნაწერი).

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა, ქართული მწერლობის ისტორიის მოკლე მიმოხილვა. თავი მეექვსე და თავი მეშვიდე: „მნათობი“ 1939 წ. №10 - 11, გვ. 197- 272.

პ. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა: ლეონტი მრომელო ენიმკის მოამბე, ტ. X.

თ. ყ ო რ დ ა ნ ი ა ქ რ ო ნ ი კ ე ბ ი I, წინასიტყვაობა.

ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა (ისტორიის მიზანი, წყაროები და მეთოდებით წიგნი I). თბილისი 1916. განსაკუთრებით გვ. 251-283 (ქართლის ცხოვრება).

02. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

-XVIII-

„ქართლის ცხოვრების“ ამ პირველ ნაწილს XVIII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსები უწოდებდნენ „ძველ ქართლის ცხოვრებას“ გასარჩევად „ახალი ქართლის ცხოვრების აგან“, რომელიც აგრეთვე სხვადასხვა ისტორიკოსების თხზულებათაგან შედგებოდა და XIV-XVIII სს. ისტორიას გადმოგვცემდა.

§ 2. „ძველი ქართლის ცხოვრება“. ამრიგად, „ძველი ქართლის ცხოვრება“ შეიცავდა იმ ქართულ საისტორიო თხზულებებს, რომლებიც ეხებოდა საქართველოს ამბებს უძველესი დროიდან XIV საუკუნემდე. ეს თხზულებები თავის დროზე არსებობდა როგორც ცალკე მონოგრაფიები ქართულთა ცხოვრების ამა თუ იმ პერიოდის შესახებ, მაგრამ, მის შემდეგ რაც ისინი შევიდნენ „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენელ ნაწილებად, მოხდა ზოგიერთი ცვლილება ამ თხზულებათა ტექსტში: როდესაც „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორები აერთიანებდნენ ამ თხზულებებს ერთ კრებულს, მათ შენიშნეს, რომ ზოგჯერ ერთი თხზულების ბოლოში აღწერილი იყო ის ამბები, რომლებითაც იწყებოდა მომდევნო თხზულება; ამიტომ „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებმა კრებულისათვის ერთიანი სახის მისაცემად ზოგიერთ თხზულებას ბოლო მოჰკვეცეს, ზოგიერთს თავი მოაცილეს. ამ გარემოებით აიხსნება ის, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ თხზულებათა სათაურები ზოგჯერ არც კი ვიცით, არ ვიცით ზოგჯერ აგრეთვე ზოგიერთი ამ თხზულების ავტორის ვინაობაც (ავტორის ვინაობა ან თავში იქნებოდა მოხსენებული, ან თხზულების ბოლოში). თანამედროვე საისტორიო მეცნიერებას უხ-

დება კვლევა-ძიების წარმოება იმის გამოსარკვევად, თუ ვინ იყვნენ ამ თხზულებათა ავტორები, ან რა ეწოდებოდა ამა თუ იმ, „ქართლის ცხოვრებაში“ შესულ. საისტორიო ძეგლს.

„ძველს ქართლის ცხოვრებაში“ შესულია შემდეგი თხზულებები:

1) „ცხოვრება ქართულთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“. ძეგლი მოგვითხრობს ქართველთა თავგადასავალს უძველესი დროიდან V საუკუნემდე, მირდატ IV-ის მეფობამდე¹.
ავტორი - ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი².

2) „ცხოვრება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა“. ძეგლი შეიცავს საქართველოს ისტორიას V საუკუნიდან (არჩილ I-ის მეფო-

¹ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 1- 88.

² ეს ძეგლი, პ. ინგოროყვას აზრით, ძირითადად ეკუთვნის ლეონტი მროველს, ხოლო ერთი ნაწილი ძეგლისა, რომელიც ეხება ქრისტიანობის გავრცელებას საქართველოში, შემდეგ არის ინტერპოლირებული სხვა ავტორის (იონე დეკანოზის) მიერ.

-XIX-

ბიდან) VIII საუკუნემდე (არჩილ II-ის მეფობამდე)¹ ავტორი -
ჯ უ ა ნ შ ე რ ი².

3) „წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი, რომელი იყო მეფე ქართლისა“ ავტორი - ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი³

4) „მატიანწ ქართლისადა“ ეს თხზულება შეიცავს საქართველოს ისტორიას VIII საუკუნიდან XI საუკუნემდე (გიორგი II-ის მეფობამდე)⁴ ავტორი ამ თხზულებისა ცნობილი არაა⁵.

5) „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ (უ ც ნ ო ბ ი ა ვ ტ ო რ ი ს ა); შეიცავს დავით აღმაშენებლის ეპოქის ისტორიას⁶.

6) „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“ (ავტორი - ს უ მ - ბ ა ტ დ ა ვ ი თ ი ს ძ ე); შეიცავს ბაგრატონიანთა გვარის ქართველი მეფეების თავგადასავლის აღწერილობას VI საუკუნის ბოლოდან XI საუკუნემდე, გუარამ კურაპალატიდან ბაგრატ I-ის მეფობამდე.

¹ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 89-156.

² ი ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით (I. c 127-134) ეს თხზულება მთლიანად ჯ უ ა ნ შ ე რ ს ეკუთვნის. სხვა მკვლევართა აზრით (თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა I. c. გვ. XXXIV-XXXVIII, პ. ი ნ გ ო რ ო ვ ყ ვ ა ო პ. c.212), ეს ძეგლი ორი თხზულებისაგან შედგება ამათგან ჯ უ ა ნ შ ე რ ს ეკუთვნის მხოლოდ მეორე ნაწილი ძეგლისა („წიგნი ქართველთა ცხოვრებისა ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე არჩილ მეფისადმდე“). რაც შეეხება პირველ ნაწილს («ჰამბავი ვახტანგ გორგასალისა»), იგი, პ. ი ნ გ ო რ ო ვ ყ ვ ა ს აზრით (ოპ. c. 207), იმ უცნობი ავტორისაა. რომელიც წარმოშობით უ ჯ ა რ მ ე ლ ი უ ნდა იყოს. ხოლო კ. კ ე კ ე ლ ი ძ ი ს აზრით (ქართული ლიტერატურის ისტორია I², გვ. 214) პირველი ნაწილი. „ვახტანგ გორგასალის ცხოვრება“. ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი ს "მეფეთა ცხოვრების გაგრძელებას წარმოადგენს.

³ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 157-159.

⁴ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 160-199.

⁵ ი ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ფიქრობს, რომ „მატიანწ ქართლისადა“ თავდაპირველად ალბათ, ბაგრატ IV-ის სიკვდილით თავდებოდა და გიორგი II-ის ისტორია იქ არ შედიოდა. მისივე აზრით გიორგი II-ის მეფობა შეიძლება მომდევნო თხზულებაში, დავით აღმაშენებლის ისტორიაში, იყო აღწერილი: დავითის ისტორიკოსს შესავალის სახით აღწერია დავითის მამის (გიორგის II-ის) მეფობა (I. c.143).

3. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით ეს ძეგლი სამ თხზულებას შეიცავს 1) მატთანე ქართლისად (არჩილ მეფიდან ბაგრატ III-მდე); 2) გიორგი I-ისა და ბაგრატ IV-ის ისტორია; 3) გიორგი II-ის ისტორია.

თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა ს აზრით (I. c. XXXVIII- XLIII) ამ ძეგლში ოთხი თუ არა სამი თხზულება მაინც უნდა იყოს: 1) არჩილის მეფობიდან გიორგი აღწეფელამდე თვენი გამოცემის გვ. გვ. 160-178); 2) გიორგის მეფობიდან ბაგრატ III-მდე (ჩვენი გამოცემის გვ. გვ.168-178) გიორგი I-ისა და ბაგრატ IV-ის ისტორია (ჩვენი გამოცემის გვ. გვ.178 - 197) რომელშიაც შეიძლება შედიოდეს გიორგი II-ის ისტორიის პირველი ნაწილიც (ჩვ. გამ. გვ. გვ. 197 – 199).

⁶ ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 200-235.

-XX-

7) თამარ მეფის ისტორია (უ ც ნ ო ბ ი ა ვ ტ ო რ ე ბ ი ს ა) ¹.

8) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატანის თხზულება (ა ვ ტ ო რ ი უ ც ნ ო ბ ი ა); შეიცავს XII-XIII საუკუნეების მოკლე ისტორიას, დემეტრე I-ის გამეფებიდან ლაშა-გიორგის გარდაცვალებამდე (1125-1222 წწ.) ².

9) ჟამთააღმწერლის თხზულება (ა ვ ტ ო რ ი უ ც ნ ო ბ ი ა) : შეიცავს საქართველოს ისტორიას ლაშა-გიორგის გამეფებიდან, გიორგი ბრწყინვალემდე.

ასეთია „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შედგენილობა. მაგრამ „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში როდი მოიპოვება ყველა ეს თხზულება: „ფქართლის ცხოვრების“ კრებულის შედგენილობას ერთგვარობა მტკიცედ დაცული ჰქონია მხოლოდ პირველი ხუთი თხზულების ფარგლებში (ლეონტი მროველის „ცხოვრება ქართ. მეფეთა და...“, ჯუანშერის „ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა“, არჩილის წამება, მატთანე ქართლისა, დავით აღმაშენებლის ისტორია); დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ კი „ქართლის ცხოვრების“ შევსება სხვადასხვა გზით წასულა³. ასე, მაგალითად:

1) XV საუკუნის ანა დედოფლისეულ ხელნაწერში დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს მოკლე ისტორია დემეტრე I-ისა, გიორგი III-ისა, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგისა:

2) XVII საუკუნის მარიამ დედოფლისეულ ხელნაწერში დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ მოთავსებულია სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“, თამარ მეფის ისტორიკოსის თხზულება („ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“) და ჟამთააღმწერლის თხზულება;

3) „ქართლის ცხოვრების“ XVI-XVII საუკუნის ვარიანტში,

¹ თამარ მეფის ისტორიისათვის ცნობილია ორი ძეგლი: ერთია „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, ხოლო მეორე – „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“. მეორე ძეგლის ავტორად ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი თვლის ბასილი ეზოს-მოძღვარს, ხოლო პირველი ძეგლის ავტორებად მკვლევარნი ასახელებენ ანტონ ჭყონდიდელს (თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა , ქრონიკები I, გვ. I.), სარგის პირველ თმოგველს (3. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა . ჩახრუხაისძე: „კავკასიონი“ 1924 წ. № 1 – 2, გვ. 227). მანდატურთუხუცეს ჭიაბერს (ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ე , საისტორიო მოამბე 1924 წ. I, გვ. 287), და ვინმე არსენ იშხნელს (ვ. კ ე კ ე ლ ი ძ ე , ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი, თბ. 1941, გვ. 20-21). გარდა ამისა: მკვლევართა უმრავლესობა ამ ძეგლში განასხვავებს ორს, სხვადასხვა დროს (და, 3. ი ნ გ ო რ ო ყ ვ ა ს აზრით, სხვადასხვა პირის მიერ) დაწერილ თხზულებას.

² ჩვენი გამოცემის გვ. გვ. 237-245.

³ ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი , ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება... თბ. უნივ. მოამბე, III (1923), გვ. 200.

რომელიც შემონახულია ე. წ. ჭალაშვილისეულ ხელნაწერში, დავით აღმაშენებლის ისტორიას მოსდევს თამარ მეფის ისტორია, ხოლო არა „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“, რომელიც მარიამ დედოფლისეულ ხელნაწერშია, არამედ სხვა, ბასილი ეზოს-მოძღვრის- ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“.

§ 3. „ახალი ქართლის ცხოვრება“ . ზემოთ მოყვანილი სია გვიჩვენებს, რომ „ქართლის ცხოვრება“ გიორგი ბრწყინვალის მეფობის დასაწყისით (XIV საუკუნის დასაწყისით) თავდებოდა და ამის შემდგომი ამბები იქ აღწერილი არ ყოფილა. ამ სახით იყო ცნობილი „ქართლის ცხოვრების“ კრებული XVII საუკუნის ბოლოს და XVIII საუკუნის დასაწყისში, როდესაც საქართველოს განათლებულმა წრეებმა ყურადღება მიაქციეს იმ სავალალო მდგომარეობას, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ XIV საუკუნის შემდგომი ისტორია არ მოიპოვებოდა. ამ ნაკლის შევსება უკისრია ვახტანგ VI-ს, რომელსაც შეუკრებია სწავლული კაცები და მათთვის დაუვალეზია „ქართლის ცხოვრებაში“ აუწერელი ამბები „შეთხზათ“¹

„ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელ ხელნაწერებში მოიპოვება ვახტანგ მეფის სახელით გადმოცემული შემდეგი წინასიტყვა:

**რ უ მ ი ა ნ ც ე ვ ი ს მ უ ზ ე უ მ ი ს
ხ ე ლ ნ ა წ ე რ შ ი**

პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟამთა ვითარებისაგან ქართლსა შინა ქართლის ცხოვრება შემცირებულ იყო. სოლო მე მეფემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან მეფის გიორგისამან, შევკრიბენ სწავლულნი კაცნი, და სხუათა წერილთა და გუჯართაგან და რომელიმე სხუათა ენათაგანცა გამოვიღევით და ესრეთ შევთხზენით და აღვსწერეთ (OII, 10).

ს ხ ვ ა ხ ე ლ ნ ა წ ე რ ე ბ შ ი

პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო, ჟაჭთა ვითარებისაგან ქართლის ცხოვრება განრყვნილ იყო, რომელიმე მწერალთა მიერ და რომელიმე ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო. ხოლო მეხუთემან ვახტანგ, ძემან ლეონისამან და ძმისწულმან სახელოვნის გიორგისამან, შეკრიბნა მეცნიერნი კაცნი და მოიხვნა საცა რამ ქართლის ცხოვრებაები პოვნა, და კულად გუჯარნი მცხეთისანი. გელათისანი და მრავალთა ეკლესიათა და დიდებულთანი, და შეამოწმეს, და რომელი განრყვნილ იყო, განმართეს, და სხუაცა წერილნი მოიხუნეს, რომელმე სომეხთა და სპარსთა ცხოვრებისაგან გამოხვნეს და ესრეთ აღაწერინეს (OII, 38).

¹ იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ქართული საისტორიო მწერლობა (თბ.1916), გვ. 273, და მ ი ს ი ვ ე რედაქციით გამოცემული „ახალი ქართლის ცხოვრება“ (თბ. 1940), გვ. V-VI.

² ვარიანტი: ქართლის ცხოვრება. –² ვარიანტი: აღწერნეს (თ ე ი მ.), აღწერეს.

ამ განცხადებიდან ჩანს, რომ ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეუგროვებიათ „ქართლის ცხოვრების“ სხვადასხვა ნუსხა, გამოუყენებიათ სხვადასხვა გუჯრები და თხზულებები, როგორც ქართული ისე უცხოური, და ისე „შეთხზავთ და აღუწერიათ“. თუ რა აღუწერიათ შათ, ამის პასუხს იძლევიან „ქართლის ცხოვრების“

ხელნაწერები.

„ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში (სხვადასხვა ხელნაწერში სხვადასხვა შედგენილობით) XIV-XVII საუკუნეთა ისტორიისათვის შეტანილია შემდეგი ძეგლები:

- 1) ისტორია 1393 წლიდან 1696 წლამდე;
- 2) უსათაურო ისტორია, 1453 წლამდე მიტანილთ
- 3) „ცხოვრება ბაგრატიონთა მეფობისა“ (შეიცავს 1452-1605 წლების ისტორიას);

4) „ცხოვრებაჲ საქართველოჲსა“ (შეიცავს 1373 - 1403 წლების ისტორიას);

როგორც გამოარკვია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა, ამ ოთხი ძეგლიდან ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშევარია მხოლოდ პირველი ძეგლი, რომელიც წარმოადგენს კოლექტიურ ნაშრომს, შედგენილს ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი ს ხელმძღვანელობით¹. რაც შეეხება დანარჩენ სამს, ისინი სხვა, ინდივიდუალურ ავტორთა თხზულებებს წარმოადგენენ და დაწერილი არიან ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი ს ხელმძღვანელობით შედგენილი „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შესწორებისა და გადაკეთების მიზნით. მაშასადამე, ქართლის ცხოვრების“ შევსებასა და გაგრძელებაზე (ე. ი. „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე), უმუშავიათ სხვადასხვა მოღვაწეებს, როგორც კოლექტიურად ისე ინდივიდუალურად.

§ 4. „ქართლის ცხოვრების“ რედაქციები . „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში მოთავსებული, ვახტანგ მეფის სახელით გადმოცემული, წინასიტყვიდან თავის დროზე (ამ ერთი საუკუნის წინათ) მეცნიერებმა (თეიმურაზ ბატონიშვილმა, მ. ბროსემ და სხვებმა) ის დასკვნა გამოიტანეს, თითქოს „ქართლის ცხოვრება“ მთლიანად ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეედგინოთ,

¹ იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი. ძეგლი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 279 ; მ ი ს ი ვ ე, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეორე, აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება: თბ. უნივ. მოამბე, III(1923), გვ. 110; მ ი ს ი ვ ე, ეგნატაშვილი ბერი, ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1940, გვ. XII.

თითქოს, მაშასადამე, ვახტანგ VI-მდე „ქართლის ცხოვრება“ არ არსებულებოდა¹.

ამ მცდარი აზრის გამოთქმა, თითქოს „ქართლის ცხოვრებ“ მთლიანად ვახტანგის სწავლულ კაცებს შეედგინოთ, შესაძლებელი იყო ორი მიზეზის გამო.

1. ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის ორი ვარიანტი, რომლებიც ზემოთ მოვიყვანეთ (იხ, ზემოთ გვ. XXI), სხვადასხვანაირად გადმოგვცემს საქმის ვითარებას: პირველი მათგანი (რუმინანცევის ხელნაწერში რომ არის) ვახტანგის სწავლულ კაცებს, მართლაც, „ქართლის ცხოვრების“ შეთხზავდა ა დ წ ე რ ა მიეკუთვნება, მაგრამ მკვლევარებმა ყალბად გაიგეს ეს ადგილი და იგულისხმეს, რომ სწავლულმა კაცებმა მთელი „ქართლის ცხოვრება“ შეადგინეს, იმ დროს როდესაც ამ წინასიტყვის მიხედვით მხოლოდ იმ დასკვნის გამოტანა შეიძლებოდა, რომ სწავლულმა კაცებმა მხოლოდ XIV საუკუნის შემდეგდროინდელი ისტორია აღწერეს. მეორე

ვარიანტი კი, სხვა ხელნაწერებში შემონახული, ვახტანგის სწავლულ კაცებს მიაწერს ორგვარი მუშაობის შესრულებას: ერთი მხრით შემოწმებასა და შესწორებას, ხოლო მეორე მხრით აღწერას.

როგორც ქვემოთ იქნება ნაჩვენები, ვახტანგის სწავლულ კაცთა ამოცანა შემდეგი იყო: რადგან მათ განკარგულებაში არსებულ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში საქართველოს ისტორია ბოლომდე კი აღარ ყოფილა აღწერილი, არამედ მხოლოდ XIV საუკუნემდე (გიორგი ბრწყინვალის მეფობამდე), ამიტომ მათ შეუგროვებიათ სხვადასხვა თხზულებები და გუჯრები, როგორც ქართული ისე უცხოური, და ამათი საშუალებით „შეუთხზავთ“ და „აღუწერიათ“ XIV-XVII საუკუნების ისტორია (ე. ი. შეუდგენიათ „ახალი ქართლის ცხოვრება“). ამ მუშაობის შესახებ მოგვითხრობს ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის პირველი (რუმინანცევისეული) ვარიანტი.

¹ შემდეგში ეს აზრი თვით მ. ბ რ ო ს ე მ უარყო: მის შემდეგ რაც მან დეტალურად შეისწავლა „ქართლის ცხოვრება“ და, განსაკუთრებით მის შემდეგ, რაც მან აღმოაჩინა XII საუკუნეში ქართულიდან სომხურად გადათარგმნილი „ქართლის ცხოვრება“, ის იმ დასკვნას დაადგა), რომ „ქართლის ცხოვრება“ ვახტანგის სწავლულ კაცებს კი არ შეუდგენიათ, არამედ ის დიდი ხნის წინათ არსებობდა: ხოლო ვახტანგის სწავლულ კაცებს ის შეუმოწმებიათ და შეუესიათ, ამის შესახებ იხ. თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები I, გვ. III; ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, Описание II, 39 შმდდ.; ი ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. VI-VII.

მაგრამ XVIII ს. სწავლულ კაცებს სხვაგვარი მუშაობაც შეუსრულებიათ. მათ ხელთ არსებულ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებში არა თუ აღარ მოიპოვებოდა XIV საუკუნის შემდეგდროინდელი ისტორია, რომელიც დროთა ვითარებაში აღარ უწერიათ («ჟამთა ვითარებისაგან არღარა წერებულ იყო»), არამედ ძველი ისტორიაც (XIV საუკუნემდე, «განწყვნილად», ყოფილა გადმოცემული, «მწერალთა (ე. ი. გადამწერთა) მიერ» ყოფილა დამახინჯებული. ამიტომ სწავლულ კაცებს შეუგროვებიათ „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერები, რაც კი არსებობდა, მეორე მხრით – გუჯრები და სომეხთა და სპარსთა ისტორიული წიგნები, და რაც „ქართლის ცხოვრებაში“ დამახინჯებული ყოფილა, ის შეუსწორებიათ („გაუმართავთ“), ხოლო ის, რაც XIV საუკუნის შემდეგ აკლდა, აღუწერიათ (ე. ი. დაუწერიათ). სწავლულ კაცთა ამ ორგვარი მუშაობის შესახებ გადმოგვცემს ვახტანგის წინასიტყვის მეორე ვარიანტი.

2. მეორე მიზეზი იმისა, რომ XIX საუკუნის მეცნიერებმა ვახტანგის სწავლულ კაცებს მიაწერეს მთლიანად „ქართლის ცხოვრების“ შედგენა, იყო ის გარემოება, რომ 1885 წლამდე ცნობილი იყო „ქართლის ცხოვრების“ მხოლოდ ვახტანგის შემდეგდროინდელი, XVIII საუკუნის, ხელნაწერები; არც ერთი ხელნაწერი, ვახტანგის წინადროინდელი, ცნობილი არ იყო.

ამჟამად ჩვენს განკარგულებაში არსებული ხელნაწერებით წარმოდგენილია „ქართლის ცხოვრების“ ორი ძირითადი რედაქცია.

პ ი რ ვ ე ლ ი რ ე დ ა ქ ც ი ა „ქართლის ცხოვრებისა“ წარმოდგენილია იმ ხელნაწერებით, რომლებშიაც შემონახულია ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ხელუხლებელი ტექსტი ძველი „ქართლის ცხოვრებისა“; ეს არის ვახტანგის წინადროინდელი რედაქცია „ქა-

რთლის ცხოვრებისა“.

მ ე ო რ ე რ ე დ ა ქ ც ი ა „ქართლის ცხოვრებისა“ წარმოდგენილია იმ ხელნაწერებით, რომლებშიაც მოიპოვება ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შესწორებული და შევსებული ტექსტი „ქართლის ცხოვრებისა“. ეს არის ვახტანგისეული რედაქცია „ქართლის ცხოვრებისა“. ამ რედაქციაში შედის როგორც „ძველი ქართლის ცხოვრება“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრება“.

§ 5. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის წინადროინდელი რედაქცია. დღეს ჩვენს განკარგულებაშია ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის „ქართლის ცხოვრების“ ს ა მ ი ნ უ ს ხ ა: 1) ანასეული, 2) ჭალაშვილისეული და 3) მარიამისეული.

-XXV-

1. ა ნ ა ს ე უ ლ ი ნ უ ს ხ ა „ძველი ქართლის ცხოვრებისა“ (ანუ „ანა დედოფლისეული ქართლის ცხოვრება“) ეწოდება იმ ნუსხას, რომელიც აღმოჩენილ იქმნა ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ 1913 წელს და რომელიც წინამდებარე გამოცემის საგანს შეადგენს.

ანასეული „ქართლის ცხოვრება“ გადაწერილია კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლის, ა ნ ა დ ე დ ო ფ ლ ი ს, ბრძანებით 1479-1495 წლებში. ანასეული ნუსხა შეიცავს ზემოთ § 2-ში დასახელებულ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათაგან:

ა) პირველ ხუთ ძეგლს (საქართველოს ისტორიას უძველესი დროიდან დავით აღმაშენებლის გარდაცვალებამდე) და

ბ) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატეანის თხზულებას (დემეტრე I-ის, დავით III-ის გიორგი III-ის, თამარ მეფისა და ლაშაგიორგის მოკლე ისტორიას).

2. ჭ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი ს ე უ ლ ი ნ უ ს ხ ა „ძველი ქართლის ცხოვრებისა“ აღმოჩენილ იქმნა აგრეთვე ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ 1923 წელს. ეს ნუსხა შემონახულია იმ ხელნაწერში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერი № Q-207), რომელიც ორი ნაწილისაგან შედგება: ერთია ძველი ნაწილი, რომელიც XVI -XVII საუკუნეშია გადაწერილი; მეორე ნაწილი (ისევე როგორც პირველი ნაწილის დანაკლისი 5 რვეული) გადაწერილია 1731 წელს ე რ ა ჯ ჭ ა ლ ა შ ვ ი ლ ი ს მიერ¹.

ხელნაწერის პირველი ნაწილი შეიცავს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემდეგს, ზემოთ § 2-ში დასახელებულ თხზულებებს:

ა) პირველ ხუთ ძეგლს,

ბ) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ისეთსავე ტექსტს, როგორც ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატეანის თხზულებაშია, და

გ) თამარ-მეფის ისტორიას (ბასილი ეზოს-მომღვრის თხზულებას „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“, ხოლო არა მთლიანად, არამედ პირველ ნაწილს, რადგან ხელნაწერის ეს ძველი ნაწილი დეფექტურია და თამარის ისტორიკოსის თხზულების თითქმის შუაზე წყდება).

რადგან ხელნაწერის ძველი ნაწილი თამარის ისტორიკოსის თხზულებაზე წყდება, მნელია იმის თქმა, თუ ზემოდასახელებული თხზულებების გარდა კიდევ რა ძეგლებს შეიცავდა „ქართლის ცხოვრების“ ეს ნუსხა: ხელნაწერის მეორე, 1731 წელს გადაწე-

¹ იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი, ახლად აღმოჩენილი ქართლის ცხოვრება და თამარ მეფის მეორე აქამდე უცნობი ისტორიკოსის თხზულება:

თბილისის უნივერსიტეტის მოამბე III (1923), გვ. 186-216; მისივე ახალი ქართლის ცხოვრება, თბილისი 1940, წინასიტყვაობა.

-XXVI-

რილ, ნაწილში „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი გაგრძელებულია ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შევსებული რედაქციით.

3. მ ა რ ი ა მ ი ს ე უ ლ ი ნ უ ს ხ ა ეწოდება „ქართლის ცხოვრების“ იმ ხელნაწერს, რომელიც აღმოჩენილ იქმნა 1885 წელს დ. ბ ა ქ რ ა ძ ი ს მიერ. იგი მოიპოვება 1638-1646 წლებში მარიამ დედოფლის ბრძანებით გადაწერილ ხელნაწერში (საქ. სახ. მუზეუმის ხელნაწერი № S -133) ¹. მარიამისეული ნუსხა შეიცავს ზემოთ § 2-ში დასახელებულ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემდეგ თხზულებებს:

ა) პირველ ხუთ ძეგლს,

ბ) სუმბატ დავითის ძის თხზულებას „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“,

გ) თხზულებას „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (გიორგი III-ისა და თამარის ისტორიას) და

დ) ჟამთააღმწერლის თხზულებას ².

§ 6. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგისეული რედაქცია.

ვრცელი და საფუძვლიანი მიმოხილვა „ქართლის ცხოვრების“ იმ ნუსხებისა, რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩატარებული რედაქციული მუშაობის შედეგად არის მიღებული, მოცემული აქვს ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ს (Описание II, 34 – 114). ამ ნუსხებში მოიპოვება როგორც „ძველი ქართლის ცხოვრების“, ისე „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შემცველი თხზულებები.

ე. თაყაიშვილის გამოკვლევით ყველა ამ ნუსხას ახასიათებს:

1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით.

2) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შევსება,

3) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ჩართვა,

4) ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვა,

5) „ქართლის ცხოვრების“ შევსება XIV-XVII საუკუნეთა

ისტორიით (ამა თუ იმ სახით).

ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს გამოკვლევა 1906 წელსაა დაწერილი; მაშინ ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის მხოლოდ ერთი ვარიანტი (მარიამ დედოფლისეული „ქართლის ცხოვრება“) იყო ცნო-

¹ ხლნაწერის აღწერა იხ: Е. Т а к а и ш в и л и, Описание II, 27 -114.

მარიამისეული ნუსხა გამოცემულია ე. თაყაიშვილის მიერ (ქართლის ცხოვრება. მარიამ დედოფლის ვარიანტი, თბილისი 1906. გვ.993).

² „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი წარმოდგენილია აგრეთვე „ქართლის ცხოვრების“ ვერსიაში, რომელიც თარგმნილია ქართულიდან სომხურად XII საუკუნეში (შეიცავს „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შემოკლებულ ტექსტს“ მოყვანილია დავით აღმაშენებლის მეფობამდე). იხ. Brosset, Additions 1-61; ილ. ა ბ უ ლ ა ძ ე: „სომხეთის «მატენადარანის» მასალათა კრებული“, გვ. 31 -40, ერევანი 1942.

-XXVII-

ბილი, და, ამრიგად, ე. წ. ვახტანგისეული კომისიის ნამუშავრის შეფასება მხოლოდ ამ ვარიანტთან შედარებით შეიძლებოდა: რაც „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში მოიპოვებოდა და მარიამისეულში არ იყო, ის მიჩნეული იყო ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შემოტანილ დამატებად და შესწო-

რებად. 1906 წლის შემდეგ:

1) აღმოჩენილ იქმნა (1913 წელს) XV საუკუნეში გადაწერილი „ანასეული ქართლის ცხოვრება“, რომლის ზოგადი დახასიათება (და ნაწილობრივ შედარება ვახტანგისეული რედაქციის ვარიანტებთან) მოგვცა ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ მ ა თავის „ძველ ქართულ საისტორიო მწერლობაში“¹;

2) აღმოჩენილ იქმნა (1923 წელს) ჭალაშვილისეული „ქართლის ცხოვრება“, რომლის ერთი ნაწილი აგრეთვე ვახტანგის წინადროინდელი „ქართლის ცხოვრების“ ვარიანტს შეიცავს. გარდა ამისა

3) საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდში ჩვენ შეგვხვდა „ქართლის ცხოვრების“ ერთი ნუსხა (N H-2135), რომელიც დღემდე არავის გამოუყენებია „ქართლის ცხოვრების“ ვარიანტთა მიმოხილვაში და რომელიც ზოგიერთი საკითხისათვის ახალ მასალას იძლევა („ქართლის ცხოვრების“. ამ ნუსხას ჩვენ ვუწოდებთ „მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ე უ ლ ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ა ს“).

§ 7 მაჩაბლისეული „ქართლის ცხოვრება“. 1942 წლის ზაფხულის თვეებში საქართველოს მუზეუმში „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებზე მუშაობის დროს, როდესაც ჩვენ ვეძებდით ვახტანგისეული რედაქციის ვარიანტთა შემცველ უძველეს ხელნაწერებს, ე. წ. თეიმურაზისეულსა და რუმინანცევისეულს, რომლებიც 1923 წლამდე ლენინგრადისა და მოსკოვის სიძველეთსაცავებში იყო, ხოლო ჩვენ საქართველოში დაბრუნებულებად გვეგულებოდა 1923 წელს ჩამოტანილ ნივთებთან ერთად, მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდებში ვნახეთ რუმინანცევისეული ხელნაწერი (№ H-2080), და, რადგან თეიმურაზისეული ქართლის ცხოვრება“ ვერ ვიპოვეთ (იგი, როგორც ჩანს, ლენინგრადში იქმნა დატოვებული და მეცნიერებათა აკადემიის სააზიო მუზეუმში ინახება დღესაც), ჩვენ თავიდან ბოლომდე გადავსინჯეთ სია რუსეთიდან 1923 წელს ჩამოტანილი ხელნაწერებისა: სიაში 2135 ნომრის ქვეშ აღნიშნული იყო „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერი ამ ხელნაწერის გადასინჯვამ დაგვარწმუნა,

¹ იბეჭდება წინამდებარე გამოცემაში იხ. ზემოთ გვ. IX-XIV.

² იგი 1923 წლამდე ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკაში ყოფილა დაცული.

-XXVIII-

რომ იგი შეიცავდა ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ აქამდე უცნობ ვარიანტს და, რადგან მისი აღწერა ვერსად ვიპოვეთ და სპეციალურ ლიტერატურაში მისი გამოყენება არსად ჩანს, ამიტომ აქვე ვიძლევი მის შესახებ ცნობებს, რომლებიც ჩვენ ხელნაწერის გადასინჯვის პირველ დღესვე ჩავინიშნეთ.

1. ხელნაწერი გადაწერილია 1736 წელს გიორგი მაჩაბლის მიერ. ამას ადასტურებენ გადამწერის ანდერძი და ტექსტში ჩართული შენიშვნები:

ა) ხელნაწერის 665 გვერდზე, ჟამთააღმწერლის თხზულების უკანასკნელი სიტყვების შემდეგ («ხოლო მე ენა ვერ მიძრავს საკუირველისა და საშინელისა თქმად» იხ. მარიამ. ქ. ცხ. გვ. 932), იქვე სტრიქონში სწერია:

მე ფრიად ცოდვილი გიორგი მაჩაბელმან დაწერე წმიდა ესე ქართლის ცხოვრებაი დიად ძველი იყო, მეფის არჩილის ნაქო-

ნი. ამის მეტი არ ეწერა. მოსკოვის ქალაქს დაიწერა ქრისტეს აქეთ ათ[ა]ს შვიდას ოცდა თექვსმეტს 1736, დასაბამითგან შვიდი ათას ორას ორმოცდა ოთხს 7244 ¹.

ბ) ხელნაწერის 95 გვერდზე: «ღმერთო მშვიდობაში მოაჯმარე გიორგის ამილღანბარის შვილს მაჩაბელს».

გ) ხელნაწერის 100 გვერდზე: «გიორგი მაჩაბელს ღმერთო მიეც შეწეუნა შენი წერისათვის თუისისა».

2. ხელნაწერი შეიცავს „ძველსა“ და „ახალს“ ქართლის

ცხოვრებას. ამ ხელნაწერში შეტანილია:

ა) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებები, რომლებსაც უჭირავთ ხელნაწერის 36-665 გვერდები;

ბ) „ახალი ქართლის ცხოვრება“, რომლის ტექსტი უშუალოდ მოსდევს გადაძწერის ანდერძს, 665 გვერდზე რომ არის ჩართული (იხ. ზემოთ მოყვანილი ანდერძი გიორგი მაჩაბლისა).

3. ხელნაწერი ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების უძველესი ვარიანტის შემცველია. რომ მაჩაბლისეული ხელნაწერი სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად მიღებულ „ქართლის ცხოვრების“ ერთ-ერთ ვარიანტს წარმოადგენს, ამას ადასტურებს ის, რომ მასში მოიპოვება ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასი-

¹ შემდეგ ეს ხელნაწერი წილკნელი მიტროპოლიტის ქრისტეფორეს ხელში ყოფილა. პირველი დაუწერელი ფურცლის (ფორზაცია) უკანა გვერდზე მინაწერია: «წელას ჩღდა (1761) სეკდენბრის კდ მოველ საქართველოდამ სამეუფოს ქალაქს მოსკოვს ჩვენ წილკნელი მიტროპოლიტი ქრისტეფორე, ძე მუხრანის ბატონის ლეონის. მაშინ ვიყავ წლისა მზ».

ტყვა (მისი მეორე, ვრცელი სახით; იხ. ზემოთ გვ. XXI) გარდა ამისა 109 გვერდზე არის ჩანაწერი: «რ ღ მ ე რ თ ო ა კ უ რ თ ხ ე მ ე ფ ე ვ ა ხ ტ ა ნ გ დ ღ ე გ რ ძ ე ლ ო ბ ი თ ა».

ვახტანგისეული „ქართლის ცხოვრების“ ეს ვარიანტი საგრძნობლად განსხვავდება იმავე რედაქციის სხვა ვარიანტებისაგან, სახელდობრ:

ა) „ძველი ქართლის ცხოვრების თხზულებათა ტექსტი წარმოდგენილია იმ სახით, როგორც ის ვახტანგის წინადროინდელი რედაქციის ვარიანტებშია, ე. ი. ვახტანგის ს წ ა ვ ლ უ ლ კ ა ც თ ა მ ი ე რ შ ე ტ ა ნ ი ლ ი დ ა მ ა ტ ე ბ ე ბ ი, ჩ ა ნ ა რ თ ე ბ ი დ ა შ ე ს წ ო რ ე ბ ე ბ ი მ ა ჩ ა ბ ლ ის ე უ ლ ხ ე ლ ნ ა წ ე რ შ ი ა რ მ ო ი პ ო ვ ე ბ ა¹.

ბ) სუმბატ დავითის ძის „ცხოვრება და უწყება“ შეტანილია აქ თავიდან ბოლომდე, დაწყებული სათაურით და გათავებული სიტყვებით «წესისაებრ სახელისა» (იხ. მარიამ. ქ. ცხ. ე. თაყაიშვილის გამოც. გვ. 336-361)².

გ) თამარ მეფის ისტორია მოცემულია შერეული სახით: გადაძწერს დაუწყია თამარ მეფის პირველი ისტორიკოსის თხზულებით («ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი») განუგრძვია მეორე ისტორიკოსის, ბასილი ეზოს-მომღვრის თხზულებით («ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი»), მაგრამ რამდენიმე ფურცლის შემდეგ კვლავ პირველი ისტორიკოსის თხზულებას დაბრუნებია ³.

¹ შედარება თავიდან ბოლომდე არ ჩაგვიტარებია, რადგან ეს ხელნაწერი ჩვენ ხელთ იყო მხოლოდ ერთი დღის განმავლობაში, მაგრამ რამდენიმე ათეული ადგილი, ჩვენ მიერ შედარებული, ამ დებულებას ადასტურებს.

² როგორც ცნობილია, ვახტანგისეული რედაქციის „ქართლის ცხოვრების“ არც ერთ ნუსხაში სუმბატის თხზულების ტექსტი მთლიანად არ მოიპოვება.

³ მაჩაბლისეულ „ქართლის ცხოვრებაზე“ უმუშავია დოკ. ი ლ ი ა ა ბ უ-ლ ა მ ე ს, რომელსაც ამ ხელნაწერში მოთავსებული „თამარის ისტორიის“ შესახებ უფრო დაწერილებითი ცნობები აღმოაჩნდა. ი ლ. ა ბ უ ლ ა მ ე მ წერილობით მოგვაწოდა შემდეგი თავისი შენიშვნები:

„გიორგი მაჩაბლის ხელნაწერში თამარის ისტორიის მომთხრობ თავს მიუძღვის წინ შესავალი რომელიც აღებულია «ისტორიათა და აზმათაგან» იმავე სათაურით, როგორც მარიამ-დედოფლისეულ «ქართლის ცხოვრებასაც» აქვს (ე. თ ა ყ ა ი-შ ვ ი ლ ი ს გამოც. გვ. 362) ეს შესავალი მოყვანილია სიტყვებამდის: «აღჭურნა მკლავნიცა მუსრვად მოწყუედად წინააღმდგომთა ქრისტეს სჯულისათა: აგარიანთა, ისმაიტელთა და მომადიანთა» (ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს გამოც. გვ. 366,9). ამის შემდეგ ცალკე თავი იწყება (თამარის ამბების მომთხრობი). რომლის სათაური იგივეა რაც თამარის მეორე ისტორიკოსის თხზულებისა: «დაჯდა ნებითა ღთისადთა თამარ მეფედ...» (საქ. მუზ. ხელნაწერი Q-207, გვ. 255r.), სათაურთან ერთად.

-XXX-

4. მაჩაბლისეული ნუსხა ახლოს დგას მარიამისეულ ნუსხასთან. ეს ხელნაწერი „ძველი ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათა ფარგლებში ახლო ნათესაობას იჩენს მარიამისეულ ხელნაწერთან.

ა. მაჩაბლისეულ ხელნაწერში მეორდება მარიამისეულ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოცემული კითხვა-სხვაობანი; მეორდება იგივე შეცდომები, რომლებიც მარიამისეულ ხელნაწერშია. ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება რამდენიმე მაგალითის მოყვანა.

1) მაჩაბ. გვ. 178; M 294

ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა მეფისა, მშ იხელთა და შემდგომად თვით მის დიდისა და ღმრთის მსახურისა მეფისა, რომელი უმეტეს სხვათა განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართლისათა.

2) მაჩაბ. გვ. 271

არჩილის წამება და მეფეთ ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველმან დ ე დ ა ს ა ს ე თ ნ ი ე წ ე რ ა¹.

3) მაჩაბ. გვ. 276

წიგნი ესე წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი რომელი იჟამთა შლილობით ჯერისაებრ ვერავის აღეწერა, ხოლო წიგნი ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამითი ჟამად. ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე ა ლ ი წ ე რ ა ჯუნბერ ჯუნბერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა

B

ამბავი ვახტანგ გურგასლის მშობელთა, და შემდგომად თვთ მისი, დიდისა მის და ღვთის-მსახურისა მეფისა, რომელი უმეტესად კაცთაგან განთქმულად გამოჩნდა ყოველთა მეფეთა ქართველ-თასა.

M 432

არჩილის წამება და მეფეთა ცხოვრება და ნინოს ქართლის მოქცევა ლეონტი მროველამან დ ე დ ა ს ა ა ს ე თ ნ ი ე წ ე რ ა.

M 437-438

წიგნი ეს წამებისა მისისა იპოვა ესრეთ სულ მცირედ აღწერილი, რომელი იჟამთა შლილობით ჯერისაებრ ვერავის აღეწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხოვრებისა ვიდრე ვახტანგისამდე აღიწერებოდა ჟამითი ჟამად. ხოლო ვახტანგ მეფისითგან ვიდრე აქამომდე ა ლ ი წ ე რ ა ჯუნბერ ჯუნბერიანმან, ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისმან,

მისი მომდევნო თხრობაც აღებულია თამარის მეორე ისტორიიდან. იგი წყდება სიტყვებზე: «ხოლო იგინი წინააღუდგებოდეს, უშვილოებასა მოაკსუნებდეს (Q-207, გვ. 258 r). ამის შემდეგ კვლავ პირველი ისტორიიდან, ე. ი. «ისტორიათა და აზმათაგან», ზემოთ გაწყვეტილი ტექსტი მიდის ბოლომდის და აღარსად ადგილი არ უჩანს მეორე ისტორიის გაგრძელებას. ამ ადგილს სწორედ ხელნაწერში, აშიაზე, მოიპოვება საგულისხმო მინაწერი: «ორი ქართლის ცხოვრება მქონდა, ამ ერთში თამარ მეფის ანბავი სხვა რიგად ეწერა, ამ მეორის სხმა რიგად ორივე დაწერე. ამ რვეულმა იმიტომ გამოიცვალა სიტყვა, ორ [...]». გამოცვლილია მეო-

რე ისტორიკოსის სიტყვა, რადგან სწორედ ახალი რვეულით პირველი ისტორიკოსის ერთგან გაწყვეტილი ტექსტი გრძელდება უწყვეტლად და სიტყვა-უცვლელად ბოლომდის».

¹A: «...ლეონტი მრუველმან აღწერა»; თ ე ი მ უ რ. ვარ .» «... ლეონტი მრუველმან აღწერა, და ახლა იოანე დეკანოზმან აღწერა». სხვა ვარიანტებში ეს შენიშვნა არ მოიპოვება.

არჩილისამან, ნათესავმან რვეისამან, მირიანის ძმის ძე. ამიერითგან შემდგომთა ნათესავისათა აღიარონ ვითარცა იხილონ და წინამდე. ბარემან ჟამან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღთივ განბრძნობილსა ¹.

4) მაჩაბ. 284; M 448

და მოიღეს ოლანკურ დანი.

5) მაჩაბ. 285; M 450

იყო მუნ შიგან ჭაბუკი ერთი ხალით გობრონ. ებრძოდა შიგნით გამომდართ ყოველთა დღეთა მოყუასთა თვისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ცხე, შეიბყრეს წმინდა გობრონ და აწამეს. რომლისა წამება ვრცელად აღიწერა წადამან მამამა ჩუენმან სტეფანე, ტბევარმან ეპისკოპოსმან. აღიყარა მუნით და წარვიდა დუინად ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოლიტი სსა. მსწრაფლ აღიყარა და მიუმცნო ლაშქარსა თუისსა, რათა ყოველი კაცი, რომელი პოონ ცოცხალი, გამოიყუანონ მის წინაშე. მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოტი სსა.

6) მაჩაბ. გვ. 280; M 455

მოერთო ბურტა. ძმა კეისარ ქალაკოზისა, გიორგი მეფესა.

7) მაჩაბ. გვ 292 M 459

მაშინ მოუგზავნა მოციქული [დემეტრე M] მეფემან თეოდოსის და კაქეთათალაკოზი.

მან, ნათესავმან რვეისმან მირიანის ძმის ძე. ამიერითგან შემდგომთა ნათესავისათა აღიარონ ვითაცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათსა ღთივ განბრძნობილსა.

B

და მოიღეს კალანკურ ტანი.

B

ხოლო იყო მუნ-შიგა ჭაბუკი ერთი სახელით გობრონ. ებრძოდა შიგნით გამომდართ დღეთა ყოველთა მოყუასთა მისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიპყრეს წმინდა გობრონ და აწამეს. რომლისა წამება მისი აღწერა ვრცელად წმიდამან მამამან ჩურნმან სტეფანე, მტბევარმან ეპისკოპოსმან. აღიყარა მუნით და წარვიდა დვინად ქალაქად. ხოლო მუნ მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევიდა ციხესა კაპოტი სსა და მსწრაფლ აღიყარა და მიმართაც იხესა მას, რომელსა შინა იყო სუმბატ, მეფეს ომეხთა. და ამცნო ლაშქარსა თუსსა, რათა ყოველი კაცი რომელი პოვონ ცოცხალი, მოიყვანონ წინაშე მისსა. და მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოტი სსა.

B

მოერთო შურტა, ძმა კვირიკე ქორეპისკოპოსისა, გიორგი მეფესა

B

მაშინ მოუგზავნა მოციქული დემეტრე მეფემან კკრიკე ქორეპისკოპოსსა.

ბ. ამ ორ ნუსხას შორის ნათესაობა იმ მხრივაც არსებობს რომ მაჩაბლისეული ნუსხაც, მსგავსად მარიამისეულისა, პირდაპირ ლეონტი მრუველის თხზულებით კირ იწყება, არამედ ქართველ ისტორიკოსთა თხზულებებს წინ უძღვის აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ ². ეს თქმულებები იწყება ხელნაწერის პირ-

¹ სხვა ნუსხები ასწორებენ ამ მცდარ წამაკითხვებს: რომელ, აღწერა, მისამან, ნათესავთა აღწერონ.

² შეად. ე. თაყაიშვილი, Описание II, 62-63; ივ. ჯავახიშვილი, ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 120.

ველი გვერდიდანვე, ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასიტყვის შემდეგ და უჭირავს 36 გვერდი ხელნაწერისა¹.

გ. მაჩაბლისეულ ხელნაწერში გადამწერის შენიშვნები ვახტანგ მეფის შესახებ და თვით გადამწერის, გიორგი მაჩაბლის, შესახებ ჩართულია იმ ადგილებში, სადაც მარიამისეულ ხელნაწერში მოიპოვება შენიშვნები მარიამ დედოფლის შესახებ:

1) მაჩაბ. გვ. 95

თავი მეოთხე, ქართლისა შესვლა სპარსთა და მეფობა მირიანისი. დ მ ე რ თ ო მ შ ვ ი დ ო ბ ა შ ი მ ო ა ჯ მ ა რ ე გ ი ო რ გ ი ს ა მ ი ლ დ ა ნ ბ ა რ ი ს შ ვ ი ლ ს მ ა ჩ ა ბ ე ლ ს.-ხოლო ვითარ იოტეს სომეხთა და ქართველთაო... (შეად. ჩვენი გამოცემის გვ. 378-10)

2) მაჩაბ. გვ. 100

ხოლო აწ ვახსენოთ ცხოვრება მირიანის ძისა ქასრე არდაბირისაი. გ ი ო რ გ ი მ ა ჩ ა ბ ე ლ ს დ მ ე რ თ ო მ ი ე ც შ ე წ ე უ ნ ა შ ე ნ ი წ ე რ ი ს ა თ ვ ი ს თ უ ი ს ი ს.- და ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა .. (შეად. ჩვ. გამოცემის გვ. 4016-19).

3) მაჩაბ. გვ. 109

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა ნინო მოციქულისა. დ მ ე რ თ ო ა კ უ რ თ ხ ე მ ე ფ ე ვ ა ხ ტ ა ნ გ დ ლ ე გ რ მ ე ლ ო ბ ი თ ა პირველად უკუვე ვახსენოთ ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა .. (შეად. ჩვ. გამოცემის გვ. 456-10).

M 171

თავი მეოთხე ქართლისა შესვლა სპარსთა და მეფობა მირიანისი. დ მ ე რ თ ო ა კ უ რ თ ხ ე დ ე დ ო ფ ა ლ ი მ ა რ ი ა მ დ ლ ე თ ა შ ი ნ ა ს ი გ რ მ ი ს ა მ ი ს ი ს ა თ ა ა მ ი ნ.- ხოლო ვითარ იოტეს სომეხთა და ქართულთა...

M 179

ხოლო აწ ვახსენოთ ცხოვრება მირიანის ძისა ქასრე არდაბირისი. დ ე დ ო ფ ა ლ ს მ ა რ ი ა მ ს შ ე უ ნ დ ო ს დ მ ე რ თ მ ა ნ დ ლ ე გ რ მ ე ლ ო ბ ი თ ა ა მ ი ნ.- და ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართულთა...

M 191

მოქცევა მირიან მეფისა და მის თანა ყოვლისა ქართლისა წმიდისა და ნეტარისა. დედისა ჩვენისა ნინო მოციქულისა - დ მ ე რ თ ო ა კ უ რ თ ხ ე დ ე დ ო ფ ა ლ ი მ ა რ ი ა მ დ ლ ე გ რ მ ე ლ ო [ი] თ ა.- პირველად უკუვე ვახსენოთ ცხოვრება წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩვენისა...

ზემრხსენებულის მიხედვით ადამიანს შეიძლება და ეფიქრა –ხომ არ არის მაჩაბლისეული ნუსხა მარიამისეული ნუსხიდან გადმოწერილიო. მაგრამ ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთი დასკვნის გამოტანა ჯერჯერობით ნაადრევია; ამისათვის საჭიროა ეს ნუსხები თავიდან ბოლომდე იქნეს შედარებული. ხოლო ის, რაც ჩვენ დღესვე ვისით ამ ორი ნუსხის ცალკეული ადგილების შედარებიდან, ასეთ დასკვნას ეწინააღმდეგე-

¹ ამ აპოკრიფების ტექსტი მაჩაბლისეულ ხელნაწერში იწყება სიტყვებით: «სათნო უჩნდა სიბრძნით შემოქმედსა მას ღთისა და უფლისა ჩვენისა რათა შექმნას სოფელი ეს მრავლისა სიბრძნისა...» და განსხვავდება მარიამისეულის ტექსტისაგან (იხ. მარიამ დედოფლისეული ქ. ცხ. გამოცემა გვ. 786 შმდდ).

ეწინააღმდეგება. სახელდობრ, არ შეიძლება მხედველობაში არ მივიღოთ ორი გარემოება:

ა) ორივე ნუსხა, მართალია, ისტორიკოსთა თხზულებების წინ შეიცავს აპოკრიფულ თქმულებებს ქვეყნის გაჩენის შესახებ, მაგრამ ამ თქმულებათა ტექსტი სხვადასხვანაირია:

მაჩაბლისეული
სათნო უჩნდა სიბრძნით შემოქმედსა
მას ღთისა და უფლისა ჩვენისა რათა
შექმნას სოფელი ეს მრავლისა სიბრ-
ძნისა...

მარიამისეული
იყო დღესა პირველსა რომელ არს თავი
ყოველთა დღეთა კვრიაკე რაჟამს დაბადა
ღ თნ ცა და ქუეყანა და ყოველი რა არს
მას შინა...¹

ბ) მაჩაბლისეული ნუსხის გადამწერის ანდერძიდან ჩანს, რომ მას დედნად ჰქონია „ქართლის ცხოვრების“ ძველი ნუსხა ა რ ჩ ი ლ მ ე ფ ი ს ნაქონი (იხ. ზემოთ გვ. XXVIII). საფიქრებელია, რომ ამ დედნის მინაწერებში სადმე მოხსენებული იქნებოდა „არჩილი“ (ალბათ, ამ უკანასკნელის ხელრთვა იქნებოდა, როგორც ეს, ჩვეულებრივ, მოიპოვება არჩილის ნაქონ ხელნაწერებში), მარიამისეულ ხელნაწერში კი ბევრგან მოიპოვება იმის კვალი, რომ ის ვ ა ხ ტ ა ნ გ ს ჰქონია სელში (იხ. Описание II, 34-38): რომ ის არჩილის ნაქონიც ყოფილიყო, ამის კვალიც იქნებოდა; მეორე მხრით, რომ მაჩაბელს (1736 წელს) მარიამისეული ნუსხა ჰქონოდა დედნად, შეუძლებელია მას ანდერძში არ მოეხსენებია, რომ ეს დედანი ხელთ ჰქონდა ვახტანგს ჯერ კიდევ მისი ბატონიშვილობის დროს (ე. ი. 1709 წლამდე).

ზემოთქმულის მიხედვით ჯერჯერობით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება რომ ორივე ნუსხა, მაჩაბლისეული და მარიამისეული, ერთისა და იმავე დედნიდან უნდა მომდინარეობდეს.

§ 8. „ქართლისა ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები. ამრიგად, დღეს ჩვენ გაცილებით მეტი მასალა გვაქვს იმისათვის, რომ ვიმსჯელოთ ე. წ. ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნამუშავრი. შესახებ და შევავსოთ და შევასწოროთ ზოგი რამე ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი - ლ ი ს ა და სხვათა მიერ წამოყენებულ დებულებებში „ქართლის ცხოვრების“ შესახებ.

¹ მარიამისეულ ნუსხაში აპოკრიფებს წინ უძღვის სათაური «თქმული წმიდისა მამისა ჩუენისა ეფრემისი თარგმანი დაბადებისათვის ცისა და ქუეყანისა და ადამისთვის, ვითარ მისცულეს გუამი მისი და დამარხეს გოლგოთას, და ცალაება ნათესავთა, ვითარ ვპოვეთ ნათესაობა ქრისტესი ჯორცითა, ვითარცა წერილ არს სახარებასა ლუკას თავსა...» (ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს გამოცემა, გვ. 786).

03. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

„ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხები წარმოდგენილია შემდეგი, ამჟამად ცნობილი, მთავარი ხელნაწერებით:

ხელნაწერი	გადაწერის თარიღი	ფონდი და №	სად მოიპოვება მისი აღწერა
თეიმურაზისეული რუმინანცევისეული ¹	1700 -1705 1709 წლამდე	აკად. (ლენ.) H - № 2080	Описание II, 47 II შმდდ. Хаханов, Опис. груз. р. Румянц, музея
ჭილაშვილისეული	1731 ²	Q - № 207	ჯავახიშვილი, ახ. ქ. ცხ. გვ. XVII შმდდ.
მაჩაბლისეული საეკლესიო მუზეუმისა	1736 1748	H - № 2135 A - № 131	იხ. ზემოთ გვ. XXIX შმდდ. ქორდანია, ქრ. I, გვ. VI Описание II, 21 შმდდ.
ჯანაშვილისეული	XVIII ს.	S - № 4730	ჯანაშვილი, ნაშრომი I.

ბარათაშვილისეული დადიანისეული	შუა წლები 1761 XVIII ს. უკანასკნელი მეოთხედი	S - № 25 S - № 354	Описание II, 114 შმდდ. ჯავახიშვილი, ახ. ქ. ცხ. გვ. XIX შმდდ. Описание I, 202 შმდდ. Описание I, 4 9 შმდდ.
-------------------------------	--	-----------------------	---

ეს ნუსხები ერთმანეთ შორის იმით **გ ა ნ ს ხ ვ ა ვ დ ე ბ ი ა ნ**, რომ ზოგ მათგანში წარმოდგენილია მხოლოდ „ძველი ქართლის ცხოვრება“ (დასაბამიდან XIV საუკუნემდე, გიორგი ბრწყინვალემდე), ზოგი კიდეე შეიცავს „ქართლის ცხოვრების“ გაგრძელებებსაც, XIV - XVII საუკუნეთა ისტორიასაც (ამა თუ იმ შედგენილობით):

1. მ ხ ო ლ ო დ „ძ ვ ე ლ ი ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ი ს“ ტ ე ქ ს-ტ ი თ ა რ ი ა ნ წ ა რ მ ო დ გ ე ნ ი ლ ი: თეიმურაზისეული, რუმიანცევისეული და საეკლესიო მუზეუმის ნუსხები; სხვადასხვა ნუსხაში სხვადასხვა ადგილას წყდება თხრობა:

ა) თ ე ი მ უ რ ა ზ ი ს ე უ ლ ი ნუსხა თავდება სიტყვებით: «ხოლო მე ენა ვერ მიძრავს საკურველისა და საშინელისა თქმად.-არსებითად და დაუსაბამოსა ღმრთისათა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა. **ჟ**» ე. ი. წყდება ს წ ო რ ე დ იქ, სადაც წყდება მარიამისეული ხელნაწერი.

¹ აქედან არის გადაწერილი ჩ უ ბ ი ნ ა შ ვ ი ლ ი ს ე უ ლ ი ნუსხა (S - № 3666). იხ. Описание II, 8 შმდდ.

² ამ წელს არის გადაწერილი ხელნაწერის მეორე ნაწილი. პირველი ნაწილი XVI - XVII საუკუნისაა.

³ ეგრეთ წოდებული рукопись Мингрельской библиотеки.

(უდრის მარიამისეულს 932 გვ. [გამოცემის გვ. 785]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 655).

ბ) რ უ მ ი ა ნ ც ე ვ ი ს ე უ ლ ი ნუსხის უკანასკნელი სიტყვებია: «ისმინა ბექამან და აღილო განძი ურიცხვი, სპერით და გაბრუნდა და ბაბერდით და ძლევა შემოსილი მობრუნდა. და მოეგებნეს კარნუქალაქს მთავარნი და მოართვეს მათცა ძღვენი, ალაფი, და არცარა მათ ავნო, და ესრეთ ბრწყინვალე ძლევა მიანიჭა ღმერთმან ბექასა. და მოვიდეს შინა საქონლითა ულეველითა» (უდრის მარიამისეულს 927 გვ. [გამოცემის გვ. 773]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 643,10).

გ) ს ა ე კ ლ ე ს ი ო მ უ ზ ე უ მ ი ს ხელნაწერი, რომელშიაც ბოლოში „ერთი ფურცელი ამოხეული იყო, და ორი ფურცელი წაშლილი იყო“, წყდება სიტყვებზე: «იხილეს რა სიმცრო ლაშქრისა, რ იყუნეს მესხნი ხუთასი, ხოლო თურქნი ოცდაათი ათასნი განიხარეს და ჰგონეს ყოველთა მოწყვედა მაშინ მკედარნი სარგისისნი ზედა მიეტევნეს უშიშად თვთ სარგის» (უდრის მარიამისეულს 925 [გამოცემის გვ. 771]; ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 641,23).

2. „ქ ა რ თ ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ი ს“ გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ე ბ ს ა ც შ ე ი -ც ა ვ ე ნ: ჭალაშვილისეული, მაჩაბლისეული, ჯანაშვილისეული ბარათაშვილისეული და დადიანისეული ნუსხები ¹.

მეორე მხრით, ყველა ამ ნუსხას ს ა ე რ თ ო მხოლოდ ის აქვს, რომ:

1) ისინი გადაწერილი არიან ან ვახტანგის დროს, ან მის შემდეგ და

2) ისინი იწყებიან ვახტანგის სახელით გადმოცემული წინასი-

ტყვით («პატიოსანნო და დიდებულნო ქართველნო»)²

გარდა ამისა, ამ ნუსხების საერთო თვისებებად მიჩნეული იყო მკვლევართა მიერ: 1) ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით, 2) „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შეცვლა და ვ) დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ჩართვა (იხ. ზემოთ § 6). მაგრამ ნუსხების შესწავლამ ჩვენ დაგვარწმუნა იმაში, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების ეს თვისებები ნაწილობრივ უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებს ჰქონდათ.

¹ ამავე ტიპისა არიან ფ ა ლ ა ვ ა ნ დ ი შ ვ ი ლ ი ს ე უ ლ ი და ბ რ ო ს ე ს ე უ ლ ი ნუსხებიც, ხოლო ამათ შესახებ ჩვენ ამჟამად ხელთ არა გვაქვს საჭირო ცნობები.

² ეს წინასიტყვა აკლია ორ ნუსხას (საეკლესიო მუზეუმისას და ჯანაშვილისეულს), ვინიდანან ნუსხების დასაწყისი რვეულები დაკარგულია.

-XXXVI-

§ 9. ტექსტის დაყოფა თავებად მეფობათა მიხედვით. ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში ისტორიკოსთა თხზულებების ტექსტი დაყოფილია თავებად: ამ დაყოფას საფუძვლად უდევს ახალი მეფის მართველობის დაწყება. მაგალითად:

ი. მეათე მეფე, ადერკი, ძე ბარტომისი, არშაკუნიანი.

ია. მეათერთმეტე მეფენი, მეორე ბარიატ და ქართამ...

იბ. მეათორმეტე მეფენი, ფარსმან და ქაოს...

ლწ. მეოცდაათურამეტე მეფე, ბაკურ, ძე ფარსმან მეფისა, ხოსროიანი, და სხვ.

ანასეული ხელნაწერი გვიჩვენებს, რომ თავებად დაყოფა და მეფეთა სათვალავით დასათაურება უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში დაწყებულია, ასე, ანასეულ ნუსხაში უკვე მოიპოვება იმავე ადგილებში, სადაც ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებშია, წითლად დაწერილი შემდეგი სათვალავი:

- 27 ¹ თერთმეტი
- 27 ¹⁰ ცამეტი
- 33 ³⁴ თექუსმეტი
- 34 ⁵ ჩუიდმეტი
- 36 ⁸ თურამეტი
- 36 ⁸ ცხრამეტსა
- 36 ¹⁹ ოცსა
- 36 ²⁰ ოცდაერთსა
- 36 ²³ ოცდაორსა
- 36 ²⁵ ოცდასამსა

საფიქრებელია, რომ პირველიდან ათამდეც იქნებოდა სათვალავი, მაგრამ პირველი ათი მეფის ისტორიის შემცველი ტექსტი ანასეულ ხელნაწერს აკლია.

ოცდამესამე მეფეზე სათვალავი წყდება.

ტექსტის დაყოფას თავებად და დასათაურებას, როგორც ჩანს, რამდენიმე საფეხური გამოუვლია. ანასეულ ნუსხაში მხოლოდ მეფეთა სათვალავია მოცემული სიტყვებით: თერთმეტი, ცამეტი და სხვ.;

ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში კი ჯერ ასოებითაა აღნიშნული სათვალავი და აქვე რიგობითი რიცხვიაა (ი. მეათე მეფე ია. მეათერთმეტე მეფე და სხვ.), შემდეგ კი მეფის სახელი და სხვა. მაგრამ არის ისეთი ნუსხაც, რომელშიაც საშუალო ტიპის დასათაურებაა მოცემულ. მაგალითად, „ქართლის ცხოვრების“ ერთ ხელნაწერში, რომელიც ქუთაისის სამხარეთმცოდნეო მუზეუმშია დაცული, სათვალავი ხშირად მხოლოდ ასოებითაა აღნიშნული, რიგითი რიცხვითი სახელი კი არ მოიპოვება.

-XXXVII-

K 179 მე მთავარი ქართლისა იოანე...¹

K 182 მკ კურატპალატი ქართლისა აშოტ...²

K 185 მზ კურატპალატი ბაგრატო...³

ამრიგად, საფიქრებელია, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ძველს რედაქტორებსვე დაბადებით აზრი ტექსტი დაეყოთ თავებად: ერთ-ერთ რედაქტორს მოუწერია მხოლოდ სათვალავი, უბრალო რიცხვით გამოხატული (ერთი, ორი...); შემდეგს რედაქტორებს კი მიუმატებიათ რიგითი რიცხვი, მეფის სახელი და ა. შ.

¹ B: მე. მ ე ო რ მ ო ც და მ ე ხ უ თ ე მთავარი ქართლისა იოანეს..

² B: მე. ო რ მ ე ო ც და მ ე ე ქ უ ს ე კურატპალატი ქართლისა აშოტ...

³ ქუთაისის მუზეუმის ხელნაწერი (K) № 441, ზომით 20¹/₂ I7 სმ, მხედრული XIX საუკ. ხელით გადაწერილი, თავსა და ბოლოში ნაკლულევანია. ახალი პაგინაციით ის შეიცავს 346 ფურცელს; ძველი პაგინაციის ნაშთი ახლაც არის დარჩენილი და ახალ პირველ გვერდზე ზის „26“; მაშასადამე, თავში 25 ფურცელი ჰკლებია. ტექსტი იწყება ბარტომის მეფობით. სახელდობრ, სიტყვებით: «წინაშე ბარტომ მეფისა, ხოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი... » (ჩვენი გამოცემის გვ. 23 ა): ხოლო წყდება თამარის ისტორიკოსის სიტყვებზე: «ამა სიხარულსა შინა და შვებასა ეკაზმოდეს და ემზადებოდეს დამსკვნელნი შველისანი, და მოვიდეს და აცნობეს ათაბაგსა ნახბ ევნილალმან (B: ნახჭევნიდალმან) შეყრა და არანს მოსვლა, რამეთუ ყოვლით კერძო შეიწრდეს სპარსნი, და უღონოებამან» (უდრის ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 441⁹-¹²).

ქუთაისის ნუსხის ტექსტი მისდევს B-ს აღვნიშნავთ ზოგიერთ კითხვა-სხვაობას

B	K
(მითითება ჭიჭინაძის გამოცემით)	(მითითება ქუთ. ნუსხის ფურცლებით)
ჭ 4621 ორთაგანვე (ბროსე შენიშნავს რომ ხელნაწერებშია «ორგნითვე»)	K I ორგნითვე
ჭ 496 მსწრაფლ, მივიდა	K 3 მივიდა მსწრაფლ
ჭ 2276 იუსტინიანოს მეფე ბერძენთა	K 146 იუსტინიანოს კეისარი
ჭ 2278 ხასკუნთასა	K 146 ხასკუნთასა
ჭ 22710 ძალითა თვსითა	K 146 ძალითა მისითა
ჭ 27711,14 ხასკუნთასა	K 146 ხასკუნთა
ჭ 22712 ვედრება ბერძენთა მეფისა	K 146 ვედრება კეისრისა
ჭ 34927 მართლად ვალს	K 240 მართლიად ვალს
ჭ 36315 ფირესტე	K 262 ფარუსტე
ჭ 36317 ვესპასიანე ტიტოას-მიერნი (ბროსე შენიშნავს: ყველა ხელნაწერი იძლევა «ნეტიტოას - მიერნი»)	K 262 ვესპასიანე ტოტოას მიერნი
ჭ 40218 ექვსი ათას ექვსას ოთხმოცდა ექვსსა, ქრისტეს აქათ ათას ას ოთხმოც და ათექვსმეტსა	K ექვსი ათას ექვსას ვორმოც და ექვსსა, ქრისტეს აქეთ ათას ვორმოც და ექვსსა
ჭ 4233 მეორე ქმრის ამბავი	K 328 მეორე ქმარი თამარისი და ამბავი მისი
ჭ 42611 შემდგომად ამისსა მოისმა ვითარმედ	K 331 შ დ ამისა მოისმა ხმა ვ დ.

§ 10. „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება - შევსება. ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების რედაქტორებსვე მიაწერენ „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შერყვნილი ადგილების შესწორებისა და ცალკეული ახალი ეპიზოდების შეტანის, ინიციატივას. მართლაც, საკმარისია ადამიანმა შეადაროს ვახტანგის, წინადროინდელი მარიამისეული ნუსხა ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს, რომ შეამჩნიოს დიდი ტექსტუალური განსხვავება, როგორც ცალკე სიტყვების შესწორების ისე მთელი ახალი ნაკვეთების დამატების მხრით. ტექსტის შესწორების ნიმუშად საკმარისი იქნება მოვიყვანოთ შემდეგი მაგალითი:

M 289

მოკუდა მირდატ მეფე. და დაჯდა ძე მისი ვარაზ ბაქარ. და შეერთნა ორნი ცოლნი: ერთი ასული თარდატისი რევის ძ მ ი ს ა მირიანის ძ მ ი ს წ უ ლ ი ს ა, და ერთი რევისი წული ფეროზისი მირიანისვე ა ს უ ლ ი ს წ უ ლ ი ს ა... (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 8527-80).

B (ჭიჭ. გამ. 140 -0145)

მოკუდა მირდატ მეფე. და დაჯდა ძე მისი ვარაზ-ბაქარ და შეერთო ცოლი, ასული თრდატისი, რევის ძ ი ს ა, მირიანის ძ ი ს წ უ ლ ი ს ა, მორწმუნე და კეთილ-მოქმედი...¹ ვინათგან ესე ვარაზ-ბაქარ დაშთა უძეოდ, შეიყუარა სოფელი ესე, და მიდრკა კეთილისაგან და შეერთო სხუაცა ცოლი, ძისწული ფეროზისი, მირიანის ა ს უ ლ ი ს ა.

ასეთი შესწორებებით სავსეა „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხები.

გარდა ასეთი შესწორებული ადგილებისა, „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში მოიპოვება მრავალი ვრცელი ჩანართი².

იმ ტექსტუალურ განსხვავებებს, რომელიც არსებობს მარიამისეულსა და ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს შორის მკვლევარნი ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად თვლიდნენ; დღეს კი ირკვევა, რომ ზოგიერთი კითხვა-სხვაობა, რომლებიც ახასიათებს ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს და რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შემოტანილ შესწორებებად იყო მიჩნეული, ახასიათებდა ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებსაც. ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება რამდენიმე მაგალითის მოყვანა.

1) „მატიანე ქართლისა“-ში ბაგრატ IV-ისა და ელენეს ქორწინების შესახებ სწერია:

¹ აქ ჩართულია მოთხრობა ვარაზ-ბაქარის ძის, მურვანოზის (ანუ პეტრე მაიუმელის) შესახებ.

² ყველა ეს ჩანართი ჩამოთვლილი აქვს ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ს (Описание II, 72 შმდდ).

M 482

(ბერძენთა მეფემ) მოსცა პატივი კურატპალატობისა და მოსცა ცოლად ბაგრატისთუი[ს] ელენე დედოფალი. მორაიწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა თვისსსა, ქუეყანასა ტაოსა. მთარ-

B

მოსცა პატივი კურატპალატობისა, და მოსცა ცოლად ბაგრატისათვის ელენე დედოფაი; ხოლო მო-რა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა ძისა თვისსასა, ქვეყანასა ტაოსა,მთართვა პატივი,აღუსრულა ქორ-

იმ დროს როდესაც მარიამისეული ნუსხა იძლევა ცნობას, რომ „გვირგვინის კურთხევა“ მოხდა ბ ა ნ ა ს, B-ში ეს ცნობა არ არის: «ბანას» ნაცვლად სწერია «ბაგრატს». ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს აზრით (Описание II, 108), „ვახტანგის კომისიამ შესცვალა სიტყვა «ბანას» სიტყვით «ბაგრატს» და ამით მოგვისპო ცნობა იმის შესახებ, თუ სად მოხდა ბაგრატ VI-ისა და ელენე დედოფლის ქორწინება“.

რომ „ვახტანგის კომისია“ აქ არაფერ შუაშია, ამას ამტკიცებს ანასეული ნუსხა, სადაც აგრეთვე სწერია «ბაგრატსა»:

183²³⁻²⁷: მოსცა პატივი კულაპარატობისა: მოსცა ბაგრატისთვის ცოლად ელენე დედოფალი. მო-რა-იწია მარიამ დედოფალი მამულსა მისა თუისისა, ქუეყანასა ტაოს, მორათუა პატივი, ადასრულა ქორწილი უკურთხნეს გვირგვინნი ბ ა გ რ ა ტ ს.

2) ჯუანშერის თხზულების ბოლოში გამოთქმა «და მოუბოძა წუქეთი ციხით და კართურთ», რომელიც M-ში არაა, ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებულად ითვლებოდა (იხ. თ. ჟორდანიას, ქრონიკები I, გვ. XIV), მაგრამ ეს, M-ში გამოტოვებული, ადგილი ანასეულ ნუსხაში მოიპოვება (იხ. ჩვენი გამოცემის გვ. 155, 31).

3) დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსი წერს: «და ესრეთ ძლევა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა მეფე. და მცირედთა დღეთა განისუენა ამთენს» (ჩვ. გამოც. გვ. 219, 29). «ამთენს» საეჭვო კითხვად იყო მიჩნეული. თუ რომელი ხელნაწერი იძლევა ამ კითხვას, არა ჩანს არც გამოცემებში და არც ხელნაწერთა აღწერილობებში: იგი მოიპოვება მხოლოდ ბროსეს გამოცემაში (მარიამისეულ ნუსხაში « ა მ ა თ ე ნ ა ს ა », ბარათაშვილისეულში « ა მ თ ე ვ ს », დადიანისეულში გამოტოვებულია). რომ ეს სიტყვა, რომელიც გეოგრაფიული სახელის აღმნიშვნელად ჩანს, ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების შენაძენი არაა, ამას ადასტურებს ანასეული ნუსხა, სადაც სწერია « ამთენს »¹.

¹ შესაძლებელია იგივე გეოგრაფიული სახელი იგულისხმებოდეს შ ა ვ ე თ ე ლ - თ ა ნ (23,1): «აფთონს ჰბრძავს ა[მ]თენს» (შდ. H. M a/p p, TP IV, 101).

4) თუ რამდენად მცდარია ის აზრი, თითქოს „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის დამახინჯებული ადგილები პირველად ვახტანგის სწავლულმა კაცებმა შეასწორეს, ამის ნათელსაყოფად საკმარისი იქნება, დასასრულ, შემდეგი ნაწყვეტის მოყვანა:

M 522-523

და ესრე დასრულდა სახლი განმამწარებთა, რამეთუ სულა უკანასკნელი რისხვისა სასმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა... და დასუეს კახთა მეფედ მმისწული კაესი აღსართან, და არა რათა მქონებელი ნიშთა მეფობისათა, არამედ ცუნდრუკი რამე.

B (ჭიჭ. 350)

და ესრეთ დასრულდა სახლი ბ ა დ ვ ი ვ ა - თ ა, სახლი განმამწარებელთა, რამეთუ სვა უკანასკნელი თ ხ ლ ე რისხვისა, სასუმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა... და დასვეს კახთა მეფედ მმისწული კვრიკესი აღსართან, და რომელსა არარა ჰქონდეს ნიშანი მეფობისა, არამედ იყო ცუნდრუკი რამე.

A (გამ. გვ. 206-207

ესრეთ დასრულდა სახლი ბ ა დ უ ი ვ ა შ თ ა, სახლი განმამწარებელთა: რამეთუ სულა უკანასკნელი თ ხ ლ ე რისხვისა, სასუმელი ცოდვილთა ქუეყანისათა... და დასუეს კახთამეფედ მმისწული კუირიკესი აღსართან: რომელსა არა რა ქონდეს ნიშანი მეფობისანი; რამეთუ იყო ცუნდრუკი რამე, უ ს ჯ უ ლ ო და ყოვლად

ხაზგასმული ადგილები გვიჩვენებს, რომ B-ს ის სიტყვები, რომლებიც ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ ჩამატებულად შეიძლება მიგვეჩნია, უკვე A-ში ყოფილა¹.

ამრიგად ირკვევა, რომ ის „შესწორებები“, რომლებიც ემჩნევა ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებს, შედარებით მარიამისეულ ნუსხასთან, უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებს ახასიათებდა.

იგივე უნდა ითქვას ვრცელი ჩანართების შესახებაც.

ვრცელ ჩანართთაგან XVII საუკუნის ნუსხებში (შედარებით მარიამისეულ ნუსხასთან) მკვლევართა ყურადღებას იპყრობდა:

1) ქრონოლოგიური ცნობების დამატება (განსაკუთრებით დავით აღმაშენებლის ისტორიაში), 2) პეტრე მაიუმელის ცხოვრება ლეონტი მროველის ტექსტში, 3) ათსამეტ ასურელ მამათა ცხოვრებები ჯუანშერის თხზულებაში 4) სუმბატის „ქრონიკის“ დაშლა და მისი ნაწილების გაბნევა VI – XI საუკუნეთა ისტორიაში თავ-თავის ადგილას, 5) სკლიაროსთან თორნიკე ერისთავის ბრძოლის შესახებ ცნობები „მატიანე ქართლისა“-ში: 6) გიორგი III-ისა და თამარის ისტორიაში („ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტში) ვრცელი დამატებები და ცვლილებები, და სხვა. ყველა ეს ჩანართი ვახტანგის სწავლულ კაცთა ნახელარად იყო მიჩნეული. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს

¹ ამასვე ადასტურებს ქვემოთ § 23-ში მოყვანილი შეთარებიითი ტაბულა, საიდანაც ჩანს, რომ B-ს მრავალი წვრილი ვარიანტი, M-ისაგან განსხვავებული, უკვე A-ში მოიპოვებოდა (იხ. ქვემოთ გვ. LXXIII შმდდ.).

კაცთა ნახელარად იყო მიჩნეული. მაგრამ, როგორც ჩანს, ეს სინამდვილეს არ შეეფერება.

1. თ ა მ ა რ მ ე ფ ე ს ი ს ის ტ ო რ ი ის შ ე ვ ს ე ბ ი ს ს ა კ ი თ ხ ი .

ჯერ კიდევ 1916 წელს ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი წერდა თავის „ძველქართულ საისტორიო მწერლობაში“ (გვ. 165 და 171-172), რომ თამარის ისტორიკოსის თხზულებაში („ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტში) შეტანილი ჩანართები და ცვლილებები ჩვენთვის უცნობ ძველ წყაროს უნდა ეკუთვნოდესო, და როგორც ჩანს, თამარ მეფეს რამდენიმე ისტორიკოსი ჰყავდაო. ამაზე უფრო ადრეც, 1914 წელს დაბეჭდილ „ქართველი ერის ისტორიის“ მეორე წიგნში (გვ. 632) ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი წერდა: „მე დარწმუნებული ვარ, რომ თამარ მეფის ისტორიის ბოლოც შევსებულს „ქართლის ცხოვრებაში“ რომელისამე ძველი ქართველი მემკვიდრის თხზულებითგან უნდა იყოს ამოღებულიო“ მართლაც, 1923 წელს ნაპოვნ „ქართლის ცხოვრების“ ჭალაშვილისეულს ნუსხაში აღმოჩნდა თამარის მეორე ისტორიკოსის (ბასილი ეზოსმოდვრის) ის თხზულება, რომლითაც XVIII საუკუნის ნუსხებში შევსებულია „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტი. მაშასადამე, ამით უკვე დამტკიცდა, რომ მცდარი იყო წინანდელ მკვლევართა აზრი იმის შესახებ, რომ „ვახტანგის კომისიამ დიდი ცვლილებები შეიტანა გიორგი III-ისა და თამარ მეფის ისტორიის ტექსტში“ (Описание II, 85) XVIII საუკუნის ცნობილ ნუსხებში (თეიმურაზისეულში, რუმინანცევისეულში, ბარათაშვილისეულსა და სხვებში) შეტანილი თამარ მეფის ისტორია წარმოადგენს თამარის ეპოქის შესახებ არსებული ორი თხზულების („ისტორიათა

და აზმათა“ და ბასილი ეზოს-მოდღვრის თხზულების) შერწყმას.

დღეს, როდესაც ჩვენ შევისწავლეთ დამატებითი მასალები „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხების გარშემო, თამარ მეფის ისტორიის, „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში შესული, ტექსტის შესახებ მეტის თქმა შეგვიძლია. თამარის ეპოქაზე არსებული საისტორიო თხზულებების შერწყმის ის სახე, რომელიც მოცემულია „ქართლის ცხოვრებების“ XVIII საუკუნის ცნობილ ნუსხებში, არ არის ერთადერთი და საბოლოო. თამარის ისტორიის შეტანას „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში გამოუვლია რამდენიმე საფეხური:

ა) „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ (გაერთიანებული ჟამთააღმწერლის თხზულებასთან ერთად); ასეთი სახით შეუტანიათ თამარის ისტორია მარიამისეულს ნუსხაში;

-XLII-

ბ) ბასილი ეზოს-მოდღვრის „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი“; მხოლოდ ასეთი ისტორია თამარის ეპოქისა შეუტანიათ ჭალაშვილისეულს ნუსხაში;

გ) „ისტორიათა და აზმათა“ შესავალი, ბასილი ეზოს-მოდღვრის თხზულების სამი დასაწყისი ფურცელი და „ისტორიანი და აზმანი“ სრულად; ასეთი სახით შეურწყამს თამარის ორი ისტორია მაჩაბლისეულ ნუსხას (ამაზე იხ. ზემოთ გვ. XXIX-XXX);

დ) ძირითადად „ისტორიანი და აზმანი“, ხოლო შიგა და შიგ ბასილი ეზოს-მოდღვრის თხზულების შერწყმა თამარის მეფობის შუა წლებამდე; მეორე ნახევარში კი „ისტორიათა და აზმათა“ ტექსტის უცვლელად შეტანა; ამ სახით არის წარმოდგენილი თამარის ისტორია თეიმურაზისეულ ნუსხაში; დასასრულ,

ე) ძირითადად „ისტორიანი და აზმანი“, ხოლო შიგა და შიგ ბასილი ეზოს-მოდღვრის თხზულების შერწყმა თამარის მთელი ისტორიის ფარგლებში; ასეთი სახე აქვს თამარის ისტორიას რუმინცვისეულში, ბარათიშვილისეულსა და სხვა ნუსხებში.

ამრიგად, იმ საკითხზე, თუ რა სახით შეეტანათ თამარის ისტორია „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში, ქართველ მეცნიერთ უფიქრიათ ჯერ კიდევ -XVIII საუკუნემდე, და თვით XVIII საუკუნეშიაც სხვადასხვა აზრი არსებულა ამის შესახებ ა) XVIII საუკუნემდე თამარის ეპოქის აღწერის ორი სახეა მოცემული (მარიამისეულსა და ჭალაშვილისეულში); ბ) ხოლო XVIII საუკუნეში – სამი სახე (მაჩაბლისეულში, თეიმურაზისეულსა და დანარჩენებში),

2. ს უ მ ბ ა ტ ი ს „ქ რ ო ნ ი კ ი ს“ დ ა შ ლ ა და შ ე რ წ ყ მ ა ს ხ ვ ა თ ხ ზ უ ლ ე ბ ე ბ თ ა ნ. სუმბატ დავითის ძის ნაშრომი „ცხოვრება და უწყება ბაგრატონიანთა“ მარიამისეულს ნუსხაში შეტანილია ცალკე შემადგენელ ნაწილად და მოთავსებულია დავით აღმაშენებლის ისტორიის შემდეგ, ხოლო ე.წ. ვახტანგისეულ ნუსხებში დაშლილია და შერეულია VI – XI საუკუნეთა ისტორიის შემცველ თხზულებებში (ჯუანშერის შრომაში და „მატიანე ქართლისა“-ში). მაგრამ, რადგან სუმბატის ცნობები ყოველთვის არ ეხებოდა „ქართლის ცხოვრებაში“ მოთხრობილ ამბებს, ამიტომ მისი ნაშრომის ერთი ნაწილი შეურეველი დარჩა.

ამჟამად ჩვენთვის ხელმისაწვდომი მასალების მიხედვით სუმბატის „ქრონიკის“ შეტანა XVIII საუკუნის ნუსხებში წარმოდგე-

ა) მაჩაბლისეულ ნუსხაში სუმბატის „ქრონიკა“ შეტანილია „ქართლის ცხოვრები“ ცალკე შემადგენელ ნაწილად იმგვარადვე, როგორც ეს მარიამისეულ ნუსხაშია;

ბ) თეიმურაზისეულ ნუსხაში ის შერეულია „ქართლის ცხოვრების“ სხვა თხზულებებთან, ხოლო მასალის განაწილებას ერთგვარი რყევა და არევა ეტყობა; გარდა ამისა, „ქრონიკის“ ერთი ნაწილი, რომლის შერევა „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებში ვერ მოხერხდა, ცალკეა გამოტანილი;

გ) რუმიანცევისეულსა და სხვა ნუსხებში ისევეა შერეული „ქრონიკის“ ტექსტი სხვა თხზულებებში, როგორც თეიმურაზისეულში, ხოლო მასალის განაწილებას მეტი წესრიგი ემჩნევა. „ქრონიკის“ შეურეველი, გადარჩენილი, ნაწილი ცალკე არ არის გამოტანილი. როგორც ვხედავთ, სუმბატის „ქრონიკის“ შეტანას „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში ერთიანი გეგმა არ ეტყობა: ნუსხის რედაქტორები სხვადასხვანაირად მისდგომიან საკითხს და სხვადასხვანაირად გადაუჭრიათ იგი.

3. ქ რ ო ნ ო ლ ო გ ი უ რ ი ც ნ ო ბ ე ბ ი ს შ ე ტ ა ნ ა. დავით აღმაშენებლის ისტორიაში ჩართული ქრონოლოგიური ცნობები ვახტანგის სწავლულ კაცთა მიერ შეტანილად ითვლებოდა (თ. ჟ ო რ დ ა ნ ი ა, ქრონიკები I, გვ. XIII; ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, Описание II, 88). ანასეული ნუსხა კი გვიჩვენებს, რომ ეს ქრონოლოგიური ცნობები უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში იყო. სახელდობრ, ანასეულ ნუსხაში მოიპოვება ის თარიღები, რომლებიც M-ში არ არის, ხოლო B-ში სწავლულ კაცთა მიერ დამატებულად იყო მიჩნეული ¹:

- 206²³ ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი (B: ტკა)
- 211⁸ ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი
- 211²⁴ იყო ქრონიკონი სამას ოცდათხუთმეტი
- 212⁵ რამეთუ ქრონიკონი იყო სამას ოცდათექ[უსმეტი] (ბ ა რ ა თ.: ტლე)
- 212³³ ქრონიკონი იყო სამას ოცდათვრამეტი
- 215²⁸ ქრონი[კონი] იყო სამას ორმოცი
- 216²³ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი
- 217¹⁰ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაერთი
- 2180³¹ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდაორი

4. ა ს უ რ ე ლ მ ა მ ა თ ა ც ხ ო ვ რ ე ბ ე ბ ი ს ჩ ა რ თ ვ ა. „ვასტანგამდე «ქართლის ცხოვრებაში» ასურელ მამათა ცხოვრებები არ მოი-

¹ ეს გარემოება აღნიშნულია უკვე ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ (იხ. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 272 - 273).

მოიპოვებოდა – წერს ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი (Описание II, 73), – იყო მხოლოდ მოხსენიებული იოანე ზედაზნელისა და მისი მოწაფეების მოსვლა შუამდინარიდან ქართლში ფარსმანის მეფობის დროს და მათი მოღვაწეობა. იოანეს მოწაფეთა სახელები არ იყო მოყვანილი. თეიმურაზის ნუსხაში ვახტანგის კომისიამ ჯერ დაურთო მხოლოდ სია იოანე ზედაზნელის მოწაფეებისა მაგრამ რუმიანცევისეულსა და

ყველა დანარჩენ ნუსხაშიაც უკვე ჩნდებიან მათი მოკლე ცხოვრებანი. შემდეგ, უფრო გვიან, იგივე ცხოვრებები, სხვა ხელით დააწერილი, შეუტანიათ თეიმურაზის ნუსხაშიც¹. ამგვარად, ასურელ მამათა ცხოვრებების შეტანა „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში XVIII საუკუნის სწავლულ კაცთა ინიციატივას მიეწერება.

მართლაც, ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში (ანასეულსა და მარიამისეულში) ასურელ მამათა შესახებ მხოლოდ შემდეგი სწერია: იმისვე ფარსმანის-ზე მოვიდა იოვანე შუამდინარით, რომელსა ეწოდა ზედაზადნელი, განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისა, მაშენებელი ეკლესიათა, რომელმან ქმნა ნიშები და სასწაულები მრავალი, მან და მოწაფეთა მისთა, რომელმან განაკურვინის ყოველნი ქართველნი; დაიწერა ცხოვრება და სასწაულები მათნი, დაისხნეს ეკლესიათა შინა ქართლისათა» (ჩვენი გამოც. 141,15-20). ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში კი ამ სიტყვებს მოსდევს: «რომელთა სახელები ესე არს: იოანე ზედაზადნელი, დავით გარესჯელი» და სხვ., ჯერ ასურელ მამათა სახელები, შემდეგ კი ყველა მამის მოკლე ცხოვრება. მაგრამ ჩვენ ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: ანასეულ ხელნაწერში „ქართლის ცხოვრების“ უკანასკნელ თხზულებას, ლაშა-გიორგის დროინდელ მატიანეს, უშუალოდ მოსდევს ჯერ სია ასურელ მამათა¹, ხოლო შემდეგ იოანე ზედაზადნელის ცხოვრება². ჩვენ ვფიქრობთ, რომ შემთხვევითი არ არის ეს მოვლენა; ეს მოწმობს იმას, რომ

¹ შესადარებლად მოგვყავს აქვე:

A
სახელები წმიდათა მოწაფეთა: იოვანე ზედაზადნელი, დავით გარესჯელი, სტეფანე ქისიქელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონე მარტომყოფელი, ისე წილკნელს თთა სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი, შიომღვიმელი, ისიდორე სამთავნელი, მიქაელ ულუმბელი, პიროს ბართელი.

B
რომელთა სახელები ესე არს: იოანე სტეფანე ხირსელი, იოსებ ალავერდელი, ზენონ იყალთოელი, ანტონი მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თათე სტეფანწმიდელი, შიომღვიმელი, ისიდორე სამთავნელი, აზიზოს ნეკრესელი, მიქელ ულუმბელი, პიროს ბრეთელი და ელია დიაკონი (ჭიჭ. გვ. 216).

² ტექსტი უფრო ვრცლად იხ. ქვემოთ გვ. I. შმდ.

არ არის ეს მოვლენა; ეს მოწმობს იმას, რომ ანასეული ნუსხის რედაქტორს დაჰზადებია ის აზრი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანილი ყოფილიყო ასურელ მამათა ცხოვრებები, და მას კიდევაც დაურთავს ასეთები, ხოლო არა შემოკლებით, როგორც XVIII საუკუნის ნუსხებშია, არამედ ვრცლად.

ცხადია, ასურელ მამათა ცხოვრებათა შეტანას „ქართლის ცხოვრებაში“ გამოუვლია შემდეგი საფეხურები:

ა) ისინი დაურთავთ „ქართლის ცხოვრების“ ბოლოში (ანასეული ნუსხა);

ბ) შიგ ტექსტში, ჯუანშერის თხზულებაში, იოანე ზედაზადნელის მოხსენიების შემდეგ ჩაურთავთ იოანეს მოწაფეთა სია (თეიმურაზისეული ნუსხა);

გ) სიის შემდეგ მოკლე ცხოვრებანიც დაუმატებიათ (რუმინან-

ცევისეული და სხვა ნუსხები).

ამრიგად) „ქართლის ცხოვრების“ XVIII საუკუნის ნუსხებში არსებული შესწორებული და შევსებული ადგილები, რომლებიც ვახტანგის წინადროინდელ მარიამისეულ ნუსხაში არ მოიპოვება, მხოლოდ ვახტანგის სწავლულ კაცთა მუშაობის შედეგად კი არ არის მიღებული, არამედ „ქართლის ცხოვრების“ ძირეული ტექსტის შესწორება-შევსება უკვე ვახტანგის წინადროინდელ ხანებში წარმოებდა; მას აწარმოებდნენ „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორები როგორც XVII საუკუნემდე, ისე XVII საუკუნის შემდეგაც.

§ 11 დემეტრე პირველისა და დავით მესამის ისტორიის ჩართვა. ანასეული ხელნაწერის აღმოჩენამდე არსებობდა აზრი, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ არ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავით III-ის მეფობათა ისტორია და რომ ვახტანგის კომისიამ «составила краткие тексты из общих фраз И кратких упоминаний об них в конце царствования Давида Возобновителя и в начале царствования Георгия III» (Е.Т а-к а и ш в и л и, Описание II, 67; აგრეთვე გვ. 87 და 113). ახლა კი ცხადია, რომ ვახტანგის წინადროინდელ „ქართლის ცხოვრებაში“ მოიპოვებოდა დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია და ის ეკუთვნოდა ლაშა-გიორგის დრო ინდელ მემატანეს. ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია ამგვარადვე აღწერილი, როგორც ანასეულ ნუსხაში (შეად. ჩვენი გამოცემის გვ. 237,2 – 238,22 და ჭიჭინაძის გამოც. გვ. 332-3 83) ე. ი. ლაშა-გიორგის დროინდელი მატანიდან ამოღებულია

-XLVI-

პირველი, დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის შემცველი, ნაწილი, ხოლო მომდევნო ხანის (გიორგი III-ის, თამარ მეფისა და ლაშა-გიორგის) ისტორიისათვის გამოყენებულია თამარ მეფის ისტორიკოსთა თხზულებები და ჟამთააღმწერლის ნაწარმოები.

როგორც ჭალაშვილისეული ნუსხის აღმოჩენამ ცხადყო ლაშა-გიორგის დროინდელი მატანიდან დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ამოღება და „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანა XVIII საუკუნის სწავლულ კაცთა ღვაწლს კი არ მიეწერება, არამედ ვახტანგის წინადროინდელი რომელიღაც რედაქტორისას: დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორიის ის ტექსტი, რომელიც ანასეულ ხელნაწერშია (ე. ი. ლაშა-გიორგის დროინდელ მატანეშია), მოიპოვება უკვე ჭალაშვილისეული ნუსხის ძველს, XVI-XVII საუკუნის, ნაწილში. ჭალაშვილისეული ნუსხის რედაქტორსაც ლაშა-გიორგის დროინდელი მატანიდან დაუტოვებია მხოლოდ დემეტრე I-ისა და დავით III-ის ისტორია (მაგრამ ცოტა მეტი მოცულობით, ჩვენი გამოცემის 239,2 გვერდამდე), ხოლო გიორგი III-ისა და თამარის ხანისათვის გამოუყენებია ბასილი ეზოს-მომღვრის თხზულება.

მამასადამე, ცხადია, რომ დემეტრე I-ისა და დავით III-ის მეფობათა ისტორია ვახტანგის კომისიას კი არ შეუდგენია, არამედ ის უკვე არსებულა XV საუკუნის ნუსხაში.

§12. დასკვნა. „ქართლის ცხოვრების“ ვახტანგის წინადროინ-

დელი და ვახტანგის შემდეგდროინდელი ნუსხების შესწავლას მივყავართ იმ მთავარ დასკვნამდე, რომ ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ს წ ა ვ ლ უ ლ კ ა ც ე ბ ს უ ნ დ ა მ ი ე წ ე რ ო ს მ ხ ო ლ ო დ ძ ვ ე ლ ი ქ ა რ თ - ლ ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ი ს “ გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ი ს , ა ხ ა ლ ი ქ ა რ თ ლ - ი ს ც ხ ო ვ რ ე ბ ი ს “ შ ე დ გ ე ნ ა ¹.

რაც შეეხება „ძველი ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შეესებას, მას ჩვენ ვერ მივაწერთ ვახტანგის სწავლულ კაცებს. გამოირკვა, რომ უკვე XV-XVII საუკუნეთა ნუსხებში მოიპოვება ზოგიერთი ის შესწორება და შევსება, რომელიც XVIII საუკუნის ნუსხებს ახასიათებს (იხ. ზემოთ §§ 9 -11).

„ძველი ქართლის ცხოვრების“ შესწორება-შევსება წარმოებდა, ყოველ შემთხვევაში, XV საუკუნიდან და გრძელდებოდა თვით

¹ იხ. მ. ჯ ა ნ ა შ ვ ი ლ ი, ნაშრომი I, თბ. 1907, გვ. 6; ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი - ლ ი: ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 272, 274.

-XLVII-

XIX საუკუნემდე, თეიმურაზ ბატონიშვილამდე. საუკუნეთა მანძილზე „ქართლის ცხოვრების“ რედაქტორებს შეჰქონდათ ესა თუ ის ტექსტუალური შესწორება, ან ჩაურთავდნენ ხოლმე ამა თუ იმ ახალ ტექსტს; ყოველ რედაქტორს ხელთ ჰქონდა თავის წინამორბედთა ნუსხები, რომელთა ტექსტებს ის, თავისი შეხედულებისდა მიხედვით, შერწყამდა ხოლმე; სშირად მას ჰქონდა წინანდელ რედაქტორთა მიერ დართული კომენტარებიც, ზოგჯერ საკუთარ კომენტარებსაც დაურთავდა,

ასეთი რედაქტორის ხელი მოჩანს როგორც ვახტანგის წინადროინდელ ნუსხებში (ანასეულში, მარიამისეულსა და ჭალაშვილისეულში), ისე ვახტანგის შემდეგდროინდელშიაც, და ვინაიდან ვახტანგის შემდეგდროინდელ ნუსხებში წარმოდგენილი შესწორება-შევსებანი სხვადასხვაგვარია სხვადასხვა ნუსხაში, ამიტომ ჩვენ არავითარი საბუთი არა გვაქვს ვივარაუდოთ რაღაც კომისიის არსებობა, რომელიც „ძველი ქართლის ცხოვრების“ ტექსტის შესწორება-შევსებას აწარმოებდა. XVIII საუკუნისათვის ჩვენ უნდა ვივარაუდოთ ისეთივე ცალკეული რედაქტორების არსებობა, როგორც იყვნენ V+XVII საუკუნეთა რედაქტორები: ასე, მაგალითად, უთუოდ ცალკე რედაქტორები უჩანს მაჩაბლისეულ, თეიმურაზისეულსა და რუმიანცევისეულ ნუსხებს, რომელთაგან პირველში I) სუმბატის „ქრონიკა“ მთლიანი სახით მოიპოვება, მეორეში ნაწილობრივ დაშლილია და შერეული დანარჩენ თხზულებებში, ხოლო მესამეში მთლად დაშლილი და შერეულია; 2) მეორესა და მესამეში თამარის ისტორია წარმოდგენილია „ისტორიათა და აზმათა და ბასილი ეზოს-მოძღვრის თხზულების კონტამინაციის სახით, ხოლო პირველში მხოლოდ „ისტორიათა და აზმათა“ სახით (და ბასილის თხზულების რამდენიმე დასაწყისი ფურცლით). ასევე ცალკე რედაქტორი უნდა ჰყოლოდა დადიანისეულ ნუსხას (ან მის დედანს), რომელსაც არ მოეპოვება სხვა ნუსხებში მოთხრობილი ეპიზოდი იუსტინიანეს ბრძოლისა ხასკუნთა (ტასკუნთა) ტომთან და არც მომდევნო ცნობები იუსტინიანეს შესახებ.

ამიტომ სრულიად მართებულია ის დასკვნა, რომელსაც დაადგინენ ისტორიკოსები დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე და ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი¹,

¹დ. ბ ა ქ რ ა ძ ე, ისტორია საქართველოსი, თბ. 1889, გვ. 40; ივ. ჯ ა ვ ა -
ხ ი შ ვ ი ლ ი, ძველი ქართული სისტორიო მწერლობა, თბ. 1916 გვ. 271; მ ი ს ი ვ ე,
ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ. 1910, გვ. VI – IX.

-XLVIII-

ჰგულისხმობს მხოლოდ „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენაზე მუშაობას და არა „ძველი ქართლის ცხოვრების შესწორება-შეცვლას“¹.

II

ანასეული ქართლის ცხოვრება
და მისი კითხვა-სხვაობანი

§ 13. ხელნაწერის აღწერილობა. ხელნაწერი გადაწერილია სქელ მოყვითალო ქაღალდზე მ ხ ე დ რ უ ლ ი ხელით და, დღევანდელი სახით, შეიცავს სულ 470 გვერდს; ყდა აქვს რბილი (ცალპირ ქაღალდზე გადაკრულია ტყავი). ზომა ხელნაწერისა უნდა ყოფილიყო 34 სმ X 23 სმ; ფურცლების ქვედა და მარჯვენა არშიები შემდეგ ხანებში წაუჭრიათ 4 სანტიმეტრით ისე, რომ ქვედა არშიის კუთხეში ყუისკენ დაუტოვებიათ 3-4 სანტიმეტრის სიბრტყის ქაღალდი (იხ. სურათი № 3) ამრიგად, დღეს ხელნაწერის ზომაა 30 სმ X 19 სმ, ნაწერის ზომაა 22,5 სმ X 16 სმ; თითოეულ გვერდში მოთავსებულია 18 (ზოგჯერ 17) სტრიქონი. ყოველი სიტყვის შემდეგ სამ-სამი წერტილი ზის; სასვენ ნიშნად გამოყენებულია მძიმე (,) . სათაურები სინგურით არის ნაწერი. სინგურითაა აგრეთვე დაწერილი, დღევანდელი გაგებით, სააზარცო ნაკვეთების დასაწყისი სიტყვები (რომლებიც ჩვენს გამოცემაში დ ა მ ა რ ც ვ ლ ი თ არის დაბეჭდილი)².

არშიების წაჭრის გამო ზოგიერთი სტრიქონი ან ცალკეული სიტყვა დაზიანებულია. ზედა არშიები წაჭრილი არაა; იქ მოიპოვება რამდენიმე მინაწერი, უმნიშვნელო შინაარსისა, ხელნაწერის შემდეგ გვერდებზე: 73, 80, 81, 92, 134, 146, 157, 160, 204, 245, 258 და 307. ამათგან:

გვ. 81: ანა ხანუმ შვენიარო [.....] მურასა[ო]

პირი გიგავს მარგალიტსა, ყელი ოქრო [.....]

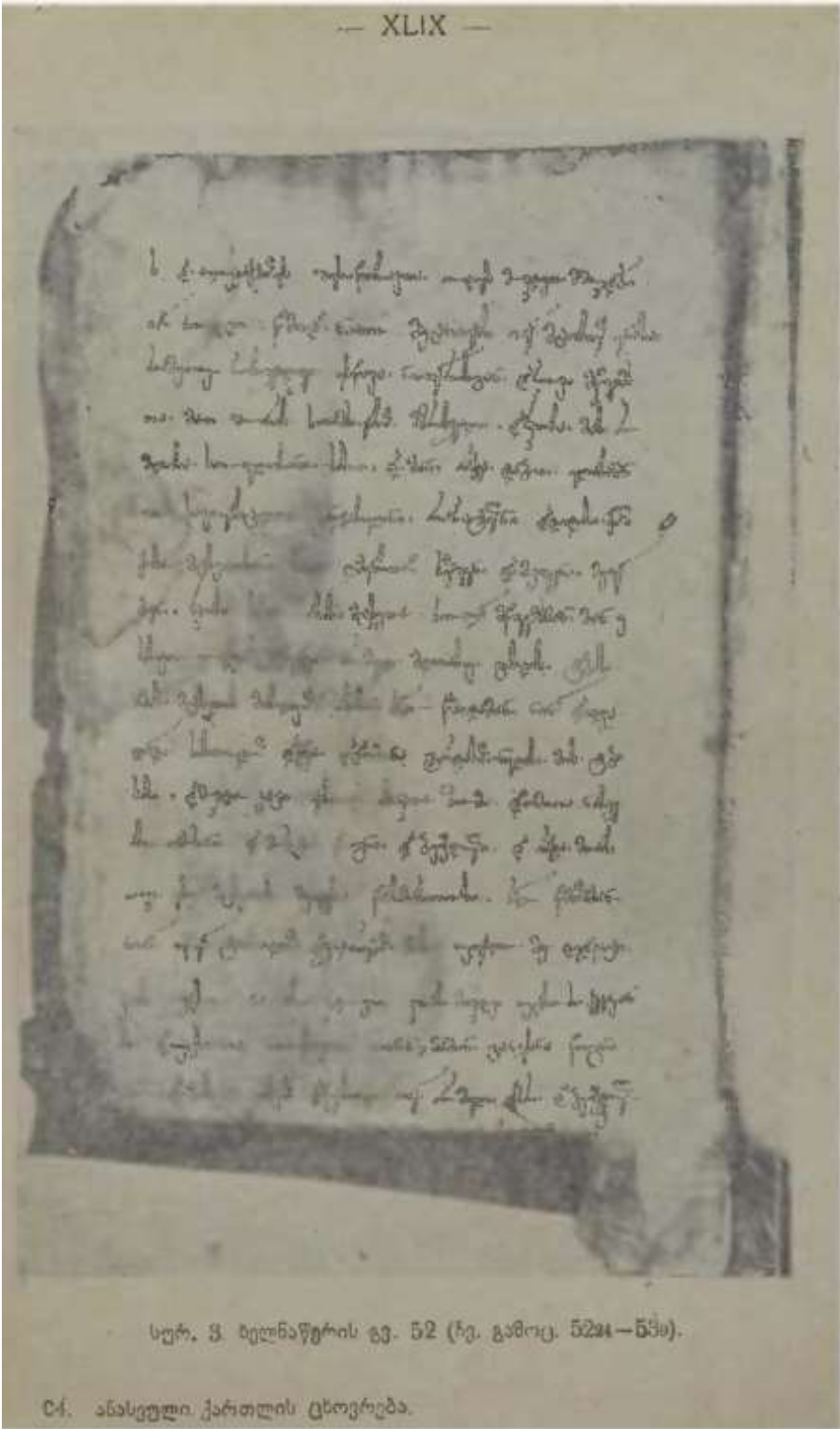
გვ. 134: ბატონი როსტომნ

გვ. 245: თორნიკე

ხელნაწერი დაზიანებულია თავსა და ბოლოში. რიგორც რვეულების სათვალავიდან ჩანს, თავში მას 60 გვერდი აკლია. გარდა ამისა პირველ ორ ფურცელს მარჯვენა ნახევარი სრულიად მოჭმულ-

¹ ჩვენ აღარ ვეხებით იმ საკითხს თუ რა ღვაწლი მიუძღვის ვახტანგსა და შის სწავლულ კაცებს „ახალი ქართლის ცხოვრების“ შედგენის საქმეში. ამის შესახებ იხ. ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს წინასიტყვაობა მის გამოცემაში „ახალი ქართლის ცხოვრება“, თბ. 1940.

² უფრო დაწვრილებით ხელნაწერი აღწერილია ივ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ (იხ. ზემოთ გვ. XI შემდ.).

-L-

ლი აქვს იხ. სურ, 4) რამდენსამე მომდევნო ფურცელსაც კიდები დაზიანებული აქვს ¹.

§ 14. ხელნაწერის ტექსტის შედგენილობა. ჩვენს ხელნაწერში მოთავსებულია შემდეგი ტექსტები:

1) 1 – 425 გვერდებზე „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებები:

ა) ლეონტი მროველის თხზულება „ცხოვრება ქართუელთა მეფეთა და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა“ (გვ. გვ. 1-125; ჩვე-

ნი გამოცემის 1- 8 გვ.);

ბ) ჯუანშერის თხზულება „ცხორება და მოქალაქობა ვახტანგ გორგასლისა (გვ. გვ. 125-263; ჩვენი გამოცემის 157-159 გვ.);

გ) წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი, რომელი იყო მეფე ქართლისა (გვ. გვ. 263-268; ჩვენი გამოცემის 157-159 გვ.);

დ) „მატიანე ქართლისაჲ“ (გვ. გვ. 268 – 336; ჩვენი გამოცემის 160–199 გვ.);

ე) „ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი“ (გვ. გვ.338-410; ჩვენი გამოცემის 200 – 235გვ.);

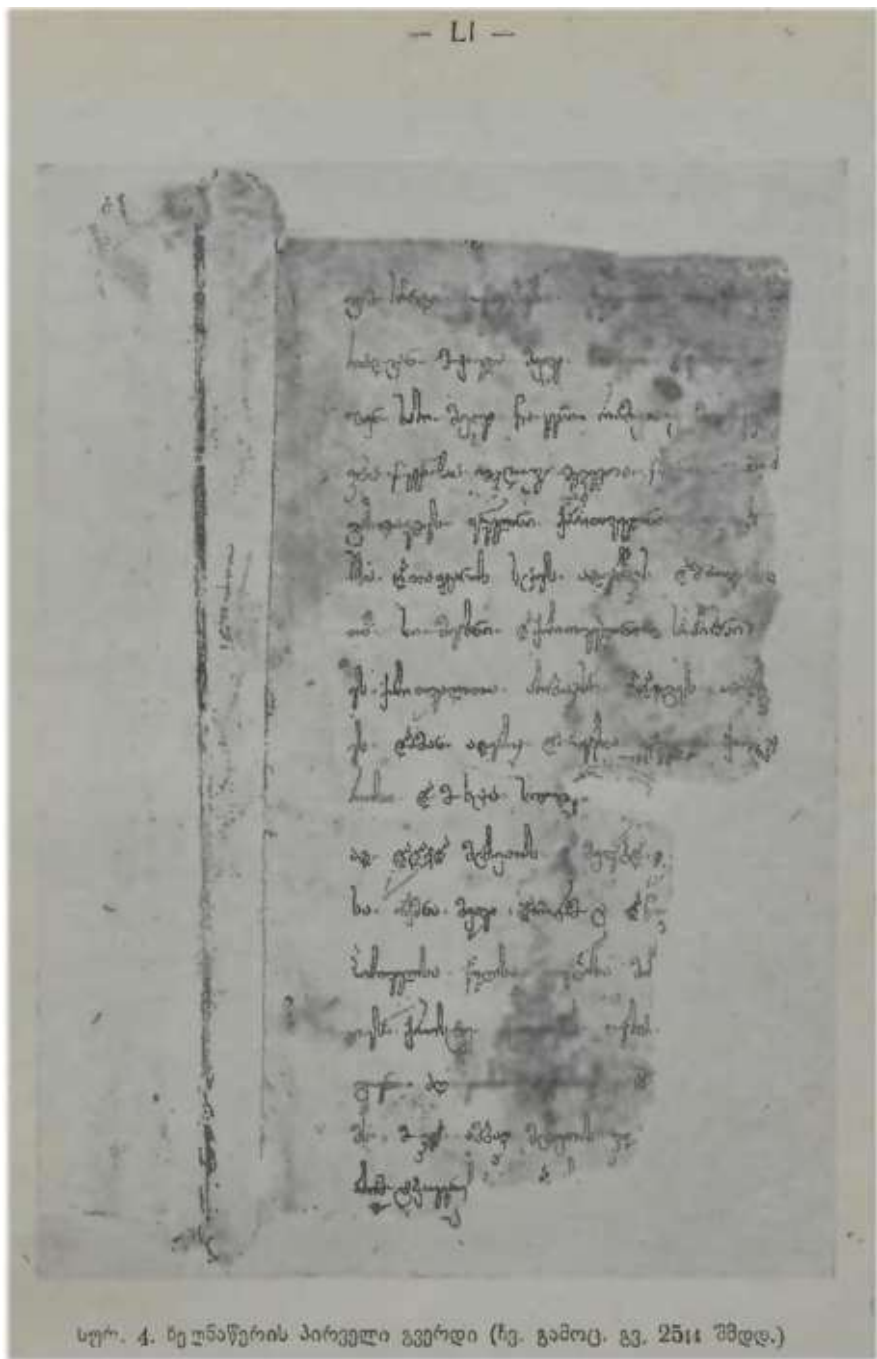
ვ) ლაშა-გიორგის დროინდელი მემატიანის თხზულება (გვ. გვ. 412– 425; ჩვენი გამოცემის 237-245 გვ.).

2) 425-426 გვ. მოცემულია ათსამეტ ასურელ მამათა სია:

«ს ა ხ ე ლ ე ბ ი წ მ ი დ ა თ ა მ ო წ ა ფ ე თ ა : იოვანე ზედაძნელი, დავით გარეჯელი, სტეფანე ქისიჯელი, ი[ო]სებ ალავერდელი, [ზ]ენონ იყალთ[ო]ელი, ანტონე მარტომყოფელი, ისე წილკნელი, თ თა სტეფანწმიდელი, ელია დიაკონი, შიო მღუიმელი, ისიდორე სამთავნელი, მიქაელ ულუმბელი, პიროს ბართელი. მრავალნი სხვანიც დაემოწაფნეს წმიდასა მას მამასა, კაცნი წმიდანი და სულიერნი მამანი დაჰყუნეთ ჟამისათა. და შემდგომად ოთხას ოცისა წლისა გამოიკითხა და გამოიძია წმიდამან მამამან ჩუენმან არსენი ქართლისა კათალიკოზმან: რომელიმე წიგნთაგან აღმოვიკითხეთ და რომელიმე მათგან სმენილ იყო საქმეთაგან მათთა. და აღვწერეთ ცხორება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მამათა, საცნობელად ჩუენ მორწმუნეთა და სადიდებლად სამეზისა წმიდისა აწ და მარადის, და უკუნითი უკუნისამდე, ამინ».

3) 426 გვერდის ბოლოდან იწყება ცხორება წმიდისა მამისა ჩუენისა იოვანე ზედაძნელისა, რომელი ბრძანებითა ღ'თისათა და წინამძღურობითა სულისა წმიდისათა მოივლინა ქუეყანით შუამდინარით ქუეყანად ქართლისად, ათორმეტთა მოწაფეთა მისთა წმიდათა თანა, განაახლა (ხელნაწერში: «განახლდა») და განავრცო წმიდამან ჩუენმან, ქრისტეს მიერ არსენი კათალიკოზმან.

¹ ჩვენს გამოცემაში ის დაზიანებული ადგილები აღდგენილია მარიამისეული ხელნაწერის მიხედვით და ჩასმულია [კუთხოვან ფრჩხილებში].

სურ. 4. ხელნაწერის პირველი გვერდი (ხე. გამოც. გვ. 251; შმდ.)

ხელნაწერი წყდება სიტყვებით «შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა მართუეს მათდა ღრეკილი შეკრული ვითარცა რკინითა და ძნიად განრღუეული, რამეთუ წყლულ იყუნეს ყოველნი კორცნი მისნი, რამეთუ გუემულ იყო იგი ჟამთა მრავალთა ფიცხელ». მაშასადამე, იოანე ზედაზნელის „ცხოვრება“ დამთავრებული არაა. თუ რით თავდებოდა ხელნაწერი, ამის თქმა ძნელია, მაგრამ რამდენადაც იოანე ზედაზნელის ცხოვრებას წინ უძღვის განცხადება «აღვწერეთ ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდათა მათ მამათა»-ო, ამდენად საფიქრებელია, რომ იოანე ზედაზნელის ცხოვრებას დანარჩენ ასურელ მამათა „ცხოვრებანიც“ მისდევდნენ.

ხელნაწერს თავში 60 გვერდი აკლია. ანასეული ხელნაწერის 60 გვერდი უდრის მარიამისეული ხელნაწერის დაახლოებით 60 65 გვერდს. ლეონტი მროველის თხზულების იმ დასაწყის ნაწილს,

რომელიც ანასეულ ხელნაწერს აკლია, მარიამისეულ ნუსხაში 50 გვერდი უჭირავს. მაშასადამე, ანასეულს ნუსხაში ლეონტი მროველის თხზულებას წინ უძღოდა რაღაც ტექსტი, 10-15 გვერდის შემცველი. შესაძლებელია ანასეულს ნუსხაშიაც, მსგავსად მარიამისეული და მაჩაბლისეული ნუსხებისა, „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებს წინ უძღოდა აპოკრიფული თქმულებები ქვეყნის გაჩენის შესახებ.

§ 15. ნაკლულევანი ადგილები. გარდა კიდეების დაზიანების გამო გაფუჭებული ადგილებისა, ჩვენს ხელნაწერს აკლია:

1) მთელი დასაწყისი ნაწილი **ლ ე ო ნ ტ ი მ რ ო ვ ე ლ ი ს** თხზულებისა: გვ. 1-25,14 (თვენი ხელნაწერი იწყება სიტყვებით; «გამოსჩნდი უმჯობესი ყოველთა...»).

2) გვ. 28,16-30,15 (აკლია ხელნაწერის ორი ფურცელი) სიტყვებიდან «სუმბატ ბივრიტიანმან განვლო მტკვარი» და გათავებული სიტყვებით «იყუნეს ბრძოლად სპარსთა».

3) გვ. 83,13-84,13 სიტყვებიდან «და უთხრა» და გათავებული სიტყვით «კერძო».

4) გვ. 164,7-165,9 «კუალ[ად მოვიდა...მათ თანა სა]რკინოზნი».

5) გვ. 198,6-199,17 სიტყვებიდან «ხოლო გიორგი» ბოლომდე.

§ 16. ანასეული ქართლის ცხოვრების კითხვა-სხვაობანი.

ჩვენი ხელნაწერის კითხვა-სხვაობანი ზოგჯერ გადამწერის (თუ წინანდელ გადამწერთა) მცდარი წაკითხვით ან გრაფიკული შეცდომებით გამოწვეულ შერყვნილ ტექსტს წარმოგვიდგეწს, ზოგჯერ კი ისინი იძლევიან სწორს, პირველ-დედნიდან მომდინარე ვარიანტებს.

-LIII-

§ 17. გადამწერის გრაფიკული შეცდომები. ხელნაწერში

მთელი რიგი შეცდომებია, რომლებიც აიხსნება გადამწერის უყურადღებობით. ასეთ შეცდომებს ეკუთვნის, მაგ., ა) სიტყვების ან ასოების განმეორება, ბ) ასოების გამოტოვება, გ) ერთი ასოს მაგიერ მეორის დაწერა. რომ ეს შეცდომები ჩვენი ხელნაწერის გადამწერისაა და არა მისი დედნისა, ცხადია იქიდან, რომ ისინი უმეტესწილ გვხვდებიან სტრიქონიდან სტრიქონში ან გვერდიდან გვერდში გადატანის დროს, ან სინგურით ნაწერ ადგილებში (ჩვეულებრივ, სინგურით დასაწერი ტექსტისათვის გადამწერი თავისუფალ ადგილს სტოვებდა და, როდესაც შავი მელნით წერას მოათავებდა, ერთბაშად ჩასწერდა ხოლმე სასინგურო ადგილებს ზოგჯერ აღმოჩნდებოდა, რომ სინგურით ჩასაწერი ტექსტისათვის საკმარისი ადგილი არ დაუტოვებია და გადამწერს უხდებოდა ტექსტის გაგრძელება არშიაზე¹, ან სიჩქარეში უნებლიეთ შეცდომით და ბოლოკვეცილად სწერდა სიტყვებს). ზოგჯერ ჩვენს გადამწერს „ანმეტობაც“ ახასიათებს. არის რამდენიმე ისეთი შეცდომაც, რომელიც გადამწერის მიერ ქარაგმის უყურადღებოდ გახსნის ნიადაგზეა წარმოშობილი.

გადამწერის ყველა ეს ლაფსუსი ჩვენს გამოცემაში თავ-თავის ალაგას არის სქოლიოებში აღნიშნული, ხოლო აქვე ვათავსებთ მათ სრულ სიას.

27¹² კეთილი კე (კეთილი)
27³⁴ ნაჭევანამდე (ნახჭევანამდე)

37²¹ განძლიერებლ (განძლიერებულ)
(გადატანილია)

- 30²¹ რომე (რომელ) (წაჭრილია)
 31¹² ამზავ (ამზასვ)
 31³³ სპარსეთი (სპასპეტი) (სინგურით)
 32¹⁵ აღისახნეს (აღიზახნეს)
 32²⁰ გართველნი (ქართველნი)
 33²⁷ (და ხშირად) მიდრატ (მირდატ)
 33³² ირიცხუინი (ურიცხუ(ნ)ი)
 33³⁴ თქუსმეტი (თექუსმეტი)
 34²⁴ ამსა ამზასვ (ამზასვ)
 35⁰ აღმოვიდა (აღმოვიდა)
 35²⁰ ორძვისა (ოდრვისა)
 36¹⁸ სმენი (სმენილ)
 36²¹ ოცდაერსა (ოცდაერთსა) (სინგურით)
 36²⁹ ესე ასფაგურ იყო (ასფაგურ)
 36²⁰ უნკანასკნელ (უკანასკნელ)
 37² ამან ამან (ამან)
 38⁶ ხედვითა (ხედვიდა)
 38²⁴ ნთესავი (ნათესავი)
 38³⁰ ესუ (ესუა)
 38³⁴ ჩუნთა (ჩუნთა)
 39¹⁷ ნებროთანთა (ნებროთანთა)
 39³⁴ ვედრედრება (ვედრება)
 40¹⁰ ნშობი (ნაშობი)
 40²⁸ ქართველად (ქართველთად)
 40²⁹ ჰქარეთს (ჰერეთს)
 40³² დაეზავ (დაეზავა)
 40³² ქართვეთა (ქართველთა)
 43⁰⁻¹⁰ მას ჟამსა იყო იგი სპათა თანა
 ბერძენთასა და იგი გამოარჩიეს
 ყოველთა სპათა თ ა ნ ა ბერძენ-
 თ ა ს ა (...ყოველთა სპათა- ბერ-
 ძენთა)

¹ ქვედა და მარჯვენა არშიები, სადაც სხვადასხვა მინაწერი ყოფილა, შემდეგ ხანებში წაუჭრიათ.

-LIV-

- 43¹³ ურიერთსა (ურთიერთსა)
 43²⁰ არდავამდინ (ზარდავამდინ)
 43²³ ცხექალაქნი (ციხე-ქალაქნი)
 43²⁴ განჯლიერდის (განძლიერდის)
 43³⁰ ძმისძული (ძმისწული) (სინგურით)
 45³ ქრისტესი სჯულისა (ქრისტეს სჯუ-
 ლისა)
 45²⁵ საბილონ (ხაბილონ)
 45²⁶ წინამეადღომს წინააღდგომსა
 45²⁶ ურიცხუინი (ურიცხუი)
 46⁸ ღმერთმან (ღმერთმან)
 46²² მიეახლნეს (მიეახლნეს)
 47¹ პირველ ვსენებული იგი დევტალა-
 რი ი გ ი
 47⁴ ებაზი (ემბაზი)
 48⁶ უკუდვი (უკუდავი) (წაჭრილია და
 გადატანილია)
 48⁸ წარმართა (წარმართთა)
 48¹⁴ ქუეყანი (ქუეყანით) (სინგურით)
 51²⁵ სოფლსა (სოფელსა)
 51²⁹ სისარულითა (სიხარულითა)
 52⁹ წმიდა (წმიდამან) (სიგური)
 52²¹ ჩული (სული)
 54¹² ერთ (ერთა)
 54¹² მოგებასა (მოგუებასა)
 54¹² იგლვდა (იგლოვდა)
 54²¹ ერ (ერმან) (წაჭრილია)
 54²⁴ არს (არა არს)
 55¹⁰ ნეცთომათა (შეცთომათა) (სინგურით)
 55¹⁷ მამან (მამამან)
 55²¹ თქუ (თქუა) (სინგურით)
 57⁵ დედაკავა I (დედაკავი)
 57⁶ თუნიერიერი (თუნიერი)
 57⁸ უცხოებასა (უცხოებისა)
 58¹⁴ და დადიღეს (და ადიღეს)
 58³⁴ დამიწერია (დამიწერა)
 59³ ჯელმწიფესა (ჯელმწიფებასა)
 61¹¹ მახლარობელად (მახლობელად)
 62²¹ დაემტკიცებდა (დაამტკიცებდა)
 63⁹ კლიკსა (კილიკსა)
 63²⁰ რომლისა (რომისა)
 63²⁴ წამალთასა (ზწამალთასა)
 63³⁵ თავსა, თ ა ვ ს ა
 64⁹ ვითარი (ვითარ) (ი-მერვა მიწერილი)
 64¹⁵ ძუელთა (ძუელთა)
 65³ ნათესავით (ნათესავით) (გადატა-
 ნილია)
 65⁹ უუნისამდე (უკუნისამდე) (გადატა-
 ნილია)
 65¹² იტგნებავსვ (გნებავს)
 65²¹ ქართველ (მართველთა) (სინგურითა
 და დაჭრილი)
 65³³ უწყებულ (უწყებულ)
 66¹² გამოჩინნეს (გამოჩინნეს) (სინგურ-
 რთაა დი გადატანილი)
 67¹⁶ დათხელდა (დაბნელდა) (გადატა-
 ნილია)
 67³² გამოზრწყინთა (გამოზრწყინდა)
 68¹³ მიეგებოეს (მიეგებოდეს) (გადატანილია)
 68¹⁶ დღე (და)
 69⁹ ყუავლთა (ყუავილთა)
 69²² ძრვა (ვერ ძრვა)
 70⁷ ეგლოვენ (იგლომენ)
 70²⁵ ყვის (ყვის)
 70³³ ძლიერად (ძლიერი. რად)
 72⁷ ცხორებისათუის ყოვლისა სოფლი-
 სათუის (...სოფლისა)
 73⁵ ერთ (ერთი)
 73²⁴ მისმნა (მისმან)
 73²⁸ ღძრთის მოყუარესა ღძრთის-მო-
 ყურისა)
 73³³ მიწივნეს (მიწივნეს) (სინგურით)
 74³ მდელნი (მდელნი)
 74¹³ მანგლის (მანკლის)
 74³⁰ მკიცედ (მტკიცედ) (სინგურით)
 74³³ ეკლესია (ეკლესია)
 75¹¹ სულით წმიდი (...წმიდით)
 75²² ქუეყანად (ქუეყანა)
 75³¹ ფურცლიანობისა (ფურცლიანო-
 ბასა)
 75³³ სულ ამო (სულ-ამო)
 76¹ ვითარცა ხილვით ვ ი თ ა რ ც ა
 (ვითარცა ხილვით ვიცით)

¹ ხომ არ არის ეს ისევე დაკავშირებული მდებდრობით სქესთან, როგორც სიტყვებში მონაზონი ||მონაზონა, მწდენი|| მწდენანი.

² ამ სიტყვის პირდაპირ არშიაზე სწერია «იტყუი».

-LV-

76 ¹¹ ერმან ერმან (ერმან)	თუის)
76 ²⁸ ყოო (ყო)	91 ¹² თუის (თუისი)
77 ¹⁰ იპყრეს ს ა ხელითა (იპყრეს კე- ლითა)	91 ¹⁵ დასახდეს (დასხდეს)
77 ²⁰ სიმრავლე (სიმრავლე) (გადატა- ნილია)	91 ¹⁵ სადგუხტ (სადგუხტ)
77 ²³ წმიდისა (წმიდასა)	91 ¹⁶ სადგუხტ (სადგუხტ)
77 ²³ სუეტისა (სუეტსა) (გადატანილია)	91 ³¹ დასუა (დაწუა)
77 ²⁵ მიუთრობელთა (მიუთხრობელთა) (გადატანილია)	91 ⁸² რიელი (რომელი) (სინგურით)
78 ⁴ მის (მისსა)	92 ¹¹ სრსულად (სპარსულად)
79 ¹² მრავალნი(რომელნი - რ ლნი - მრ ლნი)	95 ¹⁹ საყდრთა (საყდართა)
79 ¹² მიიან (მიილიან)	95 ²⁶ ესე ვითარცა (ესევითართა)
79 ³⁵ ამისთუის ამისთუის (ამისთუის)	95 ²⁹ წავლითა (სწავლითა)
79 ³⁶ ეწყუნეს (ეუწყუნეს)	96 ²¹ სპასპეტე (სპასპეტი) (სინგურით)
80 ²³ სხუანიცი (სხუანიცა)	97 ²⁶ ერთგულობა (ერთგულობასა) (სინ- გურით)
81 ¹⁹ იწყყო (იწყო) (სინგურით)	99 ² დარიალსა (დარიალანსა)
81 ²⁵ საწერელი (საწერელნი) (გადატა- ნილია)	99 ³² ვახტან (ვახტანგ) (სინგურით)
81 ⁸¹ წმიდასა (წმიდისა)	100 ²⁷ ცხენისაგან (ცხენისაგან)
82 ⁵ რვას (რვასს)	101 ² დააედგნეს (დაედგნეს)
82 ¹⁹ მირიანისი რომელსა მ ი რ ი ა - ნ ი ს ი რ ო მ ე ლ ს ა (სინგურითაა და გადატანილია)	101 ²¹ წარწყმედების (წარწყმედების)
83 ⁷ მრვალითა (მრვალითა)	101 ²⁴ მკლგელმან (მკლგელმან)
84 ²⁷ ჯავხეთს (ჯავახეთს)	102 ¹² ქუეითთ (ქუეითთ)
84 ⁸¹ მეზობისა (მეფობისა)	103 ¹⁴ ექუსა (ექუსსა)
84 ⁸² მეზობა (მეფობა)	104 ²⁵ სპათა (სპითა)
85 ¹⁰ ეშურეთისა (ერუშეთისა)	105 ⁷ მირია (მირიან) (სინგურითა და წა- ჭრილი)
85 ¹³ რამეთი (რამეთუ)	105 ¹⁰ მეფისათგან (მეფისითგან)
86 ⁴ ყოვლითავე იქცეოდ (ყოვლითავე იქცეოდა)	105 ¹³ შმშლელნი (შემშლელნი) (გადატანი- ლია და წაჭრილი)
86 ²⁸ თუხარასი (თუხარისი)	105 ¹⁶ ჳსენებულისა ფიარიზ (ჳსენებულსა ფიაროზს)
87 ¹⁵ ძმათა (ძმათა) (გადატანილია)	106 ²³ პატიახთა (პატიახშთა)
87 ²³ მრდატ (მირდატ)(სინგურით)	107 ⁶ და გონებად (გაგონებად)
89 ⁶ ვითარ (ვითარ) (სინგურით)	107 ²¹ მგით (მაგით) (გადატანილია)
89 ²⁵ მიგება (მიეგება) (გადატანილია და წაჭრილი)	107 ²⁶ მუშკსა (მუშკსა)
90 ² სპალათათა (სპათათა)	109 ¹² შემძლეველ შემძლეველ (შემძლე- ველ)(სინგურით))
90 ¹² ესუ (ესუა)	109 ¹⁵ რლუინითგან (რლუინითგან)
90 ¹⁵ შმმართებელი (შემმართებელი) (გადატანილია)	110 ³ ამიერთგან (ამიერთგან)
90 ²⁷ სადგუხტ (სადგუხტ)	110 ⁴ მიგაგოს (მიგაგოს)
91 ¹² მშუიდობასათუის (მშუიდობისა-	110 ³² ვეცი (ვეცი)
	110 ³¹ ითხოვე ი თ ხ ო ვ ე (სინგურითაა და გადატანილი)
	111 ² მოგცეს (მოგეცეს)
	111 ¹¹ ცეცისა (ზეცისა)
	111 ¹⁶ ზეწრითა (ზეწრითა) (გადატანილია)

-LVI-

112 ¹ აღუთქუა (აღუთქუ)	128 ²⁰ შეელტოდეს (შეივლტოდეს)
112 ¹³ აშენგან (შენგან)	129 ¹⁸ იწყო (ვიწყო)
113 ²⁸ კისრისასა (კეისრისა) (სინგურით)	129 ²¹ მროწყულთა (მფრინველთა)
114 ⁴ ღხინსა (ღხინსა)	129 ²⁷ არა მოკუდა (მოკუდა)
114 ⁶ დაგეს (დადგეს) (გადატანილია)	129 ³⁰ ყვუავნი (ყვიან)
114 ¹⁰ კისრისა (კეისრისა)	129 ³³ იუვ (ჳყავ)
114 ¹⁹ ვახტანს (ვახტანგს) (გადატანილია)	130 ⁴ წამძლუარ (წინამძლუარ) (სინგურით)
114 ³² თუხარისი (თუხარისი)	130 ¹⁵ უგუნური (უგუნურო)
116 ³ სომხეთი (სომხითი)	130 ³³ იესოს (იესო)
116 ²¹ ბაძავთ (ბრძავთ)	130 ³⁴ ყოველივე ყ ო ვ ე ლ ი ვ ე

117⁸ მოიყვანნეს (მოიყვანნე)
117¹⁰ არა (არიან)
171¹⁶ მშინ (მაშინ)
119⁸ მწუხარება (მწუხარე)
119⁸ ტყუე (ტყუე)
119²⁰ უკუე თკუე
119²⁶ თუხარასად (თუხარისად)
120¹⁰ ბალენდუტ (ბალენდუბტ)
121⁹ თუ მოილეობდა (მ("იგალებდა)
121¹⁹ არა (რა)
121²⁰ არა (რა)
121³⁰ მრიდეთ (მირიდეთ)
122⁴ მომდმართ (მოდმართ)
122¹⁷ და ყოველნი დ ა ყ ო ვ ე ლ ნ ი
123¹ მოეახლა (მოიახლა)
123¹ გორგოსალმან (გორგასალმან)
123² გორგოსალმან (გორგასალმან)
123¹² ორგასალსა (გორგასალსა)
(წაჭრილია)
123²² უვნებელი (უნეგელი)
123²³ არა (არს)
124¹⁸ საზურითა (სანღურითა)
124²⁹ რამეთუ რ ა მ ე თ უ
124³⁵ აბაშთა და დაელამთა (აბაშთა და ელამთა)
125²⁶ პატრიახშისა (პატიახშისა)
125³³ და ნერსარან (განმეორებით)
126⁸ ორძვისა (ოდრძვისა)
126²⁹ ლეონისად (ლეონისდა)
127²⁸ სიფირონო (საფირონი)
127⁸² მტყუენავნ (მტყუენავნი)
128⁴ სინდეთს (სინდეთს)
128⁵ თუითო (თუით)
128²² დამალულთა მათ მწედართა მ ა თ
128²⁴ შემოექცა (შემოიქცა)

131² მოტყუენვდ (მოტყუენვად)
131¹³ წყობა (წყალობა)
131¹⁷ ჭეშმარიტისა (ჭეშმარიტსა)
131⁸⁵ უწყი (განმეორება)
132²⁴ მიმისი (მისი) (გადატანილია)
133²³ არა არ (არა)
133³² ვითარმე (ვითარმედ)
134⁴ სშევედ (შევედ)
134²⁵ კრებული (კბილი)
135³² რომელელ (რომელ)
136²³ მომობუცებულთა (მობუცებულთა) (გადატანილია)
136³⁴ ჩუნდ (ჩუნდა)
138³ ვევეჭუ (ვეჭუ)
138⁶ ყოვლნი (ყოველნი)
138¹⁰ პატოსანი (პატიახშნი)
138¹⁰ ვახტანგისსა, სადა (ვახტანგისსა, და)
139² დაიყოცა (დაიგოცა)
139²⁶ ორძვისასა (ოდრძვისასა)
139³³ მორმუნე (მორწმუნე) (გადატანილია)
140⁷ ორძვეს (ოდრძვე)
140⁹ შენებად შ ე ნ ე ბ ა დ (სანგურით)
140²⁰ მირდატ (მირდატს)
140²¹ ქუნა (ქუენა)
141⁵ მვე (მევე) (გადატანილია)
141²³ ვახტანგისთვან (ვახტანგისთვან)
141³⁰ უმიზდ (ურმიზდ) (გადატანილია)
142¹⁴ სრულო (ხოლო)
142²⁵ მოაკუდა (მოკუდა)
143⁵ სარსეთს (სპარსეთს) (გადატანილია)
143²⁶ იყო (ყო)
144⁴ სპარსთვან (სპარსთვან)
144⁴ კულაპრტმან (კულაპარატმან)

-LVII-

144⁷ ურმის (ურმიზდ)
144¹³ იურვა (იურვა) (სინგურით)
144¹⁵ ბერმენნი (ბერმენთანი)
144²⁵ აქამომდე (აქამომდე)
146² გამოვიდის გ ა მ ო ვ ი დ ი ს (გადატანილია)
146¹⁹ პირვალად (პირველად)
146³⁰ ქართლინარსე (ადარნასე)
147¹ შევიდა შ ე ვ ი დ
147⁸ ადარნასა (ადარნასე) (სინგური)
147¹³ დაადგა (დადგა)
147²⁴ პირველ- (პირველ-)
147²⁶ ეკრესელ (ნეკრესელ)
147³² იამანიათე (იამანეთი)
148¹ წინააღმდეგომ (წინააღმდეგომ) (გატანილია)
148⁹ სამხრითა (სამხრეთი)
148¹¹ სიტყუათა (სიტყუითა)
148¹⁶ განსაზვრებული (განსაზღვრებული)
148¹⁷ ომოცდაათი (ორმოცდაათი) გატანილია)
148²³ სპარსთასა (სპარსთასა)
149² მპირ (მიპრ)
149⁸ სახელი ქგორისა (სახელი გორისა)
149²⁰ მურვან (მურვან)
149³⁰ კლისოსისა (კლისორა) (სინგურით)
150⁸ მირიან (მირიანს)
151¹⁷ ვითარსა (ვითარცა)
151³² ერთსა ე რ თ ს ა

159¹³ მირვანისსა (მირვანისსა)
159³² ძმისაგან (ძმისაგან)
160¹⁶ შუშენ (შუშენ)
161² დიდთა (დიდითა)
161⁴ შემირებად (შემცირებად)
161⁸ ქრთლისასა (ქართლისასა)
161³³ ნაგლისა (ნიგალისა)
163⁵ გაჩინებთვან (გამოჩინებთვან)
163³ სახლისა მისისა (სახლი სამასი)
165²³ ფადილა (ფადლა)
165²⁴ განლერდა (განმლიერდა)
165²⁵ ქორებ სად (ქორებისკოპოზად)
166⁵ სუბატ (სუმბატ) (გადატანილია)
166⁸ აბუსჯის (აბუსაჯის) (სინგურით)
166³¹ დივნად (დვინად)
167¹⁸ წარვიდ (წარვიდა)
167²³ მოილო (მიილო)
168⁵ დართეს (და ერეთს)
168²⁸ ტივნი ტ ო ვ ნ ი
170⁸ შედგომად (შემდგომად)
170¹⁴ მოვდეს (მოვიდეს)
171²¹ მოსჭირდა (მოსჭირდა)
172²⁸ ესე ე ს ე
173³ შემოგრიბნა (შემოკრიბნა)
173³¹ ყო (იყო)
174³² შეკრბა (შეკრიბა) (სინგურით)
175¹⁰ გარდათრილთა (გარდათხრილთა)
175¹¹ მეოდი (მეოტი)
176³⁵ ყველთა (ყოველთა) (გადატანილია)
177³ ქრისტიანეთესა (ქრისტიანეთასა)
177⁶ ძელევა-შემოსლმან (ძელევა-შემო-

153 ³¹ ადენესეს (ადარნესეს)	სილმან
154 ¹⁸ მდინარედმდ (მდინარედმდე)	177 ⁸ აუდგნა (დაუდგნა)
155 ¹⁸ იძულეზი (იძულეზით)	177 ²⁰ ეკლესი (ეკლესია)
155 ¹⁸ მოწალნა (მონათლნა)	178 ¹⁴ რათგან (რომელთაგან)
156 ¹ მიიღებდეს როლებდეს	178 ²⁵ ზდას (ზედიას)
157 ¹ არწილისი (არჩილისი)	179 ⁴ მოვლნეს (მოკლნეს) (სინგური)
157 ¹³ სჯლისა (სჯულისა)	179 ⁶ რომი (ომი)
158 ⁵ მისგაგან (მისგან) (გადატანილია)	179 ¹² ეზომი (ეზომ)
158 ⁷ სიკუდილითა (სიკუდილითა)	179 ²² პატარანი (არტანი)
158 ⁹ ამისსა (ასიმისა)(სინგურით)	180 ¹⁴ მადლი (მანდილი)
158 ¹⁸ გარდაბანელმან მ ა	181 ⁵ და მორთო კატაპანსა და მორთო წიგნი (და მორთო კატაპანსა წი- გნი)
158 ¹⁸ აუწყა (უწყია)	181 ²⁴ გ ა უ წ ყ რ ა... გაუწყოს
158 ¹⁹ უშუენებდა (უჭუენებდა)	
158 ³⁰ მან (მამამან)	

-LVIII-

181 ³¹ ორმოცდახუთუ (ორმოცდახუთი) (სინგურით)	190 ¹¹ უბრძანა (უბოძა)
182 ⁷ ეგლოვდეს (იგლოვდეს)	190 ¹⁶ ყოველი (ყველი)
182 ¹⁵ ებისკოსი (ებისკოპოსი)	190 ¹⁹ ამოთა (ამოთა)
182 ²² რაჟამს იხილა რ ა ა ჟ ა მ ს ი ხ ი ლ ა	191 ¹ ხლო (ხოლო) (გადატანილია)
182 ²⁴ მერთო (მერთი)	191 ¹² თროს (თორს) (სინგურით)
183 ¹ კლარ (კლარჯი)	191 ²⁸ ასინად (ანისად)
183 ³ ეზარ (ეზრა)	191 ²⁹ ურიცხუნი (ურიცხუნი)
183 ⁹ პატივსა (პატივ სცა)	192 ¹⁷ რანისა (რანი)
183 ²¹ ფიცარნი (ფიცნი)	192 ²⁶ მიართო (მერთო)
183 ³³ აამეფეს (გამეფეს)	192 ³⁰ კუირისა (კუირისა)
184 ⁷ ფლადონ (ფადლონ)	193 ⁶ მოძღურისათა (მძორისათა)
184 ¹⁰ აბას ძე (აბაზას ძე)	193 ¹⁸ ზაგრატისა (ზაგრატსა)
184 ¹⁵ მაშინ (შინა) (სინგურით)	193 ¹⁹ მოდიოდინა (მოილოდინა)
184 ²⁴ ისინი (ისნით)	193 ²² ერისთავი (რუსთავი)
184 ³⁰ ზოლოკერტელისე (ზოლოკერტე- ლისა)	193 ³³ ამპარტავანებისა (ამპარტავანებასა)
185 ³ შიმშილითა (შიმშილითა)	193 ³⁴ ტლისისასა (ტფილისისასა) (გადა- ტანილია)
185 ⁷ ლაშქარისა (ლაშქარსა)	195 ¹ იქმ (ვიქმნ) (სინგურით)
185 ⁷ თანა... თ ა ნ ა	195 ² ქუეყანასა (ქუეყანისა)
185 ¹¹ დამკუიდრეს (დაამკუიდრეს)	195 ⁴ უჩნდა (უნდა)
185 ¹⁸ სტენოზ (სტეფანოზ)	195 ⁸ იჟენა (იჟსნა)
185 ²² ერისთავი (ერისთავნი)	196 ¹⁸ თვთ მიუჰყრეს მ ი უ ჰ
186 ²² დადუმებულო (და დუმებულთა) იხ. 19619	196 ¹⁹ დადუმებულო (და დუმებულთა) იხ. 18622
186 ²⁵ სამიროსა (სამიროსა)	196 ²⁵ ამოთა (ამოთა)
187 ¹² ღრტილას (ღრტილას)	197 ⁸ ეგრეთლა (ეგრეთლა)
187 ¹³ გამოიქცა (გამოექცა)	197 ¹² თავი (თავის)
188 ¹ ამისი (ამისა)	197 ²¹ ჭყონდის (ჭყონდიდის)
188 ⁵ და რიანიცა (და რა ცნა)	197 ²⁴ ნოველიმოსისა (ნოველიმოსი)
188 ¹⁸ მიართუნა (მიერთნა) (გადატა- ნილია)	197 ²⁸ იმისთა (მისთა)
188 ²² ქუეყანისა (ქუეყანასა)	197 ³¹ ჰურ (ჰურად)
188 ³⁰ ლიპარტისნი (ლიპარტისნი)	198 ¹ ქუბულის (ქუაბულის)
189 ¹ ზაგრატ (ზაგრატს)	201 ⁷ ქორსა (ოქროსა)
189 ³ დაარჩინეს (დარჩინეს)	201 ¹⁰ ვითართა (ესევითართა)
189 ⁷ ლიპარტ (ლიპარტ)	201 ¹⁵ სამოქალაქა (სამოქალაქო)
189 ⁸ ზაგრატ (ზაგრატ) (გადატანილია)	201 ²² სამთრისა (ზამთრისა)
189 ¹² დაუდგნა (დაუდგა)	201 ²² რომელნი (რომელნიმე)
189 ¹² სუმოდლე (სუმოდა)	202 ⁷ შენებული (შენებულნი)
189 ¹⁸ ვერლა (ვიდრელა)	202 ¹⁵ მოუჯდა (მოოჯრდა)
190 ² საულ (სულა)	203 ²⁸ მიაქციეს (მიიქცეს) (გადატანილია)
190 ⁴ გარდაეხუწა (გზრდაეხუწა)	204 ²³ სცვლის (სწავლის) (გადატანილია)
190 ⁵ ცხენობნთა (ციხოვანთა)	205 ¹² იყო ქართლი (< A) (სინგურით)
190 ⁹ შპყრობა (შეპყრობა) (გადატანილია)	205 ¹⁵ ლიპარტის (ლიპარტის)
	206 ¹² იყო (ყო)
	206 ²¹ ვნებთა (ვენებათა)

-LIX-

206 ³² ნიშანი (ნიშანნი)	223 ⁵ კლიტვან იკითხავნ
207 ⁶ უადრესთა (უადრესთა)	223 ⁹ განხილვასა (ბარნა ხილვასა); შდ. 21331
207 ⁹ რომელმან (რომელნი)	

207 ¹⁴ და ვითარ რამეთუ (და რამეთუ) (სინგურით)	223 ¹⁴ ნუ (ანუ)
207 ¹⁸ ვითართა (ესევეითართა)	224 ¹⁹ დავიწყდა (დაავიწყდა)
207 ²⁵ და რამეთუ (დადათუ)	224 ²⁶ იყუნეს (ეყუნეს)
207 ⁸⁰ ნიჭთა (ნიჭითა)	224 ⁸¹ თუის (თუისი)
208 ⁹ რომელი (რომელ)	225 ² მეცნიერებამან (მეცნიერებანი)
208 ³² უდებად (უდებებდა)	225 ⁵ ვითარცა (ვითარმედ)
209 ³ აღშება (აღშენება)	225 ¹² მართებნი (მართებანი)
209 ²⁶ გურიგუინი (გურიგუინნი)	225 ²¹ რაოდენი (რაოდენნი)
210 ⁴ პიპარიტეთი (ლიპარიტეთი)	226 ²⁷ თუის (თუისი)
210 ²⁵ შეკრბიან (შეკრბინა)	227 ²⁹ თუისითა (თუისთა)
211 ²⁵ მიქამომდე (მოაქამომდე)	227 ³¹ შავშისა მთისა (შავის მთისა); შდ. 240 ¹⁸
211 ⁵ რომელსა თუმცა (რომელ სთქუა- მცა)	227 ⁷ აღირაცხოს (აღრაცხოს)
211 ¹¹ ტამძეულითა (ტამძეულითა)	227 ¹⁵ საჭსურჭლით (საჭურჭლით) (გადა- ტანილია)
211 ¹³ ესეოდენნი (ესეოდენნი)	227 ¹⁹ მოსაკრვეთა (მოსაკარგვეთა)
211 ¹⁹ შინაშე (წინაშე)	227 ²⁰ სამეოსა (სამეფოსა)
211 ²⁹ სარგებითა (ხარგებითა)	228 ⁹ წრემლითა (ცრემლითა)
211 ³¹ რამეთა (რამეთუ)	228 ²⁸ უწოდნის (უწყოდნის)
212 ¹⁰ ამირასა (ამისსა)	228 ³³ საქმეთა და (საქმეთად)
213 ²⁹ აგარნი (აზარანი)	229 ³ უმაღლესა (უმაღლესსა)
213 ⁸ ზაფხუ (ზაფხულ)	229 ⁷ აღმოსლვასა ვიდრე (აღმოსლვასავე)
213 ¹⁹ სვრცითა (სივრცითა)	230 ⁹ მახლობელ (მხილებულ)
213 ³¹ განითხოვეს (გარნა ითხოვეს); შდ. 223 ⁹	230 ²⁴ ამისითა (ამისთა)
214 ⁹ კაცთა (კართა)	230 ²⁵ ამათა (ამათ)
215 ¹³ არამმედ (არამედ)	231 ¹⁹ შედგომილთა (შედგომილთა)
216 ¹³ წუართნი (წუართნა)	231 ²² ევტროპი (ევროპი)
216 ¹⁵ მტკუირისათა (მტკურისათა)	231 ²² აკრიფეთი (აფრიკეთი)
217 ⁸ მქედროზად (მქედროზად)	231 ²⁸ დავითის (დავითს)
218 ³ საადიმოთათა (სანადიმოთათა)	231 ³⁹ სპათა (საარსთა)
218 ¹⁰ ე ლ ი ს ი ჰ ო ს იოსიჰოს	232 ²² პირველითგანი (პირველითგან)
218 ¹¹ ტრაოდელთა (თროადელთა)	232 ¹³ განდიდნის (განადიდნის)
218 ²⁸ აიილო (აილო)	232 ¹³ მოიძიანის (მოიძულნის)
219 ¹³ ზღუდისა (ზღუდიითა)	231 ³³ ხილისაებრ (ხილისაებრ)
219 ¹⁸ ვედრებითა (ვედრებათა)	232 ³³ ნაბუდონოსორისა (ნაბუქოდონო- სორისა)
219 ²⁴ მრავლითა (მრავლითა) (გადა- ტანილია)	233 ⁷ ესრა (ესერა)
220 ¹⁴ მოიკსენეს (მოაკსენეს)	233 ²² შეკდემებულთა (შეკდემებულთა)
220 ¹⁵ მდგომასა (მდგომსა)	233 ²⁴ დაკუირვებულ (დაკუირვება)
222 ¹³ მტკუირისაგან (მტკურისაგან)	235 ¹⁶ ღმობიერთა (ღომებრთა)
223 ¹ ძალისა (ძილისა)	235 ²⁰ განიცვალი (განიცვალა)
	237 ⁶ სუფევისა (სუფევესა)

-LX-

237 ¹⁷ აშენა (აღაშენა)	241 ⁶ დივინი (დვინი)
237 ²⁰ ქუენარტანი	241 ²² ხახილი(ხახული)
238 ² სუქმეთნი	241 ²⁶ ძურციდა(ძურციუდა)
238 ¹³ დასუა	242 ²² აგართა (აგართა)
240 ¹⁸ შავშეთისა (შავისა მთისა) შდ. 226 ³¹	243 ¹⁰ მოსწრაფებისა (მოსწრაფემან)
241 ¹ გაქცივეს (გააქცივენს)	243 ¹³ მანკო (უმანკო)
	243 ³² მოწუ (მოწუა).

ზოგი სიტყვა ჩვენი გადამწერის განკარგულებაში არსებულ ხელნაწერშიო ყოფილა შერყვნილი; ეს იქიდან ჩანს, რომ თვით გადამწერს საეჭვოდ მიაჩნია ესა თუ ის წაკითხვა და სამწერტილებს სხამს ასეთ სიტყვებზე (ქვემოთ ჩამოთვლილ სიტყვებიდან ზოგიერთი სწორ წაკითხვას იძლევა, მაგრამ გადამწერს ვერ გაუგია მათი მნიშვნელობა და საეჭვოდ მიუჩნევია):

35 ¹⁷ ოვსეთს	136 ¹⁸ ხუ ასრო
38 ⁸² მაყან მიუძლუნა	148 ¹⁶ რნისტორმან
41 ³³ გააგდიან (აზიარნეს)	154 ³² ადარნესე
46 ¹ აღიზარდნეს (აზიარდნეს)	155 ¹⁸ მონალსა (მონათლნა)
57 ⁸ უცხოებასა (უცხოებისა)	159 ¹⁷ იქმენ
70 ¹⁶ ზრინვა	159 ⁸² მმისამან (მისამან)

77 ¹⁰ სახელითა (ველითა)	160 ⁷ მას ((მას))
81 ³¹ მისი წმიდასა (მის წმიდისა)	160 ¹⁶ შუშენ (შუშან)
106 ¹⁷ ივბიმიანოსსა	165 ²³ ქორებისად (ქორებისკოპოზად)
113 ²⁶ კვისარი	166 ²⁶ ყველს
114 ¹⁸ დრომონა	171 ²⁰ მამისასა
118 ¹⁷ საბრითა	175 ¹⁰ გარდათრილდად (გარდათხრილთა)
119 ⁸ მწუხარება (მწუხარე)	178 ²⁵ ზდას (ზედიას)
128 ⁵ თუითო (თუით)	179 ³ სოფელს
129 ³³ იუვ (ჰგავ)	189 ¹⁷ სტირითა
133 ¹⁰ მოოკლებულად (მოოკრებულად)	189 ¹² სუმოდ (სუმოდა)
134 ³² ვითარმე (ვითარმედ)	192 ¹⁹ მხედ
134 ²⁵ დიაფასანთა	192 ¹⁶ მეფესა

-LXI-

192 ¹⁶ სურტანი	209 ³¹ ილიმად (იელუსალიმად)
192 ²⁵ მიუძღუნა	210 ² ქსენონი
192 ³⁰ კუირისა (კუირისა)	211 ³¹ რამეთა (რამეთუ)
193 ³⁴ დაურჯვებასა	214 ⁹ მათისანი (მთისანი)
197 ³ შორანი (შორენა)	228 ³³ საგონებელთა საქმეთა და (საგი- ნებელთა საქმეთად)
200 ²² ყველს	232 ¹⁴ დამცუინისო
204 ⁹ თქუენ თქუან	234 ⁸ მივცეთ
206 ²⁴ გამარჯუებლობითა (გამარჯუებუ- ლობითა)	

§ 18. ქარაგმების უმართებულო გახსნა გადამწერის მიერ. ჩვენი ხელნაწერის უმართებულო ვარიანტები ზოგჯერ წარმოშობილია ქარაგმის უყურადღებოდ გახსნის ნიადაგზე.

33 ²² ერმან (ერისთავმან → ე ^ვ მან→ე ^მ ან)	
142 ¹ ვითარმედ (ვითარ → ვ ^რ)	
144 ⁵ წყოზა (წყალოზა→ წყ ^ლ ოზა→ წყ ^ზ ა)	
154 ²⁶ ეგრისსავე (ეგრისსა ვიდრე→ეგრისსა ვ ^ე)	
166 ^{9,15} იგი (გიორგი→ გ ^ი); აგრეთვე 178 ³² ; 180 ³² ; 197 ³⁰	
172 ⁸ ვითარ (ვერ: გადამწერმა იგულისხმა „ვ ^რ “)	
202 ⁸ ცოცხალი (ცეცხლი→ც ცხლი,	
202 ¹⁷ მათსა ყოველსა რომელთათუის (მათ საყუარელთათუის→ მათ საყ ^რ ლ- თათ ^ს → მათსა ყ ^თ ათ ^ს)	
202 ³¹ სახარებითა (სახიერებითა→-სახ ^რ ებითა)	
201 ¹⁹ მკუდართა (მკუიდრთა→ მკდ ^რ თა)	
214 ⁹ მათისანი (მთისანი: გადამწერმა იგულისხმა „მ ^თ ისანი“)	
218 ¹⁶ ზანი(ზედანი →ზ ^{ან} ი)	
233 ¹⁰ სახარების (სასიერებისა→სახ ^რ ებისა)	
242 ⁹ ჩუენდა (ჩნდა: გადამწერმა იგულისხმა „ჩ ^ნ და“).	

§ 19. ანმეტობის შემთხვევები. მართალია, იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ხელნაწერში ანმეტობა:

31 ³² საპარსეთად (სპარსეთად)	196 ³¹ მარაბდათა (მარაბდათა)
35 ¹⁰ სახუანი (სხუანი)	212 ¹³ საფეროსა (სფეროსა)
146 ³ სტეფანაოზ (სტეფანოზ)	239 ¹⁶ საპარსეთისა (სპარსეთისა).
162 ¹⁵ კასანს (კსანს)	

-LX-

237 ¹⁷ აშენა (აღაშენა)	2416 დივინი (დვინი)
237 ²⁰ ქუენარტანი (ქუენა არტანი)	24122 ხახილი (ხახული)
138 ² სუქმეთნი (სუქმანეთნი)	24126 ძურციდა (ძარციდა)
238 ¹⁵ დასუა (დასუეს)	24222 აგართა (აგარათა)
240 ¹⁸ შავშეთისა (შავისა მთისა)	24310 მოსწრაფებისა (მოსწრაფემან)
შდ. 226 ³¹	24313 მანკო (უმანკო)
241 ¹ გააქცივეს (გააქცივენს)	24332 მოწუ (მოწუა).

ზოგი სიტყვა ჩეენი გადამწერის განკარგულებაში არსებულ ხელნაწერშივე ყოფილა შერყვნილი; ეს იქიდან ჩანს, რომ თვით გადამწერს საეჭვოდ მიაჩნია ესა თუ ის წაკითხვა და სამწერტილებს სხამს ასეთ სიტყვებზე (ქვემოთ ჩამოთვლილ სიტყვებიდან ზოგიერთი სწორ წაკითხვას იძლევა, მაგრამ გადამწერს ვერ გაუგია მათი მნიშვნელობა და საეჭვოდ მიუჩნევია):

35 ¹⁷ ოვსეთს	136 ¹⁸ ხუასრო
39 ³² მაეჟან	148 ¹⁶ რმისტორმან
41 ⁸³ გააგდიან	154 ³² ადარნესე
46 ¹ აღიზარდნეს (აზიარნეს)	155 ¹⁸ მონალნა (მონათლნა)
57 ⁸ უცხოებასა (უცხოებისა)	159 ¹⁷ იქმნ
70 ¹⁶ ზრინვა	159 ³² ძმისამან (ძისამან)
77 ¹⁰ სახელითა (ველითა)	160 ⁷ მას ((მას))
81 ³¹ მისი წმიდასა (მის წმიდისა)	160 ¹⁶ შუშენ (შუშან)
106 ¹⁷ ივბიანოსსა	165 ²⁵ ქორებისად (ქორებისკოპოზად)
113 ²⁶ კეისარი	166 ²⁶ ყველს
114 ¹⁸ დრომონა	171 ²⁰ ძამისასა
118 ¹⁷ საბრითა	175 ¹⁰ გარდათრილთა (გარდათხრილთა)
119 ⁸ მწუხარება (მწუხარე)	178 ²⁵ ზდას (ზედიას)
128 ⁵ თუითო (თუით)	179 ⁸ სოფელსა
129 ³³ იუვ (ჰყავ)	181 ¹⁷ სტირითა
133 ¹⁰ მოოჭრებულად (მოლოჭრებელად)	189 ¹² სუმოდ (სუმოდა)
133 ³² ვითარმე (ვითარმედ)	189 ¹⁹ მხედ
134 ²⁵ დიაფასანთა	192 ¹⁶ მეფესა

-LXI-

192 ¹⁶ სურტანი	209 ³¹ ილიმად (იელუსალიმად)
192 ²⁵ მიუძღუნა	210 ² მოყუარებისა
192 ³⁰ კუირიისა (კუირისა)	210 ³ ქსენონი
193 ³⁴ დაურჯეებასა	211 ³¹ რამეთა (რამეთუ)
197 ³ შორანა (ბორანა)	214 ⁹ მათისანი (მთისანი)
200 ²² ყველს	228 ³³ საგონებელთა საქმეთა და (საგონებელთა საქმეთად)
204 ⁹ თქუნ (თქუნ)	232 ¹⁴ დამცუინისო
206 ²⁴ გამარჯუებლობითა (გამარჯუებლობითა)	234 ⁸ მივსცეთ

§ 18. ქარაგმების უმართებულო გახსნა გადამწერის მიერ.

ჩვენი ხელნაწერის უმართებულო ვარიანტები ზოგჯერ წარმოშობილია ქარაგმის უყურადღებოდ გახსნის ნიადაგზე.

- 33²² ერმან (ერისთავმან→ე^ვმან→ე^ვმან)
- 14²¹ ვითარმედ (ვითარ→ვ^რ)
- 14⁴⁵ წყობა (წყალობა→წყ^ვდობა→წყ^ვბა)
- 15⁴⁶ ეგრისსავე (ეგრისსა ვიდრე→ეგრისსა ვ^ე)
- 16^{59,15} იგი (გიორბი → გ^ი), აგრეთვე I78⁸²; 180⁵; 197⁸⁰
- 17²⁸ ვითარ (ვერ: გადამწერმა იგულისხმა „ვ^რ“)
- 20²⁶ ცოცხალი (ცეცხლი→ც^ვცხლი)
- 20²¹⁷ მათსა ყოველსა რომელთათუის (მათ საყურაელთათუის→მათ საყ^ვრლ-
თათ ს → მათსა ყ^ვთათ ს)
- 20²³¹ სახარებთა (სახიერებთა→სახ^ვრებისა)
- 20⁴¹⁹ მკუდართა (მკუიდრთა→მკვდ^ვრთა)
- 21⁴⁹ მათისანი (მთისანი: გადამწერმა იგულისხმა „მ^ვთისანი“)
- 21⁸¹⁶ ზანი (ზედანი→ზ^ვანი)
- 23³¹⁰ სახარების (სახიერებისა→სახ^ვრებისა)
- 24²⁹ ჩუენდა (ჩნდა: გადამწერმა იგულისხმა „ჩ^ვნდა“).

§ 19. ანმეტობის შემთხვევები. მართალია, იშვიათად, მაგრამ მაინც გვხვდება ხელნაწერში ანმეტობა:

- 31³² სპარსეთად (სპარსეთად) 196³¹ მარაზადათა (მარაზადათა)
- 35¹⁰ სხუანი (სხუანი) 212¹³ საფეროსა (სფეროსა)
- 14⁶³ სტეფანაოზ (სტეფანოზ) 239¹⁶ საპარსეთისა (სპარსეთისა).
- 162¹⁵ კასანს (კსანს)

-LXII-

§ 20. შეცდომები ნუსხა-ხუცური დამწერლობის ნიადაგზე.

ჩვენს ნუსხაში არის რამდენიმე შემთხვევა სიტყვათა ისეთი შერყვნისა, რომელიც ნუსხა-ხუცური ასოების აღრევით შეიძლება მხოლოდ აიხსნას:

ყ -- ყ, თ -- თ, თ -- თ, ბ -- ბ, ბ -- ბ, დ -- დ, დ -- დ, დ -- დ

(ეს უნდა აიხსნას იმით, რომ ჩვენი ხელნაწერის დედნის ერთ-ერთი წინამორბედი ნუსხა ნუსხა ხუცური დამწერლობით ყოფილა შესრულებული). ასე მაგალითად, სახელები „არშაკ“ და „ჯუანშერ“ ჩვენს ხელნაწერში ყველგან სწერია „არბაკ“ და „ჯონბერ“. გარდა ამისა:

- 27⁵ რომელთავე (მუელთავე→მ^ვლთამე→რ^ვლთავე)
- 30³¹ მთეულეთითა (მთეულელთა)
- 36³¹ არადაბირობით (არდაშირობით)
- 41⁶ დასცნა (დასხნა)
- 42³⁰ კავატია (MB: კავცია)
- 51²⁷ შობა (MB: ბრძანება→ბ^ვა→შ^ვბა)
- 52²⁹ ელარშნით (M: ელარბინით)
- 84²⁵ აშოტისა (აბოცისა)
- 90³³ იხილოს (MB: ოცალოს)
- 93²⁵ შინქარან (B: ბინქარან)
- 104¹⁴ შალენდუხტ (B: ბალენდუხტ)
- 105²⁴ და სციერი (M: და სტერი B: დასტერი)
- 155¹¹ მიეშორა (მიეზომა)
- 162⁹ იალი (იაჰი)
- 162⁹ ზოაბის ძე (შუაბის ძე)
- 162²³ ტანტუასა (ხანხუასა)
- 172^{13,19} მარუხის (მარუშის); აგრეთვე 173²⁶

- 182³⁰ შინაელი (ბანელი)
- 182³⁰ ტარტულარი (ხარტულარი)
- 183²⁸ შორანა (ბორენა); აგრეთვე 197³
- 185¹² კაცნი (კახნი)
- 189²⁶ მონამოტი (მონომახი)
- 209¹⁴ პიპარიტეთი→ჰიპარიტეთი (ლიპარიტეთი)
- 211¹¹ ტამძეული თა (ტამრეულითა)
- 211²⁶ მოიმსახურნა (B: მოიმსტვარნის)
- 215²⁵ მსახურნი (B: მსტოვარნი)
- 223⁵ კლიტვან (←კჰიხვან←ჰკითხვან)
- 232¹³ ვინ მეო (ვინმეო)
- 241⁸ ბარგუბატი (ბარგუშატი)
- 243¹¹ ლაზა (ლაშა)
- 244⁹ ბანქორი (შანქორი)
- 244^{30,33} შაგავანს (ბაგავანს)

ზოგჯერ ერთმანეთშია აღრეული შეცდომა ნუსხა-ხუცური დამწერლობის ნიადაგზე და შეცდომა მხედრული დამწერლობის ნიადაგზე. მაგ., 209,26 «პიპარიტეთი» მიღებულია შემდეგი გზით: ლი-

-LXIII-

პარიტეთი→ჰიპარიტეთი (არეულია **ⴓ** და **ⴓ**)¹⁵ პიპარიტეთი (არეულია **ჰ** და **ჰ**). ასევე მხედრული დამწერლობის ნიადაგზეა აღრეული 159,13 მირვანისსა (მირკანისსა), 179,4 მოვლნეს (მოკლნეს).

§ 21. კიდურმსგავსებით (ex homoioteleuto) გამოწვეული შეცდომები. როგორც ცნობილია, გადამწერთ გამოეპარებათ ხოლმე მთელი გამოთქმები, ხშირად მთელი სტრიქონებიც, იმის გამო, რომ უკანასკნელი სიტყვები ორი გამოთქმისა, ან სტრიქონის, ერთნაირია. ჩენი გადამწერის ასეთ შეცდომებად მიგვაჩნია:

31^{18-19...} ქ უ ე ჯ ს ა [არმაზელსა, და განიზრახეს მუხთლად სიკუდილი ფარსმან ქველისა, და მოხადა მირდატ ფარსმან ქ უ ე ჯ ს ა]

32²⁷: ბრძოლასა შინა ფარსმან მოკლა თავის-თავითა მუმბარეზი თორმეტი, [ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ ათექუს მ ე ტ ი]:

42¹⁻²: ლაშქრობა მისი იყვის და რ უ ბ ა ნ დ ს, [რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მიადგონ და რ უ ბ ა ნ დ ს];

92¹⁰⁻¹¹ კულად ევედრებოდეს ღმერთსა მეფემირდატ და დედოფალი საგდუხტ ირათა მისცეს მე: და შემდგომად ოთხისა წლისა ს ა გ დ უ ხ ტ] მიუდგა და შვა მე;

94⁶⁻⁷: და დაადგინა იგი ე ბ ი ს კ ო პ ო ზ ა დ [ზემოსა ეკლესიასა რამეთუ შობიდან ე ბ ი ს კ ო პ ო ს ი] გარდაცვალებულ იყო.

103¹⁷: უკუმოიჰსნა ტყუე ქართლისა, რიცხუით სამას ო რ მ ო ც და ა თ ი ა თ ა ს ი, [და რომელ დარჩა ტყუე ოვსი ამათ განტეობილთაგან კიდე თვალვით ექუხას ო რ მ ო ც და ა თ ი ა თ ა ს ი];

106¹⁶⁻¹⁷: და მას ზედა დაარქუეს გ უ ი რ გ უ ი ნ ი. [ხოლო ანგელოზმან უფლისამან აღიღო გ უ ი რ გ უ ი ნ ი] და დაადგა...

108³³ უბრძანა შემოსად ყოველთა ტყუეთა და მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უ ძ ლ უ რ თ ა, [რამეთუ ყოველნი უძლურნი ქალაქით გამოსრულ იყუნეს; უ ძ ლ უ რ თ ა] მისცა საკედრები და ჭაბუკთა სამ-სამი დრაჰკანი;

112¹⁹: და მან რომელი მ ო მ ც ა [გურიგუინისა მისგან, მ ო მ ც ა] მე ებისკოპოსობა;

113¹⁵⁻¹⁶: მოისწრაფის ბრძოლად ჩ უ ე ნ და [და ვხედავთ რეცა სპარსთა მეფე მოვალს ძალად ჩ უ ე ნ და];

120¹⁻²: აღაშენა... სამნი ეკლესიანი ბაზამერისა. და შინდობნისა და ა ღ ი ზ ო ს ა, [და განაახლა ციხე ა ღ ი ზ ო ს ა];

123¹⁴⁻¹⁵: იგი მბრძავს ჩუენ ჯაზირსა და შ ა მ ს ა, [და მოკრებულსა არიან ქალაქნი; ხოლო შა მი] სამეუფო ჩუენი არს;

132¹⁴⁻¹⁵: და ორთავე აქუნდა ო რ ო ლ ე ბ ი. [მამინ იწყეს რბევად მრგულივ ნავარდსა | და ღონესა ეძიებდეს ორნივე, რათამცა შეჰყუეს წვერსა ო რ ო ლ ი ს ა ს ა].

139²: და მივიდა მუნ ხ უ ა ს რ ო. [შეიბნეს ხ უ ა ს რ ო] და კეისარი.

153²⁻³: მამათა ჩ უ ე ნ თ ა თ ა ნ ა, [არამედ წარმეც და დავფალ საფლავსა მამათავე ჩ უ ე ნ თ ა თ ა ნ ა].

153⁴⁻⁵: არა ძივის მე წული შვილი მ კ უ ი დ რ ა დ, [არამედ მისხენ შვიდნი ქალნი. აწ შენ ხარ მ კ უ ი დ რ ი სახლისაგან] მეფობისა ჩუენისა.

153¹³⁻¹⁵: და [მ ი ს ც ი ა ნ ასულნი თუისნი მათ, და ქუეყანანიცა ქართლისა მისციან მათ და შენცა] მ ი ს ც ე ნ მათ ასულნი ჩემნი.

-LXIV-

155⁵⁻⁶: მოვიდა არჩილ კ ა ხ ე თ ა დ, [და ყოველთა ტაძრეულთა მისთა მიუ- ბოძა კ ა ხ ე თ ი და] აზნაურ ყუნა იგინი.

160⁸⁻⁵: დაშთეს შვილნი მისნი იოვანე და ჯ ო ნ ბ ე რ. [წარვიდა იოვანე ეგრისად, და წარიტანა თანა დედა და ორნი დანი თუისნი; ხოლო ჯ ო ნ ბ ე რ] და ორნი დანი...

166²⁷⁻²⁹: ჭაბუკი ერთი, სახელით გ უ ბ რ ო ნ. [ებრძოდა შიგნით გამოღ- მართ, ყოველთა დღეთა, მოყუასთა თუისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიპყრეს წმიდა გ ო ბ რ ო ნ].

169³²: გამოს რ უ ლ ი ყ ო [წყლით და შეს რ უ ლ ი ყ ო] ნაპრალსა კლდისასა.

169¹⁰⁻¹³ ჩავიდა კ ა ხ ე თ ა დ. [და მოსწვა და ასწყვიდა. და წარვიდა თუი- სადმე ქუეყანად... და აწვია ყოველი ლაშქარი კულად შთასლვად კ ა ხ ე თ ა დ

179¹: მოვიდა [კ ო ლ ა ს ა და გამოუდგა] კ უ ა ლ ს ა.

179²⁹⁻³⁰ მოკლა წარვიზი ქ ს ი ფ ე [და გადგეს რომელნი მირთულ იყუნეს. ხოლო ქ ს ი ფ ე ს] მიუგო ცრუობა წარვიზისა.

180²⁵⁻²⁰: ციხენი რომელ პ ი რ ვ ე ლ [გაეცნეს აზნაურთა დაულოცნა, სხუა- ნიცა ციხენი პ ი რ ვ ე ლ] მიცემულნი.

183¹²⁻¹³: მიიგვალა კოსტანტი მ ე ფ ე, [და რაჟამს მიიგვლებოდა, დასუა სხუა მ ე ფ ე], რომანოზ.

184¹⁹⁻²⁰: გაუტევა ტ ფ ი ლ ი ს ს [ზედა ამირად, და მიერთგან დარჩა მტე- რობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა... აზრახა ლიპარიტ წადება ტ ფ ი ლ ი ს ს ა].

184²⁶⁻²⁸: მეფე ურდურე მოეკლა კ უ ი რ ი კ ე მ ე ფ ე ს ა, [ამისთვის მოიკ- ლა კ უ ი რ ი კ ე მ ე ფ ე] ნადირობასა შინა.

187²⁵⁻²⁶: მოვიდეს ვარგნი სამი ა თ ა ს ი კ ა ც ი [და დააყენა შუას გარე და მოიტანა თანა შ ვ ი დ ა ს ი კ ა ც ი].

195⁹⁻¹⁰: იასენა ისაკ მკუიდრობა აფხაზ თა მფეისა, რომელმცა აფ- ხ ა ზ თ ა) მეფისაგან გაქცეული ფადლონი შეიპყრა.

195¹¹⁻¹²: არამედ [მ ს წ რ ა ფ ლ წარიყვანა და მიგუარა ახსართანს თელავს. ხოლო ახსართან] მ ს წ რ ა ფ ლ წარიყვანა ხუარნაბუქს.

195²⁶: და [მოუგზავნა სულტანმან სარანგი ალხაზი, და) მისითა შუამდგო- მელობითა და სიტყუითა სურტანისათა გაუშუა.

196³²⁻¹⁶⁷: და თანა იყო გიორგი კულაპარატი და ყ ო ვ ე ლ ნ ი დ ი დ ე- ბ უ ლ ნ ი მ ი ს ნ, [ხოლო გიორგი კულაპარატი გაგებულ იყო წინა, და მოიყუა- ნეს ქართლს მეფე, და ყ ო ვ ე ლ ნ ი დ ი დ ე ბ უ ლ ნ ი მ ი ს ნ ი].

203⁸⁻⁹: წარმოაყოლნა სპანი დიდნი, რ ა თ ა [წარვლონ გზა მშუიდობისა და რ ა თ ა) აართონ კახეთი.

217²⁸⁻³⁰: და [ვითარითა ღონითა.... და] ანუ მეოტა ვითარ...

219⁸⁻⁹: და წარემართა [ს უ ლ ტ ა ნ ს ა ზ ე დ ა და ყივჩაყნი ოდენ აღთუა- ლულ იყუნეს მამინ. და იყო შემზმელი ორმოცდაათი ათასი. ეუწყა რა] ს უ ლ- ტ ა ნ ს ა ზ ე დ ა - ა მ ი ს უ ლ ა, ძალი და სიმრავლე სპათა მისთა, და განკრთა.

228³⁰⁻³¹: ნუ ამას იძიებ მკითხველო, თ უ [ვითარ იქმნებოდა ესე, არამედ ამას სცნობდა, თ უ] რა სარგებელი პოვის ამით.

231¹⁵⁻¹⁶: სპათა შორის მისთა ყოვლად არა იპოვებოდა ჯაბანად ზრახული,

§ 22. ანასეული ქართლის ცხოვრების ახალი ადგილები.

ჩვენს ხელნაწერში მოიპოვება რამდენიმე ახალი ადგილი, რომელთა კვალი არა ჩანს არც მარიამისეულსა და არც ე. წ. ვახტანგისეულ ნუსხებში.

51,7: «რამეთუ იგინი ჯუარცმულსა ვისმე მომკუდარსა მსახურებენ და ძელსა თაყუანის-სცემენ, და ძ უ ა ლ ე ბ ს ა კ ა ც თ ა ს ა პ ა ტ ი ვ - ს ც ე მ ე ნ».

57,1-2: «ოდეს იქმნა ესე, ჟამი იყო მეექუსე და დღე მეექუსე და თუისა მის, ო დ ე ს ი გ ი ე ვ მ ა ნ ო ე ლ თ ა გ ო რ ს ხ ა ტ ი უ ჩ უ ე ნ ა¹ (MB: რომელსა შინა ფერი იცულაა ქრისტემან წინაშე) თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა»

57,11: შემდგომად ამისსა მესამესა დღესა ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მიმართა სამოთხესა მას მეფისასა»²

52,4: «იხილა წმიდამან ნინო ს ტ ე ფ ა ნ ე ს მსგავსი დიაკონი ჩამომავალი, ოლარითა ნათლისათა...»

«სტეფანე» არაა მოხსენებული არც ერთ სხვა ვარიანტში. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ის წარმომდგარია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტის ნიადაგზე. იმ დროს როდესაც ანასეული ვარიანტი კვალდა-კვალ მისდევს „ქართ.-ს მოქც.“, MB-ში სულ სხვა ტექსტია წარმოდგენილი

ანასეული

და ოდეს იგი აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, იხილა წმიდამან ნინო ს ტ ე ფ ა ნ ე ს მსგავსი დიაკონი ჩამომავალი, ოლარითა ნათლისათა, და ჳელთა აქუნდა სასაკუმეველე, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სურნელისა, რომელი ცათა დაფარვიდა, და მის თანა სიმრავლე ჳაერთა ჳეცისათა.

მოქცევაჲ ქართლისაჲ (შატბ.)

და ოდეს იგი აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ, ვიხილე !სვიით ს ა მ ო ს ლ ი ს მსგავსად ჩამომავალი დ კნი, ოლარითა ნათლისათა. და ჳელთა მისთა აქუნდა სასაკუმეველწ, რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სულნელებისა, რომელი ცათა დაჳფარვიდა, და მის თანა სიმრავლწ ერთა ცისათაჲ (Описание II, 747).

MB: და ესრეთ დამალულ რად იქმნა წმიდა ნინო, იხილა მუნით-გამო სახითა მთავარ დიაკუნისათა შთამომავალი ზეთით, ნათლისა ოლარითა მოსილი, და მპყრობელი სასაკუმეველისა ველთა მისთა რომლისა კუამლისა სახე სულნელეზა დაჳფარვიდა ცათა. და კუალად იყო მის თანა სიმრავლე ერთა ჳეცისათა.

¹ ანალოგიურად არის გამოთქმული ნინოს ცხოვრებაში: «დღწ იყო მეექუსწ თთჳსაჲ მის, ოდეს იგი ევმანუველ თაგორს მამისა ხატი აჩუნა თავთა მათ ცხოველთა და თავთა მათ მიცვალებულთა» (E. T a k a ი შ ვ ი ლ ი, Описание II, 756), ნინოს ცხოვრების ზოგიერთ ვარიანტში წაროდგენილია MB-ს ტექსტი (ე. თ ა - ყ ა ი შ ვ ი ლ ი, ახ. ვარ. 26 შენშ. 7).

² „ქართლის მოქცევაშიც“ ვკითხულობთ „მესამესა დღესა ჩამოვიდ ქ ა ლ ა - ქ ა დ მ ც ხ ე თ ა დ და მივიმართწ სამოთხესა მას მეფისასა» (Описание II, 756).

05. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

ანასეულისა და „ქართლის მოქცევის“ ტექსტების ნათესაობა აშკარაა; ცხადია აგრეთვე, რომ სიტყვები «ს ტ ე ფ ა ნ ე ს» და «ს ა - მ ო ს ლ ი ს» ერთიმეორის ადგილას არიან.

72,13: (სვეტის ფენებისაგან სნეულნი განიკურნებოდნენ) «და

თუითოსახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გარემო სუეტსა მას, და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს ერნი სართულსა და განიკურნებოდეს».

«სართულსა» აკლია MB-ს. ანასეულ ტექსტში «სართულსა» სწერია ნაცვლად სიტყვისა «საბურველსა» ასევეა ნინოს ცსოვრებაში: ამ ადგილას შატბერდის ხელნაწერი კითხულობს «სართულსა», ხოლო ჭელიშის ვარიანტი «საბურველსა» (Описание II, 782):

შატბერდის ვარ.

და თითო-სახენი სხეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შექმნა საბურველი ძელისა გარემოს სუეტსა მას და დაფარა ხედვისაგან. და ეგრეთ შეეხებოდეს ერნი სართულსა მას და განიკურნებოდეს.

ჭელიშის ვარ.

რამეთუ თუითო სახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განიკურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გარემოს სუეტსა მას და დაფარა ხედვისაგან. და ეგრეთ სახედ შეეხებოდეს ერნი საბურველსა მას და განიკურნებოდეს.

74,11-13: «და წარმოვიდა ებისკოპოსი (იოვანე) და მის თანა მოციქული. და ვითარ მოიწივნეს ადგილსა, რომელსა რქუიან ერუშეთი, დაუტევნა ხურონი საქმედ ეკლესიისა დი დაუტევა განძი იგი და სამსჭუალნი უფლისანი და წარვიდა. და დაუტევენა წუნდას ხურონი იგი და განძი და, რაჟამს ეწყო ოდენ ეკლესიასა, წარმოვიდა. და მოვიდა მანგლისს, და იწყო ეკლესიასა შენება»

ხაზგასმული სიტყვები აკლია MB-ს, ცხადია, კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომის გამო (წარვიდა... წარმოვიდა). თუ ეს გამოტოვებული სიტყვები არ იქნება მხედველობაში მიღებული, მაშინ გამოდის, რომ იოვანე ეპისკოპოზი და ქართლის წარჩინებული მოციქული ერუშეთიდან პირდაპირ მანგლისში მოსულან იმ დროს, როდესაც ანასეული ვარიანტი მიგვითითებს იმაზე, რომ მათ გზად წუნდაში გამოუვლიათ და იქ ხუროები დაუტოვებიათ, ანასეული ქართლის ცხოვრების ეს სრულიად სწორი დამატება გვიხსნის ჩვენ იმას, თუ ქვევით (85,11) რატომ არის ნათქვამი, რომ მირდატმა «მატა შემკობა და შენება ერუშეთისა და წუნდისა ეკლესიათა»:

-LXVII-

წუნდის ეკლესიას საფუძველი ჩაეყარა უკვე ზემოთქმულის (74,11-13) მიხედვით, ხოლო მირდატმა «მატა შემკობა და შენება».

„მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ის ნაწილი, სადაც ერუშეთ-წუნდა-მანგლისში ეკლესიათა აშენების შესახებ იყო მოთხრობილი, შატბერდის ხელნაწერს აკლია, ერთი ფურცლის დაკარგვის გამო, ხოლო ჭელიშის ვარიანტში, მსგავსად „ქართლის ცხოვრების“ MB ვარიანტებისა, წუნდის ეკლესიის შენებაზე არაფერია ნათქვამი: «წარმოვიდეს ერო შეთს და დადვეს საძირკლი ეკლესისა, და დაეტევეს ფერჯთა ფიცარნი მაცხ ორისნი ოისა ჩნისა იკქსნი. და წარმოვიდეს მანგლისს» (Описание II, 714).

80,15: «მივიდეს და დადგეს წობენს. და მოუწოდეს მთეულთა პირუტყუთ სახეთა მათ კაცთა, ქართლელთა, ფხოველთა, წი აღლაკასანელთა და გუდამაყრელთა, და უქადაგეს მათ სჯული, ქრისტიანეთა ჭეშმარიტი».

«წილ-ლაკასანელთა» აკლია MB-ს. ანასეულ ნუსხაში იგი მომდინარეობს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტიდან: იქ ჩვენ ვკითხულობთ «მოუწოდეს მთელთა, ჭართლელთა და ფხოელთა და წილკანელთა (Описание II, 716). ჭელიშის ვარიანტი „ქართლის მოქცევისა“ იმასაც გვიხსნის, თუ «წილკანელთა»-გან როგორ წარმომდგარა «წილ-ლაკასანელთა»; სახელდობრ, ჭელიშის ვარიანტში სწერია: «წალკასწელთ», რომელშიაც ერთ-ერთ მერმინდელ გადამწერს უგულისხმია ქარაგმები (წალკასწელთა) და წაუკითხავს «წ[ი]ა[ლ] ლაკასანელთა».

რომ ანასეული ნუსხის ის ადგილები. რომლებიც ქართლის მოქცევას ეხება, „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ და ნინოს ცხოვრების ტექსტთან არის დაკავშირებული, ეს ჩანს რამდენიმე სხვა კითხვა-სხვაობიდანაც. მაგალითად:

52,31: «დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი, სადა ღმერთნი ხედვენ და მეფენი მეფობენ» (B: «ღმერთნი ღმერთობენ», M-ს ეს ადგილი აკლია). ნინოს ცხოვრებაშიც ვკითხულობთ: (ღმერთნი ჰხედვენ და მეფენი ნეფობენ» (ე. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 16: „მოქცევაჲ ბქართლისაჲს“ შატბერდის ხელნაწერი ამ ადგილას ნაკლულევანია| ხოლო ჭელიშის ვარიანტში იკითხება «ღმერთნი ღმერთობენ» Описание II, 748).

55,31: «რათა ჩრდილო ბლუარსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან მხოლოსა ღმერთსა თაყუანის-გცეს...» (MB: «ყოველმან ერმან») „ნინოს ცხოვრების“ ტექსტშიც მოცემულია «ყოველმან ერმან»: Описание II, 754).

-LXVIII-

ეს ჩვენი დაკვირვება სრულიადაც არ მოასწავებს იმას, რომ ანასეულის ტექსტი ნინოს ცხოვრების ტექსტთან დგას ახლოს, ხოლო MB-ს ტექსტი დაშორებულია. ჩვენ გვაქვს პირუკუ შემთხვევები: MB-ს ტექსტი იძლევა ნინოს ცხოვრების ვარიანტებს, ხოლო ანასეული ტექსტში სხვა ვარიანტია. მაგალითად:

47,18-19: «თრომელსა ეგულე ბის ზრდა ყოველთა ობოლთა» (MB და ნინოს ცხ.: «რამეთუ იგი არს მამა ყოველთა» (Описание II, 740).

55,20: «კაცთა ღმრთისა მჯდომთა»; (MB: თკაცთა ღმრთის მბრძოლთა და მადომელთა»; ნინოს ცხ.: შატბ. ტექსტში «კაცნი ღმრთის მდომნი მბრძოლნი და წინააღმდეგომნი8, ხოლო ჭელიშის ვარიანტში «კაცნი ღმრთის მჯდომნი»: Описание II, 753).

55,26: «სულთა ამათ ურჩთა» (MB «უჩინოთა» ნინოს ცხ. «უჩინოთა»: Описание II, 754).

57,1-2: «ოდეს იგი ევმანოელ თაბორს ხატი უჩუნა» (MB: «რომელსა შინა ფერი იცუალა ქრისტემან წინაშე». ასევეა ნინოს ცხოვრების ზოგიერთ ვარიანტში; იხ. ე. თაყაიშვილი, ახალი ვარიანტი წმ. ნინოს ცხოვრებისა, გვ. 26, შენ.¹; შდ. ზემოთ შენ.¹).

ამრიგად, ანასეული ქართლის ცხოვრების ახალი ადგილები ლეონტი მროველის თხზულების ფარგლებში აიხსნება იმით, რომ ანასეული „ქართლის ცხოვრების“ პირველ-დედნის რედაქტორს ხელთ ჰქონია „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ (ნინოს ცხოვრების ჩათვლით) სხვა ვარიანტი, ხოლო მარიამისეული „ქართლოს ცხოვრებისა“ და დანარჩენ ნუსხათა რედაქტორებს-სხვა.

ზემოთ მოყვანილი მაგალითებიდან ორისათვის არ მოიპოვება ანალოგიური ადგილი „მოქცევაჲ ქართლისაჲში“ (51,8 და 74,11-13). ამათგან მეორე მაგალითი (74,11-13 წუნდის ეკლესიის შენება) მხოლოდ ჭელიშის ვარიანტი მოცემული, შატბერდის კრებულს ამ ადგილას აკლია ერთი ფურცელი; და, რამდენადაც ზემოთ გვქონდა შემთხვევა დავრწმუნებულიყავით, რომ ზოგჯერ შატბერდის ტექსტი A-ს უჭერს მხარს, ხოლო ჭელიშის ვარიანტი MB-ს, ამდენად შესაძლებელია შატბერდის კრებულის დაკარგულ ფურცელში იყო მოთხრობილი წუნდის ეკლესიის შენებაზე.

§ 23. ანასეული ქართლის ცხოვრების მართებული ვარიანტები.

ჩვენს ხელნაწერს შემოუნახავს მრავალი ისეთი ვარიანტი, რომლებიც, „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ხელნაწერების წინაკითხებთან შედარებით, უფრო სწორი უნდა იყოს, ასეთი ვარიანტებია, მაგ:

-LXIX-

1) 08, 12-13: «და ა თ ქ უ ე ნ, ყ ო ვ ე ლ თ ა ქ ა რ თ ვ ე ლ თ ა, ი ხ ი ლ ე ნ ი თ სასწაულნი, რომელ ქმნა ნინო» (და თქუან ყოველმან ქართლმან იხილენით M, და თქვენ ქართველმან არა ვიხილენითა B).

2) 201, 27-28: «და არა იყო მათ ჟამთა შინა თესვა და მკა მოოჯრდა ქუეყანადა ტყედ (MB: ტყუედ) გარდაიქცა, და ნაცულად კაცთა მჭეცნი და ნადირნი ველისანი დაემკუიდრნეს მას შინა».

3) 208, 17-18: (მეფე) ...«თუით გოლიათებრ მიმართებდა და მკლავითა ძლიერთა და ა ა მ კ ო ბ და (MB: და კმობდა) ახოვანთა, რვიდა და დასცემდა წინადამთხუელთა ყოველთა».

4) ლეონტი მროველის თხზულებაში მოთხრობილია წმინდა ნინოს მოგზაურობის შესახებ კაპადუკიიდან ქართლისაკენ. გზაზე ნინო გაჩერდა ჯავახეთში, ფარავნის ტბასთან. აქ ის შეხვდა მწყემსებს, რომელთაგანაც ისწავლა მან გზა მცხეთისაკენ. ეს ეპიზოდი გადმოცემულია „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში შემდეგნაირად:

M

რამეთუ მწყემსნიცა იყუნეს ადგილსა მას და ჳმილვიდეს რა საკუმილავსა ღამისასა სამწყსოსა ზედა მათსა, ხადოდეს იგინი შემწედ და მფარველად მათდა ღმერთთა მათთა: არმას და ზადენს: და აღუთქმიდეს მათ შესაწირავს: „ოდეს მოვიდეთ წინაჲ თქუნესა მშვიდობითო“ და ამას იტყოდეს იგინი ე ნ ი თ ა ს ო მ ხ უ რ ი თ ა. რომელი ესე ესწავლა მცირედ რამე ნინოსცა პირველვე ნიაფროსა მისგან და ჳკითხა ერთსა მწყემსთა მათგანსა და ჳქუა ე ნ ი თ ა ს ო მ ხ უ რ ი თ ა, ვითარმედ „რომლისა სოფლისანი ხართ“ ხოლო მან მიუგო და ეჳქუა, ვითარმედ „ვართ ჩუენ დაბით ლარბინით და საფურცლით დჳქინმარელნი, რაბატელნი დჳ დიდისა ქალაქისა სომხითისანი...“ (გვ. 211-212)

B

რამეთუ მწყემსნიცა იყუნეს ადგილსა მასვე და ხმილვიდეს რაე სახმილავსა ღამისასა სამწყსოსა ზედა მათსა, ხადოდენ იგინი შემწედ და მფარველად მათ და ღმერთთა მათთა, არმას და ზადენს, და აღუთქმიდეს მათ შესაწირავთა „ოდეს მოვიდეთ წინაჲ თქუნესა მშვიდობითო“. და ამას იტყოდეს იგინი ე ნ ი თ ა ს ო მ ხ უ რ ი თ ა, რომელ-ესე ესწავლა მცირედ რამე ნინოსცა პირველვე ნიაფორისაგან, და ჳპოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი, და ჳკითხა მას და ჳრქუა ე ნ ი თ ა ს ო მ ხ უ რ ი თ ა, ვითარმედ „რომლისა სოფლისანი ხართ“, ხოლო მან მიუგო და ჳრქუა ვითარმედ „ვართ ჩუენ დაბით ელარბინით და საფურცლით, და ქინმარელნი რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი...“ (გვ. 96, ჳიჳინადის გამ.).

A

და მწყემსნი იყუნეს მასვე ადგილსა და ჳუმილვიდეს ჳუმილავსა ღამისასა სამწყსოთა მათთა ზედა, და ხადოდეს ღმერთთა მათთა, არმას და ზადენს, და

აღუთქმიდეს შესაწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშუიღობითო“, ხოლო წმიდა ნინო მეცნიერ იყო მცირედ ენასა¹ [სომხურ]სა. რამეთუ პირველვე ესწავა ნიაფორისგან,

¹ სიტყვები «ხოლო.. ენასა» სინგურით არის ჩაწერილი. გადამწერს აღარ ჰყოფნია ადგილი სიტყვისათვის «სომხურსა» და იგი არშიაზე მიუწერია: შემდეგში არშია წაუჭრიათ და დარჩენილია მხოლოდ «...რსა».

და პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მას „რომლისა სოფლისანი ხართ“. და მან ჰრქუა: „დაბით ელარშნით, საფურცლით: ქინჯარელნი რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი...» (ჩვ. გამოც. გვ. 52²²⁻³⁰; იხ. ზემოთ სურ. 3).

ანასეული ვარიანტი ამ ეპიზოდისა იმით განსხვავდება დანარჩენი ორისაგან, რომ, იმ დროს როდესაც MB აღნიშნავენ, – მწყემსები სომხურად ლოცულობდნენო, A ამას არ ამბობს. საკმარისია ჩავუკვირდეთ ამ ეპიზოდის შინაარსს, რომ მივხვდეთ, რომ MB - ს «ამას იტყოდეს იგინი ენითა სომხურითა» სრულიად ზედმეტია. მართლაც: ნინოს შეხვდებიან ფარავნის ტბასთან მცხეთის მიდამობიდან ჩამოსული მწყემსები (საფურცლელები, ქინძარელნი, რაბატელნი და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი ისინი ხმა-მაღლა ლოცულობდნენ; ნინოს ცოტაოდენი სომხური სცოდნია: გამოუძებნია მწყემსთა შორის ერთი, სომხურად მოლაპარაკე («ჰპოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი» B, პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი: A) და ჰკითხა – სადაურები ხართო; რომ გაიგო – მცხეთელები ყოფილან – სთხოვა ესწავლებინათ მცხეთის გზა. ცხადია, მწყემსებს რომ სომხურად ელოცათ, რაღა საჭირო იყო მწყემსებს შორის ძებნა სომხურის მცოდნისა (ეს უგრძენია M-ის გადამწერს, თუ წყაროს, და ეს წინადადება – «ჰპოვა მწყემსთა მათ შორის მზრახველი სომხურისა ერთი» – გამოუტოვებია). ჩანს, მწყემსები ქართულად ლოცულობდნენ ნინოს ქართული არ ესმოდა იცოდა კი ცოტა სომხური; ამიტომ მან მწყემსებს შორის გამოიკითხა – ვინ ხართ სომხურად მოლაპარაკეო («სომხურად მზრახველი»), და, ასეთი რომ იპოვა, მის საშუალებით გაიგო ყველაფერი.

ანასეულ ქართლის ცხოვრებაში მოცემულ ვარიანტს მხარს უჭერს 1923 წელს ი. ვ. ჯ ა ვ ა ხ ი შ ვ ი ლ ი ს მიერ აღმოჩენილი ჭალაშვილისეული ვარიანტიც:

«და მწყემსნი იყვნეს მუნვე, ჯუმიღვიდეს საჯუმიღავსა ღამისასა სამწყსოსა მათსა ზედა. და ხადოდეს ღმერთთა მათთა არმაზს და ზადენს, და აღუთქმიდეს შესაწირავთა „ოდეს მოვიდეთ მშუიღობით“ და მცირედ მეცნიერ იყო სომხურსა ენასა, რამეთუ პირველ ესწავლა ნიაფორისგან, და პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მათ: „რომლისა სოფლისანი ხართ“. და მან ჰრქუა: „დაბით ერუშნით და საფურცლით და ქინჯარელნი, რაბატელნი დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი“ (საქ. მუზეუმის ხელნაწერი № Q/207, ფ. 58a-b)

5) დავით აღმაშენებლის ისტორიკოსის აზრით დავითის ღვაწლი, მისი აღმაშენებლობითი სახელმწიფოებრივი მუშაობა იმდენად დიდი იყო, რომ იგი ღირსი იყო უფრო სახელოვანი აღმწერი ჰყოლოდა. სახელოვან მომთხრობელებს-ჰომიროსს, ა რ ი ს ტ ო ტ ე ლ ე ს და იოსიპოს ფლავიოსს-დავითის «საქმენი» უნდა ჰქონო-

დათ თხრობის საგნად, რომ ღირსნი გამხდარიყვნენ «ჯეროვნად ქებასა»: მათ კი საქებად ჰქონდათ საგმირო საქმეები აქაველებისა (ჰომიროსი), ალექსანდრე მაკედონელისა (ა რ ი ს ტ ო ტ ე ლ ე) და ტიტუს ფლავიუს ისა (იოსიპოს ფლავიოსი), რომელთა ღვაწლი შედარებით დავითის ღვაწლთან მცირე იყო, და ამიტომაც იყო, რომ ზემოდასახელებულ მწერლებს თავისი გმირების ღვაწლის გასაზვიადებლად დასჭირდათ რიტორული ხელოვნების მოშველიება.

«ვაებისა ღირსად შეჰრაცხენ-ამბობს ისტორიკოსი-დიდნი იგი და სახელოვანნი მეტყუელნი, – ვიტყვ უკუე უმიროსსა და ა რ ი ს ტ ო ტ ე ლ ი ს ა ელილნთა, ხოლო იოსიპოს ებრაელთა. რომელთაგანმან ერთმან ტროდელთა და აქაველთანი (M: აქალეველთანი) შეამკუნა თხრობანი..., და მეორემან ალექსანდრესნი წარმოთქუნა მკნე-კაცებანი და ძლევანი, ხოლო მესამემან ტიტოს მიერნი მეტომეთა თვსთა ზედანი ჰირნი მისცნა აღწერასა» (M 540-541).

ისტორიკოსის სიტყვებით გამოდის, რომ ალექსანდრე მაკედონელის «მკნე-კაცებანი და ძლევანი» აღუწერია ა რ ი ს ტ ო ტ ე ლ ე ს. ასე იკითხებოდა ეს ადგილი როგორც მარიამისეულ ნუსხაში, ისე „ქართლის ცხოვრების“ ყველა დანარჩენ ცნობილ ხელნაწერში. მაგრამ ისტორიოგრაფიაში ცნობილი არაა, რომ არისტოტელეს დაე-

წეროს ალექსანდრე მაკედონელის ისტორია.

ანასეული ხელნაწერი ამ შეცდომას ასწორებს, როდესაც ნაცვლად სიტყვისა «არისტოტელისა» იძლევა ვარიანტს «არისტოვლის», ე. ი. არისტოვულეს (იხ. სურ. 5) მართლაც ცნობილია ისტორიკოსი არისტოვულე (Ἀριστοβούλος), რომელსაც მონაწილეობა მიუღია ალექსანდრეს ლაშქრობაში და 285 წლის (ძვ. წ.) შემდეგ ხანებში აღუწერია ეს ლაშქრობა.

ამრიგად, ანასეული „ქართლის ცხოვრების“ კითხვა-სხვაობანი ბევრგან იძლევიან სწორ ტექსტს და პირველ-დედნიდან უნდა მომდინარეობდნენ. ზემოთ მოყვანილ ზოგიერთ მაგალითში შესაძლებელი გახდა იმის დადასტურება, რომ ანასეული ხელნაწერის წანაკითხები, „ქართლის ცხოვრების“ დანარჩენ ნუსხათა წანაკითხებისაგან განსხვავებული, შემთხვევითი ხასიათისა კი არ არის, არამედ ძველსა და მართებულ ტრადიციას ემყარებიან.

ანასეული ხელნაწერის ეს ღირებულება მუდამ თვალწინ უნდა გვქონდეს, როდესაც ვაფასებთ „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებს: XVIII საუკუნის ნუსხებში ხშირია ისეთი ვარიანტები, რომლებიც მარიამისეულს ნუსხაში არ მოიპოვება, მაგრამ ეს როდი ნიშნავს იმასა რომ ეს ვარიანტები XVIII საუკ. რედაქტორთა ნახელარია: ისინი მოიპოვება უკვე ანასეულ ნუსხაში. ამას ცხადყოფს ქვემოთ მოყვანილი შედარებითი ტაბულა.

-LXXIII-

	A	M	B
25 ¹⁴	უმჯობესი ყოველთა ნათესავთა	უმჯობესი ყოველთა შორის ნათესავთა	უმჯობესი ყოველთაგან ნათესავთა
25 ¹⁵	და ვმადლობთ [სუესა ჩუნსა]შენ ხარ მეფე ჩუენი	შენ ხარ მეფე ჩუენი, და ვმადლობთ სუესა ჩუენსა	როგორც M
25 ²²	ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი	ყოველი ქართლი და ეგრისი	ყოველი ქუწყანა ქართლისა და ეგრისი
25 ²⁵	დაჯდა მცხეთას და მეფობდა კეთილად	დაჯდა მცხეთას მეფედ კეთილად	როგორც A
25 ²⁷	და მოვიდეს მოგუნი	როგორც A	მოვიდეს მისსა მოგუნი
25 ²⁸	იელუსალემს	იელუსალემად	იულუსალიმს
25 ⁸²	სპარსნი არა წარტყუენვად მოვიდეს იელუსალიმს	სპარსნი იგი არა ტყუენვად მოვიდეს	როგორც A
25 ³²	აქუნდა	ჰქონდა	აქუნდათ
25 ³⁸	განიხარეს	და განიხარეს	განიხარეს
25 ⁸⁴	ვითარ	ვითარ	ვითარცა
26 ¹	მოვიდა მოც...იელუსალემით	მოვიდეს მოციქულნი ურიათა იელუსალემს	მოვიდა მოციქული ანნა მლუდლისა ჰურიათა იელუსალიმით
26 ¹	ურიათა მცხეთელთა თანა	ურიათა თანა მცხეთელთა	ჰურიათა თანა მცხეთელთა
26 ²	ვითარმედ რომლისათუის იგი	ვითარმედ იგი რომელისათუის	როგორც A
26 ³	არს იგი და იტყუის	არს და იტყუის იგი	როგორც A
26 ⁴	abs.	abs.	+ და სხუასა რასმე ახალსა სჯულსა გვქადაგებს
26 ⁴	წარგვიკლენიეს ჩუენ მოციქული ყოველთა თანა ურიათა	წარგვიკლენია ჩუენ ყოველთა ურიათა	წარმოგვეკლენია მოციქულნი ყოველთა თანა ჰურიათა
26 ⁶	abs.	abc.	+ მოვედით უკუე ყოველნივე მოსეს სჯულისა თანამდებნი (რუმინეცვისეულში არაა)
26 ⁶	თქუენგანცა წარმო-	თქუენისა სჯულისა მეცნი-	თქუენგანნიცა წარმო-

267	ვიდენ მეცნიერნი სჯულისანი Abs.	ერნი წარმოვიდეს. abs.	ვიდეს მეცნიერნი სჯულისანი + რათა სჯული მამა- თა ჩვენთა შეუცვა- ლებელ ვყოთ და და- ვამტკიცოთ, და მცნე- ზაჲ მოსესი აღმასრუ- ლოთ, რათა ახლითა მით სჯულითა, რო-
-----	--------------------------------------	------------------------------	--

-LXXIV-

	A	M	B	
267-10	მანდით ელიოზ მცხეთელი... ქართ- ლისასა	როგორც A	მელ რასმე გვქადა- გებს, არა შეაცთუნ- ნეს უმარტივესნი ვინ- მე სჯულისა ჩუწნი- სანი, ხოლო სიკუდი- ლითაცა მისითა შუ- რი ვიძიოთ (რუმინაგე- ვისეულსა და დადიანი- სეულში არაა) (ვრცელი მოთხრობა ქრისტეს კვართის მოტანის შესახებ; და- დიანისეულში არაა)	AM
2611	სიმაგრეთა	ციხე-ქალაქთა	სიმაგრეთა	AB
2613	მეფობასა	მეფობასა შინა	მეფობასა შინა	MB
2613	წმიდათა მოციქულ- თაგანნი	მოციქულთაგანი	როგორც A	AB
2611-17	ანდრია და სიმონ კანანელი.... კლარ- ჯეთისასა	როგორც A	(ვრცელი მოთხრობა ანდრია მოციქულის ქადაგების შესახებ; თეიმურაზისეულში მხო- ლოდ პირველი სამი სტქი- ქონია [«... ქართლისა - სა»]; რუმინაგევისეულში ისევეა, როგორც AM-ში	AM
2617	ხოლო ვითარცა	ხოლო ესე ვითარცა	ხოლო ვითარცა	AB
2618	მეგრეთაგან	მეგრელთაგან	ქართველთა და მეგ- რელთაგან	AM
2620	ხატნი და ჯუარნი	ჯუარნი და ხატნი	ხატნი და ჯუარნი	AB
2620	შერისხდა მეფე ადერ- კი ერისთავსა კლარ- ჯეთისასა	შერისხნა მეფე ყვათა კლარ- ჯეთისათა	შერისხნა ადერკი ერის- თავსა კლარჯეთისასა	AB
2621	abs.	abs.	(მოთხრობა ანდრია მო- ციქულის ქადაგების შესახებ)	AM
2624	არღარა დაჯდომილ იყო	არა ჯდომილ იყო	არღა დაჯდომილ იყო	AB
2625	[... ად]გილთა	ადგილ ადგილ	ადგილთა და ადგილთა	AB
2625	ერისთავნი	ევანი	ერისთავნი სპარსეთს	AM
2627	აჟღ[ალან ბრძენი]	წინა ბერძენი	აჟღალან ბრძენი	AB
2628	მორჩილ აჟღალ[ა- ნისა]	მორჩილ აქიან სპარსთა მეფისა	მორჩილ აჟღალანისი	AB
2628	[ადერკის] მეფობად- მდე	ადერკისამდე	ადერკისა მეფობამდე	AB
2628	ქართველთა	ქართველთაგანი	ქართველთა	AB

-LXXV-

	A	M	B	
2629	[მრავა]ლნი	მრავალ	მრავალნი	AB
2629	ხოლო ამას	და ამას	ხოლო ამას	AB
2630	ორნი ძენი	ორ ძე	ორნი ძენი	AB
2631	ერეთითგან	ჰურთიდან	ჰერეთითგან	AB
2632	მტკურისა	მტკურისა	ქართლისა	AM

2633	მტკუარსა ს[ამხრით ქართლ]ი ყოველი	მტკუარსა სამხრით ქართ-ლი ხუნანიდგან	როგორც M	MB
2635	[ძეს] თუისსა	ძესა თუისსა	ძესა თვსსა უმრწემესსა თეიმურაზისეულს და რუმინანცევისეულიში «ძესა თვსსა»)	AM
2635-272	და მოკუდა ადერკი, თერთმეტი, და მეფ[ოზდეს]	და მოკუდა რა ადერ, მე-ფოზდა	და მოკუდა ადერკი, და მეათერთმეტე მეფენი, ქართამ, ძენი ადერკი სომეხთა მეფის ძისა-ნი, არშაკუნიაწნი. და მეფოზდენეს	AB
273	მათსა	ხოლო ამათსა	ხოლო ამათსა	MB
273	მეფოზასა	მაფოზასა ზე	მეფოზასა	AB
273	სპასიანოს	სპასიანოს	უესსპასიანონოს	AM
274	მუნ	მუნით	მუნით	MB
275	ბუელთავე ურიათა	ბუელადვე მოსრულთა ურიათა	როგორც A	MB
276	და ერთნეს	რომელთა თანა ერთნეს	როგორც A	MB
276	რომელნი	რომელი	რომელი	MB
277	იესოს წილ	იესოს წილ	იესო ქრიატეს წილ	AM
277	და მოკუდეს	ხოლო მო-რა კუდეს	და მოკუდეს	AB
277	ზარტამ და ქართამ	ადერკის ძენი ზარტამ და ქართამ	ადერკის ძენი ზარტომ და ქართამ	MB
278	მეფე იქმნეს	მეფე იქმნა	მეფე იქმნეს	AB
279	შიდა ქალაქსა	შინა ქალაქსა	შიდა ქალაქსა	AB
279	ადერკითგან	ხოლო ადერკისიდგან	ხოლო ადერკისითგან	MB
279	ეს მეფენი [იყუნეს	ესენი მეფოზდეს	ესე მეფენი იყუნეს	AB
2710	მეფისასა	მეფეთასა	მეფისასა	AB
2711	მტერთა ზედა	მტერთა მათთა ზედა	მტერთა მათთა ზედა	AB
2714-13	და დასხნა	და დასხნა	და დასხნა	MB
2716	უწო[და...]სა სახელად	უწოდა სახელად	უწოდა წუნდასა სახე-ლად	AB
2716	რომელი ითარგმანე-ბის	რომელი ესე ითარგმანე-ბის	რომელი ითარგმნების	AB
2717	იძებნეს	ძებნეს	იძებნეს	AB
2717	საზღვარი	საზღვარნი	საზღვარი	AB
2719	ცამეტი	Abs.	იგ. მეცამეტე მეფენი, აზორკ და არმაზელ,	AB

-LXXVI-

	A	M	B	
2721	შიგა ქართლსა	შიგა ქალაქსა	ძენი ფარსმანისა და კაოსისა არშაკუნიაწნი შიდა - ქალაქსა (v. I. ში - და - ქართლს)	
2721	[ესე იყუნ]ეს კაცნი	იყუნეს კაცნი ესე	ესე იყუნეს კაცნი	AB
2722	შემამართებელნი	შემძლებელი	შემამართებელნი	AB
2723	მაშინ	და მას ჟამსა	მაშინ	AB
2723	იარავანდ	არვან და	იარვანდ	AB
2723	მეფე სომეხთა	სომეხთა იგი მეფე	მეფე სომეხთა	AB
2724	[იარ]ავანდისი	არვანდისავე	იარვანდისი	AB
2724	არტაშან	არტაბტ	არტაშან	AB
2725	არზოლ და არმაზელ	აზოკ და მაზვარ	აზორკ და არმაზელ	
2726	ოვსთა მეფენი	ოვსნი მეფენი	ოვსთა მეფენი	AB
2726	ორნი გო[ლიათნი]	ორნი	ორნი გოლიათნი	AB
2728	პაჭანაკნი	პაჭანიგნი	პაჭანიკნი	
2728	გარდამოვიდა	გარდამოვიდეს	გარდამოვიდა	AB
2729	[გარდ]ამოიტანნა	გარდამოიტანნა	გარდამოიტანნა	AB
2730	შეკრიბნეს	შემოიკრიბნეს	შემოიკრიბნეს	
2730	შეკრბა	და შეკრბა	და შეკრბა	MB
2731	[სპანი შეკრბებოლ]ეს	შეკრბებოლდეს სპანი	შეკრბებოლდეს სპანი	MB
2733	ბირაეთი	შირეთი	შირაკუანი	
2734	და ბასიანამდე	ბასიანამდე	და ბასიანამდე	AB
2734	შ[ეიქცეს]	და შეიქცეს	და შეიქცეს	MB
281	ყოვლითავე ხუასტა-გითა	ყოვლითა ხოსტაკითა	ყოვლითავე ხუასტა-გითა	AB

28 ₄	მსწრაფლ სომეხნი	სომეხნი მსწრაფლ	მსწრაფლ სომეხნი	AB
28 ₅	ყოველნი ჩრდილონი	ჩრდილოვანი ყოველნი	ყოველნი ჩრდილონი	AB
	გაუყრელ	გაყრილ	განსრულ	
28 ₅	დაეზანაკა	და დაეზანაკა	და დაეზანაკა	MB
28 ₆	განუყოფდეს	განუყოფდეს	განიყოფდეს	AM
28 ₉	ვეცხლი	და ვეცხლი	ვეცხლი	AB
28 ₁₀	უმეზნელ არს	უმეზნელი იყოს	უმიეზელ იყოს	
28 ₁₁	არამედ	გარნა	არამედ	AB
28 ₁₂	წარვედით	წარვედით მშუიდობით	წარვედით მშუიდობით	MB
28 ₁₂	პასუხი მიუგეს	პასუხი უგეს	პასუხ-უგეს	MB
28 ₁₃	abs.	ვითარმედ	abs.	AB
28 ₁₄	ჩუენდა	ჩემდა	ჩუენდა	AB
28 ₁₄	თუარა	და თუარა	თუ-არა	AB
28 ₁₅	მოვიდეთ შენდა	მოვედით ჩუენ	მოვიდეთ შენდა	AB
30 ₁₀ ¹	ვნება სომეხთა	ვნება სომხითისა	ზრძოლა და ვნება სომეხთა	
30 ₁₆	არტაშან	არტაბ	არტაშან	AB
30 ₁₇	ძესა მისსა	ძესა თუისსა	ძესა თვსსა	MB

¹ 28₁₈ – 30₁₅ გვერდების შემცველი ტექსტი A-ს აკლია.

-LXXVII-

	A	M	B	
30 ₁₈	ქართველთა ზედა	ქართველთა ზედა და ოვსთა	ქართველთა ზედა	AB
30 ₁₉	ეწყენეს	ეწყენეს	და ეწყენეს	AM
30 ₂₀	სძლეს ზარენს, და აოტეს ზარენ, და მოსრეს სპა მისი ყოველი	დასძლივეს ქართველთა და ოვსთა, დაუტევეს ზარენ, მე სომეხთა მეფისა, და მოსრეს სპა მისი ყოველი	სძლეს როგორც A	AB
30 ₂₁	საზღუარამდე	საზღუართამდე	საზღურადმდე	AB
30 ₂₁	ქუეყანასა პარხრისასა რომელ არს ტაო	abs.	Abs.	MB
30 ₂₂	მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა, შეიპყრეს ტბისა მის პირსა, რომელსა რქუიან ცელი	და შეიპყრეს ზარენ, მე მეფისა, ტბის პირსა, რომელსა ცელი სახელ ედებინ	როგორც A	AB
30 ₂₄	მის [...]	ზარენისი	მისი	AB
30 ₂₄	სისხლისათუის	სისხლთათუის	სისხლისა წილ	
30 ₂₆	დარალანისასა	დარიალასა	დარიალანისასა	
30 ₂₇	რამეთუ	ხოლო	რამეთუ	AB
30 ₃₀	სომხითისათა	სომხითიანითა	სომხითისათა	AB
30 ₃₀	მეფეთ[ა	ქართლის მეფეთა	მეფეთა ქართლისათა	AB
30 ₃₂	ქართლისა]თა	ხოლო მოვიდეს	მოვიდეს	AB
30 ₃₃	მოვიდეს	აღადგინეს მათ შორის მოციქული	აღსდგეს მათ შორის მოციქულნი	AB
30 ₃₃	აღდგეს მათ შორის მოციქულნი	და იზავნეს	და დაიზავნეს	
30 ₃₄	და დაზავნეს	შეპყრობილი	შეპყრობილი	MB
30 ₃₄	შეპყრობით	უთქუეს	და აღუთქუეს	AB
30 ₃₄	და აღუთქუეს	ესრეთ ვითარმედ	ესრეთ	AB
30 ₃₅	ესტეთ	ვინმე	ვინმე	MB
30 ₃₅	ვინ	მტერი თქუენ ზედა	მტერი	AB
30 ₃₅	მტერი	იგი ორნივე	ორნივე	AB
31 ₁	ორნივე	და თავითა და სპითა ჩუენითა	თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა	AB
31 ₁	თავითა ჩუენითა სპითა ჩუენითა	და თანამდგომ შემწე გექმნეთ	თანა დაგიდგეთ და გიმველოთ	AB
31 ₂	თანადაგიდგეთ გიმუელოთა	და უკეთუ კუალად მიღმართ ვისმე ჰბრძოდეთ	და თუ ვისმე მიღმართ ჰბრძოდეთ	AB
31 ₃	და თუ ვისმ[ე] მიღმა ბრძოდეთ	და ვქმნეთ ქალაქსა ამას ჩუენსა ქართუელთასა სდამა არტაბან მეფისა ხატითა	და ესეცა აღუთქუეს ქართუელთა, ვითარმედ „ქალაქსა ჩუენსა დრამა არტაშან მეფისა ხატისა დავეცეთო“	AB
31 ₄	და თუ ვისმ[ე] მიღმა ბრძოდეთ	და ამისთუისცა	ხოლო ამიათვს	AB

316	ხოლო ამისტუის დამოთ[ისა]	დემოთისა	დემოთისა	MB
-----	-----------------------------	----------	----------	----

-LXXVIII-

	A	M	B	
317	სამნივე	და სამნივე	სამნივე	AB
318	არზოკ და არმაზაელი	აზუკ და ამაზერ	აზოროკ და არმაზაელი	AB
3110	ქართლისანი 3112 შინა-ქართლს	ქართუელისანი შინა ქართლსა	ქართლისანი შიდა-ქართლს (v. I. შიდა-ქალაქსა)	AB AM
3114	ორნი	ოროლნი	ორ-ორნი	MB
3115	ერთგან მოყუარენი ვისმე და ერთგან მტერნი ვისმე	ერთგან და მტერობასა ვისამე ზედა	ერთგან მოყუარენი ვისნიმე და ერთგან მტერნი ვისნიმე	AB
3117	სპარსთათა	სპარსთა თანა	სპარსთათა	AB
3117	ექმნეს	იქმნა	ექმნეს	AB
3118	განიზრახეს	განიზრახა	განიზრახეს	AB
3119	სახლსა	სახლსა შინა	სახლსა	AB
3120	უთხრა ვინმე ფარს- მანს, და არა მივიდა.	რომელი ესე აუწყა ვინმე ფარსმანს და განაკრძა- ლა, ხოლო იგი არღარა მივიდა	რომელი ესე უთხრა ვინმე ფარსმან და განაკრძალა, და არა მივიდა	

14125	დაჯდა მეფედ	და დაჯდა მეფედ	და დაჯდა მეფედ	MB
14125	ესე იყო	ესე იყო	ესე ბაკურ იყო	AM
14126	განმრავლნა	განმრავლნა	განამრავლნა	AM
14127	მისსა	მისსა	თვსსა	AM
14127	უსჯულოებისაკან	ურწმუნოებისაგან	უსჯულოებისაგან	AB
14128	ელათი	ელათი	ევლავიოზ	AM
14128	მან	მანვე	მანვე	AB
14129	კათალიკოზი მაკარი	კათალიკოზი მაკარი	კათალიკოზად მეშვდე კათალიკოზი მაკარი	AM
14129	ამას ჯჷამსა	ამასვე ჷამსა	ამისვე ჷამსა	MB
14180	გული მთავართა	შვილი მთავართა	შვილი მთავართა	MB
14181	ასული მთავართა	მთავართა შვილი	მთავართა შვილი	MB
14182	შვილი ვარდანისი	ასული ვარდანისი	ასული ვარდანისი	MB
14192	ამას ვასქენს	ამას ვასქენს	ამას ვასქენს	
14134	დაუტევა	დაუტევა	და დაუტევა	AM
1422	მისისაგანით	მისისაგან	მისისაგან	MB
1422	სჯულისა	სჯული ქრისტესი	სჯულისა ქრისტესისა	MB
1423	ცოლებად	იგი ცოლად	იგი ცოლად	MB
1423	დავიწყა	და დავიწყა	და დავიწყა	MB
1423	ყოვლითა	და ყოვლითა	და ყოვლითა	MB
1424	შეუდგა	შეუდგა იგი	შეუდგა იგი	MB
1424	და აღსრულებდა	აღსრულებად	აღსრულებად	MB
1425	პირველად	პირველ	პირველ	MB
1426	და შემდგომად	შემდგომად	შემდგომად	MB
1427	სატანჯველთა შინა დიდთა	სატანჯველსა დიდსა	სატანჯველსა	MB

-LXXIX-

	A	M	B	
1427	რომელ	რომლის	რომელ	AB
1427	ვერ	არა	ვერ	AB
1429	ერისთავმან რანისა-	ერიათავმან	ერისთავმან რანისამან	AB
14210	მან მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა	მოუწოდა	მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა	AB
14211	ვასქენს ზედა	ვასქენს ზედა პარვით	ვასქენს ზედა პარვით	MB
14211	ხოლო	რამეთუ	ხოლო	AB

14212	მიერთვის მტკუარსა მდინარე ანაკერტისა	შეერთვის მდინარე ანაკერტისა მტკუარსა	რამეთუ (თეიმ., ბარათ) შეერთვის მდინარე ანაკერტისა მტკუარსა	MB
14213	დაჭრეს წურილად და ასონი მისნი მიჰკიდნეს ხეთა ცორტავს	და დაჭრეს წურილად ასონი მისნი და მოჰკიდეს ხესა ტორტავს	და დაჭრეს წურილად ასონი მისნი და მოკიდეს ხესა ცორტავს ცორხავს(დადიან.)	MB AB
14218	შევრისხნენ	შევრისხდეთ	შევრისხეთ	MB
14219	ბერძენთა იგინი	იგინი ბერძენთა	იგინი ბერძენთა	MB
14219	და შენდობა	შენდობა	შენდობად	MB
14220	ბაკურისი	ბაკურისსა	ბაკურისა	MB
14221	ამართლა	და ამართლა	და ამართლა	MB
14221	სიკუდილისა მისსა	საკუდილსა მისსა	სიკუდილისა მისისათვის	AM
14222	წარგზავნა	წარგზავნა	წარმოგზავნა	AM
14223	დარელ	დარელ	დარიელ	AM
14224	ქართველთა ზედა	ქართველთა	ქართველთა	MB
14226	დასაუ სვიმონ კათალიკოზად	დასაუ სვიმონ კათალიკოზად	დასვა მერვე კათალიკოზი სვიმონ კათალიკოზად	AM
14226	ბაკურ	ბაკურ	მეფე ბაკურ	AM
14227	და ვერ იპყრობდეს	რომელნი ვერა იპყრობდეს	რომელნი ვერა იპყრობდეს	MB
14228	მისცა ძესა თუისსა რანი და მოვაკანი რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი მოვიდა და დაჯდა ბარდავს	მისცა ძესა თუისსა რანი და მოვაკანი ბარდავს	როგორც A	AB
12430	უწყო ზრახვად	უწოდა ზრანვად	უწყო ზრახვად	AB
14230	ქართველთა ერითავთა	ერისთავთა ქართლისათა	ერისთავთა ქართლისათა	MB
14231	დაუწერა საერისთოთა მამული ლიქნითა	დაუწერა ერისთავთა მამულები შვილითი შვილამდე და ესრეთ წარიბირნა ლიქნითა	დაუწერა სურისთოთა მათა მამულები შვილითი-შვილად (შვილამდე; დადიანისეუ-	MB

-LXXX-

	A	M	B	
14231	გააგდეს ერისთავთა და თუის-თუისად ხარკსა მისცემდეს მთიულეთს	განდგეს ერისთავნი თუის-თუისად, ხარკსა მისცემდეს მთიულეთს	ლი) და ესრეთ წარიბირნა ლიქნითა როგორც M	MB
14233	abs.	რომელნი მთავრდებოდეს	მთიულეთს	MB
14234	abs.	კლარჯეთს და ჯავახეთს, იგინი	როგორც M	MB
1431	ასფურანგი	ასფურანგი	ასფურანგი	
1434	რამეთუ შემოვიდა	შემოვიდა	შემოვიდა	MB
1435	და ეწყუნეს	ეწყუნეს	ეწყუნეს	MB
1436	და შევიდეს	იოტნეს, შევიდეს	იოტნეს, შევიდეს	MB
1436	იწყეს	და იწყეს	და იწყეს	MB
1437	დაუტევა რანი, ქართლი და წარვიდა	დაუტევა რანი და ქართლი და წარვიდა	დაუტევა ქართლი და რანი, წარვიდა	AM
1438	შეითქუნეს	მაშინ შეითქუნეს	მაშინ შეითქუნეს	MB
14310	წარგზავნეს	და წარგზავნეს	და წარგზავნეს	MB
14311	რათა იყუნეს ერისთავად თუის-თუისად საერისთაოსად და მოსცა მმისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენთა მეფისა ასული	რათა იყუნენ ერისთავნი იგი თვის-თვისსა საერისთავოსად და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენისა ცოლისა	რათა იყუნეს ერისთავნი იგი თვის-თვისსა საერისთავოსა როგორც M	MB
14316	კლარჯეთს და ჯავახეთს abs.	კლარჯეთს	კლარჯეთს და ჯავახეთს	AB

		abs.	ხეთს ლთ. ოცდამეათეცხრა- მეტ მეფე(და დასა- წყისი სუმბატის ქრონი- კისა)	AM
14317	ამას გუარამს მოს- ცა კეისარმან კუ- ლაპარატობა	ამას გუარამს მისცა კეი- სარმან კურაპალა- ტობა	რამეთუ მავენ კეისარ- მან მოსცა პატივად კურაპალატობა	AM
14317	მოსცა	მისცა	მოსცა	AB
14317	წარმოგზავნა	წარგზავნა	წარმოგზავნა	AB
14318	მცხეთას	მცხეთას	მცხეთად	AM
14319	მოკუდა კათალიკო- ზი სუიმონ და დაჯ- და სამოელ	abs.	ხოლო ამის გუარამის- ზე მოკუდა კათალი- კოზი სუმონ და დას- ჯდა კათალიკოზად სამოელ.	AB

-LXXXI-

ამ შედარებითი ტაბულიდან ჩანს, რომ ბ რ ო ს ე ს მიერ გამო-
ცემული „ქართლის ცხოვრება“ (B) ზოგან უფრო A-ს მისდევს,
ზოგან – M-ს. ეს აიხსნება იმით, რომ ბ რ ო ს ე ს თავის გამოცემა
რომელიმე ერთ ნუსხაზე კი არ დაუფუძნებია არამედ მან XVIII
საუკუნის სხვადასხვა ნუსხა გამოიყენა. ხოლო ეს ნუსხები, როგორც
ეს ნუსხათა ანდერძებშია აღნიშნული, ხშირად რამდენიმე დედნიდან
მომდინარეობს. რომ ამ დედნებს შორის იყო მ ა რ ი ა მ ი ს ე უ ლ ი
ნუსხა, ეს იქიდან ჩანს, რომ ის ხელთ ჰქონია ვახტანგს: რომლის
შენიშვნებით აჭრელებულია მარიამისეული ხელნაწერის არშიები
(იხ. Описание II, 34-38). მარიამისეული ნუსხის მსგავსი ხელნაწე-
რი ხელთ ჰქონია მ ა ჩ ა ბ ლ ი ს ე უ ლ ი ნუსხის გადამწერსაც(იხ. ზემოთ
გვ. XXXIII).

უშუალოდ იმისი კვალი, რომ „ქართლის ცხოვრების“ XVIII
საუკუნის რედაქტორებს ხელთ ჰქონოდათ ანასეული ნუსხა, არა
ჩანს ¹, მაგრამ მასთან ძალიან ახლოს დგას ჭალაშვილისეულზე ნუსხა,
რომელიც 1731 წელს გადაწერილს ხელნაწერშია შემონახული.

**§ 24 ანასეული „ქართლის ცხოვრება“ (A) და ერაჯ ჭალა-
შვილისეული ხელნაწერი (C). ერაჯ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი**
ანასეული ნუსხის მრავალ კითხვა-სხვაობას მხარს უჭერს. ის გა-
რემოება, რომ რამდენიმე სპეციფიკური კითხვა-სხვაობა ანასეული
ნუსხისა მხოლოდ ჭალაშვილისეულ ხელნაწერში ჰპოულობს და-
დასტურებას, ხოლო „ქართლის ცხოვრების“ სხვა ნუსხებში არა-
ვითარი კვალი არა ჩანს იმისა, რომ ეს კითხვა-სხვაობები გადამწე-
რის უნებლიე შეცდომებით აიხსნებოდეს, გვაფიქრებინებს, რომ
A-სა და C-ს შორის უფრო ახლო ნათესაობაა, ვიდრე A-სა და M-ს
შორის.

ამ სპეციფიკურ კითხვა-სხვაობათა დასახასიათებლად შეგვეძ-
ლო ამჟამად მოგვეყვანა შემდეგი ადგილები.

1) ს ა მ შ უ ი ლ დ ი თ:

A	C
მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაგურ მეფისა ს ა მ შ უ ი ლ [.....] ² იგი სპარს-	მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაგურ მე- ფისა ს ა მ შ უ ი ლ დ ი თ, რომელსა ერ-

¹ შესაძლებელია ს ა ბ ა ს ჰქონდა ხელთ ანასეული (ან მასი ჯგუფის) ნუსხა
სიტყვა «ფანდვის», განმარტებაში მას მოჰყავს ციტატა „ქართლის ცხოვრებიდან“
სწორედ იმ ვარიანტით, როგორც მოცემულია A-ში (ჩვ. გამოცემის 134¹¹⁻¹³).

² აქ A-ს აკლია იმის გამო, რომ სინგურით ჩასაწერ ადგილასაა და გვერდის

ბოლოში.

06. ანასეული ქართლის ცხოვრება

-LXXXII-

თა მეფემან ძესა თუისსა (ჩვენი გამო- ქუა აბებუორა და შეჰროთო იგი სპარსთა ცემა 40ა). მეფემან ძესა თუისსა (C 45a).

MB: მაშინ მოიყუანეს ასული ასფაგურ მეფისა სახელით აბებორა (B: აბემურა) და შერთო იგი ძესა თუისსა სპარსთა მეფემან.

2) უ ჟ ი კ თ ა სახელმწიფო

AC

M

არამედ ჟამსა ამას უ ჟ ი კ თ ა (ოჟი- კითა C) საკელმწიფოდ შექმნილ არს (ჩვ. გამ. 49a: C 54b).

არს იგი ჟამსა ამას საკელმწიფო ბ ე რ ძ ე ნ თ ა და უ ჟ ი კ თ ა (M 201).

3) ბ ა ბ ა მ ე რ ი ს ა:

A

C

ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტა- ნუჯისა და მონასტერნი სამნი ეკლე- სიანი ბ ა ბ ა მ ე რ ი ს ა და ა შ ი ნ დ ო ბ ნ ი ს ა და ალიზისა (ჩვ. გამ. 120i).

ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტანუ- ჯისა და მონასტერი, რომელ არს ოპიზისა და სამნი ეკლესიანი სგამოწერის ა მინდობისა და ახიზისა (C 130)

M: ხოლო არტვაზ ალაშენა არტანუჯისა მონასტერი და სამნი მონასტერი შ ა ბ ა ს ა მ ე რ ი ს ა ბ ი დ ო ნ ი ა ს ა და ახიზისა¹.

4) ჭალაშვილისეული ხელნაწერი მხარს უჭერს ანასეულს ფა- რავნის ტბასთან მომხდარი ეპიზოდის აღწერაშიც (ნინოს შეხვედრა მწყემსებთან). იხ. ზემოთ გვ. LXX.

მაგრამ A-სა და C-ს შორის არის ისეთი განსხვავებაც, რომელიც გვაფიქრებინებს, რომ A და C უშუალოდ ერთი დედნიდან არ მომდინარეობენ:

1) ს ა ს ი ს ხ ლ ე

AMB

C

განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკ- ლამსა (ჩვ. გამ. 46s).

განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკ- ლავსა ს ა ს ი ს ხ ლ ე ს ა (C 51b).

2) უ ა ლ ე რ ს ე ს - უ ა ღ რ ე ს

AMB

C

მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელსა რქუიან ახალქალაქი უ ა ღ რ ე ს შენებულსა, რომელ არს თინი (ჩვ. გამ. 50z7).

მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელსა რქუიან ახალქალაქი უ ა ლ ე რ ს ე ს შენებულსა, რომი არს დვინი² (C 55)

¹ B: დაბად მერისა, შენდობისა და ახიზისაჲ.

² როგორც გაარკვია დოც. ი ლ ი ა ა ბ უ ლ ა ძ ე მ ერთ-ერთ თავის მოხსენებაში „რიფსიმიანთა მარტვილობის წიგნის წესახებ“, C-ს წაკითხვა «უ ა ლ ე რ ს ე ს შენებულსა» სწორია და ნიშნავს „უალეირსის ნაგებს“ („ქართლის ცხოვრების“ XII საუკუნის სომხურ თარგმანში სწერია **უალეირსის ნაგე-**

ბი“). შემდეგდროინდელ გადამწერთ გაუგებარი «უალერესს» (→ უალერეს) შეუცვლიათ სიტყვით «უაღრესს».

-LXXXIII-

3) ო პ ი ზ ა

A

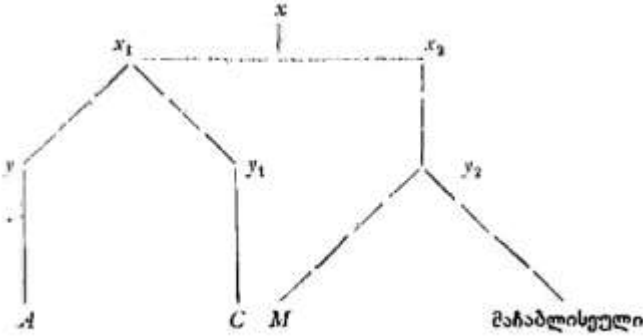
ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტა-

ხოლო არტვაზ ალაშენა ციხე არტანუ-

ნუჯისა და მონასტერნი. სამნი ეკლესიანი: ბაზამერისა და შინდობისან და ალიზისა (ჩვ. გამ. 11935)

ჯისა და მონასტერი, რომელ არს ოპიზისა, და სამნი ეკლესიანი: ბაზამერისა, შინდობისა და ახიზისა¹ (C 131)

§ 25. ზემოთქმულის მიხედვით შეგვეძლო დღეს-დღეობით ცნობილი და გამოკვლეული უძველესი ნუსხების საფუძველზე, წარმოგვედგინა შემდეგი სქემა „ქართლის ცხოვრების“ უძველეს ნუსხათა ნათესაობისა²:

¹ კონტექსტიდან ცხადია რომ «რომელ არს ოპიზისა» სწორი ვარიანტი უნდა იყოს. „ქართლის ცხოვრების“ ყველ ნუსხაში მოხსენებულია. რომ არტვაზმა ააშენა: 1. ციხე, 2. მონასტერი და 3. სამნი ეკლესიანი. ციხისა და სამი ეკლესიის სახელწოდებები მოყვანილია, ხოლო თუ რომელი მონასტერი ააშენა-ეს გამოტოვებულია. ცხადია, მონასტრის სახელწოდებაც უნდა ყოფილიყო მოყვანილი და ის შემოუნახავს C ხელნაწერს.

² სქემაში მოყვანილი ასოები აღნიშნავენ: A - ანახეულს, C - ჭალაშვილისეულს, M - მარიამისეულ ნუსხას; y₂ შესაძლებელია იყოს ის «არჩილის ნაქონი» ხელნაწერი, რომელსაც იხსენიებს გიორგი მაჩაბელი (იხ. ზემოთ გვ. XXVIII).

შემოკლებათა სია

A—ანა დედოფლისეული ხელნაწერი, XV საუკ. (საქართ სახ. მუზეუმის ხელნ. Q—N 795).

M—მარიამ დედოფლისეული ხელნაწერი, XVII საუკ. (საქართ. სახ. მუზეუმის ხელნ. S— 30).

M—ქართლის ცხოვრება, გამოცემული მ. ბ რ ო ს ე ს მიერ XVIII საუკუნის ხელნაწერთა მიხედვით. ს.-პეტერბურგი 1849 წ.

ჩვენი გამოცემის 237-239 გვერდებზე B-თი აღნიშნულია არა მ. ბ რ ო ს ე ს გამოცემა, არამედ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი (საქ. სახ. მუზ. ხელნ. Q— N 207).

ჭ—ქართლის ცხოვრება, მ. ბ რ ო ს ე ს გამოცემიდან გადმობეჭდილი ზ. ჭ ი ჭ ი ნ ა ძ ი ს მიერ (თბილისი 1897 წ.)

ბ ა რ ა თ.— ბარათაშვილისეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.

თ ე ი მ.— თეამურაზისეული ნუსხა „ქართლის ცხოვრებისა“.

ჯ ა ვ.— ივ. ჯავახიშვილის მიერ მოცემული კონიექტურა (ამოღებულია მის სხვადასხვა გამოცემებში მოყვანილი ციტატებიდან).

+ უმატებს.

< აკლია.

Abc.—აკლია!

[] აღდგენილი ტექსტი მარიამისეული ნუსხის მიხედვით.

() ხედმეტად მიგვაჩნია.

V. I.— varia lectio, ვარიანტი.

VV. II. — Variae lectiones, ვარიანტები.

ex homoioteleuto — კიდურმსგავსებით გამოწვეული შეცდომის გამო.

[ლეონტი მროველი]

M 95 სახელითა მამისათა, ძისათა და სულისა წმიდისათა ვიწყო მითხრობად
ცხოვრებასა ქართულთა მეფეთასა
და პირველთაგანთა მამათა და ნათესავთა.

[თავი პირველი]

5

- ქ 15 პირველად ვახსენოთ ესე, რამეთუ სომეხთა და ქართულთა, რანთა და მოვაკუნელთა, ჰერთა და ლეკთა და მეგრელთა — ამათ თუისთა¹ ერთი იყო მამა, სახელით თარგამოს². ესე თარგამოს² იყო ძე თარბისი³, ძის წული იაფეთისი, ნოეს ძისა. და იყო ესე თარგამოს⁴ კაცი გმირი. და შემდგომად განყოფისა ენათასა, ოდეს აღაშენეს 10
- ქ 16 ბაბილონს გოდოლი და განეყუნეს მუნ | ენანი და განიშენნეს⁵ მუნ ყოველსა ქუეყანასა, წა რ მ ო ვ ი და ესე თარგამოს⁶ ნათესავითურთ მისით, დაემკუიდრა ორთა მათ მათა შუა კაც-შეუვალთა არა-რატსა და მასისსა⁷. და იყო ნათესავი მისი დიდი და ურიცხვი, რამეთუ ესხნეს ცოლ მრავალ, ძენი და ასულნი, და შვილნი, და 15
- M 96 შვილის-შვილნი ძეთა და ასულთა მისთანი. რამეთუ ცხოვნდა იგი ექუსას წელ და ვერღარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისა. ხოლო ქუეყანა იგი წილით ხდომოდა – ესე არს საზღუარი ქუეყანისა მისისა: აღმოსავლით ზღუა გურგენისი. დასავლით ზღუა პონტოსა, და სამხრით ზღუა თერისა⁸, და ჩრდილოთ მთა კავკასია. ხო- 20
- ლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს კაცნი რვანი, გმირნი ძლი-ერნი და სახელოვანნი, რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა ერქუა ჰაოს⁹, მეორესა ქართლოს, მესამესა ბარდოს, მეოთხესა მოვაკან, მეხუთესა ლევ, მეექუსესა ჰეროს, მეშვიდესა კავკას, მერ-ვესა ეგროს. ესე რვანი იყუნეს გმირნი ხ ო ლ ო ჰაოს უმეტეს გმი- 25

რი იყო ყოველთასა, რამეთუ ეგვიპტარი არაოდეს ყოფილ იყო, არც წყლის-რღუნას წინათ და არცა შემდგომად, ტანითა და არითა და სიმკნითა. ხოლო ვერდარა იტევდა ქუეყანა არარატისა და მასისა. განუყო¹⁰ ნათესავი თუისი თარგამოს რვათა ამათ გმირ-

¹ თუისთა M, ყოველთა B. ² თარგამოს M. ³ თარშისა B. ⁴ თარგამოს M. ⁵ განიზნიეს B. ⁶ თარგამოს M. ⁷ მასისას M. ⁸ მთა ორეთის B. ⁹ ჰმოს M. ¹⁰ განყო M. 1. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

M 97 თა: ნახევარი ნათესავისა მისისა და ნახევარი და უმჯობესი ქუეყანისა მისისა¹ ჰავოსსა; ხოლო შვიდთა ამათ მისცა ხუედრი მათი² არძანგებისაებრ მათისა, წარმოიყვანნა შვიდნი იგი ჩრდილოთ კერძო და განუყუნა ქუეყანანი ღირსებისაებრ მათისა.

ქ 17 მი ს ც ა ქართლოსს და უჩინა საზღუარი აღმოსავლით ჰერეთი³ და მდინარე ბერდუჯისი⁴, დასავლით ზღუა პონტოსა, სამხრისა მთა რომელი მიჰყუების ბერდუჯის⁵ მდინარის თავსა, და მთა რომელი მიჰყუების დასავლით კერძო⁶, რომლისა წყალი გარდმოდის ჩრდილოთ კერძო და მიერთუის მტკუარსა, რომელ მიჰყუების მთა შორის კლარჯეთს და ტაოსა ვიდრე ზღუამდის, და ჩრდილოთ საზღუარი დადო, მთა მცირე, რომელი გამოვლის ჰმტოდ კავკასიისგან და მოჰვიდავს წუერი დასასრულსა დადოსა, რომელსა ჰქუიან ლიხთ და ამათ საზღუართა საშუალ მისცა ყოველი ქართლოსს. ბარდოს მისცა მტკუარს სამხრით ბერდუჯის მდინარითგან მიდრე ზღუადმდე, სადა შეკრბებიან [მტკუარი]⁷ — და არახსი. ამან ბარდაოს აღაშენა ქალაქი ბარდავი და დაემენა მუნ. ხოლო მოვაკანს⁸ მისცა მტკუარსა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავიდგან ვიდრე ზღუამდე. და ამან აღაშენა ქალაქი მოეკენე⁹ მთი და დაემკუიდრა მუნ. ხოლო ჰეროსს მისცა ქუეყანა მტკურისა ჩრდილოთ, მცირისა ალაზნისა თავიდგან ვიდრე ტყეტ-ბამდენ რომელსა აწ ჰქუიან გოლგოლა⁹, და ამან ჰეროსს აღაშენა პირველად ქალაქი შესაკრბელთა შორის ორთავე ალაზნათასა და უწოდა სახელი თუისი ჰერეთი, და მის გამო ჰქუიან ჰერეთისა ჰერეთი, და აწ მას ადგილსა ჰქუიან ხორანთა. | ხოლო ეგრისსა მისცა ქუეყანა ზღვის ყურისა და უჩინა საზღუარი აღმოსავლით მთა მცირე, რომელსა აწ ჰქუიან ლიხი, დასავლით ზღუა, მდინარე მცირისა ხაზარეთისა, სადა წასწუდების¹⁰ წუერი კავკასიისა. ხოლო ამან ეგროსს აღაშენა ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ეგრისი. აწ მას ადგილსა ჰქუიან ბედიამ¹¹ ხოლო კავკასიათა ჩრდილოთ არა იყო ხუედრი თარგამოსისა¹², არამედ იყო არა კაცი კავკასიასა ჩრდილოთ და უმკუიდრო იყო ქუეყანა იგი კავკასიიდგან მდინარედმდე დიდად, რომელი შესდის ზღუა[სა] დარუბანდისასა ამისთუის გამოიყუანნა მრავალთა გმირთაგან ორნი გმირნი ლეკ კავკასი¹³, და მისცა ლეკანს ზღუათაგან დარუბანდისათა ვიდრე მდინარედმდე ლომეკისა¹⁴, [ჩრდილოთ ვიდრე მდინა-

M 98 5

M 99 10

ქ 18 15

M 99 20

ქ 18 25

¹ მითხოსა M. ² მათ M. ³ ჰაერთა M. ⁴ შერდაოჯისი M. ⁵ შერდაოჯის M. ⁶ კერძი M. ⁷ მტკუარი < M. ⁸ მოვანს M. ⁹ გოლგოთა M, გულგულა B. ¹⁰ წასწულების M. ¹¹ მედიამ M. ¹² თარგამოსისა M. ¹³ ლეკკაა ავკასი M. ¹⁴ ლომეკს M,

რედმდე დიდად ხაზარეთისათა; და მისცა კავკასის მდინარეთაგან ლომეკის¹ ვიდრე დასასრულადმდე კავკასისა დასავლით, ხოლო ჰაოს დაამკუიდრა საყოფელთა თარგამოსისათა², და იპყრა ქუეყანა ჩრდილოთ, ვითა დამიწერია, მუნითგან ვიდრე ზღუა ორეთისი, აღმოსავლით ვიდრე ზღუადმდე გურგენისა, დასავალი ზღუამდინ პონტოსა. და ამათ შვიდთავე გმირთა ზედა იყო განმგებელ და უფალ ჰაოს, და ესე ყოველნი იყუნეს მორჩილ ჰაოსსა და ამათ ყოველთა

5

ქ 19	იყო ერთი ენად ³ სომხური. და ესე რვანივე ერთობით მონებდეს ნებროთს გმირსა, რომელი იყო მეფე ყოვლისა ქუეყანისა. შემდგომად ამისსა მცირედ წელიწადთა მოუწოდა ჰაოს შვიდთა მათ გმირთა, შემოკრიბნა და ჰქუა მათ: „მოგუცა ღმერთმან მაღალმან ძალი და სიმრავლე ნათესავისა ჩუენისა, აწ შეწევნით ღმრთისა დამბადებელისათა ვიყუნეთ არავისა და არავის ვმსახუროთ თუინიერ ღმრთისა დამბადებელისათა“. ეწიენ ⁴ დიდნი იგი გმირნი და დაუმტკიცეს განზრახვა იგი და გან[უ]დგეს ნებროთს და არღარა მისცეს ხარკი. და ეზრახნეს სხუათა ვიქეთმე ნათესავთა, დაუორგულდეს სხუანიცა ნათესავნი.	10
M 100	მ ა შ ი ნ განუწყრა ნებროთ და შემოკრიბნა გმირნი მისნი და ყოველნი, რომელნი ერჩდეს სპანი მისნი, და მომართა თარგამოსანთა. ხოლო ჰაოს ⁵ მოუწოდა შვიდთავე გმირთა და ყოველსა ნათესავსა თარგამოსსა, და შეეწივნეს სხუანიცა ვინმე ნათესავნი დასავლეთისანი. შეკრიბნა ჰაოს ესე ყოველნი და დადგა ⁶ ძირსა მისსა ⁷ . ხოლო ვითარ მოადგა ნებროთ ქუყანასა ადარბადგისასა და დადგა მუნ, წ ა რ ა ვ ლ ი ნ ა გმირნი სამეოცნი და მათ თანა სპანი ძლიერნი წყობად თარგამოსანთა- ხოლო ვითარცა მოიწივნეს სპანი იგი ნებროთისნი, მაშინ მიეგებნეს შვიდნი იგი გმირნი მძანი ჰაოსისანი სპითა ძლიერითა. ხოლო ჰაოს სპითა უძლიერესითა დაუდგა უკანით ზურგით. იქმნა მათ შორის ბრძოლა სასტიკი, რომელი ემსგავსა სასტიკებასა ჰაერისასა, რამეთუ მტუერი ფერჯისა მათისა - ვითარცა ღრუბელი სქელი, ელვა აბჯრისა მათისა - ვითარცა ელვა ცისა, ჳმა პირისა მათისა — ვითარცა ჳმა ქუხილისა, სიმრავლე ერისა, ტყორცა ქუისა მათისა — ვითარცა სეტყჴა ჳშირი და დათხვევა სისხლისა მათისა— ვითარცა სეტყჴა. გ ა ნ ძ ლ ი ე რ დ ა ბ რ ძ მ ლ ა მათ შორის და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუი. ხოლო ჰაოს უდგა ზურგად გმირთა მისთა, რომელს სცემდა ნუგეშინის ცემად ჳმითა	15 20 25 30 35

¹ ჰომეკის M. ² თარგამოსისათა M. ³ ენაა M. ⁴ ეწამნეს B. ⁵ პაროს M. ⁶ დაგა M. ⁷ მასისისასა B. ⁸ ძალ.

ქ 20	საზარელითა, რომელი მსგავსი იყო მეხის ტეხისა, მაშინ სძლეს თარგამოსანთა და მოსრნეს სამეოცნი იგი გმირნი ნებროთისნი და სპანი მათნი. ხოლო შვიდნი ესე გმირნი თარგამოსანნი: ქართლოს, ბარდოს, მოვკან, ჰეროს, ლეკან, კავკასან, ეგროსი—ესენი დარჩეს ცოცხლებით თუინიერ წყ[ლ]ულეებასა, და ძლევა-შემოსილნი მაღლობდეს ღმერთსა. ხოლო, ვითარცა ესმა ნებროთს, განწყრა და წარმოემართა მით ¹ კერძო ძალითა მისითა ყოვლითა. ხოლო ჰაოს არა ჰყუეს სპანი ნებროთისნი სპათა ოდენნი, გამაგრდა იგი ღარღათ შინა მასისისთა, მიუდგა ქუემე ² კერძო ნებროთ, და იყო იგი ჳურვილი რკინითა და რვალითა ტერფთაგან ვიდრე თხემამდე. და აღჳდა გორასა ერთსა ზრახვად ჰაოსსა დამორჩილებასავე მისსა. რათა სთნდეს მიქცევა მისი. ხოლო ჰაოს ³ ჳქუა გმირთა: „განში მაგრეთ ზურღით კერძო და მივეახლო ნებროთს და წავიდე და მივიდე პირისპირ მახლობელად ნებროთისა“. და სტყორცა ისარი და ჳკრა მკერდსა ნებროთისსა ფიცარსა ზედა რვალისასა, და განავლო ზურგით. მაშინ დაეცა ნებროთ და იოტა ბანაკი მისი, და განთავისუფლდეს ნათესავი თარგ[ა]მოსისი. და მან ჰაოს ჳყო თავი თუისი მეფედ მძათა თუისთა-ზე ღა სხუათაცა ნათესავთა-ზე მახლობელთა საზღუართა მისთასა, ხოლო შვიდნივე მძანი წარვიდეს თუისსა-თუისად ქუეყანად და იყუნეს მოსარჩლე ჰაოსისა. აჳამო - მდის დავსწერეთ ამბავი ესე რვათავე მძათა.	5 10 15 20
------	---	---------------------

[თავი მეორე]

ხოლო აჳადგან ვიწყით და წარმოვთქუათ ამბავი ქართლისა და ნათესავისა მათისა ვიდრე დღეთა ჩუენთამდე და ვითარ იგი განუ-

და მისცა ქართლოს ქუეყანა, რომელი ზემო აღვსწერეთ. და ესე ქართლოს მოვიდა პირველად ადგილსა მას, სადა შეერთუის არაგვი მტკუარსა, და განვიდა მთასა მასზე, რომელსა ეწოდებოდა არმაზი, და პირველად შექმნა მუნ ზედა სიმაგრე, და იშენა მუნ ზედა სახლი. | ვიდრე აღმართებამდე მუნ ზედა კერპინ(იყო) არმაზისი, ერქუა მთასა მას ქართლ; და მის გამო ეწოდა ყოველსა ქართლსა ქართლი, ხუნანითგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა, შემ-

M 103
ქ 21

30

¹ მათ B. ² ქუეშო M. ³ ჰააოს M. ⁴ განაუყო M. ⁵ თარგამოს M. ⁶ ჩვენის აზრით უნდა ყოფილიყო „კერპი იგი“.

დგომად მისსავე ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქუიან სამშვილდე. და კულად აღაშენა მტუერის ციხე. რომელსა აწ ჰქუიან ხუნანი. ცხოვნდა იგი მრავალთა წელთა და განმრავლდა ნათესავი მისი.

ხოლო შვილთა შორის მისთა გამოჩნდეს ხუთნი გმირნი, რომელთა სახელები [ესე არს: პირველსა მცხეთოს, მეორეს]სა გარდაბოს¹ მესამესა კახოს, მეოთხესა კესოს მეხუთესა გაჩიოს. ესე ხუთნივე იყუნეს გმირნი, არამედ მცხეთოს უგმირე იყო სხუათა მათ. მოკუ-

და ქართლოს და დაფლეს იგი თავსა ზედა ქართლისასა, რომელსა ეწოდებოდა არმაზი. და შემდგომად ცოლმან მისმან აღაშენა დედაციხე, და მანვე აღაშენა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი. და განყუნა ცოლმან მისმან ქართლოსმან ხუთნივე იგი გმირნი, შვილნი მისნი: გარდაბოსს მისცა ხუნანი², და უჩინა საზღუარი აღმოსავლით მდინარე | ბერდუჯისი, დავლით ქალქი გაჩიანი, და სამხრით მთა პირველ-ხსენებული, და ჩრდილოთ მტკუარი: | ხოლო

M 104
ქ 22

5

10

15

გაჩიოსს მისცა ორბის ციხე და სკორეთის მდინარითგან ვიდრე თავადმდე აბოცისა; და ამან გაჩიოს აღაშენა ქალაქი გაჩიანი, რომელსა მაშინ ერქუა სანადირო ქალაქი; ხოლო კახოსს მისცა ბოსტან-ქალაქი, რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი, მისცა ეგრითგან³ ვიდრე თავადმდე მთასა კახეთისასა და მტკუარსა შუა: ხოლო კახოსს მისცა კავკასიასა და კახეთისა მთას შორის არაგვიდგან ვიდრე ტყე-ტბადმდე, რომელი არს საზღუარი ჰერეთისა; და მან კახოს(ი) აღაშენა ჩელეთი; კახოსს შეეწია შენებასა მისსა, რამეთუ დედა-

ციხე კახოს ხუედრი იყო, და მისცა კახოს შეწევნისათუის და შესწია შენებასა ჩელეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა; ხოლო მცხეთოს, რომელი უგმირე იყო ძმათა, ესე დაერჩა საყოფელთა მამისა მათისათა ქართლოსისათა, რომელსა აწ ჰქუიან არმაზი; და მანვე აღაშენა ქალაქი შესაკრებელსა შორის

მტკუარისა და არაგუისათა, და უწოდა სახელი თუისი მცხეთა, და დაიპყრა ქუეყანა ტფილისითგან და არაგვითგან დასავლით ვიდრე ზღუადმდე სპერისა. და ესე იყო განმგე და უფალ მათ ოთხთავე ძმათა ზედა, ესე ოთხნივე იყუნეს მორჩილ მისა. ესე ათ⁴ განყოფილნი⁵ ქართლოს მეთანი და რომელნი განყუნა დედამან მათმან შემდგომად სიკუდილისა ქართლოსსა. მრავალთა წელთა და მრავალთა ჟამთა ცხოვნდა ძე ქართლოსისი და განმრავლდა ნათესავი მისი.

M 103

20

25

30

35

¹ სახელები საგარდაბოს M. ² ხუნნი M. ³ იარაგვითგან B. ⁴ არიან B. ⁵ განყოფანი B.

ქ 23 |ხოლო შვილთა შორის [მ] ცხეთოსისათა გამოჩნდეს სამნი გმირნი სახელოვანნი რომელთა სახელები ესე არს: პირველსა უფლოს, და შემდგომსა ოძროხოს, და მესამესა ჯავახოს. განუყო მათ ქუეყანა და ნათესავი მათი ყოველი. ოძრჯოს მისცა ტასის-კარითგან¹

ვიდრე ზღუამდე სპერის, ქუეყანა კლდოვანი. ამან ოზრ 'კოს აღამე- 5
 ნა ორნი ციხენი-ქალაქნი: ომრკე და თუხარისი. ჯაოხოხ მისცა
 ფანვარიდგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა. ამან ჯოვახეს აღამენა
 ორნი ციხე-ქალაქნი: წუნდა და ქალაქი არტანისა, რომელსა მაშინ
 M 105 ერქუა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქუიან ჰუქრი. ხოლო უფლოს და- 10
 რჩა საყოფელთა მამისა მათისა მცხეთოსსა, მცხეთას, და ეპყრა ქუე-
 ყანა არაგვითგან და ტფილისითგან² ვიდრე ტასისკარამდე და
 ფანვარადმდენ; და ამან აღამენა უფლის-ციხე კასპი, არაგვითგან³
 და არმაზისგან ვიდრე ტასის-კართამდე; უწოდა ამას ქუეყანასა
 ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა ქართლი. ხოლო ვიდრე
 სიკუდილამდე მცხეთეოსისა ესე ყოველნი ნათესავნი თარგამოსისნი⁴ 15
 იყუნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერთისასა, და შიში აქუნდა ნე-
 ბროთიანთა, და ჰგონებდეს იგინი ნებროთიანთაგან ძებნასა სის-
 ხლისა ნებროთისსა, და იხარებდეს იგინი მაგრებ[ა]სა ციხე-ქალაქ
 თასა შიშისათუის ნებროთიანთა.

ხოლო, ვითარცა მოკუდა მცხეთეოს ძე ქართლოსი, შთავარ- 20
 და შური შორის შვილთა ქართლოსთა; იწყეს ბრძოლად და ჯდომად
 ურთიერთარს, რამეთუ უფლოთ⁵, ძესა მცხეთეოსსა, არა ერჩდეს, არცა
 ჰ24 ხადოდეს | უფლად, რომელი დატევებულ იყო საყდართა ქართლო-
 სისთა. მამისა მისისაგან მიცემულ იყო უფლება ქართლოსიანთა.

M 107 იწყეს ბრძოლად და ჯდომად ურთიერთას, და განაგრძელეს | მათ 25
 შორის ბრძოლა, რომელ ჟამსამე აღდგიან ამათგანნი ორნი ნათესავ-
 ნი ერთსა ზედა და სხუანი შეეწეოდინ რომელნიმე მას: და რო-
 მელნიმე კუალად სხუანი აღდგეს ერთმანერთსა ზედა, და სხუანი შე-
 ეწეოდინ, რომელსამე ჟამსა იქმნის მშვიდობა მათ შორის და შე-
 იშალნიან⁶ და ებრძოდინ. 30

და გ ა გ რ ძ ე ლ და მათ შორის ესევითარი საქმე, და არავინ იყო
 მათ შორის უწარჩინებულეს⁷ და უსახელოვანეს, და ადგილთა თავადი
 იჩინიან⁸ - ხოლო, ვინაცა იყუის მცხეთასა. რეცა თავადი იგი იყუის
 სხუათა ზედა, და არცა [სახელ ედებოდა მეფედ, არცა ერისთავად,
 არამედ მამასახლისი ეწოდებოდა, და]⁹ იგი იყუის მაზავებელი და 35
 ბრჭკე სხუათა ქართლოსანთა, რამეთუ ქალაქი მცხეთა გადიდებულ

¹ ტასის კარითგა M. ² ტფილისითგან M. ³ აგვითგან M. ⁴ თარგმო-
 ოსისნი M. ⁵ უფროს M. ⁶ შეეიშალნიან M. ⁷ უწარჩინებულეს M.
⁸ იჩინიან M. ⁹ სახელედებოდა — და < M. აღვადგინეთ B-დან.

იყო უმეტეს ყოველთასა, და უწოდეს დედა-ქალაქად და მას ჟამსა
 დაივიწყეს ღმერთი დამბადებელი მათი, და იქმნეს მსახურ მზისა და
 მთოვარისა და ვარსკულავთა ხუთთა, და მტკიცე და უფროსი მათი
 საფიცარი იყო [საფლავი] ქართლოსისი.

ჰ25 |მას ჟამსა შინა განძლიერდეს ხაზარნი და უწყეს ბრძოლად 5
 ნათესავთა ლეკისათა და კავკასიოსთა. და ესე თარგამოსიანთა¹ ყო-
 ველნი მას ჟამსა იყუნეს სიყუარულსა ერთმანერთისასა მშვიდობით;
 ხოლო შვილთა ზედა კავკასისათა [იყო] დურძუკ², ძე ტირეთისი ეზ-
 რასმეს ესე ექუსთავე ნათესავთა თარგამოსანთა და ითხოვეს შუელა
 ხაზართა³ ზედა; ხოლო შეკრბეს ყოველნი ნათესავნი თარგამოსანი 10
 და გარდავლ⁴ მთა კავკას[ი]ა და მოტყუენნეს ყოველნი საზღუარნი
 ხაზარეთისანი, და აღემენნეს ქალაქნი პირსა ხაზარეთისასა, და წარ-
 მოვიდეს.

ამისსა შემდგომად ხაზართა იჩინეს მეფე და დაემორ- 15
 ჩილნეს ყოველნი ხაზარნი მეფესა მას ჩინებულსა მათსა. და წარ-
 მოიძლუანეს და გამოვლეს ზღუის-კარი, რომელსა აწ ჰქუიან დარუ-
 ბანდი, ვერ წინა აღუდგეს თარგამოსანნი, რამეთუ იყო სიმრავლე
 ურიცხვი ხაზართა⁵; წარტყუენნეს ქუეყანანი თარგამოსანთა, და შე-
 მუსრდეს ყოველნი ქალაქნი არარატისა და მასისანი და ჩრდილოსა- 20
 ნი, და დაურჩეს ციხე-ქალაქნი: თუხარისისი, სამშვილდე და მტუე-
 რის ციხე, რომელ არს ხუნანი⁶, შიდა [ქართლი] და ეგრისი⁷. და
 ისწავეს ხაზართა ორნივე ესე გზანი. რომელ არს ზღვის-კარი და-

M 109 რუბანდი და არაგუის-კარი, რომელმაც დარიალა⁸. და განამრავლეს
 ჭ 26 ხაზართა გამოსულა და ტყუენვა მათი, და ვერღარა წინააღმდეგს. 25
 მიერთებან იქმნეს⁹ ესე ყოველნი თარგამოსანნი მოხარკე ხაზართა.
 ხოლო (ხაზართა) ოდეს პირველ გამოვიდა ხაზართა მეფე და მოტ-
 ყუენნა ქუეყანანი, რომელნი ზემოთ დამიწერიან, და გარდავლო მთა
 კავკასია. და იყო ძე მისი სახელით უობოს, ძესა მისსა მისცა ტყუე
 სომხითისა და ქართლისა. და მისცა ქუეყანა კავკასის ნაწილი, ლო-
 მეკისა¹⁰ მდინარის დასავლით დასავლეთამდე მთისა. 30
 და და ე შ ე ნ ა უობოს; და მათნი ნათესავნი არიან ოვსნი, და
 იგი არს ოვსეთი, რომელ ნაწილი იყო კავკასისა ხოლო დურძოკ,
 რომელი¹¹ უწარჩინებლეს იყო შვილთა შორის კავკასისთა, მივიდა
 და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა¹² და უწოდა სახელი თუისი ურ-
 ძუკეთი, მისცემდა ხარკსა მეფესა ხაზართასა. ხოლო მასვე გზობას 35

¹ თარგამოსიასთა M. ² და ურძუკ M. ³ ხაზართა M. ⁴ გარდა ავლეს M.
⁵ ხაზახრეთ M. ⁶ ხუნნი M. ⁷ შიდა და ეგრისი M. ⁸ დარღალა M. ⁹ იქმნას M.
¹⁰ ლომიკისა M. ¹¹ რომელნი M. ¹² მათისასა M.

-8-

M 110 მისცა მამის ძმის წულსა მისსა¹ ხაზართა მეფემან ნაწილი ლეკანი-
 სა² აღმოსავლით ზღუითგან დარუბანდისით მდინარემდე ლომეკისა³,
 მისცა ტყუე რანისა და⁴ მოვაკნისა, და დაემენა იგი მუნ რომელ
 ნაწილი იყო | ლეკანისი, 5
 ხოლო ხოზონიხ, რომელ უწარჩინებლეს იყო ნათესავთა შო-
 რის ლეკანისთა, მივიდა და დაჯდა ნაპრალსა შინა მთისასა⁵, ალა-
 შენა ქალაქი და უწოდა სახელი თუისი ხოზანახეთი. და გარდაჯდეს
 მას | შინა ჟამი მრავალი, და ესე ყოველნი ნათესავნი იყუნეს მოხარკე
 ხაზართა. მიერთებან განძლიერდეს სპარსნი, მზისა აღმოსავლითგან,
 ნათესავნი ნებროთისნი, და გამოუჩნდა ნათესავთა შორის ნებრო-
 თისთა⁶ კაცი ერთი გმირი, რომლისა სახელი არფიმო⁷. 10
 რომელმან შეკრა ჯაჭვითა ბავრასფი⁸ გუელთა უფალი
 და დააბა⁹ მათსა [მას] ზედა, რომელ არს კაით(ა)-შეუვალი.
 ეს ევეითარი წერილ არს ცხორებასა სპარსთასა. აფრიდონ
 ეუფლა ყოველსა ქუეყანასა სპარსთასა, რომელთამე ქუეყანათა
 შეგზავნნა¹⁰ ერისთავნი. კელადნი მისნი, და რომელიმე ქუეყანა მო-
 ხარკე ეყო: ამან წარმოუგზავნა ერისთავი მისი სპითა¹¹ დიდითა,
 რომელსა სახელი ერქუა არდამ, შვილი ნებროთისი ნათესავთა, მო-
 ვიდა ქართლად და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართ-
 ლისანი, და მოსრნა¹² ყოველი რაოდენი ხაზარი პოვა ქართლსა
 შინა. 20
 M 111 ა მ ა ნ ა დაშენა ქალაქი ზღვის კარს და უწოდა სახელი დარუ-
 ბანდი, რომელი ითარგმანების «დაკმა კარი». და მანვე მოზღუდა
 მცხეთა ქალაქი ქუიტკირითა. და აქამდის არა იყო ქართლსა ში-
 ნა საქმე ქუიტკირისა; ამის გამო დაისწავლეს ქუიტკირი, ამანვე
 ადარ მოჰკიდა კირი ზღუდე ციხესა არ(და)მაზისსა, და აქათ მტკურამ-
 დის, და წარმოზღუდა. ცხუირი არმაზისი ვიდრე მტკურამდე; და
 ერისთავობდა აგადონ მრავალთა წელთა. სოლო ოდეს განუყო აფ-
 რიდონ ყოველი ქუეყანა სამთა ძეთა მისთა, მაშინ რომელს ძეს¹³ მისცა
 სახლად¹⁴ სპარსეთი, მასვე(დ) ხუდა წილად ქართლი, რომელსა
 სახელი 30
 ერქუა იარედ. ხოლო შემდგომად ადარიმა ერისთუისა გარდიცვალნეს
 და ე რ ი ს თ ა ვ ნ ი. მიერთებან¹⁵. უცალო იქმნეს ძენი აფრიდონისნი¹⁶,
 რამეთუ იწყეს ბრძოლად ურთიერთათ¹⁷, და მოკლეს ერთა ძმთა

¹ მამამის ძმის წულისა მისისა M. ² ლეკენისა M. ³ ლუმეკის M. ⁴ რა M.
⁵ მათისასა M. ⁶ ნებროთისთა M. ⁷ აშიაზე სწერია: „არფიმოს ჩაუგდია ქართლში
 ქვიტკირის შენაობა, ნებროთის ნათესავს“ ⁸ შევრასფ M. ⁹ დააბა|დიდება M.
¹⁰ შეგზავნნა M. ¹¹ სულითა M. ¹² მორა რომელ სძლეს M. ¹⁴ სახელად M.
¹⁵ მიერთებან M. ¹⁶ არიდონისნი ¹⁷ ურთიერთათ არს M.

- M 122 იარედ, ძმა მათი. მაშინ პოვის ჟამი მარჯუე ქართლოსიანთა... ზ[ე]რ-
ძენტასა¹. ხოლო ეგრის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ
M 123 მკუიდრთა მას ადგილისათა [ე]ზრახნეს ოვსთა, გარდამოიყუანეს
ოვსნი და პოვეს ერისთავი სპარსთა ველსა გარე, და კნისობდა² და
5 მ|ოკლეს იგი. და რომელ პოვეს სპარსი, ყოველი მოსწყუიდეს ოვსთა
და ქართუელთა, და განთავისუფლდეს ქართველნი, ხოლო რანი
ერთი³ დარჩა სპარსთას და შემდგომათ ამისსა მრავალთა წელიწადთა
‡ 29 და კუა|ლად განძლიერდეს სპარსნი, და განდიდნა მეფობასა სპარს-
თა რომელსა ერქუა კეკაპოს: იყო მგრძნებელი ნათესავი ხო(ლო)-
ზანნიხოზ[ი]სი, და მან გრძნებითა თუისითა აბრმო ქელკაპოს მეფე
10 და სპა მისი, და ვერ შევიდა ლეკეთს, უკმოიქცა, და მაშინდა გა-
ნუნათლდა თუალეზი. ამან კუალად მოხარკე ყუნა ქართუელნი და
წარვიდა,
კ უ ა ლ ა დ ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მოვიდა ამბავი,
ვითარმედ მოსე განვლო ზღუა ისრაელთა, და იზრდებიან იგინი⁴
15 უდაბნოსა მანანათა. განკუირდეს ყოველნი და მათ ყოველთა წარ-
მართთა აქეს ღმერთი ისრაელთა.
და ა შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო
იქმნეს კე[ქა]პოს, მეფე სპარსთა, რამეთუ იყო ბრძოლა თურქეთა,
პოვეს ჟამი მარჯუე სომეხთა და ქართუელთა და განუდგეს სპარს-
20 თა, და განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი მათნი, და შეერთნეს
ყოველნი ნათესავნი თარზამოსანნი. შემდგომად ამისსა რაო-
დენთ|ამე წელიწადთა გამოგზავნა ქესაპოს, სპარსთა მეფემან,
M 124 ძე მისი⁵, რომელსა ერქუა ფარაზოროტ⁶, სპათა დიდთა⁷, სო-
მეხთა და ქართუელთა და ყოველთა თარზამოსანთა ზედა. ხოლო
25 შეკრბეს ყოველნი თარზამოსანნი, მიეგებნეს და დაეწყუნეს ადარ-
გადგას⁸. სძლეს და იოტეს ფარზოროტ⁹ და მოსრნეს სპა¹⁰ მისი. შემ-
დგომად ამისსა მცირედთა წელთა კუალად მოგზავნა ამანვე ქეკაპოს
დისწული მისი, ძე ბიობ¹¹ ბედნიერისა, რომელი მოიკლა თურქეთს,
ვითარცა წერილ არს წიგნთა სპარსთა ცხორებისასა. წარმოემართა
30 ესე ძე ბიობისი¹², სახელით ქეიხოსრო; ეერ წინააღუდგეს მას სო-

¹ ამის შემდეგ ხელნაწერში შეცდომით მოყვანილია ტექსტი ალექსანდრე მაკედონელის ქართლში ლაშქრობის ისტორიისა (« ამან ალექსანდრე დაიპყრნა ყოველნი კიდენი...» იხ. ქვემოთ გვ. 11, 28). ამ გამოცემაში ჩვენ ეს ტექსტი გადავიტანეთ თავის ადგილას, თანახმად ე. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი ს გამოცემისა (იხ. მისი შენიშვნა „მარიამ დედოფლის ქართლის ცხოვრება“, გვ. 10, შენ. 6) ² კნისობად B. ³ ერთი M, ჰერეთი B. იგი M. ⁵ ძე მისი < M. ⁶ ფარზოროტ B. ⁷ სპითა დიდითა B. ⁸ არდაბა-დაგანს ფარზოროტ B. ¹⁰ სპაა M. ¹¹ შიოშ B. ¹² შიოშის B.

- მეხნი [და] ქართუელნი, რამეთუ დიდი იყო ძალი მისი, მოვლო
ყოველი სომხითი და ქართლი, მოტყუენვა ყოველივე, იავარ ყუნა
ყოველნი ციხენი და ქალაქნი, და დაუტევნა ერისთავნი, და აღაშენნა
ადარზაგანს¹ სახლი სალოცველი სჯულისა მათისა, და წარვიდა.
‡ 30 | და ა შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა უცალო
იქმნა ქეიხოსრო მეფე და იწყო ბრძოლად თურქთა, ეძიებდა სი-
სხლსა მამისა მათისასა. და პოეს ჟამი სომეხთა და ქართუელთა, გა-
M 125 ნუდგეს სპარსთა და მოსრნეს ერის|თავნი² სპარსთანი და განთავისუ-
ფლდეს მასვე ჟამსა მოვიდეს თურქნი, ოტებულნი მისვე ქაიხოსრო-
საგან. გამოვლეს ზღუა გურგენისი, აღმოჰყვეს³ მტკუარსა და მოვი-
10 დეს მცხეთას, სახლი ოცდა რვა; და ეზრახნეს მამასახლისსა მცხე-
თისასა, აღუტუეს შეწევა სპარსთა ზედა. ხოლო მამასახლისმან
მცხეთელმან აუწყა ყოველთა ქართუელთა, ინებეს დამეგობრობა⁴ მათ
თურქთა, რამეთუ აქუნდა შიში სპარსთა, და შემწეობისათვის
დაემეგობრნეს თურქნი იგი გამოსხმულნი[ი] და განიყუანეს ყოველ-
15 თა ქალაქთა შიგან.

ხოლო უმრავლესნი მათგანნი მოვიდეს და პოვეს ადგილი ერთი, მცხეთას დასავლით კერძო, კლდეთა შორის მოკუეთილი, ღრმა. და მოითხოვეს ადგილი ერთი იგი მცხეთელთა მამასახლისითგან. მისცა და აღაშენა⁵, იგი, მოზღულდეს მტკიცედ; და ეწოდა მას ადგილსა სარკინე. და იყუნეს ესე თურქუნი და ქართუელნი ნების მყოფელ ერთმანერთის, მოილოდინეს მოსლვასა სპარსთას[ა], ამაგრებდეს ციხეთა და ქალაქთა, მას ჟამსა შინა სადაცა ვინ მოვიდის ძვირის-მოქმედთაგან საბერძნეთით, გინა ასურით | ოტებული გინა ხაზარეთით, ყოველივე მეგობარ არიან⁷ ქართუელთა შემწეობისათვის სპარსთა ზედა.

და გა მო ჯ დ ე ს ამას შინა ჟამნი მრავალნი. მაშინ ნაბუქოდო- [ნო]სორ მეფემან წარმოსტყუენა იელუსალემი, და მუნით ოტებულნი ურიანი მოვიდეს ქართლს, და მოითხოვეს მცხეთელთა მამასახლისისაგან ქუეყანა ხარკით. მისცა და დასხნა არაგუსა ზედა წყაროსა, რომელსა ჰქუიან ზანავი; და რომელი ქუეყანა აქუნდა მათ ხარკითა. აწ ჰქუიან ხერკ, ხარკისა მისთვის.

ა ქ ა მ ო მ დ ი ს ქართლოსიანთა ენა სომხური იყო, რომელსა ზრახვიდეს. ხოლო ოდეს შემოკრბეს ესე ურიცხვნი ნათესავნი

¹ ადრაბადაგანს B. ² ერისთავნი სთავნი M. ³ აღმოჰყავს M. აღმოჰყვეს B. ⁴ და მეგობრობა M, დამეგობრება B. ⁵ აღშენეს B. ⁶ მოსავალსა M. ⁷ დაიმეგობრიან B.

-11-

ქ 51 ქართლ[ს]ა შინა, მაშინ ქართუელთაც დაუტევეს ენა სომხური, და ამათ ყოველთა ნათესავთაგანი შეიქმნა ენა ქართული. იპყრეს სჯული უბორო(ე)ტესი ყოველთა ნათესავთა, რამეთუ ცოლ-ქრმოზისათვის არა უნდა ნათესავობა და ყოველსა ნათესავსა სულიერსა ჰამდეს საფლავი არა იყო, მკულდარსა შესჰამდეს. შემდგომად ამისსა რაოდენ-
M127 თავე წელიწადთა აღმოვიდა ძე სპარსთა მეფისა¹ ვაშთა შიშისი², სახელით სპანდატა რვალი³, გოლიათი იგი და სახელოვანი ხოლო ვერ წინააღუდგეს სომეხნი და ქართველნი, არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი და მოელოდეს მოსულასა მისსა. ხოლო მოვიდა იგი არდარაბადგანს⁴, ეწია ამბავი სპარსთა, რამეთუ მოკლეს მამის მამა მისი თურქუთა, შემოვიდეს თურქუნი სპარსს[ე]თად. მაშინ დაუტევა სპანდატ ბრძოლა სომეხთა და ქართუელთა, შეიქცა თურქთა ზედა ძებნად სისხლსა მამისა მათისასა, და განთავისუფლდეს სომეხნი და ქართველნი. შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა მეფე იქმნა სპარსეთს ძე სპანდიტისი, რომელი არს სახელით ბარამ⁵, რომელი იცნობების არდაშიოშობით⁶ ესე განდიდნა უფროს ყოველთა მეფეთა სპარსთასა, ამან დაიპყრა ბაბილოვანი და ასურეთი, მოხარკე ყუნა ბერძენნი და ჰრომნი. და მაშინ ქართუელნი მოხარკე იყუნეს მისდავე. და იყუნეს ქართლსა ესრეთ აღრეულ ესე ყოველნი ნათესავნი, და იზრახებოდა ქართლსა შინა ექუს ენა: სომხური, ქართული, ხ|აზარული, ასურული, ებრაული და ბერძული. ესე ენანი იცოდეს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა, მამათა და დედათა.

თავი [მესამე]

შემოსულა ალექსანდრესი. 25

ქ 32 |ესე ალექსანდრე გამოჩნდა ქუეყანასა საბერძნეთისასა, ქუეყანასა, რომელსა ჰქუიან მაკედონი, ძე ნიკტანებისი⁷ მეგვიბტელისა, ვითარცა წერილარს ამბავი მისი წიგნსა⁸. ამან ალექსანდრე და|იპყრნა ყოველნი კიდენი ქუეყნისანი. ესე გამოვიდა დასავლით, და შევიდა სამხრით, შემოვიდა ჩრდილოთ, გარდავლნა კავკასნი და მოვიდა|ქართლად. და პოვნა ყოველნი ქართველნი უბოროტეს ყოველთა ნათესავთა სჯულითა. რამეთუ ცოლ-ქრმოზისა და სიძვისა თუისობა უჩნდა, ყოველსა

¹ მეფისა < M. ² ვამტაშბისა B.3 სპან და ტარვალი M. ⁴ ადარბადა-
განს B. ⁵ ბაამან B. ⁶ არდაშირობით B. ⁷ ძენი კაცნოზისი M, ძე ნიკტანე-
ზისი კ. დ ო ნ დ უ ა (ИАН 1930, 202). ⁸ წიგნსა ბერძენთასა B .

-12-

სულიერსა ჭამდეს მკუდარსა შესჭამდეს. დაუკუირდა ესე ალექსან-
დრეს, რამეთუ არა რომელნი ნათესავნი იქმოდეს მას. და პოვნა
ციხე-ქალაქნი ესე ძლიერნი შუა-ქართლ: წუნდა, ხერთუისი მტკური-
სა, ოძრვე, მოვიდებული კლდესა დადოსსა, თუხარისი¹ მდინარესა
ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ჭოროხი, ორზნისი², კასპი და
უფლის-ციხე ქალაქი დიდი მცხეთა და უბანნი მისნი: სარკინე და
ციხე დიდი ზავნი³, უბანი ჰურიათა, და რუსთავი, და დედა-ციხე⁴
სამშვილდე, და მტურის ციხე, რომელ არს ხუნანი, დაკახეთისა ქა-
ლაქნი⁵ ამათ ყოველთა ციხე-ქალაქთა შინა პოვნა კაცნი სასტი-
კად მზრდოლნი, და განუყო ლაშქარი მისი და ყოველთა ამა ცი-
ხე-ქალაქთა გარე მოადგინნა, და თუით დგაა მცხეთას, და დაუდგინა
ლაშქარი იმიერ⁶ ზემოთ და ქუემოთ, და თუით დადგა ქსანს⁷ ზე-
და ადგილსა. რომელსა ჰქუიან ნასტარ იგი⁸.

ჭ 33
M 113
მ ტ უ ე რ ი ს ციხეს და | თუხარისასა არა | ჰზრდოდა, რამეთუ ვერ
შეუძლებდა დაპყრობად. ხოლო სხუანი ესე ციხენი და ქალაქნი და-
იპყრნა ექუს თუე. ხოლო სარკინელთა ბუნთურქთაგანთა აგინეს მე-
ფესა⁹ განუწყრა ალექსანდრე და არღარა ინება¹⁰ ზავი¹¹, ვედრება
მათი, და ჰქუა მათ: „ვინადგან მაგინეთ მე, ესე არს ნაწილი თქუე-
ნი, რათა დაგვოცნე ყოველნი“. და მოიცვა ქალაქი სარკინე და
ვერა-სადეთ განეპარა ერთიგა კაცი. ხოლო სარკინელთა შესჭირდა,
რამეთუ ჰზრდოდა ათერთმეტ თუე: იწყეს ფარულად კლდესა კავა,
და განკურიტეს¹² კლდე იგი, რომელი ლბილ იყო და ადვილად
საკურეტელი. და განკრბეს ჯურელსა მას სარკინელნი ღამე და შე-
ივლტოდეს კავკასად, და დაუტევეს ცალიერად ქალაქი.

და ი ი კ ყ რ ა ალექსანდრე, მოსრნა ყოველნი იგი ნათესავნი
აღრეულნი ქართლს მყოფნი, და უცხონი იგი ნათესავნი მოსრნა,
და დატყუენვა, და დედანი და ყრმანი უცეზნი, ათხუთმეტისა¹³
წლისა უმცროსნი, და დაუტევენა ნათესავნი ქართლოსანნი. და და-
უტევა მათ ზედა პატრიაქად¹⁴ სახელით აზონ, ძე იარდოსისი, ნა-
თესავი მისი¹⁵, ქუეყნით ჰრომი, რომელსა ჰქუიან ფროტათოს. ესე
ფროტათოსელნი იყუნეს კაცნი ძლიერნი და ეკირთებოდეს ქუეყანა-
სა ჰრომისასა, და მოიყუანნა ქართლად, მისცნა აზნოს¹⁶ პატრიარქ-

¹ თუხარის M. ² ორზნის M. ურზნის B. ზანავი B. ციხეს M.
კახეთი საქალაქნე M. ⁶ იმიერ და ამიერ B. ⁷ ქსანს M. ⁸ ნასტაკისი B.
⁹ შუა ნათქურთაგან მეფესა M. ¹⁰ ინება < M. ¹¹ ზაავი M. ¹³ განჯუ-
რიდეს M. ¹³ ათხუთმეტისა M. ¹⁴ პატრიკად B. ¹⁵ მისი მისი.
¹⁶ აზნოს M.

-13-

სა¹, და დაუტევა აზონ² ქართლის³ ერისთავად⁴, მის თანა სპანი
იგი მპყრობელად ქართლისა.

უ ბ რ ძ ა ნ ა ალექსანდრე აზონს, რათა პატივ-სცემდენ მზესა
და მთოვარესა და ვა რსკულავთა ხუთთა, და მსახურებდენ ღმერთსა
უხილავსა, დამზადებელსა ყოვლისასა. რამეთუ მას ჟამსა არა იყო
წინასწარმეტყუელი და მოძღუარი სჯულისა ჰქემარიტისა, რომელ-
მანცა(ა) ამხილა, არამედ თუით მოიგონა სჯული ესე ალექსანდრე,
მეფობასა შინა მისისასა, ყოველსა ქუეყანასა სჯული ესე დაუდვა;
და წარვიდა ალექსანდრე.

ხ ო ლ ო ამან აზოვამან მთარღუევნა ზღუდენი ქალაქსა მცხეთას
საფუძუელითურთ და დაუტევენა ოთხნი იგი ციხენი, რომელნი მოს-
დგმიდეს პირსა ქართლისასა: თავადი ციხე, რომელ არს არმაზი,
და ერთი ციხე დასასრულსა არმაზისასა (ციხე), და ერთი თავსა ზე-

ჭ 34 და[მცხეთისასა; მეოთხე ციხე დასავლით მცხეთა მტკუარსა ზედა; და
M 115 ესენი მომტკიცნა და განავსნა იგინი ლაშქრითა, და ყოველთა 15
ქართლის ქალაქთა (და) მიმორღუნა⁵ ზღუდენინ და დაიპყრნა ყო-
ველნი ზღუდენი ქართლისანი ჰერეთითგან⁶ და ბერდუჯითგან
ვიდრე ზღუდამდე სპერისა. და დაიპყრა ქართლსა ზედა ეგრისიგა
და მოხარკ[ე]ყუნა ოსნი, ლეკნი და ხაზარნი. და ვითარცა წარვიდა
ალექსანდრე ეგვიპტელ და ვითარ აღაშენა ქალაქი ალექსანდრია⁷ და 20
თორმეტ წლამდის მოვლო ყოველი ქუეყანა, თორმეტსა წელსა ში-
ნა დაეპყრნეს ყოველნი კიდენი ქუეყანისანი, და მეთოთხმეტესა
წელსა შინა ალექსანდრიასა შინა მოკუდა. და ვითარ მოკუდებო-
და იგი, სიგოცხლესავე⁸ შინა მისსა განუტევნა ყოველნი მთავარნი
რომელნი დამონებულ იყუნეს მისდა, თუისად ქუეყანად. და მოი- 25
ყუნან ოთხნი ტომნი მისნი და⁹ ანტიოქოზ[ს] ასუროსტანი და სომ-
ხითი და კერძო აღმოსავლეთისა უჩინა მას, და მან აღაშენა სახე-
ლითა მისითა ანტიოქია¹⁰.

ხოლო რომს მისცა თრინიკოსი და უჩინა კერძო დასავლისა
და მან აღაშენა ქალაქი ჰრომი. და ბიზინტიოს მისცა საბერძნეთი 30
და ქართლი და უჩინა კერძო ჩრდილოსა ქართლისასა, რათა მსა-
ხურებდეს იგი ბიზანტიას; და მან აღაშენა¹¹ ქალაქი ბიზანტია,

M 116

¹ პატრიკა B. ² აზნო M. ³ ქართლოს. ⁴ ერისთავად ვითარმედ M. (შეცდო-
მა წარმოსდგა, ალბათ, დედნის ქარაგმის უმართებულო გახსნისაგან: ე 'დ ან ევ 'დ
გაგებულ იქმნა როგორც ვ 'დ.) ⁵ მო 'რღუნა M. ⁶ ჰაერითითგან M. ⁷ ალექსანდრე
⁸ სიგოცხლისავე M. ⁹ ტომნი მისნი, რომელნი იყუნეს სახელით ანტიოქოზ:
რომოს, ბიზინტოს და პლატონ, და მისცა ¹⁰ ანტიოქი M. ¹¹ აღაშენეს

ჭ 35 რომელსა აწ ჰქუიან კოსტანტინეპოლე. ხოლო პლატონ დაუტევა
ალექსანდრიას. და ვითარცა სჯული¹ ალექსანდრესი მოცემული, 5
იწყო კერპთმსახურებად და შექმნა ორნი კერპნი ვერცხლისანი
განწმედად². და მონებდა³ იგი ბიზინტიოსსა, მეფესა ბერძენთასა.
იყო კაცი ძნელი და მესისხლე. და ესე დააწესა და ამცნო 5
სპათა მისთა: „ყოველმან ქართველმან ერმან, რომელმან პოვოს სა-
ჭურველი, მოჰკალით იგი“. და ჰყოფდეს ესრეთ რომნი ქართული
თა ზედა: ვინცავენი გამოჩნდის ქართულთაგანი ქმნა-კეთილი და
ასაკი, მოკლიან, და იყო ჭირი დიდი ნათესავსა ზედა ქართულთა- 10
სა. და ესე აზონ მათ ჰრომთა ზედა იყო მოსისხლე, და მოსრნეს
მათგანნი მრავალნი.

მა სა ჯამსა შინა იყო ჰაბუკი ერთი მცხეთას ქალაქსა შინა, რო-
მელსა ერქვა სახელი ფანავარა; ესე ფანავარა იყო მამულად ქართლე- 15
ლი, ნათესავი უფლოს⁴, მცხეთესი ძისა, და დედულად; სპარსი ასპა-
ნელი. და იყო იგი დისწული სამარისი, რომელი მოსლვასა მას ალექ-
სანდრესსა მცხეთელ მამასახლისი ყოფილ იყო. ესე სამამრ⁵ და ძმა
M 117 მისი, მამა ფარნავაზისი, მოკლულ იყო ალექსანდრისაგან; ხოლო
დედასა ფარნაოზისსა წარეყუნანა ფარნაოზ სამისა წლისა ყრმა და
შელტოლვილ იყო კავკასია,) და მუნ აღზრდილ იყო. და მოსრულ 20
იყო მცხეთას მამულსა თუისსა. და ესე ფანავარა იყო კაცი გონი-
ერი, მკედარი შემმართველი და მონადირე ჯელოვანი და იმალვი-
და იგი სიკეთესა თუისსა აზონის შიშისაგან. სოლო მონადირებით
იქმნა მეცნიერ აზონისსა, და შეიყუარა იგი აზონმან მონადირობი-
სათუის. ევედრებოდა ფარნავაზ[ს] დედა მისი: „შვილო ჩემო, ეკრმა- 25
ლე აზონს და ნურას იჩინებ თავისა შენისა სიკეთესა. ნუ უკუე-
მოგკლან შენ“. და იყო შიში და ზრწოლა მას ზედა. და ვითარ
განმრავლდა შიში აზონისი მათ ზედა, ჰქუა ფარნავაზ[ს]: „შვილო
ჩემო, დაუტევე საყოფელი მამათა შენთა, და წარ[მ]იყვანე მამულსა
ჭ 36 ჩემსა ასპანს ძმათა თანა, და გაწერე შენ ცოცხალი ქველისაგან აზო-
ნისა“. 30

და და ამ ტ კ ი ც ე ს განზრახვა ესე, წასულა ასპანისა; ჭირი
უჩნდა ფარნავაზს დატევება საყოფელსა მამათა მისთასა, არამედ
M 118 შიშისაგან დედისა⁷ დაამტკიცა წარსლვა. | მაშინ იხილა ფარნა-
ვოზ სიზმარი, რეცა იყო იგი სახლსა შინა უკაცურსა და ეგულებო-

¹ ამან აზონ დაუტევა სჯული B. ² განწმედად M, გაცი და გამ³ მონებად M. ⁴ უფოს M. ⁵ სარამ M. ⁶ უკე M. ⁷ დიდისა M, დედისა B.

და განსულა, და ვერ განვიდა. [მაშინ შემოვიდა] სარკუმელსა მისსა შუქი მზისა და მოერტყა წელთა მისთა გაზიდინი¹ და გამოიყუნა სარკუმელსა მას. ვითარ განვიდა ველად, იხილა მზე ქუე- მდაბლად², მიყო ჳელი მისი, და მრჳკოცა ცუარი პირსა მისსა, და იცხო პირსა მისსა.

5

M 119 გ ა ნ ი ღ ვ ი ძ ა ფარნავაზ და განუკუირდა სიზმარი იგი: „ესე არს მე წარვალ ასპანს და მუნ კეთილსა მივეცემი“. ხოლო მას დღესა შინა განვიდა და ნადირობდა მარტო და დევნა უყო ირემთა ველსა დიდომისასა; და ივლტოდეს ირემნი ღრღალთა³ შინა ტფილისისათა; მისდევდა ფარნავაზ, ჰსტყორცა ისარი, ჳკრა ირემსა და მცირედ წარვლო ირემმან და დაეცა ძირსა კლდისასა. მოვიდა ფარნავაზ ირემსა ზედა, და დღე იგი მწუხრი, გარდაჳჭდა, და დაჯდა ირემსა მის თანა, რათამცა დაყო მუნ ღამე, და დილეულმცა⁴ წარვიდა. ხოლო კლდისა მის ძირსა ქუაზი იყო. რომლისა კარი ამქმნილ იყო ქუითა ძუელად, შეჳქონდა⁵ დარღუევა შენებულსა⁶ მას; მუნ დაასხა წუიმა მძაფრი. ნოლო ფარნავაზ აღმოიღო ჩუგლოგი და გამოარღუია კარი ქუაზისა მის, რათამცა მუნ შიგა დაიმშრალა⁷ წუიომისა მისგან. და შევიდა ქუაზსა მას და იხილა მუნ შინა განძი მიუწდომელი, ოქრო და ვეცხლი მიუწდომელი. მაშინ ფარნაოზ განჳკუირდა და აღივსნეს სიხარულითა, და მოეგონა სიზმარი და დაჳკრძალა კარი ქუაზისა ეგრეთვე; მსწრაფლ წარმოვიდა და უთხრა დედასა თუისსა და ორთა დათა⁸ მისთა. მასვე ღამესა წარმოვიდეს სამნივე იგი საჯედრებითა და იწყეს გამოკრებად განძისა მის და დაფლეს სიმარჯვესა თუისსა. ვითარ განთენდებოდის, კულად ეგრეთვე ამოჳქონან კარი ქუაზისა მის, და ესრეთ გამოკრიბეს იგი ხუთ ღამე, და დაიგულეს სიმარჯვესა მათსა მრავალგან.

10

15

20

25

ქ 37 | მ ა შ ი ნ ფარნავაზ წარგზავნა მონა თუისი ქუჯის თანა და ქუა „მე ვარ ნათესავი უფლოსი, მცხეთოსი[ს] ძისა, დისწული სამარა მამასახლისისა, და არს ჩემთანა ხოსტაკი დიდძალი; აწ ინებო, რათა მოვიდე შენ თანა და ვიყუნეთ ჩუენ ძმა, და ვიჯმაროთ ჩუენ ხოსტაკი იგი ორთავე. გამოუჩნდეთ ჩუენ მტერ აზომენ ერისთავსა⁹, და |სუემან ჩუენმან გუცეს ძლევა და კეთილი“. მაშინ განეხარა ქუჯის სიხარულითა დიდითა, ჳქუა:“აღდექ და მოვედ ჩუენ თანა, და ნუ შურობ ხუასტაკსა შენსა, და ხოსტაკითა შენითა განგიძ-

30

¹ განიზიდნა B. ² ქუ ' ე მდაბლად M. ³ ღრიღალთა B. აღირღალთა ჯ ა ვ. ⁴ დილეულმცა M. ⁵ შექმნოდა B. ⁶ შინებულს M. ⁷ დამაშურალი M, დაიმშრალა B. ⁸ დაათა M. ⁹ ევასა M.

სპანი შენნი, ვიდრე გამოვჩნდეთ მტერად აზონისა მაშ[ი]ნ განახარონ ყოველთა ქართუელთა აწყუედილთა მისგან და მიწყუდეულთა, და ვაგონე, რომელ რომთა მათგანნიცა გამოგუირთენ, რამეთუ ურიცხუნი აწყუედილ არიან მათგანნიცა აზონისგან“. მაშინ ფარნავაზ წარვიდა სიხარულითა და რომელი შესაძლებელ იყო წარიტანა თანა და დედცა¹ და დანი² მისნი მის თანა. და მივიდა ქუჯის თანა და ჳქუა მას: „ქუჯი! შენ ხარ შვილი თავთა მათთა ქართლისათა და შენ გმართებს უფლება ჩემი. აწ ნუ შურობ ხოსტაკსა შენსა, რათა განვამრავლნე სპანი შენნი. და უკუეთუ მოგუეცეს ძლევა, შენ ხარ უფალი ჩვენი და მე ვარ მონა შენი. მაშინ შეიერთნეს, ეზრახეს ოსთა და ლეკთა. ხოლო მათ განიხარეს, რამეთუ არა სთნდა მიცემა³, აზონისა, და გამოჳყუეს ოსნი და ლეკნი, და განიმრავლნეს სპანი. ეგრისით შეკრბეს ურიცხუნი სპანი და

5

10

M 121	მომართეს აწინის, ხოლო აზონმან მოუწოდა სპათა თუისთა და შემოკრიბნა.	15
ჭ 38	მ ა შ ი ნ ათასი შეუდარი ჰრომთა ⁴ მათგანი, რომელთა ბოროტი წაჰკიდებოდა აზონისგან, განუდგეს აზონს და მოვიდეს წინაშე ფარნავაზისა. მაშინ ყოველნი ქართულნი განუდგეს აზონს, სპანი რომელ დარჩეს ვერღარა მიენდო მათ, რამეთუ ყოველთა ბოროტისმოქმედი იყო. წარვიდა აზონ და მოვიდა კლარჯეთს, და გამაგრდა იგი სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისათა. ხოლო მოვიდა ფარნავაზ მცხეთას და დაიპყრნა ოთხნი ციხენ[ი] მცხეთისანი, და მასვე წელიწადსა შინა დაიპყრა ყოველი ქართლი თუინიერ კლარჯეთისა. ამან ფარნავაზ წარავლინნა მოციქულნი წინაშე მეფისა ანტიოქოს ახურასტანისა, და წარცა ძღუენი დიდძალი, და აღუთქუა მას მსახურება, და ითხოვა მისგან შეწევნა ბერძენთა ⁵ ზედა, ხოლო ანტიოქოს შეიწყნაროს ძღუენი მისი, და უწოდა შვილად თუისად, და წარმოსცა გვირგვინი, და უბრძანა ერთა სომხითისათა, რათა შეეწევოდინან ფარნავაზს. ხოლო წელსა მეორესა აზონამ მოირთნა სპანი საბერძენით, განძლიერდა ფრიად და მომართა ფარნავაზს განემრავლნეს ⁶ ქართულნი მკედარნი; მოუწოდა მათ და უკმო ქუჯის და ოვსთა, და შეკრბეს ესე ყოველნი და მოერთნეს ერისთავნი ანტიოქოზის[ნი] სომხითით. და ესე ყოველნი შეკრიბნა ფარნავაზ და მიეგება ნაქალაქეკსა თანა არტანისასა, რომელსა ⁷ ერქუა მაშინ	20 25 30

¹ დაედაცა M. ² დაანი M. ³ ხ ა რ კ ი ს ა მიცემა B. ⁴ ქრით M. ⁵ ბრძენთა M. ⁶ ხოლო ფარნავაზს განემრავლნეს B. ⁷ რომელთ M, რომელსა B.

M 128	ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური და ეწყუნეს ¹ მუნ და იქმნა ბრძოლა დიდძალი, და მოსწყდეს ორთავეგანნი ურიცხუნი. ხოლო იძლიენეს ბერძენნი ფარნავაზისგან; ივლტოდა ბანაკი მათი, და მოჰკლეს აზონა, და ურიცხუნი სპანი მათნი მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და წარვიდა ფარნავაზ და მოტყუენა საზღუარი საბერძენითისა, ანძანძორა. და ეკლეცით შემოიქცა, მოვიდა კლარჯეთს, და იპყრა კლარჯეთი და წარმოვიდა მცხეთად სიხარულითა დიდითა. ხოლო სიმდიდრესა ზედა მისსა დაერთო ხუ[ა]სტაკი აზონისცა, და იქმნა სიმდიდრე გარდარეული. [არა ინებეს განდგომა ბერძენთა ² მაშინ ფარნავაზ მისცა და ³ მისი ოსთა მეფესა ცოლად, და ერთი და ³ მისი [მისცა ქუჯის ცოლად] ⁴ მიეცა [ქუჯის] ქუეყანა ეგრისი[ს] წყალსა და რიონს შუა, ზღვიდგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი, და დაამტკიცა ერისთავად მუნ, და მან ქუჯი აღაშენა ციხე-გოჯი მაშინ ფარნავაზ უშიშ იქმნა ყოველთა მტერთა მისთაგან, და მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს ზედათ. და განამრავლნა-ყოველნი მკედარნი ჭართლრსანნი, განაწენსა ერისთავნი რვანი და სპასპეტი. ერთი გაგზავნა მარგეს ერისთავად, და მისცა მცირით მთითგან ⁵ რომელ არს ლიხი. ვიდრე ზღუამდე რიონს ზემოთ. და ამანვე ფარნავაზ აღაშენა ორნი ციხენი, შორაპანი და დიმნა. და გაგზავნა ერთი კახეთისა ერისთავად, მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთო ერთი გაგზავნა ხუნანისა ერისთავად, და მისცა ბერდუჯის მდინარითგან ვიდრე ტფილისამდე და გაჩიანთამდის რომელ არს გარდაბანი ⁶ . ერთი გაგზავნა სამშვილდეს ერისთავად, და მისცა სკორეთისა ⁷ მდინარითგან ვიდრე მთამდე, რომელ არს ტაშირი და აზოც ⁸ . ერთი გაგზავნა წუნდას ერისთავად, და მისცა ფანვართგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა, რომელ არს ჯავახეთი და კოლა-არტანი ⁹ . ერთი გაგზავნა ოძრჯის ერისთავად, და მისცა ტასისკარიდგან ვიდრე არსიანთამდის, ნოსტის თავიდგან ზღუამდის, რომელ არს სამცხე და აჭარა. ერთი გაგზავნა კლარჯეთს, მისცა არსიანითგან ზღუამდე, და მერვე ქუჯოს ერისთავები და ეგრისი ¹⁰ . ხოლო ერთი დაადგინა სპასპეტად და მისცა ტფილისითგან და არაგვიდგან ვიდრე	5 10 15 20 25 30
-------	---	---------------------------------

¹ უწყენეს M. ² უკანასკნელი წინადადების მაგიერ B-ში სწერია: „ხოლო

ეგრისის წყალს ქუემოთ დარჩა ბერძენთა, რამეთუ მკვდრთა მის ადგილი-
 სათა არა ინებეს განდგომა ბერძენთა“. ³ დაა M. ⁴ დავეუმატეთ B-დან ⁵ მათგან M,
 მთითგან B. ⁶ ხარზნი M, გარდაბანი B. ⁷ სკვრეთისა B. ⁸ ხაშირი და გოცი M.
⁹ ჯავახეთი, კოლა და არტანი B. ¹⁰ ქუჯი იყო ერისთავი ეგრისისა B.
 2. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

M 130 ტასისკარამდე¹ და ფანვირადმდე, რომელ არს შიგა ქართლი. და
 ესე სპასპეტი იყო შემდგომადვე² წინაშე მეფისა, მთავრობით განა-
 გებდის ერისთავთა ზედა. ხოლო ამათ ერისთავთა ქუეშე, ადგილთა
 და ადგილთა, განაჩინა სპასალარნი და ათასისთავნი, და მათ ყოველ-
 თაგან მოვიდოდა ხარკი სამეუფო და საერისთო. ესრეთ განაწესა 5
 ესე ყოველი ფარნავაზ მიმსგავსებულად სამეუფოსა სპარსთასა. ვერ-
 ღარა იძიეს შური ბერძენთა მის ზედა, რამეთუ უცალო იყუნეს
 ბერძენნი ბრძოლისაგან³ ჰრომთასა. ამან ფარნავაზ მოზღულდა ქა-
 ლაქი მცხეთა მტკიცედ და ყოველნი ქალაქნი და ციხენი ქართლი-
 სანი, მოოჭრებულნი ალექსანდრესგან, ამან აღაშენა. და მანვე შე-
 ქმნა კერპი დიდი სახელსა⁴ ზედა თუისსა. ესე არს არმაზი. და
 ფარნავაზ სპარსულად არმაზ ერქუა. ამართა კერპი იგი არმაზი
 თავსა ზედა ქართლისასა, და მიერიდგან ეწოდა არმაზი კერპისა მის-
 თუის, და ქმნა სატფურება დიდი კერპისა მისთუის აღმართებუ-
 ლისა. 15
 ო ც და ა შვიდისა წლისა მეფე იქმნა, სამეოცდახუთ წელ მეფობ-
 და ნებიერ, და მსახურებდა იგი ანტიოქოს, მეფესა ასურასტანისა-
 სა. და ყოველნი დღენი მისნი, რაჲ დაჯდა, მშვიდობით აღაშენა
 და განავსო ქართლი. ხოლო თუენი გაზაფხულის და სთულისა არი-
 M 131 სანი⁵ |დაყუნეს მცხეთას, სამეუფოსა ქალაქსა, და თუენი ზამთრი-
 სანი დაყუნეს გაჩანთა, ხოლო თუენი ზაფხულისნი წუნდას. და
 ჟამითი-ჟამად მივიდის ეგრის[ს] და კლარჯეთს, და მოიკითხნეს მეგ-
 რელნი და კლარჯნი. და განაბის ყოველი საქმე დაშლილი. ხოლო
 იგი რომნი ათასნი მკედარნი, რომელნი აზონისგან მოერთნეს
 ფარნავაზს. რომელი ზემოთ ვახსენეთ, იგინი განყუნა გემთა და
 ქუეყანათა შინა. იპყრნა იგინი კეთილად, რამეთუ ბრძოლასა მას
 აზონისსა მკნედ იყუნეს, და უწოდა მათ სახელად აზნაურნი. და
 რადგან⁷ წარვიდა ალექსანდრე, არღარა ჰამდეს კაცსა, თუინიერ
 რომელ შესწირონ კერპსა მსხუერპლად. იყო განსუენება და სიხა-
 რული ყოველსა ქართლსა ზედა მეფობისათუის ფარნავაზისსა, და
 იტყოდეს ამას ყოველნი: „ვჰმადლობთ სუესა⁸ ჩუენსა, რამეთუ
 მოგუცა ჩვენ მეფე ნათესავთაგან მამათა ჩუენთასა, და აღგვიცა
 ხარკი და⁹ ჭირი უცხოთა ნათესავთაგან. და ესე ყოველი აღასრუ-
 ლა ფარნავაზ სიბრძნითა, და სიქადულითა, და სიმკნითა, და სიმ-

¹ თასის კარამდე M. ² ყოვლადვე B ³ უფლისაგან B. ⁴ სახლსა M, სახელ-
 სა B ⁵ რაა M. ⁶ არსნი M, არისანი B. ⁷ არადგან M. ⁸ სპასა M. ⁹ და < M.

M132 დიდრითა“. ესუა ძე და უწოდა საურმაგ. და ესე ფარნავაზ იყო
 პირველი მეფე ქართლსა შინა ქართლოსის(ს)ა ნათესავთაგანი. ამან
 განაქრცო ენა ქართლისა, და არღარა იზრახებოდა სხუა ენა ქარ-
 თლსა შინა თუინიერ ქართულისა¹. და ამან შექმნა მწიგნობრობა
 ქართული. და მოკუდა ფარნაზ და დაფლეს წინაშე არმაზისა
 ქართული. და მოკუდა ფარნავაზ და დაფლეს წინაშე არმაზისა
 კერპისა. 5
 და ა მ ი ს წილ მეფე იქმნა ძე მისი საურმაგ² მას ჟამსა შინა
 ზრახვა ყუეს ერისთავთა ქართლისათა და თქუეს: „არა კეთილ|არს
 ჩუენდა, რათამცა ვმსახურებდეთ ნათესავსა ჩუენსა, არამედ ვიყოთ
 ერთად და მოვკლათ ჩუენ საურმაგ³ და ვიყუნეთ ჩუენ თავისუფალ,
 ვითარცა ვიყუნით პირვე, და მივსცემდეთ ხარკსა ვინცავინ გამო-
 ჩნდეს მძღე. რამეთუ ესრეთ ყოფითა უფრო განვისუენებთ“. განა-

მტკიცეს განზრახვა და მოკულა საურმაგისი⁴ ხოლო იგრძნა საურ-
მაგ, და წარვიდა ფარულად, და ივლტოდა. წარიტანა თანა დედა
მისი, მივიდა ურძუკეთს⁵ დედის მმათა მისთა თანა. მაშინ რომთა
იგი აზნაურნი წარვიდეს და მივიდეს ურძუკეთსვე და ჰქუეს საურმაგს:
„დიდი კეთილი დგას მამისა შენისა; ამისთვის ვართ ჩუენ ერთ-
გულეზას შენსა“.

M 133 მ ა შ ი ნ საურმაგ ეზრახა ოვსთა მეფესა, მამისა დისწულსა
მისსა, და შეეწია. ხოლო იგი სიხარულით წარვიდა შუელად მისსა.
და საურმაგ⁷ შეიკრიბა ურძუკეთიცა, და წარმოემართა ქართუელთა
ზექდა, და ვერვინ წინა აღუდგა მას: და და იპყრა ქართლი, და მოსრ-
ნა განდგომილნი მისნი, და რომელთამე შეუნდო, ხოლო დაამდა-
ბლნა ქართლოსანნი, და წარჩინებულ ყუნა აზნაურნი. ხოლო გან-
მრავლებულ ყუნა ურძუკნი, ნათესავნი კავკასისნი, ხოლო ტყუენვასა
მას ხაზართასა ყოველნივე მშვიდობით დარჩომილ იყუნეს სიმა-
გრისაგან ქუეყანისა, და ვერღარა იტევდა ურძუკეთი.

მ ა შ ი ნ აშან საურმაგ წარმოიყუანნა იგინი ყოველთა კავკა-
სიის ნათესავთა ნახევარნი, და რომელნიმე⁸ მათგანნი წარჩინებულ
ყუნა, და სხუანი მიითვალეს⁹ დიდოეთითგან ვიდრე ეგრისამდე, რო-
მელ არს სუანეთი. და ესენი დაიპყრნა მისანდობლად თუისად დი-
დებულნი¹⁰. და დაჯდა საურმაგ მცხეთას მეფედ; და დაუმატა ყო-
ველთა სიმაგრეთა ქართლისა და მცხეთისათა; და მან შექმნა ორნი
კერპნი, აინინა და დანა¹¹, და ამართნა გზასა ზედა მცხეთისასა. და მსა-

¹ ქართლისა M, ქართულისა B. ² სარმაგ M. ³ სურმაგ M. ⁴ საურმაგისი M, საურმაგისი B. ⁵ ურძუკეთას M, ქუჭყანასა დურძუკეთასა B. ⁶ ხარმაგს M. საურმაგს B. ⁷ საურაგ M, საურმაგ B. ⁸ რომელნი M. ⁹ მიითვალეს M, დასხნა მთიულეთს B. ¹⁰ დედულნი B. ¹¹ დანანა B.

ჟ 42 ხურებდა იგი მეფესა ასურასტანისასა, და მოიყუნა ცოლი სპარსი,
ასული ბარდავლისი ერისთავისა; და ესხნეს მის თანა ორნი ასულ-
ნი და არა ესუა მე. მაშინ მოიყუნა სპარსეთით შვილი ნებრო-
თისა, ნათესავითგან ცოლისა მისისა, დედის დისწული, და დაიჭირა
M 134 იგი შვილად, რომელსა ერქუა სახელი მირვანი. და მისცა ასული
მისი ცოლად, ქალაში გაჩიანი და საერისთაო¹ სამშვილდისა.
და ა ე რ თ ი ასული მისცა ძესა ქოჯისა, მამისა დისწულსა მის-
სა². მეფობდა საურმაგ ბედნიერად მრავალთა წელთა; და მოკუდა
საურმაგ, და მეფე იქმნა მის წილ შვილი მისი მირვან.

ესე იყო მირვან ტანითა სრული, შუენიერი, ძლიერი და ქვე-
ლი. ამისსა მეფობასა დურძუკუთა³ დაივიწყეს სიყუარულთა⁴ ფარნა-
ვაზისი და საურმაგისი, და გარდამოვიდეს ურძუკეთს მყოფნი, და გაა-
ერთნეს თანა ჭართათუის⁵ მსხდომნი კავკასიანი, მოტყუენნეს კა-
ხეთი და ბაზალეთი.

M 135 მ ა შ ი ნ მირიან მეფემან მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა ქართ-
ლისა, და შემოკრიბნა ყოველნი სპანი მკედარი და ქუეითი⁶, და
ყოველნი კავკასიანი იყუნეს სარწმუნოდ მორჩილებასა მირიანის-
სა, რომელნი გარდამოვლინებულ იყუნეს საურმაგ მეფისა თუინიერ
ჭართალთასა⁷ შემოკრიბნა ესე ყოველნი, წარემართა დურძუკეთს⁸.

შეკრბეს ურძუკნი, დაუდგეს სიმაგრეთა ზედა გარდასლვათა გზასა
მას. მაშინ მირიან გარდაჯდა ცხენისაგან, მივიდა ქვეითთა თანა
თუისთა, და წარუძღუა წინა ქუეითთა. ზურგიით შემოადგინნა მკე-
დარნი და მოვიდა კართა მათ შინა, ვითარცა ჯიქუე სიფიცხლითა,
ვითარცა ვეფხი სიმწნითა, ვითარცა ლომი ზახილითა. იქმნა მათ
შორის ბრძოლა ძლიერი, ხოლო მირიანს ვერ ჰკუეეთა მახვილი
დურძუკთა⁹ ვითარცა კლდესა სპასა¹⁰ და დადაგა¹¹ უძრავად, ვი-
თარცა კომვი მტკიცედ; და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა, და
მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუ. ხოლო იძლიენეს დურძუკნი¹² და ივლ-
ტოდეს. მიუდგეს უკანა ქართველნი, მოსრნეს და ტყუე ქმნეს. და
შევიდა¹³ მირიან დურძუკეთს, და მოაოჭრა დურძუკეთი და ჭართ-
ლი¹⁴. და შეაბნა კარნი ქუიტიკირითა, სახელად დარუბალ. და¹⁵ და-
ჯდა მირიან მცხეთას, ნებიერად, უშიშად. იყო კაცი მიმნიჭებელი

ჟ 43

¹ საერისთ 'ო M, საერისთვო B. ² მამისა დის წულისა მისისა M. ³ და ურძუკუთა M, დურძუკუთა B. ⁴ და დაიწყეს სიყუარულითა M, დაივიწყეს სიყუარულით B. ⁵ ჭართალეთსა B. ⁶ ყოველი მჯედარი და სპანი და ქუეითი M. ⁷ ჭურჭელთასა M, მართალთასა B. ⁸ და ურძუკეთს M. დურძუკეთს B. ⁹ და ურძუკუთა M, დურძუკუთა B. ¹⁰ სიჰსა B. ¹¹ დადაგა M. ¹² დრკუნი M. დურძუკუნი B. ¹³ შვიდეს M. ¹⁴ ჭართალი B. ¹⁵ დარუბანდს ჯ ა ვ.

კეთილისა უხუად. შეიყუარეს იგი ყოველთა მკვიდრთა ქართლისას-
თა, და ჰმსახურებდა იგი მეფესა ასურასტანელთასა.

M 136 ა მ ი ს - ზ ე მიიცულა ანტიოქის მეფობა ბაბილონს. და მას
ჟამსა შინა მეფე იქმნა სომხითს რომელსა ერქუა არბაკ¹. ეზრახა
მირიან არბაკს². და მოკუდა მირიან და მეფე იქმნა მის წილ ძე
მისი ფარნაჯომ. ამან ემეტა ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება. და
ამან აღაშენა ციხე ზადიენი, და შექმნა კერპი, სახელით ზადენ, და
ამართა ზადენს. და იწყო შენებად კახეთს ქალაქსა ნელქარისსა,
რომელ არს ნეკრესი. ამისა შემდგომად შეიყუარა სჯული სპარსთა
ცეცხლის-მსახურება; მოიყუანეს სპარსეთით ცეცხლის-მსახურნი და
მოგუნი, და დასხნა იგინი ადგილსა მას, რომელსა აწ ჰქუიან მო-
გუთა. ამისთუის მოიძულვეს იგი მკვიდრთა ქართლისათა, რამეთუ
დიდი სასოება აქუნდა კერპთა მიმართ. მაშინ შეითქუნეს ერისთავნი
ქართლისანი უმრავლესნი, და წარავლინეს მოციქული წინაშე სო-
მეხთა მეფისა, და ჰყუეს: „მეფე ჩუენი გარდავდა სჯულსა მამათა
ჩუენთასა: არღარა მსახურებდეს ღმერთთა მპყრობელთა ქართლი-
სათა, და შემოიღეს სჯული დედული: აწ არღარა ღირს არს იგი
მეფედ ჩუენდა; მ ო გ უ ე ე მე შენი არბაკ³, რომელსა უზის ცოლად
ნათესავი ფარნავაზიანთა მეფეთა ჩუენთა; გუაშუელე ძალი შენი, ვა-
ვოტოთ ფარ[ნ]აჯომ, შემომღებლი⁴ ახლისა სჯულისა, და იყოს მე-
ფედ ჩუენდა ძე შენი არბაკ და დედოფლად ჩუენდა ცოლი მისი,
შვილი მეფეთა ჩუენთა“.

M 137 მ ა შ ი ნ სთნდა სომეხთა მეფესა განზრახვა ესე, გაგზავნა მო-
ციქული მათი პ[ა]სუხითა კეთილითა და რქუა | მათ: „უკეთუ ჰქემ-
ქ 44 მარიტად უბიწოთა გულითა გნებავს მეფობად თქუენდა ძე ჩემი
მეფედ თქუენდა, ყოველთა მომეციო⁵ მე მძევალ⁶, და მიგცე⁷. და
ყოვლითავე ნიჭითა აღგავსნე“. მაშინ ერისთავთა ქართლისათა უმ-
რავლესთა⁸, მისცეს მძევლები, განაცხადეს განდგომა ფარნაჯომისი.
მაშინ სომეხთა მეფე ყოვლითა ძალითა მისითა წარმოემართა ქარ-
თლსა; ხოლო ფარნაჯომ მეფემან მოუწოდა სპარსთა, და მოიყუა-
ნნა სპარსნი ძლიერნი, და რომელნიმე დარჩომოდეს შემოკრიბნა
ქართუელნიცა. ხოლო ერისთავნი ქართლისნი მიეგებნეს სომეხთა
მეფესა ტაშირს, და მუნ შეკრგა სიმრავლე სომეხთა და ქართუელთა.

¹ არშაკ B. ² არშაკს B. ³ არშაკ B. ⁴ შემამღებელი M. ⁵ მოცემით M,
მიმეციო B. ⁶ მრავალი მძევალი B. ⁷ მიგცე M, მოგცე ძე ჩემი მეფედ თქუენ-
და B. ⁸ უმრავლებია M.

ხოლო ფარნაჯომ მიეგება მუნ, კე ტაშირს. იქმნა მათ შორის ბრძო-
ლა ძლიერი; მოსწყდა ორთაგანვე ურიცხვ, რამეთუ იძლია ფარნაჯომ
სომეხთა და ქართუელთაგან, და მოიკლა ფარნაჯო[მ], და მოსრეს სპა¹
მისი. ხოლო ძე ფარნაჯომისი მირიან² ერთისა წლისა წარიყუანა
ყრმა მამამძუმემან მისმან, და ივლტოდა სპარსეთს. ხოლო სომეხთა
მეფემან მოსცა ძე მისი არბაკს³. დაიპყრა ყოველი ქართლი და მე-
ფობდა იგი ნებიერად. და უმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართ-
ლისათა და უმეტეს მომტკიცნა ზღუდენი ზავახეთს⁴, ქალაქსა
წუნდას.

M 138 მ ო კ უ და ა რ ბ ა კ⁵, და მეფე იქმნა არტაგ. | და ორ წელ ოდენ
ქ 45 მეფობდა, და მეორესა წელსა მეფობისა მისისასა მოვიდეს ერის-

თავნი სპარსთანი სპითა დიდითა მიეზად სისხლისა ფარნაჯომისა და სპათა მათ სპარსთასა, რომელნი აწყუედილ იყუნეს ფარნაჯომის თანა. ვერ წინააღუდგა მათ არტაგ, მეფე⁵ ქართველთა, რამეთუ დიდ-ძალი იყო სპარსთა არამედ განამაგრნა ციხენი და ქალაქნი. და მოვლეს სპარსთა ყოველი ქართლი, და მოვლეს ველნი, არამედ ციხე-ქალაქნი ვერა-რომელი წარიღეს, და წარვიდეს. მოკუდა არტაგ, და დაჯდა მის წილ მე მისი ბარტონ. ამან უმეტა ზღუდეთა მცხეთისათა და ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა. და აღზარდეს სპარსთა მე ფარნაჯომისი მირიან, რომელი სიკუდილსა ფარნაჯომისსა წარეყუნა მამამძუმესა მისსა, რომელი ვახსენეთ პირველ. ესე მირიან იყო კაცი ქუელი, მწნე მკედარი; და მრავალგზის გამოიცადა იგი [ბრძოლასა]⁶ თურქეთა და არაბთასა.

ამან შეკრიბნა სპანი ძლიერნი სპარსეთს, წარემართა ქართლს. მიუგზავნა მოციქული ერისთავთა ქართლისათა, და ჭქუა მათ:

M 139 „მოიხსენა⁷ სიყუარული (მამის) მამისა | მირიანისი და კეთილი მისი თქუენდა მომართ. დაღაცათუ მამამან ჩემმან შემოილო სჯული⁸ თქუენ შორის და მისგანცა გაქუნდა კეთილი, სამართლად და მოიკლა მამა ჩემი, რამეთუ ვერ კეთილად იპყრა სჯული მამათა თქუენთა. აწ ნუ არს საურავი და შიში გულსა თქუენსა სიკუდილისათუის მამისა ჩემისა, რამეთუ სჯულისა დატევებისათუის მოჰკულენ მამანი შვილთა და ძმანი ძმათა. და არა იძებნების სისხლი სჯულის დატევებისათუის მწიკულთა⁹. მე ვარ შვილი მამათა¹⁰ თქუენთა ფარნავაზიანთა. დაღაცამთუ აღზრდილ ვარ სპარსთა თანა, არამედ ვარ

ჭ 46

¹ სპთ M-² ყრიან M. ³ არშაკ B. ⁴ ჯავახეთს B. არცა: გაამეფეს M, არტაგ მეფე B. ⁶ ბრძოლასა < M, ⁷ მოიხსენეთ B. ⁸ სჯული უცხო B. ⁹ მოკლულთა B. ¹⁰ მეფეთა B.

მე სჯულსა ზედა მამათა თქუენთასა, და ვესავ მე ღმერთთა¹ მპყრობელთა ქართლისათა და სასოებათა მათთა წარმართებულ ვარ მიეზად მამულისა თქუენისა, და აწ ითუალეთ ჩემგან დიდება და კეთილი“.

ხოლო ერისთავთა ქართლისათა არა შეიწყნარეს ბრძანება მირიანისი, არამედ ყოველნი მივიდეს წინაშე ბარტომ მეფისა. ხოლო მცირედნი ვინმე ქართველნი არა წარჩინებულნი წარმოვიდეს და მიერთნეს მირიანს. ხოლო მეფემან ბარტომ შემოიკრიბნა ყოველნი მყოფნი² ქართველნი, და მოირთო ძალი სომხითით და მოეგება იგი ხუნანს. და იპყრა იგი ზურგად ქართლი³ ხუნანი. და მივიდა მირიან და დადგა მდინარესა ზერდუჯისასა. იწყეს ბრძოლად და გამოჩნდეს ორთავე შორის მუნ ბუმბერეზნი; იყუნეს ყოველთა დღეთა ბუმბერეზთა ბრძოლასა თუესა ერთსა: ოდესმე მათ სძლიან⁴. ხოლო ამას თუესა შინა ერთსა ამან მირიან თავით მოკლა ცამეტი ბუმბერეზი ქართუელთა და სომეხთაგანი, და არავინ გამოჩნდა ქართუელთაგანი და სომეხთაგანი მძლე მირიანისი; და ვერცაღად თუით ბარტომ მეფე ებრძოდა მას, რამეთუ არა იყო ბარტომის თანა გოლიათობა⁵. მაშინ ბარტომ მეფემან განიყუნა სპანი მისნი და მიმართა ყოველთა სპითა, და ქმნა ბრძოლა ძლიერ; მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვი, და იძლიენეს სომეხნი და ქართველნი და მოკლეს ბარტომ, მეფე ქართველთა. ხოლო ამას ბარტომს არა ესვა მე, არამედ ასული ერთი. და სიცოცხლესავე მისსა მოეყვანა ეგრისით მისწული ქუჯისი, სახელით ქართამ, რომელსა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა ფარნავაზისი დაწ ქუჯის ცოლისაგან და დედისა მისისა საურმაგისაგან, ასულისაგან ქუჯის ცოლისა. და ასული მისი ცოლად ბარტომ მეფისა და აელო შვილად. და ესე ქართველთა სათნოებისათუის ექმნა ბარტამს, რამეთუ ქართველთა დიდი სათნოობა აქუნდა ფარნავაზიანთა მიმართ⁷. და არა ნებვიდა სხვისა ნათესავისა მეფობა, რომელსამცა არა შესდგმიდა ფარნავაზიანობა. ესე, ქართუელთა მძლე შვლებელი⁸ ბარტომ მეფისა, მასვე წყობასა მოიკლა ბარტომის თანა⁹, ხოლო ცოლი მისი, ასული ბარტემისი, უძლეები დარჩა. ივლტოდა და წარვიდა სომხითს, და მუნ შუა ყრმა და

5

M140

10

15

20

ჭ 7

M 141

25

30

¹ ათთა M, ღმერთთა B. ² მყოფნი მყოფნი M, სპანი B. ³ ქალაქი B.
⁴ +და ოდესმე ამათ სძლიან B. ⁵ გოლიათ ობა M. ⁶ ფარნავაზის დის B.
⁷ მართ M. ⁸ ესე ქართამ, ძე შვილობილი B. ⁹ ბართტომისთა M.

ლა მირიანმან ბარტამი, და შემოვიდა ქართლად, და რომელნიმე დაშთომილ იყუნეს ერისთავნი ქართლისანი ციხეთა და სიმაგრეთა შინა, მისცა მათ ფიცი და აღთქმა და მოიყუანნა ყოველნი.

და მ ძ ლ ა ვ რ ე ბ ი თ ა გამოიყუანა ცოლი ბარტამისი სამშვილ-
დითა¹ და შეირთო ცოლად, რომელი შვილი იყო არბაკუნია-
ნთავე, ჯდა მცხეთას, და ნებიერად მეფობდა მცირედ³ ჟამ, და
M142 მოკუდა, და დაჯდა მის წილ ძე მისი არბაკ⁴, დედით არბაკუნია⁵
ქ 48 და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი. ამან განაშორა⁶ ნენქარ
ქალაქი კახეთისა, რომელ არს ნეკრისი და მატა სიმაგრესა უფ-
ლისციხისასა. და იყო ესე ძლიერი ძალითა, დიდი და გოლიათი.
ხოლო ესე ადრეკი⁷, ძე ქართამისი, ასულის წული ბარტამ მეფისა,
ვაკსენე ზემოთ⁸, აღიზარდა⁹ სომხითს. და იყო კაცი ასაკით შუენი-
ერი, ტანით დიდი და გოლიათი, მრავალგზის გამოცდილ იყო ბრძო-
ლასა სომეხთა და ასურთსა, და მას მოეკლა მრავალი ბუმბერეზი
და სახელოვან ქმნილ იყო იგი. 5 10 15

ა მ ა ნ მოითხოვნა სპანი სომეხთა მეფისაგან. და მოსცნა მას
და წარემართა არბაკს¹⁰, ქართველთა მეფესა ზედა, დედის ძმასა
მისსა, ხოლო არბაკ¹¹ შემოკრიბნა ყოველნი ერისთავნი ქართლისა-
ნი და რანითცა მოირთო ძალი სპათა და მიეგება წინა. და შეკრბეს
M 143 ორნივე სპანი თრიალეთს დაიბანაკეს მახლობელად ერთმანერთისა.
ითხოვა ბრძოლა არბაკ¹² აქდორკისა. ხოლო აძორძი სიხარულითა
აღიჭურა საჭურველითა შუენიერითა და აღჯდა¹³ ტაიჭსა და ჭქუა
სპათა მისთა: „განმიმაგრეთ ზურგით კერძო ჩემი, და ნუ შესძრწუნ-
დებთ“.

განვიდა ე გ რ ე თ ვ ე არბაკ¹² შეიჭურა და განვიდა განწყობ(ი)ლთა
შორის. აღიზასნეს ორთავე წმითა სასტიკითა და მიეტევენეს ურთი-
ერთას, და იწყეს ორთავე გურემა ორორი, და ვერა ჰკუეთეს საჭურ
ველსა ერთმანერთისასა; ბრძოლისა სიგრძესა შინა განუტყდა ორო-
რები, და აღმოიღეს ჩუგლუგები, და იწყეს ბრძოლად ჩუგლუგებითა.
ოდეს უხეთქნიან ჩუგლუგები იგი საჭურველსა ზედა მათსა, ჰკუნდის
წმა იგი წმასა მას უროს მჭედლისასა. რომელი ეცემის გურდემლსა,
და წმა ზახილისა მათისა მსგავსი იყო ქუხილისა, მამინ ეერ სძლეს
ქ 49 ურთიერთას, დაშურეს და უკუდგეს იმიერ და ამიერ. შედამდა დღე

¹ სიმშვიდითა M, სამშვლდით B. ² არბაკუნიაწვე M, არშაკუნიაწთა B.
³ მცირედა M. ⁴ არშაკ B. ⁵ არბაკუნიაწნი M, არშაკუნიაწნი B. ⁶ განაშუწნა B.
⁷ ხუსადერკი M, ხოლო ესე ადრეკი B. ⁸ ზომოთ M. ⁹ აღზარდა M. ¹⁰
არშაკს B. ¹¹ არშაკ B. ¹² არშაკ B. ¹³ და დაღჯდა M.

იგი, განისუენეს ორთავე, და დილას კულად გამოვიდეს, და აღი-
ღეს მშვილდები, და იწყეს რბევად და სრვად¹ ერთმანერთისა.
M 144 ჰკრა ადრეკი ისარი მკერდსა არბაკისსა², და ვერღარა უფარა სი-
მაგრემან საკურველისამან, და განვარდა ზურგით და ჩამოვარდა
არბაკ³ ცხენისაგან. შემოიქცა ადრეკი მსწრაფლ, და მოვიდა სპათა
5 თანა სომხითისათა, და ჭქუა მათ: „გაფუცებ ღმერთთა თქუენთა, ნუ
განამარტებთ მახლობელთა თქუენთა ქართველთა ზედათ მამულნი
[არიაწ]⁴ ჩემნო და აწ მე ვარ მეფე მათი ძალითა და შეწევნითა
თქუენითა“. ისმინეს სომეხთა ვედრება მათი, დაადგრეს ადგილსა
ზედა. მივიდა მახლობელად ადრეკ ქართველთა სპათასა და წმა უყო
10 წმითა მაღლითა: „მე ვარ შველი მეფეთა თქუენთა და სუესა ჩემსა

მოუცემია მეფობად ჩემდა. აწ მიიღეთ ჩემგან კეთილი და სიხარული; აჰა ესერა აღარა მიუშნე სპანი სომეხნი თქუენ ზედა“.

A 1	მ ა შ ი ნ ჰქუეს ქართულ[თ]ა: „შენ[გამისჩნდი უმჯობესი ყოველთა ნათესავთა [ფარნავაზიანთა]. რადგან მოკუდა მეფე ჩუენი, და ვმად-	15
ჟ 145	ლობთ [სუესა ჩუენსა], შენ ხარ მეფე ჩუენი, რამეთუ მოგუეცი [ს ა-ზღურად მეფისა ჩუენისა შვილივე მეფეთა ჩუენთა, გოლ[ი ა თ ი და სახელოვანი. და] გარდაჯდეს ყოველნი ქართველნი დაცუიეეს [პირსა ზედა თუი]სსა და თაყუანის სცეს ადერკის. და მშუიღობ[ით შეკრბეს ერ]თად სომეხნი და ქართველნი, სპარსნი რ[ანისნი, და მოილ]ეს ქართველთა გუირგუინი ⁵ არბაკისი ⁶ , და დაადგეს ადერკი[ს და წარიყუან]ეს. და ამან ადერკი დაიპყრა ყოველი ქუეყა[ნა ქართ-ლი და ეგ]რისი. და მოსცა სომეხთა [მეფემან ასული თუისი ცო-ლ]ად. და დაჯ[და მცხეთას და მეფობდა]კეთილად. ოცდა ათის წე-ლი]სა იქმნა მეფე და ორმოცდა ჩუი[დმეტ წელ მეფობდა. ხოლო] პირველსა წელსა მეფობისა მის[ისასა იშვა უფალი ჩუენი] იესო ქრისტე ბეთლემს ურია[სტანისასა. და მოვიდეს მო]გუენი ძღუნისა შეწირვად, და [მათ მოგუთა შესლვასა იელუსალე]მს მოვიდა ამბავი მცხეთას, ვი[თარმედ იელუსალემი] წარმოტყუენესო. [და ურიანი რომელნი მცხეთას იყუნეს, იქმნა მათ შორ]ის გლოვა და ტირილი.	20
ჟ 50	და შემდგომად მეორისა [წლისა ⁷ სხუა] მოვიდა ამბავი, ვითარმედ სპარსნი არა წარტყ[უენვად მოვიდე]ს იელუსალიმს, არამედ აქუნდა ძღუ[ენი ყრმი]სა ვისმე შობილ]ისათუის. განიხარეს ურიათა მცხე-თელთა. [და შემდგომად ამისსა], ვითარ გარდაჯდეს წელნი ოცდა	25
A 2		30
M 146		

¹ სისრად B. ² არშაკისასა B. ³ არშაკ B. ⁴ არიან < M, მამულნია B.

⁵ გუირბუინი < A. ⁶ არშაკისი B. ⁷ მეორეს წელსა M.

ათნი, მოვიდა¹ მოციქული ურიათა იელუსალემით ურიათა მცხეთელთა თანა, [ვითარმედ რომლისა]თუის იგი მოვიდეს მოგუენი და შეწირეს ძღუენი, აღზრდილ აქრს იგი და იტყუის თავსა თუისსა მედ ღმრთ[ისა]. აწ წარგვი]ვლენიეს ჩუენ მოციქული ყოველთა თანა უ[რიათა, რათა მოვიდენ მეცნი]ერნი სჯულისანი. განვიკითხოთ და გავ[ზრტოთ მის ზედა და აწ თქუე]ნგანცა წარმოვიდენ მეცნი-ერნი ს[ჯულისანი და წარვიდეს მან]დ[ით ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კანა[ნელი² და მუნ დახუდეს ჯუარ]ცმასა უფლისასა და მათ მოიღეს.... [ელიოზ მცხეთელ]მან, ვითარცა წერილ არს ესე მო]ქცევასა შინა ქართლისასა. და მან მეფემანვე]

ჟ 53	ა დ ე რ კ ი უ მ ა ტ ა ს ი მ ა გ რ ე თ ა ქ ა რ თ ლ ი ს ა თ ა...[და უმეტეს მო]ამტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხე[თისანი, წყლისა იმიერ და ამიერი და მისვე] ადერკის მეფობასა მოვიდეს] ათორმეტთა წმიდათა მონიქულთაგანნი ანდრია და [სიმონ კანანელ]ი აფხაზეთს და ეგ-რის[ს]. და მუნ აღესრულა წმიდა სიმონ ქალაქ[სა ნი]კვისისასა ³ , სა-ზღვარსა ბერძენთასა. ხოლო ანდრია მ[ოაქცია მეგრელ]ნი და წარვიდა გზასა კლარჯეთისასა, ხოლო ვითარცა ესმა მეფესა] ადერკის წევრთაგან სჯულისა დატეობა, განუწყრა და წარავლინნა] ერისთავნი მისნი, იძულებით კულად მიაქცი[ვნა მეგრელნი; და და]მალ-ნეს ხატნი და ჯუარნზ და შერისხდა მეფე ადერ[კი ერისთავსა] კლარჯეთისასა ⁴ , რომელ მშვიდობით განუტევა [ანდრია მოციქული. და ამისვე] ადერკისა მეფობასა გამოჩნდა კულად მეფობა სპარ-სეთისა. რამეთუ, რათგან შესრულ იყო ალექ]სანდრე და განირყუნა სპარსეთი, აქა ჟამადმდე არღარა დაჯდომილ იყო [მეფე სპარსეთს, რამეთუ [ადგილთა იყუნეს ერისთავნი.	5
A 3		15
M 147		
ჟ 61	მ ა შ ი [ნ შეკრბეს ერისთავნი] სპარსეთისანი და დასუეს მეფედ აჟღ[ალან ბრძენი. მაშინ სომე]ხნი და ქართველნი იყუნეს მორჩილ აჟღალ[ანისი...ადერკის] მეფობადმდე ერთი დაჯდის ქართველთა მე-ფედ, [რაზომცა მრავა]ლნი იყუნიან შვილნი მეფეთანი. ხოლო ამას [ადერკის ეხსნ]ეს ორნი ძენი, [რომელთა განუყო ქალაქი მცხეთა] [და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი; ერეთითგან [ვიდრ]ე თავადმდე მტკურისა და ეგრისა, ესე მისცა ზარტამს [ძესა თუისსა]. ხოლო არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა ს[ამხრით ქართლი] იყოვე-	20
M148		30
A 3		

ლი, ვიდრე თავადმდე მტკურისა და კლარჯეთი, მისცა ქართამს მეს]ა თუისსა, და მოკუდა ადერკი.

¹ მოვიდეს მოციქულნი M. ² კარსნელი M. ³ ნაკოფისსა M, ნიკოფისსასა B. ⁴ ერის თავთა კლარჯეთისათა M.

თ ე რ თ მ ე ტ ი .
და მეფე [ოზ და შემდგომად მისსა შვილნი] მისნი.
მათსა მეფობასა სპასიანოს [რომთა კაისარმან]
წარმოტყუენა იელუსალიმი, და მუნ ოტებულნი ურ[იანი მოვიდეს
მ[ცხეთას და დასხდეს ბუელთავე¹ ურიათა თანა, და ერ[თნეს შვილ- 5
ნი ბარბასნი], რომელნი. ჯვარცმასა უფლისასა განუ[ტევეს ურია-
თა უფლისა ჩუ]ენისა იესოს [წილ. და მოკუდეს ბარტამ [უვა ქართამ.
შემდგომად მათსა მეფე ექმნეს შვილნი: [არ-
მაზს² ფარსმან და ში]და ქალაქსა კაოს. ადერკითგან ესე მეფენი
M 149 [იყუნეს მორჩილებასა შინა სომეხთა მეფისასა, უმეტეს არმ]აზელნი 10
[მეფენი შეეწოდიან სომეხთა ყოველთა მტერთა ზედა. მაშინ მეფე
[იქმნა სომხითს დიდი] იგი მეფე იარავანდ, და დაივიწყა მუნ კე-
თილი³ [ქართველთა, ე]მძლავრა ფარსმან არმაზულსა, და მოულო
A 5 საზღვა[რსა ქართლისასა ქალაქი წუნდა და არტანი მტკურამდენ], და 15
დაასხნა წუნდ[ას შინა კაცნი მკეცნი, ნათესავნი დევთანი, და
უწო[და...] სა სახელად საჯატუნი⁴, რომელი ითარგმნების დ[ევთა
სახლად]. და ვერ იძებნეს მეფეთა ქართლისათა საზღვარი, [და მოკუ
დეს მწუხ]არებასა შინა დიდსა ფარსმან და კაოს⁵.

ც ა მ [ე ტ ი .
და დასხდეს შემდგომად მათსა შვილნი მათნი არ- 20
მიხს აზორკ, და შიდა ქართლსა არმაზელნი. იყუწ]ეს კაცნი მკეცნი და
შემამართებლნი. შეითქუნეს ესენი და განიმრ]ახეს ძიება საზღვარ-
თა ქართლისათა. მაშინ [მოკლა სამმატ ბა]ვრიტიანმან იარავანდ, მეფე
სომეხთა და [დასუა მეფედ ძმა იარ]ავანდისი⁷ არტამან. მაშინ ამათ
მეფე[თა ქართლისათა, ა]რზოლ და არმაზულ, მოუწოდეს ოვსთა [და
ჭ 63 ლეკთა, და გარდამოიყუან[ნენ] ოვსთა მეფენი, ძმანი ორნი გო[ლიათნი⁸ 25
ბაზუკი] და აბაზოკ, სპითა ოვსეთისათა, და ამათ [გარდამოა-
M 150 ტანეს თა]ნა პაჭან]აკნი და ჯიქნი. და გარდამოვიდა მეფე ლე[კთა 30
და გარდ]ამოიტანნა დურძუკნი და დიდონი. და ამათ მ[ეფეთა
ქართლისათა] შეკრიბნეს სპანი თუისნი. შეკრბა ესე ყოვე[ლი სი-
მრავლე ურ]იციხუ. და სიმარჯუით [ფარ]ულად შეკრბეს. ეიდ[რე
A 6 სპანი შეკრბებოდ]ეს სომეხთანი, [და შევიდეს ესენი სომხითს და
უგრძნებლად წარმოსტყუენე] [ბირაეთი და ვანანდი ბაგრევანამდე
და ბასიანამდე. შ[ეიქცეს და ჩატ]ყუენეს დაშტი, ვიდრე ნახჭევანამ-

¹ რომელთამე A, ბუელადვე მოსრულთა MB. ² არმაზის M. ³ კეთილი კე A. ⁴ ქაჯატონი M. ქაჯატუნი B. ⁵ კასპო M. ⁶ არმაზელ < M, შევსებულია B-დან ⁷ არვანდისავე M. ⁸ გოლიათნი < ⁹ შირეთი M, შირეკუანი B.

დე¹ და აღიღეს ტყუეს[.... ური]ცხუი, და აღივსნეს ყოვლითავე სუას
ტაგითა, და [გამოვლეს გზა ფი]სოსისა².
მაშინ სუმბატ ბივრიტიანმან [მოუწოდა სპათა
ს]ომხითისათა, და შეკრბეს მსწრაფლ სომეხნი [და დევნა უყუეს.
ხოლო] ესე ყოველნი ჩრდილონი გაუყრელ³ იყუნეს⁴...] და მის - 5
რულ იყუნეს კამბეჩოანსა, დაეზანაკა იო[ისა ზედა, და განუყოფ]დეს
ტყუესა და ნატყუნავსა. მაშინ სუმბატ წარავლინა მოციქული და
რქუა; „რომელი აღვიღია ნატყუნა[ვი სომხითით, პირ]უტყუი, ოქრო,
ვეცხლი და ნაქსოვი, ყოველი მ[იმინიპებია თქუენდა]. და რომელი
დათხელ არს სისხლი სომეხთა [თქუენ მიერ, იგიცა] უძებნელ არს 10
M 151 თქუენ ზედა; არამედ რომელი [აწე გყავს კაცი ტყუ]ედ, განუტ]ევით
და წარვედით განმდიდრებულ[ნი“. ხოლო მათ პასუხი] მიუგეს:

...არა სხუად შემოვედით სომხითს, [არამედ ძიებად შე]ნდა, და ვერა გპოეთ შენ. და აწ მოვედ ჩუენ[და და მიიღე ნაწი]ლი შენი, თუარა მოვიდეთ შენდა, სადაცა [იყო და ვერ] განერე [ველისაგან ჩუენის] ცოცხალი“. მაშინ * [სუმბატ ბივრიტიანმან განვლო მტკუარ; და ბაზოკ ოვსთა⁵ მეფემან სთხოვა მუქარა., მიუგზავნა მოციქული და სთხოვა თავისთავ ბრძოლა.

ხოლო სუმბატ აღიჭურა და აღჯდა ვარზანტსა⁶ მისსა და განვიდა განწყობილთა შორის, და მუნით გამოკდა ბაზუკ; და აღიზახნეს ორთავე და მიეტევნეს. დასცნა სუმბატ ჰოროლი⁷ სარტყელსა ზედა და განავლო ზურგით წყრთა ერთი, აღილო ცხენისაგან და დასცა ქუეყანასა ზედა. მაშინ მიეტევა ანბაზუკ შველად⁸ მმასა თუისსა, და მოსწუაუნა სუმბატ ჰ[ო]როლი იგი, მიეგება და ეგრეთვე მას სცნა და განავლო და დასცნა ქუეყანასა ზედა და თქუა: უსომეხთა დედათა და მამათა ყრმათა ჩვილთათუი, რომელნი თქუენ მოსრენით⁹ მაშინ სპათა მ[ათ ყოველთა ოვსთა, ლეკთა და ქართველთა და ყოველთა მათ ჩრდილოთა ერთპირად აღიზახნეს და თქუეს: „ვინათგან მოკლნეს მმანი ისი ორნი თავნი გოლიათობისანი ყოვლისნი, სიკუდილი ჩუენი არად შერაცხილ არს“. და განზოროტნეს და შეკრბეს ყოველნი სპასალარობასა¹⁰ ო ქუეშე არბუკ და ამაზერისსა, ქართველთა მეფეთასა, და ყოველნი მიეტევნეს სუმბატს და სპათა სომხითისათა. მაშინ იქმნა ბრძოლა დიდძალი მათ შო-

¹ ნაჭევანამდე A, < M. ² ფარისოსისა B. ³ გახრილ M, განსრულ B. ⁴ შე-
ვაესეთ B-დან. ⁵ ჰვსთა M. ოვსთა B. ⁶ ვარსამეტსა B. ⁷ ჰოროლი M, ოროლი B.
⁸ შვილად M. შველად B ⁹ მოსენით M. აღსწვდენით B. ¹⁰ სპასილარობასა M.
* აქ ხელნაწერს აკლია ორი ფურცელი

რის, და გაგრძელდა მათ შორის ბრძოლა სამ ქ[ა]მითგან ვიდრე მეცხრედ ჟამადმდე. და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხუი და აღჯდა მტუერი, და დღე ბნელ იქმნა. ვითარცა ღამე; და აღრულ იქმნეს ერთგან და ვერღარა იგნობდეს ერთმანერთსა მტურისა მისგანი მაშინ იძლია ბანაკი სომეხთაგან. მეოტ იქნეს და დაფარნეს¹ ყოველნივე. მიუდგა სუმბატ, მრავალთაგან მრავალთა მოწყლული, და სდევნა ღამემდის და მოსრნა ყოველნი ოვსნი და ლეკნი. რომელთაგან მცირედნი დაურჩეს. ხოლო ქართუელნი უფრო დარჩეს სომეხთა² გზათა მეციწიერეისაგან. შემოიხუეცნეს (რამერთუ) ორნივე მეფენი ქართლისანი მცხეთას მოწყლულნი.

მაშინ სუმბატ გამარჯვებული შემოვიდა ქართლად და მოაოჯრა ქართლი, რომელი (არღარა) პოვა ციხეთა და ქალაქთა გარეგნით. არამედ ციხე-ქალაქთა არა ებრძოდა: რომელ³ არა მზად იყო მსწრაფლ გამოსულისა[გან. აღაშენა ციხე ქუეყანასა ოძრჯევისასა.რომელს[ა] ეწოდებოდა სამცხე, ადგილსა, რომელსა ჰქუიან დომთა⁴, მოკიდებულად მთასა ღადოსსა. და დაუტევნა მას შინა ლაშქარნი შემწედ წუნდათ და მაბრძოლად ოძრჯეველთა და წარვიდა.

მ ე ფ ე ნ ი ესე ქართლისანი, არზუკ და ამზაერ, სიფიცხლითა გულისა მათისათა არა შეუშინდეს. არამედ განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი მათნი, განიწირნეს ყოველნი ველნი ქართლოსნი. და არა დასცხრეს კრებულისაგან⁵ სომეხთა ზედა. და იწყეს ოვსთა ძებნა სისხლისა მათისა სომეხთა ზედა, გარდამოვიდოდეს ქართლად, დაემგობრნეს ქართუელთა, და მარადის ჰკრთებდა.

და ი ყ ო ოძრჯვეს ქალაქსა შინა ერისთავინ მეფისა ამზაჰერი-სი, აზნაურთაგანი. და იგი დადგრომილ იყო სარწმუნოებით ერთგულეზასა ზედა ამზაერისსა. და მას შეეწევოდეს მეგრელნი. ხოლო წუნდელნი და [და]მოთელნი⁷ შეეწეოდეს ერთმანერთსა, და დაუცხრომელად იბრძოდეს. და უფროსი ბრძოლა მათი იყუის მდინარესა ზედა; რომელსა ჰქუიან ნოსტე.

და ი ყ ო კლარჯეთს ერისთავი არბუკ მეფისათ აზნაურთავეგანი; და იგი ავნებდის აზნაურთა სომხითისათა ქუეყანასა პარხლისსა⁸, რომელ არს ტაო⁹ და ვერავინ შეუვიდა მავნე კლარჯეთს,

რამეთუ შეუვალი და მაგარი იყო ტყუითა და კლდითა, და მკუიდრ-
ნი კლარჯეთისანი იყუნეს მკუირცხნი, მწნენიცა.

ხოლო თუით მეფენი ქართლისანი მცხეთით გაღმართ ევენ-
ბიხდიან სომხითს, გზასა აზოცისსა, და მარადის ესრეთ ჰკრთებო-

35

¹ დაიფანტნეს B. ² სამეოტოთა B. ³ რამეთუ B. ⁴ დემოთი B. ⁵ კირთები-
საგან B. ევა M. ⁷ დემოთელნი B. ⁸ პარხისასა B. პარტლისსა M. ⁹ ტაო M.

-30-

- M 155 დეს¹ ქართუელნი და ოვსნი. მაშინ წამოემართა ძალითა მისითა
ყოვლითა² არტაბან, მეფე სომეხთა, და სპასპეტი სუმბატ ბაერი-
ტიანი. ხოლო ქართველთა განამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი, და
მოვიდეს სომეხნი და დადგეს მცხეთას და ჰბრძოდეს ხუთ თუქ; და
დღეთა ყოველთა იყუს ბრძოლა ბუმბუზთა. მაშინ შესჭირდა ქარ-
თუელთა და ოვსთა, და ითხოვეს მშვიდობა და აღუთქუეს მორჩილე-
ბა და არღარა ძიება სისხლისა და ზღუარისა. მაშინ ისმინა სომეხთა
მეფემან ვედრება მათი: ქმნეს ფიცი და აღთქმა, და დაიმონნა იგი-
ნი ქართველნი და ოვსნი სომეხთა მეფემან და წარვიდა,
ხოლო გარდაჯდეს ამას შინა წელნი რაოდენნიმე, და აღშენ-
და ქართლი მოკრებული სომეხთაგან მაშინ უცალო იქმნეს სო-
მეხნი, და იწყეს ბრძოლა სპარსთა და ბერძენთა, და პოვეს მას
შინა ჟამი მარჯუე ქართუელთა და ოვსთა, იწყეს კირთებად სომეხ-
თა, რამეთუ სპანი სომეხთანი ყოველნი და ორნი ძენი მეფისანი
სუმბატ იყუნეს ბრძოლად სპარსთა,] [და ვითარცა განამრავლეს
ქართველთა და ოვსთა ვნება სომეხთა, მაშინ არტაშან მეფემან შე-
კრიბნა სპანი, რომელნი შინა დარჩომოდეს, და მისცნა ძესა მისსა
ზარენს³, და წარმოგზავნა ქართველთა ზედა. | ხოლო შვერბეს ქართ-
ველნი და ოვსნი და მიეგებნეს ქუეყანასა ჯავახეთისასა, ეწყვნეს
და სძლეს ზარენს. და აოტეს ზარენ, და მოსრეს სპა მისი ყოველი,
და სდევენ[ს]ეს საზღურამდე სომხითისა, ქუეყანასა პარხრისასა, რო-
მელ[ს] არს ტაო⁴. მიეწივნეს ზარენს, ძესა მეფისასა, და შეიპყრეს
ტბისა მის პირსა, რომელსა რქუიან ცელი. და [უკმოიყუა]უნეს⁵. ხო-
ლო ოვსთა ნებევდა მოკლვა მის [ზარენის] სისხლისათვის მეფეთა
მათთასა; არამედ [ქართუელთა და იც]ვეს ცოცხლებით ძიებისათვის
საზღვართა [მათთასა, და დასუქ]ს პყრობილად ციხესა დარიალანი-
სასა. ვერ [ძებნეს სომე]ხთა, რამეთუ უცალო იყუნეს სპარსთაგან.
მაშინ წელსა [მ]ესამესამოვიდასუმბათ ბივრი-
ტიანი და ძენი მეფისნი: არტავაზ და ტიგრან ყოვლი-
თა სპითა სომხითისათა. მაშინ მეფეთ[ა ქართლისა]თა უბრძანეს ქვე-
ყანათა მათთა შელტ[ოლა ციხე]თა, ქალაქთა. და მთუღლეთთან გა-
ამაგრნეს ციხენი და ქალაქნი. მოვიდეს სომეხნი და დადგეს თრია-
ლეთს, აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და დაზავვნეს⁷. მისცეს ქართ-
ველთა ძე მეფისა შეპყრობით და აღუთქუეს შეწევნა ესრეთ: „უკე-
თუ ვინ აღდგეს მტერი და მოღმართ [გ]ებრძოდეს⁸, ჩუენ ორნივე

¹ ჰკირთებოდეს B. ² ყოველთა M, ყოვლითა B. ³ ზარენას M, ზარენს A,
ზარენს B. ⁴ ქუეყანასა პარხრისასა, რომელ არს ტაო < MB ⁵ [უკმოიყ]უნეს A.
⁶ მთიულელთა B, მთიულეთა M. ⁷ და დაიზავვნეს B, და ისმნეს M. ⁸ გბრძოდეს
B, ებრძოდეს M.

-31-

- ქ 67 მეფენი თავითა ჩუენითა და სპითა ჩუენითა თანადაგიდგეთ და გი-
შუელოთა; და თუ ვისმ[ე] მიღმა ბრძოდეთ, ათას-ათასითა მკედრითა
ჰურვილითა [შეგე]წოდეთ“. და ესეცა უქმნეს ქალაქსა ჩუენსა,
დრამა არტაშან მეფისა] ხატითა დავსცეთო, ხოლო ამისთვის სო-
მეხთა [უკმოსცეს სა]ზღვარი ქართლისა, ქალაქი წუნდა და ციხე
დამოთ[ისა], ჯავახეთი] და არტანი. და მიერიტგან იქმნეს მოყუარე

5

	[სომეხნი და ქართველნი და ოვსნი, სამნივე ერთად ბრძოდეს [მტერთა. და] აღესრულნეს არზოკ და არმაზაელი, ნუ[გემინის ცე- მუ]ლნი დიდად, რამეთუ სიმეჩნითა მათითა [უკუმოიხუნეს] საზღვარ- ნი ქართლისანი.	10
M 158	და შემდგომად მათ[სამეფ[ოზდექს] შვილნი მათ- თნი: არმაზს-ამზაპ ² და შინა-ქართლს-დეროკ. [და შემდ]გომად მათს[ა მეფ[ოზდექს] შვილნი] მათნი; არმაზს-ფარ[სმან] ქუმელი და შიდა- ქართლს-მირდაატ. აქამომდე ესე მეფენი ყოველნი ორნი ³ იყუნეს	15
A 9	მოყურობასა ზედა: ერთგან. მოყუარენი ვისმე და ერთგან მტერნი ვისმე. მაშინ ამან მირდატ ქართველმან მოიყვანა ცოლი სპარსი, ნათესავი მეფე[ქ]თა, და წუვევითა სპარსთათა მტერ ექმნეს ფარსმან ქველისა, და მოხადა მირდატ ფარსმან ქუელსა] ⁴ სახლსა თუისსა, რეცა მიჯლიმად და განცხრომად; უთხრა ვინმე ფარსმანს, და არამივიდა. მიერთგან იქმნეს მტერ]ს; მირდატს შეეწეოდექს სპარსნი, ხოლო ფარსმან[ს] - სომეხნი.	15
ჭ 68	ესე მირდატ იყო კაცი ურვილი და მოსისხლე, ხოლო ფარსმან ქველი-კაცი კეთილი და უხუად მომნიჭებელი და [შ]ემნდობელი, ასაკითა შუენიერი, ტანითა დიდი და ძლ[იერი], მწნე მკედარი, შემმართებელი ბრძოლასა, უშიში ვითარცა უჯორცო, და ყოველ- თა უმჯობესი, ყოველთა მეფეთა ქართლ[ის]ათა, რომელნი გარდა- ცვალებულ იყუნეს უწინარეს მ[ის]სა. ე]სე უყუარდა მირდატის კერძოთა ქართველთა, [სძულდა მ]ირდატ მესისხლეობისა და მე- დგრობისა მ[ის]ისათუის, და გამოერთ]ვნეს უმრავლესნი მირდატი- საცა [კერძნი... ფარსმან] ქველი აოტა, და წარვიდა მირდატ სპარსეთად ⁵ .	20
M 159	იყო სპასპეტი ფარსმან ქუელისა, ეგრეთვე ქუე- ლი და გოლიათი, სახელით ფარნაზ, ძუძუსმტე ფარსმანისი, ერთგული, სარწმუნო და მისანდომელი. იგი დაადგინა ქართლსა ⁷ ,	25
A 10		30
		35

¹ დემოთისა MB. ² ამზასპ B. ამზას M. ³ ორ-ორნი B. ოროლნი M. ⁴ არმა-
ზელსა-ქველსა] გამოტოვებულია A -ში კიდურმსგაესებით გამოწვეული შეცდო-
მის გამო; შევავსეთ B-დან ⁵ სპარსეთად A. ⁶ სპასპეტი MB, სპარსეთი A. ⁷ შიგა
ქართლსა M. შიდა ქალაქსა B.

	ადგილსა მირდატისსა. ყოვლადვე იყვის ფარნავაზ სპასპეტი ქა- ლაქსა შინა. სოლო მეფე ფარსმან იარებოდის და განაგებდის სა- მეფოსა მისსა. მაშინ მირდატ გამოიყვანა სპარსნი, სპანი ძლიერნი, და მომართა ფარს[მა]ნს. ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა სპანი ქართ- ლისანი და მოირთო ძალი სომხითით, და მიეგება იწროთა რკი- ნის -ვევისათა. იწყეს] ბრძოლად მუმბარეზთა დღეთა მრავლთა; [და რომელი გამოჩნდ]ის მ]უმბარეზი სპარსთა შორის, რომელსა ვერ ებრძოდიან [მ]უმბარეზნი ქართლისანი, მას ზედა განვიდის თუით მეფე ფარსმან [ანუ სპასპეტი] მისი ფარნავაზ აჯობიან და სძლიან. და მას ბ[რძოლ]ასა შინა მოკლა ფარსმან მეფემან ჩუი დმეტი მუმბარეზი სპარსნი. ხოლო სპასპეტი მან მისმან [მოკლა ოცდა სამი]. მაშინ იყო სპარსთა შორის კაცი [ერთი გოლიათი], სახელი ჯონბერ, რომელი ლომსა]ველითა შეიპყრობდა. ამან სთხო- ვა ბრძოლა თავი-სთავ მეფესა ფარსმანს. ხოლო ფარსმან ქუველი სიხარულითა აღიძრა და განვიდა. აღიზახნეს ¹ ორთავე წმითა სას- ტიკითა, მიეტევნეს ერთმანერთსა და იწყეს ჳრმლითა ბრძოლა, წმა ² ბრძოლისა მათისა ემსგავსა წმასა ³ ქუხილისასა. აჯობა ფარსმან, ჩა- მოაგდო და მოაქცია სპისა მისისა კერძო, წმა ყო წმითა მალლითა: „აჰა ლომნო ბრძუინვალენო, ცხოვარნი დასეტყუილნი“. მაშინ მიე- ტევნეს სომეხნი და ქართველნი ⁴ . სპარსთა ზედა, აოტნეს და მოს- წყუიდნეს და ტყუე ყენეს ურიცხუნი, და წარვიდა მირდატ მეფე სპარსეთადვე. და წელსა მეორესა კულად მოვიდა მირდატ სპითა უძლიერესითა. ხოლო ფარსმან შემოკრიბნა ქართველნი მკედარნი და ⁵ ქუეთნი, და[დ]გა მცხეთა-ქალაქსა შინა, რამეთუ არა ჰყვეს სპანი მირდატისა სპათა ოდენნი, მოვიდა მირდატ და დადგა ჯა-	5
M 160		10
ჭ 69		15
A 11		20

ჭუს. და ეგრეთ დღეთა ყოველთა იბრძოდა. და მას ბრძოლასა ში- 25
 ნა ფარსმან მოკლა თავის-თავითა მუმბარეზი თ ო რ მ ე ტ ი ⁶.
 მ ა შ ი ნ ფ ა რ ს მ ა ნ [მეფემა] სიფიციხითა გულისათა არღარა
 განასხ[ნა სიმრავლე სპათა], არამედ განვიდა ჟამსა განთიადისას[ა
 სპითა თუისითა, დაესხა, და მო]სცა სუემან მისმან ძლევა, აოტა
 A 12 ბანაკი მათი და მოსწყუიდნა ურიცხუნი. და წარვიდა მირდატ მე- 30
 ოტი სპარსეთადვე. ამიერითგან განითქუა სახელი ფარსმან ქველისა
 და სპასპეტისა მისისა ფარნავაზისი. წინამძღუარ ექმნა იგი სპათა
 სომხითისა⁷ და იწყო ბრძოლად სპარსთა და შესლვად სპარ-
 M 162

¹ აღისასნეს A, აღიზახნეს MB. ² ჯმა A., ჟამი M, ზაჰმი B. ³ ჯმასა A., ჟამ-
 სა M, ზაჰმსა B. ⁴ გართველნი A. ⁵ და < A. ⁶ კიდურმსგავსების შეცდომის
 გამო გადამწერის გამორჩენია: „ ხოლო სპასპეტმან ფარნავაზ ათექუსმეტი“. (M).
⁷ ქართლისა და სომხითისათა MB.

ჭ 70 სეთს. და ვერა ოდეს წინააღუდგეს სპარსნი. მაშინ სპარსთა გე-
 ბა-ყვეს მარჯუე. და მოიყვანეს მზუარეული ერთი, და |აღუთქუესმას
 კეთილი დიდი და რქუეს: „წარვედ და შეეწყნარე ფარსმანს ქუველ-
 სა და წარიტანე თანა წამალი საკლავი, და ჩაურთე საჭმელსა მის-
 სა და შეაჭამე“. წარმოვიდა მზუარეული იგი და ყო ეგრეთ, ვი- 5
 თარცა უთხრეს სპარსთა. და მოკლა ფარსმან მეფე. მაშინ იქმნა
 გლოვა, ტირილი და ტყეზა ყოველთა ქართველთა ზედა, წარჩინე-
 ბულთაგან ვიდრე გლახაკთამდე. იტყებდეს თავთა მა[თთ]ა, და ყო-
 ველთა ქალაქთა, უბანთა და დაბათა დასხდიან მოგოს[ანნი გლოვ]ი-
 სანი, და შეკრბიან ყოველნი და აკსენებდიან სიმკნესა და [სიქუე- 10
 ლესა და სიმუენიერე]სა და სახიერებასა ფარსმან ყველისასა, და
 A 13 ი ტ ყ ო დ ე ს ე ს რ ე თ 1 „ვამ² ჩ უ ე ნ დ ა, მ ო გ] უ ი ძ უ ლ [ნ ა] ზ უ ე ნ
 სუემან ბოროტმან, და მეფე ჩუენი, რომლისა მიერ ვსნილ ვიყვენით
 M 163 მონებისაგან მ|ტერთასა, მოიკლა კაცთა გრძნეულთაგან, და აწ მი-
 ვეცენით ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა“. 15
 მ ა შ ი ნ გ ა მ ო ვ ი დ ე ს ს პ ა რ ს ნ ი, და გ ა მ ო ი ტ ა ნ ე ს
 თ ა ნ ა მ ი რ დ ა ტ, და ი პ ყ რ ე ს ქ ა რ თ ლ ი, და მისცეს მირდატს
 ნაწილი მისი, ხოლო ნაწილი ფარსმანისი თუით დაიპირეს, და დაუტე-
 ვეს ერისთავი არმაზს, ხოლო [ფ]არნავაზ სპასპეტმან წარიყვანა ცოლი
 და ძე ფარსმან ძუელისა, ივლტოდა და მივიდა სომხითს, რამეთუ სო- 20
 მებთა მეფისა ასული ცოლი იყო ფარსმანისი; და დაიპყრა ქართლი
 მირდატ და ერისთავმან⁴ სპარსთამან. ხოლო მეგრნი დადგეს ერთ-
 გულობასა ფარსმანის ძისასა.
 მას ჟამსა [მო]ყუარედ იყუნეს სომეხნი და ბერძენნი. მაშინ
 სომეხთა მეფემა[ნ] მოირთო ძალი ბერძენთაგან და წარმოემართა 25
 ბრძოლად სპარსთა და ქართველთა. ეშუელნეს მეგრნი და შეკრ-
 ბა სიმრავლე ურიცხუნი მაშინ მირდატ⁵ და ერისთავმან სპარსთამან
 [მოირთეს] ძალი სპარსეთით. ხოლო სომეხნი [და ბერძენნი და მეგ-
 M 164 რელნი შთავიდეს ში]გა-[ქართლს, და მუნ მიეგებნეს სპარს[ნი და
 A 14 ქართულნი მდინარე]]სა ზედა, რომელსა რქუიან ლიახუი, და მუნ
 იქმნა ბრძოლა მათ შორის ადგილსა, რომელსა რქუიან რეკად⁶
 მოსწყდა ორთაგანვე ურიცხუნი⁷, იძლინეს სპარსნი და ქართველნი.
 და მოკლეს მირდატ და ერისთავი სპარსთა, და მოსრნეს სპანი მათ-
 ჰ 71 ნი. |თ[ექუსმეტი].

¹ ესრედ M. ვაა M. ² მოგიძიენა M, მოგუძინა B. ⁴ ერმან A. ერისთავმან
 BM. ⁵ მიდრატ A. ⁶ რუკაა A. რეჯი M, რეხი ბ. ⁷ ირიცხუნი A. . რიცხვი M.
 3. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

ერქუა ადამი, და სამ წელ ოდენ მეფობდა. მოკუდა და დარჩა ძე მისი წელიწდისა ერთისა ყრმა; და ვიდრე აღიზარდებოდა ყრმა იგი, მეფობდა დედა ადამისი, რომელსა სახელი ერქუა ლადან¹.

ჩ უ ი დ მ ე ტ ი.

5

და ვითარ აღიზარდა ძის წული ფარსმანქველისა, სახელით ფარსმანვე, [მეფე იქმნა].

თ უ რ ა მ ე ტ ი.

და შ ე მ დ გ ო მ ა დ მ ი ს ს ა მეფობდა ძე მისი ამზასპ. იყო კაცი ძლიერი და დიდი გოლიათი, მსგავსებით ფარსმან ქველისა;

10

M 165

ამისსა მეფობასა გამოვიდეს ოვსნი, სპანი დიდნი, გზასა დვალეთისასა. ვერ იგრძნა ამზასპ ეიდრე გამოსლვადმდე მათისა. მოვიდეს ოვსნი და დადგეს ლიახუსა [ზედა რვა დღე] განსუნებად. არა სა-

A 15

და განვიდა მარბიელი, რამეთუ ქალაქსა მცხეთისასა შემუსრვად გამოსრულ იყუნეს. მაშინ ამ[ზასპ მოუწოდა ყოველთა] ერისთავთა ქართლისათა. მოვიდეს [ერისთავნი: აღმოსავლეთისა ერისთავი, კახეთისა ერისთავი, ხუნანისა ერისთავი, სამშუილდისა ერისთავი. და შემოკრბეს მკედარნი სპარსეთისანი, და ეიდრე მოვიდოდეს ერის-

15

ჭ 72

თავნი, მოვიდეს ოვსნი ჩრდილოთ კართა ქალაქისათა, რომელ არს მუხრანი, მაშინ ამზასპ მეფემან განავსნა ციხენი და კარნი მცხეთისანი ლაშქრითა, და იყო სიმრავლე ქუეითთა [მცხეთელთა, რომელნი კართა და ზღუდეთა სცვიდეს⁹ მათგან კიდე გარე მეომრად გამ-

20

ვალი ლაშქარი ქუეითი იყო ოცდა ათი ათასი ყოვლადვე, მაშინ რომელ ჰყვა მკედარი ათი ათასი. განვიდა (ამსა) ამზასპ და გან-

25

M 166

წესნა ქუეითნი არაგუსა იმიერ და ამიერ სიმაგრეთა შინა კართა; ხოლო მკედრითა ლაშქრითა განვიდა ამზასპ ადგილსა, რომელსა რქუიან საფურცლე. იყრა ზურგად ქალაქი და ქუეითნი იგი, რომელ დაეყენეს კართა შინაი იწყეს ბრძოლად მუმბარეზთა. განვიდა ამ-

A 16

ზასპ მშუილდითა, იწყო სროლად გულითა ფიცხლითა და მ კ ლ ა ვ ი თ ა ძ ლ ი ე რ ი თ [ა; ე ზ ო მ] შორს ისროდა, რომელ დამართებითა მდგომთა ოვსთაგან არა² შეეტყობოდა² და არცა ინახებოდა სიშორითა, ანუ აქუს მშუილდი და მუნ ჰკრის ისარი, რომელსა ვერ დაუდგნის სიმაგრემან საჭურველისამან. და მას [დ]ღესა შინა ამზასპ მოკლა მუმბარეზი თხუთმეტი რჩეული და ცხენი მრავალი. და სხუათაცა მუმბარეზთა ამზასპისათა მოკლნეს მუმბარეზნი ოვსთანი; და დადვა დი-

30

დი ვნება ოვსთა ზედა. მას დღესა შინა მოვიდა ამზასპ ქალაქად

35

¹ ლადანა M, დადანა B. ² შემცველზბოდა B, შეიტყუებოდა M.

მკედრითა სპითა, ხოლო ქუეითნი იგი დადგეს მუნვე ადგილსა ზედა კართა შინაა. მას ღამესა მოემატნეს მკედარნი, რომელნი ვერ მოეტანნეს თანა ერისთავთა მათ სისწრაფითა.

M 167

და ვითარ განთენდა, კულად განვიდა მ უ ნ ვ ე ა მ ზ ა ს კ და ა ლ ი ხ უ ნ ა ო რ ო ლ ნ ი. და გამოვიდა ოვსთაგან კაცი ერთი, რომელსა ერქუა სახელი ხანხუა¹; იგი გამორჩეული იყო სპათა შორის ოვსთასა². აღიზახნეს ორთავე და მიეტევენეს ურთიერთსა, და პირველსა მისულასა ჰკრა ოროლნი ამზასპ, და გან[ავლო ზუ]რგით, და მოკლა იგი. და აღმოვიდა³ ჳრმალი, და მიეტევა [სხუათაცა მუმბარეზთა] ჳრმლითა, და მოკლნა ორნი სხუანი⁴ შემოვიდა ქალაქად მკედრებითურთ, ხოლო ქუეითნი განვიდეს მუნვე კართა ზედა.

5

A 17

და მას ღამესა კულად მოემატნეს მკედარნი, და განიზრახეს დასხმა ოვსთა. განვიდა და დაესხა, განითენების ჟამსა, მკედრითა და ქუეითითა და ყოვლითა ძალითა, და აოტა ბანაკი მათი, და მოკლა მეფე ოვსთა, და მოსრა ყოველი სიმრავლე მათი. წელსა მეორესა მოირთო ძალი სომხითით და შეკრიბნა სპანი მისნი ყოველნი და განვიდა ოვსეთს, ვერვინ წინა აღუდგა და მოტყუენა ოვსეთი. და მოვიდა შინა განმარჯუებული.

10

ჭ 73

შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა შ ე ე ქ ნ ა ს ი ლ ა ღ ე და ი წ ყ ო მ ე ს ი - ს ხ ლ ე ო ზ ა დ. და მოსწყუიდნა მრავალნი წარჩინებულნი ამისთუის მოიძულა იგი ერმან ქართლისამან, და მტერ იქმნა⁵ იგი სომეხთა, და შეიყარნა სპარსნი. მაშინ განდგეს ერისთავნი დასავლეთისანი

15

M 168

და დადგეს მუნვე ადგილსა ზედა კართა შინაა. მას ღამესა მოემატნეს მკედარნი, რომელნი ვერ მოეტანნეს თანა ერისთავთა მათ სისწრაფითა.

20

	ხუთნი: ორნი ერისთავნი ეგრისისანი. ერთი ოძრკისა ⁶ , ერთი კლარ- ჯეთისა, ერთი წონდისა. ეზრახნეს ესე სომეხთა მეფესა და ითხო- ვეს სომეხთა მეფისა ძე მისი მეფედ) რამეთუ დისწული იყო ამზას- პისი. მაშინ სომეხთა მეფე, ძალითა მისითა, წარმოემართ[ა ქართ- ლად] და მოირთო ძალი საბერძნეთით. და ეზრახნეს [ოვსთაცა. ხოლო ო]ქსნი სიხარულითა წარმოვიდეს, რამეთუ მესისხლე იყო A 18 მათი ამზასპ. და გამოვლეს გზა თაკუერისა და მოვიდეს ერის- თავთა თანა ეგრისათა. მაშინ ამზასპ მოუწოდა სპარსთა, და მო- ვიდეს სპანი ⁷ ძლიერნი და შემოკრიბნა ქართველნიცა. რომელნი დარჩომოდეს. მაშინ ოვსთა და მეგრთა გარდამოვლეს მთა მცირე, და შეკრბეს იგინი ერთად და ერისთავნი ქართლისანი გან- დგომილნი.	25
	და ესე ყოველნი მივიდეს წინაშე სომეხთამე-	35

¹ ხუანხუა MB. ² ამის შემდეგ A-ში სწერია (სხვა ხელით) და წაშლილი:
«ძე მისი ყადანდი» ³ აღმოვიდა A. ⁴ სახუანი A. ⁵ ექმნა MB. ⁶ ორკისა A.
⁷ სპარსნი MB.

M 169	ფისა. ხოლო წარმოემართა ამზასპ, და მიეგება გუთის- კევსა და არავინ იბოვა ეგეოდენტა მათ სპათა შინა ბერძენთა, სო- მეხთა, ოვსთა, მეგრთა და ქართველთა, მარტოდ მბრძოლი ამზას- პისი, არამედ ეწყუნეს ურთიერთას სპანი, და იქმნა ბრძოლა მათ შორის. იძლია ამზასპ, და იძლია სპა მისი, და დაიპყრეს ქართლი. ცხრამეტსა.	5
ჭ 74	დაუტევა სომეხთამეფემან ძე მისი ქართლისა მე- ფედ, რომელსა სახელი ერქუა რევ, დისწული ამზასპისი. ამან მოი- ყვანა ცოლი ბერძენთა ¹ ასული ლოდოთეთისა, სახელით სეფელია. და მან მოიტა[ნა თანა] კერპი, სახელით აფროდიტოს ² , და აღმარ- თა თავსა მცხეთისასა. ესე რევ მეფე] დაღაცათუ იყო წარმართი, არამედ იყო მოწყალე და შემწე ყოველთა ჭარეულთა; რამეთუ A 19 სმენილ ³ იყო მცირედ რამე სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრის- ტესი, და აქუნდა რამე სიყუარული ქრისტესია ამან მეფობასა შინა მისსა აკრიბა ⁴ ქართლს შინა კლვა ყრმათა, რომელსა შესწირველი- ან კერპთა მსხუერპლაქად. ვიდრე იყო იგი მეფედ, არღარავინ კლვი M 170 და ყრმათა კერპათათუის, არამედ ცხოვარსა და ზროხასა. ამისთუისცა ეწოდა რევ მართალი. იყო და მოკუდა. ოცსა. და შემდგომად ამისსამეფობდა ძემისი ოცდაერთსა ⁵ . და შემდგომად ვაჩესსა მეფობდა ძე ვაჩესი ბაკურ. ოცდაორსა. და შემდგომად ბაკურისსა მეფობდა ძე ბაკურისი მირდატ ⁶ . ჭ 75 ოცდასამსა. და შემდგომად მირდატისა ⁷ მეფობდა ძე მისი ასფაგურ. და ამან აღაშენა ციხექალაქი უჯარმა. ალექსანდრეს მეფობითგან ესე ყოველნი მეფენი მეფობდეს და იყვნეს კერპთმსახურნი; და ესე ას- ფაგურ ⁸ იყო (აფსაგურ) უკანასკნელ ⁹ მეფე ფარნავაზიანთა ნათესა- ვისა. ამის-ზე მეფე იქმნა სპარსეთს ქასრე ანუშარვან ¹⁰ სასანიანი, რომელმან მოსრნა მეფენი აჟღალან[იანნი, რომელი იცნობების არ- დაბირობით ¹¹ , ვითარნცა წერილ არს ცხოვრებასა სპარსთასა. მაშინ A 20 სომხითს მეფე იქმნა, რომელსა სახელი ერქუა კოსარო ¹² . ამან კოსარო	10
	და შემდგომად მირდატისა ⁷ მეფობდა ძე მისი ასფაგურ. და ამან აღაშენა ციხექალაქი უჯარმა. ალექსანდრეს მეფობითგან ესე ყოველნი მეფენი მეფობდეს და იყვნეს კერპთმსახურნი; და ესე ას- ფაგურ ⁸ იყო (აფსაგურ) უკანასკნელ ⁹ მეფე ფარნავაზიანთა ნათესა- ვისა. ამის-ზე მეფე იქმნა სპარსეთს ქასრე ანუშარვან ¹⁰ სასანიანი, რომელმან მოსრნა მეფენი აჟღალან[იანნი, რომელი იცნობების არ- დაბირობით ¹¹ , ვითარნცა წერილ არს ცხოვრებასა სპარსთასა. მაშინ A 20 სომხითს მეფე იქმნა, რომელსა სახელი ერქუა კოსარო ¹² . ამან კოსარო	30

¹ საბერძნეთით MB. ² აფროდიდოს M, აფროდიტის (აფროდიტა) B. ³ ესმე-
ნი A. ⁴ აკრიბა A., არღარავის უტევა MB. ⁵ ოცდაერსა A. ⁶ მიდრატ A. ⁷ მი-
დრატისა A. ⁸ აფსაგურ. ⁹ უკანასკნელ A. ¹⁰ ანუ შირვან ანუ: შარვან AM.
¹¹ არღამირობით B, არა დათრობით A, ¹² არღამირობით M. ¹² კოსაროს B.
კასრი M.

M171 სომეხთა მეფემან, უწყო ბრძოლად ქასრე მეფესა სპარსთასა და შეეწეოდა მას ასვაგურ, მეფე ქართველთა. ამან¹ ასვაგურ განა-
 ხუნის კარნი კავკასიანთანი და გამოიყენანის ოგსნი, ლეკნი და ხა-
 ზარნი, და მივიდის კოსარო მეფისა თანა ბრძოლად სპარსთა. და პირ-
 ველსა შესულასა სპარსეთად ეწყო მეფესა სპარსთათა. და აოტეს
 5
 ამათ. მიერთგან ვერაოდეს წინააღუდგა. და განამრავლეს შესულა
 სპარსეთად წარტყუნვად.

თავი მეოთხე

შემოსულა სპარსთა ქართლს. მეფობა მირიანისი ქასრეს ძისა.

ვითარ იოტეს სომეხთა, ქართველთა და ჩრდილოსა ნათესავ-
 10
 თა მეფე სპარსთა, და განამრავლეს შესულა სპარსეთს და ოკრება
 ჭ76 სპარსეთისა, და ვერდარა ოდეს წინააღუდგა მეფე სპარსთა, მა-
 შინ მეფემან სპარსთამან, სავსემან მწუ[ხარები]თა, მოუწოდა მთა-
 M 172 ვართა სოფლისათა და ერისთავთა, [და ყო განზრახვა] და ეძიებ-
 A 21 და ღონესა ბოროტსა მოწევნულსა, [და აღუთქუმიდა ნიჭსა დიდსა
 15 და პატივსა, რომელ უძლოს ღონე შურის-გებისა ხოლო კრებულ-
 სს მას შორის იყო წარჩინებული ერთი მთავარი, სახელით ანაკ
 ნათესავისაგან კოსორისა², სომეხთა მეფისა. აღდგა იგი, წარმოდგა
 და თქუა: „ოტებულ არს სპა ჩუენი კოსორ სომეხთა მეფისაგან,
 აწყუედილ არიან მკედარნი ჩუენნი, და დასდებია შიში და ძრწო-
 20 ლა³ მათი სპარსთა ზედა, და განძლიერებულ⁴ არიან იგინი, და ვერ
 ძალ გუიც წინააღდგომად მათდა. აწ ესე არს განზრახვა ჩემი, რა-
 თა მშუიდობითა და ვედრებითა⁵ და ხარკისა მიცემითა
 დავამშუიდოთ
 კოსორ⁶ მეფეს“. ესე რომელ თქუა ანაკ⁷, არა გულითა თქუა, არამედ სი-
 25 მრავლესა მას უფარვიდა გულისა მისისა განზრახვასა. მიეხლა მეფე-
 სა და თქუა: „ა რ ა ე ს ე უ წ ყ ო დ ე , რ ა მ ე თ უ ე ს ე ა რ ს გან-
 ზრახვა ჩემი, რომელ ვთქუ, ვითარმედ ღირს მყავ მართად ზრახვად
 შენ წინაშე, და ვავუწყო მეფობასა შენსა გულის ზრახვა ჩემი
 M 173 მაშინ წარჩინებულთა მათ იზრახეს [თუის]-თ[უის]ად წინაშე მეფისა
 ჭ 22 და წარვიდეს. მაშინ [მოუწოდა ფარულად]⁸ | მეფემან ანაკს და
 რქუა ანაკ: „მეფე, ცხოვნი უკუნისამდე, მე გიძიო ღონე შურის-
 გებისა კოსორს ზედა, წარვიდე დედა-წულით ჩემითურთ, და მო-
 მენდობის იგი ნათესაობისათუის, და სუემან შენმან მოავლინოს
 კეთილად, და მოვკლა მეფე იგი და დავდვა თავი ჩემი შენთუის“.

¹ ამან ამან A. ² კასრო M, კოსაროს B. ³ ზრწოლა M. ⁴ განძლიერებლ A.
⁵ ვედრებისა A. ⁶ კასრო M, კოსარო B. ⁷ ანმა M, ანაკ AB. ⁸ ასეა M-ში, A-ში
 დარჩენილი ნაშთების მიხედვით უნდა ყოფილიყო „ფარულად მოუწოდა“.

სთნდა განზრახვა ესე მეფესა, და მოკლეთა დღეთა წარმოვიდა ანაკ
 და ძმა მისი დედა-წულითა მათითა რეცა განდგომად სპარსთა მე-
 ფისაგან; და მოვიდა საზღვართა სომხითისათა¹, ქალაქსა, რომელსა
 ჭ77 რქუიან ხილახილა², საზამთროთა ადგილთა სომეხთა მეფეთასა. იხი-
 5
 ლა რა მეფემან კოსორო³. დიდითა პატივითა შეიწყნარა, | რამეთუ
 ყოვლითა სიმარჯუითა მისლვასა მისსა სარწმუნოდ აჩუენებდა, და ხედ-
 ვიდა⁴ მ ე ფ ე , რ ა მ ე თ უ ყ ო ვ ე ლ თ ა ს ა ხ ლ ე უ ლ თ ა მ ი ს თ ა მ ი-
 M 174 ემართა. მაშინ მეფემან მისცა პატივი, მეორე დიდი⁵ მისსა საყდა[რთა
 აღიყვანა სიხარულით და განსუენებით. დაყუნ[ეს რა დღ]ენი ზამთრი-
 A 23 სანი, და მოიწივნეს დღენი ზაფხულისანი, [და განდიდნეს მდი]ნარენი,
 10
 წარმოვიდა მეფე და მოვიდა არატსა⁶ | ქალაქსა, და განმზადებულ
 იყო კოსორ⁷ მეფე კუალად შესლვად სპარსეთს. მაშინ დღესა ერთ-
 სა განვიდა მეფე ნადირობად, და გაჰყვეს თანა ანაკ და ძმა მი-
 სი, და იპყრნეს მახუილნი ლესულნი ფარულად საწუიმარსა შინა⁸ და

პოვეს დრო⁹ და მოკლეს მეფე და ივლტოდეს. ხოლო დევნა უყვეს მთავართა სომხითისათა, მიუსწრეს ვიეთმე ჳიდსა, და რომელთამე მოუსწრეს ფონსა და იწყუდინეს იწროსა შინა; და ვერვინ წაუვიდა და მოკლნეს იგინიცა.

და მოსრნეს ყოველნი ნათესავნი მისნი, თუინი ერდაშთეს ორნი შვილნი მათნი. აღიხუნეს მამამჴუმეთა მათა: ერთი შეივლტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა, მეორე საზღვართა სპარსეთისათა. ვითარცა ესმა სპარსთა მეფესა ქასრეს სასა[ნი]ანსა, და წარმოემართა ყოვეითა ძალითა მისითა: მოვიდა პირველად სომხითს, დაიპყრა სომხითი, მოსრა და ტყუე ყო ყოველი ნათესავი¹⁰ სომეხთა მეფისა. ხოლო ერთი მე კოსორ¹¹ მეფისა, მცირე ყრმა, შეივლტოდა საზღვართა საბერძნეთისათა და [მუნ] იზარდებოდა, რომელსა ერქუა თრდატ. მაში[ნ ვითარცა დაი]პყრა სპარსეთი სომეხთ[ა მე]ფემან, წარვიდა ასფაგორ ქა[რ]თველთა მეფე ოესეთს, რათამცა მოიმატნა სპანი ოვსეთით და ბაამაგრნა ციხე-ქალაქნი რაჟამს შევიდა ოვსეთად, ეწია სიკუდილი და მოკუდა მუნ. ამას ასფაგურს არა ესუა¹² მე. არამედ ასული ერთი. მაშინ შეკრბეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი მცხეთას ქალაქსა სპასპეტის თანა, რომელსა ერქუა მაეჟან. ზრახვა ყვეს ერთბამად სავსეთა მწუხარებითა და თქუს: უარა ვაფუფლოთ გულთა ჩუენთა¹³ მწუხარება, რათა არა მიგუედლოს გონიე-

¹ სომეხთასათა A. ² ხალხაითა M, ხილადა B. ³ კასორ M, კოსაროს B. ⁴ ხედვითა A. ⁵ მეორე დიდი A, მეორედად B, მეორედ M. ⁶ არარატსა MB. ⁷ კასროს M. კოსარო B. ⁸ საწიმარსა ქუეშე სტეოდეს (სტეოდესა B.) MB. ⁹ დრო A, დარი B, ჟამი M. ¹⁰ ნათესავი A. ¹¹ კასრო M, კოსაროს B. ¹² ესუ A. ¹³ ჩუნთა A. ¹⁴ მიგუედლოს A.

M 176 რობა, გარნა ვიძიოთ ღონე ჳირთა და განსაცდელთა ჩუენ[თათუ]ის. მ ა შ ი ნ თ ქ უ ა მ ა ე ჟ ა ნ ს ჰ ა ს ჰ ე ტ მ ა ნ : „უ კ ე თ უ მ ც ა ი ყ ო ძალი ესეოდენი, ჩუენცა სპარსთა მესამედი¹ შევესწორებოდით, დავმცავსხენით² თავნი ჩუენნი სიკუდილად და წინააღუდეგით მათ. და თუმცა იყო მკუიდრი მეფისა ჩუენისა, ანუ ნათესავი მეფეთა ჩუენთა, რომელ ღირს იყო მეფობასა, დავდეგითცა ციხე-ქალაქთა შინა, დავსხენითმცა³ თავნი[ი] სიკუდილად, ვჳამეთმცა ჳორცი კაცისა, ვითარცა პირველად [მამათა ჩუენთა. ა]რამედ მოწევნადსა⁴ ესრეთ მოუვლენია: მო[იკლა სპარსთაგან დიდი იგი მეფე] სომხითისა, წაღებულ | არს სომხითი, რომელსა ეკიდა სამეუფო ჩუენი, და აღუღია პირი მისი სპარსთა მეფეთა შთანთქმად ყოვლისა ქუეჟანისა. არავინ არს წინააღმდეგომი მისი, და დარჩომილ ვართ ჩუენ ობლად, ვითარცა ცხოვარნი უმწყემსონი. ა წ ე ს ე ა რ ს გ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ა ჩ ე მ ი რ ა თ ა მ [ო ვ] ა გ [ო თ] წ ი ნ ა | მეფეთა სპარსთასა მორჩილება და ვითხოვოთ მისგან წყალობა და მე მისი მეფედ ჩუენდა, და ვევედრნეთ, რათა შერთოს ძესა მისსა ცოლად ასული მეფისა ჩუენისა ასფაგურისი; ვაუწყოთ ქალისა მის ნათესაობა ნებროთიანთა⁵ და დიდებულთა არშაკონიანთა, და ვითხოვოთ მისგან დამჳირვა სჯულსა⁶ ზედა მამათა ჩუენთასა, და ვითხოვოთ ჩუენ თანა არა აღრევა სპარსთა და წარჩინებულად პყრობა ჩუენი ნუ უკუე შეიწყნაროს ვედრება ჩუენი და ყოს ესე ყოველი ჩუენ ზედო და უკეთუ სჯულსა მამათა ჩუენთასა მიგუილებდეს, და ჩუენ ზედა სპარსთა წარჩინებულ ჳყოფდეს, და ნათესავსა მეფეთა ჩუენთასა მოსწყუედდეს, მაშინ [სი]კუდილი უმჯობეს არს თავთა ჩუენთა[თუ]ის[... მონახვასა ესევითარისასა⁸. დავსხნ[ეთ თავნი ჩუენნი ცი]ხეთა. და ქალაქთა შინა და მოვსწყედეთა, ყოველნი". მაშინ ეწამნეს ყოველნი ერისთავნი ზრახვასა მაეჟანისსა და წარგზავნეს მოციქული წინაშე სპარსთა მეფისა. და მოაჳსენეს | ესე ყოველი, რომელ განეზრახა.

ხოლო გამოიკითხასა სპარსთა მეფემან პირველად ქალაქისა მცხეთისა, და უთხრეს სივრცე და სიმაგრე⁹ მისი, და მახლობელობა ხაზართა და ოვსთა. და კულად გამოიკითხა გუარი ასფაგურისა ასულისა, და უთხრეს ნათესაობა ნებროთიანთა და არშაკონიანთა. ფარნავაზიანთა. კეთილად სთნდა სპარსთა მეფესა, და შეიწყნარა ვედრება¹⁰ ქართველთა, რამეთუ თუითცა

¹ მესედთა MB. ² დამცავისხენით M, დავმცავსხენით A. დამცავსცენით B. ³ დამცავისხენით M, დამცავსცენით B. ⁴ ჟამთა მოწვეწნადსა B, ჟამთა მოწვეწნისა M. ⁵ ნებროთანთა A. ⁶ სჯულისა A. ⁷ უკეთუ < ⁸ ვიდრე მონახუა ესევითარისა B, ვიდრე მოწვეწნა ამისი ჩუენ ზედა M. ⁹ სიმაგრე A. სიგრძე MB. ¹⁰ ვედრედრება A.

უკეთესად გამოარჩია და მას ჟამსა¹ დასმა ძისა მისისა მეფედ. რამეთუ ყოველთა ქალაქთა სპარსეთის², ქართლისა და რანისა, მის კერძოთა, ყოვლისა უფროსად და უმაგრესად გამოარჩია მახლობელად ჩრდილოთა მტერთა, რათა ბრძოდეს მათ მუნით, და იპყრობდეს ყოველთა კავკასიანთა. აღასრულა ყოველი სათხოველი ქართ[ვე]ლთა, და მისცა ყოველსა ზედა ფიცი და აღთქმა, და მოვიდა მ[ცხეთას], და მიეგება მათეჲს სპასპეტი დ[ა] ყოველნი ერისთავნი [ქართლისანი. მაშინ მოიყუანეს ა]სული ასფაგურ მეფისა ს ა მ შ უ ი ლ³ [. და შ ე რ თ ო] იგი სპარსთა მეფემან ძესა თუისსა, რომელ ჰყვა მუნით შუიდისა წლისა, ნაშობი⁴ მჭევალისა, რომელსა ერქუა სპარსულად მირან და ქართულად მირიან. ესე მირიან იგი არსა რომელმან ჟამსა სიბერისა მისისას იცნა ღმერთი დამბადებელი და შეიწყნარა სახარება მოციქულთა წმიდისა ნინოს მიერ, იქმნა აღმსარებელ წმიდისა სამებისა და თაყუანისმცემელ ჯუარისა პატრონისა.

[თავი მეხუთე] 15

ჟ 80 | აწ ვაჟსენოთ ცხორება მირიანის ძისა ქასრე არდაშირისა სასანიანისა

ვითარცა შეიწყნარა მეფემან ქასრე ვედრება ქართველთა, და შეჰრთო ძესა მისსა მირიანს ასული ქართველთა მეფისა: და მისცა და დასუა მეფედ მცხეთას, და მისცა ქართლი, სომხითი, რანი. მოვაკანი და ერეთი⁵ და იყო მირიან წლისა შუიდისა, და თანა ჰყვა მეფესა დედა მირიანისი, და არა დაუტევა იგი მიქრიანს თანა, რამეთუ უყუარდა დედა მირიანისი, ვითარცა თავი თუისი, არამედ დაუტევა მამამძუმედ და განმგებელად წარჩინებული ერთი, რომელსა ერქუა მარვანოზ, და დაუტევა ორმოცი ათასი მკედარი სპარსი [რჩ]ეული, და არა დასხნა ქართლისა საზღვარ[სა სპარსნი იგი], [ფიცისა მისთუის, რომელ ფიცებულ იყო ქართველთად⁷, არამედ დასხნა ჰერეთს⁸ და მოვაკანს და სომხითს. და უბრძანა მირვანოზს, რათა სპარსთა მათგანი რჩეული შუიდი ათასი მკედარი ქალაქსა შინა იპყრას მცველად ძისა მისისა. და ესრეთ დაეზავა⁹ ქართველთა¹⁰, და კარნი და ციხენი [და]ქალაქნი ყოველნი იპყრნეს ლაშქრითა სპარსითა. ხოლო სხუა სიმრავლე სპარსთა არა

¹ და მას ჟამსა A, მცხეთას MB. ² სომხითისა B, სომხითისათა M. ³ სამშუილ. A, ⁴ სახელით აბებორა M, რომელსა ერქუა B. აბეშურა B. ⁵ ნშობი A. ⁶ ერეთი A, რეთი M, ჰერეთი B. ⁷ მირვანოს B, მირავანოზ M. ⁸ ქართველად A. ქართულთა M. ⁹ ჰქარეთს A. ¹⁰ დაეზავ A. ¹⁰ ქართვეთა A.

იყო ქუეყანასა შინა თანაღრეულად. „და ი ც ო ს შ ვ ი ლ ი ჩ ე მ ი ო რ ს ა ვ ე ს ჯ უ ლ ს ა ზ ე დ ა : მ ა მ ა თ ა ს ა და ც ე ც ლ ი ს - მ ს ა . ხ უ რ ე ბ ა ს ა , და თქუენთა კერპთასა“, რამეთუ პირველ ამაზედა მოეცა ფიცი.
და წარვიდა მეფე და ყოველნი წარიხუნა ჴევნი კავკასიანთანი, და დასხნა¹ ყოველგან მთავარნი, და უბრძანა მათ ყოველთა რათა იყუნენ მორჩილ ძისა მისისა მირიანისსა. და უბრძანა მამამძუმესა მისსა მირვანოზს, რათა ბრძოლიან ხაზართა, და წარვიდა მეფე.

ჭ 81	ხოლო ამან მირვანოზ მატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და უმეტეს ყოველთასა მოამტკიცნა ზღუდენი ნ[ეკ]რეს ქალაქსა. აღი- ზარდა მირვან მსახურებასა შინა შუიდათა მათ კერპთასა და] ცე- ცხლისასა. და შეიყუარნა ქართველნი და დაივიწყა ენა სპარსულ],	10
A 29	და ისწავა ენა ქართული. და მატა შემკობა კერპთა და ზომონთა კეთილად იპყრნა ქურუმნი კერპთანი, და ყოველთა მეფეთა ქართ- ლისათა უმეტეს აღასრულებდა მსახურებასა კერპთასა, და შეამკო საფლავი ფარნავაზისი. ესე ყოველი ქართველთა სათნოებისათუის ქმნაი კეთილად იპყრნა ქართველნი ნიჭითა და ყოვლითა დიდე- ბითა. და შეიყუარეს იგი ყოველთა ქართველთა უმეტეს ყოველთა მეფეთასა. და მეფობდა მირიან მცხეთით გაღმართ ქართლს, სომ- ხითს, რანს. ერეთს, მოვკანს და ეგრს.	15
M182	და ვითარ იქმნა მირვან თხუთმეტისა წლისა, მოუკუდა ცო- ლი, ასული ქართველთა მეფისა, და ამას ზედა ამოსწყდა მეფობა და დედოფლობა ქართლსა შინა ფარნავაზიანთა მეფეთა. შეწყუბდეს ყოველნი ქართველნი სიკუდილსა ზედა დედოფლისა მათისასა, არა- მედ დაადგრეს ერთობასა ² ზედა მირიანისსა, არცა მალ ედვა, არცა ვინ იყო ფარნავაზიანთა ნათესავი, რომელ ღირს იყო მეფედ, და მეფობდაცა ³ მეფობა მირიანისი.	20
A 30	ხოლო ამან მირიან მეფე მან მატა კეთილსა ქართველთასა, და მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, პონტოთ, ასუ- ლი ოლიდოტოსისი ⁴ , სახელით ნანა. და იწყო ბრძოლად [ხაზართა, და მარადი]ს ბრძოლის; ოდესმე გაადგიან მირიანს ლეკნი, და მათ გამოიყვანონ ხაზარნი; მიეგებოს ერეთი ანუ მოვკან და მუნ ეწევის ოდესმე გაადგიან მირიანს, გამოიყვანონ დურწყუკთა და დიდოთა,	30
M 183	და მაშინ ეწყვის, ვერაოდეს სძლეს ხაზართა, ყოვლად მირიან	
ჭ 82	სძლის; და ესრეთ მრავალგზის გარდაიკადა წყობა ხაზართა. და	35

¹ დასცინა A, M. ² ერთობასა A, ერთგულებასა B, ერთგულებასა M.

³ მეფობდაცა A, შეიტკბეს ამის მიზეზისათვის B, შეიკრიბა სამის მიზეზისათვის M. ⁴ ოლიდოტოსისი AM, ულიოტორისი B.

A 31	უფროსი ლაშქრობა მისი იყვის დარუბანდს, რამეთუ მოვიდიან ხა- ზარნი და მოადგიან დარუბანდს ¹ , რათამცა წარიღეს და მუნ განა- ღეს კარი ფართო, და მუნით იწყეს გასულად სპარსთა ზედა. ხო- ლო ოდეს მოვიდიან ხაზარნი დარუბანდს, წარვიდის მირიან შუე- ლად დარუბანდისა: და ოდესმე უომრად მირიდიან ხაზართა, და ოდესმე ბრძოლითა აოტნის.	5
M 184	ხოლო ვითარი ქმნა მირიან ორმეოცისა წლისა, მოკუდა მამა მისი, სპარსთა მეფე,) და დაჯდა მეფედ მმა მირიანისი უმრწა- მესი ² , რომელსა ერქუა ბარტამ. ვითარცა ესმა მირიანს, მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, შეკრიბნა და წარემართა ბ[აღდადს], რათამ- ცა დაჯდა საყდართა მამისა. ხოლო მამამ[ნცა მისმან შეიკ]რიბნა სპანი ურიცხუნნი და მოეგება ბმძოლად. და შეკრბეს გემსა ზედა ნისბანისსა ³ . და ვითარცა იხილეს მოხუცებულთა და მარზაპანთა სპარსეთისათა, ვითარმედ მახუილი დაეცემის ურთიერთსა, აღდგეს მათ შორის მოციქულად და ბჰედ, დასჯერდეს ორნივე მეფენი ბჰობასა მათსა, დასხდეს ბჰედ მირიან სარჩლა: „მე პირმშო მვილი ვარ მამისა ჩემისა, და საუფლისწულოდ ებომნეს უცხონი ქუეყანანი მკლავითა წახმულნი, და მუნ ყოველნი დღენი ჩუენნი ⁴ დამიყოფიან ბრძოლასა შინა ხაზართასა, და მრავალგზის სისხლითა ჩემითა და- მიცავს სპარსეთი ხაზართაგან. ამისთვის ჩემი არს საყდარი მამისა ჩემისა“ ხოლო ბარტამ იტყოდა ამას: „თუცა პირმშო არს, ნაშობი არს მკელისა და ნაშობსა მკეკლისასა ეყოფის სუედ, რომელ მას მიხდომიან სამეფონი; მე ნაშობი ვარ ინდოთა მეფისა ასულისა, სპარსთა მეფისა ⁵ , და მოგსმენია ⁶ ანდერძი მამისა ჩემისა, და მოგი- ნახავს, რამეთუ კელითა მისითა დამადგა გურიგუინი თავსა“ ხოლო გაბჰეს და მისცეს მქეფობა სპარსთა ბარტამს, ხოლო მირიანს გუ- ლის სადებელად [მისც]ქეს ბარტამისგან ჯაზირეთი და შამის ნა- ხევარი და ადარბადაგანი. ესე ქართლსა, სომხითსა, რანსა, ერეთსა	10
M 185		15
A 32		20
ჭ 83		25

და მოკვანსა ზედა მოურთეს. და წარმოვიდა მირიან. ვიდრედა იყო მუნ, გარდამოვლეს ოვსთა ფეროშ და კავატა⁷ და განწყუნეს ქართლი. მირიან გარესგარ გარდავიდა ოვსეთით, და მოტყუნა ოვსეთი, და მოუწია ხაზართა, გარდამოვლო გზა დვალეთისა და მოვიდა შინა. და შემდგომად ამისსა რაოდენთამე წელთა ჩუუულე-

30

¹ რამეთუ მოვიდიან ხაზარნი და მოადგიან დარუზანდს MB (A-ს გადამწერს გამოუტოვებია კიდურმსგავსების შეცდომით). ² უმრწამესი AM, უმრწემესი B. ³ ნასიბისასა MB. ⁴ ჩემნი MB. ⁵ მეფისა A, დედოფლისა MB. ⁶ მოგისმენია MB. ⁷ კავცია MB.

ბისაებრ მოვიდეს ხაზარნი ბრძოლად დარუზანდისა. ხოლო მირიან წარვიდა შუელად დარუზანდისა, და ვიდრე იგი სრულ იყო წყობად ხაზართა, მ ა შ ი ნ მ ე ფ ე გ უ თ თ ა ს კ ი თ ა ს კ ა რ ს ე თ ი ს ა თ ა უ რ ი ც ხ უ ი თ ა შევიდა საბერძნეთად. ხოლო მეფე ბერძენთა შეკრბა სპითა მისითა და წინააღუდგა. მაშინ მეფემან გუთთამან სთხოვა ბრძოლა თავის-თავ კეისარსა. ხოლო კეისარსა ვერ ძალ ედვა ბრძოლა მისი. და იყო ძე კოსორო¹ სომეხთა მეფისა, სახელით თრდატ, რომელი ვაკსენეთ, აღზრდილ იყო საბერძნეთს და იყო იგი გოლიათი. მას ჟამსა იყო [იგი] სპათა თანა ბერძენთასა და იგი გამოარჩიეს ყოველთა სპათა (თანა) ბერძენთა(სა), და შემოსეს იგი სამოსლითა და² საჭურველითა კეისრისათა, და კეისრისა სახითა გაგზავნეს ბრძოლად გუთთა მეფისაა გამოვიდა მუნით ბუთთა მეფე. და მიეტეენეს ურთიერთსა³ ბრძოლად. სძლო თრდატ და ველად შეიპყრა, და აოტეს ბანაკი გუთთა ხოლო კეისარმან მისცნა სპანი და გამოგზავნა სომხითს მამულსა თუისსა. შემოვიდეს და გამოასხნეს ერისთავნი მირიანისნი.

მ ა შ ი ნ მ ი რ ი ა ნ შ ე მ ო ი ქ ე ა წ ყ ო ბ ი ს ა გ ა ნ ხ ა ზ ა რ თ ა ს ა, და მოიყვანა თუისი მისი სპარსეთით ნათესავი | მეფეთა, სახელით ფეროზ; და მან მოიტანა სპა დიდი. ამას ფეროზს მისცა ქუეყანა ხუანანიტგან ბარდავამდინ⁴ ორივე კერძი მტკ|ურისა, სხუაცა ძალი მისცა სპარსეთით, და უწყო ბრძოლა თრდატს. ოდეს მირითის ძალი თრდატ საბერძნეთით და მომართის მირიანს, ვერ ძალ ედვის მირიანს წინააღდგომად და გაამაგრნის ციხე-ქალაქნი⁵; და მოვლის თრდატ ქუეყანა მისი, და ოდეს განძლიერდის მირიანსპარსეთით, ვერ წინააღუდგის თრდატ, და მოვლის სომხით[ი. და] ესრეთ დაუცხრომელად იყვის შფოთი მათ შორის, და არ[ავინ |იპოვა მარტოდ მბრძოლი თრდატისა და სახელოვან იქმნის იგი ყოველსა ქუეყანასა, და სძლო ყოვლადვე მბრძოლთა მისთა, ვითარცა წერილ არს სომხითისა შინა⁷.

შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა მ ე ფ ე ი ქ მ ნ ა ძ მ ი ს წ უ ლ ი ⁸ მირიანისი, ძე ბარტამისი⁹ მოუვლინა მირიანს მოციქული და რქუა: „რათა შევკრბეთ, გარდავლოთ სომხითი და შევიდეთ ს|აბერძნეთად“. მაშინ გამოვიდა სპარსთა მეფე, და მიეგება მირიანს, და შეკრბა ურიცხუი, ვითარცა თომანი ველთანი და ფურცელნი ხეთანი

5

M 186

A 33

ჭ 84

M 187

A 34

M 188

10

15

30

¹ კასრო M, კოსაროს B. ² და < A. ³ ერიერთსა A. ⁴ არდავამდინ A. ⁵ ცხე ქალაქნი A. ⁶ განჯლიერდის A. ⁷ სომხითისა შინა A, ცხოვრებასა შინა სომხითისასა M, ცხოვრებასა სომეხთასა B. ⁸ ძმისძული A. ⁹ მესამე ძმა მირიანისი და ბარდაშისი M.

სიმრავლითა. და გარდავლეს სომხითი, და ვერ წინააღუდგა თრდატ, არამედ გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი წარტყუნეს სომხითი და შევიდეს საბერძნეთად, და ვერ წინააღუდგა მათ ბერძენთა მეფე კოსტანტინე, და შთავარდა მწუხარებასა შინა. და იწყეს მოტყუნევად საბერძნეთისა.

მ ა შ ი ნ ა რ წ მ უ ნ ე ს კ ა ც თ ა ღ მ რ თ ი ს - მ ს ა ხ უ რ თ ა მეფესა კოს-

5

	ტანტინეს და თქუეს, ვითარმედ: „ვიხილეთ საკუირველება ქრისტესი და ძლევა მტერთა მისთაგან, ვითარ ყოველნი მოსავნი ქრისტესნი წარძლუნებითა ჯუარისათა სძლევენ მტერთა მათთა“. კოსტანტინე მეფემან ირწ[მუნა] მათი, ვითარცა წერილ	10
A 35	არს ესე მოქცევასა ¹ ბერძენთასა განცხადებულად ნათელ ილო კოსტანტინე და წარმოიძლუნა სახე ჯუარისა, ეწყო სპათა მათ ურიცხუთა სპითა მცირითა, და ძალითა ქრისტესითა აოტა ზანაკი მათი,	
ქ 85	და მოსრა სიმრავლე მათი ივლტოდეს ორნივე მეფენი მცირედითა მკედრითა, და მოუდგა უკანა კოსტანტინე და შევიდა საზღვართა მათთა, სპარსთა მეფე შევიდა მეოტი სპარსეთად. ხოლო მირიან დადგა ქართლად და გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი. უღონო იქმნა მირიან და შეემინა ოტებასა სრულიად ქართლი, რამეთუ აწყუედილ იყუნეს წყობასა მას შინა ყოველნი წარჩინებულნი მათნი, სპარსნი და ქართველნი. წარგზავნა მოციქული წინაშე კოსტანტინესა მეფესა, ითხოვა მისგან მშუიდობა, და აღუთქუა მას მსახურება და მოწყმედა ² სპარსთა. სთნდა კოსტანტინეს, რ ა მ ე თ უ შ ი შ ი ა ქ უ ნ დ ა კ უ ა ლ ა დ ს კ ა რ ს თ ა მ ე ფ ი ს ა გ ა ნ , დ ა შ ე მ წ ე ო ბ ი ს ა თ უ ი ს ე რ ა ხ ა მ ი რ ი ა ნ ს . ა დ ი ლ ო შ ვ ი ლ ი მ ი რ ი ა ნ ი ს ი მ ზ ე ვ ლ ა დ , რ ო მ ე ლ ს ა ე რ ქ უ ა ბ ა ქ ა რ , დ ა დ ა ა მ ო ყ უ რ ნ ა თ რ დ ა ტ დ ა მ ი რ ი ა ნ , დ ა ა მ ზ ა ხ ნ ა ³ . დ ა მ ი ს ც ა თ რ დ ა ტ ⁴ ა ს უ ლ ი მ ი ს ი , რ ო მ ე ლ ს ა ე რ ქ უ ა ს ე ლ ო მ ე ნ ,	15
M 189	ძესა მირიანისსა ცოლად, რომელსა ერქუა რევ. უჩინა საზღ[უარი] ესრეთ: რომელთა ქუეყანათა მდინარენი დიან სამხრით და მიერთვიან რახსსა, ესე ქუეყანანი თრდატის კერძოდ დაყარნა; ხოლო, რომელთა ქუეყანათა მდინარენი დიან ჩრდილოთ და მიერთვიან მტკუარსა, მირიანის კერძად დაყარნა. ესრეთ გაუგო კოსტანტინე მეფემან, შუამდგომელ ექმნა და წარვიდა. მეფობდა მირიან ქართლს, რანს, ერეთს და მოვკანს, და აქუნდა ეგრისიკა ვიდრე ეგრის წყლამდე, და მისცა ძესა მისსა რევს საუფლისწულოდ კახეთი და კუხეთი, და დასუა იგი უჯარმას; და ცხონდებოდეს იგინი უჯარმას. ხოლო სიძესა მირიანისსა ფეროზს აქუნდა ქუეყანა, რომელი	20
M 190		25
A 36		30
		35

¹ მოქცევასა A. ცხორებასა M, ცხოვრებასა B. ² მოსწყდა A, მოწმუდად B, განდგომა (სპარსთაგან) M. ³ და ამზახა M, ამზახლნა B. ⁴ თედრატ A. ⁵ სალომე MB

M 191	ზემო ვაქსენეთ მიცემული მირიანისგან, და იყო მუნ ერისთავად. მასჟამსა მოსულ იყო წმიდა და ნეტარი დედა ჩუენი და ემზაზი ნინო მცხეთას შინა, და დაეყო სამი წელი, და განცხადა ქება ¹ ქრისტეს(ი) სჯულისა, და იქმოდა კურნებათა თუინიერ წამლისა; ქმამალად იწყო ქებად ² სჯულსა ჭემმარიტსა ქრისტეს ღმრთისასა.	5
-------	--	---

ქ 86 | მოქცევა მირიან მეფისა და ყოვლისა ქართლისა³ წმიდისა და ნეტარისა დედისა ჩუენისა ნინო მოციქულ[ისა] მიერ.

A 37	პირველად ვაქსენოთ ცხორება და ნეტარება წმიდისა დედისა ჩუენისა და ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელისა ნინო მოციქულისა, რომელი თუით მანვე ნეტარმან მოგუითხრა ჟამსა აღსარებისა მისისასა, რომელი აღწერა მორწმუნემან დედოფალმან სალომე უჯარმელმან, ძის ცოლმან მირიან მეფისამან ასულმან თრდატისმან. მათ ჟამთა, ოდეს წმიდა იგი კაბადუკელი იწამა ქრისტესთუის, იყო კაბადუკიით ქალაქით კაცი ვინმე, მთავართა შესაბამი მონა ღმრთისა, სახელით ზაბილონ. წარვიდა რომელ წინაშე მეფისა მსახურებად	10
M 192	და ნიჭის მოღებად. მათვე ჟამთა კაცი ვინმე იყო კოლასტასა ⁴ შინა. და ესხნეს მას ორ შვილ ძე და ასულ: სახელი ძისა მისისა იობანელ ⁵ , ხოლო ასულსა სოსანნა ⁶ . ადესრულნეს მეუღლენი იგი, დარჩეს დამანი ობლად. აღდგეს და წარეიდეს ქალაქად წმიდად იერუსალიმად და მიევედრნეს. ე ს ე მ ძ ა ი ო ბ ა ნ ე ლ ი მ ი ე მ თ ხ უ ი ა დ ე ვ ტ ა ლ [ა რ] -	15
		20

ობასა⁷, ხოლო სოსანა მსახურებდა ნიაფორსა სარა ბეთლემელსა.

ხოლო ესე ჭაბუკი კაბადუკელი ზაბილონ მიიწია წინაშე
 მეფისა; და აღდგომილ იყუნეს [მას ჟამსა ბრანჯნი ბრძოლად რომ-
 25
 A 38 თა, ველსა ზედა პატალანისასა. მის[ცა] | უფალმან ძალი ზაბილონ⁸
 ჭაბუკსა და ქმნა წინა(შე)აღდგომა მტერთა ურიცხუ(ნი), და აოტნა
 ბრანჯნი, და შეიპყრა მეფე ბრანჯითა და მისნი მთავარნი მრავალ-
 M 193 ნი და | მოიყვანა წინაშე მეფისა მეფე ბრანჯთა და ყოველნი იგი
 მთავარნი; ხოლო მეფემან განაწესა სიკუდილი მათი. მაშინ იწყეს
 ტირილად ბრანჯთა და ევედრებოდეს ზაბილონს: „მოგუეც პირვე-
 30
 ლად სჯული შენი და შეგუიყვანენ ტაძარსა შენსა, და მაშინ იყვენ
 სიკუდილი ჩუენის რამეთუ შენვე გიპყრიედ და შენვე ყავ ჩუენ ზე-
 და, და უბრალო იქმენ⁹ სიკუდილისა ჩუენისაგან, ახოვანო“. ხოლო
 ზაბილონს ვითარცა ესმა, მსწრაფლ აუწყა მეფესა და პატრიარქსა
 სიტყუა მათი. და მისცეს ნათელი კელთა შინა ზაბილონისსა და 35

¹ ქადაგება MB. ² ქადაგებად MB. ³ + და A ⁴ კოლასტარს M,
 კოლასტარს B. ⁵ იოზე ნელი M, იოზენალი B. 6 სოსან M, სოსანა B. ⁷
 დევლტრობასა M, დევტალარობასა B. ⁸ საბილონ A. ⁹ იქმნა A, იქმენ MB.

შეიყვანეს ტაძარსა შინა ღმრთისასა და აზიარნეს¹ წმიდათა საიდუმლოთა ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა, და უჩუენეს დიდებანი იგი მოციქულთანი.

და დილეულად რეადგეს ბრანჯნი იგი და შეიმოსეს სამოსელი სამკუდრო, განვიდეს ადგილსა მას კაცის საკლავსა,
 M 194 5
 A 39 ილოცვიდეს და მადლობდეს ღმერთსა [წათლის-ღებისათუის,] და იტყოდეს: „ჩუენ სიკუდილსა შინა უკმუდავ ვართ, რამეთუ ღირს გუყუნა ღ(ე)მერთმან ესევითარსა დიდებასა, მოღებად საგზალსა მას დაუღევენელსა, ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა, მისა ღმრთისა უკუდავისა, რომელი უმაღლეს არს ყოველთა მადალთა² და უქუესკნელეს³ ყოველთა უფსკრულთა, რომელ იგი არს კურთხეულ უკუნისამდე. ხოლო ვაი ნამობთა⁴ ჩუენთა, ნაყოფთა⁵ სიმწარისათა და მკუიდრთა ბნელისათა“. და კმობდეთ: „მოვედინ მეკრმე⁶ და აღიხუენ თავნი ჩუენნი ჩუენგან“.
 10

ამას რა ხედვიდა ზაბილონ, აღიმრა გონებითა ტირილად,
 15
 რამეთუ ვითარცა ცხოვართ⁷ თავნი მათნი კლვად წარიპყრნეს და ვითარცა კრავთა შვილთა მათთა სწყალობდეს. გამოითხოვნა მეფისაგან და შეკაზმულნი | განუტევნა იგინი. ხოლო იგინი ევედრებოდეს ზაბილონს, რათა წარყვეს ქვეყანასა მათსა და მისცეს სჯული ქრისტესი, ნათლის-ღება წყლითა ყოველს[ა] ერსა მათსა⁸ ხოლო (იგი) M 195
 მან ისმინა ვედრება მათი, და მოითხოვა ხუცესი პატრიარქისაგან, და ბრძანება მოილო მეფისაგან; და წარვიდეს. და ვითარ მიეახლნეს⁹ ერთისა დღისა სავალსა, მივიდა წინა | ამბავი, ვითარმედ მეფე ცოცხალი არის, მოვალსა, და ყოველნი მთავარნი მის თანა. შეიდრნეს ათნი საერისთაონი: ხოზამა, ხოზა, გაახილაჯა, ტენებაგა, სინგარაგი, ზიჯა, ზაგა, ზადა, ზარმა, თმონიდი და¹⁰ სამეფო. მიეგებოდეს ესე ყოველნი მდინარესა ზედა დიდსა და ღრმასა.
 20

და დააყენნა მ ე ე მ ა ნ იმიერ და ამიერ, და აკურთხა წყალი იგი, და შთაჰდა ყოველი იგი ერი, და გამოვიდეს აღმოსავალსა ერთსა, და დასდებდა ჯელსა ყოველსა მას ერსა. იყო მუნ ათ დღე, და M196
 30 აზიარნა საიდუმლოსა ქრისტესსა, დაუტქევნა მღდელნი და განუწყესა წესი ყოველი. ამისა შემდგომად მისცა მშუილობა ყოველთა და წარვიდა ნიჭითა დიდითა რომედ, და განიზრახა გონებასა თუისსა: „უწარვიდე იელუსალიმად, დავმარხო¹¹ ნიჭი ესე ჩემი ადგილსა ღმრთისასა“,

¹ აღიზარდეს A. ² მადალთა AM, მათათა B. ³ უქვესკნელეს B, ქუესკნელსა M, უკანასკნელსთა ქუესკნელსა A. ⁴ მშობელთა B. ⁵ ნამობთა A, ნაყოფთა MB. ⁶ მეკრმლე M, მეხრმლე B. ⁷ ცხოვართა ვითარცა A. ⁸ A -ში ყოფილა „მათისა“ ⁹ მიიეახლნეს A. ¹⁰ და < AM. ¹¹ და ვმსახურო B, < M.

- წარვიდა და განუყო ყოველი იგი მონაგები მისი გლახაკთა და პირველ ვსენებელი იგი დევტალარი¹ (იგი) პატრიაქ² ქმნილი იყოფრად დაიმეგობრნეს ურთიერთას ზაბილონ და პატრიაქი³ და რქუა სარა ნიაფორმან პატრიაქსა: ესე ზაბილონ მაქმა და ემბაზი⁴ ბრანჯთა, კაცი სრული ღმრთისმოშიშებითა და სიბრძნითა. მიეც 5
- A 41 უქუე დაჭ შენი სოსანა ცოლად მისახ. და სთნდა წმიდასა პატრიაქსა და მისცა სოსანა ცოლად. წარვიდა ზაბილონ თუისად ქალაქად კოლასტრად.
- M197 ესე წმიდა ნინო, მოძღუარი ქართლისა, ამათგან იმეო ოდენ მხოლოდ, თუინიერ სხვისა შვილისა, და აღზარდა დედამან მისმან სოსანა მსახურებასა შინა გლახაკთასა. და ვითარ იქმნა ნინო ათორმეტისა წლისა, მშობელთა მისთა განყიდეს ყოველივე რაცა აქუნდა, და წარვიდეს იელუსალიმად. მაშინ ზაბილონ დაიწერა ჯუარი პატრიაქისაგან და იჯმნა ცოლისაგან, და შეიტკბონ ასული წმიდა ნინო, და დაყარნა⁷, ვითარცა წყარონი, ცრემლნი თუაღლთაგან პირსა მისსა, და თქუა „შენ მხოლო ასულო ჩემო, ესერა დაგიტეობ ობლად ჩემგან, და მიგათუალავ შენსა⁸ მამასა ზეცათასა, ყოველთა მზრდელსა ღმერთსა, რომელსა ეგულეების ზრდა⁹ ყოველთა ობოლთა და მსაჯული ქურივთა; ნუ გემინინ შვილო ჩემო; ხოლო შენ მარიამ მაგდანელისა შური აღიდექრის - 20
- M 198 და წარვიდა წიად იორდანეს, კაცთა მათ თანაველურთა, სადა ყოფა მისი უწყის ღმერთმან დამბადებელმან. ხოლო დედა წმინდისა ნინოსი მისცა პატრიაქმან მსახურად გლახაკთა დედათა. და წმიდა ნინო მსახურებდა ნიამფორს სომეხსა დვინელსა¹⁰ ორ წელ, და კითხვიდა ყოვლადვე ვნებათა მათ ქრისტესთა, ჯუარცმისა, დაფლვისა, და აღდგომისა, და სამოსლისა მისისა, ტილოთა და სუდრისასა, მიწყებით ყოველსა. რამეთუ არავინ ყოფილ იყო და არცა იყო იერუსალიმს სწორი მისა მეცნიერებით სჯულისა გზასა ძუელსა და ახალსა ყოველსავე. იწყო უწყებად მისა და რქუა: „ვხედავ, შვილო ჩემო, ძალსა შენსა, ვითარცა ძალსა ლომისა ძუისასა, რომელი იზახებნ ყოველსა ზედა ოთხფერქსა, გინა ორბი დედალი, რომელი აღ-

¹ დევხალარი M. ² პატრიაკ M. ³ პატრიაკი M ⁴ ებაზი A. დაა A.

⁶ + მკერდას თუისსა MB. ⁷ დაღუარნა B. ⁸ შენ B, < M. ⁹ რომელსა ეგულეების ზრდა A, რამეთუ იგი არს მამა MB. ¹⁰ ნაფორსა დანიელსა M.

- M 199 ვიდის სიმაღლესა ჰაერთასა უფროს მამლისა, და ყოველი ვმელი გუგასა თუალისა მისისასა მცირისა მარგალიტისა სწორად შეიყენის, განიხილის და განიცადის საჭმელი მისი ცოცხლებრ¹; დანახის, მოუტეენის ფრთენი და მიეტევის მასზედა. ეგრეთ იყო სცხოვრებამისი. 5
- A 43 აწ ვიწყო და გითხრა ყოველი. ოდეს იხილეს ღმერთი უკუდავი² კაცთა მოკუდავთა ქუეყანასა ზედა, რომელი მოსრულ იყო |მოწოდებად წარმართთა³, ვითარცა თუით უნდა ვსმა სულისა⁴, იწყო კეთილის ყოფად ურიათა, მკუდართა⁵ აღდგინებად, ბრმათა ახილვად, სნეულთა აღდგინებად. ესე შეიმურვეს, შეიზრახნეს, და წარავლინეს სტრატოტნი ყოველსა ქუეყანასა, სწრაფით მოსლვად ურიათა, და თქუეს, რამეთუ: „ესერა წარვსწყმდებით, მოვედით და შემოკერებით⁶ ყოველნი“.
- M 200 მაშინ მოიწივნეს ყოველნი ქუეყანი⁷ რიცხუით⁸, სწავლულნი სჯულსა მმოსესსა, რომელნი იგი⁹ |წინააღუდგეს სულსა წმიდასა, რა იგი ჯერ იყო ყოფად ქრისტესა, მათ აღასრულეს: ჯუარს აცუეს და სამოსელსა მისსა წილი განაგდეს. 15

და ხუდა ჩრდილოველთა მცხეთელთა მოქალაქეთა. ხოლო დაფლეს იესო და დაკრძალეს საფლავი. არამედ იგი აღდგა, ვითარცა თქუა პირველად, და ტილონი იგი იპოვნეს საფლავსა შინა. ვითარ გან- 20
 თუნა ესე ყოველი წარმოიცა, და პილატეცა მივიდა საფლავად და ცოლი პილატესი; და ტილონი იგი ვითარ პოვნეს, მოიხუნა ცოლ-
 მან პილატესმან და წარვიდა მსწრაფლ პონტოდ სახლად თუისად. და იქმნა მორწმუნე ქრისტესა. და შემდგომად მოვიდეს [ველთა] ლუკა
 A 44 მახარებელისათა, და დასხნა იგინი, სადაცა მან თუით უწყის. ხოლო 25
 სუდარი არა იპოვა, არამედ თქუეს ვიეთმე, ვითარმედ: „პეტრეს პელეწივა ახმად და აქუნდეს მასო“. არამედ განცხადებულად არა
 M 201 გუითიხრეს.

ხოლო ჯუარნი ამასვე ქალაქსა შინა დამარხულ
 ჭ 91 არიან, | არამედ ადგილი მათი არავინ უწყის: ოდეს ინებოს 30
 ღმერთმან, გამოჩნდეს იგინიცა“. ვითარცა ესმა ესე ყოველი წმიდა-
 სა ნინოს ნიაფორასაგან, მისცა კურთხევა და მადლი ღმერთსა, და
 კულად ჰკითსა; „სადათ არს ჩრდილოსა იგი ქუეყანა, სადათ არს

¹ ცეცხლებრ B, ცეცხლისაებრ M. ² უკუდვი A. ³ წარმართა A.
⁴ სოფლისა M, სოფლისა B. ⁵ მკუიდრი A. ⁶ შემოკრბით M. შემოვკრთო B.
⁷ ქუეყაწი A. ⁸ ყოვლით ქუეყანით კაცნი მრავალრიცხუნი B, ყოვლით ქუეყანით
 და სოფლით კაცნი რიცხვნი M. ⁹ + ანტაკრად B, ანტარაკად M.

სამოსელი იგი უფლისა ჩუენისა“. რქუა ნიაფორამან: „ქალაქი მცხე-
 თა, ქუეყანა ქართლისა, სომხითისა, მთელეთისა-საწარმართო,
 არამედ ჟამსა ამას უჟიკთა¹ საველმწიფოდ შექმნილ არს.
 მათ დღეთა შინა მოვიდა დედაკაცი ეფესოთ, 5
 თაყუანიც ემად წმიდისა აღდგომისა, და ჰკითხვიდა დედაკაც-
 სა მას ნიაფორა: „ელენე დედოფალი ეგეთსავე ცთომილობასა და
 M 202 ბნელსა შინა არს“? ხოლო მან რქუა: „მკვევალი ვარ. მეცნიერი²
 მათი განზრახვასა მათსა დაფარულსა; უწყი, რამეთუ დიდი წადი-
 ერება აქუს [ქ]რისტეს სჯულისა და ნათლის-ღებისათვის“. ესე ყო-
 A 45 ველი მოიხმინა წმიდამან ნინო და რქუა ნიაფორას: „წარმგზავნე 10
 და მივიდე წინაშე დედოფლისა ელენესა ნუ უკუე მივიახლო მის
 წინაშე სიტყუის-გებად ქრისტესთუის“. ხოლო ნიაფორამან აუწყა
 პატრიასა. ხოლო პატრიამან მოუწოდა წმიდასა ნინოს და დაად-
 გინა აღსავალსა საკურთხეველისასა, და დაასხნა ველნი მისნი
 მკართა მისთა ზედა, სულთ-ითქუნა ცად მიმართ და თქუთ „უფა- 15
 ლო ღმერთო საუკუნეთაო, კელთა შენთა შევვედრებ ობოლსა ამას
 შვილსა ჩემსა³, და წარვაველინებ ქადაგებად ღ'თაებისა შენისა,
 რათა ახაროს აღდგომა შენი; სადაცა (შენ⁴) სათნო იყო სრბა მი-
 M 203 სი, ექმენ, ქრისტე, ამას თანა-მოგწაურ, თუითსადგურ⁵ მოძღუარ 20
 და ენან, ვითარცა იგი წინათა მათ მოშიშთა სახელისა შენისათა.
 ჭ 92 | და უჯმნა დედისაგან და მისცა ჯუარი და კურთხევა.
 წარემართა წმიდა ნინო დედაკაცისამის თანა.
 და ჰკაცეს დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი, სახელით
 რიფსიმე, და დედამძუძუე მისი გაიანე, მონასტერსა ქალწულთასა, რო- 25
 მელთა ქრისტეს აღსარებისათვის სუროდა და ელოდეს იელუსალე-
 მელთა ნათლის-ღებასა⁷. მაშინ დედაკაცმან მან მოი[ყვა]ნა⁸ წმიდა
 ნინო და მისცა წმიდასა რიფსიმეს, და აუწყა გზა ლჰ მისი. და შეი-
 ყუარა წმიდა ნინო ქრისტეს მოყუარემან წმიდამან დედოფალმან
 რიფსიმე. და მასვე წელიწადსა მოილო რიფსიმე ნათლის-ღება
 ჭ 204 რომლისათვის სუროდა; და მის თანა გაიანე დედამძუძუმან მისმან 30
 და ორმოცდა-ათმან სულმა სხუამან; და უმრავლესთა მათგანთა
 კელსა ქუეშე წმიდისა ნინოსა ნათელ იდეს. და წარვიდეს ესე
 ყოველნი მონასტერსა თუისსა. და იყო მათ თანა წმიდა ნინო
 ორ წელ.

¹ ბერძენთა და უჟიკთა M. ² მეცნიერი A. მახლობელი MB. ³ ჩემსა A. დისა
 ჩემისასა MB. ⁴ შენა, < ⁵ ნავთსადგურ MB.. ⁶ ენა მეცნიერ B, ენა მეცნი-

მათ დღეთა შინა გამოგზავნაკეისარმაძებნად ქალისა შუენიერისა" ღირსი ცოლად მისა. მიეწივნეს მონასტერსა მას ქალწულთასა მეძიებელნი იგი, და იხილეს რიფსიძე. და განიცადეს ხატი მისი, და გამოიკითხეს გუარი მისი, რამეთუ არავინ იყო მსგავსი რიფსიძესი ხატითა. გამოხატეს ხატი მისი ფიცარსა ზედა, და წარსცეს წინაშე კეისრისა. სთნდა კეისარსა და აღივსო სიხარულითა. და განაწესა | ქორწილი სიხარულით აღსრულებად. და მსწრაფლ წარავლინა მოციქული და განმგებელი ყოველთა საბრძანებელთა მის[თ]ა, რათა ყოველნი ძღუნითა შემოკრებენ, და დიდით სიხარულითა მოვიდენ ბრძანებასა მეფისასა და ქორწილსა სამეფოსა. იხილეს რა ყოველთა წმიდათა დაფარული მანქანება მტერისა, ისარნი მისნი განჭურვებულნი, რომელთა ისწრაფდა სისრად წმიდათა ქალწულთა¹, იურვოდეს, რამეთუ ჭური რისხვისა იპოვა მეფე, ვითარცა იგი გუელმან, რომელ სამოთხეს შინა მსახრველ² ექმნნეს, ეგრეთვე მსგავსად აქა უსჯულო ესე, რომელსა აქუნდა მსაჯული შეგინებული ბილწთა³ და საძაგელთა კერპთა. იხილა რა ნეტარმან რიფსიძე, გაიანე და სხუათა მათ წმიდათა და ყოვლად ქებულთა წმიდათა, მოიკსენეს ყოვლად უბიწო იგი აღთქმა და ქებული ცხორება მარტოდ ცხორებისა, რომელსა იგი იყუნეს განსწავლულ; მაშინ გოდებდეს და ტიროდეს გამოხატვისათუისისათუის უსჯულოსა მეფისა, ცვიდეს და უფიცხელესთა კანონთა შეყარნეს თავნი მათნი, ევედრებოდეს ღმერთსა ყოვლად მოწყალესა მრავლითა ვედრებითა, და განიზრახვიდეს ერთობით ყოველთა მათ დატევებასა ქუეყანისა მის და წარვლტოლა ფარულად, ყოვლად უბიწოდ დაიცვენ ჯორცნი მათნი. და წარვიდა ო[რ]მოც - დაცამეტი სული, და მოვიდეს არეთა სომხითისათა, რომელსა რქუიან ახალქალაქი, უადრეს შენებულსა, რომელ არს დვინი⁴, საყოფელი სომეხთ მეფეთა. და შევიდეს საწნებელთა ვენაჯისათა⁵, რომელი შენებულ არს ჩრდილოთ და აღმოსავალით, და იზარდებოდეს ჯელთსაქმრისაგან ვაპრობითნ. კეისარი აღივსო | მწუხარებითა და წარავლინა ყოველთა ადგილთა ძებნად. მაშინ მოიწივნეს მოციქულნი კეისრისანი წინაშე თრდატ | სომეხთა მეფისა და მოართუეს წიგნი კეისარისა, რომელსა წერილ იყო ესრეთ:

¹ ქალწულთა A, ქრისტესთა MB. ² მზრახელ M, მზრახველ B. ³ აქუნდა შეგინებული თაყუანისცემა (თაყვანისცემა B) ბილწთა MB. ⁴ დვინი A. ⁵ შევიდეს მუნ ტალავართა მათ შინა საწნახელთასა MB. ⁶ ჯელთ საქმრისაგან ვაპრობით A. ჯელით საქმრისა (ჯელთ საქმისა B.) თვისისა განვაჭრებითა MB.

„თუთიმპყრობელი კეისარი საყუარელსა ძმასა და მეგობარსათან-მოსაყდრესა ჩემსა თრდატსა გკითხავნ¹. უწყებულ იყავნ შენი ძმობა და ჩემ თანა შემწეობა, რომლისათუის იგი ყოვლადვე შეურაცხ იქმნების შეცთომილისა მისგან ქრისტიანეთა ნათესავისა, რამეთუ ყოვლადვე შეურაცხ [იქმნების] ჩუენი უფლება მათისაგან კრებულისა, და საწუნელ არს ჩუენდა ჯელმწიფება მათი. რამეთუ იგინი ჯუარცმულსა ვისმე მომკუდარსა მსახურებენ და ძელ-
 A 49 სა თაყუანის-სცემენ, და ძულალებსა კაცთასა პატივ-სცემეთ², და თვისა მათისა სიკუდილი უფლისა მათისათუის დიდებად შეურაცხიეს, და არა ეშინის, ურიათაგან მოკლულისა და ჯუარცმულისა ეშინიან და შეცთომილ არიან, მეფეთა აგინებენ, ღმერთთა შეურაცხ ჰყოფენ და ძალსაცა ნათლისასა³, მთოვარისასა და ვარსკულაგთასა არად შერაცხენ, და შექმნულად ჯუარცმულისა იტყუიან. და ესრეთ მიაქციეს ქუეყანა, ვითარმედ დედანი მამათაგან და მამანი
 M 208 15

დედათაგან ცოცხლივ განეშორნეს. დაღათუ დიდითა ქადებითა⁴ და ფერად-ფერადითა სატანჯველითა მოვწყუიდენით, უფროსად განმრავლდენ. შექმნილნი იქნენ მისი ცოლად; და არა თუ ვითარცა მეფისა გული უთქმიდა სურვილად ჩემდა, არამედ სძულდაცა და არაწმიდად შემრაცხეს: რომლითაცა მეოტ იქმნნეს და კერძოთა ქუეყანისა შენისათა წარმოსრულ არიან. უწყებულ იყავნ შენდა, ძმაო ჩემო, მოიძიენ იგინი და მისთანანი იგი, სიკუდილით მოაკუდინენ. და რომელნი შეაცთუნნეს შუენიერი ხატითა, | ჩემდა წარმოავლინე; უკეთუ სათნო იყოს, თავისა შენისათუს იგულე, რამეთუ არავინ იპოვო | მსგავსი მისი იონთა სოფელსა⁵ შინა, და ცოცხლებით იყავნ ღმერთთა მსახურებით“ | და ვითარცა წარიკითხა ბრძანება⁶ იგი კეისრისა მსწრაფლ იწყო ძიებად მათდა, და პოვნა იგინი საწნეხელთა მათ პირველ ქსენებულთა. იხილა რა რიფსიმე, აღივსო სიხარულითა⁷ და გულისთქუმითა და განაზრახა ცოლებად მისი. ხოლო არა ერჩდა წმიდა რიფსიმე; მაშინ იწამა იგი⁸, დედამძუძუ მისი გაიანე და სხუანი მრავალნი მათთანანი, ვითარცა წერილ არს წამება მათი და სასწაული მოქცევასა სომეხთასა; რამეთუ მადლითა ღმერთისათა იქმნა მეფე თრდატ ეშუად. და რომელნიმე მათ წმიდათაგანი დაიმაღლნეს და ივლტოდეს.

M 209
A 50
ჟ 95

20

25

30

M 210

¹ გკითხავ M, გკითხავ B. ² და ძუალებსა კაცთასა პატივ-სცემენ < MB. ³ ნათლისასა A. მზისასა MB. ⁴ ქადაგებთა MB; ამ სიტყვის წინ A.-ს გადამწერს დაუწყია ასო „დ“ (დაქადებთა?!). ⁵ სოფლსა A. ⁶ ბრძანება MB. შობა (→ ბ'ბა) A. ⁷ სისარულითა A. ⁸ მაშინ იწამა იგი MB, მრავალთა სასწაულთა იგი A.

მაშინ ესე წმიდანინო და იმაღალ ეკალთა შინა ვარდისათა, რამეთუ არა ყუაოდა მას ჟამსა. და ოდეს იგი აღმოვიდოდეს სულნი წმიდათა მათ მოწამეთანი, იხილა წმიდამან ნინო სტეფანეს მსგავსი დიაკონი, ჩამომავალი ოლარითა ნათლისათა, და ველთა მისთა აქუნდა სასაკუმეველე. რომლისაგან გამოვიდოდა კუამლი სურნელებისა, რომელი ცათა დაფარვიდა, და მის თანა სიმრავლე ჰაერთა ზეცისათა. და მათ შეერთნეს¹ სულწინი წმიდათა მოწამეთანი.

ხოლო წმიდა [მან] ნინო ღაღადყო: „უფალო, უფალო, რად დამიტეობ მე შორის ასპიტთა და იქედნეთა“. ვმა ესმა მუნით, რომელი ეტყოდა: „ესრეთვე იყოს წარყვანება შენი, ოდეს ეგექვალი, რომელი არს გარემოს შენსა, ყოველი იქმნას ვარდის ფურცელ სურნელ აღდეგ და ვიდოდე ჩრდილოთ, სადა იგი არს სამკალი ფრიად და მუშაკი არა“. | და წარმოვიდა წმიდა ნინო და მოვიდა ორბანთა, საზღვართა სომხითისათა. მუნ დიზამთრა ჭირთა შინა მრავალთა, და თუესა მეოთხესა², რომელ არს ივნისი, წარმოემართა და მოიწია მათათა ჯავახეთისათა, და მიემთხუივა ტბასა დიდსა გარდამდინარესა, რომელსა რქუიან ფარავნ. და მიხედნა მათათა ჩრდილოსათა, რამეთუ დღეთა ზაფხულისათა იყუნეს სავსენი თოვლითა და აერთა სასტიკითა, და შეძრწუნდა ნინო და რქუა: „უფალო, უფალო, მიიღე სული³ ჩემგან“ და დაყო ორი დღე მუნ; და ითხოვა საზრდელი მეთევზურთაგან. და მწყემსნი იყუნეს მასვე ადიღლსა და ჯუმილივიდეს ჯუმილვასა ღამისასა სამწყსოთა მათა ზედა, და ხადოდეს | ღმერთთა მათთა, არმაზს და ზადენს, და ალუთქმიდს შესაწირავთა: „ოდეს მოვიდეთ მშუიდობითო“.

ხოლო წმიდანინო მეცნიერი იყო მცირედენასა⁴, რამეთუ პირველვე ესწავა ნიაფორისგან, და პოვა მწყემსთა მათ შორის სომხურად მზრახველი და ჰკითხა მას: „რომლისა სოფლისანი ხართ?“ და მან რქუა: „დაბით ელარშნით⁵, საფურცლით, ქინჯარელნი⁶, რაპატელნი⁷ და დიდისა ქალაქისა მცხეთისანი⁸, სადა ღმერთნი ხედვენ⁹, და მეფენი მეფობენ“¹⁰. ჰკითხა: „სადათ არს მცხეთა?“ ხოლო მწყემსმან მან ესრეთ ოდენ აუწყა, რომელ მდინარე გას-

A 51

5

M 21
ჟ 96

10

15

M 212
A 52

20

25

30

¹ შეიერთნეს MB. ² მარტივან MB. ³ ჩული A. ⁴ სტრიქონის გა-
სწვრივ არშიაზე არის ნაშთი რაღაც სიტყვისა „.....რსა“, ალბათ, იყო „სომხურსა,
ე. ი. წინადადება წაკითხება: „მეცნიერ იყო მცირედ ენასა სომხურსა“⁵ ელარ-
ბინით MB. ⁶ კინძარელნი MB. ⁷ რაბატელნი MB. ⁸ სომხითისანი M, მცხეთისა-
ნი AB. ⁹ ხედვენ A, ღმერთობენ B. ¹⁰ სადა-მეფობენ< M.

	დის ტბასა ამას მცხეთას მისლვად (არს). ხოლო წმიდამან ნინო და-	
ჭ 97	იდვა ლოდი სასთულად დაწვა და დაიძინა გარდასადინელსა მის	
M 243	ტბისასა. და მოვი და კაცი ერთი ასაკითა ზომი ¹ და თმითა ნახე- ვარ-თმოსანი, და მოსცა წიგნი დაბეჭდული და რქუა: „მიართუი	5
	ესე მცხეთას, მეფესა წარმართთასა“ ხოლო წმიდამან ნინო იწყო	
A 53	ტირილად და ვედრებად მისა: „უფალო, მე დედაკაცი ვარ უცხო და	
	არა ვიცი ენა, ვითარ მივიდე უცხოთა ქუეყანასა და უცხოთა ნა-	
M 214	თესავთა თანა“. მაშინ განკსნა წიგნი იგი და მისცა კითხვად. და	10
	წერილი იყო რომელმბ ² და ბეჭდულ იყო იესოსი წიგნსა მას და!- წერილსა, იყუნეს ათნი სიტყუანი:	
	ს ა და ც ა იქადაგოს სახ არება, მუნცა ითქუას დედაკა-	
	ცი ესე;	
	ა რ ც ა მამაკაცება არს, არცა დედაკაცება, არამედ თქუენ	
	ყოველნი ერთ ხართ;	
	წ ა რ ვ ე დ ი თ და მოიმოწაფენით ყოველნი წარმართნი და ნა-	15
	თელ-სცემდით თქუენ სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა	
	წმიდისათა;	
	ნ ა თ ე ლ ი გამობრწყინვებად წარმართთა ზედა და დიდებად	
	ერისა შენისა ისრაელისა;	
	ს ა და ც ა იქადაგოს სახარება ესე სასუფეველისა, მუნცა ითქ-	20
	მოდის ყოველსა სოფელსა;	
	რ ო მ ე ლ მ ა ნ თქუენი ისმინოს და შეგიწყნარნეს, მან მე შე-	
ჭ 98	მიწყნაროს, შეიწყნაროს მომავლინებელი ჩემი:	
	რ ა მ ე თ უ ფრიად უყუარდა მარიამ უფალსა, რამეთუ მარადის	25
	ისმენდა მის[ს]ა სიტყუასა ჭუმარიტსა:	
	ნ უ გეშინინ მათგან, რომელთა მოსწყუიდნენ ჯორცნი თქუენ-	
	ნი. ხოლო სულთა ვერ შემძლებელ არიან მოწყუედად;	
	რ ქ უ ა მარიამ მაგდანელსა იესო: „წარვედ დედაკაცო, ახა-	
	რე ძმათა ჩემთა“:	
	ს ა და ც ა ქადაგებდით სახელითა მამისათა და ძისათა და	30
	სულისა წმიდისათა“.	
	ე ს ე სიტყუანი წარიკითხნა წმიდამან ნინო, იწყო ვედრებად	
A 54	ღმრთისა მიმართ და გულისკმა ყო, რამეთუ ზევით იყო ჩუენება	
	და აღიხილნა თუალნი ზევად და ხვალისაგან ითხოვა შეწევნა მისი;	
	და შემდგომად ამისა წარემართა მდინარესა მას ტბისასა, და იყო	35

¹ ზომიერ MB. ² რომაელმბ B, < M.

M 215	დინება მისი აღმოსავლით კერძო. და მიუდგა გზათა ძმნელთა და	
	ფიცხელთა, ნახნა პირნი დიდნი გზათაგან და შიში დიდი მკვეცთა-	
	გან, ვიდრეღა მიიწია ადგილსა მას, სადა წყალმან აღმოსავლით	
	იწყო დინება, ლხინება ¹ მისი. პოვნა მოგზაურნი და მიიწია ქალაქსა	5
	ურზნისასა. იხილა ერი უცხოთა თესლთა ღმერთთა მსახური,ცეცხლ-	
	სა ² , ქვათა და ძელთა თაყუანის-ცემდეს. და შევიდა უზანსა ურიათა-	
	სა ³ ენისათვის ებრაულისა. და დაყო მუნ თუე ერთი, განიცდიდა	
	ძალსა ამის ქუეყანისასა. მაშინ დღესა ერთსა შეიძრნეს ერნი დიდნი	
	მით ქალაქით, წარმავალ[ნი] დედაქალაქად სამეფოდ, მცხეთად,	10
ჭ 99	ვაჭრობად წინაშე ⁴ . არმაზ ღმრთისა მათისა; და წარჰყვა წმიდა იგი	
	თანა. და მიიწივნეს ქალაქად მცხეთად წიაღ ჳიდსა ზედა, და და-	

M 216 A 55	დგეს მუნ. და ხე ¹ დვიდეს ცეცხლის-მსახურთა მათ-ერთა ⁵ მოგუება- A 55 სა ⁶ და ცთომასა; და იგლოვდა ⁷ უცხოებასა თუისსა. აჰა ესერა, ხვალისა დღე იყო ჳმა ოხრისა და საყურისა; გამოვიდა ერი ური- ცხუი, ვითარცა ყუავილნი ველისანი, და ზარი საშინელი გამოვიდო- და, და ჯერეთ მეფე არღა გამოსრულ იყო. და ვითარ მოიწია ჟამი, იწყო სივლტოლა და მიდა-მიმოვლა ყოვლისა კაცისა, შიშითა საფარ- ველსა თუისსა შეივლტოდა; მყის გამოვიდიოდა ⁸ დედოფალი ნანა ⁹ და ნელიად გამოვიდოდა ე რ ი, და შ ე ა მ კ უ ნ ე ს ყ ო ვ ე ლ ნ ი ფ ო ლ ო ც ნ ი თ უ ი თ ო-ფერითა სამოსლებითა და ფურცლითა. და იწყო ყოველმან ერ[მან] ქებად მეფისა ¹⁰ ; მაშინ გამოვიდა მირიან მეფე საზარელითა ხილვითა. და ჰკითხა წმიდამან ნინო დედაკაცსა ვისმე ურიასა. ვითარმედ: „რა არს ესე?“ და მან რქუა მას: „ღმერთი ღმერთ- თა მიუწესს არმაზ. რომელ არა არს ¹¹ მისსა გარეშე სხუა კერპი“	15 20
M 217 A 56	მყის უკუე წარვიდა წმინდა ნინო ხილვად ა ¹² რმაზისსა, და აღივსენს ¹² ვევნი იგი დროშებითა და ¹³ ერთითა, ვითარცა ველნი ყუავილითა. ხო- ლო წმიდამან ნინო შეუსწრო ციხედ არმაზისა: დადგა ახლოსკერპისა მის ნაპარალსა ზღუდისა მის, და ხედვიდა საკურიველებსა მიუწ- დომელსა და გამოუთქმელსა, ვითარღა იყო ზარის-აღსაჯდელი იგი შიში მეფეთა, მთავართა და ყოვლისა ერისა შიშით და ძრწოლით. და იხილა წმიდამან ნინო, რამეთუ დგა კაცი ერთი სპილენძისა: და ტანსა მისსა ეცუა ჯაჭუი ოქროსი, და ჩაბალაზი ¹³ მყარი, და თუალ- ნი ესხნეს ზურგით ¹⁴ , და ჳელთა მისთა აქუნდა ჳრმალი ბრწყინვა-	25 30

¹ მიერთგან იქმნა ლხინება MB. ² ცეცხლისა AM, ცეცხლსა B. უბანსა ურიათასა AB, ზაგინსა ჳრომელთასა M. ⁴ მოვაჭრებად საქმართა რათამე (+ და ზორვად B) წინაშე MB. ⁵ ერთ A. ⁶ მოგებასა A. ⁷ იგლოვდა A. ⁸ გამოვიდა MB. ⁹ ნანად დედოფალი B, ნათელი M. ¹⁰ და იწყო-მეფისა < M. ¹¹ არა AM, არა არს B. ¹² აღავსენ A. ¹³ ჩაფხუტი MB. ¹⁴ ზურგით A, ზურმუხტისა და ბივრიტისანი MB.

ჭ 100 M 218	ლე, ვითარცა ელვა. უკეთუ ვინმე შეეხებინ, თავი თუისი სიკუდი- ლად განწიროს და იტყუინ: „ნუ უკუე სამე ცაკლე დიდებასა დიდისა ღმრთისა არმაზისსა, ანუ შე-ვე-რამე-ვსცეთ ¹ სიტყუად ებრაელთაგან, გინა მოგუთა თანა სმენისა; და რომელ იტყუიან უცებნი უცხოსა ვის- თუისმე ღმრთისა, ნუ უკუე ჰოოს რამე ბიწი, მცეს მე მახული იგი მისი, რომლისა ³ ეშინის ყოველსა ქუეყანასა“. და შიშით თა- ყუანის-ცემენ მას. იყო მარჯუენით მისა კაცი ოქროსა, და სახელი მისი გაცი; და მარცხენით. მისსა უდგა კაცი ვეცხლისა და სახეები მისი გიმ, რომელნი იგი ღმრთად უჩსდეს ერსა მას ქართლისასა.	5
A 57	მა შ ი ნ ტ ი რ ო და და ს უ ლ თ-ი თ ქ უ მ ი და შეცდომათა ³ მათათვის ქუეყანისა ჩრდილოსა, მიფარვასა ნათლისასა და უფ- ლებასა ბნელისასა. მიხედნა მეფეთა მათ და დედოფალთა ყოველთა მთავართა, რამეთუ ცოცხლებით შთაენთქენს ჯოჯოხეთსა, დაე- ტევა დამბადებელი, და ქვათა, ძელთა და სკილენძსა რვალსა გაჭე- დილსა ღმრთად თაყუანის-სცემენ, და ესენი იცნობებოდეს ⁴ ყოვ- ლისა შემოქმედად. მაშინ მოეკსენა სიტყუა იგი, რომელ ამცნო ⁵ იობანელმან პატრიაქმან, წმიდამან მამამან, ვითარმედ „მამაკაცსა სრულსა წარგავლინებ, და მიწვენად ხარ ქუეყანასა უცხოსა ნათე. სავთა დარეგეველ ზეველ კაბადულ ⁷ , რომელ არს ბრანჯულად „კაც- თა ღმრთისა მცდომთა“ ⁸ .	10
M219	მა შ ი ნ ა ღ ი ხ ი ლ ნ ა ზ ე ც ა დ და თ ქ უ ა ⁹ : „უ ფ ა ლ ო, მ რ ა ვ- ლი თ ა ძ ა ლ ი თ ა შენითა გეცრუენეს მტერნი შენნი, და მრავ- ლითა სულგრძელებითა იქმან, რასაცა იმგონებენ. არამედ ნუ უგუ- ლებელს ჰყოფ, რამეთუ ხატი შენი არს კაცი, რომლისათუისცა ერთი წმიდინა სამებისაგანი კაც იქმენ და აც ხოვნე ყოველი სოფე- ლი; ამათვა ნათესავთა მოხედენ და: შერისხენ სულთა.სამათ ურჩ- თა ¹⁰ სოფლის მკურობელთა, მთავართა ბნელისათა, და შთაქდენ ადგილთა ძნელთა; და მიჩუენე მე, უფალო ღმერთო მამისა და დე- დისაო. მკვევლსა ამას შენსა და ნაშობსა მათსა, რათა იხილონ ყო- ველთა კიდეთა ქუეყანისათა მაცხოვარება შენი, რათა ჩრდილო ბღურსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან ¹¹ მხოლოსა	15 20
ჭ 101 A 58	მა შ ი ნ ა ღ ი ხ ი ლ ნ ა ზ ე ც ა დ და თ ქ უ ა ⁹ : „უ ფ ა ლ ო, მ რ ა ვ- ლი თ ა ძ ა ლ ი თ ა შენითა გეცრუენეს მტერნი შენნი, და მრავ- ლითა სულგრძელებითა იქმან, რასაცა იმგონებენ. არამედ ნუ უგუ- ლებელს ჰყოფ, რამეთუ ხატი შენი არს კაცი, რომლისათუისცა ერთი წმიდინა სამებისაგანი კაც იქმენ და აც ხოვნე ყოველი სოფე- ლი; ამათვა ნათესავთა მოხედენ და: შერისხენ სულთა.სამათ ურჩ- თა ¹⁰ სოფლის მკურობელთა, მთავართა ბნელისათა, და შთაქდენ ადგილთა ძნელთა; და მიჩუენე მე, უფალო ღმერთო მამისა და დე- დისაო. მკვევლსა ამას შენსა და ნაშობსა მათსა, რათა იხილონ ყო- ველთა კიდეთა ქუეყანისათა მაცხოვარება შენი, რათა ჩრდილო ბღურსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან ¹¹ მხოლოსა	25
M 220	მა შ ი ნ ა ღ ი ხ ი ლ ნ ა ზ ე ც ა დ და თ ქ უ ა ⁹ : „უ ფ ა ლ ო, მ რ ა ვ- ლი თ ა ძ ა ლ ი თ ა შენითა გეცრუენეს მტერნი შენნი, და მრავ- ლითა სულგრძელებითა იქმან, რასაცა იმგონებენ. არამედ ნუ უგუ- ლებელს ჰყოფ, რამეთუ ხატი შენი არს კაცი, რომლისათუისცა ერთი წმიდინა სამებისაგანი კაც იქმენ და აც ხოვნე ყოველი სოფე- ლი; ამათვა ნათესავთა მოხედენ და: შერისხენ სულთა.სამათ ურჩ- თა ¹⁰ სოფლის მკურობელთა, მთავართა ბნელისათა, და შთაქდენ ადგილთა ძნელთა; და მიჩუენე მე, უფალო ღმერთო მამისა და დე- დისაო. მკვევლსა ამას შენსა და ნაშობსა მათსა, რათა იხილონ ყო- ველთა კიდეთა ქუეყანისათა მაცხოვარება შენი, რათა ჩრდილო ბღურსა თანა იხარებდეს და ყოველმან ენამან ¹¹ მხოლოსა	30

ღმერთსა თაყუანის-გცეს ქრისტეს იესოს თანა, ძისა შენისა, რომელსა შუენის მადლობა და დიდები-სმეტყულება.

¹ შვსანევსცვთ MB. ² რომლისაგან MB, რომელსა A. ³ ნეცთომათა A. ⁴ იცნობდეს A, იცნობებოდის B, <. ⁵ იმცნო , ამცნო MB. ⁶ მამან A. ⁷ დარგ-ეელ ზეველი ბარკადულ MB. ⁸ კაცთა დ'თის მზრძოლთა და მკდომელთაო MB. ⁹ თქუ A. ¹⁰ უჩინოთა MB. ¹¹ ერმან MB.

-56-

და ვითარცა წამისყოფა იყო ოდენ თუალისა, დასავალით ჰაერნი და ქარნი აღდგეს, და ჳმა სცეს ქუხილითა, ქმითა საზარელითა, და გამოჩნდეს ღრუბელნი მოსწრაფედ ნიშნითა საშინელითა, და მოილო ნიავმან დასავალისა მზისამან სული ჯერ-
M 211 კულისა მწარისა და ნავლისა მყარლისა. |მაშინ ივლტოდა ყოველი 5
A 59 კაცი ქალაქად და სოფლად მიეცა | დრო, რომელ შეესწრწეს კაცნი საყოფელთა მათთა შინა. მეყსეულად მოიწია რისხვისა იგი ღრუ-
ბელი მცირე და მოილო სეტყუა ლიტრისა სწორი მას ადგილსა ოდენ, და დააწულიონა კერპნი იგი და დამუსრნა, დაარღუევინა ზღუდენი ქარმან სასტიკმან და შთააბნივნა კლდესა; ხოლო წმიდა
10
წმიდა ნინო დარჩა მშუიდობით ადგილსა მას. სადა შესრულ იყო.
ხოლო დღესა მეორესა გამოვიდა მირიან მეფე და ყოველი
ქ 102 ერი, ეძიებდეს ღმერთთა მათთა და არა ჰპოვებდეს; | დაეცა შიში
M 222 და ძრწოლა, | და იგლოვდეს გულფიცხელი ერი იგი, იტყოდეს, ეი-
15
თარმედ: „ქალდეველთა ღმერთი ითირუჯ! და ჩუენი ესე ღმერთი არ-
მაზ მტერ არიან. ამან სამე მას ზედა ზღუა მოაქცია, და აწ მან შური იძია და მის მიერ მოიწია ესე“. ხოლო რომელნიმე იტყო-
დეს: „რომლისა ძალითა თრდატ მეფე იქმნა² და მისვე ძალითა ღმრთისა იქმნა კაცად, უკუე ღმერთმან მოაწია ესე, რამეთუ სხუა
20
ღმერთი ვერ შემძლებელ არს“ ესევეითარსა ამას იტყოდეს რამე-
თუ ვინცა თრდატ მეფე ქრისტეს ძალითა ეშუად ქმნილ იყო, ქრი-
სტეს ძალათავე კაცად მოქცეულ იყო. მიერთებან ქებადიდება ქრისტესი არღარა ფარულად ითქმოდა მათ შინა, რამეთუ მ ა დ ლ ს ა
ღ მ რ თ ი ს ა ს ა ე წ ყ ო მ ო ფ ე ნ ა დ .
M 223 ხოლო მასვე დღესა რისხვისასა, ოდეს დასცხრა სეტყუა იგი 25
და ქარი სასტიკი, გამოვიდა წმიდა ნინო კლდისა მისგან ნაპრალი-
სა და პოვა თუალი იგი ბივრიტი, აღიღო და წარმოვიდა წინაურ
ძო დასასრულსა მის კლდისა ცხურისასა, სადა ყოფილ იყო ძუელი
ციხე, და მუნ დგა ხე ერთი ბრინჯისა, შუენიერი, მაღალი და
რტოიანი, სადა იგი ყოფილ იყო ბარტამ მეფისა საგრილი და გან-
30
სასუნებელი. მივიდა ხესა მას ქუეშე და გამონიშნა ნიში⁴ ქრისტეს
ჯუარისა, და ილოცვიდა მუნ ექუს დღე, და მადლობდა ღმერთსა
და ევედრებოდა, რათა მოსყდნეს წყალობით ერსა მას შეცთომილსა
და იკსნეს ეშმაკისაგან. და ოდეს იქმნა ესე, ჟამი იყო მეექუსე და

1 ითრუჯან MB. 2 მეფე ეშვად [იშუა და M] შეიცვალა MB, 3 მიერთებან ქება-დიდება < A, შევსებულთა MB-დან. 4 გამონიშნა ნიში 4, გამოსახა სასწა-ული MB.

-57-

დღე მეექუსე და თუისა მის, ოდეს იგი ევმანოელ თაგორს ხატი
უჩუენა თავთა მათ მოწაფეთა და თავთა მათ წინასწარმეტყუელთა¹.
ქ 103 | მ ა შ ი ნ მ ო ვ ი დ ა ს ე ფ ე ქ ა ლ ი ვ ი ნ მ ე , რ ო მ ე ლ ს ა ე რ ქ უ ა
M 224 | შ რ ო შ ა ნ | და | იხილა იგი ხესა მას ქუეშე; განკუირდა და მოიყვანა
ქ 61 ბერძულად მეტყუელი დედაკაცი² და ჰკითხა გზა მისი³. ხოლო წმიდა-
5
მან ნინო აუწყა და უთხრა ყოველი გზა და საქმე მისი, თუინიერ⁴
დედა-ძმათა მისთა არა აუწყა, რამეთუ ტყუედ უთხრა თავი თუისი.
მაშინ შეეწყალა შრომანას უცხოებისა⁵ მისთუის, აღევსნეს თუალნი
ცრემლითა და აიძულებდა მას, რათამცა წარჰყვა სეფედნ. ხოლო

	ნინო არა ინება წარყოლა და წარვიდა შრომანია. შემდგომად ამის- სა მესამესა დღეს ჩამოვიდა ქართლად, გამოვლო მტკუარი და მი- მართა სამოთხესა მას მეფისასა, სადა იგი აწ არს სუეტი ღმრთივ აღმართებული და ეკლესია საკათალიკოზო. და მი-რა-ვიდა კარსა მას	10
M 225	სამოთხისასა მცველისა, შევიდა შინა, დაჯდა დედაკაცი, რომელსა ერქუა ანასტო ⁷ . ვითარცა იხილა დედაკაცმან მან, აღდგა, მოეხუია და შეიტკბო, ვითარცა მეცნიერმან, და დაჰბანაა ჯეღნი და სცხო ზეთი, მოართო პური და ღვინო. და დაყო მის თანა ცხორება ი თუე ⁸ .	15
A 162	ეს ე ა ნ ა ს ტ ო დ ა ქ მ ა რ ი მ ი ს ი ი ყ უ ნ ე ს უ შ ვ ი ლ ო დ ა ზ რ უ [ნ ვ ი დ ე ს ფ რ ი ა დ. ი ხ ი ლ ა წმიდამან ნინო ჩუენებასა შინა: მოვიდა კაცი ნათლის ფერი და რქუა: „შევედ სამოთხესა მას, ბა- ბილო არს მცირე ნაძუთა ქუეშე, საუფლო შეზავებული მიწა, აღიდე მის აღგილისაგან, შეაჭამე კაცსა მაგას და ესუას შვილი“. ყო ეგ-	20
M226 ჭ 104	რეთ წმიდამან ნინო და რქუა მათ: „ძალითა ქრისტეს ძისა ღმრთი- სათა დაუსაბამოსა, რომელი თანამოსაყდრე არს მამისა და სულისა წმიდისა და ჳსნისათუის ჩუენისა განკაცნა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, და ამალდა დიდებით, და დაჯდა მარ- ჯუენით მამისა, და მერმე მოსლვად არს განსჯად ცხოველთა და მკუდართა, მ ა ნ მ ო გ ც ე ს გ უ ლ ი ს ჳ მ ი ს ყ ო ფ ა . დ ა ა უ წ ყ ა ყ ო ვ ე ლ ი გ ზ ა ჳ ე შ მ ა რ ი ტ ი .	25
	მაშინ ცოლ-ქმართა აღიარეს ქრისტე და დაემოწაფნეს ფარუ- ლად. ხოლო წმიდამან ნინო ქალაქისა ზღუდეთა გარეგნით პოვა	30

¹ ოდეს იგი ევმანოელ თავორს ხატი უჩუენა თავთა მათ...A, რომელსა შინა ფერი იგულა ქრისტემან წინაშე თავთა.... MB. ² დედაკაცა A. ³ გზა მი-სი A, ვინაობა მისი ჩისი MB. ⁴ თუინიერიერ A. ⁵ უცხოებასა A. ⁶ სახიდ (სახით M) სამეუფოდ MB. ⁷ ანასტოს M, ანასტასია I I ანასტასოს B. ⁸ დაყენა მის თანა წმი-დამან ნინო დღენი და ჟამნი ცხრათა თუეთანი MB, (A: ცხორება ი [=10] თუე).

A 63	ქოჩი ერთი, ბწამი ¹ მაყულისა, სადა აწ არს საკურთხეველი ზე- მოსა ეკლესიისა საეპისკოპოსო, და იგი შექმნა საყოფლად თუისა. და შექმნა ჯუარი ² ნახსლევისა და აღმართა ქალაქსა მას ქუეშე, და მარადის ილოცავნ დღე და ღამე დაუცხრომელად. და მსახურებ- დეს ცოლქმარნი იგი, და იყუნეს ღაკურივებულ ღუაწლთა მისთა, მარხვასა და ლოცვასა მღუიძარებასა. და მრავალგზის მოვიდის უქანასა ურიათასა ენისათუის ებრაულისა და გამოძიებისათუის კუარ- თისა უფლისა, რომელ ასმიოდა ნიაფორასგან ისრაელისაგან, ვი- თარმედ „კუართი უფლისა მცხეთელთ ურიათა წარუღიაო“, რათამ- ცა ცნა რამე საქმე კუართისა.	5
M 227	და პ ო ვ ა უ რ ი ა ე რ თ ი მ ღ დ ე ლ ი , ს ა ხ ე ლ ი თ ა ბ ი ა - თ ა რ , დ ა უ ქ ა დ ა გ ა მ ა ს დ ა ა ს უ ლ ს ა მ ი ს ს ა ს ი დ ო ნ ი ა ს ს ა ხ ე ლ ი ³ უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტეს. ხოლო მათ რწმენა და დაემოწაფნეს იგინი და ექუსნი დედანი სხუანი ურიანი, და (დ)- აღიღეს სწავლა წმიდისა ნინოსი თუინიერ ნათლისღებისა რამეთუ არა იპოვებოდა მღდელი, რომელმან ნათელ სცა, და ფარულად იყვ- ნეს მოწაფე მისი. და ჳყოფდა კურნებათა საკურიველითა ძალითა ქრისტესითა; მრავალნი განრღუეულნი განკურნნა, რეცა მიზეზითა წამლისათა. და ესრეთ იქცეოდა მცხეთას ქალაქსა შინა სამ წელ ოდენ, და მათ ჟამთა შინა ოდენ იყო შესულა მირიან მეფისა და მმისწულისა მისისა დიდისა სპარსთა მეფისა საბერძნეთს, ოდეს კოსტანტინე მეფემან ძალითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა იოტნა მეფენი და სპანი მათნი ურიცხუნი მოსრნა.	10
ჭ 105 A 64 M 228		15
		20

თქმული აბიათარ მღდელისა, რომელი დაემოწაფა წმიდასა და სანატრელსა ნინოს. 25

«მე, აბიათარ მღდელი, ვიყავ წლით⁴ ხუედრებული მის წელი-

M229	წადისა, ოდეს წმიდა ესე დედაკაცი ნეტარი ნინო მოვიდა მცხეთას. მასვე ჟამსა მოვიდა ანტიოქიით ურიათა მღდელთაგან ესრეთ წერილი, ვითარმედ „სამად განხეთქა ღმერთმან მეფობა ისრაელისა; აჰა ესერა, წინასწარმეტყუელნი ჩუენნი დასცხრეს, და რომელსა სული აწუევდა, აღესრულა ყოველი და განვიბნიინით ყოველსა ქუეყანასა, და რომთა დაიპყრეს ქუეყანა. და ურიანი ვტიროდით ჩუენ ყოვლითურთ ⁵ , რამეთუ განვარისხეთნ შემოქმედი ღმერთი. აწ განიხილენ წიგნი მოსესი, რომელი დამიწერ(ი)ა ჩუენ ესე: ყოველი, რომელი იტყოდა ქუეყანასა ზედა თავსა თუისსა ძედ ღმრთისა, მოკუე-	30
A 65	მელი იტყოდა ქუეყანასა ზედა თავსა თუისსა ძედ ღმრთისა, მოკუე-	35

¹ ბრწამლი B, < M. 2 ჯუარისა A. 3 სახელ A („ი“-ს ადგილი წაჭრილია), სახარება MB. 4 წილით MB, 5 ერთურთ MB. 6 განარისხეთ A.

ჭ 106	დინო. ანუ-მე უკუე შევსცეთით ნაზარეველისა იესოს სიკუდილისა; რამეთუ ვხედავთ ოდეს პირველთა მამათა ჩუენტა შესცოდიან ღმერთსა და ყოვლად დაივიწყონ ღმერთი, და მისცის კელმწიფე[ბა]სა ძნელსა ტყუეობასა ძნელსა, და ღაღადყვიან. მსწრაფლ განარინის იგინი ჭირისაგან.	5
	«ესე შუი დგოის ვიცით წერილისაგან. ვინათგან კელი შეახეს ძესა მას დედაკაცისა მცირისასა და მოკლეს, აღილო კელი მისი ჩუენ ზედა, განხეთქა მეფობა ჩუენი, და განმამორნა ტამარსა მისსა წმიდასა, და უგულუბელს ყო ნათესავი ჩუენი სრულიედ და არს სამი ¹ წელი, და არა ისმინა ვედრება ჩუენი და არცა იყო ლხინება ჩუენი.	10
M 230	«საგონებელ გუიჩნს, ვითარმედ ზეცით იყო განგება ესევითარი; განმრავლდა მოწერილი. ხოლო მე, ვითარცა ძესმა ესე, ვიწყე ვითხვად დედაკაცისა მის ქრისტესთუის, თუ ვინა იყო იგი, ანუ რომლისა მიზეზისათუის იქმნა კაც ძე ღმრთისა. მაშინ აღალო პირი თუისი, ვითარცა ჯურღმულმან აღმომცერანემან. იწყო საუკუნითგანთა, ზეპირით აღმოიტყოდა და განაგებდა, ვითარცა მძინარესა განმალუიძებდა და დაბნელებულსა განმანათლბდა, მამათა ჩუენტა შემაწყალებდა და სჯულისა ცვალებათა დამაჯერებდა, ვიდრემდის მრწმენა სიტყუათა მისთა: იესო ქრისტე ძე ღმრთისა, ვნება მისი და აღდგომა, მეორედ მოსულა მისი სამინელი და სადა იგი არს მოლოდება წარმართთა. მე და შვილი ჩემი ღირს ვიქმენით საპკურებელსა მას განწმედელსა ² ცოდვსათაგან, ემბაზისა შვილსა, რომელსა ინატრიდა დავით და ვერ იხილა ³ . და ძესმა ვმა	15
A 66	ახლისა სჯულისა, ეჰა საგალობელთა, რომელსა ინატრიდა დავით, და ღირს ვიქმენა მე ზიარებად ჯორცსა და სისხლსა ქრისტეს ძისა ღმრთისასა, კრავსა სოფლისა ცოდვათა შეწირულისათუის, რომლისა ტკბილ არს გემოს-ხილვა მისი; ამას ზედა უფალო, ჰყავ ⁴ განსლვა ჯორცთაგან ჩემთა. და კუალად მრავალნი სასწაულნი იხილნა თუალმან ჩემმან მცხეთას, წმიდისა ნინოს მიერ».	20
M 231		25
ჭ 107		30

დღეთა ჩუენტა თქმული მისივე აზიათარ მღდელისა კუართისათუის უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესისა

A 67	«მე, აზიათარ, თხრობასა მიგითხრობ დედისა მამისა ჩემისასა, რომელიცა ვიცი წიგნთაგან მამისა და დედისა ჩემისათა; სმენით ყურთა ჩემთა ესმოდის მამისა თვისისაგან, ოდეს იგი გუესმა, ვი-	35
------	--	----

¹ სამასი MB. ² განსაწმედელსა MB. ³ იხილა A . ეწიფა MB. ⁴ იყავნ A, ვყავ M.

თარმედ „იელუსალიმი სპარსთა დაიპყრესო“; იქმნა გლოვა და მწუხარება ურიათა ზედა ქართველთა, მცხეთას მკუიდრთა, ბოდელთა

	მდღელთა, კოდისწყაროელთა მწიგნობართა და სობის სინელთა ¹ . თარგმანთა-ესე ყოველნი აღიდრნეს ² სივლტოლად. ხოლო მცირედ- თა დღეთა მოვიდა ღადადისი ნუგეშინის ცემისა, ვითარმედ „სპარს- ნი არა დაპყრობად მოვიდეს იელუსალიმისა, არამედ მურისა წილ ³ აქუნდა ოქრო სამეფუო, მური მსწრაფლ მკურნალი წყლულუბათა, გუნდრუკი სულამო ⁴ , ეძიებდეს ⁵ ყრმასა ვისმე შობილსა, ძესა და- ვითისსა. პოვესნ მწირი ერთი მწირისა დედაკაცისაგან შობილი უქამოდ და უადგილოსა ადგილსა. ესე მის ყრმისა მოვიდეს თიყუა- ნისცემად, და შეწირეს მისა ძღუენი იგი“. იქმნა სიხარული ყოველ- თა ზედა ჰურიათა ქართველთა.	5
ქ 108 M 233	«ხ ო ლ ო შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა, ვ ი თ ა რ გარდაჯდა ოცდა- ათი წელი, მოუწერა ანა მდღელმან ი[ე]ლუსარემით მამისა ჩემისა ელიოზისა, რამეთუ იგი, რომლისათუის მოვიდეს სპარსნი მეფენი ძღუნით, აღზრდილ არს იგი, ჰასაკსა საზომსა მიწევნულ არს და თავსა თუისსა ხადის ძედ ღმრთისა. მოვედით ყოველნი სიკუდილსა მისსა, რათა აღესრულოს მცნება მოსესინ წარვიდა აქათ მამის მამა ჩემი ელიოზ, კაცი მოხუცებული, და ესუა მას დედა ტომისაგან ელია მდღელისა, და ესუა დაა ¹⁰ ერთი. ევედრებოდა დედა ძესა თუისსა: „წარვედ, შვილო, წოდებასა მეფისასა და წესსა სჯულისა- სა. ხოლო რომელსა განიზრახვენ, ნუ შეერთვინ ცნობა შენი, ნუ შვილო, რამეთუ იგი არს სიტყუა წინასწარმეტყუელთა და იგავი ბრძენთა და წარვიდა ელიოზ მცხეთელი და ლონგინოზ კარსნელი; მუნ დახუდეს ჯუარცმასა უფლისასა ხოლო ოდეს დამსჭუალეს უფა- ლი, პასენაკმან ⁷ კუერითა დაჰკრა სამსჭუალთა. აქა დედასა ელიო- ზისსა ესმა, და იკრჩხილნა ⁸ და თქუა: „ჰ მშუიდობაო და მეფობაო ურიათაო, რამეთუ მოჰკალთ თავისი მაცხოვარი, და იქმენ მკლ[კელ შემოქმედისა თუისისა. ვაი თავსა ჩემსა, რომელ არა წინათვე მოგვედ, რომე არა სმენილ იყო ყურთა ჩემთა“. და ამას ზედა შეისუენა. «ხ ო ლ ო კ უ ა რ თ ი უ ფ ლ ი ს ა წ ლ ი თ ⁹ ხ უ და მცხეთელ- თა. წარმოილო ელიოზ, და მოილო მცხეთას, და მიეგება დაა შე- სუარული ცრემლითა, მიოხუთა ყელსა ძმასა თუისსა, და აღილო სამოსელი იესოსი, შეიტკბო მკერდსა და ფიცხლა სულნი წარჰკდეს,	10
A 68		15
M 234		20
A 69		25
ქ 109		30
A 235		

¹ სობის კანანელი M, ხობის კანანელთა B. ² აღდრნეს A, აღიდრეს B, აღიხრასნეს M. ³ საჭურველთა წილ MB. ⁴ სულ ამაო A, სურნელი MB. ⁵ ეძიებდეს < A. ⁶ პოვესნ < A. ⁷ პასანგმან M, ჰასანიგმან B. ⁸ იკრჩხილნა M, იკრჩხი-
აღნა B. ⁹ წლით A, წილითა MB. ¹⁰ დაა A.

	სამითა ამით ტკივილითა: სიკუდილისათუის და დედისათუის. რო- მელ ეზიარა სისხლსა უფლისასა. მაშინ იყო საკვირველი დიდი მცხეთა-ქალაქსა შინა; განკუირდა ადერკ და ყოველი ერი, და სთნდა მეფესა ადერკს სამოსელი იგი; არამედ საკვირველებისა მისგან არა ინება გამოღება მკუდრისა მისგან; და ელიოზ დამარხა დაა ¹ თუისი და ჳელთა აქუნდა სამოსელი იგი უფლისა. და ადგილი იგი, რომელ უფალმან უწყის.	5
ქ 110	«შემდგომად მრავალთა წელიწადთა, ძისწულმან ² ადერკ მე- ფისამან ძიება ყო სამოსლისა მის ურიათასა და არა პოვა. რამეთუ აუწყეს ესე ყოველი, რომელი იყო და არავინ უწყის ადგილი იგი, რომელ არს მახლობელად ³ ნაძუისა ლიბანით მოღებულისა. რამეთუ მრავალგზის ბრძანა დედამან ჩემმან წმიდამან ნინო, რათამცა მო- ვიძიეთ სამოსელი იგი, გარნა მეფემან ოდენ უწოდენ: „და არს ადგილი იგი, რომელსა ძენი კაცთანი ვერ შემძლებელ არიან გა- მოთქუმად“. სახლი ⁴ ელიოზისი იყო ქალაქსა შინა დასავალით წიაღ მოგუთასა, ჳიდსა ზედა.	10
A 70 M 236		15
M 237	«მათ დღეთა შინა მრავალგზის იხილა ჩუენება წმიდამან ნინო მცირესა მას მირულებასა მისსა მუჯლთა მისთა ზედა, რეცა მოვი- დიან მფრინველნი ცისანი და შთავიდიან შავნი მდინარესა მას ში- ნა, განიბანნიან და განსპეტაკნიან და აღვიდიან სამოთხესა მას ბაბილოვანისასა, მოისთულებდიან და ყუავილსა მას მოვდიან, რე- ცა მისი არს სამოთხე იგი, გარე მოადგიან ჟივილით შუენიერად.	20

A 71 M 238	ესე უთხრა წმიდამან ნინო მოწაფესა თუისსა სიდონიას, ასულსა აბიათარისსა, და მან რქუა: „უცხოვო და აქა შობილო ⁵ ტყუეო და ტყუეთა მკსნელო, უწყი, რამეთუ შენ ზედა მოიწია ახალი იგი ჟამი, და შენ ძლით ⁶ ისმის ამბავი იგი, მამათა ჩუენთა ნაქმარი ზეცისა მის კაცისა ზედა. უბრალოსა მის სისხლისა უსამართლოდ და-თხევა, რომლითაცა იქმნა ურიათა სირცხული. ცის-კიდეთა გან-ბნევა, მეფობითგან დაცემა, ტაძრისა მის წმიდისა მიღება. ერისა	25
ქ 111	უცხოსა წოდება, და დიდება მათი მათდა მიცემად: იელუსალიმ, იელუსალიმ, ვიდრემდის განგიმარტვან ფრთენი შენნი და შეიკრებ ყოველთა ცის-კიდეთა ფრთეთა შენთა ქუეშე. აჰა, აქაცა მოსრულ არს დედაკაცი ესე, რომელმან შესცვალოს წესი ქუეყანისა ამის“. მიექცა წმიდასა ნინოს და რქუა: „ჩუენება ესე შენი არს, რამეთუ ადგილი ესე შენ მიერ იქმნეს სამოთხე“.	30 35

¹ დაა A. ² ამ სიტყვის ბოლო („ან“) წაჭრილია. ³ მახლარობელად A. ⁴ სა-სელი AM. ⁵ აქა არა შობილო B. ⁶ შენ ძლით A, შენ ჟმით M, შენ ჟამით B.

M 239 A 72	«ხოლო ვითარ მოვიდა მირიან მეფე საბერძნეთით, ოტებული კოსტანტინე მეფისაგან, ეიდრე მოსლვადმდე მისა გა ნეცხადა წმიდასა ნინოს ქება ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ იტყოდა ვამაღლად, ვითარმედ: „გპოვენ მკ უიდრნი ჩრდილოსანი ცთომასა შინა“. და გამოაჩინა ჯუარი იგი ნასხლევისა, და მით იქმოდა საკუირველებათა დიდთა; განრღუეულნი განკურნნის თუი-ნიერ წამლისა, შეხებითა ჯუარისათა, და მის თანა ქადაგებდეს მოწაფენი მისნი, რომელნი პირველ დაემოწაფნეს: შუიდნი დედანი ნათესავნი ურიათანი, სიდონია, ასული აგიათარისი, და ექუსნი სხუანი, და სამოთხისა მცველნი იგი დედანი და ცოლ-ქმარნი აბია-თარ მდდელი, ახალი პავლე, რომელი უშიშად და დაუცხრომელად ქადაგებდა სჯულსა ქრისტესსა, რომელ ფრიად მეცნიერ იყო ძუე-ლისა სჯულისა, და ახალი სჯული ესწავა წმიდისა ნინოსაგან და უმეტეს ნინოსა ამხილებდა ყოველსა კაცსა სჯულსა ჭეშმარიტსა.	5
M 240	«მაშინ აღიძრნეს ურიანი აბიათარს ზედა, რათამცა ქვადაჰკრიბეს. ხოლო მეფემან მიაველინნა მსახურნი და განარინნა აბიათარ სიკუდილისაგან, რამეთუ მირიან მეფესა აქუნდა სურვილი ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ ასმიოდა სა-სწაული ქრისტეს სჯულისა საბერძნეთით და სომხითით. არა დაა-ბრკოლებდა იგი ქადაგებად ნინოს და მოწაფეთა მისთა. არამედ ჰბრძოდა ეშმაკი, მტერი იგი უჩინო, და ვერ დაამტკიცებდა ² აღსა-რებასა ქრისტესსა. ხოლო ნანაჰ დედოფალი გულფიცხელ იყო უმეტეს და შეურაცხ ჰყოფდა ქადაგებასა მას.	10 15
A 73 ქ 112	«ხოლო წმიდა ნინო ილოცვიდა და აუცხრომელად საყუდელსა მას თუისსა მაყუალთა მათ ქუეშე, და დაკვირ-ვებულ იყუნეს წარმართნი იგი ლოცვასა მისსა და მღუიძარებასა, და უცხო უჩნდა საქმე იგი; იწყეს გამოკითხვად მისა; იგი აუწყებდა ძუელთა და ახალთა წიგნთა, და განაბრძნობდა უგუნურთა და უგულისწმოთა მათ, და შთაუგდებდა გულსა სიყუარულსა ქრის-ტესსა	20
M 211	«და იყო ესრეთ სამ წელ, ვინათგან ⁴ განცხადებულად ქადაგა ქრისტესი და დაიმოწაფნა მრავალნი. მაშინ იყო ვინმე ყრმა-წული, უვალი მძიმისა სენისა, და მიმოაქუნდა იგი დედასა მისსა კართით კარად, რათამცა პოვა მეცნიერი ვინმე კურნებისა და ყომცა სარ-გებელი მისი, და შეისწავა იგი და არაოდეს პოვა სარგებელი კურ-ნები სა ყრმისა მისთუის. და მკურნალთაცა რქუეს დედაკაცსა მას,	25 30
A 74		35

¹ ქადაგება MB. ² დაუმტკიცებდა A. ³ ნინო AM, ნანა B. ⁴ ვინაცა M, ვინაცა B.

	ვითარმედ: „არა სარგებელ ეყოფვის ყრმასა მაგას“. ხოლო დედაკაცი იგი იყო წარმართი, გულფიცხელი, და მარადის სძაგებნ სჯულსა ქრისტიანეთასა, და აყენებდეს სხუათაცა მისლვად და კითხვად წმიდისა ნინოსა. ხოლო ვითარცა სასოწარკვეთილ იქმნა მკურნალი	
	თა მიერ, მოვიდა და დავარდა წინაშე წმიდისა ნინოსსა, და ევე-	5
M 242	დრებოდა კურნებასა ყრმისასა. მაშინ რქუა წმიდამან ნინო: „კურ-	
ქ 113	ნება, რომელი კაცთაგან არს, მე არა რა ვყო. ხოლო ღმერთმან ჩემმან ქრისტემან მოსცეს ყრმასა მაგას კურნება, რომელი ყო-	
	ველთაგან განწირულ არს“. რომელსა ¹ კილიკსა ² ზედა მარადის	
	ილო ცავნ წმიდა ნინო, მას ზედა დადება უბრძანა ყრმისა მის,	10
	და იწყო ვედრებად ღმრთისა მიმართ, და მასვე ჟამსა განიკურნა	
	ყრმა იგი და განცოცხლებული მისცა დედასა მისსა. ხოლო დედა-	
	მან ყრმისამან აღიარა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი,	
	თუნიერ ქრისტესა, რომელი ს ა ქ ა და გ ე ბ ს ნ ი ნ ო“. და დაემოწა-	15
A 75	ფა წმიდასა ნინოს, შეუდგა კუალსა მისსა და ადიდებდა ღმერთსა.	
	«მაშინ დე[დოფალი ნანა შევარდა სენსა დიდსა და მწარესა,	
	რომელსა კურნება ვერავინ შეუძლო. რამეთუ ყოველთა ჯელოვანთა	
	მკურნალთა წარმოაცალიერნეს წამალნი მათნი და ვერ შეუძლეს კურ-	
	ნება, უღონო იქმნეს და სასოწარკვეთილ. ხოლო აუწყეს ვითემე	20
	დედოფალსა, ვითარმედ „დედაკაცისა მის რომისაჲ ტყუისა მიერ,	
	რომელსა რქუიან ნინო, ლოცვითა მისითა მრავალნი სნეულნი გან-	
	იკურნებთან“. მაშინ უბრძანა მსახურთა მათ, რათა მოიყვანონ ნინო.	
M 245	მივიდეს მსახურნი დედოფლისანი, და პოვეს წმიდა ნინო ქუისა მის	
	ქუეშე [ბ]წამ(ა)ლთასა ⁴ , ილოცვიდა ჟამსა მეექუსესა, და მიუთხრეს	
	ბრძანება დედოფლისა. ხოლო წმიდამან ნინო რქუა: „არა ბრძა-	25
	ნებულ არს ჩემდა. რათა განვიდე, სადა შუება ჩუენი არა არს	
	არამედ დედოფალი მოვედინ საყოფელსა ამას ჩემსა, და ჭეშმარი-	
	ტად განიკურნოს ძალითა ქრისტესითა“. ხოლო მსახურთა მათ მი-	
	უთხრეს დედოფალსა თქმული იგი ნინოსი, მაშინ დედოფალი გულს-	
	მოდგინედ ეტყოდა მათ: „შემიმზადეთ მე ცხედარი და მიმიყვანეთ	30
A 76	მე“. მაშინ წარიყვანეს ცხედრითა მსახურთა მათ და მე მისი რევ-	
	და სიმრავლე ერისა მის თანა. ვითარ მივიდეს საყოფელსა მას ნი-	
	ნოსსა, დადვეს დედოფალი კილიკსა ზედა. იწყო წმიდამან ნინო	
	ლოცვად და ვედრებად ღმრთისა მიმართ მყოვარჟამ, და მოილო	
	ჯუარი იგი, რომელი აქუნდა, შეახო თავსა ⁵ , მჯართა და ფერკთა	35

¹ რომელი A. ² კილისა M, კლიკსა A, კილიკსა B. ³ რომლისა A. ჰრო მისა MB. ⁴ ქოჩსა მას ქუეშე მაყულისასა (მაყვალთასა B) MB. ⁵ თავსა, თავსა A.

	ჯუარის სახედ, და მეყსეულად განიკურნა და აღდგა განცოცხლე-	
	ბული. და რწმენა ქრისტე და თქუა: „არა არს სხუა ღმერთი, თუი-	
ქ 114	ნიერ ქრისტესსა, რომელსა ქადაგებს ტყუე ესე დედაკაცი“. მიერით-	
M244	გან შექმნა იგი მეგობრად თუისად შინაურად, მარადის ჰკითხავნ და	
	გამოიწულილავნ სჯულსა ქრისტესსა, და ასწავებდის წმიდა ნინო	5
	და აბიათარ, ახალი პაელე, და ასული მისი სიდონია. და იქმნა დე-	
	დოფალი მორწმუნე და იცნა ღმერთი ჭეშმარიტი. და ჰკითხვიდა	
	დედოფალსა მეფე, ვითარ იგი მეყსეულად განიკურნა. და უთხრობ-	
	და დედოფალი ყოველსა, რომელი იქმნა მას ზედა, ვითარ ¹ იგი	
	თუნიერ წამლისა, ლოცვითა და შეხებითა ჯუარისათა, განიკურნა.	10
	და სიმრავლე იგი, რომელთა ეხილვა, დაამტკიცებდეს სიტყუასა მას	
	დედოფლისასა.	
A77	«მაშინ მირიან მეფე განკუირდა და იწყო გამოძიებად სჯულსა	
	ქრისტესსა და მრავალგზის ჰკი[თხუენ] ურია-ყოფილსა ² მას აბია-	
	თარს ძუელთა ³ და ახალთა წიგნთა, სადა იგი აუწყებდა ყოველსა.	15
	და წიგნიცა რომელი ჰკონდა მირიან მეფესა ნებროთისი, და მასცა	
	წიგნსა შინა პოვა წერილი ესრეთ: აღშენებასა გოდლისასა ჳმა იყო	
	ნებროთის მიმართ, რომელი ეტყოდა: „მე ვარ მიქაელ, რომელი	
	დადგინებულ ვარ ღმრთისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავალისა-	

- თა. ანუ ოდეს შეიძრა ქუეყანა ვიდრემდის შეიძრა და დაირღვეს მთანი მყარნი, კლდენი, და ქვანი. მეცნიერ გყვენ შენ ამას ყოველსა მიწვეწად, რამეთუ ღმერთ არს ცათა შინა, უხილავ არს თავადი იგი ყოველთა დაბად[ებულთაგან], თუნიერ ძისა მისისა, რომელი მისგან გამოვიდა ქუეყანასა ზედა, გამოჩნდა, ვითარცა [კაც]ი, რომელმან ადასრულა ყოველი, რომლისათუის მოსრულ იყო, და აღვიდა მათვე სიმაღლეთა მამისა თანა, და იხილა მხოლო დაუსაბამო, რომელი მაღალ არს და მდაბალთა ხედავს, და მაღალნი იგი შორით იცნის. მეფე, ახლოს არს მიახლება შენი ღმრთისა მიხედვად, რამეთუ არს ამას შინა სასწაული ერთი; სამოსელი ძისა ღმრთისა აქა არს, და ხალენისა მის ელიასი თქუეს ვიეთმე აქავ ყოფა; მრავალნი სასწაულნი არიან, რომელნი ღმერთმან გამო[ა]ჩინნეს. და ა წ მ თ ა ვ ვ ა რ ი მ ე ს ე შე ნ ი გ ა ნ ვ კ უ რ ნ ო მ ა ლ ი თ ა ქ რ ის ტ ე ს ღ მ რ თ ი - ს ა ჩ ე მ ის ა თ ა და ჯ უ ა რ ი თ ა ვ ნ ე ბ ის ა მ ის ის ა თ ა, ვ ი თ ა რ ც ა ი გ ი დ ე დ ო - ფ ა ლ ი გ ა ნ ვ კ უ რ ნ ე ს ე ნ ის ა გ ა ნ დ ი დ ის ა. და რ ა ი გ ი ვ ა უ წ ყ ე, ჰ ყ ო ფ ს ი გ ი, რ ა თ ა ს უ ლ ი ც ა თ უ ის ი მ ი ი ა ხ ლ ო ს ღ მ რ თ ო ს ა“. და მოჰგუარეს მთავარი იგის და მოვიდა | დედოფალიცა იგი სამოთხესა მას შინა ნაძუთა მათ ქუეშე, და დაადგინა აღმოსავალით, სცნა ჴელნი აპყრობად და თქუთ: „სამგზის ვიჯმნი შენგან, ემმაკო, და შეუდგები ქრისეს|[ა, ძესა] ღმრთისასან. და ტიროდა ნინო სულთქმითა სულისა თუისისათა, და ითხოვდა ღმრთისაგან შეწევნასა კაცსა მას ზედა. და იყუნეს მოწაფენი მისნი მუნვე ერთ დღე და ორ ღამე, და მსწრაფლ განვიდა მისგან სული იგი ბოროტი, და დაემოწაფნეს ნინოს სახლით და ერთიურთ მისით, და ადიდებდეს მამასა, ძესა და წმიდასა სულსა აწ და მარადის და უკუნისამდე“.

თქმული სიდონია დედაკაცისა,

- რომელი იყო მოწაფე ნინოსი, რომელი ესე იხილა და დაწერა მოქცევა სასწაულითა მირია |ნ მეფისა და შევრდომა ნინოსი აღსარებისათუის ქრისტესისა, ჯუარისა აღმართებისათუის, ეკლესიათა აღშენებისათვის და მას შინა სასწაულთა მისთა. თავი მეშუიდე. გუა 'კხენ.**

- «მაშინ იქმნა დღესა ერთსა ზაფხულისასა, თუესა ივნისსა¹ ოცსა, დღესა შაბათსა, განვიდა მეფე მუხრანით² კერძო და მოუკდა უჩინო იგი მტერი ემმაკი, და შთაუგდო გულსა სიყუარული კერპთა და ცეცხლისა, და იგონებდა ყოველსა | მსახურებასა მისსა და მახვილითა მოწყუედასა ყოველთა ქრისტიანეთასა. და რქუა

¹ ივლისსა MB. ² მუხნარით MB.

- A 83 მეფემან ოთხთა თანა | მზრახველთა მისთა: „ღირს ვართ ჩუენ ღმერთთა ჩუენთაგან ბოროტის ყოფასა, რამეთუ უდებ ვიქმნენით სახურებასა მათსა, და მიუშუით ჩუენ ქრისტიანეთა გრძნულთა ქადაგება სჯულსა მათსა ქუეყანასა ჩუენსა, რამეთუ გრძნებთა ჰყოფენ საკუირველებათა მათთა. ა წ ე ს ე ა რ ს ა ო ს ო რ ა ხ ვ ა ჩ ე მ ი, რ ა თ ა ბ ო რ ო ტ ა დ მ ო ვ ს რ ნ ე თ ყ ო ვ ე ლ ნ ი მ ო ს ა ვ ნ ი ჯ უ ა რ ც მ უ ლ ის ა ნ ი და უმეტეს შეუდგეთ მსახურებასა ღმერთთა მათ მპყრობელთა ქართლისათა, ვამხილოთ ნანას, ცოლსა ჩემსა, შენანება, და დატევება სჯულსა ჯუარცმულისასა, და თუ არა მერჩდეს, დავივიწყო სიყუარული მისი და სხუათავე თანა წარვწყმიდო იგი“. დაუმტკიცეს¹ განზრახვა თანამზრახველთა მათ, რამეთუ მკურვალედ იყუნეს იგინი საქმესა მას, და ნებევდა პირველითგან, და ვერ იკადრებდეს განცხადებად. ხოლო მეფემან მოვლო ყოველი სანახები მუხრანისა², და

A 84	აღვიდა მთასა ზედა თხოთისასა მაღალსა, რათამცა მოიხილა კას- პად, უფლის-ციხედ. და განვიდა თხემსა მთისასა. შუა სამხრისა ოდენ დაბნელდა მზე მათ ზედა და იქმნა ვითარცა ღამე ბნელი, უკუნი, და დაიპყრნა ბნელმან არენი და ადგილნი; და განიბნინეს ურთიერთასა პირისაგან და ურვისა. და დაშთა მეფე მარტო, და იარებოდა მთათა და მაღნართა შეშინებული და შეძრწუნვებული, დადგა ერთსა ადგილსა, და წარეწირა სასოება, ცხოვრებისა მისისა. და მოეგო თავსა თუისსა ცნობასა, და განიზრახვიდა გულსა თუისსა:	15 20
M 252	„აჰა ესერა, ვხედავ ღმერთთა ჩემთა და არა ვპოვებ ლხინებასა. ა წ, რომელსა იგი ქადაგებს ნინო ჯუარსა და ჯუარ- ცმულსა, და ყოფს კურნებასა მისითა სასოებითა, არამცა მალ ედგა ქსნა ჩემი ამის ჭირისაგან? რამეთუ ვარ მე ცოცხლივ ჯოჯოხეთსა შინა	25
ჭ 119	და არა უწყი, თუ ყოველსა იქმნა დაქცევა ესე და ბნელი ჩემთუის ოდენ იქმნა. აწ, თუ ოდენ ჩემთუის არს ჭირი ესე, ღმერთო ნინო- სო, განმინათლე ბნელი ესე ღამე და მიჩუენე საყოფელი ჩემი, და აღვიარო სახელი შენი, და აღვმართო ძელი ჯუარისა, და თავუანის	30
A 85	ვსცე მას, და აღვაშენო სახლი სალოცველად ჩემდა, და ვიყო მორჩილ ნინოსა საჯულსა რომთასა“. ესე ყოველი რა წარმოთქუა, განთე- ნა და გამობრწყინდაჰ მზე. და გარდაქდა მეფე ცხენისაგან, დადგა მასვე ადგილსა, განიპყრნა ჯელნი აღმოსავალით ცად მიმართ და თქუა: „შენ ხარ ღმერთი ყოველთა ზედა ღმერთთა და უფალი ყო- ველთა ზედა უფალთა, ღმერთი, რომლისა ნინო იტყუის, და საქებე-	35

¹ და უმეტეს A, დაუმტკიცეს B, < M. ² მუხნარისა MB. ³ გამობრწყინთა A.

M 253	ლად არს სახელი ყოვლისა დაბადებულისაგან ცასა ქუეშე და ქუე- ყანასა ზედა. რამეთუ შენ მიქსენ მე ჭირისაგან და განმინათლე ბნე- ლი ჩემი. აჰა ესერა მიცნობიქს, რამეთუ გინდა ქსნა ჩემი, ლხი- ნება და მიახლება ჩემი. უფალო კურთხეულო, ამას ადგილსა აღვმართო ძელი ჯუარისა, რომლითა იდიდებოდეს სახელი შენი და იქსენებოდე სსაქმესა სსაწაულთა უკუნი სსამდე“. და დაისწავლა ადგილი იგი და წარმოემართა. იხილეს ნათელი და მოერთო ერი დაბნელებული ¹ .	5
A 86	«ხოლო მეფე ელაღაღებდა „მიეცით დიდება ღმერთ- სა ნინოსსა ² , რამეთუ იგი არს საუკუნით გაწ ³ ღმერ- თი და მას მხოლოსა შუენის დიდება უკუნისამდე“. ხოლო ნანა დედოფალი და ყოველი ერი განვიდა მიგებებად მეფისა, რამეთუ ესმა პირველ წარწყმედა და მოსლვა მშუიდილობით, და მიეგებო[დ](ეს ღართას და ქინძარას. ხოლო ნეტარი ნინო დადგომილ იყო ლო- ცვასა მწუხრისასა მაყულოვანსა მას შინა, ჩუეულებსაებრ მისისა, თუისსა ჟამსა, და ჩუენ მის თანა ორმოც და ⁴ „ათი სული. და ვი- თარცა მოვიდა მეფე, შეიძრა ქალაქი. და ჯმითა მაღლითა ღაღა- დებდა მეფე: „სადა არს დედაკაცი იგი უცხო, რომელ არს დედა ჩემი და ღმერთი მისი მქსნელი ჩემი“. და ვითარცა რქუეს, ვი- თარმედ: „მაყულოვანსა არს და ილოცავს“, მოვიდა ⁵ მეფე და ყო- ველი იგი ლაშქარი. გარდაიჭრა მეფე ცხენისაგან და ეტყოდა ნი- ნოს: „აწ ღირს ვარ მე სახელის-დებად სახელსა ღმრთისა შენისასა და მქსნელისა ჩემისა“. ხოლო წმიდა ნინო ასწავებდა და ეტყოდა მსწრაფლ თავუანის-ცემად აღმოსავალით და აღსარებად ქრისტესა, ძესა ღმრთისასა. მაშინ იყო გრგუინვა და ტირილი ყოვლისა კა- ცისა, რაჟამს ხედიდეს მეფესა და დედოფალსა ცრემლოვანთა. და ხვალისა წარავლინა მოციქული საბერძნეთად მირიან მეფემან წინაშე კოსტანტინე ბერძენთ მეფისა, და წიგნი ნინოსი ელენე დედოფალსა წინაშე. და აუწყა ესე ყოველი სასწაული ქრისტეს-მი ერი, რომელი იქმნა მცხეთას შინა მირიან მეფესა ზედა, და ითხოვ- ნეს მოსწრაფებით მღელენი ნათლის-ღებისათვის. ხოლო წმიდა ნი- ნო და მოწაფენი მისნი ქადაგებდეს ერსა მას ზედა დღე და ღამე დაუცხრომელად, და უჩუენებდეს გზასა ჭემმარტას სასუფევე- ლისასა.	10 15 20 25 30

¹ დაბნელებული A, განბნეული MB. ² ნინოსა A. ³ საუკუნითგ... A (ბოლო მოხელთა), საუკუნეთა MB. ⁴ და MB. დღე A. ⁵ მოდრკა MB.

M 255	თქმული მისვე აღშენებისათვის ეკლესიისა	
	«ოდეს წარემართა მეფე და ყოველი ერი ქრისტიანობასა მოს- წრაფებით ვიდრე მღდელთა მოსულამდე რქუა მეფემან წმიდასა ნინოს: „მესწრაფების მე აღშენებად სახლსა ღმრთისასა, სადა აღ- ვაშენო?“ რქუა წმიდამან ნინო: „სადაცა მეფეთა გონება მტკიცე არს“. რქუა მეფემან: „მიყუარან მე მაყუალნი ესე შენნი და მუნ მნებავს გონებითა ჩემითა, გარნა არა ეგრეთ, არამედ ვრიდო ¹ სა- მოთხესა მას სამეფოვსა, და ნამვთა ამათ სიმაღლესა, და ბაბილო- თა ამათ ნაყოფიერებასა, და ყუავილთა ² სურნელებასა რამეთუ ჩუენება რომელი ისილე მფრინველთა ფრთითა უშუერითა განბანა წყლითა და განსპეტაკება ბრწყინვალედ, და დასხდომა მათი ხეთა მათ ზედა სამოთხისათა, და ჯმოზა მათი ჯმითა ტკბილითა, ჭემ- მარიტად სამოთხე ესე ჯორციელი წარმწყმედელი შეგუეცეალოს სამოთხედ საუკუნოდ, და მუნ აღვაშენოთ სახლი ღმრთისა სალო- ცველად ჩუენდა ვიდრე მოსლვადმდე მღდელთა საბერძნეთით“ და მეყსეულად მოიღო ძელი და ასწრაფებდა ³ ხუროთა, და მოჰკუეთა ნაძუი იგი, და ნაძუისა მისგან შემზადნა შუიდნი სუეტნი ეკლესიისა- ნი. და ვითარ ადამენს კედელი იგი ძელითა, და აღმართნეს შუი- დნი ⁴ იგი სუეტნი თუის-თუისად. ხოლო სუეტი იგი უდიდესი, რომე- ლი საკუირველ იყო ხილვით, საშუვალ ეკლესიასა შესაგდებელად განზადეს, და ვერ შეუძლეს აღმართებად მისა. და აუწყეს მეფესა საკუირველი იგი ყოვლად ვერ ⁵ ძრვა ადგილ[ით]თაცან სუეტისა მის. მა- შინ მოვიდა მეფე სიმრავლითა ერისათა, და მოიხუნეს მრავალ-ღონენი მანქანანი, სიმარჯულითა და ერისა სიმრავლითა ეცადნეს აღმართე- ბად. და ვერ შეუძლეს; და იყო დაკვირვებულ. და სიმრავლე ერისა იტყოდეს: რამე არს ესე“. და ვითარ იქმნა მწუხრი, წარვიდა მეფე სახლად თუისა, შეწუხებული დიდად. ხოლო წმიდა ნინო და ათორ მეტნი მოწაფეწი მისწი და ⁷ დედანი დაადგრეს სუეტსა მას თანა. ხოლო სანატრელი იგი გოდებდა სუეტსა მას ზედა და ადინებდა ცრემლთა მისთა.	5
ქ 121		10
A 88		15
M 256		20
	«ვითარცა შუა დღე 8 ოდენ იქმნა, წარმოიქცეს ორნივე ესე მთანი, არმაზ და ზადენ, რეტა თუ ჩამოირ- ლუეს და დააყენნეს წყალნი ორთავე. და მტკუარმან გამოხეთქა, წარმოაქუნდა ქალაქი; და შეიქმნეს გმანი საზარელნი ტყეებისა და ტირილისანი. და ეგრეთვე არაგუი გარდამოვდა ციხესა და იქმნე- ბოდეს საზარელნი გურგუინვანი. შეეშინა დედათა მათ და ივლ-	25
A 89		30
M 257		35

¹ ვრიდო A, არა ვჰრიდო MB ² ყუავლთა A. ³ ასწავებდა MB ⁴ ექუსნი MB. ⁵ ვერ < A. ⁶ ადგილითცა MB. ⁷ და < MB. ⁸ ღამე MB.

ქ 112	ტოლეს. ხოლო ნეტარი ნინო ღაღადებდა: ფნუ გემინინ დანო ჩემ- ნო, მთანი მუნვე ჰვიან, და წყალნი მუნვე დიან, და ერსა ყოველსა სძინავს“. ხოლო ესე რომელ მთანი დაირლუეს, სამართლად გეჭუნე- ბის, რამეთუ ურწმუნოებისა მთანი დაირლუეს ქალაქსა ¹ შინა, და წყალნი რომელ ² დაეყენნეს, სისხლი იგი ყრმათა კერპთა მიმართ შეწირულისა ³ დაეყენოს. ხოლო ჯმა ესე ტყეებისა არს ეშმაკთა სიმ- რავლისა, რამეთუ იგლოვენ იგინი ⁴ თავთა თუისთა, რომელ არიან მეოტ ამით ადგილ[ით], ძალითა მაღლისათა და ჯუარითა ქრისტე- სითა. მოიქეცით და ილოცვედით ღმრთისა მიმართ“. და მეყსეუ- ლად დასცხრეს ჯმანი იგი, და არა დადგა ⁵ . განეპყრნეს ჯელნი და ილოცვიდეს ღმრთისა მიმართ წმიდა ნინო და იტყოდა: „რათა არა დაებრკოლოს საქმე ესე, რომელ წარმართებულ არს მეფე“.	5
A 90		10

«კ უ ლ ა დ ვ ი დ რ ე ა რ ა ე ყ ი ვ ლ ა ქ ა თ ა მ ს ა , ს ა მ თ ა ვ ე კ არ თ ა⁷ ქ ა ლ ა ქ ის ა თ ა და ს ც ა ზ არ ს ა ლ ა შ ქ არ მ ა ნ ძ ლ ი ე რ მ ა ნ , და ლ ე წ ნ ე ს კ არ ნ ი , და ა ლ ი ვ ს ო ქ ა ლ ა ქ ი ს პ არ ს ი თ ა ლ ა შ ქ რ ი თ ა , და შ ე ი ქ მ ნ ა ჯ მ ა ზ არ ის -ს ა ქ ლ ე ლ ი , ზ რ ი ნ ვ ა⁸ , და ყ ი ვ ი ლ ი და კ ლ ვ ა , და ა ლ ი ვ ს ო ყ ო ვ ე ლ ი ა დ გ ი ლ ი ს ის ხ ლ ი თ ა , მ ა ხ უ ი ლ ე ბ ი თ ა , და ს ხ უ ა თ ა მ ა თ შ ი შ ის ა გ ა ნ და ს დ ნ ე ბ ო დ ე ს ჯ ო რ ც ნ ი და გ ა ნ ი ლ ი ა ს უ ლ ი მ ა თ ი . ტ ი რ ო დ ე ს | ნ ა თ ე ს ა ვ თ ა თ უ ის თ ა , და მ ს წ რ ა ფ ლ ი ს მ ო დ ა , ჯ მ ო ბ დ ე ს რ ა ძ ლ ი ე რ ა დ : „მ ე ფ ე ს პ არ ს -თ ა და მ ე ფ ე თ -მ ე ფ ე ხ უ არ ა ნ -ხ უ არ ა ნ⁹ ბ რ ძ ა ნ ე ბ ს : ყ ო ვ ე ლ ი უ რ ი ა გ ა ნ არ ი ნ ე თ პ ი რ ის ა გ ა ნ მ ა ხ უ ი ლ ის ა “. ე ს ე რ ა მ ე ს მ ა , მ ო ვ ე გ ე თ ა ვ ის ა ც ნ ო -ბ ა ს ა და შ ე ვ ო რ გ უ ლ დ ი თ მ ე და ა თ ნ ი ვ ე ი გ ი ჩ ე მ თ ა ნ ა ნ ი , და მ ო ა ხ -ლ ე ბ უ ლ ი ყ უ ნ ე ს მ ა ხ უ ი ლ ო ს ა ნ ნ ი და გ არ ე მ ო ს ჩ უ ე ნ ს ა ს ც ე მ დ ე ს | და ჰ კ ლ ვ ი დ ე ს . ის მ ა ჯ მ ა ძ ლ ი ე რ ი – „მ ი რ ი ა ნ მ ე ფ ე შ ე ი ა ვ რ ე ს ო “. გ არ ე მ ო ი -ხ ი ლ ა მ ვ ნ ე დ მ ო ლ უ ა წ ე მ ა ნ მ ა ნ და თ ქ უ ა „ე ს ე რ ო მ ე ლ ყ ი ვ ის¹⁰ , ვ ი ც ი , რ ო მ ე ლ ა წ ს ა მ ე დ ი და დ ს ჰ ი რ ს , და ვ მ ა დ ლ ო ბ ღ მ ე რ თ ს ა , რ ო მ ე ლ ე ს ე ნ ი შ ა ნ ი წ არ წ ე მ დ ის ა მ ა თ ის ა არ ს და ქ არ თ ლ ის ა ც ხ ო რ ე ბ ის ა , ა მ ის ა დ -გ ი ლ ის ა დ ი დ ე ბ ის ა¹¹ და ნ უ გ ე შ ი ნ ის გ უ ც ე მ დ ა , ვ ი თ არ ც ა | მ ო მ დ ლ უ არ ი ჯ ე ლ ო ვ ა ნ ი , ჯ ე მ შ ა რ ი ტ ა დ მ ო მ დ ლ უ არ ი და მ ო ც ი ქ უ ლ ი ქ რ ის ტ ე ს .

«მ ი ე ქ ც ა ე რ ს ა მ ა ს მ ო მ ა ვ ა ლ ს ა¹²: „ს ა და ა რ ი ა ნ მ ე ფ ე ნ ი ს პ არ ს თ ა ნ ი ხ უ ა რ ა და ხ უ არ ა ნ -ხ უ არ ა . ს ა ბ ა ტ ა ნ ი თ¹³ გ უ შ ი ნ წ ა მ ო ხ უ ე დ ი თ , მ ა ლ ე ს ა მ ე მ ო ხ უ ე დ ი თ და დ ი დ ი ს ა მ ე ლ ა შ ქ არ ი ხ არ თ ძ ლ ი ე რ ი . რ ა დ¹⁴ და ლ ე წ ე თ ქ ა ლ ა ქ ი ე ს ე და მ ა ხ უ ი ლ ი და -

¹ ქართლს MB. ² რომელ < A. ³ შეწირვისა B, შეწირვის M. ⁴ ეგლო-ვენ იგი A, იგლოვენ იგი M, იგლოვენ იგინი B. ⁵ ჯმანი იგი, და იყო არა- რაჲ. და დადგა წმიდაჲ ნინო B. ⁶ რომელსა MB. ⁷ კერძთა MB. ⁸ ზრზინვა MB. ⁹ ხუარასან ხუარან M, ხუარან-ხვასრა B. ¹⁰ ყვის A, ყ'ვს M, ყვის B. ¹¹ დიდებისა A, და ბისა M, დაბისა B. ¹² მომსრველსა MB. ¹³ საბასტანით MB. ¹⁴ ძლი-რად A, ძლიერი რად MB.

ე ც ი თ , ქ არ თ ა და ნ ი ა ვ თ ა წ არ ვ ე დ ი თ¹ , ბ ნ ე ლ ა დ ჩ რ დ ი ლ ო თ კ ე რ ძ ო , მ თ ა თ ა და კ ე დ არ თ ა , ა ჰ ა , მ ო ვ ი დ ა , რ ო მ ე ლ ს ა თ ქ უ ე ნ ე ვ ლ ტ ი თ “. და გ ა ნ ძ რ ა² ჯ ე ლ ი ჯ უ არ ის ს ა ხ ე დ , და მ ე ყ ს ე უ ლ ა დ უ ჩ ი ნ ო | ი ქ მ ნ ე ს ყ ო -ვ ე ლ ნ ი ი გ ი , და ყ უ დ ე ბ ა ი ქ მ ნ ა დ ი დ ი , და დ ე დ ა ნ ი ი გ ი ნ ა ტ რ ი დ ე ს მ ა ს და ა დ ი დ ე ბ დ ე ს ღ მ ე რ თ ს ა .

«ხ ო ლ ო , ვ ი თ ა რ ც ა ც ი ს კ ა რ ი ა ღ ე ღ ე ბ ო და , მიერულა ყოველთა მათ დედათა, ხოლო სიღონია მღუიქმარე იყო³, და იგი დბა ჯელ-განპყრობით. აჰა ესერა, ზედა მოადგა ჭაბუკი ერთი ნეტარს მას, ყოვლად ნათლითა შეზღარდნილი, შემკობილი ცეცხლის ზეწრითა, და რქუნა რამე სამნი სიტყუანი. ხოლო იგი დაეცა პირსა ზედა თულისა, და ჭაბუკმან მან მიჰყო ჯელი სუეტსა მას და აღმართა, წარიღო სიმაღლესა შინა; და განკურთვებით მივებალე მას და ვარქუ ესრეთ: „დედოფალო, რა არს ესე?“ და მან მრქუა: „მოიდრიკე თავი ქუეყანად“. და ტირილად იწყო | ხარისა მისგან. მცირედისა ჟამისა აღდგა და აღმადგინა⁴, და განვეშორენით მას ადგილს. ხოლო დედანი იგი ვითარ იყუნეს, იხილეს სუეტი იგი, ცეცხლის სახედ ჩამოდიოდა და მოახლდებოდა ხარისხად მონაკუეთსა ზედა ძირსა ნაძუისასა. ვითარცა რიქუ-რაქუ ოდენ იყო, აღდგა მეფე გულ-გდებულ⁵ ურვათაგან, მიხედნა სამოთხესა მას და დაწყებულსა ეკლესიასა, სადა იგი მტკიცე იყო გონება მისი, | იხილა ნათელი იგი, ვითარცა ელვა აღწევნული ცამდე, სამოთხით მისით. იწყო სრბად და მკურთცხლ მოვიდოდა, და ყოველი სიმრავლე სახლისა მისისა და ყოველი ერი ქალაქისა მოვიდა.

«| ვ ი თ ა რ ც ა ი ხ ი ლ ე ს ა კ უ ი რ ვ ე ლ ი ი გ ი , ნ ა თ ლ ი თ ა ბ რ წ ყ ი ნ ვ ა ლ ს [ე ს უ ე ტ ი] ჩ ა მ ო ვ ი დ ო და ა დ გ ი ლ ა დ თ უ ის ა დ , რ ე ც ა ვ ი თ არ ც ა ზ ე ც ი თ და დ გ ა ხ არ ის ხ ს ა მ ა ს ზ ე და , და და უ მ ყ ა რ ა ჯ ე ლ ი თ ა შ ე უ ზ ბ ე ბ | ლ ა დ კ ა ც თ ა გ ა ნ , და ნ ე ტ არ ი ყ ო მ ა თ ჟ ა მ თ ა შ ი ნ ა , რ ა მ ე თ უ რ ა ი გ ი ი ქ მ ნ ე ბ ო და , შ ი შ ი თ ა და ს ი ხ ა რ უ ლ ი თ ა ა ლ ი ვ ს ო მ ც ხ ე თ ა ქ ა ლ ა ქ ი , და ს დ ი ო დ ე ს მ დ ი ნ ა რ ე ნ ი ც რ ე მ ლ თ ა ნ ი , მ ე ფ ე თ ა და მ თ ა ვ არ თ ა და ყ ო -ვ ე ლ ს ა ე რ ს ა . და ს უ ლ თ -ი თ ქ უ ნ ა ს უ ლ ი თ ა ს უ ლ თ ქ მ ის ა თ ა და ა დ ი დ ე ბ -დ ე ს ღ მ ე რ თ ს ა , და ნ ა ტ რ ი დ ე ს ნ ე ტ არ ს ა ნ ი ნ ო ს , და ი ქ მ ნ ე ს მ ა ს დ ლ ე ს ა

შინა სასწაულნი დიდნი და მრავალნი.

«პირველად მოვიდა ურია, ბრმა შობითგან, მიეახლა ფტსა მას და იქმნა მხედველ მუნთქუესვე, და ადიდებდეს ღმერთსა. მეორე სეფე-წული მოვიდა ყრმა, ამზასპანი, იდვა რვისა წლისა; მოილო დედამან მისმან სარწმუნოებით და დადვა ცხედრითა წინა-

35

¹ წარგულეთ MB. ² განიძრა MB. ³ ხოლო მე სიდონია მღვიძარე ვიყავ MB. ⁴ აღადგინა A. ⁵ გულგოდებული MB.

M 261
A 94
5
10
15
20
25
30
35

შე სუეტსა მას ნათლისასა, და ნანდუილვე ნათლისასა, ევედრებო-
და ნინოს: „მოხედენ, დედოფალო, ძესა ამას ჩემსა, სიკუდილად
მიახლებულსა, რამეთუ ვიცი ღმერთთა ღმერთი იგი არს, რომელსა
შენ ჰმსახურებ და ჩუენ გუიქადაგებ“. მაშინ წმიდამან ნინო შეახო
წელი სუეტსა, და დასდვა ყრმასა მას და რქუა: „გრწმენინ
იესო ქრისტე, ძე ღმთისა, ცხოვრებისათვის ყოვლი-
სა სოფლისა(თვის) ჯორცითა მოსრული; განიკურნე ამიერთგან და
ადიდებდი მას, ვისმან ძალმან განგკურნა“. და მსწრაფლ აღდვა
ყრმა იგი, ვითარცა უტკივნელი, და დაეცა შიში დიდი მეფესა და
ყოველსა ერსა. და თუითოსახენი სნეულნი მოვიდოდეს და განი-
კურნებოდეს, ვიდრემდის მეფემან შეუქმნა საბურველი ძელისა გა-
რემო სუეტსა მას, და დაფარა ხედვისაგან, და ეგრეთვე შეეხებოდეს
ერნი სართულსა¹ და განიკურნებოდეს. მსწრაფლ იწყო მეფემან
და განასრულა ეკლესია სამოთხესა შინა.

«და ვითარცა მივიდეს მოციქულნი მირიან მეფისანი კოსტან-
ტინე ბერძენთა მეფესა წინაშე და მიუთხრეს ყოველი, რაცა იქ-
მნა, მაშინ აღივსო სიხარულითა მეფე და დედა მისი
ელენე დედოფალი: პირველად ამისთუი, რამეთუ მად-
ლი ღმრთისა მიეფინებოდა ყოველთა ადგილთა, და ჯელსა ქუეშე
მათსა ნათელს იღებდა ყოველი ქართლი; შემდგომად ამისთუის
განმხიარულდეს, რამეთუ დაიდასტურეს მირიან მეფისაგან სრუ-
ლიედ მოწყყუდა სპარსთა და მტკიცედ მიღება სიყუარულისა მა-
თისა. ადიდებდეს და მადლობდეს ღმერთსა, და წარმოგზავნეს
მღდელი ჭეშმარიტი იოვანე ებისკოპოზად და მის თანა მღდელნი
ორნი და დიაკონი სამნი. და მოუწერა მირიანს კოსტანტინე მე-
ფემან წიგნი ლოცვისა და კურთხევისა ღმრთისა; და წარმოსცა
ჯუარი და ხატი მაცხოვრისა, და მის თანა ნიჭი დიდი; ელენე დე-
დოფალმან მოუწერა წიგნი ქებისა და ნუგეშინის-ცემისა.

«მოიწია იოვანე ებისკოპოზი, და მის თანა მღდელნი და
დიაკონნი და მოციქულნი მცხეთად, აღივსნეს სიხარულითა მეფე
და დედოფალი და ყოველი ერი მათი. რამეთუ სურვიელ იყუნეს
ნათლის-ღებისათვის. მაშინ მსწრაფლ გაგზავნა ბრძანება მირიან მე-
ფემან ყოველთა თანა ერისთავთა, სპასალართა და ყოველთა პირ-
თა სამეფოსათა, მოწოდებად წინაშე მისსა: და მსწრაფლ მოიწიე-
ნეს ყოველნი ქალაქად.

¹ სართულსა < MB.

A 96
M 263
5

«მაშინ ნათელ ილო¹ მეფემან ჯელსა ქუეშე წმი-
დისა ნინოსა და შემდგომად დედოფალმან და შვილ-
მან მათმან ჯელსა ქუეშე მათ მღდელთა² და დიაკონთასა.
შემდგომად ამისსა აკურთხეს მდინარე მტკუარი, და ებისკოპოზმან
შემზადა ადგილი ერთ[ი] მიწურვით ჳიდის კარსა მოგუეთისასა, სადა
ყოფილ იყო სახლი ელიოზისი, და მუნ ნათელ სცემდა წარჩინებულ-
თა ერთა; და ეწოდა ადგილსა მას მთავართა სანათლო³ ხოლო ქუე-
მოთ მისსა, მდინარისავ პირსა, ორგან⁴ ორნი იგი მღდელნი და
დიაკონნი ნათელ-სცემდეს ერსა, მიატყდებოდა ერი იგი ურთიერთას

მოსწრაფებით და ევედრებოდეს მდღელთა, რათა პირველად მას ვისმე 10
 ნათელსცეს ესრეთ სურვიელ იყუნეს ყოველნი იგი ნათლისღებისა
 თუის, რამეთუ ესმინა ქადაგება ნინოსი, რომელსა იტყოდა: „ყოველ-
 მან რომელმან არა ნათელ იღოს, არა პოვოს ნათელი საუკუნო“:
 ამისთუის მოსწრაფე იყუნეს ნათლისღებასა ყოველნი იგი, და ეს- 15
 რეთ სახედ ნათელ იღეს ყოველმან ერმან, სიმრავლემან ქართლი-
 სამან, თუინიერ ხოლო არა ნათელ იღეს მთიულთა კაკ-
 კასიანთა, არცამოვიდე⁵ მოფენასა მას ნათლისასა, არა-
 მედ დაადგრეს ბნელსა შინა ჟამსა ოდენმე. და ურიათა მცხეთელ-
 თა არავე ნათელ იღეს, გარქნა ბარბიანთან; ნათელ იღეს ორმოც 20
 და ათმან სულმან, და იქ[მნეს] ქრისტიანე ჭეშმარიტი ამისთუისცა
 დიდ იქმნნეს იგანი წინაშე მეფისა; და მიუბოძა დაბა, რომელსა
 M 264 რქუიან ციხე-დიდი არამედ არა ნათელ ილო ფეროზ, სიძემან მე-
 ფისამან, რომელსა ჰქონდა⁷ რანი ბარდავამდინ მიცემულად მირი-
 ანისბან, არცა ერმან მისმან⁸ ნათელ ილო, არამედ ვორციელად
 მსახურებდა მირიან მეფესა. მაშინ წარავლინა მირიან მეფემან 25
 ებისკოპოზი იოვანე და მის თანა წარჩინებული ერთი წინაშე კოს-
 ტანტინე მეფისა, და ითხოვა ნაწილი ძელისა ცხორებისა, რომელი
 მას ჟამსა ოდენ გამოჩინებულ იყო ღმრთის-მოყუარისა⁹ დედოფლი-
 სა ელენესად. და ითხოვნა მდღელნი მრავალნი, რათა განავლინნეს
 ყოველთა ქალაქთა და ადგილთა, ნათელ-სცემდეს ერსა, რათა 30
 მსწრაფლ ნათელ იღოს ყოველმან სულმან ქართლისამან; და ით-
 ხოვნა ქვით-ხურონი აღშენებისათუის ეკლესიათა.
 «ვითარ მიიწივნეს¹⁰ წინაშე კოსტანტინეკეის-
 რისა, სიხარულითა მოანიჭა ნაწილი ძელისა ცხორე-

¹ ნათელ იღეს ² მდღელ... (ბოლო ჩამოჭრილია). ³ სანათლავი MB.
⁴ ორგან < MB. ⁵ არცა მოვიდეს < MB. ⁶ ბარამიანთა B, კაბარბიანთა M.
⁷ ჰქონდა MB, რქუიან A. ⁸ მისმნა A. ⁹ მოყუარესა A. ¹⁰ მიწივნეს A.

A 98 ბისა, და ფიცარნი იგი, რომელთა ზედა ფერჯნი და [[მსქ]უალულ¹
 იყუნეს უფლისანი, და სამსჭუალნი ჯელთან. და წარმოგზავნნა
 M 265 მდღელნი² და დიაკონნი³ ფრიად მრავალნი, რამეთუ კოსტანტინე
 მეფემან მეფობასა შინა მისსა-აღაშენა წმიდა ეკლესია, [ტაძარი
 ღმრთისა (ხუთასი⁴), და მოსცა განძი დიდძალი ებისკოპოზსა იო- 5
 ვანეს და უბრძანა: „სადაცა ჯერ იჩინო ადგილთა ქართლისათა,
 აღაშენენ ეკლესიანი სახელსა ჩემსა ზედა; და ნიჭნი ესე დაამკვიდ-
 რენ საზღვართა ქართლისათა“. და წარმოვიდა ებისკოპოსი და
 მის თანა მოციქული, და ვითარ მოიწივნეს ადგილსა, რომელსა
 რქუიან ერუშეთი, დაუტევნა ხურონი საქმედ ეკლესიისა, და დაუ- 10
 ტევა განძი იგი და სამსჭუალნი უფლისანი და წარვიდა. და დაუ-
 ტევნა წუნდას ხურონი იგი და განძი და, რაჟამს ეწყო ოდენ ეკ-
 ლესიასა, წარმოვიდა⁵. და მოვიდა მანგლის[ს], და იწყო ეკლესიასა
 შენებან. და დაუტევნა ფიცარნი იგი უფლისანი.
 «მაშინ შეწუხნა მირიან მეფე ამისთუის, რამეთუ 15
 ქ 127 თუ პირველ არასამეფუფოსა ქალაქსა მოვიდეს, არამედ სხუა-
 თა ქალაქთა და ადგილთა იწყეს შენებად ეკლესიათა და დაუტევნეს
 A 99 ნაწილნი. ხოლო მოვიდა | წმიდა ნინო წინაშე მეფისა და რქუა:
 „ნუ სწუხ, მეფეო, რამეთუ ესრეთ ჯერ არს: სადაცა მოვიდოდინან,
 დასათესვიდენ სახლსა ღმრთისასა. ხოლო არს ქალაქსა ამას შინა 20
 დიდებული სამოსელი უფლის“. მაშინ მოიყვანა მეფემან აზიათარ
 მდღელი და მის თანა ურიანი მრავალნი, და გამოიკითხა კუართისა
 მისთუის მათგან. ხოლო მათ მიუთხრეს ყოველი, რომელი ზემო წე-
 M 266 რილ არს. აღიპყრნა ჯელნი | მირიან მეფემან და თქუა: „კურთხე-
 ულ ხარ შენ, უფალო იესო ქრისტე, მეო ღმრთისა ცხოველისაო,
 რამეთუ პირველითგანვე გინდა ვსმა ჩუენი ეშმაკისაგან და ადგი- 25
 ლისა მისგან ბნელისა; ამისთუის სამოსელი იგი წმიდა შენი წარ-
 მოცე წმიდით ქალაქით იერუსალიმით ებრაელთა მათ, ღმრთაეებისა
 შენისაგან უცხოქმნილთა და ჩუენგან უცხოთა ნათესავთა“.

«წარვიდა⁷ მეფე და ყოველი ქალაქი მ[ტ]კიცედ ქრისტეანობასა. იწყეს ხუროთა ეკლესიათა შენება გარე უბანთა, მაცულთა მათ ზედა, საყოფელსა წმიდისა ნინოსა, სადა აწ არს ეკლესია⁸ საებისკოპოზო. მაშინ თქუა წმიდამან ნინო: „კურთი თხელ არს უფალი | ღმერთი იესო ქრისტე და მამა უფლისა ჩუენისა

¹ „მსჭ“ ჩამოჭრილ ადგილასაა A-ში. ² მდელნი A. ³ დიაკონნი A, ხურონი MB. ⁴ ხუთასი < MB. ⁵ და დაუტევნა - წარმოვიდა < MB. ⁶ შენება < MB. ⁷ წარემართა MB. ⁸ ეკლესი A.

იესო ქრისტესი, რომელმან მოავლინა სიტყუა წმიდა ზეცითგან მაღალთათ, თუით ძლიერებისაგან საყდრისა გარდამოსრული ქუეყანად მდაბლად, შობილი უთქმელად თესლისაგან დავითისა, დედაკაცისაგან მარტოდ შობილისა, წმიდისა და უბიწოსა, რომელი სათნო ეყო მას მიზეზითა, მიზეზი ცხორებისა ჩუენისა, რომელმან ცასა ქუეშე ყოველივე განანათლა და მორწმუნენი აცხოვნნა, რომელი იშვა ვითარცა კაცი, ნათელი ყოველთა, ხატი ღმრთისა მამისა, და ვითარცა მსახურმან ვინმე სჯულისამან ნათელ იღო წყლისაგან და სულისა, ჯუარს ეცუა, დაეფლა და აღდგა მესამესა დღესა, აღკდა სიმაღლესა მამისა თანა და კუალად მოვალს, რომელსა შუენის ყოველივე დიდება თანა მამით და სულით წმიდით¹».

ქ 128 | ამაღლებისათვის პატიოსნისა ჯუარისა

ვითარცა ნათელ იღეს მეფემან და დედოფალმან, და შვილთა მათთა, და ყოველმან ერმან, მაშინ დგა ხე ერთი ადგილსა ერთსა, კლდესა ზედა ბორცუსა შეუვალსა, და იყო ხე იგი შუენიერი ფრიად | და სურნელი. და ესე საკუირველება იყო ხისა მისგან, რამეთუ ისარცემული ნადირი, რომელი მოვიდის და ჭამის ფურცელი მისი და გინა თესლი მისი, განერის სიკუდილისაგან, დაღაცათუ საკლავსა ადგილსა დიდად წყლულ იყვის. დიდად საკუირველ უჩნდის | წარმართთა მათ პირველთა, და აუწყეს ებისკოპოზსა იოვანეს სისა მისთუის. ხოლო ებისკოპოზმან თქუა: „აჰა ესერა, ჭემმარტად პირველითგან დამარხულ არს ქუეყანა(დ) ესე მსახურად ღმრთისაგან, რამეთუ ღმრთისაგან აღმოსცენდა ხე იგი დამარხული ჟამისა ამისთუის, რამეთუ აწ მოეფინა მადლი ღმრთისა ქართლს, და მისხისაგან ჯერ არს შექმნა ჯუარისა პატიოსნისა, რომელსა თაყუანისსცეს ყოველმან სიმრავლემან ქართლისამან“, და წარვიდეს რევ, მე მეფისა, და ებისკოპოსი და სიმრავლე ერისა, და მოჰკუეთეს ხე იგი და წარმოიღეს რტოთურთ თუისთა. და მოაქუნდა ათსა ათეულსა კაცსა, ზე-ზე რტოთა და ფურცლითა შემოაქუნდა ქალაქად და მოაქუნდა; შემოკრბა ერი მწუანის ფერობასა მას და ფურცლიანობასა², ჟამსა ზაფხულის პირისასა³, ოდეს სხუა ხე კმელი იყოს⁴ ხოლო ესე ფურცელ-დაუცუივწებელი, სულ-ამო⁵ და სახილველად შუენიერი. და ძირსა ზედა აღმართეს ხე იგი კარსა ზედა ეკლესიისასა სამხრით, სადა ბურვიდა ნელი ნიავი, დაშლიდა | ფურცელთა მისთა და ძრვიდა რტოთა მისთა

¹ წმიდი A. ² ფურცლიანობისა A. ³ ზაფხულისასა M, ზამთრისასა B. ⁴ იყო MB. ⁵ სულ ამო A.

იყო ხილვა მისი შუენიერი, ვითარცა ხილვით¹ ვიციო² ხისა მის ალვისა, ესე მოჰკვეთეს მარტსა ოცდახუთსა დღესა პარასკევსა.
და დაადგრა ხე იგი ეგრეთ დღესა ოცდა ჩუი დმეტსა, და არა შეიცვალა ფერი ფურცელმან მისმან, ვათარ-

	ცა და ძირსავე ზედა მისსა, თავსა ზედა წყაროსასა, ვიდრემდის ყოველნი ხენი მალნარისანი შეიმოსნეს ფურცლითა და ხენი ნაყოფის გამომღებელნი შეიმოსნეს ყუავილითა. მაშინ თუესა მაისსა ერთსა შექნეს ჯუარი ესე, და შუიდას მის თუისასა აღემართნეს ჳელისა დადებთა მეფეთათა ³ , სიხარულით და წადიერებით ყოვლისა ერისა ქალაქისათა ⁴ , და იყუნეს ეკლესიასა შინა. იხილა წმიდამან ერმან ⁵ ქალაქისამან ⁶ , ყოველთა მათ დღეთა: აჰა, ჩამოვიდის ჯუარი ცეცხლისა ზევით და მისა გარემოს, მსგავსად გურიგუინისა ვარსკულავთა, და დაადგრის ზედა ეკლესიათა ვიდრე განთიადმდე, და რიჟუ-რაჟუ ⁷ ოდენ გამოვიდინან მისგან ორნი ვარსკულავნი, ერთი წარვიდის აღმოსავალით და ⁸ ერთი დასავალით ⁹ , და იგი თავადი ეგრეთ ბრწყინვალედ, ნელიად-ნელიად, განვიდის მიერ კერძო არაგუსა, და დადგის ბორცუსა მას ზედა კლდისასა, ზ ე მ ო კ ე რ ძ ო ა ხ ლ ო ს წ ყ ა რ ო ს ა მ ა ს, რ ო მ ე ლ ი ა მ ო ა ც ე ნ ე ს ც რ ე მ ლ თ ა წ მ ი დ ის ა თ ა, და მუნით აღიმადლის ზეცად. და ასე მრავალგზის იხილა ყოველმან ერმან მაცხოვარება ღმრთისა ჩუენისა. მაშინ იწყეს კითხვად წმიდისა ნინოსა, თუ „რა არს, რომელ გამოვალს ბრწყინვალე ვარსკულავი, და ერთი წარვალს აღმოსავალით და ერთი დასავალით“ ხოლო მან თქუა: „განავლინენით კაცნი მათათა ზედა მაღალთა, აღმოსავალით ვიდრე კახეთისა მთამდე, დასავალით ვიდრე სანახებამდე ამის ქალაქისა; და, ოდეს გამობრწყინდენ მთიებნი იგი, ნახონ თუ სადა დგენ, მუნცა აღემართნენ ჯუარნი ესე ქრისტესნი“. მაშინ ყო მეფემან ეგრე, შეიცვნა თავნი მათათანი მიწყებით, ხოლო დღე ესე იყო პარასკევი და შაბათი გსან თენდებოდა.	10
A 103	იყო იგივე სასწაული, და იქმნა ეგრეთვე, ვითარცა პირველ იქმნის, ხვალისა დღე მოვიდეს დასავალისანი, რომელნი დგეს მათათა ზედა ქუაბთა თავისათა. და მიუთხრეს მეფესა: „გამოვიდა ვარსკულავი იგი, ამაღლდა და მიიწია მთასა ზედა თხოთისასა, გარდასავალსა ზედა კასპისასა, დაადგრა ადგილსა ერთსა, და ყოვლად უჩინო იქმნა“.	15
M 270	და ე გ რ ე თ ვ ე მ ო ვ ი დ ე ს მ თ ი თ კ ა ხ ე თ ი ს ა ო და	20
A 104		25
ჟ 103		30
		35

¹ სმენით MB. ² ვიცით MB, ვითარცა A. ³ მეფეთა, თანა MB. ⁴ ქართლისათა B. ⁵ ერმან ერმან A. ⁶ ქართლისამან B. ⁷ რიჟურაჟ B, რიჟ'რაჟ M. ⁸ ერთი —და < A. ⁹ და ერთი დასავალით < M.

M 271	თ ქ უ ე ს: „ვიხილეთ ვარსკულავი აქათ მომავალი, და-ადგრა დაბასა ბოდესა ¹ კუხეთისასა“. მაშინ უბრძანა ნეტარმან ნინო: „წარიღ ხუენით ორნი ჯუარნი და აღმართენით ერთი თხოთას, სადა გამხელა ღმერთმან ძალი მისი და ერთი მიეც სალომეს, მკვევალსა ქრისტესსა, და აღმართოს უჯარმას ქალაქსა. რამეთუ ბოდე ² დაბა არა წინა აღუდგეს ქალაქსა მეფეთასა, რამეთუ ერისა სიმრავლე არს მას შინა, ბოდის კულა ³ დაბა თუით იხილოთ ⁴ ადგილი იგი სათნო ღმრთისა“. და ყვეს ეგრეთ, ვითარცა უბრძანა დედოფალმან. ხოლო ესე სასწაულითა ზეცისათა ჯუარი პატიოსანი ჩუენებით მცხეთას იპყრეს, ჳელითა ⁵ კაცობრივითა, და მივედით ბორცუსა მას ქუეშე; წყაროსა მას ზედა ღამე ათიეს, ილოცეს ღმრთისა მიმართ, და ნეტარი ნინო ცრემლითა შეაზავებდა წ ყ ა რ ო ს ა მ ა ს, და ი ქ მ ნ ე ბ ო დ ე ს კ უ რ ნ ე ბ ა ნ ი და ს ა ს წ ა უ ლ ნ ი დ ი დ ნ ი. ხ ვ ა ლ ი ს ა დ დ ე აღვიდეს კლდესა მას ზედა, და მივიდა ნეტარი იგი ბორცუსა ზედა, დავარდა ქვათა მათ ზედა, ტიროდა თუით იგი და მის თანა მეფენი და მთავარნი, და ყოველი სიმრავლე ერისა, ვიდრემდის მთანი ჳმა-სცემდეს. დასდვა ჳელი ერთსა ქვასა და რქუა ერთსა ებისკოპოსსა: „მოვედ, შენდა ჯერ არს და დასწერე ჯუარი ქვასა ამას“. და მან ყო ეგრეთ, და მუნ აღემართა ჯუარი იგი დიდებითა მეფეთაგან. მოდრკა ერი იგი სიმრავლენ ურიცხუი, და თაყუანის სცეს ჯუარსა და აღიარეს ჳემმარიტად მედ ღმრთისა ცხოველისა. ხოლო დიდნი იგი მთავარნი არა განეშორებოდეს ეკლესიასა წმიდასა ⁷ და სუეტსა ⁸ ნათლისასა, ჯუარსა მას ცხოველსა, რამეთუ ხედვიდეს სასწაულთა მათ უზომოთა, კურნებათა მათ მიუთხრობელთა ⁹ . და დღესა კურიაკუსა აღვსე-	5
A 105		10
M 272		15
ჟ 131		20
		25

A 106 ბისა ზატიკსა ყო მირიან მეფემან და ყოველმან მცხეთამან, შეწირეს შესაწირავი იგი, | დღე განაწესეს ჯუარისა მსახურებად აღვსებისა ზატიკი ყოველმან ქართლმან მოდღენდელად დღედმდე. და იყო რაოდენისამე დღისა შემდგომად მარტულისა უკანასა¹⁰, იხილეს სასწაული დიდად საშინელი, დღესათოხშაბათსა: აჰა ესერა, სუეტი ნათლისა, სახედ ჯუარისა, დგა ჯუარსა მას ზედა, და ათორმეტნი ვარსკულავნი სახედ გუირგუინისა გარემოს მისსა. ხოლო ბორცუი იგი ჯუარისა კუმე-ვად¹¹ სახედ სურნელად, მიჰხედვიდეს ყოველნი სასწაულსა ამას,

¹ ბუდის M, ბოდისასა B. ² ბუდი MB. ³ ბუდისა კულა B, ბუდის კულა M. ⁴ იხილოს MB. ⁵ კელითა MB, სახელითა A. ⁶ სიმრავლე A. ⁷ წმიდისა A. ⁸ სუეტისა A. ⁹ მიუთრობელთა A. ¹⁰ უკანისა MB. ¹¹ კმეოდა MB.

M 273 და მრავალნი უღმრთოთაგანნი მოიქცეს და ნათელ იღეს მას დღესა შინა. ხოლო ქრისტიანენი უფროს მორწმუნე იქმნებოდეს და ადიდებდეს ღმერთსა, და მერმე კულად იხილეს სხუა სასწაული ჯუარისა, ვითარცა რა ცეცხლი დგა თავსა ზედა მის[სა], შუიდ წილად მზისა უბრწყინვალესი, ზედა დაადგრა მას, ვითარცა საკუმისა ნაბერწყალნი აღვლენ, ეგრეთ სახედ აღვიდოდეს ანგელოზნი ღმრთისანი, გარდამოვიდოდეს მის ზედა. ხოლო ბორცუი იგი ჯუარისა იძრვოდა ძლიერად და, ვითარცა სასწაული იგი დასცხრებოდა, ეგრეცა ძრვა იგი დასცხრებოდა. ვითარცა იხილეს სასწაული იგი დაუკუირდა ყოველთა უფროსად და უმეტესად დიდებდეს ღმერთსა. და ვითარცა იქმნებოდეს წლით იწლად სასწაულნი იგი, ყოველი ერი ხედვიდეს შიშით და ძრწოლით, მოვიდოდეს თაყუანისცემად გულსმოდგინედ. მას ჟამსა რევს, ძესა მეფისასა, ესუა ყრმა-წული მცირე, და იყო სნეულ მიწევნულ იყო სიკუდილსა; რამეთუ იგი ოდენ მხოლო ესუა მათ, მოიღო და დადვა იგი წინაშე ჯუარისა, და | ცრემლით ითხოვდა: „უკეთუ მომი-
 A 107 ზოდო ყრმა ესე ცოცხალი, აღვამენო კუბო | საყოფლად¹ შენდა“. მუნთქუესვე განიკურნა ყრმა იგი, განკურნებული და განცოცხლებული წარიყვანეს. მერმე მოვიდა აღთქმისა აღმასრულებელად, და იყო² მაღლისა მიცემა ღმრთისა დიდითა სიხარულითა, და გულსმოდგინებით აღაშენა კუბო ჯუარისა მცხეთისა რევ, ძემან მეფისამან, და წლითი-წლად მოვიდის და აღასრულის აღნათქუემი იგი მსხუერპლისა. და მიერითან უფროს მოვიდოდეს ყოველნი უძლურნი და სნეულნი, განიკურნებოდეს და სიხარულით ადიდებდეს ჯუარსა წმიდასა ქრისტესსა.
 იყო ვინმე მამაკაცი ჭაბუკი, და ორნივე თუ[ალნი დასდგომოდეს]. | ჯდა იგი წინაშე ჯუარსა ქრისტესსა; შემდგომად შუიდისა დღისაჲ აღეხილნეს თუალნი, ხედვიდა და ადიდებდა ღმერთსა მერმე დედაკაცი ვინმე იყო გუემულ სულისაგან უკეთურისა ეგეოდენ, რომელ ძალი და გონება მისი მიეღო წელსა რვასა, და სამოსელსა მისსა დაიპებდა⁴. და ვითარ მოიყუანეს პატიოსანსა ჯუარსა და შეამთხუივეს, შემდგომად ათორმეტისა დღისა⁵ განიკურნა და თუისითა ფერჯითა წარვიდა; და ადიდებდა ღმერთსა და თაყუანის-ცემდა პატიოსანსა ჯუარსა. და კულად იყო ყრმა ვინმე მცირე: მეყსეულად დაეცა და მოკუდა. აღიღო დედამან მისმან და

¹ საყუდელად B, საყუდელად M. ² ყო MB. ³ წლისა A. ⁴ დაიპობდა B, და აპობდა M. ⁵ წლისა A.

დააგდო წინაშე ჯუარსა ყრმა იგი მომწყდარი¹, დილითგან მიმწუხრი. ხოლო დედა მისი ტირილით ილოცვიდა წინაშე ჯუარსა, და სხუანი ეტყოდეს: „წარვედ, დედაკაცი, და დამარხე; რამეთუ მომკუდარ არს და ნულარა აწყინებ“. ხოლო მან არა წარიკუეთა სა-

სოეზა, არამედ უფროს და უმეტეს საწყალო ბელად 5
 ტიროდა და ილოცვდა. ხოლო მიმწუხრის ჟამსა სულიერ იქმნა
 და თუაღნი აღეხილნეს, და შემდგომად შუიდისა დღისა განიკურნა
 და განცოცხლებული წარიყვანა დედამან მისმან, და ადიდებდა
 A 109 ღმერთსა. იხილეს რა სასწაული და კურნება ყოვლად წმიდისა
 ჯუარისა, მრავალნი უშვილონი მოვიდოდეს და ითხოვდეს შვილი- 10
 ჭ 133 ერებასა და შვილმრავალ იქმნებოდეს, შესაწირავთა და მადლთა
 შესწირვიდეს. არა თუ რომელნი² მოვიდოდეს, მათ ოდენ მიიღიან³
 კურნება, არამედ რომელნი შორით ილოცვიდიან წმიდასა ჯუარსა.
 მუნთქუესვე შეწევნითა მისითა მიიღიან მადლი, მძლე ექმნის მტერ- 15
 M 276 თა და მოსწრაფედ⁴ მოვიდიან მადლისა შეწირვად მრავალნი უკუე
 უღმრთონი ჭირსა შთაცუვიან და, რაჟამს ხადოდიან | წმიდასა
 ჯუარსა, მუნთქუესვე განიკურნიან ჭირისაგან, და მოვიდოდიან შემ-
 თხუევად სიხარულით პატიოსნისა ჯუარისა, და მსწრაფლ ნათელ
 იღიან და ადიდებდიან პატიოსანსა ჯუარსა. და მრავალთა ნათელ
 იღეს სიხარულით, ადიდებდეს უფალსა, მრავალნი უკუე მრავალსა 20
 ჭირსა შთაცუვინილნი ძალითა პატიოსნისა ჯუარისათა განიკურნე-
 ბოდეს პირად-პირად თაგანსა ტანჯველთა, მოვილტიედ ვედ-
 რებად, მყის განიკურნებოდეს დღენდელად დღედმდე, და ადიდებდეს
 A 110 მამასა და ძესა და წმიდასა სულსა, რომლისა არს დიდება | მამისა.

წიგნი, რომელი მიუწერა პატრიარქმან რომისამან და 25
ბრანჯთა მეფემან ნინოს და მეფესა მირიანს და ყოველსა
ერსა ქართლისა

მათ დღეთა შინა მოვიდა წიგნი რომით, წმიდისა პატრიარქისა 30
 ნინოს და მეფესა და ყოველსა ერსა ქართლისასა. და მოვიდა ბრან-
 ჯი დიაკონი შესხმად ქებისა და კურთხევისა მიცემად. ამის წმიდი-
 სა ნინოსაგან ლოცვისა წარლებად და მადლისა ზიარებად. აქუნდა
 M 277 წიგნი ბრ| ანჯთა მეფისა ნინოსცა თანა: რამეთუ მამისა მისისაგან
 ნათელ-ელო ბრანჯეთს, და ესე ყოველი მსმენელ იყო იელუსაღე-
 მით კოსტანტინეპოლით, ვითარმედ ქუეყანასა მას ქართლისასა 35
 ჭ 134 მიეფინა მზე სიმართლისა. ამისთვის⁵ სანატრელი | წიგნი მიუწე-
 რა, რათამცა ეუწყნეს აქანი იგი სასწაულნი სუეტისა მისთვის მა-

¹ მომკუდარი MB. ² მრავალნი A. ³ მილიან A. ⁴ მოსწრაფედ AM, მსწრაფლ B. ⁵ ამისთვის ამისთვის A. ⁶ ეწყუნეს A.

ყლოვნისა, და ძალი იგი კურნებისა. ესე ყოველი იხილა და მოის- 5
 მინა სასწაული იგი ბრანჯმან დიაკონმან, რომელი ქმნილ იყო
 მცხეთას, და განკურნებული ადიდებდა ღმერთსა; წარიღო წიგნე-
 ბი და წარვიდა,
 მამონ რქუამეფემან წმიდასანიოს და ებისკო- 5
 პოზსა: „მნებავსესრეთ, [რათა] იძულებით მახუილითა
 A 111 მოვაქცინეთ მთელნი და სიძე ჩემი ფეროზ, დავამონნეთ ძესა
 ღმრთისასა და ვათაყუანნეთ პატიოსანსა ჯუარსა“. მაშინ რქუეს:
 „არა ბრძანებულ არს უფლისაგან მახუილისა აღება, არამედ სახა- 10
 რებითა და ჯუართა პატიოსნითა უჩუენოთ გზა ჭეშმარიტი, მიმ-
 ყვანებელი ცხორებად საუკუნოდ, და მადლმან ღმრთისამან ბანანა
 თლოს ბნელი¹ იგი გულთა მათთა“. და წარვიდა ნინო და ების-
 კოპოსი იოვანე, წარვიდა მეფე და² ერისთავი ერთი; მივიდეს და
 M 278 დადგეს წობენს³, და მოუწოდეს მთელთა, პირუტყუთ სახეთა მათ
 კაცთა, ჭართლელთა, ფხოველთა, წიად-ლაკასანელთა და⁴ გუდამა- 15
 ყრელთა, და უქადაგეს მათ სჯული ქრისტიანეთა ჭეშმარიტი, მიმ-
 ყვანებელი ცხორებად საუკუნოდ.
 ხოლო მათ არაინებეს ნათლის-ღება. მამონ 20
 ერისთავმან ქართლისამან მც[ირედ] წარმართა მახუილი
 მათ ზედა, ძლევით შემუსრნეს კერპნი მათნი. გარდამოვიდეს მუნით,
 და დადგეს ჟალეთს, და უქადაგეს ერწო-თიანელთა. ხოლო მათ

- A 115 იყოს ებისკოპოსი. მაშინ იოვანე ებისკოპოსმან წირა ჟამი და აზია-
რა ჯორცსა და სისხლსა ქრისტესსა წმიდა ნინო. | და შევედრა სუ-
ლი თუისი მეუფესა ცათასა, ქართლსა მოსლვითგან მისით¹ მე-
თოთხმეტესა წელსა, ქრისტეს ამაღლებითგან სამას ოცდათურა-
მეტსა, დასაბამითგანთა წელთა ხუთიათას რვაას² ოცდათურამეტსა. 5
- M 282 მ ა შ ი ნ შ ე ი ძ რ ნ ე ს ო რ ნ ი ვ ე ე ს ე ქ ა ლ ა ქ ი : მ ც ხ ე თ ა და უ ჯ ა რ -
მა, და ყოველი ქართლი, მიცვალეზასა ნინოსსა. მუნ მოვიდეს და და-
მარხეს ძლევით შემოსილი გუამი მისი ადგილსავე ზედა კუხეთს³, და-
ბასა ბოდისასა⁴, რამეთუ მუნ ითხოვა თუით დაფლვა მეფისაგან
შეხედვითა ღმრთისათა; სიმდაბლისათუის ქმნა ესე წმიდამან, რა-
მეთუ ადგილი იგი შეურაცხი იყო⁵ მწუხარე იყო მეფე და ყოველ-
ნი წარჩინებულნი მუნ დაფლვასა მისსა, არამედ ანდერძისა და
მცნებისა მისისა აღსრულებისათუის დაფლეს მუნ, და ვითარცა
აღასრულან ესე ღმრთივ-განბრნობილმან მირიან მეფემან, განამ-
ტკიცა ყოველი ქართლი და ერეთი | სარწმუნოებასა ზედა სამებისა 15
წმიდისასა, ერთარსებისა ღმრთისა დაუსაბამოსასა, დამზადებელისა
ყოვლისა, და განმტკიცდეს სრულსა სარწმუნოებასა.
- A 116 მ ა შ ი ნ კ ე ი ს ა რ ს ა კ ო ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე ს , რ ო მ ე ლ ი ყ ვ ა 7 მ ე
| მ ი რ ი ა ნ ი ს ი , რ ო მ ე ლ ს ა 8 ერქუა ბაქარ, გამოგზავნა იგი მეფემან
კოსტანტინე ნიჭითა დიდითა, და მოუწერა ესრეთ: მე კოსტანტინე 20
მეფე, თუითმპყრობელი, ახალი მონა მეფისა⁹, პირველ ეშმაკისაგან
წარტყუნული და მერმე გამოვსნილი დამზადებელისა მიერ, მოვ-
სწერე¹⁰ შენდა ღმრთივ-|განბრნობილისა და ჩემთანავე ახალ-ნერ-
გისა მორწმუნისა მეფისა მირიანისსა. იყავნ შენ თანა მშუიდობა
და სიხარული, ვინაითგან იგან შენ სამება ერთარსება, ღმერთი 25
დაუსაბამო, დამზადებელი ყოვლისა. არღარა მიპმს მე შენგან მძე-
ვალი, არამედ კმა არს ჩუენ შორის შუამდგომელად ქრისტე, მე
ღმრთისა, პირველ ჟამთა შობილი, რომელი განკაცნა კსნისათუის
ჩუენისა, და ჯუარი მისი პატოსანო რომელი მოცემულ არს ჩუენ-
- M 283 და წინამძღურად, გულითა მოსავთა მისთა და შუამდგომელიობითა 30
ღმრთისა დამზადებელისათა ვიყუნეთ¹¹ ჩუენ სიყუარული ძმებრივ
და შვილი შენი შენდავე მიმინიჭებებს, იხილე და განიხარე, და
ღმრთისაგან მოვლინებული ანგელოზი მშუიდობისა იყავნ შენ თანა.

¹ მოსლვითგან მისით B, მოსლვითგან მისით M, მისითგან A. ² რვას A.
³ კუხეთისა M, ჰერეთისა B. ⁴ ბუდისასა MB. ⁵ იყო < A. ⁶ აღესრულა A. ⁷ + მძე-
ვალი MB. ⁸ მირიანისი რომელსა მირიანისი რომელსა A. ⁹ მონა ცათა მეუფისა M.
< B. ¹⁰ მოვსწერი M, მოვსწერ B. ¹¹ ვიყენე A.

- A 117 განდევნენ ღმერთმან დამზადებელმან ეშმაკი მაცთური საზღვარ-
თაგან შენთა“.
- მ ო ვ ი დ ა ბ ა ქ ა რ , მ ე მ ე ფ ი ს ა მ ი რ ი ა ნ ი ს ი , და მ ო ც ი -
ქ უ ლ ი კ ო ს ტ ა ნ ტ ი ნ ე მეფისა მცხეთას. აღივსნეს სიხარულითა 5
მირიან მეფე და ნანა დედოფალთ მადლობდეს ღმერთსა ნიჭთა
სრულთა მომცემელსა. მაშინ მირიან მეფემან განასრულა ეკლესია
საეპისკოპოსო და აღასრულა სატფურება მისი მრავლითა¹ დიდე-
ბითა. და მოქცევითგან მირიან მეფისათ მეოცდახუთესა წელსა მო-
კუდა მე მისი რევ, სიძე თრდატ სომეხთა მეფისა რომლისადავე 10
მიეცა მეფობა სიცოცხლესავე მისსა და დაფლეს აკალდამასა², რო-
მელი თუით მასვე რევსა აღეშენა. და მასვე წელიწადსა დასწულ-
და მირიან მეფე, რომლითაცა³ აღესრულა. და მოიყვანა მე მისი
ბაქარ⁴ და უთხრა⁵: „აჰა ესერა, მე წარვალ ვინაცა მოვედ, და
ვმადლობ მრავალ-მოწყალესა ღმერთსა, დამზადებელსა ცათა და
M 384 ქუეჰან|ისასა, რომელმან წარტყუნებული ეშმაკისაგან მიკსნა მე პირი- 15
საგან ჯოჯოხეთისა და ღირს მყო მე მარჯუენითა მისითა: შ ე ნ , ნ ა -
ნ ა , უ კ 7 ე თ უ გ ე ც ე ს ლ ა მოცალეზა ცხორებისა ჩემისა შემდგომად გა-
ნიყო⁶ სამეფო განმი ჩუენი ორად: და მიილე სამარხავსა⁷ ნინოსა,
ქ 138 განმა | ნათლებელსა ჩუენსა ჟამთა შეცვალეზისათუის, რათა არა

შეირყოს უკუნისამდე იგი ადგილი: რამეთუ მეფეთა საჯდომი არს, 20
 არამედ მწირ არს. ეგრეთვე დავედრა ებისკოპოსნი, რათა ადიდონ
 დიდება მის ადგილისა, რამეთუ ღირს არს⁸ პატივ-ცემასა. ხო-
 ლო ძესა თუისსა რქუა: „შვილო ჩემო, შეცუალე⁹ ბწელი ნათლად
 და სიკუდილი ცხოვრებად, შენდა მომიცემია¹⁰ გვირგვინი მეფობისა
 ჩემისა. ღმერთმან, დამბადებელმან ცისა და ქუეყანისამან, (და) გა- 25
 ნამტკიცენ¹¹ სრულსა სარწმუნოებასა ზედა. ი წ უ რ თ ი დ ი ყოვ-
 ლადვე მცნებათა¹² მისა ღმრთისათა, და დადგერ¹³ სრულიად მათ
 ზედა, და სახელსა ზედა ქრისტესსა სიკუდილი ცხოვრებად გიჩნდენ,
 რომლითა წარუვალი ცხოვრება მოიგო. და სადა პოვნე ვნებანი
 M 285 იგი ცხოველისანი. კერპნი¹⁴, ცეცხლითა დაწვენ¹⁵, და ნაცარი 30
 შესასუ, რომელნი მათ ესვიდენ' და ესე შეილთაცა შენთა ამცენ.
 რამეთუ მე ვიცი იგი, რომელ კავკასთაცა შინავე დაილევთან¹⁶. ხო-
 ლო შენ ამას შეუდეგ გულითა შენითა, და თავი შენი შევედრე

¹ მრვალითა A. ² აკლდამასავე MB. ³ რომელიცა MB. ⁴ ამის შემდეგ A-ს
 აკლია M-ის ორი გვერდის მასალა. ⁵ და უთხრა < M. ⁶ განჰყავ B. ⁷ მიიღეს მარ-
 ხუასა M. ⁸ ღირსა არს M. ⁹ შეიცვალა B. ¹⁰ მამიციემია M. ¹¹ განგამტკიცენეს შენ
 B. ¹² მცნებასა M. ¹³ დაადგრა MB. ¹⁴ ცეცხლის-მსახურებისანი და კერპნი B.
¹⁵ დაწუნა M. ¹⁶ და ალთევთან M.

ძესა. ღმრთისასა¹ და პირველ ჟამთა შობილსა, განკაცებულსა და
 ვნებულსა წსნისათუის ჩუენისა, და წარმდლანებითა პატიონისისა
 ჯუარისათა სძლო მტერთა, ვითარცა აქუს ჩუეულეება გულით მო-
 სავთა შენთა. და პ ა ტ ი ვ ს ც ე მ დ ი სუეტსა მას ცხოველსა
 ღმრთივ-აღმართებულსა, და იყავნ ყოვლითურთ სასოება შენი მისა 5
 მიმართ. და იყავნ მისულა შენი ძილად² საუკუნოდ, სარწმუნოებასა
 ზედა სამებისასა“. და მოუყუნებიეს ჯუარი შენი³ იგი წმიდისა ნინო-
 სი⁴ რომელი პირველითაგან⁵ აქუნდა, და ჩამოჰკიდა⁶. გვირგვინი სამე-
 უფო ჯუარსა მას; და მიიყუნა ძე თუისი ბაჰქარ და თავსა მისსა
 გამოსახა სახე ჯუარისა, და აღილო გუირგუინი ჯუარისაგან. და და- 10
 დგა თავსა ზედა მისა თუისისასა. და აღესრულა მირიან მეფე და.
 დაეფლა ზემოსა ეკლესიასა. საშუალსა სვეტსა. სამხრით ჩრდილოთ
 კერძო⁷, და⁸ მას სუეტსა შინა არს ნაწილი ღმრთივ-აღმართებუ-
 ლისა სუეტისა. და მეორესა წელსა მოკუდა | ნანა დედოფალი, და 15
 დაეფლა სუეტსა დასავალით. სადა მირიან დამარხულ იყო.
 და ჯ დ ა მ ე ფ ე დ ძ ე მ ი ს ი ბ ა ქ ა რ , და ი ყ ო მ ო რ წ მ უ ნ ე
 ვ ი თ ა რ ც ა⁹, მამა მისი. ამან მოაქცივნა უმრავლესნი კავკასიანნი.
 რომელნი ვერ მოექცივნეს მამასა მისსა. და შთავარდა შორის მის-
 სა მტერობა სომეხთა: რამეთუ სომეხნი ბაქარის ძმისწულის, რე- 20
 ვის მისა, თრდატისა, სომეხთ მეფის, ასულისა წულის მეფობასა
 ლამოდეს ქართლსა. ხოლო ესე ბაქარ ეზრახა სპარსთა მეფესა, მა-
 მის ძმისწულსა მისსა. დაემოყურა და გაუცვალა ქუეყანა მისი ძესა
 მისსა ფეროზს, რომელსა აქუნდა რანი (და) ბარდავამდის მიციემუ-
 ლად მირიანისგან. და მისცა მის წილ სამშუილდითგან მიღმართ
 ქუეყანანი ვიდრე თავამდე აშოტისა¹⁰; შაშინდა ნათელ-ილო ფეროზ
 და ერმან მისმან. და მოირთეს ძალი ხუასროსაგან¹¹. და ეწყუნეს
 M 287 სომეხთა ჯავახეთს¹², სძლეს და აოტეს სომეხნი. მაშინ მეფემან ბა-
 ქარ შუამდგომელობითა ბერძენთ მეფისა და სპარსთ მეფისათა,
 დააწერინა კელით-წერილი ძმისწულსა მისსა და დედასა მისსა სა-
 ლომეს ესრეთ, ვითარმედ „ვიდრემდის იყოს ნათესავი ბაქარისი, 30
 რომელსა ეძლოს პყრობა მეფობისა¹³, მისი იყოს მეფობა, და არა-
 ოდეს ძებნონ მეფობა¹⁴ ნათესავთა რევისთა“.

¹ ღთისასა M. ² ძლიერად M, ძილად B. ³ შენი < B. ⁴ წმიდასა ნინოს M.
⁵ პირველითაგან M. ⁶ ჩამოჰკიდე M. ⁷ სამხრით კერძო B. ⁸ აქედან კვლავ გრძელ-
 დება A -ში. ⁹ ვითარცა < A. ¹⁰ აშოტისა B, აშოტისა M. ¹¹ ხურისაგან A, ხოს-
 როთაგან M, ხვასროთაგან B. ¹² ჯავახეთს A. ¹³ მეზობისა A. ¹⁴ მეზობა A.

მა შ ი ნ დ ა მ ო ი ყ ვ ა ნ [ნ] ა მ მ ი ს წ უ ლ ნ ი მ ი ს ნ ი, და მ ი ს-
ც ა კ უ ხ ე თ ი, და და ს ხ ნ ა რ უ ს თ ა ვ ს ერისთავად. ამან ბაქარ ყო-
ველნი დღენი ცხოვრებისა მისი|სანი დიდსა სარწმუნოვებასა შინა
A 119 ალასრულსა, და განამრავლნა მღდელნი და დიაკონნი ყოველსა
ქ 140 შინა ქართლსა და რანსა (და)ეკლესიათა მსახურებად. |ამან აღაშენა 5
ეკლესია წილკნისა, და მოკუდა და დაეფლა ძმასავე¹, თუისსა თანა.
და დაჯდა ძე მისი მირდატ² და მეფობდა სარწმუნოებასა
შინა. და მან აღაშენა ეკლესია თუხარისისა ციხესა შინა; და³ ჳევსა
კლარჯეთისასა არა იყო ეკლესია. და მუნ დაადგინნა მღდელნი
M 288 მოძღურად კლარჯეთს. და მატა შემკობა და შენება ერუშეთისა⁴ 10
და წუნდისა | ეკლესიათა. მაშინ ამის მირდატის⁵ მეფობასა იწყეს ქარ-
თეელთა სუეტისა ცხოველისაგან ნაწილისა გამოღებად და ქმნად
ჯუარად, რამეთუ⁶ დიდნი სასწაულნი და კურნებანი იქმნებოდეს,
სადაცა იყვის ნაწილი სუეტისა ცხოველისა. და არა აყენებდა მირ-
დატ² ნაწილისა გამოღებად. რამეთუ ებისკოპოსმან ჭემმარიტმან
15 იაკობ ეგრეთ ჯერ-იჩინა და თქუა „მინიჭებულ არს უფლისაგან,
ჯერ არს სუეტისა მის ღმრთივ-აღმართებულისა ქმნა სახედ ჯუარი-
A 120 სა“. და განეფინა ყოველთა ადგილთა ქართლისათა ნაწილი სუე-
ტისა ცხოველისა.

მა შ ი ნ ა მ ა ნ მ ი რ დ ა ტ² მ ე ფ ე მ ა ნ მ ი ს ვ ე ს უ ე ტ ი ს ა-
გ ა ნ შ ე ქ მ ნ ა ჯ უ ა რ ი ზ ო მ ი ე რ ი, და რ ო მ ე ლ ი დარჩა სუე-
ტისა მისგან ცხოველისა, მას გარეთ მოქნა ქვითკირითა და აღამალ-
ლა ქვითკირი პირველ სუეტისა ოდნად, და თავსა მის სუეტისასა აღმარ-
თა ჯუარი იგი. ძელი განმაცხოველებელი. და ყოველნი დღენი ცხო-
რებისა მისისანი უმფოთველად აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა დიდ-
სა. და მის-ზე მოკუდა ებისკოპოსი იაკობ, და დაჯდა იოსებ⁷ სომეხი,
ქ 141 ნერსე კათალიკოზისა დიაკონი. და მოკუდა მირდატ² მეფე | და დაჯდა
მეფედ ძე მისი ვარა-ზბაქარ და შეირთნა ორნი ცოლნი: ერთი
ასული თრდატისი, რევის ძისა. მირიანის ძისწულისა. და ერთი
ძისწული ფეროზისი, მირიანის ასულის წულისა. და უშენა მირიანს⁹
რევის ძისწულმან ორნი ძენი. რომელთა სახელები ერქუა მირდატ და
თრდატ. ერთი უშვა ფეროზის ძის წულმან რომელსა ერქუა ფარსმან.
A 121 ე ს ე ვ ა რ ა ზ - ბ ა ქ ა რ მ ე ფ ე ი ყ ო კ ა ც ი უ რ წ მ უ ნ ო და
მ ო მ უ ლ ე ს ჯ უ ლ ის ა, და ეერ იკადრებდა ერისაგან განცხადებად
სჯულისა სიძულელიისა: რამეთუ მოქცეულ იყო ქართლი, და დიდსა 35

¹ მამასავე B (თეიმურაზისაში „ ძმასა“). ² მიდრატA. ³ და A, რამეთუ MB.
⁴ ეშურეთისა A. ⁵ მიდრატის A. ⁶ რამეთი A. ⁷ იობ MB. ⁸ ვარაზ გავაქ A. ⁹ მირი-
ანს < MB.

ქ 146 სარწმუნოებასა შინა იყუნეს | აზნაურნი და ყოველი ერი ქართლისა
და ვარაზ-ბაქარ შიშისა მათისაგან ვერ განაცხადებდა დატყვებასა
სჯულისასა: არა სადა აღაშენა ეკლესია, არცარა მატა შენებულთა,
და ყოელითავე¹ იქცეოდა² უსჯულოდ.

ა მ ი ს - ზ ე გ ა მ ო გ ზ ა ვ ნ ა ს ჰ ა რ ს თ მ ე ფ ე მ ა ნ ე რ ი ს თ ა ვ თ,
ს ჰ ი თ ა დ ი დ ი თ ა, ს ო მ ე ხ თ ა და ქართველთა ზედა ხარკისა და-
დებდა. მაშინ სომეხთა მოგზავნეს ვარაზ-ბაქარს მოციქული და
M 290 რქუეს, რათა შეკრებენ და მოირთონ ძალი ბერძენთაგან და განა-
ხუნენ | კარნი კავკასიანთანი, და გამოიყვანნენ ოვსნი და ლეკნი, და
წინააღუდგენ სპარსთა წარჩინებულნი. არა ისმინა სომეხთა, არცა
წარჩინებულთა; თუისნიცა ეტყოდეს წინააღდგომასა მტერთასა.
რამეთუ იყო იგი ჩუკენი, მოშიში, და უკუჯდა იგი ჳევსა კახეთისა-
სა, და აღაშენა ციხე ჳიდრს³, და გაამაგრნა ციხე-ქალაქნი, და უბ-
რძანა ყოველთა, რათა დამალნენ ჯუარნი. და მოვიდეს სპარსნი
პირველად სომხითს და მოაოჯრეს სომხითი. შემოვიდეს ქართლსა.
A 122 და აღაშენა ერისთავმან სპარსთამან ტფილისის კართა შოქრის ციხე
მცხეთისა⁴. მაშინ ვარაზ-ბაქარ ეზრახა შევრდომით და ითხოვა

შენდობა. ხოლო ერისთავმან სპარსთამან რქუა: „პირველად მომეც რანი და მოვაკანი, რამეთუ საზღვართა სპარსეთისაგან არს, და მათი არს, რომელნი სრულიად შვილნი არიან სპარსთა მეფეთანი და სხენან საყდართა მამათა მათთასა; და თქუენდა კმა არს ქართლი და ხარკსა მისცემდეთ მეფეთა ხუასროვანთ“.

- M 291 მ ა შ ი ნ ვ ა რ ზ ა - ბ ა ქ ა რ ვ ე რ ა კ ა ს უ ხ ი მიუგო შიშისაგან დიდისა, მისცა რანი და მოვაკანი, | და გაუკეთა ხარკი. ხოლო ერისთავმან სპარსთამან მოსცა ციხე ტფილისისა; და მიერთგან იქმნეს სომეხნი და ქართველნი სპარსთა მოხარკენი. ამისსა შემდგომად განდგეს კლარჯნი ვარზა-ბაქარისგან და მიერთნეს ბერძენთა, და იპყრეს ბერძენთა თუხარისი⁵, ყოველი კლარჯეთი ზღუთგან არსიანთამდე. დაჰრჩა ვარზა-ბაქარს ქართლი, თუინიერ კლარჯეთისა, და ერეთი და ეგრისი. მანვე ერისთავმან სპარსთამან წარიყვანა ტყუედ შვილნი ფეროზისნი, ასულის წულნი მირიანისნი, მორწმუნისა მეფისანი, და ქუეყანა მათი საზღვარი ქართლისა მისცა ვარზა-ბაქარსავე და მოკუდა ვარზა-ბაქარ და დარჩეს შვილნი მისნი წურთილნი, რომელნი ეერ იპყრობდეს მეფობასა.

¹ ყოვლითავე A, ყოვლითავე M, ყოვლითვე B. ² იქცეოდ A. ³ კიდარს M, ხიდარს B. ⁴ ტფილისი კართა შორის ციხედ მცხეთისა MB. ⁵ თუხარასი A.

მ ა შ ი ნ წ ა რ ზ ი ნ ე ბ უ ლ თ ა ქართლისათა ზრახვა ყვეს და დასუეს სიმაძრი ვარზა-ბაქარისი მეფედ. რვეის ძე¹, მის წული მირიანისი, კაცი მოხუცებული, სახელით თერდატ², და მისცნეს შვილნი ვარზა-ბაქარისნი საზრდოდ, ასულისა წულნი. მესამესა შვილსა მეორის ცოლისასა ზრდიდა ერისთავი სამშუილდისა, რომელსა სახელი ერქუა ფარსმან. ხოლო მეფობდა ესე თერდატ², მოხუცებული კეთილად, იყო კაცი მორწმუნე, ბრძენი და გონიერი. ამან სიძრძნითა თუისითა დაამშუილდნა სპარსნი. გამოაჩინნა ჯუარნი და შეჰკაზმნა ეკლესიანი. და ამისსა შემდგომად³, მოკუდა იაკობ⁴ ებისკოპოზი, და დასუა მის წილ ელია, და ხარკსა მისცემდა სპარსთა მეფესა. ხოლო მან გამოილო რუსთავი და აღაშენა ეკლესია. და მანვე აღაშენა ეკლესია ნეკრესისა⁵ და მეფობდა უშფოთველად, და მოკუდა სარწმუნოებასა შინა დიდსა,

- M 292 და აჯ და მ ე ფ ე დ მ ე ვ ა რ ზ ა - ბ ა ქ ა რ ი ს ი, მ ი ს წ უ ლ ი ფ ე რ ო ზ ი ს ი, სახელით ფარსმან, რამეთუ იგი უხუცესი იყო ძმათა⁶ მისთა. | და მოკუდა ელია ებისკოპოსი, და დასუეს სუიომონ. ესე ფარსმან იყო კაცი მორწმუნე. მკედარი და შემმართებელი. ხოლო ეზრახა მეფესა ბერძენთასა და ითხოვა მისგან შეწევნა. და აღასრულა თხოვა მისი კეისარმან. მაშინ განდგა და არღარა მისცა სპარსთა ხარკი, და განამრავლნა ჯუარნი, და განაახლნა ეკლესიანი ყოველნი ქართლსა შინა და აღაშენა ეკლესია ბოლნისისა. და მცირედ-ჟამ მეფობდა და მოკუდა.

- A 124 და აჯ და მ ე ფ ე დ მ მ ა მ ი ს ი მ ი რ დ ა ტ ⁷, ა ს უ ლ ი ს წ უ ლ ი თ რ დ ა ტ ი ს ი, ძე⁸ ვარზა-ბაქარისი, მამულად ბაქარიანი და დედულად რვეიანი; ორთავე მირიანის ძეთა ნათესავი იყო ესე მირდატ, კაცი ქუველი მკედარი, შემმართებელი, ურწმუნო, უშიში ღმრთისა, ლადი და ამპარტავანი, მინდობილი მკედრობისა მისისა. არა მსახურა ღმერთსა, არცა აღაშენა ეკლესია და არცარა მატა შენებულთა, და სილადითა მისითა მტერ ექმნა ბერძენთა და სპარსთა: ბერძენთაგან ეძიებდა კლარჯეთს, საზღვარსა ქართლისასა, ხოლო სპარსთა არა მისცემდა ხარკსა. მაშინ სპარსთა მეფემან გაგზავნა ერისთავი. რომელსა ერქუა უფრო⁹, | სპითა ძლიერთა, მირდატს¹⁰ ზედა. ხოლო სილადითა მი[სითა] არა დარიდა სიმრავლესა სპარსთასა. მცირედითა სპითა [ა მი]იეგება გარდაბანს და ეწყო: იოტეს

¹ რვეის A, ძე რვეისა B, < M. ² თარდატ MB. ³ ამის ზე MB. ⁴ იობ B < M. ⁵ ეკლესია ნეკრესისა A, ნეკრესი B, ნეკრისი M. ⁶ ძმათა A. ⁷ მრდატ A. ⁸ ძე < A. ⁹ უბრაბ M, უბარაბ B (v. I. აბრამ). ¹⁰ მიდრატს A, მირდატის M.

ჭ 149	და შეიპყრეს სპარსთა; მოვიდეს ქართლად, დაიპყრეს ქარ თლი და განრყუნნეს ეკლეს[ია]ნი. ხოლო ნათესავნი მეფეთანი დარჩეს ჳევსა კახეთისასა, [და ს]უიმონ ებისკოპოზი მათ თანვე. ხოლო მირდატ წარიყვანეს ზაღდადს და მუნ მოკუდა.	
-------	--	--

[ჯუანშერი]

ცხოვრება¹ და მოქალაქობა² ვახტანგ [გო]რგასლისა³

მშობელთა, და თუით მისის⁴, დიდისა⁵ და ღმრთის-მოყუ[ა]რისა⁶

M 294 მეფისა, რომელი უმეტეს | სახელგანთქმული გამოჩნდა ყოველთა
მეფეთა ქართლისათა⁷ 5

ვითარ⁸ იგი შეიპყრეს ქართველთ მეფე მირდატ და წარი-
ყვანეს ბაღდადს, მუნ მოკუდა. და დაიპყრეს ქართლი სპარსთა,
გან[რ]ყუნეს ეკლესიანი, და დამალეს ჯუარები ქართველთა, და ყო-
ველთ[ა შინა] ეკლესიათა სპარსთა ცეცხლის-მსახურთა აღაგზნეს ცე-
ცხლი. ხოლო ნათესავნი ქართლის მეფეთანი დარჩეს ჳევსა კახეთი-
სასა. და შემდგომად სამისა წლისა უცალო იქმნა სპარსთა მეფე,
რამეთუ აღდგა მტერი აღმოსავალით. მაშინ შეითქუნეს აზნაურნი
ქართლისანი, მოიყვანეს და დასუეს მცხე[თას] მეფედ ძე თრდატის,
მმისწული⁹ მირდატის, წარტყუ[ენ] ულისა, სახელით არჩილ. | ამა
არჩილ მოიყვანა ცოლი საბერძნეთით, ნათესავი ივბიმიანოს მეფი-
სა, სახელით მ[არ]იამ. განაცხადა მტერობა სპარსთა, გამოაჩინ[ნ]ა
M 295 ჯუარნი [და] შეამკვ[ნ]ა ეკლესიანი, მოსრნა და განასხნა ყოველნი
ცეცხლის-მსახურნი საზღვართაგან ქართლისათა, მოირთო [მ]ალი
საბერძნეთით და წინამძღურებითა ჯუარისათა იწყო ბრძოლად
სპარსთა. მაშინ ერისთავი სპარსთა მეფისა რო[მ]ელი ერისთაობდა
რანს და მოკვანს ვიდრე არჩ[ი]ლის მეფობადმდე, მისვე განგებულ იყო
ქართლი. 10

ა მ ა ნ ე რ ი ს თ ა ვ მ ა ნ შ ე კ რ ი ბ ა ს პ ა რ ა ნ ი ს ა და მ ო ვ ა -
კ ა ნ ი ს ა და ა დ ა რ ბ ა და გ ა ნ ი ს ა, და მომართა არჩილს. ხო-
ლო¹⁰ არჩილ სასოებითა და მიწობითა ღმრთისათა მი[ე]გება საზ-
ღვართა ქართლისათა და რანისათა, ეწყო მუნ მდინარესა ზედა
ბერდუჯისასა, და ძალითა პატიოსნისა ჯუარისათა მოსრნა და ტყუე
ყუნა, შევიდა რანს, მოტყუენა, და მოვიდა შინა განმარჯუებული.
განავლინა ქადაგი ყოველსა შინა ქართლსა და რქუა ყოველთა: „არა
25

¹ ცხოვრება M, ამბავი B. ² და მოქალაქობა < MB. ³⁺ მეფისა M. ⁴ მის
M, მისი B. ⁵ დედისა A. ⁶ მოყუ[ა]რისა A, მსახურისა MB. ⁷ ქართველთასა B.
⁸ ვითარ A, ⁹ თრდატის, მმისწული < B. ¹⁰ არჩილს, ხოლო < A.

A 127 ძალითა ჩემითა, არცა სიმკნითა, არცა|სიბერითა¹, არცა სიმრავლი-
თა სპათათა² ვსძლეთ მტერთა, არამედ ჯუარითა უფლისა ჩუენი-
სათა იესო ქრისტესითა, მისა ღმრთისათა, რომელმან მოგუცა წი-
ნამძღურად და საჭურველად პატიოსანი ჯუარი მისი. აწ, ყოველთა
ქართველთა ადიდეთ სამება ერთარსება, ღმერთი დაუსაბამო, დამ-
M 296 გალობ | ელი ყოვლისა. და მტკიცეცა არს გული თქუენი სარწმუნო-
ებასა ზედა სამეზისა წმიდისასა“. 5

და ყოველთა ქართველთა შეწირეს მადლოზა
ღმრთისა მიმართ, და განაახლნეს ეკლესიანი. მაშინ არჩილ მე-
ფემან აღაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა, მცხეთას, კართა ზედა
არაგუისთა, სადა იყუნეს კოშკნი მტკიცეწი | საბრძოლნი, რომელნი
მას აღუშენნეს. ესუსჳ ძე არჩილს, და უწოდა სახელი მირდატ. აღი-
ზარდა ესე მირდატ, და დადგა ასაკსა მამაკაცობისასა. იყო მორ-
წმუნე და ღმრთისმსახური ვითარცა⁴ მამა მისი, და იყო იგი ქვე-
ლი და შემმართველი⁵. ამან უმეტესად უწყო ბრძოლად სპარსთა,
შესლვად და ტყუენვად რანსა და მოკვანსა: რამეთუ მას ჟამსა უცა-
ლო იყო მეფე სპარსთა, ბრძოდა იგი ინდოთა, | სინდთა და აზაშ-
თა, და ვერ შემძლებელ იყო სპისა დიდისა გამოგზავნად. და სპათა
რანისა და მოკვანისათა და ადარბადგანისათა ემძლავრებოდეს
10
15

A 128 ლო იყო მეფე სპარსთა, ბრძოდა იგი ინდოთა, | სინდთა და აზაშ-
თა, და ვერ შემძლებელ იყო სპისა დიდისა გამოგზავნად. და სპათა
რანისა და მოკვანისათა და ადარბადგანისათა ემძლავრებოდეს

	ქართველნი. წინამძღვარ ექმნის მირდატ სპათა მამისა მისისათა და მარადის სტყუენვიდა რანსა და მოვაკანსა.	20
M 297	მა ს ჟ ა მ ს ა შ ი ნ ა ი ე ო რ ა ნ ს ე რ ი ს თ ა ვ ა დ ბარზაბოდნ. და ვერ წინააღუდგებოდა იგი, არაქმედ გამაგრნის ციხე-ქალაქნი, და შესლვასა ქართველთასა რანს, სადაცა ეწყუნინან სპარსნი ნაწყუელთა ლაშქართა, მტყუენველთა ქართველთა, მარადის სპარსნი იძლეოდინან. ხოლო ბარზაბოდს ⁷ , ერისთავსა რანისასა ესუა ასული ქმნულ-კეთილი, შუენიერი, რომელსა ერქუა საგდუხტ ⁸ . უთხრეს მირდატს, ძესა არჩილისასა, სიშუენიერე მისი და სმენითა სიშუენიერთა მისითა ტრფიელ ⁹ იქმნა მირდატ მის ზედა. მოაჴსენა მამასა მისსა: „ვევედრები მეფობასა შენსა, მომგუარე ცოლად ჩემდა საგდუხტ, ასული ბარზაბოდისი ¹⁰ და შეეჴნეთ ჩუენ შორის მშუიდობა. დადათუ ძალითა ქრისტესითა ჩუენ ვართ მძლენი, არამედ ვერა ავიხუამთ ციხეთა და ქალაქთა რანისათა. ნუ უკუე იცალოს ¹¹ მეფემან სპარსთამან და იდიოს ჩუენ ზედა შური და მოაოჯრნეს სა-	25 30
A 129		

¹ სიბრძნითა MB. ² სპალათათა A. ³ ესუ A. ⁴ ვითარცა < A. ⁵ შმმართებელი A. ⁶ ბარზაროსად AM, ⁷ ბარზაბუდეს M, ბარზაბუდ B. ⁸ სადგუხტ A. ⁹ ტრფიელ B, ტრფიალითა M. ¹⁰ ბარზაბუდისი M. ¹¹ იხილოს A, იცალოს MB.

M 298	ზღვარნი და ეკლესიანი ჩუენნი. და აწ ამით განქარდეს მტერობა ჩუენ შორის, რამეთუ ჩუენთუის რაცა მოვაკსენო მეფესა სპარსთასა, უსმენს იგი; ამით მტკიცედ და შუურყვევლად ვიპყრნეთ საზღვარნი ქართლისანი და განმტკიცენეს სჯული ქრისტესი ქართლს, და არღარა შეიქმნას იჴუი გულსა ქართველთასა და გმობა სჯულსა ქრისტესსა მძლავრებისათუის სპარსთასა“. ესე ყოველი სიყუარულისათუის ქალისა მირდატ წარმოთქუა.	5
ჟ 152	მა შ ი ნ ა რ ჩ ი ლ მ ე ფ ე ე მ ა ნ ა ლ უ ს რ უ ლ ა ნ ე ბ ა მ ი ს ი, წარგზავნა მოციქული ბარზაბოდისსა ¹ , და ითხოვა ასული მისი ცოლად მისა მისისა. ხოლო ბარზაბოდ ² განიხარა სიხარულითა დიდითა, რამეთუ მოოჯრებულ იყო ქუეყანა მისი. ითხოვა ფიცი და აღთქმა მშუიდობისათუის ³ , და მისცა ასული თუისი ⁴ ზითვითა დიდითა; მოიყვანეს მცხეთას და ქმნეს ქორწილი, შუემა და განცხრომა დღეთა მრავალთა. და მისცა მეფემან სამშუილდე, საერისთოთა	10
A 130	მისითა, ძესა თუისსა, და მუწ დასდეს ⁵ მირდატ და საგდუხტნ ხოლო საგდუხტნ დედოფალმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი: რამეთუ ქმარმან მისმან მოჴგუარნა კაცნი სჯულისა მეცნიერნი, და უთარგმანეს სახარება უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესი. და ამხილეს, რამეთუ ჴემმარიტი ღმერთი ქრისტე არს, რომელი განკაცნა კსნისათუის ჩუენისა.	15
M 299	მა შ ი ნ ს ა გ დ უ ხ ტ გ უ ლ ი ს ჳ მ ა ყ ო და იცნა სჯული ჴემმარიტი, დაუტევა ცეცხლის-მსახურება, ნათელ იღო და იქმნა მორწმუნე. და მან აღაშენა სიონი სამშვილდისა ამა არჩილის-ზე გარდაივალნეს სამნი ებისკოპოზნი: იონა, გრიგოლი, ბასილი. და ბასილის შემდგომად ამანვე არჩილ დასუა ებისკოპოზად მობიდან.	25
A 131	ესე იყო ნათესავად სპარსი, აჩუენებდა მართლ-მადიდებლობასა ხოლო იყო ვინმე მიგუი უსჯულო, შემშლელი წესთა და ეერ უგრძნა არჩილ მეფემან და ძემან მისმან უსჯულოება მობიდანისა, არამედ ჴგონებდეს მორწმუნედ ⁷ . და ვერ განაცხადებდა მამინ ქადაგებასა სჯულისასა შიშისაგან მეფისა და ერისა; არამედ ფარულად წერდა წიგნებსა ყოვლისა საციურებისასა, რომელი შემდგომად მისსა დაწუა ⁸ ყოველი წერილი მისი ჴემმარიტმან ებისკოპოსმან მიქაელ, რომელი ⁹ განიკუეთა კადნიერე ბისტუის ¹⁰ ვახტანგ მეფისა.	30

¹ ბარზაბუდისსა MB. ² ბარზაბუდ MB. ³ მშუიდობასათუის A. ⁴ თუის A. ⁵ დასახდეს A, ⁶ სადგუხტ A. ⁷ სარწმუნოდ MB. ⁸ დასუა A, დაწუა M, დაწვა B. ⁹ როელი A. ¹⁰ კადრებისათუის MB.

- M 300 ხოლო ამან არჩილ მეფემან ყოველნი დღენი ცხორებისა მისისანი აღასრულნა სარწმუნოებასა შინა სამებისა წმიდისასა, ეკლესიათა შენებასა, და ყოველსა ქართლსა შინა განამრავლნა მღვდელნი და დიაკონნი, | მსახურნი ეკლესიათანი, და მოკუდა ცხრასა¹, 5
- ქ 153 და დაჯდა მეფედ მის წილ მე მისი მირდატ. | და მეფობდა იგი, ვითარცა მამა მისი, დიდსა სარწმუნოებასა შინა. მიუდგა დედოფალი საგდუხტ, შვა ასული და უწოდა სახელი მისი ხუარანძე² კუალად ევედრებოდეს ღმერთსა მეფე მირდატ და დედოფალი საგდუხტ | მოუდგა და შვა მე და უწოდა სახელი მისი სპარსულად³ ვარან ხოსროთანგი⁴, ხოლო ქართულად ეწოდა ვახტანგ. აღივსნეს მშობელნი მისნი სიხარულითა შობასა მას ყრმისასა ვახტანგისსა, და განავლინეს მახარობელი ყოველთა თანა ერისთავთა და გამოიღეს ხუასტაგი დიდძალი, ოქრო და ვეცხლი, განუყვეს გლახაკთა, და შეწირეს მადლობა ღმერთისა მიმართ ლოცვითა და ღამისთევითა დღეთა მრავალთა. 10
- A 132 და შემდგომად ამისა მოხადნა მეფემან ყოველთა წარჩინებულთა ქალაქად. და დღეთა მრავალთა ყო⁶ პურობა, განცხრომა, და ევედრებოდეს ღმერთსა ყოველნი აღზრდისათვის ყრმისა ვახტანგისსა. მოითხოვა საზრდოდ საურმაგ სპასპეტმან დიდითა ვედრებითა, ხოლო | მიანიჭა მეფემან და მისცა მე მისი ვახტანგ საურმაგ სპასპეტსა საზრდოდ: რამეთუ წესი იყო, რომელ შვილნი მეფეთანი წარჩინებულთა სახლსა შინა აღიზარდნინან. შემდგომად, მეექუსესა წელსა, შვა საგდუხტ ასული სხუა, და უწოდეს სახელი მისი მირანდუხტ⁷ და მოითხოვა იგი სპასალარმან კასპისამან⁸ და მისცა იგი მეფემან, და წარიყვანა იგი ქალაქად კასპისა; იზარდებოდა მუნ. შემდგომად ამისსა, წელსა მეორესა, მოკუდა მირდატ მეფე. 15
- ქ 154 დარჩა ვახტანგ შუი დის წლის ყრმა. | მაშინ საგდუხტ დედოფალმან, შეწუხებულმან მამისა მისისა ბარზაბოდისაგან⁹ 20
- A 133 „ნუ უკუე შური იძიოს მამამან ჩემმან ნაქმრისათვის მამამთილისა და ქმრისა ჩემისა, რომელ ეგეკოდენნი ბოროტნი მოაწიენ მის ზედა, ნუ უკუე შური იგოს ჩემზედა დატევებისათვის სჯულისა, და წარწყმოდოს 25

¹ ცხრასა < MB ² ხუარანძე M. ³ სრსულად A (შემდეგ სხვა ხელით შეესებულება „სპრსულად“). ⁴ ვარანხუასროთარგ M. ⁵ მოხედნა AM. ⁶ ყო A. ⁷ მირიან საგდუხტ M, მიჰრანდუხტ B. ⁸ კასპისამან MB, კეისრისამან A. ⁹ ბარზაბუდისაგან MB, ბარზანობისაგან A.

- M 302 შვილი ჩემი, და განრყუნას ქართლი და სჯული ქრისტესი წარწყმიდოს“-ესე მოიგონა და შთავარდა მწუხარებასა შინა დიდსა. ევედრებოდა ღმერთსა და განიზრახა წარსლვა მამისა მისისა და შეხვრდომა მისი. მოიყვანნა ყოველნი ერისთავნი სპასპეტისა თანა, და ცრემლითა სიმწარისათა შევედრა მე მისი სპასპეტმან | და ყოველთა ერისთავთა. 5
- და წარვიდა ბარდავს მამისათუისისათანა; გაწიღოთავი, და უყარნა მუჭლნი და აღუპყრნა მუჭუნი მისნი, დავარდა პირსა ზედა, და დადვა პირი მისი ფერკთა მისთა, დაალტობდა ფერკთა მამისა მისისათა ცრემლით. და ითხოვდა შეწყალებასა, არა წსენებასა ნაქმართა მამამთილისა და ქმრისა მისისათა, და შენდობასა დატევებასა სჯულისა. ევედრებოდა, რათა არა! აიძულოს დატევება ქრისტეს სჯულისა, რამეთუ იგი არს ღმერთი ჭემმარტიო და ევედრებოდა, რათა იპყრას შვილი მისი მამულისათუის², და მოურავ ექმნეს სპარსსა მიფესა წიწაშე. მაშინ ბარზაბოდ³, განმზადებულმან ბორო- 10
- A 134 15

ტის ყოფად ქართველთათვის, შეიწყალა ასული თუისი, არა აიძულა დატევება სჯულისა, ადასრულა ყოველი თხოვა მისი. სჯულისათვის ესრეთ რქუა: იძულებით არავინ ქართველსა სხუასა დაგადებინებ სჯულსა ქრისტესსა, არამედ მიეგზავნენ ცეცხლის-მსახურნი ქალაქსა თქუენსა, და იყუნენ მუნა⁴ ებისკოპოზნი მათ ზედა სჯულისა ჩუენისანი: და ვინცა ქართველი ნებსით თუისით აღირჩევდეს სჯულსა ჭკვენსა, | ნუ აყენებთ“. მაშინ საგდუხტ ერჩდა მამასა | თუისსა შიშისაგან დიდისა, და აღუთქუა მინდობითა ღმრთისათა, და წარმოვიდა ქართლად. მაშინ ბარზაბოდ⁵ წარმოგზავნა ცეცხლის-მსახურნი მცხეთას და მათ ზედა ებისკოპოზად შინქარან⁶, დასხდეს მოგუთას. და საგდუხტ დედოფალი განაგებდა მეფობასა ძალითა მამისა მისისათა, და მოკუდა ბარზაბოდ⁷. მის წილ სპარსთა მეფემან დაადგინა ძე მისი ვარზა-ბაქარმ, ძმა საგდუხტ დედოფლისა. და მოკუდა საურმაგ სპასპეტი, მამამძუძუ ვახტანგისი,

მაშინ დედოფალმან საგდუხტ დაადგინა სპასპეტი, რომელსა ერქუა ჯონზე⁹. | ხოლო შინქარან¹⁰, ებისკოპოზი ცეცხლის-მსახურთა¹¹, ასწავებდა ქართველთა სჯულსა¹²,

M 303
ჭ 155

A 135

20

25

30

¹ არა < A. ² მამულსა შინა თვსსა (მისსაM) MB. ³ ვარზაბუდ M. ⁴ მონა A. ⁵ ბარზაბუდ B. ბოროტად M. ⁶ შინაქარან M, ბანქარ B. ⁷ ბარზაბუდ B. ⁸ ვარაზ ბკურ M, ვარაზ-ბაკურ B. ⁹ ჯუანზერ M, ჯუანშერ B. ¹⁰ შიქრიან M, ბინქარიან B. ¹¹ ეპისკოპოსი მცხეთელთა, რომელი იყო სპარსი ცეცხლის-მსახური MB. ¹² სჯულსა თუისსა MB.

არამედ არავინ ერჩდა წარჩინებულთაგანი, არამედ წურილი ერი მიიქცა მრავალი ცეცხლის-მსახურებასა; და შეერია ქართლს წურილსა ესრა ცეცხლის-მსახურება. ამისთვის მწუხარე იყო საგდუხტ დედოფალი, არამედ მძლავრებისაგან სპარსთასა ვერ იკადრებ|და. მაშინ მოიყვანა მღვდელი ჭემმარიტი საბერძნეთით, სახელით მიქაელ, და დაადგინა იგი ებისკოპოზად [ზემოსა ეკლესიასა: რამეთუ მოზიდან ებისკოპოსი]¹ გარდაცვალებულ იყო. და ესე ებისკოპოზი მიქაელ წინააღუდა შინქარან² მაცთურსა, რამეთუ ასწავებდა ყოველთა ქართველთა სჯულსა ჭემმარიტსა. ამან იპყრნა სარწმუნოებასა ზედა ყოველნი წარჩინებულნი ქართლისანი და ერიცა უმრავლესი, არამედ მცირედნი ვინმე წურილისა ერისაგანნი მიიქცეს ცეცხლის-მსახურებასა.

M 304

5

10

მაშინ, ვითარიქმნავახტანგწლისათისა, გამოვიდეს ოვსნი სპანი ურიცხუნი და მოტყუენეს ქართლი თავითგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე³, და მოაოჯრნეს ველნი, არამედ ციხე-ქალაქნი დაურჩეს, თუინიერ კასპისა; ხოლო | კასპი ქალაქი მემუსრეს, ტყუე ყვეს, და წარიყვანეს დაა⁴ ვახტანგისი გურანდუხტ⁵, სამის წლის ქალი. რომელ დაურჩეს წარუტყუენეელად ჳევნი ქართლისანი, კახეთი, კლარჯეთი და ეგრისი, წავლეს⁶ რანისა და მოვაკანისა, წარტყუენეს ივცა, და განვლეს კარი დარუბანდისა, რამეთუ თუით გზა | სცეს დარბანდელთა⁷, და შევიდეს ოვსეთს განმარჯვებულნი.

A 156

ჭ 156

M 305

15

20

მასვე ჟამსა გამოვიდეს ბერძენნი აფხაზეთით⁸, რამეთუ ბერძენთა ჳქონდა ეგრის-წყალს ქუემოთი კერძი ყოველი, და დაიპყრეს ეგრის-წყლითგან ვიდრე ციხე გოჯამდე⁹. მაშინ იქმნა გლოვა და წუხილი ყოველთა ზედა ქართველთა და იტყოდეს: „განვამრავლეთ ცოდვა ღმრთისა მიმართ და არა კეთილად ვიპყართ სჯული ქრისტისი და წესი იოვანეს მცნებისა¹⁰. სამართლად მოაწია ღმერთმან ჩუენ ზედა ესე რისხვა, რამეთუ მიგუცნა ჩუენ წარტყუენვად უცხოთა ნათესავთა, მიგულილო¹¹ ჩუენ საზღვარი ბერძენთაგან, ვითარცა მიულო ვარაზბაქარს მეფესა [კლარჯეთი იგი]¹². ცოდვითა ვარაზ-ბაქარისითა მოიწია, რამეთუ ვერ კეთილად იპყართ

25

30

¹ ზემოსა-ეპისკოპოსი < A (კიდურმსგპესების შეცდომის გამო). ² შინა-ქარსა M, ბინქარს B. ³ ხუნანამდე MB. ⁴ დაა A. ⁵ მირანდუხტ M, მიჰრანდუხტ B. ⁶ ჩავლეს MB. ⁷ დარბანდელთა A M, დარუბანდელთა B. ⁸ აფხაზეთად A. ⁹ გოჯდამდე A. ¹⁰ სჯული და წესი ქრისტეს სჯულისა M. ¹¹ მიგველო B. ¹² კლარჯეთი იგი < A (შევავესეთ MB -დან).

A 137 სჯული ქრისტესი. ესე არა მეფეთა ჩქუნთა ცოდვისაგან იქმნა, არამედ ერისა ცოდვათაგან. აწ მეფე ჩუენი ყრმა არს, არა გუვმის წინამძღუარი, რომელიმცა სასოებითა ქრისტესითა და წინამძღურებითა ჯუარისათა წარგუიძლუა ჩუენ, და ვიძიეთ შური პირველოვსთა ზედა, და შემდგომად ვძებნეთ საზღვარი ბერძენთაგან“.

M 306 ამას იტყოდეს ყოველნი ქართველნი და იყუნეს მწუხარებასა შინა დიდსა.

და ვახტანგ იზარდებოდა და ისწავლიდა მ ი ქ ა ე ლ ე ბ ი ს კ ო პ ო ზ ი ს ა გ ა ნ ყოველსა მცნებასა უფლისასა, და სიყრმისავე დღეთა შეიყუარა სჯული ქრისტესი უფროს ყოველთა მეფეთა ქართლისათა. და მწუხარე იყო იგი მისთვის, რამეთუ შემოროდა ქართლს ცეცხლის-მსახურება ტყუეობისა და¹ საზღვართა მიხუმისაგან. და უმეტეს იურვოდა სჯულისათუის გონებასა შინა, არამედ მძლავრებისაგან მძლავრთა სპარსთასა ვერ იკადრებდა გამოცხადებად.

მ ა შ ი ნ , ვ ი თ ა რ ი ქ მ ნ ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ ხ უ თ მ ე ტ ი ს ა² წ ლ ი - ს ა , მ ო უ წ ო დ ა ყოველთა წარჩინებულთა ქართლისათა“ და შემოკრიბნა ყოველნი ქალაქად; განზადა მეფემან სახლი³ ერთი და დაჯდა საყდართა მაღალთა, ხოლო ჯონშერ⁴ სპასპეტი⁵ [და ორნივე ეპისკოპოზნი | დასხდეს საყდართა⁶, და სხუანი ყოველნი ერისთავნი დასხდეს სულ-ღებითა⁷, და ასისტავნი და ყოველი ერი წარმოდგეს ზე. მაშინ მეფემან, ვითარცა მოხუცებულმან ბრძენმან და ვითარცა აღზრდილმან ფილასოფოსთა თანა, იწყო ზრახვად ჳმითა მაღლითა და თქუა: „მეფეთა და ერსა ზედა მოიწევის განსაცდელი და ჳირი ღმრთისა მიერ ცოდვათა მათთაგან: ოდეს მორწმუნეთა აკლონ მსახურება ღმრთისა, გარდავლენ მცნებასა, მოაწევს ჳირთა ესევიართაჲ ზედა, რომელი აწ ესე მოიწია ჩუენ ზედა, ვითარცა რა მამა კეთილი წუთის შვილსა კეთილად კეთილთა საქმეთა ზედა; და უკეთუ არა კეთილად აღასრულებდეს სწავლასა მამისა თუისისასა, ჳგუემს მამა იგი გუემითა და სწავლითა⁹, რათა ისწავოს ყოველი კეთილი და იქმნას საჳმარ-კეთილ. ეგრეთვე გუწუართნა ჩუენ ღმერთმან, დამბადებელმან ცისა და ქუეყანისამან. ამისთვის გუიჳსნა¹⁰ ჩუენ, რათა ვმადლობდეთ მოწყალებითა მისთა“. მაშინ ყოველთა მისცეს მაღლი ღმერთსა.

კ უ ა ლ ა დ ი წ ყ ო მ ე ფ ე მ ა ნ ვ ა ხ ტ ა ნ გ ზ რ ა ხ ვ ა დ დ ა

¹ და < A. ² ხუთმეტისა A, თხუთმეტისა B, თორმეტისა M. ³ სახალი A. ⁴ ჯუნზრ M, ჯუანშერ (v. I. ჯუანზერ) B. ⁵ სპასპეტმაზნ A, < M. ⁶ საყდრთა A. ⁷ სულღებითა A, სელღებითა MB. ⁸ ესე ვითარცა A. ⁹ წავლითა A. ¹⁰ გუიჳსნ MB.

ქ 139 თქუა ყოველთა წარჩინებულთა: „ისმინეთ მმისა ჩემის. დაღაცათუ ყრმა ვარ | და არა გინახავს ჩემგან კეთილი, მამათა კულა ჩემთაგან გინახვან დიდნი კეთილნი და დიდებანი, რომელნი არა გეხილნენ თქუენ¹, დადგინებულ ხართ მთავრობასა ზედა. აწ უკეთუ გუაცოცხლებს ღმერთი, მოგუხედენ კეთილნი და დიდებანი, რომელნი არა გეხილნენ მამათა ჩემთაგან. აწ რომელსა გეტყუი თქუენ, დაღათუ ჩემ ზედა და თქუენ ზედა სწორად მოწევნულ არს განსაცდელი, ესრეთ იჳართ ვითარმცა არა მოწევნულ არს თქუენ ზედა, არამედ ჩემ ზედა ოდენ. და არა იყოს გულსა ჩემსა სიტყუა, თუ რომელ მოიწივნეს მათ ზედა განსაცდელნი, თუისისა შურის-გებისათუის ჳყოფენ ამას. არამედ ყოველი ჩემდა სამსახურებელად დავითუალო, ყოვლისათუის კეთილი მოგაგო² არა დავითმინო

ჭ 158	კიცხევა ოვსთა, არამედ სასოებითა და მინდობითა ღმრთისათა, სამებისა ერთარსებისა დაუსაბამოსათა, წარძღუნებითა ჯუარისა მისისა პატიოსნისათა, რომელი მოცემულ არს წინამძღურად და	15
A 140	საჭურველად გულითა მოსავთა მისთა, და ვიძიოთ შური ოვსთა ზედა. უკეთუმცა წარგუკიდებოდა სპარსთ მეფეთაგან, ანუ ბერძენთაგან, მო-მცა-ვითმინოთ. არამედ რა ³ მოწვევულ არს ჩუენ ზედა ოვსთა კიცხთაგან, არა ჳამს მისი დათმენა: სიკუდილი სჯოლს თავთა ჩუენტათუის ⁴ .	20
M 309	მა შინ აღდგა ჯომბერ ⁴ სპასპეტ ⁵ და თქუა: „ცხოდი, მეფეო, უკუნისა მდე და მტერთა შენთა ზედა ნებაალრულებითა ჳემმარიტი ბრძანე, ცოდვათა ჩუენტა მიერ მოიწია განსაცდელი ესე ჩუენ ზედა, და სამართლად დაგუსაჯნა ღმერთმან: რამეთუ განვამრავლეთ ცოდვა წინაშენ მისსა და გუიღირს მადლობა ღმრთისა, რამეთუ დიდსა ⁷ პატიჟსა ⁸ ღირს ვიყვენით, და [არა] ესე ოდენისა, რომელ მოიწია ჩუენ ზედა. არამედ მრავალ-მოწყალებან არა შეცოდებათა ჩუენტა ოდენი პატიჟი მოგუაგო, და ამით კნინითა პატიჟითა გუწუართნა. ჩუენ, მკუიდრთა ქართლისათა, დიდი მადლობა გუიღირს ღმრთისა მიმართ ამისთუის, რამეთუ შენ უმჯობესი ყოველთა მათ მეფეთა ქართლისათა და მამათა შენთა უფროს, ყოველითა ვესრული დამსგავსი ნებროთ გმირისა, გამოგაჩინა. წინამძღურად ჩუენდა მოცემულ ხარ	25 30

¹ არა გეხილნენ თქუენ < MB. ² მოგუაგო A. ³ რა M, რაჲ . არა A. ⁴ ჯუანებრ M, ჯუანშერ B. ⁵ სპასპეტე A, ⁶ წინაშე < A. ⁷ დიდსა A (მერმე შეუვსია „დიდისა“). ⁸ პატიჟსა A (მერმე „ვ“ გადაკეთებულია „ჯ“-დ), პატიჟსა MB; პატიჟსა B (ხელნაწეხუბი პატიჟსა“).

A 141	ღმრთისა მიერ განმაქარველად ჳირთა ჩუენტა ძუელთა და ახალთა. და უკეთუ ცოდვანი ჩუენნი არა დასძლევენ, შენ მიერ მოველით განქარვებასა ყოველთა ჳირთა ჩუენტასა, უმეტეს წარმატებასა საზღვართა ჩუენტასა, რამეთუ არავინ ყოფილა მამათა შენთაგან მსგავს შენდა; ცხოვნი, მეფეო უკუნისამდე, რათგან მოწვევულ არს ოვსთაგან ზუთსა ამას წელსა შინა, ყოფილ ვართ ჩუენ მწუხარებასა დიდსა, ამისთუის რამეთუ ყრმა იყავ და არა ძალ გედვა მკედრობა და წყობათა წინამძღურობა, და არცა შენი განგება მეფობისა ¹ .	5
ჭ 159	აწ, მეფეო, დაღათუ სრული ხარ სიბრძნითა, ძალითა, სიმკნითა და ასაკითა, არამედ გაკლს სისრულე დღეთა მკედრობისათუის. ხოლო ვხედავ სიბრძნესა შენსა: დაღაცათუ ყრმა ხარ, ძალ გიც განგება მეფობისა; არამედ მკედრობისა და წყობათა წინააღმდგომისა ² შენისა არა არს ჟამი, ესე არს განზრახვა ჩემი, რათა სიბრძნითა შენითა და კითხვითა დედისა შენისათა	10
A 142	ერთი ვინ გამოირჩიე ჩუენგანი წინამძღურად სპისა ჩუენისა, და მიგუცენ ჩუენ ყოველნი მას, და ვიყუნეთ მორჩილ ვითარცა მამისა შენისანი; და ძალითა სამებისა, ღმრთისა ერთარსებისათა, წარვიდეთ და ვიძიოთ შური ჩუენი. ხოლო შენ იყავ შინა და განაგებდი მეფობასა. უკეთუ ცოდვათა ჩუენტაგან ვიძლივნეთ ოვსთაგან, მეფობა შენი დარჩეს უვნებელად; ხოლო უკეთუ თავითა შენითა იძლიო ცოდვათა ჩუენტაგან, სრულიად წარწყმდეს ქუეყანა ჩუენი, რამეთუ ნაცვალი შენი არა არს ქუეყანასა ზედა“. ესე თქუა ჯონბერ 3 სპასპეტმან და დაემოწამნეს ყოველნი წარჩინებულნი ერისთავნი ზრახვასა მისსა.	15
M 311	მა შინ თქუამეფემან: „ვითარ ხუდების სრულსა სიბრძნესა და ერთგულობასა ⁴ შენსა, ეგრეთ წარმოსთქუი ყოველი, ჯომბერ ⁵ . ხოლო მე არა ვარ მორჩილ ზრახვასა მაგას შენსა, რამეთუ, რათგან მოწვევულ არს განსაცდელი იგი ჩუენ ზედა, ყოველნი დღენი ცხოვრებისა ჩემისანი მწუხარებასა შინა დამიყოფიან, ვითარცა მყოფსა ზნელსა შინა. სიყუარულინ; დისა ჩემისა განლევს გულსა ჩემსა, ვითარცა მახუილი ცეცხლისა. და სიკუდილი მირჩევნია თვისა ჩემისა, ვიდრეღა სირცხული ⁷ . არამედ მინდობითა ღმრთისათა და წინამძღურებითა ჯუარისა მის პატიოსნისათა, თავითა ჩე-	20 25 30
A 143		

¹ შინა მყოფის განგება M, შინა მეფობის განგება B. ² წინაგანწყობის MB. ³ ჯუმბერ M, ჯუანშერ B. ⁴ ერთგულობა A. ⁵ ჯუმბერ M, ჯვანშერ B. ⁶ საწყალული B, საწყალული M. ⁷ სირცხული A, სიცოცხლე B, სიცოცხლესა M. ⁷ ანასელი ქართლის ცხოვრება

M 312 მითა წარვალ, და ვქსავ მრავალ-მოწყალებითა მისთა-არა გაწვიროს და მომცეს ძლევა“.

მა შ ი ნ ვ ი თ ა რ ვ ე რ ღ ა რ ა დ ა უ შ ლ ი დ ე ს , მ ი ე მ ო წ მ ნ ე ს ყოველი იგი წარჩინებულნი და თქუეს: „ცხოვნი უკუნისამდე; იქმნე | განზრახვა შენი, დმერთმან დამზადებელმან მოავლინენ ანგელოზი ძლიერი¹ შენდა და დასცნეს ყოველი მტერი შენი და ამტკიცენ მეფობა შენი“. და [დაამტკიცეს] ლაშქრობა ოვსეთისა², განიყარნეს ყოველი სოფლად თუისად კაზმვად. ხოლო ვახტანგ მეფემან წარავლინა მოციქული წინაშე დედის მმისა მისისა ვარაიზ-ბაკურისა, რანისა ერისთვისა: ითხოვა მისგან შეწევნა, ხოლო მან სიხარულით აღუთქუა, რამეთუ ქუეყანა მისიგა ტყუე ქმნილ იყო ოვსთაგან. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა ქართლისათა, შემოკრბეს ყოველი და დაიბანაკეს მუხრანს³ და ხერკს, ამიერ და იმიერ⁴ არაგუსა. და იყო ასი ათასი მკედარი და სამოცი ათასი ქუეითი და გამოგზავნა ვარაზ-ბაკურ სპანი თუისნი, თორმეტი ათასი მკედარი, და ვახტანგ მეფე [განვიდა ქალაქით მცხეთით და განასრულნა სპანი თუისნი და განასხნა: მოეწონეს სიმრავლითა, ცხენ-ქუეითობითა⁵, მოკაზმულობითა, და იხილნა ყოველი მხიარულად და აზარვით, რამეთუ სავსე იყუნეს შურითა ოვსთათა. აღივსო სიხარულითა და მადლობდა დმერთსა, შემოვიდა ქალაქად და აღასრულა შუიდეული ერთი ლოცვითა, მარხვითა და დამისთევითა, და განუყო ხუასტაგი დიდძალი გლაზაკთა, და დაუტევა განმგებელად სამეუფოსა თუისისა დედა მისი საგდუხტ და დად⁷ მისი ხუარანძე. დაწერა ანდერძი ესრეა: „უკეთუ არღარა შემოვიქცე ცოცხალი, დად⁷ ჩემი ხუარანძე შეერთოს მირიან, რომელი ეყვოდა ვახტანგს მამის ძმისწულად, ნათესავისაგან რევისსა, მირიანის ძისა, რ ო მ ე ლ ი ს ი ძ ე ი ყ ო თ რ დ ა ტ ს ო მ ე ხ თ ა მ ე ფ ი ს ა . მ ა შ ი ნ 8 შ ე ი რ თ ო ს დად ჩემი და მან | ყოს მეფობა“. და ესე დაწერილი დედასა მისცა და სხუასა არავის აუწყა. და იგი მირიან, მამის ძმისწული მისი, დაუტევა მცხეთას. წარვიდა ვახტანგ და მიადგა თიანეთს. მუნ მიერთნეს ყოველი მეფენი კავკასიანნი, | ორმოცდაათი ათასი | მკედარო წარემართა სახელსა ზედა ღმრთისასა, განვლო კარი დარიალანისა. და შესვლვასა⁹ მისსა ოვსეთად იყო ვახტანგ წლისა თექუსმეტისა

მა შ ი ნ მ ე ფ ე თ ა ო ვ ს ე თ ი ს ა თ ა შ ე კ რ ი ბ ნ ე ს ს პ ა ნ ი

¹ ძალად B, < M. ² და ამტკიცენ მეფობა შენი და ლაშქრობა ოვსეთისა, და დაამტკიცეს ლაშქრობა ოვსეთისა M ³ მუხრანს მუნ არს M. ⁴ იმიერ და ამიერ MB. ⁵ ცხენ-კეთილობითა (-კეთილებითა B) MB. ⁶ აზრვითა M, აღმრვით B. ⁷ დაა A. ⁸ მან MB. ⁹ შესავალსა M.

მა თ ნ ი დ ა მ ო ი რ თ ე ს ძალი ხაზარეთით, და მოეგებნეს მდინარესა ზედა, რომელი განვლის დარიალანსა¹ და ჩავლის ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა დარიალო² რქუიან, რამეთუ ერთის მთისაგან გამოვალს თავი ორთავე, ქართლისა [არაგუისა] და [ოვსეთისა] არაგუისა³. დაიბანაკეს ორთავე⁴ ამიერ და იმიერ, რამეთუ მდინარისა მის პირსა ორგნითვე ქარაფნი იყუნეს კლდისანი, ჭალაკნი და ველოვანნი პირთა მდინარისათა, და განეკრძალნეს ერთმანერთსა, და დაცვივეს⁵ გზანი ქარაფთანი, დადგეს ეგრეთ შუიდ დღე; ამა შუიდსა დღესა ბრძოლა იყო მუბერაზთა მდინარესა ზედა. მაშინ ოვსთა რომელ ჰყვეს ნიჯდანი ხაზართანი, მათ თანა ერთო კაცი ერთი გოლიათი, სახელით თარჯან. გამოვიდა თარჯან ხაზარი და ჳმა ყო ჳმითა

M 315 A 146	მალლითა და თქუა: „გეტყუი თქუენ ყოველთა სპათა ვახტანგისა- თა, ვინცა არს თქუენ შორის უძლიერესი, გამოვიდეს ბრძოლად ჩემდა“.	
ჭ 162	ვახტანგ მეფესა რომელ ყვეს სპარსთანი ⁷ , მას თანა ერთო კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ფარზმან-ფარუხ: ამისდა ვერვის დაუდგნეს ბრძოლასა შინა, მრავალი ლომი ჳელითა შეეპყრა, ესე განვიდა ბრძოლად თარმანისად, აღიზახნეს ორთავე და მიეტევნეს ურთიერთას. პირველსავე შეკრებასა უხეთქნა ჳრმალი ფარზმან-ფარუხსა ჩაბალახსა ჳედა, განაპო ჳურგი ⁸ მისი ვიდრე ბექ- თამდე. მაშინ დაჳმუნდა ვახტანგ და სპანი მისნი, რამეთუ არა დარჩა მათ შორის მსგავსი ფარზმან-ფარუხისა. შეძრწუნდეს ყო- ველნი იგი სპანი და აღივსნეს მწუხარებითა, და მადლობდეს ღმერთ- სა ⁹ . ვახტანგ შევიდა კარვად თუისად, დადგა ლოცვად, ცრემლითა ევედრებოდა ღმერთსა, და ვიდრე განთენებამდე არა დაჳდა ქუე ლოცვისაგან; ითხოვდა ღმთრისაგან შეწევნასა, და მინდობითა ღმრთისათა ეგულეზოდა თუით ბრძოლა თარკანისი: რამეთუ უშიშ იყო, ვითარცა უჳორცო, და იმედი ჳქონდა ღმთრისაგან და ძალისა თუისისაგან. ვითარ განთენა, შთამოვიდა თარკან კიდესა მდინარი- სასა, აყუედრებ და და კუალად ითხოვდა მუქარასა. და არდა იპოვა სპათა შორის ვახტანგისათა მბრძოლი მისი.	15 20 25 30
M 316 A 147	მაშინ ვახტანგ რქუა სპათა: „არა მინდობილ ვარ ძა- ლისად ჩემისა[დ], და სიმჳნისა ჩემისად, არამედ მინდობითა ღმრთი-	

¹ დარიალნსა A. ² არაგვი MB. ³ და ოვსეთისა არაგვის B, და ოვსეთისა M. ⁴ ორთავე სპათა MB. ⁵ დაივსნეს B, დადგეს M. ⁶ ნიჯადნი MB. ⁷ სპარსთანი A, სპანი თათანი ჳარნი M, სპანი სპარსთა ნიჯადნი B. ⁸ თავი MB. ⁹ და მადლობდეს ღმერთსა A, (და B) დაღამდა დღე იგი MB.

M 317 A 148 ჭ 163	სათა, დაუსაბამოსა,სამებისა ერთარსებისა, ყოვლისა დამზადებელი- სათა, განვალ თუით ბრძოლად თარკანისა“. მაშინ განკუირდეს წარ- ჩინებულნი იგი, აყენებდეს ვახტანგს, მრავალ-ღონედ ჳრახვიდეს, რათამცა დააყენეს ბრძოლისაგან, რამეთუ ყრმა იყო ვახტანგ და არა იცოდეს გამოცდილობა მისი. არა ერჩდა ვახტანგ, არამედ დაამტკიცა ბრძოლა მისი. გარდაჳდა ცხენისაგან და დავარდა ქუე- ყანასა ჳედა, თაყუანის-სცა ღმერთსა, აღიპყრნა ჳელი და თქუა: „ჳე“ უფალო, ყოვლისა დამზადებელო და შემმატებელო კეთილთაო, აღმამალეებელო მოსავთა შენთაო, შენ იყავ მწე ჩემდა, მოავლინე ანგელოზი შენი ძალად ჩემდა, და დაეც უსჯულო ესე, და არცხუი- ნე მგმობართა შენთა, რამეთუ არა ძალისა ჩემისად მინდობილ ვარ, არამედ მოწყალებისად შენისა“.	5 10
M 318	მოიქცა და აღჳდა ტაიჳსა მისსა და რქუა მის- თა: „ევედრებოდით ღმერთსა და ნუ შეძრწუნდებით“. წარვიდა ² ვახტანგ და დადგეს სპანი მისნი ჳურგით მისსა, შეძრწუნებულნი და სავსენი მწუხარებითა თუის-თუისსა სჯულსა ჳედა ევედრებოდეს ღმერთსა ცრემლითა. მაშინ ვახტანგ ჩავლო გუერდი და შთადვა მდინარისა პირსა. აქუნდეს ჳელთა ოროლნი. მოხედნა თარკან: „მე გოლიათი ³ და გმირთა გამოცდილთა მბრძოლი ვარ, არა ყმაწუ- რილთა; გარნა შენ ჳედაცა დავიმდაბლო თავი ჩემი“. აღიზახნეს ⁴ და მიეტევნეს ურთიერთას; და პირველსავე შეკრებასა სცნა ვახ- ტანგ ოროლნი სარტყელსა ჳედა, და ვერ უფარა სიმაგრემან სა- ჳურველისამან, განვლო ჳურგით და მოკლა.	15 20
M 318	ხოლო ქართველთა ნუგეშინის ცემულთა და აღ- სავსეთა სიხარულითა, აღიზახნეს ჳმითა საშინელითა და შეწირეს მადლობა ღმრთისა მიმართა ხოლო ვახტანგ მასვე ადგილსა გარ- დაჳდა ცხენისაგან ⁵ , და დავარდა პირსა ჳედა, თაყუანის-სცა ღმერთ- სა და თქუა: „კურთხეულ ხარ შენ, უფალო, რომელმან მოავ- ლინე ანგელოზი შენი ძლიერი ჩემდა ⁶ და დაეც მტერი ჩემი. შენ ხარ აღმამალეებელი ⁷ მოსავთა შენთა; შენ ხარ, რომელმან აღადგინი	25 30

A 149 ქუეყანისაგან გლახაკი და სკორეთაგან აღადგინი⁸ დავრდომილი“.
 მოჰკუეთა თავი თარჯანს და მოვიდა ლაშქართა თუისთა თანა, და
 ყოველთა სპათა მისთა ჳმითა აღწევნულითა შესახეს ქება ვახტანგს
 ჳ 164 და მადლობდეს⁹. |მეორესა დღესა სხუა გამოვიდა მუმზარეუი ოვს-

¹ ჳე M, < B. ² წარვიდა წარვიედა A. ³ გოლიათთთა B, გოლიოთთა M. ⁴ აღი-
 ზრახნეს M. ⁵ ცეხუნისაგან A. ⁶ ძლიერი ჩემდა <MB. ⁷ აღმზართებელი B, < M.
⁸ აღამადლო M, აღამადლე B. ⁹ ღმერთსა MB.

თაგან, რომელსა ერქუა ბაყათარი. იგი იყო გოლიათი, და რათგან
 დაეწყო მკედრობად, ვერვის დაედგნეს¹ მისთუის ბრძოლასა შინა,
 და მოესრა ყოველი მზრძოლი მისი, რამეთუ იყო სიგრძე მშუილ-
 დისა მისისა თორმეტი მტკაველი და ისარი მისი-ექუსი მტკაველი.
 მოდგა ესე ბაყათარ პირსა მინდორისასა², ჳმა ყო ჳმითა მადლითა 5
 და თქუა: „ვახტანგ მეფეო, ნუ განლაღნები შენ მოკლვისათუის თარ-
 ჳანისა; არა ერთო გოლიათთა, ა მ ი ს თ უ ი ს მ ო ი კ ლ ა ყ მ ა წ უ-
 რ ი ლ ი ს ა მ ი ე რ; ა წ უ კ ე თ უ შე ნ ვ ე გ ა მ ო ხ უ ი დ ე ბ რ ძ ო-
 ლ ა დ ჩ ე მ დ ა, მოგზუდენ ჩემგან ბრძოლანი ფიცხელნი, რომელთა-
 M 319 გან ვერ განერო, თუ რა სპათა შენთა|განი გამოვიდეს, მის|თუის- 10
 A 150 ცა მზა ვარ“. მაშინ პასუხ უგო ვახტანგ ბაყათარს და რქუა: „არა
 ძალითა ჩემითა ვსძლე თარჯანს, არამედ ძალითა დამზადებელისა
 ჩემისათა, და არა მეშინის³ მე შენგან, ვითარცა ძაღლისა ერთისა-
 გან, რამეთუ ძალი ქრისტესი ჩემ თანა არს, და ჯუარი მისი ჳა-
 ტიოსანი საჳურველ ჩემდა არს“. განაწესნა სპანი და დაადგინნა 15
 განწესებულად და განმზადებულად, და აღჯდა ტაიჳსა შეჳურვილ-
 სა ჯავშანითა, და აღიღო ფარი მისი ვიგრის ტყავისა, რომელსა
 ვერ ჳკუეთდა მახუილი, ჩავლო გუერდით და მიადგა მახლობელად
 მდინარესა. ჳმა ყო ბაყათარ[ს] და რქუა: „არა გამოვალ მე მდი-
 ნარესა, რამეთუ მეფე ვარ; არა მივეახლები მე სპასა ოვსეთისასა. 20
 რამეთუ წარწყმედითა ჩემითა წარწყმედების⁴ სპა ჩემი ყოველი;
 ხოლო შენ, მონა ხარ, და წარწყმედითა შენითა არა ევნების სპათა
 ოვსეთისათა; გამოვედ მდინარესა ჩემ კერძო“. მაშინ ბაყათარ ოვს-
 ჳ 165 მან აღასრულა სიტყუა მისი და თქუ: „მე მკლველმან⁵ შენმან 25
 M 320 გამოვლო მდინარე, არამედ პირისაგან მდინარი|სა უკუდეგ⁶ სამ
 უტევან“.
 |მ ა შ ი ნ ვ ა ხ ტ ა ნ გ უ კ უ დ გ ა . გ ა მ ო ვ ლ ო ბ ა ყ ა თ ა რ მ დ ი -
 ნ ა რ ე, და უ წ ყ ო ს რ ო ლ ა ის რ ი თ ა. მაშინ ვახტანგ სიფიცხლითა
 თულათათა და სიმახუილითა გონებისათა და სიკამკასითა ჳანგისა⁷
 მისისათა რიდებდა ისარსა, რამეთუ შორსვე იხილის ისარი მომა - 30
 ვალი, უხლდებოდა და სიმარჯუითა მიეახლდებოდა. ამიერ და იმი-
 ერ სპათაგან ცემა იყო ბუკებითა და დაბდაბათა; იხახდეს ჳმითა
 აღწევნულითა სპანი ორნივე, ქართველნი და ოვსნი, რომლითა იძ-
 რვოდეს მთანნი და ბორცუნი. და ვერა ჳკრა ისარი, ორის ისრისა-

¹ დაედგნეს A. ² მდინარისასა MB. ³ მეშენს A. ⁴ წარწყმედების A. ⁵ მკლვე-
 ლმან A. ⁶ უკუდედ A (შემდეგ „დ“ შესწორებულია). ⁷ სიკისკასითა ტაიჳისა
 B,< M.

გან მეტი, ბაყათარ ფარსა ვახტანგისასა, და ვერ ჳკუეთდა¹ ყოვ-
 ლად. და კულად ჳკრა ისარი ცხენსა ვახტანგისასა, და გააგდო
 შიგა, და ვიდრე დაეცემოდა ცხენი ვახტანგისი, მიჩუმიდა და უხმთ
 ქნა ჳრმალი მჳარსა ბაყათარისსა, და ჩაჳკუეთა ვიდრე გულამდე.
 მაშინდა დაეცა ც ხ ე ნ ი ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ი, ს წ რ ა ფ ი თ მ ი ყ ო 5
 ჳ ე ლ ი და შე ი ჳ ყ რ ა ც ხ ე ნ ი ბ ა ყ ა თ ა რ ი ს ი. პირველად და-
 ვარდა ქუეყანასა ჳედა, თაყუანის-სცა ღმერთსა და შეწირა მადლო-
 M 321 ბა, |უმეტეს პირველისა. აღჯდა ცხენსა ბაყათარისსა, და მოდგა
 A 152 მახლობელად სპათა მისთა, და რქუა ჳმითა მადლ|ითა: „მწენე იყვე-

	ნით და განძლიერდით, რამეთუ ღმერთი ჩუენ კერძო არს“. ხოლო სპანი წარემართნეს განძზადებულნი, ცხენ-თორნეოსანნი ² , ჯაკუ-ბა-ბალახოსანნი, წინა კერძო და მათ უკანა ქუეითნი და ქუეითთ ³ უკანა სიმრავლე მჭედართა, და ესრეთ მიმართეს ოვსთა. ხოლო ოვსნი წარმოდგეს ქარაფსა ზედა და დაასხეს ისარი ვითარცა წუიმა მძაფრი ⁴ .	10
ჭ 166	მაშინ ვახტანგ მეფე მოქცეულიყო სპასამისსა ზურგით, რჩეულითამკედრით, უძახებდა და განძლიერებდა, ნუგეშინის-სცემდა სპათა მისთა მაშინ წინა [ცხენ-]თორნეოსანნი ⁵ აღვიდეს გზასა ქარაფისასა, აღვდეს ჳევსა, წაუდგეს უკანა ქუეითნი და შემდგომად სიმრავლე მჭედართა და იქმნა ბრძოლა ძლიერი მათ შორის. ხოლო ვახტანგ უკეთუ მარჯუენით კერძო იბრძოდის, მარცხენით კერძო ძრწოდის; და უკეთუ მარცხენით კერძო იბრძოდის, მარჯუენით ძრწოდიან. და ეგოდენსა სიმრავლესა სპათასა იცნობებოდა ჳმა მისი, ვითარცა ჳმა ლომისა, და თანა ჳყეუბოდეს მას ორნი მჭედარნი, არტვაზ ძუმუსმტე, ძე საურმაგ სპასპეტისა, და ზივრიტიან სეფე წულო და იგინიცა იბრძოდეს მჭენსდ.	15
M 322	მაშინ იძლივნეს ოვსნი დავლტოდეს; მოისრნეს და ტყუეიქმნნეს, ხოლო უმეტესი მეოტი ოვსთა ცოცხალი შეიძყრეს უკუმოვსნისათვის ტყუეთასა, რომელნი წარტყუენულ იყუნეს პირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკუმოქცეს დევნისაგან, დაიბანაკეს ბანაკსავე თუისსა, სამ დღე განისუენეს და შეწირეს მადლოზა ღმრთისა მიმართ, და მერმე განიბნივნეს ტყუენვად ოვსეთისა. შემუსრნეს ქალაქნი მათნი, და აღიღეს	20
A 155	უკუეთა M, ჳკვეთა B. ² ცხენთოროსნნი M, ცხენთორნოსანნი B. ³ ქუეითთ A. ⁴ მძლაფრი B. ⁵ ცხენ <A.	25
	მაშინ იძლივნეს ოვსნი დავლტოდეს; მოისრნეს და ტყუეიქმნნეს, ხოლო უმეტესი მეოტი ოვსთა ცოცხალი შეიძყრეს უკუმოვსნისათვის ტყუეთასა, რომელნი წარტყუენულ იყუნეს პირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკუმოქცეს დევნისაგან, დაიბანაკეს ბანაკსავე თუისსა, სამ დღე განისუენეს და შეწირეს მადლოზა ღმრთისა მიმართ, და მერმე განიბნივნეს ტყუენვად ოვსეთისა. შემუსრნეს ქალაქნი მათნი, და აღიღეს	30
M 323	ტყუე და ნატყუენავი ურიცხუი ¹ და განვიდეს პაჭანიკეთს, რამეთუ მაშინ მუნ იყო პაჭანიგეთი მოსაზღვარედ ოვსეთისა, მდინარესა მას ოვსეთისასა წიად, და ჯიქეთი მუნ იყო შემდგომად ჟამთა მრავალთა იოტნეს პაჭანიგნი, [და] ჯიქნი თურქთაგან; და წარვიდეს პაჭანიგნი დასავლით კერძო, ხოლო ჯიქნი დაემკუიდრნეს ზოლოსა აფხაზქეთისასა. მოტყუენა ვახტანგ პაჭანიგეთი და ჯიქეთი, შემოიქცა და გამოდგა ოვსეთსავე. და მეფენი ოვსთანი შევლტოლოვილ იყუნეს სიმაგრეთა კავკასიისათა. აღდგეს მათ შორის მოციქულნი და დაზავნეს. ითხოვეს ოვსთა ვახტანგისგან, ნაცქულად დისა მისისა, ოცდაათი ათასი ტყუე ოვსეთისა, ყოველი უკეთესი, რომელი სახელდებით თქუს ოვსთა. და მისცა ვახტანგ ოცდაათი ათასი ტყუე დისათუის და მოიყვანა და ² მისი.	5
A 154	მაშინ იძლივნეს ოვსნი დავლტოდეს; მოისრნეს და ტყუეიქმნნეს, ხოლო უმეტესი მეოტი ოვსთა ცოცხალი შეიძყრეს უკუმოვსნისათვის ტყუეთასა, რომელნი წარტყუენულ იყუნეს პირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკუმოქცეს დევნისაგან, დაიბანაკეს ბანაკსავე თუისსა, სამ დღე განისუენეს და შეწირეს მადლოზა ღმრთისა მიმართ, და მერმე განიბნივნეს ტყუენვად ოვსეთისა. შემუსრნეს ქალაქნი მათნი, და აღიღეს	10
ჭ 167	ხოლო ტყუენი ქართველნი რომელ ყვეს ოვსთა ექუს[ს]ა მას წელსა, იგი ყოველნი უკუმოიყვანნა თუითო თუითოსათუის, და აღიღო მძევალი ოვსთაგან და მძეველისათუის მისცა სხუა ტყუე ოცდაათი ³ ათასი. უკუმოივსნა ტყუე ქართლისა, რიცხუით სამას ორმოცდაათი ათასი ⁴ , თუინიერ პაჭანიგთა და ჯიქთასა. ესე ყოველი აღესრულა ოთხ თუე, მაშინ მეფემან განუტევნა ნიჯდანი ⁵ იგი სპარსთანი და მეფენი კავკასიაწითანი ნიჭითა დიდითა, წარმოგზავნნა (და) და ² მისი მირანდუხტ და ტყუე იგი ყოველი გზასა მას დარალანისსა, და თუით სპითა ქართლისათა წარვიდა გზასა აფხაზეთისასა, სულგრძელად და უშიშად იწყო ბრძოლად ციხეთა აფხაზეთისათა. რამეთუ ⁶ მეფე ბერძენთა დიდი ლეონ, უცალო იყო ბრძოლისაგან სპარსთასა და ვერშემძლებელ იყო სპათა გამოგზავნად აფხაზეთს, და წარიოტნა სამ წელ ციხენი აფხაზეთისანი ყოველნი ვიდრე ციხე გოჯადმდენ და მოვიდა სახლსა მისსა, ქალაქსა სამეფოსა მცხეთას; გაეგება წინა დედა და დანი მისნი და სიმრავლე ქალაქისა, მამათა და დედათა მიუფენდეს საჭელთა და სამოსელთა ქუეშე ფერტთა მისთა.	15
M 324	მაშინ იძლივნეს ოვსნი დავლტოდეს; მოისრნეს და ტყუეიქმნნეს, ხოლო უმეტესი მეოტი ოვსთა ცოცხალი შეიძყრეს უკუმოვსნისათვის ტყუეთასა, რომელნი წარტყუენულ იყუნეს პირველ ოვსთაგან ქართველნი. ვითარ უკუმოქცეს დევნისაგან, დაიბანაკეს ბანაკსავე თუისსა, სამ დღე განისუენეს და შეწირეს მადლოზა ღმრთისა მიმართ, და მერმე განიბნივნეს ტყუენვად ოვსეთისა. შემუსრნეს ქალაქნი მათნი, და აღიღეს	20
A 155	უკუეთა M, ჳკვეთა B. ² ცხენთოროსნნი M, ცხენთორნოსანნი B. ³ ქუეითთ A. ⁴ მძლაფრი B. ⁵ ცხენ <A.	25

¹ აქ B უმატებ: «ხოლო დაიმორჩილნა ოვსნი და ყივჩაყნი, და შექმნა კარნი ოვსეთისანი, რომელთა ჩვენ დარიანისად უწოდთ, და აღაშენნა მას ზედა გოდილნი მალულნი, და დაადგინნა მცველად მახლობელნი იგი მთეულნი. არა კელ ეწიფების გამოსლვად დიდთა მათ ნათესავთა ოვსთა და ყივჩაყთა, თვნიერ ბრძანებისა ქართველთა მეფისა». ² დაა ³ ოცდათურამეტი MB. ⁴ აქ A -ს აკლია (აღბათ, ex homoioteleuto): «და რომელ დარჩა ტყუე ოვსი ამათ განტეობილთაგან კიდგ, თვალვით (თუით M) ექუსას ორმოცდაათი ათასი (ექუსი ათას ორმოცდათურამეტი M)» რაც არის MB-ში. ⁵ ნიჯადნი, ნიჯდინი M. ⁶ რამეთუ-ციხე-გოჯადმდე < B.

და აყრიდეს თავსა დრამასა და დრაჰკანსა, და აღწევნულთა კმითა შესხმიდეს ქებასა; რამეთუ არა რომელსა ექმნა მეფესა ეგვიტარი ძლიერი წყობა. მაშინ ვახტანგ მეფემან შეწირა მადლობა ღმრთისა მიმართ მრავლითა ლოცვითა და ღამისთევითა, გლახაკთა მიცემითა, და განსცა ნიჭი დიდი ერსა მისსა ზედა, და წარჩინებულნი ქმნა მკედრად მსახურნი მკნედ და გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსეთისასა¹. და წარსცა მღუენი ნატყუნავისა მისგან დედის ძმასა მას თანა ვარზა-ბაკურსა: მონა ათასი², ცხენი საკედარი [ათასი, ჯდალი³ ცხენი ათასი. და კუალად წარსცა წინაშე სპარსთა მეფისა მონა ათი ათასი⁴, ცხენი საკედარი]⁵, ათი ათასი, ცხენი ჯდალი⁶ ათი ათასი; ესე ყოველი მიუძღუნა სპარსთა მეფესამან კელითა ბუნქარან⁷ ებისკოპოსისათა, და ითხოვა სპარს[თა მეფისაგან] ასული ცოლად, ხოლო სპარსთა მეფემან მოსცა ასული მისი ცოლად, რომელსა ერქუა შალენდუბტ⁸; მოსცა სომხითი | და ყოველნი მეფენი კავკასიანნი ზითვად. და მოუწერა მის თანა წიგნი, რომელსა პატრუცაგას⁹ წერილ იყო ესრეთ: „ურმისდისგან, ყოველთა მეფეთა მეფისა, ვახტანგის მიმართ ვარან-ხუასროთაგანისსა¹⁰, ათთა მეფეთა მეფისა ახოვნისა“. და მოუწერა მან ბრძოლა კეისრისა, რამეთუ კეისარი განსრულ იყო ბრძოლად სპარსთა.

მაშინ ვახტანგ აწუია¹¹ ყოველთა სპათამისთა და ყოველთა მეფეთა კავკასიისათა. შემოკრბეს და დადგეს მტკუარსა იმიერ და ამიერ (და) სამასი ათასი¹², და მოერთო ვარაზ-ბაკურ დედის ძმა მისი, ერისთავი რანისა, ბრძანებითა სპარსთა მეფისათა, სპითა¹³ არდაბადაგანისა და მოვაკანისათა, ვითარ სამი ათასითა¹⁴ მკედრითა. მას ჟამსა იყო ვახტანგ წლისა ოცდაორისა, იყო უმაღლეს კაცთა [მის] ჟამისათა¹⁵, და უშუენიერეს სხუა-

¹ და წარჩინებულ იქმნა მკედარნი მსახურნი გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსთასა M, და წარჩინებულ ქმნა მკნედ მსახურნი და გამოცდილნი წყობასა მას შინა ოვსთასა B. ² რვა M (აღრეულია [8] და [1000]). ³ ხილი M, ხი ჯრდალი B. ⁴ თურამეტი M (აღრეულია [ი'ც=18] და **წი** 10.000)). ⁵ ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები გამორჩენია A-ს ex homoioteleuto. ⁶ ჯდილი M, ჯრდალი B. ⁷ ბონაქარან M, ბუნქარ B. ⁸ ბალენდუნტ B, ბანდობა M, ⁹ პატრუცაგას < M. ¹⁰ ვარან ხოსრო თანხისა M, ვარან ხვასრო თანგისა B. ¹¹ აუწყა B, აუწყო M. ¹² ვითარ ორას ათასი B, ორას და რვა M (აღრეულია [სჩ= 200.000) **სხ** და (სც=208)]. ¹³ **სხ** ია A. ¹⁴ ორას ათასითა B, სუეთა M (აღრეულია [200.000-თა] **სჩ-ი-ც** 'ც-თა). ¹⁵ ჟმისათა A. **სი-ც**

თა, და ძლიერი ძალითა¹, რომელ ჭურვილი ქუეითი ირემსა მიეწიის და დაიჭირის, ცხენი ჭურვილი აღიღის მკართა ზედა და მცხეთით აღვიდის ციხესა არმაზისსა. და მარტო იყო ძე მამისა თუისისა, და ერთი დად² მისი სუარანძეცა იყო ძლიერი, შუენიერი; და ნათესავისაგან მირიქან მეფისა მორწმუნისა ვახტანგ და დანი მისნი დარჩომილ იყუნეს: იგინი იყუნეს ბაქარ მირიანის ძისა. ხოლო მირია [ნ] და გრიგოლი იყუნეს ნათესავისგან რევის, მირიანის ძისა, და აქუნდა მათ კუხეთი და ცხოვრებ-

	დეს რუსთავს ციხე-ქალაქსა: რამეთუ შემცირებულ იყუნეს ურთიერთას კლვით[ა]. მირიან მეფისითგან ³ ვიდრე ვახტანგ მეფისამდე გარდა-	10
M 327	ცვალებულ იყო ნეთესავი რეა და მეფენი ათნი ⁴ , და წელიწადი ას-	
ჭ 169	ორმოცდა შუიდი ⁵ ; ხოლო ებისკოპოსნი წესსა ზედა ჭეშმარიტსა გარდაცვალებულნი რვანი, ხოლო სხუანი შ[ე]მშლენი წესისანი.	
	წარემართა ვახტანგ მეფე საბერძნეთად. და მიიწივნეს სომ-	
	ხითად, და მოერთნეს პეროჟა-კავას ⁷ , სადა იგი ციხე ეგო პირველ	15
	კსნებულ(ი)სა ფიაროზ[ს] ⁸ , ერისთავნი სომხითისანი: სივნელ[ი]	
	არევ, ასპურაგნელი ჯონბერ, ტაროვნელი ამაზასპ ⁹ , შენებულსა-	
A 158	გან ¹⁰ , თრდატ, ნათესავისაგან დიდისა თერდატისა. და მოადგეს ციხესა, რომელსა რქუიან კარხაპოლა ¹¹ , ხოლო აწ ეწოდების კარ-	20
	ნუ ქალაქი. და ბრძოდეს მას, ხოლო ვერ შეუძლეს დაპყრობა: რა-	
	მეთუ იყო იგი ზღუდითა მაღლითა სამითა. დაუტევნეს ორნი ერის-	
	თავნი, მკედრითა თორმეტი ათასითა, ბრძოლად ქალაქისად.	
	წ ა რ ვ ი დ ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ ვ ო ნ ტ ო ს დ ა მ ო ა ო ჯ რ ნ ა გ ზ ა ს	
	ს ა მ ნ ი ქ ა ლ ა ქ ნ ი: ანბორეთი, ეკლეცი, სციერი ¹² . და მოადგეს ლაშ-	25
	ქარნი პონტოს, ქალაქსა დიდსა ზღუის კიდესა; და ბრძოდეს სამ თუე,	
M 328	და მიუწია ლაშქარმან ვიდრე ქალაქისა მის კოსტანტინისა ¹³ . ხოლო	
	სპარსნი რომელთა ჰპოვებდეს ეკლესიისა მსახურთა, ჰკლვიდეს; ხო-	
	ლო ვახტანგ მეფემან ამცნო სპათა სომხითისათა და ყოველთა	
	სპარსთა, რათა არავის ჰკლვიდენ მოწესეთაგანსა, და რქუა მათ:	
	მამის-მამა ჩემი, მირიან, ოდეს შემოჰყვა სპარსთ მეფესა, ძმისწულ-	30

¹ აქ უმატებს: «რამეთუ სიმაღლე იყო მისი ათორმეტი ბრჭალი კაცისა, და იყო საზარელ და გოლიათი, და განთქმულ ყოველსა ქვეყანასა» ² დაა A . ³ მეფისათგან A . ⁴ ნათესავი ათი და მეფენი რვანი B . ⁵ ასორმოცდა ჩუიდიმეტი (ათშვიდიმეტი B) MB, ⁶ და მიერთნეს < A . ⁷ აერჟოკავას M, პეროჟ-კავარს B . ⁸ ფეროზს MB, ⁹ ამაზასპ < A . ¹⁰ გრიგოლის შენებულისა ქალაქისაგან MB . ¹¹ კარახპოლი M, კარახპოლი B . ¹² და სტერი M, დასტერი B . ¹³ კოსტანტი-ნესსა M, კოსტატისა B .

	სა თუისსა, ბრძოლად ბერძენთა ზედა, ესევეთარსა უყოფდეს მო-	
	წესეთა, ეკლესიისა მსახურთა, და იძლივნეს ძლევეთა ბოროტითა	
	ურიცხუნი სპანი მცირითა ლაშქრითა; მიერთგან მიიღეს საზღვა-	
	რი ესე ბერძენთა ჩუენ ქართველთაგან აღმოსავალით ზღუისსა ამის.	
A 159	„ხ ო ლ ო წ ყ ო ბ ა პ ი რ ვ ე ლ თ ა მ ე ფ ე თ ა ი ყ ო ა ნ ძ ი ა ნ -	5
	ძ ო რ ს, ს ა დ ა უ კ უ ე აწ არს საფლავი დიდისა გრი გოლი მოძღუ-	
	რისა; მუნით იოტნეს მეფენი ჩუენნი. ხოლო ჩუენ ათის დღისა სავა-	
	ლი ¹ ჩამოგუივლია, ჩრდილოთ მოქცეულ ვართ, და ჩუენცა ვართ სჯულ-	
	სა ზედა ბერძენთასა აღმასრულებელ ქრისტესსა, რომელ არს ღმერ-	10
M 329	თი ჭეშმარიტი ყოველთა. ანუ არა გასმიან[ა] სასწაულნი, რომელ ქმნეს	
	კოსტანტინ[ი]ელთა მეფეთა წარძლომითა ჯუარისათა, ანუ რომელნი	
	ქუეყანასა ბერძენთასა იქმნეს სასწაულნი ივლიანეს-ზე. მეკვრპესა	
	მეფესა – ვითარ იგი ისარმან ზეცისამან მოკლა, და შეკრბეს სპანი	
	ბერძენთანი და ივბიმიანოს აჩუენეს მეფედ, ხოლო მან არა თავს	15
	იდვა, ვიდრემდის არა და(ი)მუსრნეს კერპნი და აღმართნეს ჯუარნი,	
	და მას ზედა დაარქუეს გუირგუინი. ხოლო ანგელოზმან უფლისამან	
	აღილო გუირგუინი ² და დაადგა თავსა ივბიმიანოსსა, ჭეშმარიტისა	
	მეფისა, და ჳმა იყო ზეცით, რომელი ეტყოდა სპარსსა მეფესა	
	ხუასროთანგის: „დაეცადენით ბრძოლისაგან ივბიმიანოსისა, ძალი-	
A 160	თა ჯუარისათა, უძლეველთა არს“ ³ მიერთგან ი ქ მ ნ ე ს მ ო ყ უ ა -	20
	რ ე ³ მ ე ფ ე დ ა ხ უ ა ს რ ო, ვ ი დ რ ე მ დ ი ს ო რ ნ ი ვ ე მ ი ო -	
	ც ვ ა ლ ნ ე ს. ანუ თქუენ მკვიდრთა მაგათ სომხითისათა არბაკონი-	
	ანთა ⁴ , პატიახშთა ⁵ ბივრიტიანთა, ბაგრატონიანთა ⁶ , არა გავსოვსთა	
M 330	საქმენი გრიგოლ პართეველისანი და წინააღმდეგომსა მისსა თრდატ	
	მეფისა არბაკონიანისა ⁷ , ვითარ დასცა ზუაოზისაგან და იქმნა იგი	25
	ეშუად? არამედ გრიგოლ მოაქცია იგი და მიერთგან [იქმნა] იგი მუშაკ	
	ეკლესიისა. და ეკლესია დიდი აღაშენა ზურგით თუისით, რამეთუ	
	გმირი იყო. ხოლო თქუენ, მკუიდრნო ქართლისანო, ნათესავნო მე-	
	ფეთა ქართლისათანო, რომელნი დღეს მთავრობასა ზედა დადგი-	

ნებულ ხართ ჩუენ, მეფეთაგან, რომელნი ვართ ნათესავნი ნებროთ გმირისანი, რომელი უწინარეს ყოველთა მეფეთა გამოჩნდა ქუეყანასა ზედა, რომელი ლომსა ძალითა ვითარცა თიკანსა მოიყვანებდა, კანჯართა და ქურციკთა ქუეითი იპყრობდა: რ ა მ ე თ უ ე ზ ო მ გ ა ნ დ ი დ ნ ა ძ ა ლ ი მ ი ს ი, რ ო მ ე ლ დაემორჩილნეს ყოველნი ნა-

¹ სავალი < A. ² ხოლო-გუირგუინი < A. ³ მეგობარ MB. ⁴ არშაკუნი-ანთა B. ⁵ ბატახშთა M, პატიახთა A. ⁶ ბაგრაციონთა < MB. ⁷ არშაკუნი-ანისა B.

ჭ 171 თესავნი |ნოესნი, ეიდრემდის¹ შეუძლო ქალაქი ქმნად, რომელ ქმნა
A 161 ქვა, არამედ შექმნა ქვა ოქროდ, და ხარისხად ვეცხლი, გარემოს
მისსა მოიქმოდა აგურითა და კირითა, ხოლო ქუდნი კართანი და
M 331 სარკმელთანი იაკინთისა და ზურმუხტისანი შექმნა: რამეთუ მათისა 5
შინა ტაძრები და კოშკები, რომელ ვერ შესაძლებელ არს გაგონე-
ბად² თქუნდა, ვერ შესაძლებელ არს თუითოეული სიბრძნე მისი, რო-
მელი მიეცა მას, ვიდრემდის აღმართა სამისა დღისა სავალსა, რომელი
ექმნა აღსლვად³ ხარისხად ზღუდეთა ზედა. და ნებავდა, რათა აღ-
ვიდეს ცად და იხილნეს მყოფნი ცისანი. ვითარცა განვლო საზღვა-
რი აერისა და შევიდა საზღვარსა ვარსკულავთასა, ვერღარა უძლებ-
დეს საქმედ მოქმედნი, რამეთუ მუნით⁴ დადნებოდა⁵ ოქრო და ვე-
ცხლი; რამეთუ მუნითგამო ვინმე არს ჯელმწიფება ცეცხლისა ე თ ე-
რ ი ს ა მ ი ს, რ ო მ ე ლ ე გ ზ ე ბ ი [ს] მძაფრად⁶ სამყაროსა ქცე-
A 162 ვისაგან. ესმა მუნით საზრახავი შუიდათა გუნდათა ზეცისათა, რომე-
ლისაგან შესლბეს ადამიანნი. | და იქმნა ყოველი კაცი თუითო ნა-
თესავითურთ მეტყუელ თუითო ენასა და არღარა ერჩიდეს ურთიერ-
თას პირსა მოყუასისა თუისისა, და წარვიდეს. ხოლო ნებროთს
M 332 ენითა სპარსულითა რქუა: „მე ვარ მიქაელ ანგელოზი, რომელი
დადგინებულ ვარ ღმთრისა მიერ მთავრობასა ზედა აღმოსავალით.
გავედ შენ ქალაქით მაგით⁷, რამეთუ ღმერთი დაჰვარავს ქალაქსა
მაგას, ვიდრე გამოჩინებადმდე სამოთხისა, რომელ ესერა დგას მა-
ხლობელად ნაშენებისა მაგის შენისა, რომელსა შორის მთა ესე არს,
რომლისაგან აღმოვალს მზე და გამოვლენ მისგან ორნი მდინარენი:
25 ნილოსი და გეონი. რამეთუ ნილოსსა გამოაქუს სამოთხით სულნე-
ლი და თივა, რომელი შეეზავების მუშკსა⁸.
„ა წ წ ა რ ვ ე დ შ ე ნ დ ა დ ა ჯ ე დ ო რსავე მდინარესა შო-
ჭ 172 რის, ეფრატასა და ჯილასა, განუტევენ ნათესავნი ესე, ვითარცა
ვინ ინებოს, რამეთუ | წარუვლინებიან უფალსა. ხოლო მეფობა შენი
A 163 მეფობდეს ყოველთა ზედა მეფეთა, არამედ ჟამთა უკანასკნელთა
მოვიდეს მეუფე ცისა, რომლისა შენ გნებავს ხილვა მისი, ესრა შო-
რის შეურაცხსა; შიშმან მისმან განაქარვნის გმირნი⁹ სოფლისანი,
მეფენი დაუტეობდენ მეფობასა და ემიებდენ სიგლახაკესს. მაშინ
M 333 გიხილოს ჭირსა შინა და გიჯსნეს ღმერთმან. და დაუტევეს ყოველ-
თა ქალაქი იგი და წარვიდეს¹⁰: ინდოურად ¹¹ მზრახველნი-ინდო-

¹ ვითარმედ A. ² და გონებად A. ³ აღსლვად M, აღსავალად B. ⁴ მუნით < MB. ⁵ დადნებოდა < A. ⁶ მძაფრად B, მზაფრად M. ⁷ მგით A. ⁸ მუშაკსა AM ⁹ გემონი MB. ¹⁰ წარვიდეს A, დაუტევენ MB. ¹¹ ჰინდურად B, ჰინდურნი M.

ეთს, სინდნი – სინდეთს, რომნი – რომს, ბერმენნი – საბერმენეთს, აგ და
მაგოგ – მაგოგეთს, სპარსნი – სპარსეთს. ხოლო პირველი ენა ასურე-
ბრივი იყო, და ესენი იყუნეს შუიდნი ენანი რომელ ნებროთისამდე
ზრახვიდეს. ამისთუის მოგითხრა, რომელი მამათა ჩუენთა დაფარულად
ეპყრა წიგნი ე ს ე, ხ ო ლ ო მე შ უ რ მ ა ნ ს ა დ მ რ თ ო მ ა ნ მ ა ი ძ უ-
ლ ა თ ქ მ ა დ ა მ ი ს ს ა. ამის მიერ შეიწყნარა მამამან ჩემმან, მირიან,
5 სახარება ნინოსი.

A 164	„ანუ არა ქრისტეს მოსულამდე მიიღებდეს მამანი ჩუენნი ხარკ-სა და მუნითგან მოუძღურდით, და ესერა, ბერძენნი მიღმართ ბრძევანან, და მან იხილა ნებროთ ჯოჯოხეთსა შინა და იცნა: იგი არს პირველი ყოველთა მეფეთა, და დანიელცა ეწამების ¹ , ვითარმედ მიქაელ დადგინებულ არს ძალად სპარსთა. და თქუენ, ყოველთა ქართველთა, იხილენით ² სასწაულნი, რომელ ქმნა ნინო. ანუ ჰგონებთ, ვითარმედ ბერძენნი განწირნა ღმერთმან. არა უმეტესნი ქუეყანანი სპარსთანი მათ შემუსრნეს და ³ მათ შემოურთვან, და დღეს მქექუსე თუე არს, რათგან ისმა ჳმა ლაშქრობისა ჩემისა ⁴ ქცეულ არს კეისარი, რამეთუ ასმიეს შემოსულა ჩ უ ე ნ ი, მ ო ა ხ-ლ ე ბ უ ლ ა რ ს ბრძოლად ჩუენდა. აწ უკუე ყოველნი ნათესავნი უფალსა ღმერთსა მსახურებდით და დასცხერით ვნებათაგან ეკლესიისათა“.	10 15 20
M 334	და ვითარცა ესე ყოველი წარმოთქუა, განავლინა ქადაგი, რათა ყოველნი მოწესენი გამოვიდენ სამალავთაგან, და ტყუენი განუტევენ, და სადაცა ენებოს წარვიდენ. და გამოვიდა სიმრავლე მღ დელთა და დიაკონთა, მონაზონთა და ენკრატისტთა, ქუაბებით და მთათაგან ⁵ , და უმრავლესნი პონტოთ ქალაქით, რამეთუ შეიწრებულ იყო ოთხ თუე ოდენ ქალაქი იგი.	25
A 165	და მათ თანა იყუნეს ორნი კაცნი: პეტრე მღდელი, მოწაფეთაგან გრიგოლი ღმრთის-მეტყუელისათა, რამეთუ საფლავსა მისსა ზედა მდდებობდა, და სამოელ მონაზონი. წარდგეს წინაშე ვახტანგისა მადლისა მიცემად განტევებისათუის ტყუეთასა და განთავისუფლებისათუის ეკლესიათასა [და] მღდელთასა. და ვითარცა წარმოთქუს ლოცვა, სთნდა მეფესა, მოიხილნა იგინი და უბრძანა შემოსად ყოველთა ტყუეთა და მოწესეთა, განტევებულთა მისგან უძღურთა, რამეთუ ყოველნი უძღურნი ქალაქით გამოსრულნ იყუნეს; უძღურთა ⁷	30

¹ ეწამების < A. ² და თქუან ყოველმან ქართლმან იხილენით M, და თქვენ ქართველმან არა ვიხილენითა B. ³ მათ შემუსრნეს და < MB. ⁴ ჩუენისა MB. ⁵ ქუაბებითა და მთათაგან M, ქვაბებით და მთათაგან B, და < A. ⁶ შემოსრულ M. ⁷ რამეთუ-უძღურთა < A. (ex homoioteleuto).

A 166	მისცა საკედრები და ჳაბუკთა სამ-სამი დრაჳკანი, და განუტევენ. ხოლო პეტრე მღდელი და სამოელ მონაზონი მის თანა დაიჭირნა. და ვითარ წარვიდეს სპანი იგი კარვად თუისად, მეფე შევიდა სერობად. რქუა მეფემან პეტრეს: „სთნდამცა ღმერთსა საქმე ჩემი ესთ რამეთუ დავიცვენ ეკლესიანი და განუტევენ ტყუენი“. რქუა პეტრე: „იტყოდეს მონა შენი კადნიერად წინაშე შენსა, ანუ მიცემდემ ქებასა სიცრუვისასა“. რქუა: „იტყოდე, რამეთუ არას ვეძიებ, გარნა მხილება, რათა განვერო სიცრუვისაგან“. რქუა პეტრე: „ეკლესიანი ჳორცთანი ¹ უფროს არიან წინაშე ღმრთისა, ვიდრე ეკლესიანი ქვათანი. ეკლესია ქვათა ოდესმე დაირღუის და ადაშნინან მითვე ქვითა, ხ ო ლ ო ე კ ლ ე ს ი ა ჳ ო რ ც თ ა ო დ ე ს დ ა ი რ-ღ უ ი ს, ვ ე რ ვ ი ნ შ ე მ ძ ლ ე ბ ე ლ ² არს განკურნებად, ვერცა მკურნალი, ვერცა მეფე. აწ რა ოდენნი გუამნი კაცთა მართალთანი დაგიცემიან, რომელსა იტყუის სისხლისათუის აბელისსა, რამეთუ ყოველი სისხლი ნოეს რღუ(ი)ნითგან განიწმიდა; და სისხლისათუის ზაქარასსა, მისა ბარუქისა, მიუგო შეურაცხება ურიათა, ვითარცა იტყუის ესაია, ალაღე და წარწყმიდე ყოველი წული მათი ტიტოს და სპასიანოს მიერ. ანუ არა აღმოგიკითხავსა წიგნთაგან მოსესთა, რაჟამს ისრაიტელმან ისიძვა უცხოთა თესლსა თანა, რაოდენი სული მოკუდა ერთისა მისთუის სიძვისა. ა წ უ კ უ ე ს ჳ ა თ ა შ ე ნ-თ ა გ ა ნ რ ა ო დ ე ნ ი ქ ა ლ წ უ ლ ნ ი გ ა ხ რ წ ნ ი ლ არიან, ტადარნი ღმრთისანი“. რქუა მეფემან: „არა უწყია, ვითარ იგი იეზი მიანოს დაგვისათუის ეკლესიათასა იყო ივლიანეს თანა უკეთურისა, თუ დაბრკოლდეს კაცი უმჯობეს არს სრულიედ დაცემა“. რქუა პეტრე: იარა დაბრკოლებულსა დამცემ, არამედ დაცემულსა აღგადგინებ, ვითარცა დავით საცთურისაგან ურიასსა. და არა მწებავს შენი, რათა არა იყო ვითარცა კაცი, რომელი მარჯუენით იქმ(ე)ნ	5 10 15 20
A 167	და მარცხენით არღუევ(ე)ნ; და არცა ვითარცა რომელნი პირითა	25
M 337		

მათითა აკურთხეთონ და გულითა მათითა სწყევენ და აგინებდენ, არამედ ვითარცა მეფენი იგი კეთილად ქსენებულნი, რომელთა და- 30
 იპყრეს სოფელი ესე და სასუფეველსა არა განეშორნეს: დავით, სოლომონ და კოსტანტინე, ივბიმიანოს და ყოველნი მსგავსნი მათ-
 ნი. ხოლო რა³ არს მსგავსება შენი ივბიმიანოსისა და ვინ არს
 შენ ზედა უფალ, რომელმცა⁴ კრმალი იყო მისი კისერსა შენსა ზე- 35
 და, ვითარცა იგი ივბიმიანოსსა ივლიანესი. ანუ სადა გვენოს შენ
 ვითარცა ივბიმიანოს იელიანესგან, ანუ ვის ხედავს ღმერთი, რო-

¹ ჯორცითა A. ² შემძლებელ შემძლებელ A. ³ რა AM, არა B. ⁴ რომელ-
 მანცა MB.

მელი შენ ზედა უფალ ყო¹, და ჰქონდამცა პასუხი შენსა სიმართლესა
 წინაშე ღმრთისა. არა უკუე შენ უფალ ამათ ყოველთა ზედა. შენ
 A 168 შეგიდგან |ყოველნი. ამიერ[ი]თგან ითხოვოს ღმერთმან ყოველი ჴელ-
 თაგან შენთა საქმე ბოროტისა; არა თუ შეინანო, შენ მიგაგ(ა)ოს. 5
 რქუა მ ე ფ ე მ ა ნ: „მ ე ნ ე ბ ა გ ა ნ მ ა რ თ ლ ე ბ ა თ ა ვ ი ს ა
 ჩ ე მ ი ს ა, ხოლო სიმართლით შენ დამსაჯე უმჯავროებასა ჩემსა“.
 M 338 რქუა პეტრე: „ვინათგან გზა ეც შეწამებად, | ცოდვასა განეშორა
 შენგან. ხოლო აწ გითხრა გულის-სიტყუა შენი: არა უმეცრებამან
 აღგძრა ბრძოლად ძეთა ზედა ღმრთისათა, არამედ შუელისათუის
 ნათესავისა შენისა სპარსთასა. და არა უწყია რამეთუ ბერძენნი 10
 ნათესავნი ღმრთისანი არიან აღთქმისა მისთუის, რაჟამს უწოდა მათ
 ჴ I 75 შვილად ღმრთისა, და მოსცა მათ ბეჭედი, რომლითა შემუსრა ჯო-
 ჯოხეთი?“
 რქუა მ ა მ ა ს მ ე ფ ე მ ა ნ: „ა წ რ ა გ ნ ე ბ ა ვ ს შ ე ნ? რ ქ უ ა
 პ ე ტ რ ე: „მ ე ნ ე ბ ა ვ ს, რ ა თ ა შე ნ მ ი ე რ ა ღ გ ზ ე ბ უ ლ ი ე ს ე ¹
 ც ე ც ხ ლ ი შ ე ნ ვ ე და შრიტო და მეგობარ იყო კეისრისა, ვითარცა
 დღესამომდე იყავ სპარსთა“. მიუგო მეფემან: „ესე მნებავს, რათა
 მიჩუენოთ ლოცვითა თქუენითა ამას ღამესა მე და კეისარი შეკრე-
 A 169 ბულნი, და რომელი ზრახვად არს ჩუენდა შორის სიყუარულ|ისა ყო-
 ვა, და ვცნა მე, ვითარმედ სთნავს ქრისტესა ზრახება ესე შენი 20
 ჩუენდა მომართ“. რქუა პეტრე: „დამძიმდა თხოვა შენი ჩემ ზედა,
 რამეთუ ესე არს კაცთა რჩეულთა, რომელ არიან ვითარცა ანგე-
 M 339 ლოზნი სრულითა საქმითა, და არიან ამათ კლდეთა შინა და ესევითა-
 რი მათგან ეგების საქმედ, რომელსა შენ ითხოვ. მეც მე დრო, რათა
 წარვიდე, და ვევედრო მათ, და უთხრა ბრძანება შენი, და ლოცვითა
 მათითა აღესრულოს განზრახვა შენი; არამედ შეურაცხ გუიჩნს თავი
 ჩუენი, რამეთუ კაცნი ვართ ცოდვილნი, ნუ უკუე სილაღედ იხილოს
 ღმერთმან“. შერისხნა მას სამოელ მონაზონმან და რქუა: „მღდელო,
 საქმესა ღმრთისასა ვითარცა კაცთასა ზრახავ. ანუ არა აღმოვი-
 კითხავსა, ვითარ ეტყუის ღმერთი პასტინეს კარტოს². უკეთუმცა
 არა დაბრკოლდებოდეს ანგელოზნი კაცთა სათნოებისათუის³, ყო-
 ველთამცა ქალაქთა შინა ჯუარსა ვეცუი⁴, რათა ყოველნი მაცხოვრ-
 A 170 ნე. ანუ-მე უფროს არს აქაბ, მეფე ისრაელისა, მ ე ფ ე ს ა ქ რ ი ს-
 ტ ი ა ნ ე თ ა ს ა, რ ო მ ე ლ ს ა ე ტ ყ უ ი ს ე ს ა ი ა: | „ი თ ხ ო ვ ე ⁵სა-
 სწაული სიმაღლედ, ანუ სიღრმედ, და მისთუის თქუა: მიუდგეს ქალ- 35

¹ იყო M, იყო B. ² პალეკარპოს M, პალეკარტოს B. ³ სათნოებისა A.
⁴ ეცუი A. ⁵ ითხოვე ითხოვე A.

წული. ანუ ვინ რქუა ისრაიტელსა: რაცა ითხოვო სახელითა ჩემი-
 თა, მოგეცეს¹. იესო რქუა სამყაროსა ცისასა: „მოიქეც“ და სამსა
 M 340 ჴედესა მოიქეცა | იგი. აწ სიტყუა სიმდაბლისა შენისა კეთილ არს,
 პეტრე, არამედ საბრკოლებელ არს მცირედ მორწმუნეთა კაცთა.
 ხოლო შენ, მეფეო, მწირედ² შეგუეწიე სარწმუნოებით, რამეთუ 5

- ჭ 176 ლოცვამან ჭირვეულისა ამის ქალაქისამან ყოს ნება შენი“. | და წარვიდეს წმიდანი იგი სადგურად თუისად.
- ხოლო მეფემან მყოვარ - ჟამილოცა და დაწვა; და მირულე ბასა შინამისსა, აჰა, მოვიდა დედაკაცი იგი. რომელ იყო წმიდა ნინო, და რქუა: „აღდეგ, მეფეო, და განკრძალულად მიეგებვოდე, რამეთუ ორნი მეფენი ზეცისა³ და ქუეყანისანი მოვლენ შენდა“. რეც მიხედნა და იხილა პირველ სახე ქალაქისა⁴, ვითარმედ არს კოსტანტინესი, მიიწია იგი სწრაფით და იხილნა ორნი საყდარნი: ერთსა ზედა მჯდომარე ჭაბუკი, საჭურველითა, გუირგუინოსანი, და მეორეთა საყდართა იხილა მოხუცებული, მჯდომარე ზეწრი(ო)თა სპეტაკითა. და თავსა ზედა ედგა გუირგუინი არა ოქროსა, და ფერტა მისთა თანა ჯდა ნინო, და კელი ვახტანგისი მარჯუენა ეყრა პეტრეს მდდელსა და მარცხენა სამოელს მოქნაზონსა. და რქუა სამოელ: „შეუვრდი პირველად დიდსა ამას მთავარსა ზეცისასა გრიგოლის“. მივიდა და თაყუანის-სცა და რქუა გრიგოლი: „რა ესე ჰყავ კაცო, ბოროტი, რამეთუ მოაოჯრე ბაკი⁵ ჩემი და მკვეთა შეაჭამენ საცხოვარნი ჩემნო უკეთუმცა ორნი ეგე არა, რომელნი გუერდით გიდგან, და⁶ დედაკაცისა ამისთუის სათნოსა, რომელი მარადის იღუწის მარიამის თანა თქუენთუის⁷, შურ ვითმცა შენგან, ვითარცა მამათა შენთაგან, რომელნი ესმოდეს ცეცხლსა შემწველსა, არა ბრწყინვალებასა განანათლებელსა ყოველთასა“.
- მისცა კელი და ამბორს უყო, რეცა და მიყო კელი გუირგუინსა ნათლისასა, და ეგვევითარივე გუირგუინი მისცა ვახტანგს და რქუა: „არქუ⁸ პეტრეს“. და აღილო პეტრე მისვე გუირგუინისაგან რეცა უდარესი, დარქუა სამოელს მონაზონსა; და რქუა ნინო ვახტანგს: „აწ უკუე მივედ მეფისა და მიიღე ნიჭი შენი“. მივიდა მეფისა, და ამბორს უყვეს ურთიერთას, და ადგილ სცა საყდართა თუისთა და დაისუა იგი თანა. და მისცა ბეჭედი კელისა მისისაგან, რომელსა იყო თუალი ფრიად ნათელი. და რქუა კეისარმან: „უკე-

¹ მოგცეს A. ² მცირედ MB. ³ ცეცოსა A. ⁴ ქალისა B. ⁵ ბანაკი MB.

⁶ და < 4. ⁷ მარიამისთვის M, მამისა თანა თქვენთვის B. ⁸ და არქუ M, დაარქვ B.

- თუ გნებავს, რათა მოგცე გუირგუინი, აღუთქუ¹: ვინ² ესე დგას ჩუენ ზედა, რათა ბრძოლის მტერთა ჩუენთა, მიიღე მისგან გუირგუინი“.
- მიეხლა³ ვახტანგ და იხილა ჯუარი, რომელსა ფრთეთა ზედა მისთა აქუნდა გუირგუინი, და უმეტესად ხილვამან ჯუარისამან დასცა შემერწუნებული, რამეთუ უსაშინელეს იყო ზარი მისი დადუმნა. ხოლო | აღდგა ნინო, და მიხედნა პეტრეს კერძო და სამოელს, ერთითა პირითა თქუეს: „ჩუენ ვართ თავსმდებნი, ვითარმედ უმეტესად ყოველთასა წარემართოს, მ ჯუარო უძლეველო“. და მიჰყო კელი კეისარმან, მოილო გუირგუინი ჯუარი-საგან, და დაარქუა გუირგუინი იგი ვახტანგს თავსა; და იწყეს გამოსლვად. ჳმა ყო ებისკოპოსმან სამგზის და თქუ: ვახტანგ ვახტანგ! | უმეტეს მორწმუნე იყო შენ ყოველთა შორის ნათესავთა სპარსთასა; მეორედ, შენგან⁴ აღეშენენ ეკლესიანი და განწესნენ ებისკოპოზნი ებისკოპოზთმთავარნი; მესამედ, გუირგუინიცა წამებისა მიილო“. გამოვიდა და მოუწოდა ძილსავე შინა პეტრეს და სამოელს; უთხრობდა ძილსავე შინა ჩუენებასა, და იგინი აღუჰსნიდეს: „რომელი იხილე საყდართა ზედა გუირგუინოსანი ნათლითა, იგი არს დიდი მდდელთმოდლური გრიგოლ, და მანრომელ მომცა [გუირგუინისამისგან, მომცა] მე ებისკოპოსსა [სოზა] და მე რომელ მივეც გუირგუინისა ჩემისაგან მოყუასსა ჩემსა, ჩემ მიერ ყოფად არს ებისკოპოზად; და რომელ ნანე გუირგუინითა ოქროსათა ჭურვილი, იგი არს კეისარი; და რომელ მოგცა შენ ბეჭედი, მოგცეს შენ ასული ცოლად, და ყოველი საზღვარი ქართლისა მისგან უკუმოდებული მოგცეს; ხოლო გუირგუინი ჯუარი-

	საგან რომელი ⁶ მოგვა, ვრცელნი ღუაწლნი გარდაივადნე შეწევნითა	25
ჭ 174	ჯუარისათა, ხოლო მოძღუარმან ჩემმან რომელ სამეზის გიკმო, სამ-	
	ნი ნიჭნი გითხოვნა ღმრთისაგან, რათა შენ მიერ ჭემმარიტება და-	
M 344	ემტკიცოს ქართლისა კათალიკოზთაგან [და] ებისკოპოზთა, და სძლევე-	
	დე მტერთა ვიდრე დღემდე აღსრულებისა შენისა. ხოლო აღსრულე-	
	ბასა შენსა გურიგუინი წამებისა მიიღო ბრძოლასა შინა, ჳელთა	30
	მტერისათა არ შეეარდე ⁷ ესე ყოველი აღესრულოს ვიდრე მო-	
	უძლურებად შენდა და სიბერედმდ ⁸ ,	
	ვითარცა განიღუიძა მეფე მან, მადლოზ და	
	დმერთსა, რომელ მან ყოველივეგ გამოუცხადა, და მოუწოდა	
	მსწრაფლ პეტრეს და სამოელს და რქუა: „რა იხილეთ“? ხოლო მათ	35

¹ აღუთქუა A. ² ვითარ MB. ³ მიიხილა M, მოიხილა B. აშენგან A.
⁵ გურიგუინთა მისგან. მომცა < A (en homoioteleuto). ⁶ რომელი < A. ⁷ შეჰკვედ-
 რე M. ⁸ ყოველთავე A.

-113-

ჭ 176	რქუეს: „იტყოდე მეფე! ერთი მარჯუენით და ერთი მარცხენით	
	ვდეგით, რაჟამს საყდართა მსხდომარეთა წინაშე კეისრისა და	
	ღმრთი-გამომეტყუელისა სდეგ, და კუალად იგივე დედოფალი	
	ჩუენი დაამშუიდებდა მოძღუარსა მას განმუინებულსა შენ ზედა, და	5
	მიგცემდა შენ ჳელთა მისთა“.	
	და რქუა მათ მეფემან: „დუმენით, წმი-	
	დანო, რამეთუ ყოველივე ჩემ თანა გიხილავს; აწ ვითარ გნებავს	
A 175	თქუენ ქალაქისა ამის საქმე, რომელი შემუსრვად მიწევნულ არს,	
M 345	ანუ რა ვყოთ ტყუეთა ამათეთის, რომელი უმეტეს არს ბევრი ათა-	
	სისა, რომელ არს ველთა ჩუენთა. აწ უკუე სწრაფით განვიდეს	
	ჩუენგან აქათ ქადაგი, ვითარმედ სპარსთა (ქადაგი) მეფე წარმომარ-	10
	თებულ არს ქუეყანად ჯაზირეთად, და გამოვლეს ფილისტიმი	
	კუალსა მეფისა კეისრისასა, რამეთუ მოაოკრა ქუეყანა სპარსთა, და	
	სპარსთა მეფემან ვერ უძლო ბრძოლად. და კეისარ მან ვითარ-	
	ცა ცნა, ვითარმე დჩუენ მოვედით ქუეყანასა მათსა,	15
	მოსწრაფის ბრძოლად ჩუენდა [და ვხედავთ ¹ რეცა სპარსთა მეფე	
	მოვალს ძალად ჩუენდა] ² და ვიცით, ვითარმედ სპანი სპარსთანი სომ-	
	ხითისა და ³ ქართლისა სპათა უმრავლეს არიან, არავინ არს ჩუენ	
	შორის ჭემმარიტად მორწმუნე, რომელნი დანერგნა მამამან ჩუენმან	
	მირიან, გინა თრდატ, დედით ნათესავმან ჩუენმან; აქა ამა ყოველთა	
	სარწმუნოება ვიცით, რამეთუ სავსე არს საცთურითა. ნუ უკუე გა-	20
	მოცხადებთა საქმისა ჩემისათა განწყრეს დედის ძმა ჩემი, და ვეწ-	
	ყუნეთ ურთიერთსა და ვიქმნეთ საცინელ ყოველთა ზედა მტერთა	
A 176	ჩუენთა; არამედ ესრეთ ვყო. რეცა მივიდენ სპანი ჩუენნი და მაუწ-	
M 346	ყონ ჩუენ მოსლვა კეისრისა და მას ზედა უკუვრიდოთ ჩუენ. [პირ-	
	ველმე ესე საქმე ვაუწყოთ ჩუენ: ოდეს მოვიდეს და მოგუეახლოს ⁴	25
	ჩუენ კეისარი, მაშინ ვითარცა იზრახოს სიწმიდემან თქუენმან, ეგრე	
	ვყო და არცა ერთი ტყუეთაგანი მისთა დააკლდეს“.	
	და წარვიდა პეტრე კეისრისა ⁵ , ხოლო სამოელ	
	და დგა წინაშე მეფისა. ხოლო ხვალისა დღე მოვიდა რეცა	
	დიასპანი და უქადაგა მეფესა, ვითარმედ სპანი ბერძენთანი შემო-	30
ჭ 129	ვიდეს კოსტანტინეპოლედ ⁶ . [მოუწოდა მეფემან დედის ძმასა თუისსა	
	და ყოველთა მეფეთა და რქუა: „რომელსა იტყვიოთ, რამეთუ უწყით	
	სიმრავლე სპათა ბერძენთა და ვერაგობა წყობისა მათისა და სიმარ-	
	ჯუე ზღუათა შინა ნავებითა. ესერა შევიდეს იგინი სპარსეთის ქუე-	
	ყანასა გმირთა და გოლიათთასა, და მათ ვერ უძლეს წყობად.	35

¹ ვხედავთ < M ² < A (ex homoioteleuto). ³ და < A. ⁴ გუიხილოს A, მო-
 გუახლოს M, დაგვეახლოს B. ⁵ კეისრისას A. ⁶ კოსტანტი პოლედ A.

8. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

აწ მეშინის, ნუ უკუესპანი ნავებითამოვიდენ,
 და შეიპყრან გზა ჩუენი, და მოგუწყუიდნენ ჩუენ ვითარცა
 ბაკსა შინა. აღდგეთ აქათ და დაეიბანაკოთ ზღუისა¹ სომხეთით²
 კერძო, რათა გუაქუენდეს გზა ჭირსა და ლხინსა³. აღიყარა⁴ ლამ-
 ქარი გარემოს ქალაქისა; და ვლეს ხუთისა დღისა სავალი სომხე-
 თით⁵ კერძო, და დადგეს⁶ სპერით კერძო, და განვიდეს მყოფნი ქა-
 ლაქისანი, მიწევნულნი სიკუდილად, და მისცეს მადლი ვახტანგს,
 მართუეს ძღუენი ათასი ლიტრა ოქრო და ხუთასი თავი სტავრა,
 და განვიდა ერი იგი მშუიდობით სავაჭროსაგან. ხოლო ვითარცა
 მივიდა პეტრე წინაშე კეისრისა⁷ და უთხრა ყოველი იგი, განიხარა
 კეისარმან ფრიად; ყოველი, რომელი ეხილვა ჩუენებასა შინა, მის-
 ცა მას ზედა ნება ვახტანგს, და წარმოავლინა პეტრე მდღელთ და
 მოუმცნო აღთქმითა და ფიცითა ძლიერითა, რომელი⁸ სწორ იყო
 მეფობისა მისისა. არამედვე ორთავე სპათა დასცნენ სპარსნი, რო-
 მელნი იყუნეს ვახტანგის თანა, არა აღვიდენ საბრძანებელთა მათ-
 თაგან, ოდეს შეკრბენ ვახტანგ და იგი; ხოლო ვიდრე პეტრე⁹
 და მოციქულნი მოვიდოდეს ვახტანგისსა, კეისარი შემოვიდა კოს-
 ტანტინეპოლედ¹⁰ და წარმოავლინა ხუთასი დრომონი, რომელსა
 შინა ისხდა ხუთას-ხუთასი კაცი, და უბრძანა, რათა მიეახლნენ ვა-
 ხტანგს და დადგენ თუინიერ ბრძოლისა. და წარმოემართა კეისარი
 გზასა პონტოსასა რვაასი ათასითა.

და ვითარცამოეახლნეს სპანი იგოზღუით, უნდა
 წყოზამათისპარსთა, ხოლო მეფე აყენებდა და არა მიუშუნა
 ბრძოლად. ხოლო ვითარცა შეართუეს ძღუენი მოციქულმან კეისრი-
 სამან და პეტრე, ჰქონდა სიტყუა საიდუმლო და კუალად ჰქონდა
 სიტყუა საერო, და თქუა ცხადად, ვითარმედ: „ნუ ივლტი, დადეგ
 ვიდრე ჩემად მოსულამდე, რათა რომელნი ეგე შენ თანა არიან
 სპარსნი, რომელნი დაგუირჩეს შესლვასა ამას ჩუენსა სპარსეთად
 მოუწყუედელნი, მოვსწყუიდენით იგინცა.

საიდუმლოდ მოართუეს მასჯუარი და გუირ-
 გუინი შუამდგომელად, და შესამოსელი ტანისა მისისა, და
 თქუა: „რა შეკრბეთ ერთად¹¹, მიგვე ციხე თუხარისი¹² და საზღვარ-
 ნი ქართლისანი“. ხოლო მისცა ვახტანგ მეფემან პასუხი საეროდ,

A 177
M 347

5

10

15

M 348
A 178

20

ქ 180

25

30

¹ ზღუასა MB. ² სომხეთით B, სამხრით M. ³ ლხინსა A. ⁴ აღიყარა B, ალყა
 რა M, აღიპყრა A. ⁵ სომხეთით B, სამხრით M. ⁶ დაგეს A. ⁷ კისრისა A. ⁸ რათა MB.
⁹ პეტრე < A. ¹⁰ კოსტანტინედ MB, კოსტანტინეპოლედ A. ¹¹ შეკვრბეთ B, შეკვრ-
 ბე M, შეკვრბეთ ერთად A. ¹² თუხარასი A, თუხარისისა MB.

ვითარმედ: „არა რომლისა მიზეზისათუის მოვედით აქა, გარნა წყო-
 ბისათუის; აწ მოვედით აქა, თორა¹ ჩუენ მოვიდეთ კოსტანტინედ“².
 და ფარულად ამცნო და რქუა: „რომელი არა შუენის შენსა ღმრთის-
 მოყუარებასა, რომელი არა ჰყოთ, სხუასა ნუ³ აწუევ, რამეთუ და-
 დრობა⁴ არა ჰელი არს კაცთა პატიოსანთა. დაღათუ შენ მიგცნე
 სპარსნი, არა უკუნისამდე⁵ განცრუვნეს სახელი ჩემი, და უმეტეს
 ჩუენსა მრავალთა მათგანთა აქუს სიყუარული ქრისტესი, არამედ
 შიშისაგან ვერ გამოაცხადებენ. აწ ბრძანე, რათა საქმე ესე ჩუენი
 მშუიდობით ვყოთ, ვითარცა ივბიმიანოს და ყოველთა სპარსთა“.

ხოლო შემდგომად ამისსა, რაჟამს გაწყდეს საქმე ჩუენი, უმარჯუი-
 სადრე შევეყარნეთ იგინი ჯელსა შენსა, და ნუმცარა იქმნების საქმე
 უშუერი, და ნუცა საქმე შფოთისა შენ მიერ, რათა არა დაეცნენ პირითა
 მახუილისათა ერნი თქუენნი; რამეთუ ერნი თქუენნი იგან-
 ლად ებულ არიან ჯობნასა ზედ სპარსთასა. ხოლო სპარს-
 ნი არავე შეშინებულ არიან, არამედ შურითა თქუენითა წადიერ
 არიან წყობასა: ანუმცა მოკუდეს, ანუმცა იძიეს შური სისხლთა
 მათთა, ხოლო სპანი ესე შენნი მოღმართ მბრძვანა⁷, მემცა უბრა-
 ლო ვარ“. და წარვიდა მის თანა მოციქულად ვარაზ-მირ. მამამუ-
 მისა მისისა ძმა, | და სამოელ მონაზონი. ხოლო კეისარი მოწევნულ
 იყო პონტოდ ქალაქსა, და პონტოელნი გამოსრულ იყუნეს მიგებე-
 ბად, და შეასხმიდეს მეფესა ქებასა და ვახტანგ მეფისა მადლო-

M 349
A 179

5

10

15

M 350
A 180

20

ბასა, რამეთუ უკურიდა⁸ მათ და არა მისცნა იგინი სიკუდილად. ვითარცა მიიწივნეს მოციქულნი ვახტანგ მეფისანი ქალაქად, მი-
 ართუეს⁹ ძღუენი ათასი მუთაკალი¹⁰ მუშვი, და ხუთასი ამბარი, და
 ათასი.ლიტრა ალვა. და განსრულ იყო გუნდი ვახტანგისი ალაფო- 25
 ჭ 181 ბად¹¹. და მიეტევნეს მათ | მკუირცხნი ბერძენთანი, და მათ თანა შეკ-
 რებულთა ჰევთა და ქალაქთა მ ჳ ე დ ა რ ნ ი ვ ი თ ა რ ს ა მ ა ს ი ა თ ა ს ი.
 ხოლო ვახტანგ მეფე ე ა ყ ე ნ ე ბ დ ა მ ი ძ უ ლ ე ბ ა დ სპათა¹²
 მათ მელაფეთასა¹³, ვიდრე არა მოვიდა დედის ძმა მისი, ერისთავი
 სპარსთა, და რისხვით რქუა ვახტანგს: „ში მუელო და ნაშობო ასპიტი- 30
 M 351 საო, არა უწყია | ივბიმიანოსისა¹⁴, და გძლო შენ ბუნებამან მამის(ა და)
 დედისა შენისამან, და სიყუარული ჯვარცმულისა მის კაცის მომკალ
 რისა გიპყრის, და გნებავს შეეყენება ჩუენი ჳელსა ბერძენთასა.“ მაშინ

¹ თორა A. თუ არა MB. ² კოსტანტინეპოლედ MB. ³ ანუ A, ⁴ იადრობა A. (აღრეულია **1** და **ი** უკუე M. ⁶ ჩემსა A, შენი M. ⁷ ჰბრძოდენ M, ჰბრძოდან B. ⁸ უკუარდა AM ⁹ მართუეს A. ¹⁰ მოდაკლი M, მუტკალი B. ¹¹ ლაფობად A. ¹² სპარს-
 თა A. ¹³ მელაფეთა MB, მელაფეთასა A. ¹⁴ არა უწყია, რამეთუ დედა მამისა
 შენისა ბერძენი იყო, ნათესავი იბიმიანოსისა (ივბიმიანოზისი B) MB.

ვახტანგ რქუა: „ აჰა, დღეს შენ და ბერძენნი, და იხილო ძალი მო-
 მკუდრისა მის კაცისა | და ცეცხლისა მის სასოსა შენისა“. და სცეს
 საყუირსა და განვიდეს ყოველი სომხითი¹, სპარსნი და მეფე დარუ-
 ბანდისა; ხოლო ვახტანგ განვიდა ხედვად და ქართველნი დადგეს
 და აღჯდა მეფე პილოსა თეთრსა, და ეწყვნეს იგინი ზღუის კიდე- 5
 სა მას, რომელ არს ჭალაკი, რიყე ხერთვიშისა². მისულამდე სპარს-
 თა ლაშქრისა მოეკლა ოცდაშვიდი ათასი ბერძენთა ერისა მისგან,
 და განძლიერდა ბრძოლა და მოკლეს დედის ძმა ვახტანგისი, ერის-
 თავი რანისა³, მოკლეს იპაჯა[ჯ], (და) მეფე ლეკთა, და მ რ ა ვ ა ლ-
 ნ ი ე რ ი ს - მ თ ა ვ ა რ ნ ი, დ ა ი ძ ლ ი ა ბ ა ნ ა კ ი ა ლ მ ო ს ა ვ ლ ე თ ი ს ა. იყო 10
 ბერძენთა ზედა სპასალარი პალეკარტოს ლოდოთელი⁴, დისწული
 მეფისა; და იყო იგი ძლიერი, და მას მოეკლნეს ძლიერად მბრძოლ-
 ნი სპარსთანი, და ესეცა ერისთავი მანვე მოკლა. მაშინ გარდა-
 მოჯდა მეფე ვახტანგ ეტლთაგან და თქუა: „არა რომელი ჩუენ გუი-
 ჩნდა⁵ არამედ რომელ ღმერთსა სთნდა, რამეთუ ჩუენ ვიტყოდით 15
 M 152 შუიდობასა, არამედ სილაღემან სპარსთამან აგინა ღმერთსა, და
 A 182 მოკლეს ერისთავი რანისა, რომლისა | თუის ყოველი სპარსეთი .ვი-
 თარცა მოოჯრებასა სპარსეთისასა იგლოვს. აწ დამდაბლდა სილა-
 ჭ 182 ლე სპარსთა, მ ო ი ყ ვ ა ნ ე თ ჯ უ ა რ ი და წ ა რ ვ ი ძ ლ უ ა ნ ო თ | რ ა -
 თ ა რ ო მ ლ ი თ ა გ უ ძ ლ ე ვ ე ნ, მ ი თ ვ ე ი ძ ლ ი ვ ნ ე ნ, და იქმნენით ძე 20
 ნათლისა და ნუვინ ბრძავთ⁶ ურთიერთსა სხუისა მიერ; და ნუ ეძი-
 ებთ ძღუევასა მტერთასა, არამედ იყუნენ ჳელნი თქუენნი ვითარცა
 ჳელნი ჩემნი, რათა არა ვიძლივნეთ სრულიად. არა ხოლო თუ აქათ
 ვიდევენეთ⁷, არამედ ვიდრე არ დაბადგანამდე, ვითარცა იდევენ(ნ)იან
 ყორანნი მართუეთაგან თუისთა“. და მოიყვანა პეტრე მდღელმან 25
 ჯუარი, და რქუა მეფემან: „დადეგ წინაშე პირსა მტერისასა და
 ერისა ჩუენისასა, და არქუი ყოველთა: თაყუანის ევით ჯუარსა,
 რათა ვსძლოთ“. და უბრძანა დემეტრეს, ერისთავსა თუისსა, და
 ჯონბერს⁸, სპასპეტსა თუისსა, რათა მიყვენ⁹ ჯუარსა თანა, (და რო-
 მელმან არა თაყუანის სცეს, მოკალთ)¹⁰ და ქადაგი ჳმობდა ძლიე- 30
 M 1353 რად: „რომიელმან არა თაყუანის-სცეს ჯუარსა, მოკუედინ“. და მი-
 ვიდოდეს ყოველნი თაყუანის-სცემდეს და დადგებოდეს წინაშე
 ჯუარსა. ხოლო ზორქო მოვაკანელმან მეფემან თქუა: „არა დაუტეობ
 ნათელსა შემწველსა და არა თაყუანის-ვსცემ ძელსა ¹¹ რომელნი
 A 183

¹ სომხეთი A. ² ხერთვისისა B, ხერთუისსა M. ³ სპარსთა MB. ⁴ პალეკარ-
 პოს ლეილოთელი M. ⁵ გვინდა MB. ⁶ ბაძავთ A, ვბრძავთ B. ⁷ ვიდევენწით M,
 ვდევენეთ B. ⁸ ჯუნბერსა M, ჯუანშერს B. ⁹ მყვენ A. ¹⁰ ეს განმერება ქადა-
 გის ქვემოყვანილი სიტყვისა; ასევე M-ში. ¹¹ აქ A-ში ერთი სიტყვა ადგილია

- განშუენებულ არიან ოქროთა და ანთრაკითა“. და სცა მას ლანუა
 რი ჯონზერ¹ სპასპეტმან, და დაეცა მძორი მისი¹ მიერთგან არლა-
 რავინ იკადრა გმობად ჯუარისა, და აღთქმით ეტყოდა ერი იგი
 მეფესა ვახტანგს: „უკეთუ შემეწიოს ჩუენ ჯუარი, არღარა იყოს
 ჩუენდა სხუა ღმერთი გ ა რ ნ ა ჯ უ ა რ ც მ უ ლ ი“. 5
- და გ ა რ და ვ და მ ე ფ ე, თ ა ყ უ ა ნ ი ს ს ც ა, და ყ ო ვ ე ლ ი
 ი გ ი ე რ ი მ ი ს თ ა ნ ა. და თქუა მეფემან: „აჩუენე ძალი შენი ერ-
 სა ამას შენსა ურწმუნოსა, რათა მოიყვანნე² სარწმუნოებად, უფალო
 ღმერთო; დაღაცათუ მოკუდინ მორწმუნენი შენნი, ცხოველ არიან;
 და ცხოველნი შენ ცხოველისა მიერ არიან³ ძლიერ“. და სპანი 10
 იგი ბერძენთანი გამოვიდეს ველად. ხოლო პალეკარტოს⁴ ვითარცა
 M 354 მგელი აღმოსურილი სისხლითა და |ლომი განძინებული
 მოიზახდა,
 ჭ 184 და შეურაცხ-ჰყოფდა სპათა. ხოლო მეფემან რქუა: „ვინ არს თქუენ
 შორის, რომელი ეწყოს იმას და სწორ იყოს მეფობისა ჩემისა“.
 წავლო ქადაგმან ორგზის და ვერვინ იკადრა ყოვლად სიტყუად. 15
 ჭ 183 |მაშინ⁵ თქუა ვახტანგ: „არა ძალითა განძლიერდების კაცი, არამედ
 ღმერთმან⁶ მოსცეს ძალი. მე ვესავ ძალსა შენსა, და ვითარცა
 დავით განვლო⁷ ნიშითა ჯუარისათა; მომეც ძალი ვითარცა დავითს
 გოლიათსა ზედა, რამეთუ ესეცა მაცუედრებელად და შეურაცხებით
 მოუქდა ჯუარსა შენსა; რაჟამს იხილა ჯუარი შენი აღმართებული
 ძალად ჩუენდა, არა ივლტოდა მისგან არამედ სასოებითა მისითა
 მოვალს“. და განეზხადა ვახტანგ ბრძოლად და თქუა: „იხილი ღმერ-
 თო, ამპარტავანი და დაამდაბლი; კუალად იხილი ჭირვეული და
 იქსნი. ხ ო ლ ო ი ს ი შ ე უ რ ა ც ხ მ ი ჩ ნ ს და ა რ ა მ ე შ ი ნ ი ს;
 ძ ა ლ ი ს ა შ ე ნ მ ი ე რ მოცემულისა დიდ არს, რომლითა ვსძლო, 25
 არამედ მეშინიან მე შენგან, რამეთუ მდაბალთა კმანი ისმინნი, და
 შენ გხადი შემწედ ჩემდა“. აღმოიჭადა კრძალი, და შეამთხუა
 M 355 ჯუარსა, და განვიდა შორის⁸ განწყობილთა თანა⁹, და თქუ: „არა
 ბრძავნ ლომი ჯარსა, რამეთუ მეფე ვარ და შენ მონა, არამედ და-
 A 185 ედვა ჩემი თავი | ერისა ამისთუის სიმდაბლით, რათა რწმენეს ძა-
 ლი ჯუარისა“. და მოეტევა პალეკარტოს, ვახტანგ მსმრიად და ნე-
 ბასა მიახლდებოდა¹⁰, და აღიზახნეს ორთავე მათ განწყობილთა ჳმითა
 საშინელითა, და იყო ჳმა იგი ვითარცა ჳმა ქუხილისა, რომლითა

¹ ჯუანზერ M, ჯუანშერ B. ² მოიყვანნეს A. ³ არიან M, არა A. ⁴ პალე-
 კრატოს M. ⁵ მშინ ⁶ ღმერთმან < A. ⁷ განვალ M. ⁸ შორის AM, შორს B.
⁹ მათ MB. ¹⁰ ვახტანგ საომრად ნებასა მიეახლებოდა B, ვახტანგ ნეშუსა და მას
 საომრად მიეახლებოდა M.

- იდრვოდა ქუეყანა. და დასცა ლახუარი პალეკარტოს ფარსა ვახტან-
 გისსა, რომელი იყო ვიგრის ტყავისა, და განვლო ფარსა ვითარ
 წყრთა ერთი.
- რ ა მ ე თ უ¹ ი ყ ო ს ი მ ს ხ ო ლ ა ხ უ რ ი ს ა, ვ ი თ ა რ მ კ ლ ა ვ ი
 კ ა ც ი ს ა ი. და მ ი ს ც ა მ ე ფ ე მ ა ნ ფ ა რ ი ი გ ი ლ ა ხ უ ა რ ს ა მ |ის-
 ს ა | და მიეტევა პირისპირ, და სცა კრძალი ჩაბალახსა ზედა, და 5
 ჭ 184 განაპო თავი მისი ვიდრე | ბეჰთამდე. და მიჰყო ჳელი და უჰყრა თავსა
 მისსა ნახევარი და მოილო წინაშე ჯუარისა და თქუა: „ყოვლისა
 განმდგომისა შენისა ესე იყავნ ნაწილი“. და მიეტევენს სპანი ვახტან-
 გისნი სპასა ბერძენთასა, და აოტნეს იგინი, და აღიჭრნეს იგინი 10
 გუნდგუნდად და მოსწყუიდნეს² იგინი ზღუის პირსა, და არავინ
 ანერა მათგანი, გარნა, რომელი შეესწრა | ზღუად, და ივლტოდა
 M 351 ნავითა. მას დღესა შინა მოსწყდა სპათაგან ვახტანგისთა ორმოცდა-
 A 186 სამი | ათასი³, და სპათაგან ბერძენთასა მოსწყდა ოთხას და ორი
 ათასი⁴; და შეიპყრეს ტყუედ მათგანი ას ოცდაათი ათასი⁵. და 15

მოიქცეს სპანი იგი და მივიდეს გუამსა ვარაზ-ბაკურისსა, ვახტანგის დედის ძმისასა. იგლოვეს და შემურეს⁶ იგი სამრითა⁷ და მურითა, და წარიღეს ბარდავად. ხოლო ვახტანგ მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, და უბრძანა მოყვანება ყოველთა ტყუეთა. და მოიყვანნეს დაუკლებლად: და აღირიცხუეს ერთ რიცხუად შუიდას ოთხმოცი ათასი; და წარსცა ყოველი იგი წინაშე კეისრისა, კელითა ნასრისითა⁸ და ადარნასესითა, ერისთავთა მისთათა.

და მიწერა წიგნი, ვითარმე: „სიბრძნელმრთისა მიუწოდომელ არს, სიბრძნესა კაცთასა და ნებასა სძლევს ნება ღმრთისა. მე უწყი, რამეთუ არა არს ნება შენი საქმესა ამას, რომელი ესე იქმნა პალეკარტოსაგან⁹, არცა თუ იყო ნება ჩემი, რომელი ესე ქმნა დედის ძმამან ჩემმან, და ორნივე ესე ძუირის-მოქმედნი ძუირმან მოინადირნა. ამისთუის ყო ესე ღმერთმან, რათა ახალნერგი ესე მოიყვანნეს | სარწმუნოებად შიშსა მისსა, ვითარცა იგი უძღვბისა შვილისათვის ყო საქმე განსაცხრომელი. | ხოლო თქუენ პირშმონი შვილნი ხართ ღმრთისანი, და მარადის მისნი სართ. აწ

M 357
A 187

¹ რომელი MB. ² მოწყუადივენს M, მიაწყვიდიწეს B. ³ ორმოცდა თერთმეტი M, (აღრეული 3-11 | 43,000) და 3-11 [40,3,8=51] ⁴ ოთხას და თორმეტი M, სამოცდა თორმეტი ათასი B (უკანასკნელი წარმომდგარია უ [400] და ო [70] ასოების აღრევისაგან), ⁵ ას ოცდახუთი ათასი MB. ⁶ შემურეს AM. ⁷ საბრითა A, ბართა M, შართა B. ⁸ ნასრესითა M, ნასარისითა B. ⁹ პალეკრაპოსისგან M,

მწუხარება ესე დედის ძმისა ჩემისა, დისწულისათქუენისა, მიერ ნუგეშინის-ვეც, რაჟამს ვიძიე შური მკლველთა მისთა, ხოლო თქუეს- ნუგეშინის-გეცით ერისა ამისთუისა, რომელი იქნა ღმერთმან შუიდას ოთხმოცი ათასი¹. და უკეთუ ბრძანებდენ მიმთხუევად ჩემდა, გამოსწრაფე; და უკეთუ არა, მოციქულითა განაზე საქმე ჩუენი, რამეთუ დამძიმდა დგომა ქუეყანისა ამისთუის მოოკრებულისა“. ხოლო ვიდრე მისულამდე მოციქულთა ფრიად მწუხარებუ იყო კეისარი, არამედ რაჟამს უთხრეს: „ტყუე³ პირველ შეყრობილი და ტყუე ერისაგან მეოტისა ყოველი დაუკლებლად განუტეობია“, მაშინ განიხარა ფრიად და ყოველთა დაუტევეს მწუხარებას და შეჯდა მეფე ნავსა: სამასითა⁴ დრომონითა, სუბუქად გამოვიდა ზღუის კიდესა, და მოუწოდა ვახტანგს, და ყვეს ურთიერთას აღთქმა და ფიცი; განაგეს საქმე წინდობისა, და უკუმოსცა კეისარმან საზღვარი ქართლისა: ციხე თუხარისა⁵ და კლარჯეთი | ყოველი, | ზღუითგან ვიდრე არსიანთამდე, და ჳეენი რომელნი მოსდგმანან ღადოთა. და გამოიკითხა კეისარმან საზღვარი საბერძნეთისა, ქუეყანა ზღუის პირისა, რომელ არს აფხაზეთი, და რქუა ესრეთ: „ერის წულითგან ვიდრე მდინარემდე მცირისა ხაზარეთისა, ესე საზღვარი არს საბერძნეთისა ალექსანდრობითგან, რომელ აწ შენ მოგიღია მკლავითა ჩუენგან. აწ იგი უკუ⁷ მოგუეც და ოდეს წარიყვანებდე ცოლსა შენსა, ასულსა ჩემსა, მ ა შ ი ნ მ ო გ ც ე მ ი ს - გ ა ნ ქ უ ე ყ ა ნ ა“.

ქ 185
A 188
M 358

და დაუწერა ერის წყალსა და კლისურასა⁸ შუა ქუეყანა ზითვად, და სხუა აფხაზეთი უკუსცა ბერძენთა ვახტანგ. და წარმოვიდა ვახტანგ გზასა კლარჯეთისასა. და სპანი მისნი განუტევენა გზასა სომხითისასა. და ვითარ მოიწია თუხარისად⁹, შეხედნა და შეუყუარდა ციხე, და თქუა: „თუ ხარ შენ ციხე“. და ვითარცა წარმოვიდა, იხილა კლდე შუა კლარჯეთსა, რომელსა სოფელსა ერქუა არტანუჯი, და მოუწოდა არტვავს, ძუძუსმტესა მისსა, და დაადგინა ერისთავად. და უბრძანა, რათა ააგოს ციხე არტანუჯისა, და უბრძანა, რათა გამონახოს ჳევსა მას შინა სამონასტრე და აღაშენოს ეკლესია, და ქმნეს მონასტრად, | ვითარცა ეხილვნეს მონასტერნი საბერძნეთისანი. და რქუა არტვავს: „უკეთუ განძლიერდენ სპარსნი ჩუენ ზედა, საყუდელი ჩუენი აქა ყოფად არს“. ხოლო არტვავ აღაშენა ციხე არტანუჯისა და მონასტერნი, სამნი ეკლესიანი

A 189
M 359

¹ შვიდას ორმოცდა ათასო M. ² მწუხარება A. ³ ტყუეე A. ⁴ სამათასითა B. ⁵ თუხარისისა B. ⁶ მოსდგემნ M, მოსდგანან B. ⁷ უკუე A. ⁸ კელისოს ⁹ თუ-
ხარასად A.

ბაზამერისა¹ და შინდობნისა² და ალიზისა³, [და განაახლა ციხე
ალიზისა]⁴, ქმნა იგი ქუაზად.

წარმოვიდა ვახტანგ და მოვიდა ქალაქად თოი-
სად მცხეთად, და იყო სიხარული დიდი და მადლისა მი-
ცემა ღმრთისა, რამეთუ მოვიდა იგი მშუიდობით, და მისცა ნიჭი
დიდი ერსა თუისსა. ხოლო მეფემან სპარსთამან ვითარცა ცნა, რა-
მეთუ მიიქცა ვახტანგ ბერძენთად, მოკუდა. და დაჯდა მე მისი, და
ვიდრე მოიწიფებოდა, წარჯდა წელიწდისა სამისა ⁵. ხოლო ვახტანგს
უშვნა ცოლმან მე და ასული მარჩბივად, და მოკუდა შობასა შინა
ბალენდუხტ დედოფალი, ასული სპარსთა მეფისა. ხოლო ვახტანგ
უწოდა ძესა თუისსა სახელი სპარსულად დარჩილ და ქართულად
დაჩი. მაშინ ვახტანგ ვერ მოიგალა მოყვანებად ცოლი ბერძენთა
მეფისა ასული, და ვერცა კათალიკოზისა და ებისკოპოზთა; რამეთუ
მოელოდდა იგი სპარსთა მეფისა მოსულასა, | ამაგრებდა ციხეთა⁷ და
კაზმიდა ქალაქთა და მკედართა⁸, და განაშხადებდა ბრძოლად სპარს-
თა; მაშინ შეაგდო საპყრობილესა შინა ბინქარან⁹ მაცთური, ების-
კოპოზი ცეცხლის-მსახურთა და მოსრნა ყოველნი მსახურნი ცე-
ცხლისანი საზღვართაგან ქართლისათა.

ხოლო სპარსთა მეფე, შემდგომად სამისა წლისა,
წარმოემართა ბრძოლად ვახტანგისა, და მოიწია ინდაზარიანთა¹⁰, და
დაიბნაკეს. ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული ბერძენთა მეფი-
სა თანა და მიუმცნო, ვითარმედ: „აჰა დღე იგი, რომელ აღმით
ქუამს ვითარმედ სპარსნი შემოვაწყყუდივნე ჰელსა შენსა; აჰა ესე-
რა, მომიყვანებიან იგინი შუვა საზღვართა ქართლისათა და ყოვე-
ლი კაცი მათ თანა, ვითარ სამასი ათასი (რამეთუ ჰგონებდა გან-
მრავლებასა სპათა მისთასა სომხითით და მეფეთაგან კაეკასიანთათა;
ხოლო მათ ვერ იკადრეს განრთეად მისა. რამეთუ რომელთამე მათ
განთა აქუს სასოება ჯუარცმულისა, ხოლო რომელნი იძლივნეს ემ-
მაკისაგან, გაწვრთნეს მეფენი დარქუბანდისანი); აწ აღმისრულებიეს
აღთქმა ჩემი, რომელი აღმითქუამს, სადაცა მიპოვნის | სახლი¹¹ ცე-
ცხლისა, დამივსია ფსლითა, და მოგუნნი და მზირნი¹² მიმიცემიან სა-
ტანჯველსა ბოროტსა, და მაცთური ბინქარან¹³ მივეც საპყრობი-

A 190
M 360

A 191
M 361

ჟ 187

¹ შაზასა მერისა M, დაზად მერისა B. ² ბიდონიასა M, შენდობისა B.
³ აზიზისა MB. ⁴ < A ex homioiteleuto. ⁵ წარჯდა (წარმოკდა B) მას (ამის B) შინა
სამი წელიწადი MB. ⁶ ბალენდუტ A, შალინდობტ M. ⁷ ციხითა A. ⁸ და ქალაქ-
თა, და ჰკაზმიდა (ჰკაზმევედა B) მკედართა MB. ⁹ ბინქარან M, ბიმქარ B. ¹⁰ ინდა-
ზარიანთა B, < M. ¹¹ სახელი AM. ¹² გზირნი M, გაზირნი B. გითქარან M, ბინქა-
რიანი B.

ლესა, სიკუდილისაგან გარდაიხუენა. მან უკუე მოიყვანნა სპარსნი
ქართლად, და დავსუი ებისკოპოზად მიქაელ, კაცი სარწმუნო. ხო-
ლო ბინქარან, ვითარცა მოიწია საზღვართა ქართ-
ლისათა, მოკუდა. აწ სწრაფით წარმოემართენ სპანი შენ-
ნი, რათა აქა შინა დაეცნენ ყოველნი მტერნი ჯუარისანი, და მო-
ვიცალო ყოველთა მტერთა შენთაგან, ხოლო თუ ჩუენ გუძლოს,
განძლიერდეს იგი, და შემოვიდეს საზღვართა შენთა გზასა შიმშა-
ტისსა¹⁴. ვიდრე მოიწიოდეს მოციქულნი ვახტანგისნი, წარსრულ
იყო კეისარი ქუეყანით ხაზარეთით კერძო, რომლისაგან ვერ მო-
იცალე(ბ)და მოსლვად ქართლად. ხოლო ვახტანგ განაძლიერნა
ციხე-ქალაქნი, და ურჩეულესი მბრძოლი ერისა მისისა ვითარ ასი
ათასი მკედარი, და ასი ათასი ქუეითი იპყრა მის თანა, და დაუ-
განაკა მათ დიღმით ვიდრე ქართლის კართამდე, და სპარსთა დაი-

A 192

M 362	ბა ნაკეს ვიდრე ² ცხენის-ტერფითგან ჩაღმართ. ხოლო ვახტანგ გა- ნაფართა ჳიდი მოგუეთისა ვითარ სამეოც მჳარ ქცევისათუის მას ზედა სპარსთა. ხოლო მეფე და ჯონბერჳ სპასპეტი დადგეს მცხეთას.	15
	ხოლო ნასარ ⁴ და მირდატ დაუტევენა სპათა ზედა სომხითისათა ⁵ , რომელნი დადგეს არმაზის კერძო; და რა ⁶ ბრძოდიან სპარსთა არმაზით კერძო, მცხეთით განვიდიან; და რან განვიდეს ლაშქარი იგი მიერ კერძო მცხეთით, ეწყუნინან არაგულსა ზედა. და ოდესმე განვლიან ფონი მტკურისა. და შეიბნიან ფონსა ზედა	20
ჳ 188	ფილისისასა, და რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე დღესა მათ. ხოლო ვახტანგ მეფესა შეექმნა ჩაბალახი ოქროსი, და გამოესუა წინათ მგელი და უკანათ ლომი; და რომელსა კერძსა იმ- ლეოდიან ქართველნი, მუნით მიმართის და მოხრის სპისა მისგან სპარსთასა, ვითარცა ლომმან კანჯარნი. ამიერითგან ვერდარა შე- უძლებდეს სპარსნი წყობად მისა, არამედ დაისწავლეს იგი, რო- ელსა ეწერა მგელი და ლომი, და ვითარცა იხილიან ვახტანგ, თქუიან:	25
A 193 M 363	„ღურ აზ ⁷ გურგასლან“ ⁸ რომელ არს: „მირიდე ⁹ თავსა მგელისასა“. და მის მიერ სახელ ედვა ვახტანგ მეფესა გურგასლან.	30
	განძლიერდა მათ შორის ბრძოლა ოთხ თუე ოდენ. დამოვიდა მოციქული კეისრისაგან, დამოართო ძლუენი ვახტანგს, და მოგუარა სპათაგან ბერძენთასა ოთხმოცი ათასი	

¹ შიბტისასა M. ² ვიდრე < MB. ³ ჯუანბერ M, ჯუანშერ B. ნასრა M, ნასრ B. ⁵ + და ქართლისათა MB, ⁶ არა A. ⁷ დროს M. ⁸ გორგასალ MB. ⁹ მრი-
დეთ A, მიჳრიდეთ MB.

	მკედარი, და მოუწერა ვახტანგს, ვითარმედ: „შევექეც წყობასა ხა- კანისსა, და მომავლენია შენდა ოთხმოცი ათასი მკედარი, და მო- მიწერია ლეონისდა, უკეთუ გიგმდეს ლაშქარნი, წინაშე შენსა არს მელეტითგან ¹ ვიდრე ლამედმდე ² , და მოღმართ ³ ეიდრე კარნუ-ქალა- ქამდე და მიბრძანებია ლეონისდა წინაშე შენსა ⁴ იყოს. და მოწვენულ იყო ლაშქარი ბერძენთა ჯავახეთს. ხოლო, ვითარცა ცნა სპარსთა მეფემან ბერძენთა მოსულა შუელად მათდა, იწყო ზრახვად ვახტან- გისსა, მიამცნო მოციქულსა მისსა და რქუა: „რასათუის მოვსწყდე- ბით ურთიერთას: ძმანი და კაცნი ვართ, შვილნი ნებროთისნი. უკე- თუ ცხოველი ⁵ ღმერთი არს, შე-უკუე-იწიენ იგი; ხოლო დავადგრეთ სიყუარულსა მამათა ჩუენთასა: ხოლო თ უით ოეული ჩუენ- განი სათნოსა სულისათუისისასა მსახურებდეს“.	5
A 194 M 364	ვითარცა მოვიდა მოციქული, უთხრა, და სთნდა ვახტანგს და ყო- ველსა ერსა მისსა, და მისცა ნიჳი ვახტანგ და მიუვლინა მოცი- ქული მისი და რქუა: „გიხილავს ძალი ჯუარისა, ყოველთა მეფეთა მოგაქუნდან ხარკი ვიდრე გამოჩინებამდე ჯუარცმულისა; რაჟამს გამოჩნდა იგი, მძლე გექმნა ⁷ , იგი და ყოველნი ⁸ თაყუანისმცემელნი მისნი წინაშე მისსა, და მოხარკენი შენნი ბერძენნი მოღმართ გბრძვანან, და მოაოკრნეს სამსახურებელნი ცეცხლისანი. აწ, უკეთუ გუბრძოდი ჩუენ დატევებისათუის სჯულისა, მოგკუდეთ ჩუენ მის- თუის, ვითარცა იგი მოკუდა ჩუენთუის, და მან აღმაღვინნეს. ხო- ლო უკეთუ აღა სრულო სიტყუა შენი და იყოს ცეცხლი შენდა ⁹ . და იყოს ღმრთად ჩემდა ქრისტე, მამად და უფლად გხადო შენ. და- ღაცათუ ჩუენ პირმშონი ვართ, არამედ თქუენ დასხდეთ საყდართა ზედა მამისა ჩუენისათა“.	10
ჳ 189	და ვითარცა უთხრეს სიტყუა ვახტანგისი, შეი- წყენარა და წარ [სცა გორგასალს] ¹⁰ ძლუენი ძლიერი და მის თანა გუირგუინი ანთრაკოანი, და ჟამი დად ვეს შეკრებისა. აიყარა მეფე სპარსთა, და უკუდგა რუსთავად, და გამოვიდეს იგი- ნი განთიად და დადგეს ველსა კალაისასა ¹¹ ; რამეთუ ტფილისი სო- ფელი და კალაიცა მოოკრებულ იყო მაშინ. ხოლო ვახტანგ დად- გა ჯაჳუს, და შეკრბეს მასვე ველსა ორნივე მეფენი, და მოიკითხეს ურთიერთას, და ყვეს აღთქმა თავის-თავისა სჯულსა ზედა გარდა-	15
A 195 M 365		20
		25
		30

¹ მელიტიტოგან M, მელიტენიტოგან B. ² დავდევედ B, ლამდედდინ M. ³ მოვდმართ A. აღმომართ B. ⁴ შენსა < A. ⁵ ცეცხლი MB. ⁶ მოგქონდა M, მოგვაქუნდა B. ⁷ ექმნეს M, ექმნეს B. ⁸ და ყოველნი და ყოველნი A. ⁹ იყოს ცეცხლი და თად შენდა M, არა იყოს ცეცხლი ღმერთად შენდა B. ¹⁰ არშია წაჭრილია, მოჩანს ზედა ნაწილი ასოებისა „რსს“. ¹¹ კალისასა B, კლარჯეთისასა M.

უვალი. და მოიახლა¹ მას დღესა სპარსთა მეფე გორგასალმან² ლამ-
ქრითურთ თუისით ტვილისად, და უძღუნა გორგასალმან² მკვეალი
ათასი, მონა ხუთასი, სტავრა საკარმანგი ხუთასი, ბიზიონი რუზმა
ხუთასი, ჯდალი³ ცხენი ათი ათასი⁴, ცხენი შარიგი⁵ ხუთასი, ჯორი
სამასი, ზროხა ოთხი ათასი, ცხუარი [ათი ათასი]⁶ და დღესა მე- 5
სამესა მივიდა გორგასალი მის თანა და თანა წარიტანა ლეონ,
ანთიპატრიკი კეისრისა, და ყვეს განზრახვა. და აზრახა ანთიპატ-
რიკმან გორგასალსა, რათა ყოს მშუიდობა კეისრისა და ხუასროსა,
რამეთუ ემინოდა ბერძენთა – ნუ უკუე შევიდენ საბერძენთად⁷
A 196 სპარსნი და მოაოჭრონ იგი, | რ ა მ ე თ უ ს კ ა ნ ი ს ა ბ ე რ ძ ე ნ ე თ ი - 10
ს ა ნ ი ყ ო ვ ე ლ ნ ი ი ყ უ ნ ე ს ხ ა ზ ა რ ე თ ს.
და რქუა ხუასრო [გ]ორგასალსა: „ითხოვე ჩემგან რა-
M 366 ცა გნებავს თქვისა შენისათუის, ანუ სხუისა ვისთუისმე გნებავს“. 15
ხოლო გორგასალმან რქუა: „მნებავს, რათა იყოს მშუიდობა შენ
შორის და კეისრისა“. რქუა ხუასრო: „დამიმძიმდა თხოვა შენი ჩემ
ზედა: რამეთუ ბერძენთა რაქამს პოვიან ჟამი ჩუენ ზედა, არა ყვიან
წყალობა; და მე ამით ვყავ სიყუარული შენ ზედა, რათა შევიდე
საბერძენთად და შური ვიძიო მათგან, და აჰა მოციქული ხაზართა
მეფისა, და მეათე დღე არს რათგან მოსრულ არს, და შენ არა
ჟუწყი მიზეზი მტერობისა ჩუენისა. ხოლო აწ მიგიტხრა სილაღე მათი 20
ჟუენ ზედა. და მეცყო ნება შენი, ვინათგან აღვითქუ ფიცითა
ძლიერითა, ვითარმედ არა ვყო უნებელი⁸ შენი“. და თქუა, ვითარ-
მედ: „შენ უწყი, რამეთუ ზღუის მოღმართ ჩუენი არს⁹ საზღვარი,
განყოფილი ნოესითგან, და აწ იგი მბრძავს ჩუენ ჯაზირსა და შამსა¹⁰
| და მოოჭრებულ არიან ქალაქნი; ხოლო შამი¹¹ სამეუფო ჩუენი 25
არს, არამედ ჯაზირისა ნახევარი, განწესებული¹² მამათა ჩუენთა,
A 197 შენი არს ხუედრი, და მიუღებეს იგი ბერძენთა,]და მე ესერა შევი-
M 367 დოდე უკუმოდებად მისსა. აწ, რ|ო მ ე ლ ი ნ ა წ ი ლ ი მ ა მ ა თ ა
შ ე ნ თ ა ა რ ს, შ ე ნ გ ა ნ უ ყ ა ვ, და შ ე ნ ი ც ი [და] ბ ე რ ძ ე ნ [თა],
ხოლო სხუა ჯაზირისა მიმიცემია ბერძენთად და, რომელი ვითხოვე 30
შენგან, ყავ“.

ხოლო, ვითარცა ესმა ესე ანთიპატრიკსა, განიხარა ფრიად

¹ მოეახლა A, მოხედნა M, მოჰხადა B. ² გორგისალმან A. ³ ჯდილი M.
⁴ თვრამეტი M (აღრეულია [10.000] და [1ქ¹h ბარგისა B, < M. ⁶ ¹ქი
ცარიელი ადგილია დატოვებული; ცხენი შარიგი-ათი ათასი < M. ⁷ საბერძენ-
თად < A. ⁸ უვნებელი A. ⁹ არა A. ¹⁰ და შამსა B, დამბასა A, < M. ¹¹ და
მოოჭრებულ-შამი < A (ex homoioteleuto). ¹² განწინებული არს M, განწვალელებულ
არს B.

და თაყუანის-სცა ორთავე მეფეთა და თქუა: „ხუთნი ქალაქნი ჯა-
ზირისანი შენდავე იყუნენ, შენ-კერძნი, რამეთუ ნახევარი სიკილისა,
რომელი მოგუელო შენგან, უკუგცეთ, დღეთა ჩუენთა იყავნ მშუი-
დობა შორის შენსა და კეისრისა“. და თქუთ „ვინ უწყის, თუ და- 5
სჯერდეს ბერძენთა მეფე ქმნულსა ჩუენსა“. და თქუა ლეონ: „რა-
ჟამს წარმომავლინა მე ძალად ამისსა მეფისა, რქუა მეფესა ჩუენსა
მონაზონმან ვინმე ღმრთისმოყუარემან ვითარმედ სთნავს ღმერთსა
მშუიდობა სამთავე ამათ მეფეთა; და იქმნავა ეგრე. ხოლო კეისარ-
მან უბრძანა მწიგნობარსა და დაწერა წიგნი ზავისა; და აჰა, აქა
არს აღწერილი იგი. 10

	ვითარცა ესე თქუა, წარვიტხეს წიგნი იგი, და წერილი იყო ფიცით: „თუ ინიერ მისსა, რომელი მოსცას სპარსთა მეფემან ივბიმიანოსსა, არა ვძებნო თქუენ ზემდა“. და მოუწოდა სპარსთა მეფემან ხაზართა მეფისა მოციქულსა და უთხრა მან აღზრუნენ სპარსთა ბერძენთა ზედა. მაშინ მოილო სპარსთა მეფემან ქარტა და დაწერა ჳელითა თუისითა წიგნი ბერძენთა მეფისა სიყუარულისა და ჩინება საზღვართა და სიკილისა ¹ . უკუცემისათუის, მისცა ფილისტიმი საზღურითა ² იელუსალემისათა, და თქუა: „ქალაქი სჯულისა თქუენისა არს იელუსალიმი“. და მისცა გორბასალს ნიჭი, ალვა ლიტრა სამი ათასი, ამბარი ლიტრა ხუთასი, მუშვი ლიტრა ხუთასი, ტაიჭი ცხენი სამი ათასი, სამოსელი ხუასროვანი ათასი და ხაზდი სამი ათასი. და წარმოვიდა ვახტანგ შინა; ხვალისა დღე მოუვლინა ვახტანგს ბარზაბანი საკუთარი და მობილნი, და რქუა ესრეთ გორგასალს: „რომელი გინდა ჩემგან, მე ვქმნე აწ. აწ განაგე საზრძანებელი შენი, ვითარცა განებავს: მიავლინენ დასტურნი და დაითუალენ ქალაქნი შენი, რომელნი მიგცენ შენ და კეისარსა. ხოლო ბარზაბანისად მიბრძანებდეს მისულა კეისრისა და მითუალვა ქუეყანასა და ქალაქთა თქუენთა. ხოლო შენ უწყი, რამეთუ ³ საქმესა ჩემსა ზედა განა რისხნენ სპარსნი მოხუცებულნი, რამეთუ მათ ეგონა ჩემთუის შემუსრვა საბერძენეთისა, ხოლო მე დღეს საზღვართა ჩემთაგან ორი სამეფო მივანიჭე. აწ ესე არს სათხოველი ჩემი, რათა და ⁴ შენი ცოლად მომცე, და შენ წარმოს, ეიღე ქუეყანასა მამულსა ჩუენსა, რათა ნახნე ნათესავნი შენნი და შემწე მეყო თავითა შენითა მტერთა ზედა ჩემ თა, აბაშთა და ელამთა ⁵ , ინდოთა და სინდთა, რამეთუ	
A 198 M 368		15
ჭ 191		20
A 199 M 369		25
		30

¹ სიკუდილისა M, სიკილიისა B. ² სახურთა A, ³ რამეთუ რამეთუ A. ⁴ დაა A. ⁵ და დაელამთა A.

	უპიირესი ბოროტი და დამდაბლება მეფობისა ჩემისა მათ ყვეს. აწ ოდეს მოხვიდე ჩემ თანა, და ესრეთ ვარქუ მოხუცებულთა და მარზაპაწთა ჩემთა, რამეთუ სიყუარული ვცავ ჩემი და მოყუარეთა ჩემთა, რამეთუ ესრეთ ინება ძმამან ჩემმან ვახტანგ მეფემან რომელნი ქუეყანანი მივსცენით, მათითავე შემწეობითა მოხარკე ეყვენით მტერნი ჩუენნი, და ამით დავაცხრვოთ გულის-წყრომა მათი ბერძენთა ზედა. ხოლო შენ თავითა შენითა ინებ ძალად ჩემდა, არამედ სპანი შენი ადგილსავე იყუნენ“. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა თანამზრახველთა თუისთა და ეზრახა ლეონ ათიპატი ¹ ესრეთ: „დიდ არს კეთილი შენი ბერძენთა ზედა, უფროს მეფეთა მათ, რომელნი სხენან საყდართა მათთა; რამეთუ შენ დასცემ ქალაქი პონტოსა შემუსრვისაგან, შენ მიანიჭე შუიდას ოთხმოცი ათასი სული და დღეს შენ მიერ მიეცემის ჯაზირა და ფილისტიმი, რომელი მშუიდობით არა რომელსა მეფესა შეუპყრიეს; და მართალ არს ხუასრო, უკეთუ არა იყო მის თანა სათნოება, უჭმრად შერაცხოს იგი ერმან მისმან; დადაცათუ თუმცა მან არა გითხრა, მიღმართ ვაძლიოთ, რამეთუ ესე არს სრული სიყუარული; მე მიგცე ლაშქრისა ჩემისაგან ათათასი ჳურვილი და მე წარვყევი ² მოციქულთა შენთა თანა წინაშე კეისრისა, და მუნით გამოგერთო ჯაზირსა სპითა ძლიერთა“.	
A 200 A 370		5
		10
ჭ 192		15
		20
ჭ 201 M 371	ესე განაზრახა ლეონ ათიპატმან ³ , და სთნდა მეფესა ვახტანგს და ყოველთა წარჩინებულთა მისთა განზრახვა მისი: და მისცა სპარსთა მეფესა და ⁴ მისი ვახტანგ მეფემან ცოლად, რომელსა ერქუა ირანდუხტ ⁵ , რომელი წარტყუენულ იყო ოვსთაგან და გამოეკსნა ვახტანგს. ხუარანძე აქმისთუის არა მისცა, რამეთუ დაწინდებულ იყო სომეხთა პატიახშისა ⁶ და მოიყვანა ვახტანგ მე მისი, რომელსა ერქუა სპარსულად დარჩილ, ხოლო ქართულად დაჩი; იყო ხუთისა წლისა, და დაადგა გუირგუინი და დაუტევა ქართლისა მეფედ; და დაუტევნა მის თანა შუილნი წარჩინებულნი მისნი: პირველად ჯონბერ ⁷ სპასპეტი, მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყო-	
		25
		30

ველთა ერისთავთა; და დემეტრე, ერისთავი კახეთისა და კუხეთის; გრიგოლ, ერისთავი ერეთისა; და ნერსარან⁸, ერისთავი ხუნანისა; და დარნასე, ერისთავი სამშუილდისა; (და ნერსარან)⁹ და სამნადირ¹⁰,

¹ ანთიპატი M, ანთიპატრიკსა B (ანთიპატი - თ ე ი მ უ რ). ² წავჰყუე M. წარვეყვე B. ³ ანთიპატმან BM. ⁴ დაა A. ⁵ მირანდუხტ MB. ⁶ პატრახშია A. ჯუანბერ M, ჯვანშერ B. ⁸ ნასრან M, ნერსან A. ⁹ განმეორებაა A-ში. ¹⁰ სამნადირ B, სამნადირ M.

ერისთავი შიდა-ვერისა და სუანეთისა; და ბაკურ, ერისთავი მარგალისა და თაკურისა.

ამათშევედრამეთუ ისი დარჩი¹, დაუბრძანაღმენებაუჯარ [მისა] და მუნ შინა ზრდა დაჩი მეფისა, (და) რამეთუ სიმარჯუედ გამოხაზა იგი ნადირთა და ცსოვართათუის, და წარიტანა თანა ოთხნი წარჩინებულნი მისნი: არტვაზ, ერისთავი კლარჯეთის; და ნარს, ერისთავი წუნდისა; ბივრიტიან, ერისთავი ოძრჯისა²; და საურმაგ, ეჯიბი დიდი, მათ თანა ათი ათასი მჭედარი

A 202 |ლაშქრისა მისისა რჩეული. და ლეონ ანთიპატრომან³. დაუტევა
ლაშქრისა მისგან ათი ათასი ბერძენი. და თუით წარვიდა წინაშე
M 372 |კეისრისა, და ვახტანგ მეფემან წატანა თანა არტვაზ, ერისთავი
ქ 193 |კლარჯეთისა; და წარსცა ყოველი ნიჭი წინაშე კეისრისა, რომელი
მიენიჭა მეფესა ხუასროს; გარნა სტავრები და ტაიჭები დაიჭირა
თავისთვის, სხუა ყოველი წარსცა და უბრძანა არტვაზს, რათა
ჯაზირსა მიმართოს ლეონ ანტიპატრისა⁴ თანა. ხოლო ვახტანგს
ვევედრნეს დედა და დამ⁵ მისი, რათა წარიყვანნეს თანა და ილო-
ცონ იელუსალიმს.

წარიტანა და წარვიდეს ვახტანგ მეფე და ხუასრო გზასა არ-
დაზადაგანისასა, და მუნით წარვიდეს ვახტანგ და
დედა და დამ⁵ მისი იელუსალიმს, და ხუასრო ელოდა ანტიოქიას
შინა. შევიდეს და ილოცეს წმიდასა აღდგომასა, და მოილოინეს ყო-
ველნი ადგილნი წმიდანი, და შევედრნეს წმიდასა აღდგომასა, შეწი-
რეს შესაწირავი დიდი და წარმოვიდეს და მოვიდეს ანტიოქიად, ხო-
ლო ლეონ, ანთიპატრო⁶ კეისრისა, და არტვაზ, ერისთავი კლარჯეთი-
სა⁷, მოვიდეს ოცი ათასითა მჭედრითა რჩეულითა, და მოართუნეს ხუას-
როს | ძლუნნი კეისრისაგან მიუწდომელი. და ვახტანგს ნიჭი მიუწდომე-
ლი, და მიემცნო კეისარსა მოციქულთა(დ) სიხარული [და] მადლისა
მიცემა ღმრთისა, და ვახტანგის ქება და მადლი მიუწდომელი. მოემც-
ნო ვახტანგისად: „და მიბრძანებთეს ლეონისდა⁸ ესრეთ, რათა იყოს
შიშსა და ბრძანებასა ჩემსა“. და შეკრბა ვახტანგის საბრძანებელსა
ქუეშე ბერძენნი, ქართველნი და სომეხნი ორმოცდაათი ათასი.
მაშინ უბრძანასპარსთმეფემან ვახტანგს „დედა
და დამ⁵ შენი დამაშურალ არიან აქამდის, მოვიდენ იგინიგა სა-
მეფოდ ჩემდა, რათა ერთობით აღვასრულოთ სიხარული ჩუენი; მერ-

¹ დაჩი MB. ² ორძქისა A. ³ ანთიპატროსმან M, ანთიპატრიკმან B. ⁴ ანთი-
პატრიკსა B. ⁵ დაა A. ⁶ პნტვიპატიოს M, ანთიპატრიკი B. ⁷ ერისთავი ვახტანგი-
სი MB. ⁸ ლეონისად A.

მე თუ ინებონ წარსლვა ქართლს, წარვიდენ იგინი გზასა რანისა-
სა: ხოლო თუ ინებონ ლოდინება შენი, გელოდონ ურალასა¹ ქა-
ლაქსა შინა“. და სთნდა უკუე ვახტანგს ბრძანება ხუასროსი, წარი-
ტანნეს თანა და წარემართნეს. სპარსთ მეფემან წარგზავნა მოცი-
ქული წინაშე ყოველთა წარჩინებულთა სპარსეთისათა, და მიუთხრეს
ესე ყოველი.

ხოლო მათ განიხარეს სიხარულითა დიდითა,

A 204	რამეთუ ცეცხლებრე გზებო დე[ს] ბრძოლისათვის ინდოთა, სინდელთა და აბაშთა ჯორჯანთათვის: და მივიდეს ზადდადს და მოეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი სპარსეთისანი სიხარულითა დი-	10
ჭ 194	დითა; და აღასრულეს ქორწილი სამეუფო, ექუს თუე განცხრომი-	
M 374	თა და სიხარულითა დიდითა, და აღასრულეს მიუწდომელითა. და შემდგომად ქორწილისა მოსცა ნიჭი დედასა ვახტანგისსა. და წარმოვიდეს ურას ² , და პატივ-სცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსეთისა, ვითარცა ხუასრო ³ მეფესა მათსა, და მერე წარემართნეს მტერთა ზედა. პირველად მივიდეს ჯორჯანეთს და წარმოტყუენეს ჯორჯანეთი, ყოვლად უმკვიდრო ყვეს, და დასხნეს ადგილსა მათსა ნათესავნი სპარსთანი ⁴ . და მიერითგან [იქმნნეს] ჯორჯანნი მებეგრე და გლეხ სპარსთა ⁵ . და მუნით შევიდეს ინდოეთად და მუნ იქმნნეს ბრძოლანი ძლიერნი და თუითო-თუითო. იყო მუნ წესად: რომელმანცა მათგანმან სძლის, ივლტინ მის წინაშე ბანაკი. ხოლო ვახტანგ მეფემან მოკლა მუნბერაზი თოთხმეტი მუნ შინა, რომელთა დაეცნეს გოლიათნი სპარსთანი. და დაყვეს ბრძოლასა შინა ინდოეთისასა სამი წელი; და წარმოტყუენეს უმრავლესნი ქუეყანანი ინდოეთისანი, არამედ მტკიცენი ციხენი ვერ გატეხნეს, რამეთუ ზღუასა შინა იყუნეს, და წარმოიღეს ხარკი ინდოთ მეფისა: მუშკი ლიტრა ათასი, ამბარი ეგზომივე, ალვა ნავი ათი, თუალი იაკინთო და ზურმუხტი ნავი ერთი, და მის თანა საფირონინ თუითოსახე, ოქრო აქლემი ასი, ვეცხლი აქლემი ხუთასი.	15
ჭ 195	და მუნით შევიდეს სინდეთს. მაშინ სინდომეფემან განყო ერთო უსიცოხეთა და ქალაქთა შინა;	30
A 205	და რომელსაცა კერძა განვიდიან სპარსნი მტყუენავნი[ი], გამოუკვიდნ ციხეთა და ქალაქთაგან სინდნი, და დასდვიან ვნება დიდი სპარსთა ზედა. და მოსწყდა ურიცხუი ერი სპარსთაგანი; ხოლო ძალითა ქრისტესითა არა სადა იძლივნეს ვახტანგის სპათაგანნი, და ყოვლადვე მძლედ	25
		35

¹ ურაჰას B, უძღეს M. ² ურაჰას B, ჭრას M. ³ ხუასროს MB ⁴ + და ელამნი B. ⁵ და მიერითგან იქმნნეს ჯორჯანნი გლეხად (ქმნნეს ჯორჯალნი გითეხად M), რომელნი აწ არიან მებეგრენი სპარსთანი MB. ⁶ საფირონი A, სტრიფონი M.

A 206	გამოჩნდეს მტერთა ზედა ¹ ოთხნი წარჩინებულნი ვახტანგისნი და ლეონ ბერძენთ: რამეთუ მათ დასცნეს მრავალნი მკნედ მბრძოლნი მებერაზნი სინდთანი. ხოლო სინდო მეფე იყო ქალაქსა შინა სინდას ² . მაშინ ყოვლითა ძალითა მათითა მივიდეს სინდეთს ³ , და მუნ მოხუდეს ბრძოლანი ძლიერნი, და დღეთა ყოველთა გამოყოლის თუით ⁴ სინდთ	5
M 376	ეფე, რამეთუ იყო იგი მკნე გოლიათი და შემმართებელი, და ამოიტანნის მკედარნი სინდეთისანი, და იყვის ბრძოლა მუბერაზთა: რომელსამე დღესა მათ სძლიან და რომელსამე მათ. და სინდთ მეფემან სძლო თავისთავითა ყოველთა მუბერაზთა მბრძოლთა მისთა დღეთა მრავალთა, და არა მისუდეს იგი [და ვახტანგ (მ)ბრძოლასა შინა ⁵ დღეთა მრავალთა. მაშინ სინდთ მეფემან ველსა ზედა, კართა ქალაქისათა, ღამე უთხარა ⁶ ; მთხრებლი დიდი დასამალავად შინაგან მკედართა, და სიმარჯუით დაუტევნა გზანი გამოსავალნი მკედართანი, და ჩაადგინნა მუნ შინა მკედარნი ათნი რჩეულნი. და დილას ადრე გამოგზავნა მუბერაზი ერთი; და მას დღესა ხუედრი იყო ვახტანგისი კართა ცვისათუის, და მოდგა მუბერაზი იგი და სთხოვდა ბრძოლასა თავის-თავ, რათამცა წართყუვა, შეკადა მათ მკუდართა ზედა. მაშინ საურმაგ, ეჯიბი ეახტანგისი, განვიდა და რქუა: „არა ხარ შენ კადნიერ ბრძოლად მეფისა, არამედ მე გებრძოლო მონა მონასა“. ხოლო სინდელი იგი გაიქცა და მისდევდა საურმაგ ჩუეულებისაებრ, რამეთუ მრავალგზის ბრძოლილ იყო ველსა მას ზედა. და ვითარ წარკდა დამალულთა მათ მკედართა (მათ), ზურგით გამოვიდეს მისსა, და იგი მეოტი შემოიქცა ⁷ . ხოლო საურმაგ სცნა ორორნი ⁸ წინასა მას და მოკლა. ხოლო ათთა მათ მოკლეს იგი საურმაგ.	10
ჭ 196		15
A 207		20
M 377		

მაშინ მიეტევათ უითვახტანგ მეფე დამისთანა 25
 სამნი იგოწარჩინებულნი: არტვაზ, ბივრიტიანი და ნასარ,
 მათ თანა ლეონ ბერძენი. ხოლო სინდელნი ივლტოდეს, და მისდევ-
 და ვახტანგ მოყუსითურთ ვიდრე კარადმდე ქალაქისა, და შეივლ-
 ტოდეს⁹ იგინი ქალაქად. მაშინ შემოიქცა ვახტანგ მწუხარებითა,
 სავსე მწუხარებითა, და იგლოვდა გუამსა ზედა საურმაგისსა, ვი- 30
 თარცა ძმისა საყუარელისასა, რამეთუ თანაზრდილ იყო მისი, ძმის-
 წული მამამუძისა მისისა, არტვაზის მამის ერთგული, მისანდობელი
 და ქველი. მაშინ სინდო მეფე გამოდგა კართა¹⁰ ქალაქისათა, და ჳმა

¹ + და მწნედ მბრძოლად გამოჩნდეს B. ² სინდსა M, სინდიას B. ³ სინდე-
 ათს A, სინდს M, სინდიას B. ⁴ თუითო A. ⁵ და - შინა < A. ⁶ თხარა MB. ⁷ შემო-
 ექცა A. ⁸ ოროლნი B, პროლი M. ⁹ შევვლტოდეს A. ¹⁰ კართა < A.

უყო წმითა მალლითა და რქუა: „ვახტანგ მეფეო, მსგავსი ხარ შენ
 ყუავისა მის უგუნურისა, რომელმან პოვა ქორი მოწყლული და გა-
 გლეჯილი არწივისაგან, რომელსა ვერ ეძლო ფრენა და მიახლებულ
 იყო სიკუდილსა. და არა უყო ყუავმან ვითა წესია ყუავთა: რამე- 5
 თუ სხუამან ყუავმან ოდეს იხილის ქორი, იწყის ჳმა-მალად ყივი -
 ლი და ასმინის სხუათაცა, და დაესხის სიმრავლე ყუავთა, |რათამცა
 განიოტეს საყოფელთაგან მისთა და უშიშადმცა დაყუნეს დღენი
 მათნი: რამეთუ პიროტყუთაცა იციან სარგებელი თავისა. არა ქმნა
 ყუავმან ესევეთარი, არამედ შეიწყალა ქორი იგი, ვითარცა კეთი-
 ლის-მყოფელი მისი, დაუტევა ზრდა მართუეთა თუისთა, მარადისნ 10
 უკრებნ მკალსა და გუელსა, რ ა მ ე თ უ ს ხ უ ი ს ა შ ე კ ყ რ ო ზ ა ა რ ა
 ძ ა ლ - უ ც ყ უ ა ვ ს ა , და მ ი თ ზ რ დ ი და ქ ო რ ს ა . [ვითა]რ ც ა
 მოეზარდნეს ქორსა მას ფრთენი, თქუა გონებასა თუისსა: „ესერა
 დღეთა მრავალთა გაზრდილ ვარ(თ) მკალითა და გუელითა, და არა
 მომცემია ძალი მამა-დედათა ჩემთა, რამეთუ მკალითა ვერ განვძლი- 15
 ერდები; თუმცა ძალ-მედვა მიწევნა მფრინველთა და მით გამოზრდა
 თავისა ჩემისა, არამედ შევიპყრა ყუავი ისი, მზრდელი ჩემი, შევჭა-
 მო და განგისუენო ორ დღე, და მომეცეს ძალი და ვიწყო¹ წესი-
 საებრ ნადიროზად მამათა ჩუენთაებრ². რომლისათუისცა აღასრუ-
 ლა | ესე, შეიპყრა ყუაეი იგი და შეჭამა; მიერითგან იწყო ნადირო- 20
 ზად დიდთა და მალეთა მფრინველთა² ხოლო არა მიეცა ყუავსა
 მას ქება მოწყალეობისა, არამედ უგუნურად და თავის მკლველ ით-
 ქმის. [არცა მიეცა ქორ]³ სა, მას ყუედრე|ბა უწყალოებისა და კეთი-
 ლის უქსენებელობისა: რამეთუ იგი არს გუარი და წესი ქორისა;
 განილეოდა და მოკუდებოდა მკალითა, და ქმნა წესისაებრ, და 25
 განერა სიკუდილისაგან. ხოლო ყუავმან წესისა არა ქმნა და მითცა
 მოკუდა⁴.

ა წ ს პ ა რ ს ნ ი , რ ო მ ე ლ ნ ი პ ი რ ვ ე ლ ი თ გ ა ნ მ ო ა ქ ა მ ო მ -
 დ ე და წაღმართ მიუკუნისამდე მტერნი არიან ჯუარის-მსახურთანი,
 ჟამსა შინა უღონოებით, ლიქნითა ყვიან⁵ სიყუარული, და ოდეს ეცის 30
 ჟამი, არა ყვიან წყალობა და კეთილის ჳსენება. ესე ბევრის-ბევრე-
 ულჯერ ქმნილია, რომელი გამიგონია წიგნთაგან. და ოდეს იხილენ⁶
 სპარსნი ჩემ მიერ შეკნინებულნი, არა ჳყავ⁷ იგი, რომელი ჯერ იყო
 შენდა საქმედ, სიხარული და მადლისა შეწირვა ღმრთისა შენისა,

¹ იწყო A. ² მრეწველთა AM. ³ ამ სიტყვების მაგიერ A-ში განმეორებულია
 უკანასკნელი წინადადების „არამედ უგუნურ“. ⁴ არა მოკუდა A. ⁵ ყვუაენი A.
⁶ იხილენ < A. ⁷ იუვ A.

9. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

და ზრახება¹ სხუათაცა ნათესავთა და მტერად² აღზრუნა სპარსთა

A 210 ზედა, და შეწევნა მტერთა სპარსეთისათა. არა ჰყავ ესევეთარი, [არამედ] და გიტიეობიეს საყოფელი მამათა შენთა, და წინამძღუარჳ ქმნილხარ სპასა დიდსა საქრის- 5

M 380 და წარგწყმიდეს | შენ და ქუეყანა შენი და იპყრან წარსაწყმედელად ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. ჭეშმარიტად ამას იმზადებ თავისა შენისათუის და ყოველთა ჯუარის-მსახურთა. რად ვთქუი მე შენ- 10

თუის ყუავისა იგავი? რამეთუ მეფე ხარ თუითმპყრობელი და ახო- ვანი, ნებითა შენითა მოგიცემია თავი შენი მონად მტერთა შენთა; და ვითარ არა უგუნურად ვთქუა თავი შენი?“. მამინ ვახტანგ რქუა: „გეგონა შენ ვითარმედ სიბრძნით გ- 15

მონახულად იზრახე, არამედ ცრუ არიან სიტყუანი ევე შენნი. მე გითხრა და გაუწყო ჭეშმარიტი: უგუნუროჳ, მსგავს ხარ შენ თავუისა მის მთხუნველისა, რომელსა არა ასხენ თუალნი, და საყოფელი მისი მიწასა ქუეშე არს, და არა უწყის ბრწყინვალეება მზისა და შუენ- 20

A 211 თუქეგოდენი ჰგონიეს მას ცხორება ყოველთა იბრვისთა, ვითარ- სა ცხორებასა შინა თუით არს; და არა სურვიელ არს ხილვად ნა- 20

M 381 თელსა ცისა და ქუეყანისასა. ეგრეთვე შენ ბრმა ხარ გონე- ბითა და თუალითა⁵, და ყრუ ხარ გონებისა ყურითა, არცა ხედავ, არცა გესმის და არცა უწყის ცხორება 25

სულიერი⁶, და არა სურვიელ⁷ ხარ მისულად ცხორებასა მას საუკუნესა, ნათელსა მას დაუსრულებელსა, დიდებასა მას მოუგონებელსა⁸ და მი- უწდომელსა⁹, არცა იცნობ შენ ღმერთსა შემოქმედსა ყოვლისასა რომლისა მიერ შეიქმნა ყოველივე. არა მიქმნია მე მოსულა ამა 30

ქუეყანასა დიდებისათუის ამა სოფლისა, არცა მსახურებისათუის სპარსთ მეფისა, არამედ მსახურებისათუის ღმრთისა დაუსაბამოსა, სამებით ერთარსებისა, დამზადებელისა ყოველთასა, დიდებისათუის მერმისა საუკუნოსა დაუსრულებელისა. რამეთუ ჩემითა აქა მოსუ- ლითა გამომიქმნია იელუსალემი, წმიდა ქალაქი, სადა დადგეს ფერჳნი¹⁰ უფლისა ჩუენისა იესო¹¹ ქრისტესნი, და მუნ აღასრულა 30

A 212 ყოველივე¹², ცხორებისათუის¹³ სულთა ჩუენთასა;|და შემდგომად ყო-

¹ ზრახებად A. ² მტერთა A. ³ წამძღუარ A. ⁴ უგუნური A. ⁵ გონებისა თუალითა MB. ⁶ სრული MB. ⁷ სრულ M, სულიერ A. ⁸ დიდებასა მას მოუგონებელსა < MB. ⁹ და მიუწდომელსა < B. ¹⁰ საბჳენი M. ¹¹ იესოს A. ¹² ყოველივე ყოველივე A. ¹³ ჳსნისათუის MB.

ჳ 199 ველი საქრისტიანო დამიქსნა¹ მოოჯრებისაგან, რამეთუ მისცემოდა ჟამი სპარსთ მეფესა მოტყუენვად² ყოვლისა საქრისტიანოსა. დაღათუმცა ქუეყანა ჩემი დაცულ იყო ძალითა ქრისტესითა და სიმ- 5

M 382 ცნითა სპათა ჩემთათა, | არამედ უძალო³ იყუნეს ბერძენნი და ვერ წინააღუდგებოდეს. და ესრეთ ჯერ არს ჩუენ ქრისტეს მოსავთა- 5

გან, რათა ერთისა მოყუსისა ჩუენისათუის დავსდვათ სული ჩუენი. ხოლო ბევრის-ბევრულთა სული დაჳსნილ არს ჩემითა აქა მოსულითა, და ამისთუის მიქმნია ესე, რათა ღმერთმან დამზადებელმან შეიწიროს მსახურება ესე ჩემი, და აღმისუბუქენს ცოდვანი ჩემნი. რომელ სთქუ, 10

თუ „მოიწყო⁴ სპარსთა, მტერ ექმნებთან ქრისტიანეთა“, მე ძალითა ჩემითა და შეწევნითა ქრისტესითა ჟამსა ამას დამიქსნიან ჳირისა- გან დიდისა ქრისტიანენი, და უკანა ღმერთმან დამზადებელმან წყალობა⁵ ყოს კუალად მოსავთა მისთა ზედა. „დაღათუმცა არა იყო მიზეზი, ქრისტიანეთა 15

A 213 ჳსნისა და თუით ძალად სპარსთა მოსრულვიყავ. ჳერ იყო ესე ეცა | პირველად ნათესაობისათუის და შემდგომად ამისსა, დაღაცათუ არა ჭეშმარიტსა⁶ სჯულსა ზედა არიან სპარსნი, არა- 20

M 383 მედ მეცნიერნი არიან ღმრთისა დამზადებელისანი, და რწამს ცხო- რება სულიერი. ხოლო თქუენ სრულიად უმეცარნი ხართ ღმრთი- სანი და უფულისგმო, ვითარცა ცხენი და ჯორი. ვითარუკუე არა მსახურებადმცა შეიწირა ღმერთმან დამზადებელმან ყოვლისამან და

საწუთროსაცა ამის საქმეთაგან საძაგელ არს გონება შენი, არცა⁷ ქორმან მან დადარმან რომელმან შეჭამა ყუავი იგი მზრდელი თუისი, აქებ ნაქმარსა მისსა. ხოლო ბუნება ჩუენი ესე არს, რათა კეთილის-მყოფელისა ჩუენისათუის დავდვით სული ჩუენი, და მოვიგოთ მადლი ღმრთისაგან, და ვპოოთ ცხორება საუკუნო, და სოფელსა ამას მოვიგოთ ნიჭი კაცთაგან. და სახელსა ზედა ღმრთისა-სა მცნებათა |მისთათუის თუ მოვკუდებით, უკუდაენივე ვართ და სიკუდილისაგან ცხორებად მივიცვალებით“.

A 214 რ ქ უ ა ს ი ნ დ თ მ ე ფ ე მ ა ნ : „ც უ დ ი ა რ ს ს ი გ რ მ ე ზ რ ა - 30
 ხ ვ ი ს ა ჩ უ ე ნ შ ო რ ი ს , ა რ ა მ ე დ რ ო მ ე ლ ს თ ქ უ შ ე ნ (თ უ „ს ა -
 ხ ე] ლ ი ს ა თ უ ი ს ღ მ რ თ ი ს [ა ჩ ე მ ი ს ა] | მოვკუდე, სიკუდილისა-
 ჯ 200 გან ცხორებად მივიცვალებით“. მაშა, უკეთუ კაცმან უწყოდის მომა-
 ვალი მის ზედა დიდება და კეთილი, | ჯერ არს, რათა ისწრაფოს მიმ-
 თხუევად სუფევისა მის. აწ (უწყი)⁸ ჭემმარტისა მის სუფევისა მიმართ 35
 ჭემმარტად უწყი მისლვა შენი. გამოვედ ბრძოლად ჩემდა, რათა ჩემ

¹ დამიქსნია B, მიქსნია M. ² მოტყუენვდ A. ³ უცალო MB. ⁴ მოიწყინო რა M, მოიწყინ-რაჲ B. ⁵ წყოზა A. ⁶ ჭემმარტისა A. ⁷ რამეთუ MB. ⁸ უკუე MB.

M 384 მიერ მიიცვალო; | რამეთუ წარჩინებული ისი შენი წარმივლენია წინამორბედად შენდა, რათა გაგიზხადოს სადგური შენი“.

A 215 რ ქ უ ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ : „მ ე ა წ ი ნ დ ე ლ ი ს ი კ უ დ ი ლ ი ა რ ა 5
 მ ი ჩ ნ ს ს ი ხ ა რ უ ლ ა დ , რამეთუ ცოდვილი ვარ, და არა სრულიად
 აღმისრულებიეს მცნება ღმრთისა, და არა აღმივოციან ცოდვანი -
 ჩემნი სინანულითა, არამედ ძალითა ქრისტესითა, არა მეშინის შენ-
 გან სიკუდილითა; რამეთუ იგი არს მფარველი ჩემი, რომლისა მიერ
 დაცულ ვარ ყოვლადვე; და მრავალ-მოწყალემან ღმერთმან, მრავ-
 ლითა ძალითა მის-მიერთთა ჩემ მონისა მისგან მოკლას¹ მგმობარი
 მისი, და სული შენი წარვიდეს ბნელსა მას გარესკნელსა, ცეცხლსა 10
 უშრეტსა“. მაშინ გამოვიდა სინდო მეფე, [და ვახტანგ] რქუა მო-

A 215 ყუასთა თუისთა: „ღმერთსა ევედრ|ენით და ზურგით კერძი ჩემი განმიმარგეთ“² და განვიდა ვახტანგ. და ორთავე აქუნდა ოროლები. [მაშინ იწყეს რბევად მრგულივ ნავარდსა, და ღონესა ეძიებდეს ორნივე რათამცა შეჰყუეს წვერსა ოროლისასა]² მაშინ დაიჟამა 15

M 385 სინდთ მეფემან შეყოლა ვახტანგისი ოროლის წუერისა და მიუტევა, რათამცა სცნა ოროლნი.

ხ ო ლ ო ს ი მ ე ნ ი თ ა დ ა ს ი კ ა ვ კ ა ს ი თ ა³ ტ ა ნ ი ს ა მ ი ს ი -
 ს ა თ ა მ ი უ დ რ კ ა ო რ ო ლ ს ა დ ა წ ა რ ი კ ა დ ნ ა და შემოუმრგ-
 ლო ვითარცა გრიგალმან, და სცნა ოროლნი სინდო მეფესა ბეჭსა 20
 მარცხენასა. ხოლო ვერ უფარა სიმაგრემან საჭურველისამან და იწყლა წყლულებითა დიდითა, რამეთუ წინათ განავლო წყრთა ერთი| და ჩამოაგდო სინდთ მეფე, მივიდა ზედა ვახტანგ, ჩაყო კელი და უპყრა ფერკი მისი⁴, და თრევით მოილო წინაშე სპარსთ მეფისა. მაშინ ყოველმან სპამან ჳმითა მალლითა შეასხეს ქება ვახტანგს, და 25
 აღივსნეს სიხარულითა მეფე სპარსთა და ყოველი ბანაკი მათი. და მოვიდოდეს ყოველნი წარჩინებულნი წინაშე ვახტანგ მეფისა ძლუენითა და შესწირვიდეს ძლუენსა. ხოლო სპარსთ მეფემან მოიყვანა

ჯ 201 მკურნალი | კელოვანი და დაადგინა ზე[და სინდთა] მეფესა, რათა 30
 A 216 [განიკურნოს წყლულებისაგან და მის მიერ წარელო, ყო|ველი სინ-
 დეთი. ხოლო სინდთა დაიჭირეს ნაცულად მეფისა, ძე მისი. მაშინ ვახტანგ მოაქსენა სპარსთ მეფესა განტევება სინდთ მეფისა, აღება ხარკისა და მძევალთა, რამეთუ ვერ წარმიდებდეს სინდეთსა⁵.

M 386 ა რ ა მ ე დ ს თ ნ დ ა ს კ ა რ ს თ მ ე ფ ე ს ა გ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ა ვ ა ხ -
 ტ ა ნ გ ი ს ი , და განუტევა სინდთ მეფე; აღილო მისგან ხარკი ორი 35

¹ მოგკლას MB. ² მაშინ – ოროლისასა < A (ex homoioteleuto). ³ სიკის-კასიის) MB. ⁴ მიმისი A. ⁵ სინდეს B.

ეგზომი, რომელ აედო ინდოთაგან, და ორნი შვილნი მძევლად, და ესე ხარკი სინდთა მეფემან სპარსთამან ყოველი მინიჭა მეფესა ვახტანგს. მაშინ მეფე იგი სინდთა დაემოყურა ვახტანგს სიყუარულითა დიდითა; პირველად ამისთვის, რომელ ოდესმე¹ შევარდა ჯელთა ვახტანგისათა, არა მოკლა და ცოცხლებით მიიყვანა წინაშე სპარსთ მეფისა, და შემდგომად ამისთვის, რამეთუ ვახტანგის მიერვე განთავისუფლდა ტყუეობისაგან, და უძღუნა ვახტანგს ძღუენი მიუწოდომელი დიდძალი; და წარმოვიდეს სინდეთით წელსა მეოთხესა სინდეთს შესულისა, დამორჩილდეს მოყოვრებულად³ ქალაქნი სინდეთისანი: სინდილა⁴, თოფორ[ი, კიმრაი⁵. და] მოვიდეს მუნითო აბაშეთს. ხოლო აბაშნი მსხ[დომარე იყუნეს ქუეყანასა, რომელსა მოსდგმიდა წყალი] და ლე[რწმოვანი რომე⁶ ვერ იარებოდა ნავი, ვერცა ოთხფერჯი არამედ საზღვარსა ზედა⁷ სპარსეთისასა: და სულგრძელადა ბრძოდეს; რამეთუ წყალი იგი რომელ შესდიოდა გარდამოუგდეს, ლერწმონი იგი დაწუქს ცეცხლითა, წარმოტყუენეს აბაშეთი. ყოველი, და განყუნა მეფემან სპარსთამან აბაშნი ორად: ნახევარნი დაუტევნა ადგილსა ზედა, და ნახევარნი წარმოიყვანნა, ვითარ სახლი ათასი და ა გ ა ნ ყ უ ნ ა ი გ ი ნ ი ა დ გ ი ლ ი თ ი - ა დ გ ი ლ ა დ. და ესე არიან ქურდნი, ნათესავნი იგი რომელ წარმოტყუენნა აბაშთაგან.

და წარმოვიდა ვახტანგ წელსა მერვესა შესულით მისითგან სპარსეთად ეიდრე ანტიოქიადმდე, და მოვიდა ურად⁸. ხოლო სპარსთა მეფე აძლევედა თუისთაგან ცოლად: და ვახტანგ რქუა: „არა⁹ ჯერ არს ჩემგან ორთა ცოლთა პყრობა რამეთუ მივის მე ცოლი ასული კეისრისა“. დაუმძიმდა ესე მეფესა ხუასროს, არამედ ვერა რქუაგ ხოლო ვახტანგ პოვნა დედა და და¹⁰ მისი მშუდილობით და წარმოვიდეს ვიდრე განსაყოფელსა ბერძენთა და სომეხთასა. და წარვიდა ლეონ ბერძენი და სპა მისი შიმშიტად¹¹. ხოლო ვახტანგ წარავლინა მოციქული¹² წარმოყვანებად ცოლისა მისისა, და პეტრე კათალიკოზისა, და სამოელ ებისკოპოზისა. წარმოვიდა ვახტანგ ქართლად; და მიეგება მე მისი დაჩი და ყოველნი სპასალარნი, მათ თანა ებისკოპოსნი; და ვითარცა ცნა ებისკოპოზმან, ვითარმედ¹³ წარავლინა მეფემან მოციქული მოყვანებად პათალიკოზისა და ებისკოპოსთა, დაუმძიმდა მას ზედა.

A 217

M 387

ჭ 202

M 388

5

10

15

20

25

30

¹ ოდეს MB. ² დარჩომოდეს MB. ³ მოოვრებულად A. ⁴ სინდას M, სანდა B. ⁵ კირმა B. ⁶ რომელსა MB. ⁷ რს MB. ⁸ ურავად M, ურავად B. ⁹ არა არ A. ¹⁰ დაა A. ¹¹ შიმბატ M, შიმშატად B. ¹² მოციქული < A. ¹³ ვითარმე A.

და იწყორეცა ამბორის ყოფად და მიზეზობად; მიუვლინა მეფესა, ვითარმედ: „შენ დაგიტეობია ქრისტე და ცეცხლსა ესავ“. ხოლო ვახტანგ მიუელინა, ვითარმედ „ძალითა ქრისტესითა შევედი და სიმრთელით გამოვედი, ძალითავე ქრისტესითა უბრალო ვარ, ღმერთმან იცის, არამედ წარმოვილენია მოყვანებად კათალიკოზისა და ებისკოპოზთა“. და ვითარცა ესმა ებისკოპოსსა, დაიდასტურა; ჰგონებდა, რათა შფოთითა დააცადოს საქმე იგი და მოსულა მათი, კრულ ყო მეფე და ყოველნი სპანი მისნი. ხოლო მეფემან რქუა: „დაღაცათუ უბრალო ვართ, სიმდაბლე ჯერ არს ჩუენგან“. და მივიდა მეფე, გარდავდა საჯედარსა, რათამცა შეემთხუია ფერჯთა ებისკოპოზისათა, და განხარა² ფერჯი ებისკოპოზმან და მიათხუია პირსა | მეფისასა ფანდაკითა და შემუსრა კბილი მისი. ხოლო მეფემან თქუა: „სილაღე ესე ამპარტავანებისა | არს საცთური ეშმაკისა; უკეთუ სიმრავლემან ცოდვათა ჩუენთამან აღვძრა, არა გაქუს ჯელმწიფება ბოროტისა, არამედ შენდობისა, ვითარცა იტყუის სახარება, ვითარმედ: „არ[ა] დაშრიტო პატრუკი მგზებარე³, არცა განსტეხო ლერწამი დაჩეჩქული“. ხოლო ჰგონებ ვითარმცა შენითა სივერაგითა დაგუაცადნე სიყუარულსა

ჭ 203

A 219

M 389

5

10

15

ქრისტესსა. მ ა შ ი ნ გ ა მ ო ჩ ნ დ ა [ცხადად]⁴ რაჟამს გესმა უმთავ-
 რესისა |შენისა ქართლად მოსულა, აღეგზენ შურითა ბოროტითა, 20
 ვითარცა იუდა პეტრესითა, რამეთუ შენ ხარ ვითარცა იუდა, ხოლო
 ეკლესია ვითარცა პეტრე. ვეცხლის-მოყუარე ხარ შენ, და მე-
 გუადრუცე ქრისტესი. აწ მიგავლინო შენ კოსტანტიპოლედ პატრი-
 აქისა, და ვითარცა ჯერ იყოს, განგიკითხოს“. და წარსცა იგი 25
 დიაფასანთა⁵ და მის თანა კბილინ მისი, და შეუთუალა, რათა კა-
 თალიკოზი და მის თანა თორმეტნი ებისკოპოზნი სწრაფით წარ-
 მოავლინენ. მათ შორისმცა არს პეტრე კათალიკოზად, სამოელ ების-
 კოპოზად, და სხუანი ვინცა სთნდენ. და ვითარცა მიაწიეს მიქაელ
 ებისკოპოზი, რქუა მას პატრიაქმან: „ვინათგან დაითხია სისხლი 30
 შენ მიერ ქუეყან | ასა ზედა, არღარა ღირს ხარ შენ ებისკოპოზად,
 და კადრებისათვის⁷ მეფისა თანა-გაც სიკუდილი, ვითარცა იტყუის:
 „დაემორჩილენით მეფეთა, რამეთუ არა ცუდად ჳრმალ აბიეს, რ ა-
 მ ე თ უ ღ მ რ თ ი ს ა მ ი ე რ მ თ ა ვ რ ო ბ ს, ვ ი თ ა რ ც ა ლ ო მ ი შ ო-
 რის ცხოვართა“.

¹ სშევედ A. ² განხადა (vv. II. განხარა, განიხარა) B, განძრა M. ³ გაზნდ-
 ვინვარე (v. I. ბდვინვარე) B. ⁴ < (რადგან წითლით უნდა დაეწერა და ვერ
 დაეტიან). ⁵ დიასკაპანთა დესპანთა (დიასპანთა თ ე ი მ) ⁶ კრებული A. ⁷ კად-
 ნიერებისათვის MB.

M 390 და ექსორია ყვეს მიქაელ | მონასტერსა მღუიძარეთასა; და წა-
 რავლინეს პეტრე მღდელი და სამოელ მონაზონი ანტიოქიას. და მი-
 უწერეს ანტიოქიისა პატრიაქსა მეფემან და პატრიაქმან კოსტან-
 ტიპოლელმან: „პირველად დასაბამსა ქართლისასა მოქცევასა დე- 5
 დაკაცისასა რომაელისა ნინოს მიერ განავლინა აქათ ებისკოპოზი,
 რამეთუ (შენ) შორის სპარსთა და ბერძენთა შფოთი იყო, და მით
 ვერა მოაწიეს¹ საქმე ესე ჯერისაებრ სჯულისა, რამეთუ ჩუენ უწ-
 ყით, ვითარმედ ქართლი და აღმოსავლეთი და ჩრდილო მაგის წმი-
 დისა საყდრისანი არიან, ვითარცა განაწესეს მოციქულთა სახარე-
 ბასა შინა, რომელი არს უწინარესობა“. და მიუწერეს ყოველი საქმე 10
 დიდისა ვახტანგ მეფისა, ვითარმედ²: „ებისკოპოსი რომელ მათ მიერ
 დადგინებულ იყო, უკუვადგინეთ, და დღეს იგოდეთ ახალ-ნერგად
 ჭეშმარიტად ქართლი. აწ ორნი ესე თხოილნი მათნი აკურთხენ,
 სხუანი ათორმეტნი³, ვინცა ვინ შენ გენებოს, იგინი აკურთხენ, და
 ჩუენდა წარმოვიდენ, რათა ჩუენ ნიჭითა და საჭმრითა ყოვლითა 15
 განუტევენთ“. და ანტიოქელმან პატრიაქმან⁴ აკურთხნა თორმეტნი
 ებისკოპოზნი და პეტრე კათალიკოზად.
 და მოვიდეს კოსტანტიპოლედ, და მეფემან მისცა ნიჭი დიდ-
 ძალი, და ა ს უ ლ ი თ უ ი ს ი მ ი ს ც ა მ ე ფ ე ს ა ვ ა ხ ტ ა ნ გ ს, ს ა-
 ხ ე ლ ი თ ე ლ ე ნ ე, და გ ა მ ო ა ვ ლ ი ნ ა ი გ ი ს ჰ ი თ ა დ ი დ ი თ ა ვ ი დ რ ე 20
 საზღურამდე სომხითისა. და მუნ მიეგება ვახტანგ მეფე და შეიქ-
 ცეს სპანი ბერძენთანი, და წარმოვიდა ვახტანგ მცხეთად. ხოლო
 მცხეთას მეფემან ვახტანგ აღაშენა ეკლესია მოციქულთა სუეტი-
 ცხოველი, და უპყრა სუეტსა შინა სამხრით ადგილსა მას, სადა
 იგი დაცემულ იყო ეკლესია, რომელ არს სიონი დიდი. და მუნ 25
 შინა დასუეს პეტრე კათალიკოზად და | სამოელ ებისკოპოსი მცხე-
 თასავე საებისკოპოზოსა, და სხუა⁵ ერთი ებისკოპოზად კლარჯეთს
 ეკლესიასა ახიზისა; ერთი არტანს ერ|უშეთს: ერთი ჯავახეთს,
 წონდას; ერთი მანგლისსა; ერთი ბოლნის[ს]; ერთი რუსთავს; ერთი 30
 ნინოწმიდას, უჯარმის კარსა, რომელი ვახტანგ აღაშენა; ერთი ჭე-
 რემს⁶, მისვე აღშენებულსა, და მუნ ქმნა ქალაქი ერთი შორის ორ-
 თავე ეკლესიათა, რომელი იგი აღაშენა მანვე; ერთი ჩელთს⁷ რო-
 მელ⁸ სოფელსა შუა აღაშენა; ერთი ხუარნაბუჩს⁹, და ერთი აგა-
 რაკს, რომელ არს ხუქანის გაერთებით¹⁰.

¹ მოაწიეს ვერა A. ² ვითარ MB. ³ ათერთმეტნი B, თერთმეტნი M. ⁴ + ყო
 ეგრე, ვითარცა მიუმცნეს პატრიაქმან და კეისარმან MB. ⁵ დასუა M, და დას-

დვა B. ⁶ ჭერამს B. ⁷ ჩელთას M, ჩელითს B. ⁸ რომელიელ A. ⁹ ხორნაბუჯს MB.
¹⁰ გამართებით MB.

შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა ადაშენა ეკლესია ნიქოზისა საგზებელ-
სა თანა ცეცხლისასა, და დასუა ებისკოპოზი, სადა იგი ეფლა გუა-
მი წმიდისა რაქდენისი, რომელი იწამა სპარსთა მიერ წყობასა ვახ-
ტანგისა[სა]. ესე რაქდენ იყო მამამძუმე ვახტანგის ცოლისა, რომელი
იგი პირველ მოეყვანა სპარსთა მეფისა ასული, და მოიქცა იგი ქრი-
სტიანედ, და იქმნა იგი დიდად მორწმუნე, და იყო იგი ბრძოლასა
მას შინა ძლიერ, და შეიპყრეს იგი სპარსთა და აიძულებდეს, რა-
თამცა უარყო ქრისტე. ხოლო წმიდამან მან აღირჩია წარუვალი
იგი დიდება და იწამა ქრისტესთვის. და ესხნეს ვახტანგს ბერძნის
ცოლისაგან სამ ძე და ორ ასულ. ხოლო ძესა მისსა, პირმშოსა
პირველისა ცოლისასა, დაჩის მისცა ქალაქი ჭერამისა¹ და ნეკრე-
სისა, და ქალაქი კამბეჩოვანისა², რომელ არს ხუარნაბუჯი³, და ა ყ ო -
ვ ე ლ ი ქ უ ე ყ ა ნ ა მ ტ კ უ ა რ ს ა ა ღ მ ო ს ა ვ ა ლ ი თ; და თ უ ი თ
ვ ა ხ ტ ა ნ გ და ჯ და უ ჯ ა [რ მ ო ს ა], და ადაშენა იგი ნაშენებითა
უზომოთა, და და⁴ მისი მისცა ხუარანძე ბაკურს ცოლად, პატიახსა
სომხითისასა.

A 223 | და ვითარცა წარვიდეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, მოკულდა
M 393 ხუასრო, მეფე სპარსთა, და დაჯდა მეფედ მის წილ ძე მისი ხუას
რო. და განძლიერებულ იყუნეს სპარსნი, რამეთუ ყოველნი მტერნი
მათნი დაემორჩილნენ შესლვითა ვახტანგისითა; და წარმომართა
იგი ბრძოლად ბერძენთა, და მოუვლინა გორგასალსა მოციქული და
რქუა: „მოკულდა მამა ჩემი, და მეფე მყო ერმან ჩემმან საყდართა მა-
მისა ჩემისათა, და ესრეთ მიბრძანეს მოხუცებულთა⁵ ჩემთა, რათა
მოვიდე წინაშე შენსა და ვერჩდე ბრძანებასა შენსა. და შენ წარ-
მიძღუე, მეფეო, წინამძღურად ჩუენდა შესულასა ამას ჩუენსა სა-
ბერძნეთად, და მომეც ასული შენი ცოლად, რათა ვიყო მე ვითარ-
ცა ერთი შვილთა შენთაგანი“. და ვითარცა მოვიდა მოციქული
ვახტანგ მეფისა⁶, ვახტანგ მეფე აშენებნ ქალაქსა ტფილისისა, სა-
ფუძველი ოდენ დაედეა.

A 224 და ვითარცა უთხრა მოციქულ[მან] შეთუალულობა
M 394 ხუასრო მეფისა, თქუა მეფემან: „ამისთვის თქუიან: | მჭედლო, გამა-
ხუე მახულილი, რათა მსწრაფლ განეწონოს ასოთა შენთა“. | დღეთა
მიწევნულ იყო ვითარ სამეოცისა წლისათა, და რქუა ესრეთ: „უთ-
ხართ მეფესა ხუასროს, პირველად განემზადე ბრძოლად ჩუენდა⁷, და

¹ ჭერამისა AB, ჭერმისა M. ² კამბეჩიანისა M, კამბეჩისა B. ³ ხორნაბუჯი-
სა M, ხორნაბუჯი B. ⁴ დაა A. ⁵ მომოხუცებულთა A. ⁶ წინაშე ვახტანგ მეფისა M,
ვახტანგ მეფისდა B. ⁷ ჩუენდა A, ჩემდა B.

ეგრე შევედ საბერძნეთად, რამეთუ ძალნი რომელნი იქმნნეს ყოველ-
ნი ძალითა ჯუარისათა იქმნნეს. აწ ცხორება ჩუენი იყავნ სასოე-
ბითა ჯუარცმულისათა“. და წარავლინა ქადაგი, რათა დაუტეონ
სოფლები და ქალაქები, რომელი იყო არა ძლიერი¹ და შეივლტო-
დიან კავკასიანთა და კახეთად, რამეთუ კახეთი ტყე² იყო და შეუ-
ვალი მტერისა მიერ. ხოლო დაჩი მეფე და³ დისწული მისი გარდავი-
დეს⁴ კახეთად, და შედგეს ჯევა ლოხათისასა⁵, ქუეყანასა მას კლდი-
თა მოზღუდვილსა. და იყუნეს მის სოფლის კაცნი ცეცხლისა და წყლის
მსახურ, და სავეს იყო ჯევი იგი სიმრავლითა კაცთათა, ვიდრე ნოსამ -
დენ. ხოლო გორგასალისა⁷ ცოლი და შვილნი უჯარმის ჯევისა, და
წინასა ციხესა ქუეშე⁸ დგა, და მის თანა ადარნასე, ჯონბერი⁹, და
მცხეთას დემეტრე, და ნერსე, და¹⁰ ბივრიტიანე¹¹ დაუტევნეს. წ ა -
რ ა ე ლ ი ნ ა მ ო ც ი ქ უ ლ ი და მ ი უ მ ც ნ ო კ ე ი ს ა რ ს ა.

ქ 207 | და მოვიდა ხუასრო მეფე, და შემუსრნა | ქალაქნი კამ-

M 395	ბეჩოანი ¹² , და ჭერამისა ციხე ¹³ . და ვითარცა მოიწივნეს კახეთად,	15
A 225	დაიბანაკეს იორსა ზედა. ხოლო სპანი ვახტანგისნი დადგეს ველსა ზედა გარემოს ციხე-ქალაქისა, სადა რქუიან დარფაკა. და შეიბნეს იორსა ზედა, და სამ დღე იბრძოდეს, და დამცემოდა ორთავე სჭათაგან ურიცხუი. მაშინ ვახტანგ მოუწოდა პეტრე ქათალიკოზსა, და თქუა: „არცალა სარკისა მიცემისათუის გუბრძვანან, არამედ ქრისტეს დატეობისათუის. მე ესე განმიზრახავს, რამეთუ ცხოვრებასა სიკუდილი უმჯობეს არს სახელსა ზედა ქრისტესსა, რათა სასუფეველი გუაქუნდეს აღთქმულთა მისთა, რომელსა იტყუის: «რომელმან წარიწყმიდოს თავი თუისი ჩემთუის, მან პოვოს იგი».	20
	რქუა მას კათალიკოზმან: „გიხილვან საქმენი, რომელნი არავინ ნათესავთა შენთაგანმან იხილნა, შეწვევანანი ქრისტეს-მიერნი; რამეთუ უწყის სიბრძნემან შენმან, ვითარმედ მტერი იგი, გამომცდელი ჩუენი, აცილობს ღმერთსა ჩუენსა, ვითარცა იგი იობის-თუის; რამეთუ ღმერთი მიუშუებს მოძულეებულთა მათ თუისთა წარწყმედად, ხოლო შეეყარებულთა თუისთა განღმერთობად. იყავ შენ ვითარცა გაზრახოს შენ ღმერთმან, დადაცათუ არა მოჰკუდეთ“ ¹⁴ . და ამით სიტყუითა ამხილა, ვითარმედ წყობასა მას არა დარჩეს და რქუა: „არა ხოლო თუ ქართლი მიეცეს განსარყუნელად, არამედ	25
M 396		30
ჭ 208		
A 226		

¹ ძლიერი არა A. ² ტყუე A, ტყუ'ე M. ³ და < A. ⁴ გარდავიდის A.

⁵ ლოპიტისასა M, ლოპატისასა B. ⁶ ნოსარამდე M, ნოსორადმდე B. ⁷ გორგასალი MB. ⁸ წინა ციხესა თუით შედგა MB. ⁹ ჯუნბერ M. ჯუანშერ B. ¹⁰ და< A.

¹¹ ბივრიტიანი B. ბივრიტიან M. ¹² კამბეჩისანი M. ¹³ + და მელის-ციხე MB.

¹⁴ მოჰკუდეთ მოვკუდეთ M, მოვკუდეთ მოვკვდეთ B.

	იელუსალემიცა, რომელ არს მშობელი შვილთა ნათლისათა“. და რქუა [მეფემან]: „დადგე ეკლესიასა შინა რაჟდენ წმიდისასა, რომელ არს პალატა ¹ შინა უჯარმოსასა რომელი ² აღმიშენებია, და ვეჭუ ³ ვითარმედ ყოველნი ქალაქნი გარემოს უჯარმოსა იძლივნენ, რამეთუ მტკიცენი და ძლიერნი ზღუდენი აქა დავსხენით“. და ყო კათალიკოზმან ეგრე. ხოლო ებისკოპოზნი ყოველნი ⁴ წმიდანნი მუნ შეკრბეს. და იყო ლაშქარი ვახტანგისი ორას ორმოცი ათასი ⁵ , ხოლო სპარსთა-შუიდას ორმოცი ათასი ⁶ . და განყო ვახტანგ ლაშქარი მისი სამად, და კლდით კერძო მიავლინა ქუეითი, და ერთ-კერძო მიავლინა პატიახშნი ⁷ და სპასუეტნი; და სადათ სპარსთ მეფე იყო, მუნ თუით მივიდა ვახტანგ, რამეთუ ⁸ ათასითა სპითა ⁹ .	5
M 397	და ამესანი სლოვანსა განცისკრებასა ოდენ დაესხა ვახტანგ სპარსთა ზედა ლაშქა ყოველსა ერსა მისსა: „ყოველი კაცი, რო მელი დარჩეს სიკუდილისაგან, მტერთა ჩუენთაგანისა თავი ანუ კელი არა გამოიტანოს, ჩუენ მიერ მოკუედინ იგი“. და ცისკარი რა აღებოდა, დაესხა და შევლო ვიდრე პალატადმდე მეფისა; და შევიდა კარავსა შინა მეფისასა და მეფე შეესწრა ცხენსა ზედა, და მე მისი ბარტამ მოკლა და მოჰკუეთა თავი მისი. და მუნ შინა სპარსმან ვინმე სცა ისარი მკერდსა ვახტანგისსა, და ¹⁰ იყო ბრძოლა შუა დღედმდე; და სძლო ვახტანგ სპარსთა მათ, და მოკლა მათგანი ვითარ ას ოცდაათი ათასი; და სპათაგან ვახტანგისთა მოკუდა ვითარ ოცდარვა ათასი; და წარმოიღეს ნატყუენავი ცხენი ორი ათასი ¹¹ , და სრულიად ვერ იოტნეს სიმრავლისაგან და აიყარა მუნით სპარსთ მეფე და ჩადგა რუსთავსა. ხოლო დამძიმდა წყლულეზა ვახტანგისი, რამეთუ შეწუულ იყო ისარი ფირტუად. და წარვიდა უჯარმოს, და უბრძანა სპასალართა ქართლისათა, რათა ადგილსავე დგენ.	10
A 227	ცნეს სპარსთა, ვითარმედ დამძიმდა ვახტანგ, მოაჭრეს ტვილისი ქალაქი და არმაზი ქართლი ¹² . ხოლო მცხეთა ვერ დაიპყრეს, გარნა რომელნი ზღუდესა გარ ეგნით იყუნეს, მოაჭრენეს, რომელნი იგი მუხრანით და არაგუსა ხერთვისისა იყო ¹³ . ხოლო ბერძენთ მეფე, სიმამრი ვახტანგისი, მოკუდა, და დაჯდა მე მისი. გამოვიდა სპერად, გამოსვლად ქართლს, და ვითარცა ცნა სიმძიმე	15
		20
M 398		25
ჭ 209		30

¹ რომელ პალატას B, რომელი რაბატას M. ² რომელი < MB. ³ ვევეჭუ A. ⁴ ყოვლნი A. ⁵ ას ორმოცი ათასი B, ორას ორმოცდარვა M (აღრეულია **სჳი** [240.000] და **სჳი** [248]) ⁶ შვიდას ორმოცდა რვა M (აღრეულია **იჳი** [740.000] და **იჳი** [748]) ⁷ პატიახშნი MB, პატიოსანი A. ⁸ რამეთუ A, ვითარ MB. ⁹ ასი ათასითა კაცითა B, < M. ¹⁰ სადა A. ¹¹ ასი ათასი B, ს'ჩ M. ¹² ტფილისი და არმაზი ქალაქი MB. ხერთვისსა B, ხერთუისსა M.

ვახტანგისი¹, დაადგრა კარნუ-ქალაქსა, და მივიდა მუნ ხუასრო. [შეიბნეს ხუასრო]² და კეისარი კარნიფორას³, და დაიჯოცა⁴ ორ-
 თაგანვე სპათა, რომელი იქმნა სისხლის მდინარეს და მის მიერ
 ეწოდა ადგილსა მას კარნიფორა, რეცა სისხლის მუცელი⁵. და ვერ
 A 228 სძლეს |ერთმანერთსა, რამეთუ სპანი ორთანივე დაიჯოცნეს, და შეექვა 5
 ხუასრო გზასა ქართლისასა. ხოლო ვახტანგ შეიტყო სიკუდილი თა-
 ვისა თუისისა, და მოუწოდა კათალიკოზსა და ცოლსა თუისსა და
 ძეთა და ყოველთა წარჩინებულთა, და თქუა: „მე ესერა წარვალ
 წინაშე ღმრთისა ჩემისა, და ვმადლოზ (და) სახელსა მისსა, რომელ-
 მან არა დავაკლო წმიდათა მისთა, აწ გამცნებ თქუენ, რათა მტკი-
 ცედ სდგეთ სარწმუნოებასა ზედა და ეძიებდეთ ქრისტესთუის სი-
 კუდილსა სახელსა მისსა ზედა, რათა წარუვალი დიდება მოიგოთ“.
 M 399 და რქუა ყოველთა წარჩინებულთა: „თქუენ მკუ-
 [ი]დ რნო ქალაქისანო⁶, მოიკსენენით კეთილნი ჩემნი, რა-
 მეთუ პირველად სახლისა ჩემისა მიერ მიიღეთ ნათელი საუკუნო, 15
 და მე ვორციელებრითა დიდებითა გადიდენ თქუენ, ნათესავთა და
 სახ(ე)ლსა ჩუენსა ნუ შეურაცხ-ჰყოფთ, და სიყუარულსა ბრძანებათასა
 ნუ დაუტეობთ“ და რქუა მესა თუისსა დაჩის: „შენ ხარ პირშო
 შვილი ჩემი, და შენდა მიმიცემია გუირგუინი მეფობისა ჩუენისა, და
 ნაწილად ძმათა შენთა მიმიცემია ტასის-კარითგან და წონდითგან 20
 ვიდრე სომხითამდე და საბერძნეთამდე, საზღვარი აფხაზეთისა.
 რომელი⁷ მოცემულ არს ეგრისწყალსა და კლისურასა შუა, იგი
 A 229 თუით ძმათა შენთა დედისა⁸ არს, და იგი აქუნდეს მათ, და იყუ-
 ჰ 210 ნენ შენდა ერისთავად მორჩილებასა ქუეშე ნათესავისა შენისასა“.
 და მოუწოდა ნასარ ერისთავსა წონდისისასა, და არტვაზ ერისთავ-
 25 სა კლარჯეთისასა, და ბივრიტიანსა, ერისთავსა ოძრჯისასა⁹, და მათ
 მიათუალა ცოლი თუისი ელენე და შვილნი მისნი, რომელსა ერ-
 ქუა ლეონ და მირდატ, და შევედრა მათ სამთა ერისთავთა ცრემ-
 M 400 ლი |თა და შეხედვითა¹⁰ ღმრთისათა.
 მაშინ დღე იყო სასჯელი [სა] წარჩინებულთა და ყო-
 ველსა ერსა ზედა, და იტყებდეს ყოველნი და ისხმიდეს ნაცარსა
 თავთა ზედა მათთა, და ინატრიდეს სიკუდილსა თავისა თუისისასა
 და ჯმისაგან ტირილისა და გოდებისა იძრვოდა ქუეყანა, და მორ-
 წმუნე¹¹ ერი ჰნატრიდა მეფესა, რამეთუ ქრისტესთუის მოიკლა ვახ-

¹ ვახტანგისი A, გორგასლისა M, გორგასლისა B. ² < A ex homioite-
 leuto. ³ კარნიფორას A. ⁴ დაიყოცა A. ⁵ სისხლის მოცუალი M, სისხლსა. ცხენი
 მუცლით აპობდა სისხლსა B. ⁶ ქართლისანო MB. ⁷ რამეთუ A. ⁸ ძმათა შენთა
 და დედისა (+-მათისა B) MB. ⁹ ორძქისასა A. ¹⁰ შეხედვებითა MB. ¹¹ მორმუნე A.

ტანგ. და დაეფლა მცხეთას საკათალიკოზოსა სუეტსა თანა, რომელ-
 ჰ 213 სა შინა არს ღმრთივ-აღმართებულისა სუეტისაგან | დაჰყოებით.
 და დაჯდა მეფედ ძე მისი დაჩი საყდარსა მამისა თუისისასა.
 ხოლო ცოლი და ორნი ძენი ვახტანგისნი წარიყვანნეს სამთა
 ერისთავთა, დაიპყრეს დასავლეთი ქართლისა, რომელი მისცა ვახ-
 5 ტანგ. და დასხდეს წონდას ქალაქსა, და ზაფხულის და ზამთრის
 იყუნინ ოძრჯეს¹, და არა ეწოდა მათ მეფედ, არამედ ერისთავთა
 მთავრად, და იყუნენ მორჩილებასა ძმისა მათისა დაჩი მეფისასა.

A 230	ამან დაჩი მეფემანი წყო (შენებად) შემდგომად სიკუდილისა ვახტანგისა შენებად ქართლისა, რამეთუ მოიჭრებულ იყუნეს ყოველნი კეცი ქართლისანი, თუნიერ კახეთისა და	10
M 401	კლარჯეთისა და ეგრისისა, და გიანასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი; დავითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შე(ე)ქმნა სახლად სამეფოდ. და მოკუდა პეტრე კათალიკოზი და დაჯდა სამოელ. და მეფემან მითულა მას მცხეთა რამეთუ ეგრე ებრძანა მეფესა ვახტანგს. ამანვე მეფემან დაჩი დაჰადიჟა ² მთეულთა კახეთისათა, რათა აღიარონ ქრისტე. ხოლო მათ არა ინებეს, და განდგეს ყოველნი ნოპატელნი ³ .	15
ქ 214	ხოლო ორთამათგან(თა) მეთავახტანგის[თა], ნაშობთა ბერძნისა ცოლისათა, მოკუდა რომელსა ერქუა ლეონ, და დარჩა მირდატ ⁴ . ამას მირდატს ⁵ ევაჟრა ძმა მისი დაჩი, მეფემან გაუცვალა ქუეყანა ⁶ , აღილო მირდატისაგან ეგრის-წყალსა და კლიქურასა შუა მირდატისა დედული, საზღვარი საბერძნეთისა, და მისცა ნაცულად ჯავახეთი ფარვანითგან მტკურამდე ⁷ , ტასის-კართგან ვიდრე სპერამდე: ერისთაობდა მუნ, და იყო მორჩილ ძმისა თუისისა, დაჩი მეფისა. ამან აღაშენა ჯავახეთს ეკლესია წყაროსთავისა. და მოკუდა დაჩი თორმეტისა წლისა ⁸ დაჯდა მე მისი ბაკურ, და მოკუდა ბაკურ ცამეტისა წლისა ⁹ . და დაჯდა მე მისი მეფედ ფარსმან.	20
A 231	და მოკუდა კათალიკოზი სამოელ, და დაჯდა კათალიკოზად თავფეჩაგ. და ვახტანგისითგან. ესე მეფენი მშუილობით იყუნეს და შვილნი მირდატისნი მონებდეს შვილთა დაჩისთა.	30
M 402	ამისა ფარსმანის მეფობასამოვიდეს სპარსნი. მოაკრეს ქართლი და რანი ¹⁰ , ხოლო ფარსმან, მეფემან ქართველთამან, ითხოვა სპარსთ მეფისაგან, რათა არა მოაოჯრნეს ეკლესიანი, და იპყრას ქართლი სჯულსა ზედა ქრისტესსა, რამეთუ მას	

¹ ორბჯეს A. ² დაჰპატიჟა M, დაიპატიჟა B. ³ ნოპატელნი M, ნოპატელნი B. ⁴ მიდრატ A. ⁵ მირდატ A. ⁶ ქუენა A. ⁷ და დაიპყრა მირდატ, ძემან ვახტანგისმან ფანავრითგან (ფარავნით B) და MB. ⁸ მოკვდა დაჩი მეფე M. იმეფა დაჩი თორმეტ წელ, და მოკუდა დაჩი მეფე B. ⁹ მოკუდა ბაკურ M, და იმეფა ათცამეტ წელ და მოკუდა ბაკურ B. ¹⁰ რანი < B.

ქ 215	ჟამსა ბერძენნი უცალო იყუნეს: დასავლით მტერნი აღდგომილ იყუნეს და ვერ შემძლებელ იყუნეს შეწევწჳდ ქართველთა და წინააღდგომად სპარსთა. მაშინ სპარსთ მეფემან ისმინა ვედრება მისი და დაიცვნა ეკლესიანი; ხოლო ფარსმან დაუწერა მორჩილება და მსახურება, და წარვიდა სპარსთ მეფე ¹ მიერთგან განიყუნეს ნათესავნი ვახტანგ მეფისანი: და დაჩისანი მორჩილობდეს სპარსთა, ხოლო შვილნი მირდატისნი დაადგრეს მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა. მოკუდა ფარსმან თოთხმეტისა წლისა ² და დაჯდა მეფედ ძმისწული მისი, რომელსა ერქუა ფარსმანვე, და იყო იგი მორწმუნე ვითარცა ³ მამის ძმა მისი, და მატა ყოველთა ეკლესიათა შემკობა. მოკუდა კათალიკოზი ჩერმაგ, და ამან ფარსმან მეფემან დასუა საბა. აქათგან არღარა მოიყვანებდეს კათალიკოზსა საბერძნეთით, არამედ ქართველნი დასხდებოდეს, წარჩინებულთა ნათესავნი და მოკუდა კათალიკოზი საბა, და მანვე მეფემან დასუა ვალეთი ⁴ .	5
M 403	მისვე ფარსმანის-ზე მოვიდა იოვანე შუამდინარით, რომელსა ეწოდა ზედაზადნელი, განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულისა, მასენებელი ეკლესიათა, რომელმან ქმნა ნიშები და სასწაულები მრავალი, მან და მოწაფეთა მისთა, რომელმან განაკურენის ყოველნი ქართველნი; დაიწერა ცხორება და სასწაულნი მათნი, დაისხნეს ეკლესიათა შინა ქართლისათა.	10
ქ 216	და მეფობითგან მირიან მეფისა, ვიდრე მეფობადმდე მეორისა ფარსმანისა, გარდაჰდა წელი ორასი, და მეფენი გარდაიცვალნეს თორმეტნი ⁵ , და ვახტანგისითგან ⁶ კათალიკოზნი გარდაიცვალნეს რვანი, და მოკუდა ფარსმან.	15
M 404	დაჯდა მეფე მე მისი ბაკურ. ესე იყო მორწმუნე და მაშენებელი ეკლესიათა; ამან განამრავლნა ⁷ ეკლესიანი და მღდელნი	25
A 233	სამეფოსა შინა მისსა და განწმიდა ქართლი ყოვლისა უსჯულოე-	

ჰ 229 ბისაგან. და მოკუდა კათალიკოზი ელათი⁸, და მან მეფემან დასუა
 კათალიკოზი მაკარი. ამას ჟამსა მეფობდა სპარსეთს, რომელსა ერ- 30
 ქუა ურმიზდ⁹. და მასვე ჟამსა იყო სომხითს კაცი ერთი, გული¹⁰ მთა-
 ვართა, სახელით ვასქენ. და ესუა მას ცოლი, ასული მთავართა,
 რომელსა ერქუა შუშანიკ, შვილი ვარდანისი. ხოლო ამა ვასქენს
 ეუფლა ეშმაკი და განიზრახა მიქცევა ცეცხლის-მსახურება, წარ-
 ვიდა წინაშე სპარსთ მეფისა, დაუტევა სჯული ქრისტესი, და იქმნა
 ცეცხლის-მსახურ. ხოლო სპარსთ მეფემან წარმოგზავნა იგი ნიჭითა 35

¹ მეფე A. ² მოკვდა ფარსმან M, იმეფა ფარსმან თოთხმეტ წელ, და მოკუდა
 ფარსმან B. ³ ვითარცა < A 4 ველათი M. ევლაიოზ (ევლავიოს) B. ⁵ თოთხმეტი B,
 ი'დ M. ⁶ ვახტანგისთან A. ⁷ განმრავლნა AM. ⁸ ვლათი M. ევლავიოზ B.
⁹ უმიზდ A. ¹⁰ შვილი MB.

დიდითა ერისთავად რანისა. ვითარ¹ მოვიდა და ცნა ცოლმან
 მისმან შუშანიკ ქმრისა მისისაგნით დატეობა სჯულისა, არღარა
 ერჩდა ცოლებად², დაივიწყა სიყუარული ქმრისა თუისისა, ყოველი-
 თა გულითა შეუდგა ქრისტესა და აღასრულებდა მცნებათა მისთა. 5
 მ ა შ ი ნ ვ ა ს ქ ე ნ შ ე უ დ გ ა მ რ ა ვ ა ლ - ლ ო ნ ე დ, პირველად
 ლიქნითა და ვედრებითა და ნიჭის მიცემითა, და შემდგომად შე-
 აგდო | სატანჯველთა შინა დიდთა, რომელ სიგრძისაგან ვერ დავ-
 წერენ ღუაწლნი წმიდისა შუშანიკისნი, და მოკლა იგი ქმარმან მის-
 მან ვასქენ, ერისთავმან რანისამან მაშინ ბაკურ. მეფემან ქართ-
 ველთამან, მოუწოდა ყოველთა ერისთავთა, და შემოვირბნა ლაშქარ- 10
 ნი ფარულად, და წარემართა ვასქენს ზედა. ხოლო ვასქენ ველსა
 გარე დგა, კიდესა მტკუარისასა, სადა მიერთვის მტკუარსა მდინარე
 ანაკურტისა, დაესხა და შეიპყრა ვასქენ. დაჰრეს წურვილად და
 ასონი მისნი მიჰკიდნეს ხეთა; ხოლო³ გუამი წმიდისა შუშანიკისი
 წარმოიდეს დიდითა პატივითა, და დაფლეს ცორტავს. ამან ბაკურ 15
 მეფემან წარგზავნა მოციქული წინაშე სპარსთ მეფისა. აუწყა ესე
 ყოველი, და ითხოვა მისგან შენდობა. მაშინ მეფემან განიზრახა
 გონებასა თუისსა და თქუთ „უკეთუ შევრისხნე ქართველთა, განერ-
 თნენ ბერძენთა იგინი“. და შენდობა აღირჩია: გამოგზავნა მოცი- 20
 ქული ბაკურისი პასუხითა კეთილითა, და ყოველი გმობა და ბრა-
 ლობა ეასქენ მოკლულისა უბრძანა; ამართლა ბაკურ სიკუდილსა
 მისსა, და წარგზავნა რანს და მოვაკანს სხილა ერისთავთა, რომელსა
 ერქუა დარელ⁴. და უბრძანა, რათა კეთილად მეგობრობდეს ქართ-
 ველთა ზედა.

ჰ 230
 M 406
 A 235

და მოკუდა ანკათალიკოზი მაკარი], და მანვე მეფე- 25
 მან დასუა სუიომონ კათალიკოზად. და მოკუდა ბაკურ და დარჩეს
 შვილნი მისნი წურილნი, და ვერ იპყრობდეს მეფობასა. მაშინ მე-
 ფემან სპარსთამან ურმიზდ მისცა ძესა თუისსა რანი და მოვაკანი,
 რომელსა ერქუა ქასრე ამბარვეზი. მოვიდა და დაჯდა ბარდავს, და
 უწყო ზრახვად ქართველთა ერისთავთან, აღუთქუა კეთილი დიდი, 30
 და დაუწერა საერისთოთა⁷ მამული⁸ ლიქნითა. და გააგდეს ერის-
 თავთა⁹ და თუის-თუისად ხარკსა მისცემდეს ქასრე ამბარვეზსა. და
 შვილნი ბაკურისნი დარჩეს მთელეთს კახეთისასა, და ნათესავნი
 მირდატისნი, ვახტანგის ძისანი, დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთი-

¹ ვითარმედ A. ² ცოლად MB. ³ ხოულო A. ⁴ დარელ AM. დარიელ B.
⁵ მოაკუდა A. ⁶ ერისთავთა ქართლისათა MB. ⁷ ერისთავთა M, საერისთაოთა
 მათა B. ⁸ მამულები შვილითი შვილად (შვილამდ M) და ესრეთ წარიბირ--
 ნა MB. ⁹ განდგეს ერისთავნი MB.

სათა. სხუა ყოველი ქართლი, სომხითი და ასფურანგი¹, დაიპყრეს
 სპარსთა და ბრძოდეს ბერძენთა.
 შე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა მ ც ი რ ე დ თ ა წ ე ლ თ ა ი ქ მ ნ ე ს

M 407 ჟ 236	შ ფ ო თ ნ ი დ ი დ ნ ი სპარსთა შინა, რამეთუ შემოვიდა თურქთა მეფე სპარსეთს ² შინა; მოვიდეს ბერძენნი, და ეწყუნეს სპარსთა შუამდინარეს, და შევიდეს სპარსეთს; იწყეს ტყუენვად სპარსეთისა. მაშინ ქასრე ამბარეზმან დაუტევა რანი, ქართლი, და წარვიდა შუელად მამისა თუისისა, ესრეთ რა უცალო იქმნნეს სპარსნი, შვითქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუემონი, წარგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა, და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა: რათა იყუნენ ერისთავად თუის-თუისად საერისთაოსა შეუცვალებულად. მაშინ კეისარმან აღასრულა თხოვა მათ.	5
	და მოსცა მძისწული მირდატისი, ვახტანგისძისა, ბერძენთა მეფისა ასული ³ , რომელსა ერქუა გუარამ, რომელი მთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს.	15
	ამას გუარამს მოსცა კეისარმან კულაპარატობა, და წარმოგზავნა მცხეთას.	
	მოკუდა კათალიკოზი სუიმონ და დაჯდა სამოელ.	
A 237 M 408	და შვილნი ბაკურ მეფისანი, ნათესავნი დაჩისანი, ვახტანგისძისანი, რომლისადა მიეცა მეფობა ვახტანგ მეფესა, იგინი დარჩეს კახეთს. დაიპყრეს კახეთი და ერეთი იორითგან, და დასხდეს უჯარმოს, და იყუნეს მორჩილებასა კულაპარატისსა, მაშინ წარმოსცა კეისარმან განძი დიდი გუარამ კულაპარატისა თანა, და უბრძანა, რათა მით გამოიყვანნეს ჩრდილოთ ლაშქარნი და შეაერთნეს თანა სპანი ქართველთანი, და შეგზავნნეს სპარსეთს. ხოლო გუარამ ყო ⁴ ეგრე: გამოიყვანნა ოვსნი, დურძუკნი და დიდონი, წარუძღუანნა წინა ერისთავნი ქართლისანი. შევიდეს არდაბადაგანს, დაუწყეს ტყუენვად. და ესევეთარნი ჭირნი და უცალოებანი მოიწივნეს სპარსთა ზედა.	20 25 30
	მაშინ გამოჩნდა სპარსეთს კაცი ერთი, რომელსა ერქუა ბარამ ჩუბინი. ესე ეწყო სპარსეთს თურქთა შემოსრულთა, ვითარცა წერილ არს განცხადებულად ცხორებასა სპარსთასა, მოკლა თურქთ მეფე და აოტა ბანაკი მათი. ხოლო სპანი იგი ბერძენთანი, რომელნი შესრულ იყუნეს სპარსეთს, შეიქცეს და	35

¹ ასფურაგნი M, ასფურაგანი B. ² სარსეთს A. ³ და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძენისა ცოლისა MB. ⁴ იყო A.

A 238 M 409 ჟ 235	წარვიდეს შინა, და ჩრდილონი ¹ იგი, კულაპარატისა შეგზავნილნი, იგინიცა წარმოვიდეს შინა; რამეთუ ვინათგან მოიცაღეს სპარსთა თურქთაგან, შეეშინდეს, და დაიცვა შიში და ძრწოლა ქართველთა სპარსთაგან ² . და ამან გუარამ კულაპარატმან ³ იწყო ციხეთა და ქალაქთა მაგრებად. და კულადაცა წყალობა ⁴ ყო ღმერთმან ქრისტიანეთა ზედა; და სხუა შუღლი და ვარდა სპარსეთს: რამეთუ იგივე ბარამ ჩუბინი გაადგა სპარსთ მეფესა და დასწუნა თუალნი ურმიზ[დ] მეფესა, ცოლის ძმათა მისთა ⁵ , და იწყეს ბრძოლად ჩუბინმან და ქასრე. იოტა ქასრე ჩუბინისაგან, და წარვიდა საბერძენთს და კეისარმან მავრიკ მოსცა ასული თუისი ცოლად ქასრეს, და მოსცა სპამისი და წარმოგზავნა ჩუბინსა ზედა. იოტა ჩუბინი სპარსეთით, და ქასრემან დაიპყრან სპარსეთი.	5
	მაშინ მავრიკ კეისარმან იურვ ⁷ ქართველთათუის ქასრეს თანა და რქუა: „ვინათგან დაუტეობიათ ⁸ ქართველთა კერპთა მსახურება, მუნითგან მორჩილნია ბერძენთანი“; რამეთუ ჟამსა შინა მძლავრებისაგან თქუენისა იქმნნეს ქართლი განრყუნილ, თუ არა სამართალი თქუენი არა არს ქართლსა ზედა. აწ ბრძანებითა ღმერთისათა, ვინათგან სრულსა სიყუარულსა ზედა ვართ მე და შენ, ქართლი ჩუენ შორის იყავნ თავისუფალ: მე ვარ მწე და მოურავი ქართველთა და ყოველთა ქრისტიანეთა“.	15 20
A 239	მაშინ ერჩდა სპარსთ მეფე ეკეისარსა, და განთავისუფლდეს ქართველნი; და ესე გუარამ კულაპარატი დადგა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა. იყო კაცი მაშენებელი ეკლესიათა და მორწმუნე, ამან იწყო ეკლესია ჯუარის პატიოსნისა, და	

M 410 აქამომდე¹⁰ ჯუარი ველსა ზედა იყო, და ქმნა ეკლესია წელთამდე 25
 ოდენ. და მეფობდა კეთილად და უშფოთველად; არამედ ერისთავ-
 ნი ქართლისანი ვერ სცვალნა საერისთოთაგან¹¹, რამეთუ სპარსთა
 მეფისაგან და ბერძენთა მეფისაგან ჰქონდეს სიგელნი მკუიდრობისა-
 თუის საერისთოთა მათთა, ა რ ა მ ე დ იყუნეს მორჩილებასა გუარამ
 კულაპარატისასა. 30
 და მოკუდა კათალიკოზი სამოელ და დასუეს სამოელვე.
 ამანვე გუარამ კულაპარატმან განაახლა საფუძველი ტფილი-
 სისა სიონისა, რამეთუ ნათესავნი მირიან მორწმუნისა მეფისანი
 ყოველთა ეკლესიათა მაშენებელნი იყუნეს.

¹ და ჩრდილელნი M, და დარჩომილნი B. ² სპარსთგან A. ³ კულაპარტმან A.
⁴ წყოზა A. ⁵ ურმიზადს მეფის ცოლის ძმათა M, ურმიზდს მეფესა და ცოლის
 ძმათა მისთა B. ⁶ ქასრე და დაიპყრა A, და ქასრემ ამბარვეზმან დაიპყრა B, < M.
⁷ იუვრცხა A. ⁸ დაუტეობ M, დაუტეობიად B. ⁹ ბერძენნი A. ¹⁰ აქამომდა A.
¹¹ საერისთომან A, საერისთავოთგან M, საერისთვოთაგან B.

და მოკუდა გუარამ კულაპარატი, და დაჯდა მე მისი სტეფა-
 ნოზ¹; | მეფობისა სახელი ვერ იკადრა სპარსთა და ბერძენთა შიშისა-
 გან, არამედ ერისთავთა მთავრად ხადოდეს. და მოკუდა სამოელ
 კათალიკოზი, და ამან სტეფანოს დასუა ბართლომე კათალიკოზად²
 ე ს ე ს ტ ე ფ ა ნ ო ზ ი ყ ო უ რ წ მ უ ნ ო დ ა უ შ ი შ ი, არა მსახურა 5
 ღმერთსა, არა მატა სჯულსა და ეკლესიათა.
 და ამა-ზე იქმნა შფოთი საბერძნეთს, რამეთუ მავრიკ კეისარსა
 M 411 განაღდა ფუქას მწედარი, და მოკლა მავრიკ კეისარი და შვილნი 10
 მისნი, და დაიპყრა საბერძნეთი ფუკა მწედარმან. მაშინ სიძემან კეი-
 სრისამან, სპარსთ მეფემან ქასრე, იწყო ძღუნად და³ ძენად სის-
 ხლსა სიმამრის და ცოლის ძმათა მისთასა, შესულად და ტყუენვად
 საბერძნეთისა. განძლიერდა ბერძენთა ზედა, და ვერ წინააღუდგა
 ფუკას კეისარი. ხოლო სტეფანოზ, მთავარი ქართლისა, შეუშინდა
 სპარსთ მეფესა და განუდგა ბერძენთა და მიექცა სპარსთა.
 მ ა ს ჟ ა მ ს ა ა მ ა ნ ვ ე მ ე ფ ე მ ა ნ ქ ა ს რ ე წ ა რ მ ო ტ ყ უ ე ნ ა 15
 ი ე ლ უ ს ა ლ ი მ ი დ ა წ ა რ ი ყ ვ ა ნ ა ძ ე ლ ი ც ხ ო რ ე ბ ის ა; და შემდგო-
 მად ამისსა აღიღო ღმერთმან ჯელი წყალობისა ქასრესგან, და შე-
 A 241 იპყრა ძემან თუისმან, და შესუა საპყრობილესა, და მოკუდა სენითა 20
 ბოროტითა. ხოლო ამა სტეფანოზის-ზე მცხეთას მოაკლდებოდა და
 ტფილისი განძლიერდებოდა, არმაზი აღოჭრდებოდა და კალა აშენ-
 დებოდა⁴. ხოლო ძმა სტეფანოზისი, სახელით დემეტრე, აშენებდა
 ეკლესიასა ჯუარისა პატიოსნისასა; რამეთუ სენიგა იყო მის თანა
 ბოროტი, და ვერ შემძლებელ იყო განშორებად კარსა ეკლესიისასა.
 ჰ 238 და სტეფანოზ მთავრობდა ყოველსა ქართლსა ზედა, დაჯდა იგი 25
 M 412 ტფილისს⁵, და მორჩილობდა იგი სპარსთა. ხოლო შემდგომად
 ამისსა რაოდენთამე წელიწადთა გამოჩნდა საბერძნეთს კაცი ერთი,
 თუისი მავრიკ კეისრისა, სახელით ერაკლე. ამან მოკლა ფუკა კეი-
 სარი და დაიპყრა საბერძნეთი, განძლიერდა იგი და მოიყვანნა და-
 სავლეთით თურქნი, და შეიკრიბნა სპანინ ურიცხუნი, და წარემართა
 სპარსეთად ძიებად ძელისა ცხოველისა. მოვიდა პირველად ქართლს. 30
 და ამან სტეფანოზ განდგომა არა ინება სპარსთა, განამაგრნა ცი-
 ხე-ქალაქნი და დადგა ტფილისს⁵.
 მ ო ვ ი დ ა ე რ ა კ ლ ე მ ე ფ ე დ ა მ ო დ გ ა ტ ფ ი ლ ი ს ს ა. ხ ო-

¹ +ხოლო ამან სათმანოზ B. ² კათალიკოზად კათალიკოზად A. ³ ძღუ-
 ნად და<MB. ⁴ მცხეთას მოაკლდებოდა და (კულა აღშენდებოდა) ტფილისი (და)
 განძლიერდებოდა, და არმაზი აღთხელდებოდა. კულა აღშენ[დ]ებოდა M, მცხეთას
 მოაკლ[დ]ებოდა და კალა აღშენდებოდა, ტფილისი განძლიერდებოდა და არ-
 მაზი აღთხელდებოდა B. ⁵ ტფილის A. ⁶ სპანი < A.
 10. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

- ლო სტეფანოზ იყო ქუელი მკვდარი და შემმართველი, დღეთა ყოველთა გამოვიდის¹ | კართა ქალაქისათა, და ებრძოდის ბერ-მენთა. მაშინ უკუე მას წყობასა², შინა ჩამოაგდეს სტეფანოზ³, და მოკლეს; და დაიპყრა კეისარმა[ნ] ტფილისი. ხოლო ციხესა კალასასა დარჩეს კაცი, და არა მიერთნეს მეფესა; ციხით გამოღმართ ციხისთავმან აგინა მეფესა და რქუა: „ვაცის წუერნი გასხენ, ვაც-
 M 413 ზოტისა კისერი გათქს“ მაშინ ბრძანა მეფემან: „დაღაცათუ კაც-
 ჭ 239 მან ამან ხას|რობით მრქუა მე ვაც-ბოტობა⁴, არა არს ცუდ სიტყუა მისი“. და მოიღო წიგნი დანიელ, და პოვა მას შინა წერილი ესრეთ: „გამოვიდეს ვაცი დასავალით, და შემუსრნეს რქანი ვერ-
 10 მი[სა აღმოსავლი]სანი. მაშინ განიხარა კეისარმან და დაიდასტურა, რამეთუ ყოველი განემარჯუებოდა. მაშინ კეისარმან მოუწოდა ძესა ბაკურისსა, ქართველთა მეფისასა, ნათესავსა დანისასა, ვახტანგის ძისასა, რომელი ერისთაობდა კახეთს, რომელსა ერქუა ადარნასე, და მისცა ტფილისი და მთავრობდა ქართლს⁵, დაუტევა მის თანა
 15 ერისთავი, რომელსა ერქუა ჯიბღა⁶, და უბრძანა ბრძოლა კალისა. და თუით | წარემართა მეფე.
 ჭ 240 შ ე მ დ გ ო მ ა დ მ ც ი რ ე დ თ ა დ ღ ე თ ა წ ა რ ი ღ ე ს კ ა ლ ა
 A 243 |და შეიპყრეს ციხისთავი იგი. ამან ერისთავმან პირველად⁷ პირი დრაჰკნითა⁸ აღუვსო და რომელ სიტყუითა შენითა კეისარმან განი-
 20 ხაროს⁹. და შემდგომად ამისსა ტყავი გაჰკადა და კეისარსა უკანა მისწია გარდაბანს: კადრებისათუის მეფისა უყო ესე. და ესევითა რითა სიკუდილითა წარეგნეს სტეფანოზ და მსახურნი მისნი. ამის თუის უყო ესე ღმერთმან მთავარსა მას სტეფანოზს¹⁰, რამეთუ¹¹
 M 414 არა მადლობითა¹² ღმრთისათა ცხოვნდებო | და: მორწმუნეთა ემტე-
 25 რებოდა და ურწმუნოთა მოყურობდა.
 | მ ა შ ი ნ კ უ ა ლ ა დ წ ა რ ი ღ ე ს ბ ე რ ძ ე ნ თ ა] საზღვარი ქარ-
 ჭ 241 თლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღუის პირი¹³. და შვილნი სტეფანოზისნი დარჩეს კლდეთა შინა კლარჯეთისათა, ხოლო ყოველი ქართლი დაიპყრა ადარნასე¹⁴, ბაკურის ძემან, მთავრობით, და მეფის სახელი ვერცა მან იპყრა¹⁵. და ერისთავნი იგი თუისთუისსა საერის-
 30 თოსა ზედა შეუცვალებელად მორჩილობდეს ადარნასე მთავარსა.

¹ გამოვიდის გამოვიდის A. ² წყობასა MB, წელიწადსა A. ³ სტეფანოზ A. ⁴ ვაც-ბოროტობა AM. ⁵ და მთავრობა ქართლისა MB. ⁶ ჯიბღა A, ჯიბღა MB. ⁷ პირვალად A. ⁸ დრაჰკნითა < A. ⁹ რომელ კეისარმან სიტყუითა მისითა განი-
 ხარა M, რომელ სიტყუითა მისითა კეისარმან განიხარა, რომელი თქვა სადიდებე-
 ლი მეფისა ერაკლესი B. ¹⁰ სტეფანოზ A. ¹¹ რამეთუ < A. ¹² მინდობითა MB.
¹³ ბირი A. ¹⁴ ქარდთლირნასე A. ¹⁵ იკადრა MB.

- ჭ 242 | ხოლო ერაკლე შევიდა¹ სპარსეთად, და მოკლა ხუასრო მეფე, და წა-
 რილო ბაღდადი, და წარმოიყვანა ძელი ცხოვრებისა, უკუმოიარა გზა
 A 244 ქართლისავე, მეშუიღესა წელსა რათგან ჩაველო. | და ეკლესია ჯუარის
 პატისონისა და სიონი ტფილისისა გაესრულნეს ადარნასე ქართლისა
 ჭ 243 მთავარსა. მაშინ ერაკლე |მეფემან წაასხნა მანგლისით და ერუშეთით
 5 ფიცარნი და შამშქუალნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი, რომელნი მოცემულ იყუნეს კოსტანტინესგან მირიანისდა.
 შ ე წ უ ხ ნ ა ა დ ა რ ნ ა ს ე ², ქ ა რ თ ვ ე ლ თ მ თ ა ვ ა რ ი, დ ა
 M 415 ე ვ ე დ რ ე ბ ო დ ა კ ე ი ს ა რ ს ა, რათა არა წარიხუნეს ნიჭნი იგი
 10 ღმრთისა-მიერნი. არა ისმინა კეისარმან ვედრება მისი და წა-
 რიხუნა.
 ხოლო ამის ადარნასეს-ძემ გარდაიცვალნეს სამნი კათალიკოზ-
 ნი: იოვანე, ბაბილა და თაზორ. მოკუდა ადარნასე, დაღა³ მის
 წილ ძე მისი სტეფანოზ. ესე სტეფანოზ იყო უმეტეს ყოველთა
 ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნე და განმწმედელი სჯუ-
 15 ლისა, მაშენებელი ეკლესიათა, და მან მოადგნა ზღუდენი ეკლესია-

თა ჯუარისა პატიოსნისათა, და აღაშენნა დარბაზნი, და დაუწერა კრება⁴ ყოველთა პარასკევთა, და მუნ შეკრიბნა ყოველნი ებისკოპოზნი და მღდელნი მის ადგილისანი კათალიკოზის თანა, წინაშე პატიოსნისა ჯუარისა; ადიდონ პარასკევი⁵. ხოლო საკათალიკოზოსა არიან კრებანი ყოველთა ხუთშაბათსა⁶, და ადიდიან წმიდა სიონი, ვითარცა დიდსა ხუთშაბათსა, საიდუმლოსა ჳორცსა და სისხლსა ქრისტესსა. ხოლო მცხეთას საეპისკოპოზოსა არიან⁷ ყოველთა სამშაბათთა⁸ კრება და კსენება პირველ-მოწამისა⁹ სტეფანესი და ყოველთა მოწამეთა, და დიდისამის განძლიერებისა სპარსთასა, რომელ წამებულ იყუნეს აბიზოს [ნ]ეკრესელ ებისკოპოზი, რამეთუ მოაქცივნა უმრავლესნი მთელნი არაგვისა აღმოსავალით. ხოლო პატიოსანი გუამი მისი დადვეს მცხეთას, საეპისკოპოზოსა, სამარხავსა ებისკოპოზთასა. და დღესასწაულსა უფროს ყოველთა დღესასწაულთასა შეკრებიან და [ა]დიდებდიან ღმერთსა. მათ ჟამთა გამოჩენილ იყო მომად¹⁰, ნათესავი ისმაელისი, მოძღუარი სარკინოზთა სჯულისა, და ყოველი არაბია და იამანეთი¹¹ დაიპყრა, და მოკუდა იგი. დადგა მის წილ აბოზიქარ, და შევიდა სპარსეთს. რამეთუ ვინათგან შესრულ იყო ერაკლე მეფე სპარსეთს

¹ შევიდა შევიდა A. ² ადარნასა A. ³ დაადგა A, და დადგა M, და დაჯდა B. ⁴ კრება < A. ⁵ + ვითარცა დიდი პარასკევი MB. ⁶ ხუთშაბათთა MB. ⁷ არნ B. ⁸ შაბათთა B. ⁹ მირველ-მოწამისა A. ¹⁰ მო'ამად M, მაჰმედ B. ¹¹ იამანიათე A, იმანეთი M.

A 246 და განერყუნა სპარსეთი, არავინ იყო წინააღმდეგომ¹ სპარსეთს. ამან აბიზიქარ აგარიან[მან] დაიპყრა | სპარსეთი, შევიდა ბაღდადს, მძლავრობით დაუტეობია² უმრავლესთა სპარსთა ცეცხლის-მსახურება, და მოაქცივნა სარკინოზად. და მოკუდა იგი, და დადგა ომარ, და განძლიერდა უმეტეს იგი. უთხრეს მეფესა ერაკლეს, ვითარ შემოვალნ³ აგარიანნი შაშად და ჯაზირეთად, რომელ არს შუამდინარე. და გამოვიდა ერაკლე ფილისტიმად, რათა ეწყოს მუნ.

ჳ 245 ხოლო იყო მონაზონი, კაცი ღმრთისა, და მან რქუა მეფესა: „ივლ-
M 417 ტოდე, რამეთუ | უფალმან მისცა აღმოსავლეთი და სამხრეთი⁴ სარკინოზთა, რომელ არს სარას მა[ლ]ლთა⁵. და მონაზონისა მის სიტყუითა⁶ ესე უთხრეს ერაკლე მეფესა ვარსკულავთ-მრაცხველთა⁷ და სრულთა მისანთა.

აღაშენა ერაკლე სუეტი და მასზედა დაწერ:
„მშუი დოზა, მშუამდინარეო და ტფილისო⁸, ვიდრემდის წარვდენ შუიდნი შუიდეულნი“. შუიდეულისათუის ესრეთ პოვეს ჟამი განსაზღვრებული⁹ ფილასოფოსთა რმისტორმან იჯინტონის¹⁰ წიგნთა შინა¹¹, რომელ არს ორმოცდაათი¹² წელი. ხოლო მონადის გამოჩინებადმდე¹³ გარდასრულ იყუნეს წელი ცხრაას¹⁴ ოცდაშუიდნი. მაშინ ყოველნი | ნათესავნი ბერძენთანი ჳვლმიდეს ქუეყანათა შინა განძსა, რათა რაჟამს გამოვიდენ, პოვენენ განძნი იგი და არღარა ნახონ ჳირი იგი წაღებასა და კუალად გამოღებასა.

და აღმოვლო ერაკლე კეისარმან გზა რანისა და მეორედ შემოვიდა ქართლად. და რქუა ნათესავსა სპარსთასა¹⁵, რომელნი შემოლტოლოვილ იყუნეს სარკინოზთაგან, უკეთუ: „უწყით, ვითარმედ დასრულ დამეფობა თქუენი, და უტევეთ ჩრდილო და შემ[ოვ]ედით იუენთანა¹⁶“. და მათ დაუტევეს ქუეყანა ესე, და დაფლნ | ეს განძნი მათნი; რომელნიმე წარჳყვეს, და რომელნიმე დადგეს, და შეიქმნეს |¹⁶ ყოვლისა საგანძურისა გუჯარნი. და რა გუჯარი დაწერეს, აღწერეს ნათესავი თუისი, რათა, ოდეს გამოვიდეს ბერძენნი, მით გუჯრითა მოიძივნენ ნათესავნი მათნი და თვითოეულად განუყონ ქუეყანა და განძი.

| ხოლო სტეფანოზს ესხნეს ორნი ძენი, არჩილ და მიჳრ. და განუყო ყოველი ხუასტაგი სამეფოსა მისისა, საგანძური ოქროსა

¹ წინააღმდეგომ A. ² დაატვევებინა M, დაატეობინა B. ³ შემოვლეს M, შემოვლენ B. ⁴ სამხროა A. ⁵ რომელ არს თარგმანი სარას ძალითა M, რომელ არს თარგმანი მისი სარას ძალი B. ⁶ სიტყუათა A. ⁷ ვარსკულავთა-მრიცხველ-თა MB. ⁸ ფლისტიმო M, ფილისტიმო B. ⁹ არანერვიული A. ¹⁰ ჰრიმის ტროს-ამან (ტროსშან B) იჯინტონის MB, ¹¹ + სა კინოზათათუს M, რომელ არს სარ-კინოზათათუს B. ¹¹ ომოცდაათი. ¹³ + ალექსანდრეს წელთაგან M, ალექსანდრესი-თაგან B. ¹⁴ ცხრას < A. ¹⁵ სპართსასა A. ¹⁶ შეიტანნეს MB.

- ჭ 248 და ვეცხლისა, თულათა | პატოსანთა: და ნახევარი წარიღო ქუეყა-
 A 248 ნასა ეგრისასა, და წარიყვანა მიჰრ¹, ძე თუისი პირმშო; და ნახევა-
 რი საქონელისა თუისისა მისცა არჩილს, უმრწემესა ძესა თუისსა.
 ხოლო არჩილ დაფლა საგანძური უფროსი ჳევსა კახეთისასა, ხო-
 ლო სამსახურებელი ოქროსა და ვეცხლისანი ხევსა უჯარმოსასა, 5
 და საგანძურნი ქართლისა და ჯავახეთისანი დასხნა გორს, რომე-
 ლი მანვე ერაკლე განაჩინა სამალავად განძთა მათთუის, რომელნი
 თანა ვერ წარქონდეს. სახელი გორისა² მის არს ტონითი³ და
 თარგმანებით „მთა ოქროსა“⁴. და დასუა მას ზედა ტილისმი, რა-
 თა ვერვინ შეუძლოს გამოღებად. ხოლო საგანძურნი ყოველთა ქარ- 10
 თლისა ეკლესიათანი დაფლნა⁴ დიდისა სიონისა აჩრდილსა მცხე-
 თას. და შემდგომად მცირედთა | ჟამთა შევიდა არჩილცა ეგრისადვე.
 ლამეთუ მოიწია [ამი]რა აგარიანი ქართლად, რო|მელსა ერ-
 ქუა ყრუ მურვან, ძე⁵ მომადისი, რომელი წარმოევიღნა ეშმის⁶ ამა-
 მომლსა⁷, ძესა აზდალ -მელიქისსა, ნათესავისაგან ამათისა. ამის- 15
 თუის ეწოდა ყრუ, რომელ მეორედყ არა მიითუალვიდა სიტყუასა
 განმზრახთასა.
 და ყოველნი მთავარი და პატიახშნი, ნათესავ-
 თანი ერისთავთა და წარჩინებულთანი, | შევიდოდეს 20
 კავ-
 კასიად, და დაიმაღლნეს ტყეთა⁵, და ღრეთა. და მოვლო ყრუმან მურ-
 ვან¹⁰ ყოველი კავკასია, და დაიპყრა კარი დარიელისა, დარუბანდისა,
 და შემუსრნა ყოველნი ქალაქნი. და უმრავლესნი ციხენი ყოველთა
 საზღვართა ქართლისათა. | და ვითარ ცნა, რამეთუ მეფენი ქართლი-
 სანი და ყოველნი ნათესავნი მათნი წარვიდეს ეგრისად და მუნით 25
 კუალად მიიცვალნეს აფხაზეთად, შეუდგა კუალსა მათსა და შემუს-
 რნა ყოველნი ქალაქნი და სიმაგრენი ქუეყანისა ეგრისისანიცა. | და
 ციხე იგი სამ-ზღუდე რომელ არს ციხე გოჯი, შემუსრა, და შევლო
 ზღუდე, საზღვარი კლისორისა¹¹. და მოსლვასა მისსა კათალიკოსი
 იყო თავორა.
 და ვითარცა შევლო ყრუმან კლისორა¹² რომე- 30
 ლი მას ჟამსა იყო საზღვარი | საბერძნეთისა და საქართვე-
 ლოსა, და შემუსრა ქალაქი აფხაზეთისა და აფშელეთისა¹³ ცხუმში,
 და მოადგა ციხესა ანაკოფისასა, რომელსა შინა არს ხატი ყოვლად
 წმიდისა ღმრთის-მშობელისა, არა კაცობრივითა ჳელითა დაწერილი,
 არამედ ზეგარდამო, რომლისა არავინ უწყის-ვინა იგი მოსრული 35

¹ მჰირ A. ² სახელი ქ გორისა A. ³ ტნთიო M, ტონთიო B. ⁴ დაფლნა < A.
⁵ დისწული B. ⁶ ებიმს M, ეშიმს B. ⁷ + ბაღდადეღასა MB. ⁸ ეწოდა მეორედ ყრუ
 რომელ A. ⁹ კლდეთა MB. ¹⁰ ყრუ მურვან A, ყრუმან MB. ¹¹ კილისურისა M,
 კლისურისა B. ¹² კლისოსისა A. ¹³ აფშელეთისა B, აფბილეთისა M.

- A 250 იპოვა თავსა ზედა მის გორისასა, | რომელსა ზედა მოსდგამს სამ-
 ხრით ზღუა და ჩრდილოთ ჳალაკი მწყურნები. მუნ შინა იყუნეს
 მაშინ მეფენი ქართლისანი მირიან¹ და არჩილ; ხოლო მამა მათი
 გარდაცვალებულ იყო და დამარხულ ეგრისს შინა. და ერისთავი 5
 კეისრისა ლეონ შესრულ იყო ციხესა შინა სობღისსა, რომელ არს
 გარდასლვასა ოვსეთისასა, და ვერვინ შემძლებელ იყო წყობად ყრუ-
 სსა; რამეთუ იყუნეს სპანი მისნი უფროს და უმრავლეს ჳალაკთა
 ჭ 252 ეგრისისათა. | მაშინ რქუა არჩილ მირიანს², ძმასა თუისსა: „მიწყუ-

	დეულ არს ციხე-ქალაქ(ნ)ი ესე შემუსრვად; და უკეთუ შეიპყრნეს ³ 10
M 421	კელთა, გამოიკითხნეს ყოველნი საგანძურნი ნამალეენი, რომელნი იგი დავფლენით ქუეყანასა ჩუენსა, მონაგებნი მირიან ღმრთივ-გან-ბრძნობილისანი, და კულად ვახტანგ ღმრთივ-განბრძნობილისა მეფისანი, და ყოველთა შვილთა მათთა, რომელთა გუშვნეს ჩუენ. და ი გ ი ც ა ი თ ხ ო ვ ო ს კ ე ლ თ ა ჩ უ ე ნ თ ა გ ა ნ, რ ო მ ე ლ ი დ ა- 15
A 251	მა ლ ა ე რ ა კ ლ ე მე ფ ე მ ა ნ, რ ო მ ლ ი ს ა წ ე რ ი ლ ი დ ა ვ დ ე ვ ი თ (და) ო რ თ ა მ ა თ თ ა ნ ა გ უ ი რ გ უ ი ნ თ ა ზ უ რ მ უ ხ ტ ი ს ა და ი ა გ უ ნ დ ი ს ა და ძოწუელი-სათა, რომელნი გამოიტანნა მამამან ჩუენმან, დიდმან მეფემან ვახტანგ, ინდოეთით და სინდეთით, დავფლენით იგი უჯარმოს, მახლობელ შორის ორთა მათ კოშკთა უმცველოთა, და ყოველი იგი აღწერილ არს გონებასა ჩემსა. და შ ე ნ წ ა რ ი ხ უ ე ნ ო რ ნ ი 20
	ო [გ ი] გ უ ი რ გ უ ი ნ ი მ ი ს ვ ე ვ ა ხ ტ ა ნ გ ი ს ნ ი, რ ო მ ე ლ ნ ი მ ი უ ძ დ ვ ა ნ ნ ა ს კ ა რ ს [თ ა] მეფემან, ერთი მირიანს და ერთი ვახტანგს, ყოვლისათვის ⁴ ოქროსა და ვეცხლისა ⁵ , რომელი აჰვიდა სატურთავსა ხუთასსა და მკუირცხსა ⁶ ორი ათასსა, და შენ და მამამან ჩემმან დასდევით იგი ქუთათის ⁷ და ციხე გოჯს. ხოლო მე 25
M 422	გუირგუინი ჩემი მარტოდ დავდევე. აწ, უკეთუ მოვსწყდეთ, განძი იგი უცნაურად დარჩეს. და მოსულასა ბერძენთასა ძიება ყოს კვისარმან ნათესავისა ჩუენისათვის, და მოსცეს მეფობა და განძი იგი, არა ვიქმნეთ ჩუენ მიზეზ ოკრებისათვის ქართლისა და საბერძნეთისა, არამედ შევიდეთ ⁸ და ვეწყუნეთ ზღვით კერძოსა მას გუერდსა შინა. თუ ენებოს ღმერთსა, ერთითა იოტოს ათასი და ორითა ბევრი“. 30
ჰ 253	და მივიდეს წინაშე წმიდისა მის ხატისა ყოვლად წმიდისა
A 252	ღმრთის-შობელისა თაყუანის-სცეს შევრდომით და იტყოდეს: „გან-ვალთ სასოებითა მისა შენისათა და ღმრთისა ჩუენისათა, რომელი 35

¹ მირ B. ² მირიან A, მიჰრს B. ³ შევიპყრნეს M, შეგვიპყრნეს B. ⁴ ყოველსა თანა MB. ⁵ ვეცხლსა MB. ⁶ მკუირცხლსა MB ⁷ ქუთათის A. ⁸ არა შევიდეთ A.

	იმზა შენგან, და მისა შეწირე ოხა ჩუენთუის“. და იყო მათ თანა სიმრავლე მცირედ ტაძრეულისა მათისა, ნათესავი ერისთავთა და პატიახშთა ¹ ათასი, ხოლო სპათაგან აფხაზთა მზრძოლი ორი ათასი. და ვიდრე განთენებამდე მოავლინა უფალმან სარკინოზთა ზედა ხორშაკი ბლუარისა და გუემნა იგინი სატლითა სისხლისათა და ეჩუენა მას ღამესა არჩილს ანგელოზი უფლისა, რომელმან რქუა მას: 5
	„წარვედით და ეწვნით აგარიანთ; რამეთუ მიმივლენია მათ ზე-და გუემა სასტიკი მომსრველი, კაცითგან მიპირუტყუთამდე. გან-რა-ხუიდეთ, გესმეს ჳმა ტირილისა და ვაებისა. ხოლო ეწნე იყვენით და განძლიერდით სასოებითა ღმრთისათა“. დავითარცა განთენდე- 10
M 423	ზოდა, ისმა ბანაკით მათით ჳმა ტირილისა და გოდებისა.
A 253	მ ა შ ი ნ გ ა ნ ვ ი დ ე ს ს ა ს ო ე ბ ი თ ა ღ მ რ თ ი ს ა თ ა წ ყ ო ბ ა დ მ ა თ დ ა, ე წ ყ უ ნ ე ს; და უფალმან მოსცა ძლევა მტერთა ² მცირედთა ერთა ქრისტიანეთა, და მოსწყუიდნა სატლითა სარკინოზთაგან ოცდათხუთმეტი ათასი, ხოლო მახუილითა-სამი ათასი. და იწყლა 15
ჰ 254	მიჰრ მარზაკითა ფერდსა. ხოლო ქრისტიანეთაგან მას დღესა შინა მოკლეს კაცი სამოცი, სარკინოზთა ცხენი დაეცა ვითარცა ³ ჳალაკი, და ჩააყრიდეს ⁴ ყოველსა მჯს ზღუასა ⁵ . 20
	მ ა შ ი ნ ი ხ ი ლ ა ა გ ა რ ი ა ნ მ ა ნ ვ ი ნ მ ე ჩ უ ე ნ ე ბ ა, რ ო მ ე ლ ს ა ე ტ ყ ო დ ა რ ე ც ა მოციქული მათი: „მოუცემია ღმერთსა ძლევა მტერთა ჩუენდა ვიდრე აღსრულებადმდე ათთა მეფეთხ ვი-თარცა რქუა ღმერთმან აბრამს და აგარს. არამედ ეკლესიათა და წმიდათა კაცთა ეკრძალეზოდეთ, ვითარცა იგი გამცენ კურანსა შინა ჩემსა“. მსწრაფლ აღიყვანეს ⁶ და უკუნ იქცეს კუალსავე თუის-სა, და აღიარეს ციხე გოჯი, და დაიბანაკეს წყალთა მათ ზედა 25
M 424	ორთა, მსგავსად ერთისა ⁷ . და გარდამოჳდა წუიმა მძაფრი, აღდგენ მდინარენი სასტიკად; და მიმართა უფროსმან კალმას აბაშთა, და წარიღო მათგანი მკუირცხლი სამიშ ათასი, და მიმართა უმცროს-მან წყალმან მკედართა, რომელთა იგი ბანაკი იყო უჳალაკე, რო-

A 214 მელნიმე ივლტოდეს ადგილითა, რომელნიმე ხეთა ზედა გაკდეს და წაილო ცხენი ოცდახუთმეტი ათასი. მიერთგან სახელ ედვა ორთა მათ მდინარეთა: ერთსა⁹ ცხენისწყალი და ერთსა აბაშა. და აღიყარა¹⁰ მუნით, და შემოვლო გზა¹¹ გურიისა, განვლეს სპერისა, და სიმრავლისაგან არა შეჩენილ იყო კლება. ხოლო უწინათ დასჭრეს კულები ცხენთა მათთა, რამეთუ თიჯისაგან ვერ იარებოდეს. 30 35

¹ პტიალშთა M. ² მტერთა < MB. ³ ვითარსა A. ⁴ ჩაჰყრიდეს M. ჩაყრიდეს B. ⁵ ზღუდად MB. ⁶ აღიყარნეს MB. ⁷ მსგევსსა ერთსა B, მსგევსისასა ერთსა M. ⁸ ოცდასამი MB. ⁹ ერთსა ერთსა A. ¹⁰ დაიპყრა A. ¹¹ გზა < A.

ქ 255 | ხოლო იქმნა მას ქამსა შინა განრყუნოილ ქუეყანა ქართლისა, სომხითისა დარანიისა: რამეთუ არღარა იპოეობდა ნაშენები და არცა საქამადი კაცთა და პირუტყუთა ყოვლად. და წარავლინეს მოციქული საბერძნეთს მეფესა წინაშე მიჰრ, და არჩილ, და ერისთავმან აფხაზეთისამან, და აუწყეს ესე ყოველი, რაცა იქმნა ღმრთისა მიერ ჳელითა მათითა. ხოლო მან წარმოსცა ორი გუჯარი და გურიგუინი მირიანისი¹ და არჩილისა, და მოუწერა მათ თანა, ვითარმედ: „თქუენი იყო მეფობა, სიმკნე და სიბრძნე ქართლს შინა; დაღაცათუ აწ იდევენებით ჩუენ | თანა | მსახურებისათუის ჯუარისა, მოქცევასა ჩუენსა, ვითარცა ამითქუა ჩუენ ღმერთმან, ჩუენ თანა იდიდნეთ. არამედ დაადგერით სიმაგრეთა შინა თქუენთა, ვიდრემდის წარკდენ წელნი მათნი სამასნი; რამეთუ ორას მეერგასესა² წელსა განიყოს³ მეფობა მათი, და განსრულებასა მესამისა წლისასა მოეცეს ძალი მეფობასა ჩუენსა. შემუსრნეთ აგარიანნი, და ყოველნი მათნი ამაღლებულნი დამდაბლდენ, და ჩუენ თანა მადიდებელნი ამაღლდენ“.

და მოუწერა ლეონს ესრეთსა ხედ: „ყოვლად ვესაზღვართა ქართლისათა ჩუენგან ქმნულ არს ვნება და მეფეთა მათთაგან ჩუენდა მომართ თანადადგომა. ესე მსახურება დადევს ჩუენ თანა საყდარსა ამას სამეფოსა: პირველად ნათელი მოიღეს ჳელსა ჩუენსა ქუეშე; კულად შემუსრვისაგან დაარჩინეს დიდი ქლაქი პონტოსა, და შორის ჩუენსა და შორის სპარსთა ყვეს მშუიღობა. რამეთუ იგივე ვახტანგ შუამდგომელ იქმნა, და ჳრმოლითა მისითა უკუმოილო სამეფოსა ამის პალესტინე და ორი ნაწილი ჯაზირეთისა. აწ თუმცა ღმერთსა არა მაგათ მიერ დაუბრკოლა ბორიოტი ეგე მტერი, მო-მცა-სრულ იყო ვიდრე კოსტანტიპოლედმდე. და შვილთა შორის ნებროთისთა წარჩინებულ ყუნა ღმერთმან ეგენი, რამეთუ არა მოაკლდეს ნათესავსა მათათა ბრძენი გულისკმისმყოფელი და მბრძოლი, ვითარცა ესე მოგვითხრობს ჩუენ აღწერილი გუჯარი, რომელსა შინა აღწერილ არიან მეფენი და წარჩინებულნი ტომებით და სოფლებით მათით. შენდა მიბრძანებიეს ერისთაობა აფხაზეთისა შენ და შვილთა და მომავალთა შენთა უკუნისამდე. არამედ კეთილად აპატიობდი⁴ მეფეთა და ერთა მაგათ ქართლისათა.

ქ 257 ამიერთგან ნულა | რამცა ჳელგეწიფების ვნებად მათდა, საზღვართა მათ ეგრისათა, ვითარმედ⁵ იყუნენ მანდა ანუ განვიდენ მანდით. მიჰრ 35

¹ მიჰრსა B, მრისა M. ² მეერგასესაზ A. ³ განეველთოს MB. ⁴ ჳპატიობდი M, ჳპატიობდი B. ⁵ ვიდრემდის MB.

დამძიმდა წყლულებისა მისგან მოსიკუდიდ, და რქუა ძმასა თუისსა არჩილს: „მე ესერა წარვალ, ძმა-უფალო¹, მამათა ჩუენთა თანა; [არამედ წარმეც და დამფალ საფლავსა მამათავე ჩუენთა თანა]“, და შენ გაუწყო ადგილი საგანძურთა ჩუენთა ნამალევთა სადა არს. და არა მივის მე წული შვილი მკუიდრად, | [არამედ მისხენ შვიდნი 5

M 427 ქალნი. აწ შენ ხარ მკუიდრი სახლისაგან³ მეფობისა ჩუენისა, მირი-
 ან მეფისა. | და შენ თუით უწყი, ვითარმედ ქალი შვილი ჩუენი არა
 მივსციტ ერისთავთა ჩუენთა ცოლად. ანუ მივსციტ მეფეთა, ანუ მო-
 ვინყე-ვიდის ნათესავი სპარსთ მეფეთა, ვითარცა ფეროზ, რომელსა
 მისცა მირიან მეფემან ასული ცოლად. ხოლო ჩუენ შემცირებულ 10
 ვართ, რამეთუ შენ ხარ უცოლო და ჩუენ ვართ უძეო.
 აწ რ ა თ გ ა ნ⁴ მ ო ი ყ ვ ა ნ ი ა ნ მ ა მ ა თ ა ჩ უ ე ნ თ ა ც ო ლ ნ ი
 ა ს უ ლ ნ ი ე რ ი ს თ ა ვ თ ა ჩ უ ე ნ თ ა ნ ი და [მისციანასულნი
 თ უ ი ს ნ ი მ ა თ, და ქ უ ე ყ ა ნ ა ნ ი ც ა ქ ა რ თ ლ ი ს ა მ ი ს ც ი ა ნ
 მ ა თ, და შ ე ნ ც ა] მ ი ს ც ე ნ მ ა თ ასულნი ჩემნი, განუყვენ მათ 15
 ქუეყანანი ქართლისანი, ნახევარი შენ და ნახევარი მათ. ხოლო საუ-
 ხუცესოდ რომელ მქონდა, მიმიცემია შენდა, და გქონდეს საუხუცესოდ:
 ეგრისი, სუანეთი და თაკურთი, არაგუეთი⁷ და გურია. ხოლო კლარჯე-
 თი და შუა მთიულეთი მიეც ასულთა ჩემთა, რათა მუნ შინა იყუნენ
 ჟამთა ამათ ბოროტთა. მამა ჩუენი მოკუდა შფოთსა ამას შინა, და ვერ 20
 წარვეციტ მცხეთას, წარსცენ | ძუალნი მისნი და დაფლენ საყდარსა
 ქუთათისსა, რათა იყოს იგი საწამებელად სამკუიდროსა⁸ ჩუენისა,
 და შენ დაადგერ აქა და ემოყურებოდე ბერძენთა, ვიდრემდის გან-
 | ქარდეს ბნელი ესე“. და მოკუდა მირ, და წარმოსცეს მცხეთას,
 და დაფლეს ზემოსა ეკლესიასა შესავალსა კარისასა. 25
 არჩილ მოუწოდა ერისთავთა ქართლისათა, და მისცნა მმის-
 წულნი: ერთი მისცა მამის ძმასა, შვილსა⁹ გურამ კულაპარატისსა,
 რომელსა ჰქონდა კლარჯეთი და ჯავახეთო მეორე მისცა პატიახშსა,
 ნათესავსა ფეროზისსა, რომელი მთავრობდა თრიალეთს, ტაშირსა
 და აზოცს¹⁰; მესამე მისცა ნერსეს ნერსიანსა, რომელი იყო იგი წარ- 30
 ჩინებული ვახტანგ მეფისა; მეოთხე მისცა ადარნესეს¹¹ ადარნესიანსა,
 და ორთავე ამათ განუყო ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი; მე-
 ხუთე მისცა ვარზმანს და მისცა კოტმანითგან ქურდის-კევამდე.
 იყო ესე ვარზმან ნათესავი სპარსთა ერისთავისა ბარდაველისა, რო-

¹ ძმაო ჩემო B, ძმაო M. ² არამედ - ჩუენთა თანა < A. ex homoioteleuto.
³ არამედ - მკუიდრი სახლისაგან < A ex homoioteleuto. ⁴ რაგან A. ⁵ მისციან-
 შენცა < AM ex homoioteleuto. ⁶ მიეც B. ⁷ არაგვით M, არგვეთი B. ⁸ სამკუიდ-
 რისა A. ⁹ მამის ძმისწულის შვილსა MB. ¹⁰ აზოცს A. ¹¹ ადენესეს A.

ქ 259 მელი იყო დედის ძმა ვახტანგ მეფისა; მ ე ე ქ უ ს ე მ ი ს ც ა ჯ ო ნ -
 ბ ე რ ს ჯ ო ლ ნ ბ რ ი ა ნ ს ა¹, რომელი იყო იგი ნათესავი მირიან მეფისა
 შვილთაგან რევის ძეთასა; და მისცა ჯუარი და ხერკი და ყოველი
 მთეულეთი, მანგლისისკვევი და ტფილისი. ხოლო ნაწილი არჩილი-
 სი იყო განზოგებით გამონაყოფი ყოველთა | ამათ ჳევთაგან. და ვი- 5
 თარ (დაუმძიმდა) იხილეს, რამეთუ ჯონბერს² უმეტესი ნაწილი მის-
 ცა, დაუმძიმდა რამე მცირედ სხუათ | ა მათ, და განუტევენა მთავარნი
 ესე თუის-თუისად ადგილად. ხოლო არჩილ მოუწოდა ლეონს და
 რქუა: „კურთხეულ იყავნ შენ უფლისა მიერ, რამეთუ კეთილად
 ილუაწე სტუმრობა ჩუენი, და დამიცვენ ჩუენ ადგილთა შენთა მშუი - 10
 დობით. გარნა აწ უწყიეს³ შენებად ადგილთა ჩუენთა კლისურით-
 გან აღმართ. წარვალ და დავეშენები ციხე გეგუთს⁴ და ქუთათისს⁵.
 აწ ითხოვე თავისა შენისა, რა გნებავს ჩემგან, ნაცულად მსახურე-
 ბისა შენისა“. ხოლო ლეონ რქუა: „მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე 15
 მკუიდრობით კეთილად სიმჴნითა მისითა, ხოლო მიერიტგან არს
 ესე მამულობით სამკუიდრებელ ჩემდა კლისურითგან ვიდრე მდი-
 ნარედმდე⁶ დიდად ხაზარეთისა, სადა წარწუდების⁷ წუერი კავკასი-
 ისა ამისი. შემრთე მეცა მონათა შენთა თანა, რომელნი ესე ღირს
 ყვენ შვილად და ძმად შენდა. არა მიინდა ნაწილი შენგან, არამედ
 ჩემიცა ესე შენივე იყოს“. 20
 A 260 მ ა შ ი ნ მ ი ს ც ა ლ ე ო ნ მ მ ი ს წ უ ლ ი | მ ი ს ი გ უ რ ა ნ დ უ ხ ტ
 და გ უ ი რ გ უ ი ნ ი, რ ო მ ე ლ ი⁸ ბერძენთა მეფესა წარმოეცა
 მირისტვის⁹. ყვეს აღთქმა და ფიცი საშინელი, ვითარმედ არა
 იყოს მტერობა მათ შორის, არამედ ერჩდეს ლეონ არჩილს ყოველ-
 M 430 თა დღეთა მისთა. და წარმოვიდა აჩრჩილ და დაემკუიდრა ეგრისსა 25

ვიდრე¹⁰ შორაპანამდე. განაგნა ციხენი და ქალაქნი და აღაშენა ციხე საზღვარსა ზედა გურიისა და საბერძნეთისასა. და წარვდა ამას შინა წელიწადი თორმეტი, და იწყო შენებად ქართლმან. ხოლო განწყუნო იყო საყოფლად მცხეთა. გარდავიდა არჩილ ეგრისით და დაჯდა ნაციხვარსა თანა ჳიდრისსა. 30

მა შინ მოვიდა მთავარი ერთი მისა, რომელი [იყო] ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე, მისწული ადარნესე ბრმისა, რომლისა მამა მისი მზახლებულ¹¹ იყო ბაგრატიონთად¹², და ბერძენთა მიერ დადგინებულ იყო ერისთავად

¹ ჯუანშერს ჯუანშერიანსა B, ჯუანზორს ჯუანზორიანსა M. ² ჯუანშერს B, ჯუანზერს M. ³ უწყიეს AM, უწყი ესე B. ⁴ ციხე გოჯს MB. ⁵ ქუთათის A. ⁶ მდინარედმდ A. ⁷ წარწდების A, დასწვდების MB. ⁸ რომელი რომელი A. ⁹ მირიანისათვისა MB. ¹⁰ ეგრისსავე A. ¹¹ მზახებულ MB, ¹² ბაგრატიონიანთადვე MB.

არეთა სომხითისა, დატყუეობასა მას ყრუისასა შთასრულ იყო იგი შვილთა თანა გურამ კულაპარატისთა კლარჯეთს, მუნ დარჩომილ იყო. ითხოვა არჩილისაგან და რქუა: „უკეთუ ინებო, | მყო მე ვითარცა მკუიდრი შენი, მომეც ქუეყანა“. და მისცა შულავერი¹ და არტანი. ამისსა შემდგომად მოვიდა არჩილ კახეთად, [და ყოველთა ტაძრეულთა მისთა მიუბოძა კახეთი და]² აზნაურ ყუნა იგინი, აღაშენა ეკლესია სამძორს, შეირთო ცოლი, ასული გურამ კულაპარატისა, რომელი იყო შვილთაგან ვახტანგ მეფისათა, ბერძნის ცოლის ნაშობთა. დაჯდა | წუქეთს და აღაშენა კასრი, და კვესა ლაკუასტისსა აღაშენა ციხე. და პოვნა წუქეთს მთავარნი რომელთადა³ მიეზომა⁴ ვახტანგ მეფესა წუქეთი, და იყო მამინ რომელი ერისთაობდა თუშთა და ხუნძთა⁵ ზედა და ყოველთა წარმართთა მის მთისათა, სახელით აბუ-ხუასრო და არა ინება მისგან წაღებად წუქეთი. 5

აღაშენა ციხე ქალაქი ერთი ნოჰატას წნ, ორთა წყალთა შუა. ხოლო ნოპოტელნი უწინარეს იყუნეს კაცნი წარმართნი და მკეცის-ბუნებანი, არამედ ყრუსა მოესრა სიმრავლე მათი და იძულებით მონათლნა⁷ იგინი. განძლიერებულ იყუნეს სარკინოზნი ქუეყანასა რანისსა. დაეპყრა გაზირი და სომხითი, და ბრძოდა მასლამა ბერძენთა. ხოლო ძმისწულნი ადარნესე ბრმისანი, რომელთა დასწუნეს მამის ძმასა თუალნი, | წარმოვიდეს ტარონით შაკიხად⁸, სამნი ძმანი და დაემკუიდრნეს მუნ ბრძანებითა არჩილისათა. რამეთუ ყოველი პირი კავკასისა, რანით კერძი, უმკუიდრო ქმნილ⁹ იყო. ხოლო ერთი და კახეთი ჳალაკთა და ტყეთაგან უკეთუ დარჩომილ იყო, და დაემკუიდრნეს სამნივე იგი ძმანი ვიდრე გულგულამდე. 15

მასვე ჟამსა ჰატია ხშივი ნმეარა შეეშუნეს კლარჯეთს, სხუად | წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ტაოსა, რომელსა ერქუა კალმახი, და აღაშენეს ციხედ; ხოლო ნახევარნი მოვიდეს კახეთად არჩილის თანა. ერთსა მათგანსა მისცა ცოლად ნათესავისაგან აბუ-ხოსროსა, რამეთუ დაქურივებულ იყო იგი და არა ესუა ქმარი. და მიუბოძა წუქეთი ციხით და კასრითურთ¹⁰, ჟამთა მათ, და ეცადნეს სარკინოზნი შემოსლვად ქართლად ყრუსა წარსლვითგან წელიწადსა ორმოცდამეათესა. აქა ჟამამდე არა შემოვი 20

მა სვე ჟამსა ჰატია ხშივი ნმეარა შეეშუნეს კლარჯეთს, სხუად | წარვიდეს ნახევარნი მათგანნი და შეიპყრეს კლდე ტაოსა, რომელსა ერქუა კალმახი, და აღაშენეს ციხედ; ხოლო ნახევარნი მოვიდეს კახეთად არჩილის თანა. ერთსა მათგანსა მისცა ცოლად ნათესავისაგან აბუ-ხოსროსა, რამეთუ დაქურივებულ იყო იგი და არა ესუა ქმარი. და მიუბოძა წუქეთი ციხით და კასრითურთ¹⁰, ჟამთა მათ, და ეცადნეს სარკინოზნი შემოსლვად ქართლად ყრუსა წარსლვითგან წელიწადსა ორმოცდამეათესა. აქა ჟამამდე არა შემოვი 30

¹ შოლავერი B. ² და ყოველთა - კახეთი და < A ex homoioteleuto. ³ რომელთა რომელთადა A. ⁴ მიეშთა A. ⁵ ხუზთა M, ხუშთა A. ⁶ ნუხპატის B, ნუსპატს M. ⁷ იძულები მონათლნა A. ⁸ ბაკიხად M. შაკისად B. ⁹ იქმნილ A. კასრითურთ B, < M.

დოდეს, არამედ მიიღებდეს¹ ხარკსა ერისთავთაგან. და ესხნეს არჩილს ძენი ორნი: ჯუანზერ² და იოეანე; და ასულნი ოთხნი: გურანლუხტ, მარიამ, მირანდლუხტ და შუშანა.

1 მიიღებდეს A. 2 ჯუანშერ B. ჯუ ' მბერ M. 3 ლეონტი მრუველმან აღწერა A, ლეონტი მრუველმან დედასა ასეთნი ეწერა M, ლეონტი მრუველმან აღწერა, და ახლა იოანე დეკანოზმან აღწერა (თ ე ი მ უ რ ა ზ ი ს ვ ა რ ი ა ნ ტ ი).

ჭ 262 წამება წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა არჩილისი¹

რომელი იყო მეფე ქართლისა

და ვითარცა გარდაცა წელიწადი ორმოცდაათი, კულად მოვიდა ჭიჭნომ², მე³ მოჰმადისი, მოაოჯრა და შემუსრა ყოველი შენე-
 ბული ქართლისა, და მიმართა შესლვად კახეთად, რათამცა მოა-
 ოჯრა და ყოვლითურთ უმკუიდრო ყო. და იყო შიში დიდი მეფეთა
 და | მთავართა და ყოველსა ერსა ზედა. და არა შემძლებელ იყუნეს
 წინააღმდეგომად, რამეთუ რათგან განერყუნა ქუეყანა ესე ყრუსა,
 დაღაცათუ გარდავლნა ჟამნი მრავალნი მშუიდობით, [არღარა
 მოგებულ იყო კულასა თუისსა⁴] ხოლო წმიდამან არჩილ განიზ-
 რახა გონებასა თუისსა, სიმკნითა გონებისათა⁵, რათა მივიდეს
 და ნახოს, და ითხოვოს მისგან მშუიდობა ქუეყანისა და დაცვა
 შეურყეველად ეკლესიათა, არა დაჰპატიჟება დატეობისათუის სჯუ-
 ლისა⁷. მინდობითა ღმრთისათა აღირჩია თავისა თუისისა და სუ-
 ლისა დადება საკსრად ქრისტიანეთა, და მივიდა ჭიჭანაომს⁸
 თანა, რომელსა ეწოდა ასიმ მაშინ⁹ ვითარცა ცნა მისულა მისი,
 მიეგება სიხარულით და მოიკითხა დიდითა დიდებითა. და დაყვეს
 დღე იგი ერთობით. აქო სიკეთე მისი, შეუყუარდა სისრულე ასა-
 კისა მისისა, უმეტესად შუენიერება პირისა მისისა. შემდგომად
 მცირედთა დღეთა იწყო ლიქნით სიტყუად, აღუთქმიდა ნიჭთა და
 აწუევედა დატეობასა ქრისტეს სჯულისასა და მიქცევად სარკინო-
 ზად. ხოლო წმიდამან არჩილ არა თავს იდვა სიციბილი მისი და
 მტკიცითა გონებითა მიუგო და რქუა: „ნუ იყოფინ; თუმცა ვინმე
 სიტყუათა შენთა ვისმინე, ანუშმცა დაუტევე ქრისტე ღმერთი ცხო-
 ველი, რომელი იგი არს ღმერთი ჭემშარიტი, რომელმან ცსნისა-
 თუის | ჩუენისა ჯორცითა სიკუდილი დაითმინა; და უკეთუ ვისმინო
 შენი, უწყოდე, რომე მოვკუდე სიკუდილითა, რომლითა ვიტანჯებო-
 დე უკუნისამდე. გარნა უკეთუ შენ მომკლა, აღვდგე ვითარცა ღმერ-
 თი ჩემი და მის თანაცა მოდიდო“.

M 433

A 264

M 434

ჭ 263

5

10

15

20

25

30

¹ არჩილისი A. ² ჭიჭუამ M, ჭიჭუმ B. ³ ნათესავი B. ⁴ თავისსა M. ⁵ არ-
ღარა-თუისსა < A. ⁶ გონებისათა A, გულისა მისისათა MB. ⁷ სჯლისა A. ⁸ ჭიჭუ-
ნუმის M, ჭიჭუმის ⁹ მან A.

ქ 265 მანა შეპყრობა მისი და შეყენება საპყრობილესა, რათა ღონისძიე-
ბით მოაქციოს; რამეთუ არა სთნდა¹ სიკუდილი მისი სიშუენიერი-
სათუის ხატისა მისისა და | სიმაღლისათუის ასაკისა მისისა; და
ვითარ შეაყენეს² საპყრობილესა, აკურთხევედა ღმერთსა და ითხოვ-
და შეწევნასა მისგან³, რათა მოწყალეებითა მისითა ღირს ყოს მი-
მთუევად და მკუიდ-ყოფად ნათელსა დაუსრულეებელსა ყოველთა
თანა წმიდათა, რომელთა ღმრთისათუის სიკუდილითა⁴ უკუდავება
მოვიგოთ⁵. 5

M 435 მაშინ უკუე წარმოდგა წინაშე ასიმისა⁶ მთავარი
ერთი გარდაბანელი, მიქცეულისარკინოზად, რომ- 10
ლისა მამის ძმა მოეკლა წანართა, და მკლველნი მისნი განერინ-
ნეს მშუიდობით პაპსა⁷ არჩილისსა, ადარნესე მეფესა. ამისთუის
უკუე შური იგო გარდაბანელმან⁸ და რქუა⁹ ასიმს: | „არა უწყი¹⁰
ვინ არს ესე არჩილ? ესე არს ძე სტეფანოზისი, ნათესავი დიდის
მეფის ვახტანგისი, რომელი იყო ნათესავისაგან მირიან მეფისა, ქას- 15
რეს ძისა. და ესე იყო მამისა თუისისა თანა, რაჟამს დაფლვიდეს
საგანძურთა სამეფოთა ქართლისათა, და იგიცა იცის, რომელი
ერაკლე მეფემან დაფლნა საგანძურნი თუისნი: რამეთუ ერაკლეცა
უზუენებდა¹¹ სადაცა დაჰფლვიდა“. ესმა რა ესე ყოველი ასიმს, კუა-
A 266 ლად მოუწოდა არჩილს და რქუა: „თუალ გასხენ, განახუენ¹² 20
ქმნილ-კეთილობის შენისათვის, რამეთუ ფრიადცა ქმულ-კეთილ ხარ.
აწ მითხრეს შენთუის, ვითარმედ შვილ ხარ დიდთა მეფეთა ხუას-
ქ 264 თანთა. არამედ აწ უფროს განდიდნე¹³ წინაშე ჩემსა, უკეთუ ის-
მინო ჩემი, იყოს სამეფო შენი შენდავე და საგანძურნიცა მამათა
შენთანი მიგანიჭნე შენვე. პირველად მიჩუენენ საგანძურნი მეფეთა 25
ბერძენთანი, მოიქეც სჯულსა ჩემსა, იქმენ სარკინოზ, და სპასალარ
გყო შენ ქუეყანასა ქართლისასა, მეფე და უფალ ერთა ზედა ქარ-
თლისათა“. მაშინ მიუგო და რქუა წმიდამან არჩილ: „უწყოდე
M 436 მტკიცედ, რამეთუ მცირე ვიყავ ასაკითა, ოდეს იგი განვლო ქუე-
ყანა ესე ერაკლე მეფემან. ხოლო მამამან¹⁴ და ძმამან ჩემმან დას-
ხნეს იგინი ციხესა მას სადათ იგი შეიქცა ყრუ ამირა; და აწ აქუს
იგი ბერძენთა. ხოლო მე არა და უტეო უფალი ღმერთი
ჩემი, არცა განვყიდო წარუვალი იგი დიდება მსწრაფლ წარ-
მავალისა ამისთუის“. მიუგო და რქუა ასიმ: „შენ უკუე იყავ დაცემბ-

¹ არა სთნდა B, სთნდა A, არა უნდა M. ² შეიყუანეს MB. ³ მისგაგან A.
⁴ სიკუდილი A. ⁵ მოიგეს MB. ⁶ ამისსა A, ასიმისა MB. ⁷ პაპსა MB. ⁸ გარდა-
ბანელმან მა A. ⁹ რქუა < A. ¹⁰ აუწყა A. ¹¹ უშუენებდა A. ¹² თუალ გახუენ MB,
თუალ გასხენ, განახუენ A. ¹³ განდიდნეს A. ¹⁴ მამამან B, მამან M, მან A.

A 267 სა მას სარკინოზთასა აფხაზეთს შინა“. რქუა წმიდამან, არჩილ: „მე
ვიყავ მაშინ, რაჟამს დასცნა იგინი ღმერთმან ჰრქუა ასიმ: „რო-
მელმან ღმერთმან დასცნა სარკინოზნი?“¹. მიუგო წმიდამან და რქუა
მას: „ღმერთმან ცხოველმან, რომელი არს შემოქმედი ცათა და
ქუეყანისა და რომელი იგი არს და² მოვიდა ზეცით ქუეყანად ჳსნი- 5
სათუის ნათესავისა კაცთასა, სიკუდილითა თუისითა აღუადგინნა, და
უკუდავება მოგვანიჭა; მან უკუე დასცნა და დაამდაზლნა იგინი“.
მაშინ ასიმ წმიდასა არჩილს: „რომელი³

	დ მე რ თ ი მ ო კ უ და ვ ი ა რ ს და ს ა ს ო ე ბ ა ც ხ ო რ ე ბ ი ს ა მ ო - კუდავისა მიმართ აქუს, ჯერ არს მისი ცა სიკუდილი“.	10
M 437	და უბრძანა თავისა მოკუეთა, და აღსრულება წმიდისა არჩილისა. და არა ჰრი- და სიკეთესა მისსა, არცა შვირცხუნინა დიდებისაგან წარჩინებუ- ლებისა მისისა. და განიყვანეს გარე და მოკუეთეს თავი თუესა მი- რკანისსა ⁴ , რომელ არს მარტი. და "შევედრა სული და მზადებელსა თუისსა, აღიჩინა სიკუდილი უკუდავებისა მომატყუებელი, შესცვალა მცირედ ჟამისა ესე მეფობა საწუთროსა სიხარულად საუკუნოდ. ღირს იქმენ ⁵ განწყობილთა თანა წმიდათა და ახოვანთა მოწამე- თასა ⁶ წარდგომად წინაშე ღმრთისა, და მათ თანა გუირგუინოსანი იხარებ ⁷ წინაშე წმიდისა სამებისა.	15
A 268	ვითარცა აღსრულა წმიდა მოწამე არჩილ, მოვიდეს ღამესა მას გოდერძიანნი ტბიელნი ⁸ და მათ თანა სხუანიცა აზნაურნი მა- მეანნი, და მოიპარეს გუამი წმიდისა მოწამისა არჩილისი, წარმოი- ღეს ⁹ , და შემურეს პატივითა დიდითა, დამარხეს ნოკტორას ¹⁰ , მის მიერვე აღმენებულსა ეკლესიასა. ხოლო ცოლმან მისმან მიუბოძა სოფლები მათ, რომელთა მოიღეს გუამი წმიდისა არჩილისი კახეთ- სა შინა, სამკუიდრებელად თუისად.	20
	წ ი გ ნ ი ე ს ე წ ა მ ე ბ ი ს ა მ ი ს ი ს ა ი ო ვ ა ე ს რ ე თ ს უ ლ მ ც ი - რედ აღწერილი, რომელ ჟამთა შლილობითა ჯერისაებრ ვერვის აღწერა. ხოლო წიგნი ესე ქართველთა ცხორებისა აღიწერებოდა ჟამითი-ჟამად, ვიდრე ვახტანგისამდე. ხოლო ვახტანგ მეფისა ვიდ- რე აქამომდე აღწერა ჯონბერ ჯუანბერიანმან ¹¹ , ძმისწულის ქმარმან წმიდისა არჩილისსამან, ნათესავმან რევისან, მირიანის ძისამან ¹² .	30
M 438	მიერთვან შემდგომთა მომავალთა ნათესავთა აწერონ ვითარცა იხილონ და წინამდებარემან ჟამმან უწყებად მოსცეს გონებასა მათ- სა ღმრთივ-განბრძნობილსა.	

¹ რქუა-სარკინოზნი < A.² არს და < MB. ³ რომლისა MB. ⁴ მარვანისა A, მირკინისსა M. ⁵ იქმნა MB. ⁶ + და A. ⁷ იხარებს MB. ⁸ ტბელნი MB. ⁹ წარმოიღეს A. ¹⁰ ნოკტორას MB. ¹¹ ჯუანბარ ჯუანბერიანმან M, ჯუანშერ ჯუანშერიანმან B. ¹² ძმისაგან A.

[მატიანე ქართლისად]

A 269	შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისსა, რაჟამს აღსრულა წმიდა მოწამე არ- ჩილ, დაშთეს შვილნი მისნი იოვანე და ჯონბერ ¹ . [წარვიდა იოვანე ეგრისად, და წარიტანნა თანა დედა და ორნი დანი თუისნი; ხო- ლო ჯონბერ ² და ორნი დანი მისნი დაშთეს ქუეყანასა ქართლისა- სა და კახეთისა არამედ უმრწემესი და ³ მისი იყო სახითა შუენი ერ; და მიესმა (მას) მისი ხაზართა მეფესა ხაკანს, მოუგზავნა მოცი- ქული და ითხოვა შუშან ცოლად; უქადა შუელად სარკინოზთა ზე- და. და რაჟამს მოიწია მოციქული ხაკანისი, მიუმცნო ჯონბერ ¹ . ძმა- სა თუისსა და დედასა. ხოლო მათ არა ინებეს და უთხრეს: „უკეთუ ულონ ⁴ იქმნეს ყოფა ჩუენი, უმჯობეს არს, რათა შევიდეთ საბერ- ძნეთად და მივმართოთ ქრისტიანეთა, ვიდრედარა შეიგინოს შვილი ჩუენი წარმართთა მიერ“. და შუშანცა აგინა ხაზართ მეფესა. შემ- დგომად სამისა წლისა მოგზავნა ხაკანმან სპასალარი თუისი ბლუ- ჩან, გამოვლო გზა ლეკეთისა და შემოვიდა კახეთა,) მოადგა ცი- ხესა, რომელსა შინა იყუნეს ჯონბერ ¹ და და ² მისი შუშან ⁵ , და მცირედთა დღეთა წარიღონ და ტყუე ყუნა იგინი, შემურსა ქალაქი ტფილისი, წარტყუნა ქარული და ყოველი ქუეყანა (დ ღ ე ს ა ე რ თ ს ა) ⁷ .	5
M 439	და ვ ი თ ა რ წ ა რ ე მ ა რ თ ა გზ[ა ს ა და რ ი ე ლ ი ს ა ს ა], დღესა ერთსა რქუა შუშან ძმასა თუისსა: „უმჯობეს აქრ ჩემთუის სიკუდილი რათა ღირს მყოს უფალმან წმიდათა დედათა თანო ვი- დრედარა შევიგინო წარმართთა მიერ“ და ჰქონდა მას ბეჭედი, აღმოაგდო თუალი და მოწოვა იგი; რამეთუ იყო თუალსა მას ქუე- შე წამალი საკუდინელი, და მუნთქუესვე მოკუდა. წარვიდა ბლუჩან ხაკანისა, მიგუარა ჯუანბერ ⁸ და მიუთხრა სიკუდილი დიქსა მისისა შუშანისი. ხოლო იგი განუწყრა არა მიტანებისათუისა გუამისა მი- სისა, რომელსა წადიერ იყო ხილვად. შეიპყრეს ბლუჩან, მოაზნეს	10
A 270		20
ჭ 267		25

¹ ჯუანშერ M, ჯუანშერ B. ² A ex homoleteleuto; ადვადგინეთ MB-ს მიხედვით. ³ და A. ⁴ ულონე A. ⁵ შუმენ A. ⁶ + ციხე იგი B. ⁷ „დღესა ერთსა“ შეცდომით განმეორებულია ქვემო 2I სტრიქონიდან. ⁸ ჯუმბერ M, ჯუანშერ B. ⁹ ყელსა MB, ჯელსა A.

თა და მოსწყუიდე სთავი მისი ბოროტად. და ვითარ დაყო წელიწადი შუიდი ჯონშერ¹, განუტევა იგი ნიჭითა დიდითა² ხაკანმან და წარმოგზავნა ქუეყანად თუისად.

M 440 ხოლო ამიერი თგანი წყოშემცირებად³ მეფობამან დიდთა მეფეთა ხუასროანთა. პირველად უფლობა⁴ სარკინოზთაგან განდიდნა, და მათგანცა მიეცა ყოველი ესე | ქუეყანა ჟამითი-ჟამად რბევასა და ოკრებასა. მეორედ, იქმნა სიმრავლე მთავართა ქუეყანასა ქართლისასა⁵, შეერია ბრძოლა, იქმნნეს მტერ ურთიერთას. და უკეთუ ვინმე გამოჩნდეს შვილთა შორის ვახტანგისთა, რომელიცა ღირს იყო მეფედ, იქმნის შემცირებულ სარკინოზთაგან: რამეთუ დაიპყრეს ტვილისი ქალაქი აგარიანთა, შექმნეს სახლად საყოფლად თუისად, მიიღებდეს ხარკსა ქუეყანისა ამისგან, რომელსა რქუიან ხარაჯა. ხოლო განგებთა ღმრთისათა, სიმრავლისათვის ცოდვათა ჩუენთასა, განდიდნა ნათესავი სარკინოზთა.

A 271 ხოლო ამან ჯო[ნ ბ ე რ]⁶ შეირთო ცოლი ბაგრატონიანთ, ასული ბაგრატონიანისა ადარნასესი, სახელით ლატავრ⁷, და აზრალა დედამან მისმან მოყვანება მისი ცოლად. არათურე კეთილად მეცნიერ იყო, რამეთუ⁸ არიან იგინი ნათესავნი დავით წინასწარმეტყუელისანი რომელი იგი მამად ღმრთისად⁹ იწოდა. და ვითარ იხილა მის ცოლი თუისი, შეუყუარდა, აკურთხა და დალოცა. და ვითარ გარდაჯდეს ამას შინა წელიწადნი მრავალნი, მოვიდა ამირა აგარიანი რომელი მთავრობდა¹⁰ სომხითს, ქართლსა და ერეთსა, სახელით ხუასრო, ოდეს ამან აღაშენა ტვილისი ქალაქი, მოოჭრებული ხაზართაგან.

M 441 ხოლო რაჟამს მოუძღურდეს ბერძენნი, გაადგა მათ ერისთავი აფხაზთა, სახელით ლეონ, ძმისწული ერისთვისა¹¹, რომლისად მიეცა სამკუიდროდ აფხაზეთი. ესე მეორე ლეონ ასულის წული იყო ხაზართა მეფისა, და ძალითა მათითა გაადგა ბერძენთა, დაიპყრა აფხაზეთი და ეგრისი, ვიდრე ლიხამდე, სახელით¹² მეფე აფხაზთა; რამეთუ მიცვალებულ იყო ივანე და დაბერებულ იყო ჯონშერ¹³. და შემდგომად ამისსა ჯონშერცა¹⁴ მიიცვალა; არამედ სიცოცხლესავე ჯონბერისსა¹⁵ იცვალა ადარნესე ბაგრატონიანმან ნასამალი კლარჯეთისა, შავშეთისა, აჭარისა, ნიგალისა¹⁶, ასისფორისა, არტანისა და ქუემო-

¹ ჯუანშერ B, < M ² დიდთა A. ³ შემირებად A. ⁴ უფლება MB. ⁵ ქართლისასა A. ⁶ ჯო... A (ბოლო „ნბერ“ ჩამოჭრილია). ⁷ ლატვრ A. ⁸ ვითარმედ MB. ⁹ ჯორციელად მამად ღვთისად B, მამად ღ'თისად ჯორციელად M. ¹⁰ მავრობდა A. ¹¹ ლეონ ერისთავისა MB. ¹² და სახელ იდვა B, სახელ დვა M. ¹³ ჯუმბერ M. ¹⁴ ჯუანშერ B. ¹⁵ ჯუმბერცა M, ჯუანშერცა B. ¹⁶ ნაგალისა A.

11. ანასეული ქართლის ცხოვრება

სა ტაოსა, და ციხეთაგანცა რომელნი ჰქონდეს შვილის შვილთა ვახტანგ მეფისათა. და წარვიდა ადარნესე კლარჯეთად, და მოკუდა მუნ. შემდგომად სიკუდილისა ადარნესესისა, განადიდა უფალმან მეფობა¹ აშოტ კულაპარატისა, | რამეთუ ეუფლა ქართლს და საზღვართა მისთა. | რამეთუ მათ ჟამთა შესრულ იყო მალქამად² საბერძნეთად და შეიქცა მოუძღურებული და გაწბილებული. მაშინ ბერძენთ მეფემან მოუბოძა კულაპარატობა აშოტს, და მოუძღურებულ

ქ 269 A 273

	იყუნეს სარკინოზნი, და გაადიდნა აშოტ კულაპარატი. ხოლო ტვი- ლისს ³ არავინ–რა დარჩა სარკინოზთაგანი, თუნიერ იაჰი შუაზის	
M 442	ძისა ⁴ , და გრიგოლ მთავრობდა კახეთს.	10
	მ ე ო რ ე ს ა წ ე ლ ს ა, მ ა ს ჟ ა მ ს ა, გ ა მ ო ი ლ ა შ ე რ ა აშოტ კულაპატმან ⁵ და უშუელა თეოდოს აფხაზთა ⁶ მეფემან, ძემან მე- ორისა ლეონისმან, რომელი იგი სიძე იყო აშოტ კულაპარატისა.	
	მოვიდა გრიგოლ კახეთით, და გრიგოლს უშუელეს მთიულთა და წანართა, ამირამან ტვილელმან და შეიბნეს კსანს ⁷ ზედა აშოტ და	15
ჭ 270	გრიგოლ. გააქციეს გრიგო, მთავარი კახეთისა, და იპყრეს ქუე- ყანა, რომელი ჰქონდა ქართლისაგან; და დაიპყრა აშოტ კლარჯე- თითგან ვიდრე კსნამდე. შემდგომად ამისა მოვიდა ხალილ, იზიდის	
ჭ 272	ძე, არაბით, დაიპყრა სომხითი, ქართლი, ერეთი, და მოკლეს აშოტ კულაპარატი გარდაბანს ⁸ ეკლესიასა შინა, და სისხლი მისი, რომე-	20
A 274	ლი მაშინ დაითხია, აწცა იხილევების ⁹ ვითარცა ახალი.	
ჭ 273	ვ ი თ ა რ ც ა კ უ ა ლ ა დ ც ა ო ¹⁰ ეუფლნეს სარკინოზნი ქართლს. და ვითარ წარვიდა ხალილ, დაუტევა ამირად იაჰია ¹¹ შუაზის ძე. მას ჟამსა შეითქუნეს გარდაბანელნი და განაჩინეს ქორებისკოპოზად	
	დაჩი ივანეს ძე, ქობულის ძისა. და შემდგომად ამისა განაჩინეს ქორებისკო[პო]სად სამოელ დიონაონი ¹² კულაად მეორედ მოვიდა	25
	იგივე ხალილ არაბით ¹³ . შეებნეს გარდაბანელნი გავაზს; გააქცივნა ¹⁴ ხალილ და მოსწყვიდნა ¹⁵ სიმრავლე ფრიად. კულაად დაჯდა ამი- რად ტვილისს საჰაკ ¹⁶ , ისმაელის ძე. ხოლო ხალილ მოვიდა მესა-	
M 443	მედ, და მოკლეს ჯავახეთს, და ძე მისი მოჰმად მოვიდა ქართლს; და მოერთო მას ბაგრატ, ძე აშოტ კულაპარატისა და მისცა მას ქართლი.	30
ჭ 274	გ ა მ ო ვ ი დ ა ს ა ა კ, ა მ ი რ ა ტ ფ ი ლ ე ლ ი, ლაშქრითა, და	

¹ განადიდა მეფობა უფალმან A. ² მასლამა A, მასლამა MB. ³ ტვილისი A.
⁴ იალი ზოაზის ძისა A, აღშუბის ძისასა M, ალი შუაზის ძისასა B. ⁵ კულაპარატი A.
⁶ ახაზთა A. ⁷ კსანს A, ქსანსა MB. ⁸ გარდაბან A. ⁹ იხილევების A. ¹⁰ კულაადცა
ეუფლნეს ვითართა, ხოლო ეუფლნეს M, ხოლო კვალადცა დაეუფლნეს
¹¹ იაჰია M, ალი B. ¹² დიონაური M, დონაური B. ¹³ არაბი MB. ¹⁴ გააქციეს MB.
¹⁵ მოსწყვიდა M, მოსწყდა B. ¹⁶ ტვილისს საჰაკ A.

	დადგა რეკსა; ხოლო მოჰმედ და ბაგრატ წარიღეს უფლის-ციხე; და მოვიდეს კახნი გარდაბნელი ¹ შუელად სააკისსა: და შეიბნეს რეკს და იყო ბრძოლა მათ შორის. არცა იგინი გაიქცეს და არცა იგინი, ვიდრემდის გაიყარნეს. და მოემად წარვიდა ბარდავს.	
A 275	ა ქ ა ჟ ა მ ნ ი გარდასრულ იყუნეს წელიწადნი მოამადის გამო- ჩინებითგან ² , რომელმან სარკინოზთა სჯული დაუდგა, ორასცხრა- მეტნი. მაშინ მოვიდა ბულა ³ თურქი მონა, რომელი გამოეგზავნა ამირ-მუმს ბაღდადით, სპითა დიდითა, და შემუსრა ყოველი სომ-	5
	ხეთი და ტყუე ყუნა ყოველნი მთავარნი მათნი. მოვიდა და მოად- გა ტვილისის ქალაქსა, რამეთუ არა მორჩილობდა სააკ ამირა: მო-	10
ჭ 275	კლა სააკ, შემუსრა ტვილისი, და წუა ცეცხლითა და მოაოჯრნა ყოველნი არენი მისნი. და თეოდოსი, აფხაზთა მეფე, გამოვიდა წი- ნაადმდგომად მისა. დადგა კუერცხოზს. ხოლო ბულა, ვითარცა ცნა, წარმოავლინა ზირაქ სპასალარი თუისი, და ბაგრატ, ძე აშოტ	
M 444	კულაპარატისა: შეიბნეს, და გააქცივნეს აფხაზნი, და მოსწყვიდნეს სიმრავლე ურიცხუი. და თეოდოსი მეფე წარვიდა მეოტი გზასა დვალეთისა.	15
	კ უ ა ლ ა დ უკუმოქცეულთა ⁴ დაუდგეს გარდაბანელნი ჯუარის გუერდსა, და ავნეს ლაშქარსა დიადი ⁵ . ვითარცა ცნა ბულა, აღი- ყარა მუნით და მოვიდა ჰართალეთს დადგა მუნ შინა, აიყვანნა	20
A 376	მთეულთაგან მძევალნი კაცი სამასი, და ლამოდა შესულასა ოვსე- თად; შევიდა ცხავატამდის ⁶ . ხოლო აბულაბაზ ⁷ სომეხთ ერისთავმან, და გურამ, აშოტის ძემან, მიუწერეს მთეულთა, რა თა არა შეუშონ.	
	ხოლო მათ გაწირნეს მძევალნი მათნი; უშუელა ღმერთმან: რამეთუ მოვიდა თოვლი, დაუდგეს წინა და შეებნეს. მოსცა ღმერთმან ძლე-	25

ვა, და მოკლდა ურიცხვი ერი სარკინოზთა, და ცხენმან მათმან მო-
ვა იელი, და დაიწოცა ფრიად, ხოლო სიმრავლისაგან ლაშქრისა
არა (ა)ჩნდა, რამეთუ იყო სიმრავლე მისი, ვითარ ასოცი ათასი.

შ ე ი ქ ც ა გარე და დაიზამთრა ბარდავსა და შეიპყრა ხუცისა
ვინმე ძე, რომელი გამთავრებულ იყო, და შემუსრა გარდაბანი. გა- 30
ნალო კარი დარუბანდისა, და გამოიყვანნა ხაზარნი სახლი სამასი⁸, და
დასხნა შანქორს. დარიალამით⁹ გამოიყვანნა ოვსნი, სახლი ასი¹⁰, [და-
სხნა იგინი დმანისს¹¹, და ენება ზაფხულის შესულა ოვსეთს. ამირ-მუმ-
M 444 [მ]ან12 ვითარცა ცნა, ვიდრემდის13 ხაზართა, ტომთა
მისთა,ზრახავს,

¹ გარბანელნი A. ² გაზონებითზნ A. ³ ბუდა < A. ⁴ უკუე მოქცეულთა MB.
⁵ დიდად MB. ⁶ ცხავცამდის B, ცხავცამდის M. ⁷ აზულბაზ MB. ⁸ სახლისა მი-
სისა A. სახელისა მისისა M. ⁹ და რამით M, და დარიელით B (და დარიალამნით
თ ე ი მ). ¹⁰ სამი ათასი B. ¹¹ დმანის A. ¹² ამირ-მუმლმან MB. ¹³ ვითარმედ MB.

-164-

ქ 276 მოუვლინა ბუდას, რათა დაუტყოს ქართლი მუმედს, ხალილის ძესა.
და წარვიდა ბუდა, და ამირობდა მუმედ, ხალილის ძე. და გარდა-
ადგინა ამირ-მუმმან მათმედ, და დაადგინა ისე, შეიხის ძე1 ნათესა-
ვი უმედისივე.

და ქ ო რ ე ბ ი ს კ ო ვ ზ ი გ ა ბ რ ი ე ლ ი ყ ო დ ო ნ ა უ რ ი, ძ მ ა 5
ს ა მ ო ე ლ ქ ო რ ე ბ ი ს კ ო ვ ზ [ი] ს ა. და წარვიდა ისე, და მოვიდა სხუა
ამირა, სახელით აზრაამ. და კუალ²[ად მოვიდა ამირად ხალ[ილ]ის-
ძე ჰუმედ, და უფროს ნებიერად დაიპყრა ყოველი ესე ქუეყანა,სომხი-
თი, ქართლი და რანი. და წარვიდა ხალილის ძე, და დადგა ამირად
კაცი საჰ[ა]კის მონათაგანი⁴, სახელით გაბულოც⁵. ხოლო გუარამ, 10
ძემან⁶ აშოტ კურატპალატისმან, შეიპყრა გაბუ[ლოც] და წარსცა სა-
ბერძნეთად: რამეთუ გადიდებულ იყო გაბულოც, და დაემორჩილნეს
გარ[და]ზანელნი. და ბრძოდა აშოტ მამის ძმისწულსა მისსა⁷, ძმასა
გუ[ა]რამისასა. ხოლო გუ[ა]რამს დაეპყრა ჯავახეთი, თრიალეთი,
ტაშირი, და აბოცი, და არტანი, და ჰბრძოდა სარკინოზთა. ზოგ- 15
ჯერ სძლის გუარამ, და ზოგჯერ სარკინოზთა. ხოლო გუარამ გა-
ნუყუნა ქუეყანანი ძმათ[ა] თუისთა, | ადარნასეს და ზაგრატს, და აბო-
ცი(ს) განუყო ცოლის ძმასა თუისსა, სომეხთ მეფესა⁸.

M 446 ქ 277 |მ ა ს ყ ა მ ს ა გამოვიდა გიორგი⁹, აფხაზთა მეფე, ძმა თეოდო-
სესი და დიმიტრისი, ძე ლეონისი, დაიპყრა ქართლი და დაუტევა
ერისთავად ჩიხას ძე დიმიტრისი¹⁰, რომელსა ერქუა ზაგრატ, რო-
მელი იგნობ[ე]ბის ექსორია-ქმნილობით. და ცოლმან მეფისამან[ნ] მოკ-
ლა ძე დემეტრესი, ერისთავი ჩიხისა, და ეგრუა იგი ივანე მთავარ-
სა შავლიანსა¹¹, და შთა[ა]გდეს ზაგრატ ზღუას. ხოლო ღმერთმან
განარინა იგი, და მიიწია ქალაქად კოსტანტინეპოლედ. და მოგუა- 25
რა მეფემან იოვანე ძესა თუისსა ადარნასეს ცოლი¹², ასული გუარამ
აშოტისი¹³ და მოკლდა იოვანე, მეფე აფხაზთა, და მეფობდა მის
წილ ძე მისი ადარნასე. და შეიპყრნა ლიპარიტ ქუეყანანი თრი-
ალეთისანი, ადაგო ციხე კლდე-კართა; იპალსონ ძემან დავით ბა-
ქ 278 გრატისმან¹⁴.| ხოლო ნასრ ძე გუარამისი [და გურგენ]¹⁵ იყუნეს აფ- 30

¹ შიხის ძე MB. ² აქ A-ში ამოხეულია და აკლია ერთი ფურცელი
(164,7 – 165,9), ის, რაც მარიამისეულ ქართლის ცხოვრებაში მოთავსებულია გვ.
445 „და მოვიდა კუალად...“ ვიდრე გვ. 447 „და მათ თანა სარკინოზნი“. ³ ხალა-
ლის M. ⁴ მონათესავთაგანი B ⁵ გაბულოც B. ⁶ ძემან გუარამ M. ⁷ + ძესა სუმბატ
სომეხთა მეფისასა B. ⁸ მეფისა M, ⁹ იგი M, გიორგი აღწეფელი B. ¹⁰ + და ვითარ
გარდაიცვალა გიორგი, აფხაზთა მეფე, დარჩა ძე დემეტრესი მცირე B. ¹¹ შავლა-
ლიანსა B. ¹² ცოლი ადარნასეს M. ¹³ აშოტისი M, აშოტის ძისა B. ¹⁴ იპატრონა
დავით, ძე ზაგრატ კურატპალატისა B. ¹⁵ ხოლო ესე ნასრა, ბიძის ძე ამა დავით
კურატპალატისა, და გურგენ B, ხოლო ნასრ,ძე გუარამისი, და გურგენ (თ ე ი მ.).

-165-

ხაზთა კერძ, ხოლო დავით და ლიპარიტ უშუეღდეს სომეხთა, და

	იბრძოდეს სომეხნი და აფხაზნი ქართლსა ზედა მას ჟამსა მონაზო- ნი იქმნა გუარამ.	
M 447	და ვ ი თ ა რ მოკუდა კახთა ქორეპისკოპოსი ¹ გაბრიელ დონა- ური ² , დაჯდა ქორეპისკოპოსად ³ ფადლაი არევმანელი, კაცი ბრძენი	5
ჭ 280 A 277	და საქმის მეცნიერი. მას ჟამსა შინა მოიტყუა ⁴ ნასრა, მეძან გუარ- მისმან, დავით, ძე ბაგრატისი, მამის მმისწული მისი, და მოკლა იგი. ხოლო ნასრას შეუკრბეს მტერად სომეხნი. ლიპარიტ, და ქართველნი, და აშოტ ⁵ ძმა დავითისი, და მათ თანა სა რკინოზნი. და შეებნეს ნასარს, გააქციეს და მიიხუნეს ციხენი; და წარვიდა	10
ჭ 281	საბერძნეთს წინაშე ბერძენთ მეფისა. და მოკუდა გუ[ა]რამ, ძე აშო- ტისი, და დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აღშენებულსა. ესე ბაგ- რატ, ძე დემეტრე აფხაზთა მეფისა, შესრულ იყო საბერძნეთად კოს- ტანტი[ნე]პოლეს, და მოსცა ბერძენთა მეფემან ლაშქარი, და გამო- გზავნა ზღუთი ნავითა, შემოვიდა აფხაზეთად, და მოკლა ადარნესე, ძე იოვანესი, და დაიპყრა აფხაზეთი. და შეირთო ცოლი მისი ცოლად, ასული გუ[ა]რამისი; და გამოიყვანა ბაგრატ აფხაზთა მეფემან ნა- სრა. ხოლო შეიპყრნა ნასრა სამნი; ციხენი სამცხეს: ორძვე, და ჯუა- რის-ციხე, და ლომსიანთა, გუარამისივე აშენებული.	15
M 448	მ ო ვ ი დ ა გ უ რ გ ე ნ და ა დ ა რ ნ ა ს ე, ძე დ ა ვ ი თ ი ს ი; უ შ უ ე ლ ე ს ს ო მ ე ხ თ ა, და ა შ ე ი ბ ნ ე ს მტკუარსა ზედა; და იძ- ლინეს აფხაზნი, ხოლო მოკლეს ნასრა და ბაყათარ, მთავარი ოვ- სი, და ერისთავი აფხაზთა. ხოლო ფადლა ⁷ მთავარებისკოპოზინ	20
ჭ 282	განძლიერდა ⁹ , და დაიმორჩილნა გარდაბანელნი. და შემდგომად მი- სა დაჯდა კვირიკე ქორეპისკოპოზად ¹⁰ ; და იპყრობდეს ქართლს აზნაურნი	25
A 278	მას ჟამსა გამოვიდა კოსტანტი ¹¹ , აფხაზთა მეფე, დაიპყრა ქართ- ლი; და ემტერა სომეხთა მეფე, სუმბატ ტემერაკალი ¹² , გამო- ილაშქრა სპითა დიდითა, მოადგა უფლისციხესა მოიღეს ძალან კურდანი ¹³ , აღმოაგეს ზემოთ-კერძო, და წარიღეს ციხე კერჯითა ¹⁴ . ხოლო კულადა იმძახნეს სუმბატ და კოსტანტი ¹⁵ , და უკუმოსცა უფლის-ციხე და ყოველი ქართლი.	30

¹ ქორთუას კოვზი M. ² დაონაური M. ³ ქორაფისკოვსად M. ⁴ მის ვითარ-
ცა მოიტანა M, მას ჟამსა შინა მოიტყუა B. ⁵ აშოტ M. ⁶ სამნი ნასრა A.
⁷ ფადლა A. ⁸ ქორეპისკოპოსი B. ქორფას კოვზი M, ⁹ განძლიერდა A. ¹⁰ ქო-
რების A. ¹¹ კოსტანტინე MB. ¹² ტეზერაკლი MB. ¹³ პალან-კურტანი B, ილან
კურდანა M, ¹⁴ ფერჯითა AM, კერჯითა B. ¹⁵ კოსტანტინე MB.

M 449	ხოლო ამისსა შემდგომად მოვიდა ამირა აგარიანი, სახელით აბულ-კასიმ, ძე აბუსაჯისი, რომელი გამოეგზავნა ¹ ამირ-მუმნსა სპი- თა დიდითა და ურიცხუითა; და არა იტევდა ქუეყანა. რამეთუ მო- ვიდა პირველად სომხითს, და მოსრა ყოველი სომხითი, სივნეთი ვაეძორი და ასპურაგანი. და სუ[მ]ბატ, სომეხთ მეფემან, ვერ და- იდგნა ზარისა მისისაგან და წარმოვიდა მუნით მეო[ტ]ობით, და მი- მართა მათა აფხაზეთისათა, და მუნ იყოფებოდა.	5
A 279	მ ო ვ ი დ ა ა ბ უ ს ა ჯ ი ს ძ ე ტ ფ ი ლ ი ს ს, და მას ჟამსა ამირა იყო ჯაფარ(ას), ძე იანის ² . მოვიდა და მოადგა უჯარმას, შიგა დგა სამასი კაცი, და ჰბრძოდეს მრავალთა დღეთა. და ვითარ იხილეს, რამეთუ ვერ დაუდგმიდეს დაადგეს ღამე ³ და გარდაიხუეწნეს: რო- მელნიმე წარვიდეს, და რომელთამე ეწივნეს და დაჯგნეს. ვითარ- ცა ცნეს ბოჭორმელთა ციხეონთა წაღება უჯარმისა, დააგდეს ციხე და გარდაიხუეწნეს. რაჟამს მოვიდეს, პოვეს იგი უკაცურთ აიღეს ბოჭორმა და დაიჭირეს ციხედვე; უჯარმის ზღუდენი დაარღუეწნეს.	10
ჭ 283	ხ ო ლ ო კ უ ი რ ი კ ე ქორეპისკოპოზმან ვითარ იხილა, რომელ არა იყო ღონე მისი, მიენდო ფიცითა, მივიდა და ნახა; ჰკითხა მან: „ვინ მაუწყა აქა მოსულ?“ და რქუა „მაუწყა დედამან ჩემმან“. ხოლო მან თქუა: „არა ვატკივნო გული ერთისა შემხედვარსა“. და შეუყუარდა სიკეთისა მისისათვის, განუტევა, ხოლო ბოჭორმა თუით დაიჭირა. შემდგომად ამისა შემოვიდა ქართლად და მოაოჴრა ქარ- თლი; და ვიდრე იგი შემოვიდოდა, მოარღუეწნა ზღუდენი ⁴ უფლის-	15
		20

M 450	ციხისანი, რომელ არა დაიმიჭირონ. შექვიდა მუნით სამცხეს, და მოა- ოჭრა სამცხე და ჯავახეთი, მოადგა ციხესა თმოგუისასა. და ვითარ იხილა სიმტკიცე მისი და სიმაგრე, აიყარა მუნით და მოვიდა ყველს მოადგა გარე, და იწყო ბრძოლად.	25
	ი ყ ო მ უ ნ შ ი ნ ა ჭ ა ბ უ კ ი ერთი, სახელით გუბრონ. [ებრ- მოდა შიგნით გამოდმართ, ყოველთა დღეთა, მოყუასთა თუისთა თანა. და ვითარ წარიღეს ციხე იგი, შეიპყრეს წმიდა გობრონ]². აწა- მეს და წამება მისი ვრცელად აღწერა წმიდამან მამამან ჩემმან³ სტეფანე მტბევერმან ებისკოპოზმან. აიყარა მუნით და წარვიდა დვი- ნად⁴ ქალაქად. მოვიდეს და უთხრეს, ვითარმედ სუმბატ მეფე შევი- და ციხესა კაპოეტისასა, მსწრაფლ აიყარა მუნით და მიუმცნო ლაშ- ქარსა თუისსა, რათა ყოველი კაცი, რომელი პოვონ ცოცხალი, გა- მოიყვანონ მის წინაშე. მოვიდა და მოადგა ციხესა კაპოვეტისასა; და ციხოვანთა დედა-წული რომელი პოვა გარეგნით, დაიპყრა ჯელ-	30
A280		35

¹ გამოგზავნა A. ² ალისა M, ალისი B. ³ ამისთუის აღდგეს დამით B, დააგდეს და დამით M. ⁴ ზღუდენი < A. ⁵ ებრძოდა -- გობრონ < A ex homioiteleuto. ⁶ ჩუენმან MB. ⁷ დივანად A.

	თა. ამისთუის გამოსცეს ციხე, შეიპყრა სუმბატ და წარიყვანა დვინს ¹ , ჩამოჰკიდა ძელსა და მოკლა. შემდგომად ამისა, ვითარ გარ- დაჰვდეს წელნი რაოდენნიმე ² , მოეშენა ქუეყანა.	
M 451 ჭ 284	მ ა შ ი ნ უ ჯ მ ო კ უ ი რ ი კ ე ქ ო რ ე ბ ი ს კ ო პ ო ს მ ა ნ 3 კოსტან- ტი ⁴ აფხაზთა მეფესა, ჩავიდეს ერთად მოადგეს ცისე სა ვეყინსა. აფხაზთ მეფე დაუდგა ზედათ-კერძო და კუირიკე ქუემოთ. და ვი- თარ მისწურეს წადებად, მაშინ ადარნესე პატრიკი ³ მოვიდა, პა- რასკევსა ჯუარსა მიუპყრა ზავის პირი, მოსცა აფხაზთა მეფესა არიში, გავაზანი, ხოლო კუირიკეს ორჭობი; და ვითარ დაიზავნეს, შემოიქცეს. მოვიდა კოსტანტი ⁴ , აფხაზთა მეფე, ილოცა ალავერდს წმიდას გიორგის წინაშე, და შემოსა ხატი მისი ოქროთა. ხოლო ლაშქარი მისი უმრავლესი წარავლინა გზასა გარესა და ფრიად პატივ- სცა კუირიკე ქორებისკოპოსმან და წარვიდან ქუეყნადთუისად. შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა მ ც ი რ ე დ თ ა დ ლ ე თ ა მ ი ი ც ვ ა ლ ა კ ო ს ტ ა ნ - ტი ⁴ , აფხაზთა მეფე, და იშლებოდა ქუეყანა აფხაზეთისა ჟამ რა- ოდენმე. რამეთუ ესხნეს ძენი ორნი კოსტანტი ⁴ მეფესა: ერთი უხუ- ცესი და მეორე უმცროსი. რომელი უშვა ცოლმან. უხუცესსა ერ- ქუა გიორგი და უბრწემესსა ბაგრატ. და იყო მათ შორის ბრძოლა ფიცხელი, რომელი თვითოეულად პოვო ⁷ ცხორებასა მათსა. ხ ო ლ ო ე ს ე ბ ა გ რ ა გ ი ყ ო ს ი ძ ე ⁸ გ უ რ გ ე ნ ე რ ი ს თ ა ვ თ ა ე რ ი ს თ ა - ვისა ⁹ , უშუელდა გურგენ ყოვლითა ძალითა მისითა. ვიდრე არა მი- ცვალა ბაგრატ, არა იყო მშვიდობა ¹⁰ . და შეიმდგომად სიკუდილი- სა მისისა მიიღო ¹¹ . სრულებით მეფობა აფხაზეთისა გიორგი მეფე- მან. იყო იგი სრულებით ყოვლითავე სიკეთითა, სიმწნითა და ახო- ვანებითა, ღმრთის-მოყუარე იყო და უმეტეს მამუნებელი ეკლესიათა, მოწყალე გლახაკთა, უხუი, მდაბალი და ყოვლითა კეთილითა და სათნოებითა სრული. ამან განაგნა და განაწყუნა ყოველნი საქმე- ნი მამულსა და სამეფოსა მისსა: აღაშენა საყდარი ჭყონდიდისა, შექმნა საეპისკოპოსოზოდ, და განაშუენა ნაწილთა სიმრავლითა წმი- დათა მარტულილთათა.	5 10 15 20 5 30
A 281		
M 452		
A 285 282	მ ა ს ჟ ა მ ს ა მ ი ი ც ვ ა ლ ა კ უ ი რ ი კ ე ქ ო რ ე ბ ი ს კ ო პ ო ს ი ¹² , და დაჯდა ქორებისკოპოსად ¹³ ფადლა, ძე კუირიკესი. ამან აღაშენა ციხე ლო- წობანთა. ა მ ა ს ვ ე ჟ ა მ ს ა მ ო ვ ი დ ე ს ს ა რ კ ი ნ ო ზ [ნ], რომელთა უკმობდეს ს[ა]ჯობით, და მოტყუენეს კახეთი, დაწუეს ჯუარი და მცხეთა, და	35

¹ დავანს A. ² რაოდენნიმე ³ ქორეუბისკოსმან A. ⁴ კოსტანტინე MB. ⁵ პატ-
რიაკი A. ⁶ წარვიდა A. ⁷ პოვა A, ჰპოო B, ჰპო M. ⁸ სიძე < A. ⁹ ერისთავი A.
¹⁰+ შორის მათსა B. ¹¹ მოიღო A. ¹² ქორებისკოვსი A. ¹³ ქორებისკოვსად A.

შეიქცეს; წარვიდეს და წაიტანეს თანა ჯუარი¹ დაჭრილი. და შეე-
დვა სნება მუცლისა, და გულისკმა ყვეს, რომე ჯუარისაგან ევენ-
ბოდა. შეიკრიბნეს² ნაწილნი და წარმოსცნეს ჯუარსა³; ჩაკრიბნეს
ბუდესა შინა. და აღმართნეს ადგილსავე თუისსა.

M 453 და ა ე რ ე თ ს ვ ი დ რ ე⁴ მეფობადმდე იშხანაკისსა⁵ პირველნი 5
ყოველნი იყუნეს⁶ მწვალებელნი; ხოლო იშხანიკ დისწული იყო | გურ-
გენ ერისთავთა ერისთავისა, და დედამან მისმან მოაქცივნა მართლ-
მადიდებელად, დინარ დედოფალმან. და სალართა დაეპყრა ბარ-
დავი და ადარაბადგანი, ხოლო გიორგი⁷, აფხაზთა მეფემან, მისცა

ჭ 291 ქართლი ძესა თუისსა უხუცესსა კოსტანტის⁸. | და ვითარ დაყო 10
სამი წელიწადი, იწყო მტერობად მამისა თუისისა და ძებნად მე-
ფობისა. და ვითარ გამოაცხადა საქმე მისი, შედგა იგი უფლის-

ჭ 291 ციხეს და | შეუდგ | ეს თანა ტბელნი და სხუანი მრავალნი აზნა-
A 283 ურნი.

ხოლო გიორგი⁹ მეფემან, ვითარ დაიდასტურა განდგომა 15
ძისა თუისისა, გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა თუისითა, და მო-
იყვანნა ყოველნი¹⁰ მეფენი და ფადლა ქორებისკოპოსი¹¹. მოადგეს
უფლის-ციხესა და ბრძოდეს დღეთა მრავალთა, და ვერას ავნებდეს
ციხესა, რომელ მრავლად დგეს შიგნითი და ზოგსა დღესა შეეხპიან
შიგნითით ცხენითა, და ზოგსა დღესა ქუეითად.

M 454 მაშინ გიორგი მეფემან აბირნა აზნაურნი საზუერელნი ეს-
რეთ სახედ, ვითარმედ: „გამოედ, ჩუენ წარგიყვანთო აფხაზეთად,
შენ დაჯედ მეფედ და მამა შენი დარჩეს გარეგან“¹². ხოლო მან დაი-
ჯერა და მიენდო გარნა აზნაურნი იგი, რომელნი უდგეს თანა. 25
უშლიდეს საქმესა | ამას, და მან არა ისმინა მათი; გამოვიდა ღამე
ტივითა მტკუარსა, და ვითარ განეწურა პირსა წყლისასა, ვერღარა
დაითმინეს, მიეტევნეს შეპყრობად. და ვითარ იგრძნა ზაკულებმა მა-
თი, შეაქცივნა ტივნი¹² გარე, რათამცა შევიდა ციხესავე. ვერ-
ღარა დაიმორჩილნეს ტივნი და ჩაჯდეს ადგილსა¹³, სადაცა ტივ-
ნი გადგებოდეს. შეიქმნა კმა, გამოვი | და მეფე და ყოველი ლაშქა-
A 284 რი: დაცვეს ციხე გარეშამო და, რაჟამს განთენა, იწყეს ძებნად. 30
ხოლო იგი გამოსრულ იყო [წყლით და შესრულ იყო]¹⁴ ნაპრალსა.

¹ წაიტანეს ჯუარი თანა A. ² შეკრიბნეს MB. ³ ჯუარსა AM, ქართლსავე B.
⁴ და ჰერეთს M, და ჰერეთსავე B, დართეს ვიდრე A. ⁵ იშხანაკისსა A, იშხანი-
სასა M. ⁶ იყუნეს < ⁷ გიორგი B, იგი AM (← გ'ი). ⁸ კოსტანტინეს MB. ⁹ გი-
ორგი B, გ'ი M, იგი A. ¹⁰ ყოველნი ტაოელნი MB. ¹¹ ქორებისკოპოსი A,
ქორავისკოპოზი M. ¹² ტივნი ტივნი A, ¹³ ადგილსა < A. ¹⁴ < ex homioiteleuto.

კლდისასა, და მუნ დამალულ იყო. და პოვა იგი კაცმან ვინმე უნ-
დომა[ნ], შეიპყრეს და მოჰგუარეს იგი მეფესა, და მეფემან გაპატი-
ქა ბოროტად: პირველად თუალნი¹ დასწუნეს და მერე გამოუე-
რეს, და მოკუდა. ხოლო აზნაურნი, რომელნი დგეს ციხესა შინა,
მინდობით გამოიყვანნა, და ტბელნი განუტევნა, მშვიდობით გაგ-
ზავნნა; და იგინი წარვიდეს ასპურაგანს².

ჭ 293 | მ ი ი ც ვ ა ლ ა ფ ა დ ლ ა ქორებისკოპოსი³; დაჯდა კუირიკე ქო-
რებისკოპოსად⁴. ამისა შემდგომად გადგეს აზნაურნი გარდაბანელნი,
იწყეს ზრახვად გიორგი მეფისა. გამოილაშქრა გიორგი მეფემან⁵, ჩა-
ვიდა კახეთად. [და მოსწვა დან ასწყუიდა, და წარვიდა თუისადვე 10
ქუეყანად. კულად დადგა] ატენს და ძე მისი ლეონ იყო⁷ ერისთავად
ქართლისა; და აწვია ყოველი ლაშქარი კულად შთასლვად კახე-
თად⁸ ვითარ ცნა კუირიკე - ვერ დაუდგებოდა, ადგა და მოვიდა
მათ წინაშე. და კულად ენება გაპარვა ზაკვით, შეიპყრა ჯელთა და
წარვიდა კახეთად, რათამცა დედაწული მისი აკრიბა ჯელთა. გარდა- 15
ეხუეწნეს, რამეთუ აცნობეს აზნაურთა ქართველთა.

A 285 მოერთო შტორა⁹ ძმა კუირიკე ქორებისკოპოსისა¹⁰ გიორგი
მეფესა, და მოუტანა | თანა ციხე მისი უჯარმა, დასა უფელნეს სხუა-

თავა ციხეთა კახეთისათა თუნიერ სამთა ციხეთა: ნახჭოვნისა, ბოჭორმისა და ლოწობანთა. 20

ლოწობანი ჰქონდეს ივანე არსის¹¹ ძესა; და გამაგრდა შიგან, გაწირა პატრონი. და აუგეს შურის-ციხე და დააყენნეს შიგა ლაშქარნ. და ციხე მარანასა¹² ჰქონდა ხანხუასა¹³, არსის ძესავე, ძმასა ივანესსა¹⁴; ლამოდა მსგავსად ძმისა თუისისა მკლავითა დაჭერასა. მივიდა მეფე და უბრძანა შებმა ლაშქართა. ხოლო მათ წარიღეს ჯერჯითა და ხანხუა¹⁵ მოიყვანეს შეპყრობილი წინაშე მეფისა; და მეფემან წარსცა პყრობილად ჯიქეთს, 25

M 456
ჟ 294 ციხე ნახრჭევანისა ჰქონდა ფადლასა, ძესა კუირიკესსა. იგიცა გამაგრდა შიგნით; ვითარ იხილა კუირიკე | ქორებისკოპოსმან¹⁶, რამეთუ არა იყო ღონე მისი, ითხოვა სიმტკიცე ცოცხლებით გაგზავნისა, და დაულოცა კახეთი გიორგი მეფესა. ხოლო ლეონ, ძე მეფისა, არა ლამოდა განტევებასა კუირიკესსა, რამეთუ არცა პირველ შეპყრობასა იყო ნება მისი, გარნა არა უსმინა მამამანმისმან, და კუირი-

¹ თულნი A. ² ასპურაგენს A, ასფორანგს M. ³ ქორებისკოვსი A. ⁴ ქორებისკოვსად A. ⁵ მეფე A. ⁶ მოსწვა და B. მოუწოდა M. ⁷ ძე მისი ლეონ იყო B, ძმა იყო M. ⁸ და მოსწვა - კახეთად < A ex homoioteleuto. ⁹ შურტა B, ბურტა M. ¹⁰ ქორებისკოვსისა A. ¹¹ არსის M, არშის B. ¹² მარანისა B, მირანსა M. ¹³ ხახუას B, ტანტუასა A. ¹⁴ ჰქონდა მამინ ხუასროს ძესა ივანესსა M. ¹⁵ ხახუა B, ¹⁶ ქორებისკოვსმან A.

A 286 კე ესე პირი ითხოვა, რათა მას ზამთარსა არა აიღონ ციხე | ბოჭორმა, და შემდგომად აღვსებისა წარვიდეს, ნება სცეს. ამისთუის აიღეს ციხე ნახრჭევანისა, და შვილი ერთი უმრწემესი, დავით, მძემლად: განუტევეს დღესა ლამპრობასა. 5

წარვიდა მეფე აფხაზეთად, და შევიდა კუირიკე ბოჭორმას, ეკაზმებოდა და ლამოდა შემდგომად¹ აღვსებისა წარსლვასა. მამინ შეემსხნეს აზნაურნი ქართველნი და მათ თანა კახნი: გოდერძი, მაგდეური², მამა ყანჩელი, დაჩი კორინოელი, დაჩი³ და ივანე სხუილოსელი, სარ და გრიგოლ. ძმანი ფხუწელი, და მათ თანა ორმოცდაათი აზნაური სხუა. და მოერთნეს კუირიკეს. დაუწყეს ბრძოლა ციხეთა, და მცირედთა დღეთა წარიხუნეს ციხენი ყოველნი დაარღვივნეს შურის-ციხენი⁴ და ლოწობანი: და კუალადცა ეუფლა კუირიკე მამულსა თუსსა. 10

M 457 მოვიდეს⁵ დაუთხრეს გიორგი მეფესა წაღება კახეთისა. დაუმიმდა დიდად⁶, და აზრალა ყოველთა ვინცა ვინ აწუია გაშუქება კუირიკე ქორებისკოპოსისა⁷. და ვითარ ამას, მინა გარდაცდეს ჟამნი იგი, კუალად გაგზავნა ლაშქარი თუისი და ძე მისი ლეონ უჩინა 15

A 287 წინამძღურად. და მოწუა კახეთი, და მასვე ლაშქრობასა შინა მოართუეს ამბავი. მიცვალება დიდისა და ღმრთის-მოყუარისა გიორგი მეფისა. მოუწოდა ლეონ ქორებისკოპოსსა. კუირიკეს; და შეკრბეს ბაზალეთს, ტბის პირსა, თუითოთა ცხენოსნითა, და იუბნეს დღე ერთი, ვიდრემდის განუცხადა მიცვალება მამისა თუისისა, და აჰკიდა სიყუარული და უქადა მისა მისისა სიძობა. და ვითარცა ესმა ესე კუირიკეს, გარდაცდა ცხენისაგან და თაყუანისცემითა მისცა მადლი, და განიხარა ზავი და სიყუარული, და უფროს პირი მძახობისა. 25

შეიქცა ლეონ, და ეუფლა მამულსა და სამეფოსა თუისსა, რამეთუ მამინვე შევიდა აფხაზეთად; და განადიდა უფალმან ღმერთმან მეფობა მისი; მსგავსად მამისა თუისისა იყო იგიცა ღმრთის-მოყუარე და სავეს ყოვლითა კეთილითა. ამან აღაშენა ეკლესია მოქუისა და შექმნა საეპისკოპოზოდ, აკურთხა და განასრულა ყოვლითა განგებითა და ვითარ ეუფლა მამულსა თუისსა, აღუსრულა⁹ აღთქმა თუისი კუირიკე ქორებისკოპოსსა¹⁰, და მისცა ასული თუისი ცოლად ძესა კუირიკესსა¹¹. კუალად იწყო მტერობად კვირიკესა და ძებნად 30

M 458

¹ შედგომად A. ² მგდეური, მგდეორი B. ³ დაჩი < A. ⁴ შურის-ციხე MB. ⁵ მოვდეს A. ⁶ დიად A. ⁷ ქორებისკოვსი A. ⁸ ქორებიკოვსსა ⁹ აღუსრულა M,

- A 288 კახეთისა, გაილაშქრა სპითა დიდითა, ჩადგა არაგუის პირსა, | ასწყუიდა ხერკი, მუხრანი და ბაზალეთი; და მასვე ლაშქრობასა დასნეულდა, შმოქცა გარე და მოკულდა.
და ა ჯ და მ ე ფ ე ლ დ ე მ ე ტ რ ე, მ მ ა ლეონისი, ეუფლა ქართლს; და ვითარ მოიწყო სამეფო თუისი, გარდაცდეს ამას შინა ჟამნი. 5
იყო ძმა მისი თევდოს საბერძნეთს. უცემეს ვიეთმე კაცთა ამის ქუეყანისათა, რათა გამოვიდეს ძმასა თუისსა ზედა, რამეთუ სიცოცხლესავე დიდისა გიორგი აფხაზთა მეფისასა ჩაეგზავნეს საბერძნეთს ორნი შვილნი, თეოდოს და ბაგრატ, რათა მუნ იზარდებოდენ, ამისთუის რათა შემდგომად სიკუდილისა მისისა არა იყოს¹ მათ შორის ბრძოლა და ცდომა. 10
- M 459 გ ა მ ო ვ ი და თეოდოსი საბერძნეთით, მოვიდა სამცხეს, დაადგა მარგის მერეს², უცმობდა მესხთა აზნაურთა, იკრებდა ლაშქარსა და ლამოდა მკლავითა თუისითა აღებასა მამულისა თუისისასა. ხოლო დემეტრე მეფემან წარავლინა ლაშქარი თუისი, დაესხნეს უგრძნაულად, გაიქცეს³ | თეოდოსი. წარვიდეს ქართლს და მიმართეს ადარნესეს მთავარს⁴; შეიყვანეს იგი ძამის⁵ ციხესა, და მუნით გამოღმართ ეძიებდა საქმესა თუისსა. 15
- A 289 მ ა შ ი ნ დ ე მ ე ტ რ ე მ ე მ ა ნ მიგზავნა ლაშქარი თუისი, მოადგეს | ციხესა ძამისასა, და ბრძოდეს სამ თუე ოდენ. და ციხით გამოღმართ ევენბოდეს ფრიად, და მოსჭირდან ციხოვანთა; ითხოვეს ფიცი და სიმტკიცე, რათა განუტეონ თეოდოსი, და წარვიდენ მშუიდობით. და მათ მიინდევს იგი, და გაგზავნეს მშუიდობით. წარვიდა წინაშე დავითისა კულაპარატისა, და მუნ დაყო წელიწადი ერთი. წარმოვიდა⁷ და მოვიდა კახეთად. 20 25
- M 460 მ ა შ ი ნ მ ო გ ზ ა ვ ნ ა მეფემან მოციქული თეოდოსისა და კუირიკე ქორეზისკოპოსისა⁸ და რქუა: „რადგან მოვიდა ძმა ჩემი საბერძნეთით, არა დაილევს ჩუენ შორის ბრძოლა, სიტყუითა კაცთათს; აწ შუამდგომელობითა შენითა მომანდვე ძმა ჩემთ და ვიყუნეთ ორნივე სწორად უფალ მამულსა ჩუენსა, ვითარცა ვიყუევნით უწინარეს მე და ლეონ; აღილე ჩემგან სიმტკიცე და შუამდგომელნი, და შენგან დიდად დაგიმადლაზ საქმე ესე“. ვითარცა კუირიკე ქორეზისკოპოსმან⁹ სიტყუა დემეტრე მეფისა, მოიყვანა თეოდოსი და აწუია მინდობა მისი, და ეტყოდა: „მე ვიყო მეძიებელ სისხლსა შენსა“. თეოდოსი მიანდო ძმასა თუისსა და გაგზავნა. 30 35

¹ იყო AM. ² მარგის მერეს M, მარგის და B. ³ გააქციეს MB. ⁴ ადარნესეს მძელსა (ძელელსა B) მთავარსა MB. ⁵ ძმის A. ძმისასა M. ⁶ მოსვრიდა A. 7+ტაოთ MB ⁸ ქორეზისკოპოსისა A, კათალიკოსი M. ⁹ ქორეზისკოპოსმან A, ქორავისკოპოსმან M.

- A 290 მ ა შ ი ნ წ ა რ ი ყ ვ ა ნ ე ს¹ ფიცითა და სიმტკიცითა, რომლითა ეფუცნეს წინაშე სუეტსა-ცხოველსა კათალიკოზი, მღდელთ-მოდღუარნი და დიდებულნი ყოველნი და ვითა მივიდა თეოდოსი წინაშე ძმისა თუისისა, დაყუნა დღენი მცირენი. ხოლო | დემეტრე დაივიწყა შუამდგომელობა ღმრთისა და შემართა ფიცთა², შეიპყრა თეოდოსი. და დასწუნა თუალნი და ვითარ იხილეს ესე მყოფთა მამულისა მისისათა, მიება ყვეს ძმისა მათისა, რომელსა ერქუა ჩალა-მეფე, და ვერ³ შეუძლეს ამისი ქმნა, რამეთუ დემეტრე მეფე იყო ევნი და ახოვანი. და რაჟამს აღესრულა დემეტრე მეფე, იხილეს ყოველთა მკუიდრთა ქუეყანისათა, რომელ არღარა დარჩა მკუიდრი აფხაზეთისა და ქართლისა, გამოიყვანეს თეოდოსი და დასუეს მეფედ. 5 10
- მ ა შ ი ნ მ ო ვ ი დ ე ს კახნი და მოადგეს უფლის-ციხესა. და იყო⁴ მათ ჟამთა ერისთავი ქართლისა ივანე მარუშის⁵ ძე, კაცი ძლიერი

M 461	და ერ-მრავალი. ამან წარავლინა მოციქული წინაშე დავით კულაპარატისა; აწუია, რათა გამოილაშქროს და ძალითა მისითა აი-	15
A 291	ღოს ქართლი: ანუ დაიმჭიროს თუით, ანუ უზოდოს ზაგრატს, მესა გურგენისა, ასულის წულსა გიორგი აფხაზთა მეფისა, რომელსა მართებდა დედოფლადნ აფხაზეთი და ქართლი.	
	ეს ე ვ ე ი ო ვ ა ნ ე მარუშის ⁷ ძე ეძებდა ზაგრატს მეფედ; და ვითარცა მოისმინა დავით კულაპარატმან სიტყუა მარუშის ძისა, წარმოემართა ძალითა მისითა, მოვიდა ქართლად. და რაჟამს ცნეს მოსულა მისი კახთა, წარვიდეს ვითარცა მეოტნი და დაუტევეს ქართლი.	20
ჭ 298	მოვიდა და ვით კულაპარატი, ჩამოდგა ⁸ ქუა-ჯურელთა, მიეგება წინა ივანე ქართლის ერისთავი, აღილო მისგან უფლის-ციხე და მიუბოძა ზაგრატს და მამასა მისსა გურგენს. რამეთუქარა ესუა შვილი (გურგენს) დავით კულაპარატსა, და ზაგრატ, ძე გურგენისა, გაეზარდა შვილად თუისად. ესედ დავით კულაპარატი უმეტეს განდიდნა ყოველთა მეფეთა ტაოსთა. რამეთუ იყო პირველად ღმრთის-მოყუარე, გლახაკთ-მოწყალე, მდაბალი და მშუიდი, ძურ-უჭსენებელი, ეკლესიათა მაშენებელი, ტკბილი, უზუი, კაცთ-მოყუარე, ფიჯოსანთა მოყუარე, ყოველთათუის კეთილის მყოფელი და საესე ყოვლითა კეთილითა. ამან აღაშენა საყდარი ღმრთისა, წმიდა ეკლესია ხახულისა. და ვითარ შეიქცა მუნით გარე, დაუტევნა უფ-	25
ჭ 299		30
M 462		

¹ იგი M. თევდოსი B. ² შემართა ფიცითა M, შემართა ფიცთა გატეხასა B. ³ ვითარ (← ვ 'რ) A. ⁴ იყო < A. ⁵ მარუშის AM. ⁶ რომელსა ეყოდა დედულად MB. ⁷ მარუხის A. ⁸ ჩაუდგა M, ჩამოაგდო A. ⁹ ესე ესე A.

A 292	ლის-ციხელნი ¹ გურგენ და ძე მისი ზაგრატ. მას ჟამსა იყო ზაგრატ ასაკითა თუისითა უსრულ; ამისთუის თანაგანმგებელად დაუტევა მამა მისი გურგენ. შემოკრიბნა ² ქართველნი აზნაურნი და უბრძანა: „ესე არს მკუიდრი ტაოსი, ქართლისა და აფხაზეთისა, შვილი და გაზრდილი ჩემი, და მე ვარ მოურავი ამისი და თანაშემწე. ამას დაემორჩილენით ყოველნი“. და დაყუნა დღენი მცირედნი და წარვიდა ტაოს.	5
ჭ 300	ვითარ წარვდეს მას შინა ჟამნი რაოდენნიმე, იწყეს კულად მედგრობად ზაკულებით, ვითარცა არს ჩუელებუა ქართლისა აზნაურთა, შეეუბნეს ნაქორდეველთა ² და საბოტარელთა, მოიყვანნეს ლაშქარნი კახეთით, და გასცეს უფლის-ციხე და შეიპყრნეს გურგენ და ზაგრატ და დედოფალი გუზრანდუხტ, წარიყვანეს კახუთად	10
M 464	რა ჟამს ცნა ესე დავით კულაპარატმან, დაუმძიმდა ფრიად, გამოილაშქრა ყოვლითა ძალითა მისითა, მოვიდა თრიალეთს, შთასლვად კახეთად. და რაჟამს ცნეს კახთა, გამოგზავნეს მოციქული და მოუპყრეს პირი ზავისა. და განუტევნეს გურგენ და ზაგრატ და დედოფალი გუზრანდუხტ, შეუქციეს ქართლი და უფლის-ციხე, ხოლო წირქულის ⁴ ციხე და გურა ⁵ თუით დაიმჭირეს.	15
A 293	მათ ჟამთა ეპყრა უფლის-ციხე და ქართლი გუზრანდუხტ დედოფალსა. ესე გუზრანდუხტ დედოფალი იყო ასული გიორგი აფხაზთა მეფისა, დედა ზაგრატისი. და ვითარ გარდაჰმდა ამას შინა წელიწადი სამი და მეფობდა აფხაზეთს თეოდოსი მწუხარე, განირყუნა ქუეყანა იგი და შეიცვალა ყოველი წესი და განგება პირველთა მეფეთა განწესებული. იხილეს რა წარჩინებულთა მის ქუეყანისათა, იყუნეს ერთობით მწუხარებასა შინა დიდსა. ამანვე ივანე მარუშისნ მემანინება, რათა მოიყვანოს ზაგრატ მეფედ აფხაზეთისა, და მის თანაყოველთა დიდებულთა და ერისთავთა, აზნაურთა აფხაზეთისა და ქართლისათა გამოითხოვეს ზაგრატ მეფედ დავით კულაპარატისაგან. ხოლო მან დიდითა იძულებითა მნელად აღასრულა თხოვა მათი; ვითარცა ვთქუ ⁷ პირველად, უშვილო იყო ⁸ დავით კულაპარატი და ზაგრატ გაეზარდა შვილად, მპყრობელად ⁹ ორისავე კერძოსა ტაოსა, გარნა რაჟამს უმკუიდრო ქმნულ იყო ქუეყანა აფხაზეთისა, მოსცა მათ სიმტკიცითა და მძევლითა.	20
ჭ 301		25
		30
M 464		

¹ უფლის ციხესა B, უფლის ციხეს M, ² შემოგრიბნა A. ³ ნაქურდეველთა MB. ⁴ წირქუალის MB. ⁵ აგრუა M, გრუი B, ⁶ მირუმის A. ⁷ ეთქუა A, ვთქუ M, ვსთქუ B. ⁸ ყო A, ⁹ მჰყრობელად < A.

- A 294 შთაიყვანეს აფხაზეთს და ალოცეს | მევედ, და დამორჩილდეს ყოველნი ბრძანებასა მისსა: რამეთუ განსრულ იყო ასაკითა. და ვითარ გარდავდა წელიწადი ორი, იწყო განგებად და საურავად და გამართებად ყოველსა საქმესა, მსგავსად პაპისა მისისა, დიდისა მეფისა გიორგისა, გინა თუ ემეტესადრე ვთქუა¹. რამეთუ ყოვლითურთ მიემსგავსებოდა ქცევასა გამზრდელისა თუისისა, დიდისა დავით კულაპარატისა, და იხილვებოდა მის თანა ყოველი სახე² კეთილისა, გამოგზავნა თეოდოსი მეფე, დედის ძმა მისი, ტაოს, წინაშე კულაპარატისა, რამეთუ ესე საქმე გამოწახა უმჯობესად, რათა ყოველთა კაცთა, დიდთა და მცირეთა, სასოება კეთილისა, გინა შიში უწყსოებისათვის მისა მიმართ აქუნდეს. | შემდგომად ამისა გარდამოვიდა ქართლს, რათა განაგნეს საქმენი დაშლილნი ქართლისანი. მოვიდა და დადგა თიღუას³. ხოლო მას ჟამსა აზნაურთა ქართლისათა რომელთამე არა ენება გარდამოსლვა მისი, რამეთუ თითოეულად განაგებდეს საქმეთა ქართლისათა, დადაცათუ იყუნეს მორჩილებასა შინა გუარანდუხტისასა. 5
- M 465 იწინამძღურეს ქავთარტბელი, | მოეგებნეს ბრძოლად, დაუდგეს თავსა ზედა მულრისასა⁴. იხილა რა ბაგრატ აფხაზთ | მეფემან, აღუზახნა სპათა თუისთა, მივიდეს, შეებნეს და იოტნეს ქართველნი, რომელნიმე დაჯოცნეს და რომელნიმე დაიპყრნეს, და სხუანი კულად მეოტნი გარდაიხუეწნეს და დაიფანჩნეს⁵. ხოლო მოვიდა უფლისციხეს აილო ციხე დედისაგან თუისისა, დაყუნა დღენი და განაგნა მცირედ საქმენი ქართლისანო წარიყვანა დედა თუისი და წარვიდა ქუეყანად აფხაზეთისა. და ვითარცა კელოვანმან მენავეთ-მოდღარმან განაგო ყოველი საქმე აფხაზეთისა; რამეთუ მცირედ ამხილის ყოველთა, ვინ უკუე პოვის⁶ ურჩი, და მის ადგილისა განადიდის ერთგული და მისანდობელი თუისი. და ამას შინა გარდაჯდეს წელიწადნი რაოდენნიმე. და იყო მათ ჟამთა ერისთავად კლდე-კართა რატი, და ჰქონდა ციხე ატენისა და ქართლისაგან მტკუარისა სამხრით კერძო ყოველივე: თრიალეთი, მანგლისთეი და საკურეთი⁷, არა მორჩილობდა კეთილად მეფეს ბაგრატს. 10
- A 295 შეეკრიბა აშ [უცნაურად] სპა თუისი ყოველი, და გამოვიდა ქართლად. და ენება მოდგომა და შერევა რატ ერისთავისა⁸. მაშინ უკუე აუწყეს¹⁰ მსწრაფლ¹¹ კულაპარატსა¹², და უთხრეს ესრე: | „არა 15
- M 466

¹ ვთქუ A. ² საქმე MB. ³ თიღვას AB, მთიულეთს M. ⁴ მოღრისასა M, მოღრისისა B. ⁵ დაიფრინეს MB. ⁶ პოვოს A. ⁷ სკორეთი M, სკურეთი B. ⁸ შეკრბა A, შეიკრიბა MB, ⁹ რატი ერისთავთა ერისთუისა M, რატი ერისთავთ ერისთავს B. ¹⁰ აუწყეს < A. ¹¹ მსწრაფლ < MB. ¹² დავით კურატპალატსა MB.

- A 296 სადა წარვალს სხუაგან არამედ¹ განმზადებულ არს სიკუდილა შენდა“. და შეკაზმულ იყო მამა | ბაგრატისი მოსლვად შვილისა თანა თუისისა. დავით კულაპარატი(სა) წარმოვიდა მსწრაფლ და მოუწოდა | ლაშქარსა თუისსა, და უკმო ყოველთა მეფეთა სომხითისა თა. და მაშინ ჯერეთ ცოცხალი იყო პაპა² ბაგრატისი, ბაგრატ, ქართველთა მეფე³; იგიცა მოვიდა დავით კულაპარატსა წინაშე; რამეთუ ეშინოდა მისა თუისისა გურგენისგან წადებასა მეფობისასა. მოვიდეს-და დადგეს დლივს სპითა დიდითა, რომელთა არა იყო რიცხუი, და გაგზავნნა ლაშქარნი გურგენს ზედა. მიეგებნეს გურგენს წინა, გარდათხრილთა⁴ თავსა შავშეთისასა, გააქციეს გურგენ და შთაიხუეწა მეოტი⁵, და შევიდა ციხესა წერბეთისასა⁶. 5
- ჭ 303 მას ჟამსა მოსრულ იყო ბაგრატთრი ალოცეთს, და 10

	და დ გ ა კ ა რ უ შ ე თ ს ⁷ . გ ა გ ზ ა ვ ნ ა მოციქული, განახნა ⁸ ლამ- ქარნი და იხილა, რომელ ძალითა არა ეგებოდა წინააღდგომა დავით კულაპარატისა. მაშინ დაუტევნა სპანი თუისნი ადგილ- სა ზედა, და თუით მარტო მივიდა წინაშე მისსა და ითხოვა შენ- დობა, და აუწყა, ვითარმედ: „სხუისა რომლისა არასათუის[მოვედ, გარნა არამორჩილებისათუის რატისა“. ხოლო მან გაგზავნა და უბრძანა ესრეთ: „მითხრეს, რომელ ჩემდა სიკუდილად გამოსრულ იყავ; გარნა აწ ვსცან დასტური, რომელ უბრალო ხარ, ა რ ა მ ე დ მ ი თ ა ვ ი ს უ ფ ლ ე ბ ი ხ ა რ თ ⁹ რატი ზე ¹⁰ ; დაიმორჩილე ვითაც სახედ გწადიან“.	15
M 467		
A 297		20
ჭ 304	მაშინ წარმოვიდა ¹¹ სიხარულითა სავსე, და წარვიდა მას ჟამ- სა აფხაზეთადვე, რათა ვერა უგრძნას რატი და უგრძნეულად მივი- დეს, [ოდეს] არა გონებდეს, ვითარ მოიწია ჟამი ზამთრისა მოვიდა ძალითა თუისითა ყოვლითა, მოადგა კლდე-კართა. იხილა რა რატი, გამოვიდა გარე და გამოიტანა შვილი ლიპარიტ თანა, შევედრა ბაგრატ აფხაზთა მეფესა, და მისცა ციხე თუისი ბაგრატს, და თუით დაჯდა მამულსა თუისსა არგვეთს ¹² . კულად, ვითარ წარვი- დეს ამას შინა ჟამნი რაოდენნიმე და ვითარ ვთქუ პირველვე, მოიწ- ყუნა და განაგნა ყოველნი საქმენი აფხაზეთისანი, ურჩნი თუისნი შე- ცუალნა დიდებისაგან, ადგილთა მათთა დაადგინნა ¹³ ერთგულნი და მოსწრაფედ მორჩილნი ბრძანებათა მისთა; და წარემატა ყოველთა მეფეთა ყოვლითა განგებითა. და გაამრავლა ლაშქარი თუისი უმე-	25
		30

¹ არამედ A, თუინიერ MB. ² კაპი A. ³ ბაგრატ ქართველთა მეფე AM (და თ ე ი მ.), ბაგრატ რეგენი B. ⁴ გარდათრილთა A. ⁵ მეოდი ⁶ წეფთისასა MB. ⁷ კარუბეთს M. ⁸ განიცადა MB. ⁹ მითავისუფლებიხარ MB. ¹⁰ ზედა MB. ¹¹ ამის შემდეგ, ვიდრე გვ. 176,20 («მიიცვალა») A-ს აკლია. ¹² არაგვისთს M. ¹³ დადიდნა M.

M 468	ტეს ყოვლისა ჟამისა. გა[მოილაშქრა ყოვლითა სპითა თუისითა, გარდამოვიდა ქართლს, წარგზავნა მოციქული კახეთს, ითხოვნა ციხენი ქართლისანი, რომელნი მათ ჰქონდეს. მას ჟამსა იყო ქორე- ბისკოპოზი ¹ დავით. ხოლო მან არა ინება მოცემა ციხეთა, არამედ მიუმცნო ესრეთ: „უკეთუ ეძიებ ციხეთა, იყოს ჩუენ შორის დავჯე- რებელ მკლავი და ჰომი. ხოლო მე წინა მოგეგებო კსანსა ² ზედა“.	5
ჭ 305	განუწყრა ბაგრატ, აფხაზთა და ქართუელთა მეფე; და კურატპალა- ტი იყო მას ჟამსა დლივს, რამეთუ განაგებდა საქმეთა ტაოსა და ქართლისათა, რომელ მაშინ თუითვე ეპყრა ტაო, მიცვალეზას ზედა მამისა მათისა, გურგენ მეფეთ-მეფისა. წარგზავნა კაცი მოსწრა- ფედ, აწუია სპათა აფხაზეთისათა და ქართლისათა, და თუით წა- რემართა ზემოთა ლაშქრითა, გაიარა თრიალეთი, გავლო ვიდი მცხეთისა, და მოერთნეს თანა აფხაზნი და ქართველნი. დადგა თრია- ლეთსჳ და იწყო შემუსრა კახეთისა, და ვერ წინააღუდგა დავით, რამეთუ იყო ძალი მისი ურიცხვი; იწყო ბრძოლად ციხეთა და მას ჟამსა აღილო ქუეყანა ჰერეთისა, და განაჩინა მთავრად აბულალ, და წარმოვიდა შინა.	10
A 297	და მ ა თ ვ ე ჟამთა, რაჟამს წარმოვიდა ბაგრატ აფხაზთა მე- ფე, კულად მიიქცეს კაცნი ჰერეთისანი ⁴ , და მიერთნეს დავითს. აილო დავით ჰერეთი. შემდგომად მცირედისა ჟამ[ი]სა მიიცვალა. კულად გამოვიდა ყოვლითა სპითა მისითა ბაგრატ, აილო მეორედ ერეთი. დაიმჭირა დიანარ ⁵ დედოფალი თუისად, იწყო ძებნად კა- ხეთისა და ძალითა მისითა მიუწდომელითა ორ წელ წარუხუნა ყოველნი ციხენი კახეთისანი. შეაწყუდია კუირიკე ბოჰორმას, დაუ- ყენნა ციხეს გარეშამო მცველნი წელიწდამდინნ, და წარილო ბოჰორ- მაცა. და დაიპყრა სრულიად კახეთი, წარმოიყუნა კუირიკე ⁷ და დაიჭირა კარსა ზედა თუისსა.	15
	მ ა ს ჟ ა მ ს ა გ ა ნ დ ი დ ნ ა ⁸ ფადლუნ, ამირა განძისა, იწყო კირთებად ერისთავთა კახეთისათა, ჟამითი-ჟამად მეკობრობით და პარვით რბევად და ტყუენვად ადგილითი-ადგილად ხოლო იხილა რა დიდმან მეფემან ბაგრატ კადნიერება მისი, აღივსო შურიითა და	20
		25
		30

დად შეუძნდა კადნიერება მისი, განემზადა ყოვლითა სპითა მისითა, წარგზავნა მოციქული წინაშე გურგაკჳ შანშა, სომეხთა მეფისა, აწუია, რათა შური იძიონ ფადლონისგან. ხოლო მან განისა
 ჭ 306 რა სიხარულითა დიდითა; | და მოუწოდა მსწრაფლ ყოველთა¹⁰ სპათა 35

¹ ქორაფის კოვზი M. ² კანასა M. ³ თიანეთს B. ⁴ ჰრეთისანი M. ⁵ დი ნარ MB. ⁶ წლითი წლამდის B, წლითი წლამდის M. ⁷ წარმოიყუანა კუირიკე < A. ⁸ განადიდნა A, გაადიდნა MB. ⁹ გაგვიკ MB. ¹⁰ ძველთა A.

M 470 თუისთა, წარმოემართა და მოვი | და წინაშე ბაგრა|ტ აფხაზთა მეფი-
 A 298 სა. შეკრბეს ორნივე ძორაკერტს¹, მიმართეს ფადლონს, დიდად გან-
 ლაღებულსა, მოძულესა ქრისტიანეთასა², რომელი ყოვლითურთ ეძი-
 ებდა წარწყმედად ყოველთა ჯუარის მსახურთა. და ვითარ იხილა 5
 ძალი მათი უძლეველი, შეუშინდა, წარვიდა და მიმართა სიმაგრეთა
 შესლვად. ა მ ა ნ დ ი დ მ ა ნ და ყოვლითურთ ძლევა-შემოსილმან³
 ფემან ბაგრატ წარმოტყუენა ქუეყანა რანისა, მოადგა ქალაქსა შან-
 ქორსა, დაუდგნა⁴ ფილაკავანნი, და მცირედთა დღეთა დაღეწნა
 ზღუდენი შანქორისნი. და ხვალისა დღე ეგულებოდა შემუსრვად და
 წარტყუენვად ქალაქისა შის. მას ღამესა მოუვლინა მოციქული ფად-
 10 ლუმან, ითხოვა შენდობა და აღუთქუა დღეთა შინა სიცოცხლისა-
 თა მსახურება, გაუკუეთა ხარაჯი⁵, დაუწერა თავისუფლება და თავის-
 თავითან ლაშქრობა მტერთა მისთა ზედა. მაშინ უბრძანა და
 შემოკრიბნა წინაშე მისსა ყოველნი დიდებულნი; უბრძანა პირვე-
 15 ლად, რათა დაიჭირონ ქალაქი იგი ძალითა მათითა. იხილეს, გა-
 ნიცადეს | და მოასენეს, რომელ ვერვის დაედვა⁷, და უფროსად ხო-
 ლო ამისთენეს, რომელ სხუათა ყოველთა | სალაშქროთა საქმეთაგან
 უცალო იქმნებოდეს.
 A 299 კ უ ა ლ ა დ | უბრძანა და განიზრახა დაზავება ფადლონისი. და
 მათ ყოველთა, სიბრძნითა მათითა, გამოარჩიეს უმჯობესად და 20
 აწუიეს ზავი. უბრძანა და გაგზავნა მოციქული და მისგან აუწყა ზა-
 ვი დასტური. მაშინ ფადლუმან განიხარა სიხარულითა დიდითა,
 აღასრულა ყოველი იგი სიტყუითა აღთქმული საქმით: უძღუნა
 ძღუენი დიდი და მიუწდომელი, აღავსნა ყოველნი დიდებულნი ნი-
 25 ჭითა მიუწდომელითა დაა წარმოვიდა შინა განმარჯუებული.
 ჭ 307 ა მ ა ნ ვ ე ლ დ ი დ მ ა ნ მეფემან აღაშენა საყდარი ბედიისა, შექმნა
 საეპისკოპოზოდ, მოცვალა მუნ გუდაყუსისა საეპისკოპოზო, შეწირნა
 სოფელნი მრავალნი ყოველთა კვეთა და ადგილთა, განასრულა ყოვე-
 ლითა განგებითა, და შეამკო ყოვლითა სამკაულითა ეკლესია⁸,
 აკურთხა და დასუა ეპისკოპოზი. 30
 უ კ ე თ უ ვ ი ს მ ე ე ნ ე ბ ო ს განცდად და გულისკმის ყოფად
 სიმაღლისათუის და დიდებისა მისისა, პირველად განიცადოს
 სამკაული ბედიისა ეკლესიისა, და მისგან გულისკმა ყოს და
 ცნას, რომელ არავინ ყოფილ არს მსგავსი მისი სხუა მეფე ქუე-
 ყანასა ქართლისასა და აფხაზეთისა. ამანვე აკურთხა ეკლესია ქუ- 35

¹ ზორაკერტს MB. ² ქრისტიანეთესა A. ³ ძლევა-შემოსილმან A. ⁴ აუდგ-
 ნა A, ადგნა M, დაუდგნა B. ⁵ ხარაჯა MB. ⁶ თავის თავითა AB, თავის ფიცო-
 თა M. ⁷ ძლევა M, ძალ ედვა B. ⁸ ეკლესია A.

12. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

A 300 თა|თისი¹ გა[ნ]გებითა დიდითა | და მიუწდომელითა: რამეთუ შემო-
 M 472 კრიბნა მახლობელნი ყოველნი კელმწიფენი, კათალიკოზნი, მღდელთ-
 მოძღუარნი და ყოველთა მონასტერთა წინამძღუარნი, და ყოველნი
 დიდებულნი ზემონი და ქომონი, მამულისა და სამეფოსა მისისა
 მყოფნი და² სხუათა ყოველთა საკელმწიფოთანი. 5
 ე ს ე ბ ა გ რ ა ტ , ა ფ ხ ა ზ თ ა დ ა ქ ა რ თ ვ ე ლ თ ა მ ე ფ ე ვ , წარე-
 მატა ყოველთა მეფეთა ყოვლითა განგებითა, ამისდა შემპოვნედ³ და

ამისა მოაჯედ შეიქმნეს ყოველნი კელმწიფენი, მახლობელნი და მო-
თულაულნი⁴ მამულისა და სამეფოსა მისისანი, მოლაშქრედ ვითარცა
თუისნი დიდებულნი და მისანდობელნი. და დაუმორჩილნა ღმერთმან
ყოველნი მტერნი და წინააღმდეგომნი მომადლა დღეთა მისთა მშუი-
დობა და დიდი დაწყნარება ქუეყანისა. და უკეთუ ვინმე ინებოს
თუითუელად წარმოთქუმად ყოველთა განგებათა მისთა, მოუძღურ-
დეს ძალი მისი, რომელთაგან⁵ მცირედ წარმოვთქუი ჟამთა სიგრძესა
არა დავიწყებისათვის.

ქ 308 | და ვ თ ქ უ ესეცა, რომელნ შემდგომად დიდისა მეფისა ვახ-
ტანგ გორგასლისა, არავინ გამოჩენილ არს სხუა მსგავსი მისი, დი-
დებითა და | ძალითა, ყოვლითა გონებითა, ეკლესიათა მსამენებელი,
A 301 გლაზაკთა მოწყალე და სამართლის მოქმედი ყოველთა კაცთა-
M 473 თუის.

ქ 310 მე ფ ო ბ და ოცდათექუსმეტ წელ და გარდაიცვალა შემკო-
ბილი | მცვითა შუენერთა, ქ ო ნ ი კ ო ნ ს ა ორას ოცდათოთხმეტ-
სა, თუესა მაისსა. შუიდას, დღესა პარასკევსა.

და ი ყ ო დღეთა მიცვალეებისა მისისათა ტაოს, და წარმოიღო
გუამი მისი ზუიადმან ერისთავთა ერისთავმან, და დამარხა ბედიას⁷.
შემდგომად ამისა მეფე იქმნა მე მისი გიორგი, და იყო იგიცა სავსე
ყოვლითა სიკეთითა. ესე ეუფლა ყოველსა მამულსა და სამეფო
თუისსა ჟამსა ოდენ სიყრმისა და სიჭაბუკისა მისისასა, რამეთუ
იყო, რაჟამს მეფე იქმნა, წლისა თორმეტისა⁸. ხოლო მეშუიდესა
წელსა მეფობისა მისისასა გამოვიდა ბასილი, მეფე ბერძენთა, მას
ზედა ყოვლითა სპითა მისითა და უცხოთესლითა ურიცხუითა.

ქ 311 ხ ო ლ ო გ ი ო რ გ ი 9 მე ფ ე განვიდა სპითა დიდითა წინააღ-
მდგომად მისა, და დაიბანაკეს ორთავე ქუეყა | ნასა ბასიანისასა
A 302 მრავალდღე, და არა მიმართეს ბრძოლად ურთიერთას. მორიდა გი-
ორგი მეფემან, მოვიდა, დაწუა ქალაქი ოლთისნი, და მუნით იგი

¹ ქუთათისა MB. ² და < A. ³ შემოპოვნედ A. ⁴ მოთაულნი MB. ⁵ რათ-
გან A. ⁶ ვთქუ რომელ ესეცა A. ⁷ დასამარხა ბდას A. ⁸ ათექუსმეტისა M, იწ B.
⁹ გიორგი B, გ' ი M, იგი A.

M 474 მოვიდა [კოლასა და გამოუდგა]¹ კუალსა, და მოუდგა უკანა ბასი-
ანთა² მეფე ბერძენთა. | და შეკრბეს უკანა მავალნი გიორგისნი, და
დევენა მავალნი ბასილისნი, და იქმნა ბრძოლა დიდო და სოფელსა
რქუიან ბირინი³. და მოისრნეს მრავლად ორკერძოვე, მ ო კ ლ ნ ე ს⁴
ერისთავნი დიდებულნი რატი, მე ლიპარიტისი, და ხურსი. და
გუიანადა ეწია ჳმა მეფესა, ვითარმედ ომი⁵ არს უკანა მავალთა
ზედა. მაშინ უბრძანა სპათა თუისთა, და აღიძრნეს⁶ მსწრაფლ. და
განვიდა თუით იგი მეფე ხოლო ახოვანი იყო და უშიში ყოვლი-
თურთ, ვითარცა უჯორცო, და მის თანა სიმრავლე სპისა მისისა
და მოვიდა მუნით ბასილი მეფე (და) ყოვლითა სპითა მისითა. შე-
კრბეს იმიერ და ამიერ, იქმნა ბრძოლა დიდი, და მოსრნეს ბერძენ-
ნი ფრიად, და წარმოიდეს ავარი; ეზომ⁷ გაგრძელდა მათ შორის
ბრძოლა, რომელ სივლტოლად განემზადა ბასილი მეფე.

ქ 312 ხ ო ლ ო ვ ი თ ა რ სულმოკლე იქმნეს ქართველნი, მორიდეს და
წარმოვიდეს. და წარმოუდგეს უკანა ბერძენნი, დაკოცნეს ურიცხუნი
A 303 პირითა მახუილისათა. მოუწია ლაშქარმან, დაატყოვეს არტანი და
M 475 მოაოტრეს, გიორგი მეფე თრიალეთს მოადგა უკანა, | ასწყუიდა | ქუე-
ყანა ჯავახეთისა და გარდავიდა თრიალეთს. კულადგა მიეახლნეს
ურთიერთას, რამეთუ განმლიერდა გიორგი მეფე და მოირთო ძა|ლი
კახეთისა და ერეთისა, გარნა დაუშალეს მაშინ შებმა მეორედ.

შ ე ი ქ ც ა ბ ა ს ი ლ ი მ ე ფ ე თ რ ი ა ლ ე თ ი თ, უ კ უ მ ო ი ა რ ა
ჯავახეთი და არტანი⁸, კულად უბოროტესად შურის გებითა მო-
აოტრნა ქუეყანანი იგი, წარვიდა, დაიზამთრა ქუეყანასა ხალდისასა⁹,
მახლობელად ქალაქსა ტრაპეზონთას. და ვიდოდეს მათ შორის
მოციქულნი ზავისა და სიყუარულისათვის.

მ ა ს ჟ ა მ ს იქმნა დიდი განდგომილება საბერძნეთით; შეიერ-
თნეს სპასპეტი და წარვიზი¹⁰, და მოვლო¹¹ ქუეყანა აღმოსავლეთი-

სა, და დიდად შეძრწუნდა მისთვის ბასილი. გარნა პატივ-სცა
 ღმერთმან მასვე, და მოკლა წარვიზი ქსიფე [და გადგეს რომელნი
 მირთულ იყუნეს. ხოლო ქსიფეს]¹² მიუგო ცრუობა წარვიზისა; 30
 რამეთუ შეიტყუვეს ციხესა დალასანოსთა¹³ სისხლისათვის ფუკასი-
 ჭ 313 სა¹⁴ ძისა, შეიპყრეს | და მოგუარეს ბასილი მეფესა, და მან ექსო-
 რია ყო კუნძულსა რომელსამე და მისთანათა მრავალთა მოჰკუთვა

¹ კოლასათ და გამოუდგა < AM ex homoioteleuto. ² ბასილი MB. ³ შირიმნი M, შირიმთა B. ⁴ მოვლნეს A. ⁵ რომი A, ომ B. ⁶ ადიჭურნეს MB. ⁷ ეზომი A. ⁸ არტა-
 ნით M, პატარანი A. ⁹ ტალდისასა A, ხლდიისასა M, ხალდასა B. (V. I. ხალდასა).
¹⁰ + ძე ფოკას განდგომილისა, და მეფე იქმნა ქსიფენ B. ¹¹ წარიდგინეს M, მიიდგ-
 ნეს B, მოელო A. ¹² < A ex homoioteleuto. ¹³ სალპსანიოსათა M. ¹⁴ ბუკასისა A,
 ფოკასის B, ფოპასის M.

თავი მახუილითა, რომელთა თანა იყო ფერის¹, ძე ჯოჯიკისი, ნათე-
 სავით ტაოველ, და სხუანი იყუნეს ბერძენნი.
 A 304 კ უ ა ლ ა დ შ ე მ ო ი ქ ე ა ბასილი მეფე, მოვიდა ბასიანს, ით-
 ხოვდა ქუეყანათა და ციხეთა, აღუთქმიდა ზავსა და მშვიდობასა.
 M 476 ცნა რა გიორგი² მეფემან, წარავლინა ზუიადი ერისთავი სპითა 5
 მისითა, და უბრძანა, რათა ზავისა მიპყრობითა მცირედ ხან დაიმჭირ-
 ვა ადგილსა; და თუით წარვიდა წარდგომად უკანა სპითა ძლიერი-
 თა. და განიზრახვიდა ესრეთ: „უკეთუ ინებოს ზავი ბასილი მეფემან,
 იქმნეს ესრეთ; და უკეთუ³ ინებოს ომი, განვემზადნეთ მისთვისცა.
 ხოლო რომელთა არა უნდა ყოფად მშვიდობისა, იწყეს განმზადებად 10
 ბრძოლა. და მივიდიან სუინაქსად⁴ დაბანაკებულსა ზედა, რო-
 მელსა უწოდიან სუინაქსად⁵. იწყეს ბრძოლად, და აოტეს ზოგი
 ლაშქრისა მისისა. განუწყრა ბასილი მეფე და უბრძანა მოღებად
 ჭ 314 ძელი ცხორებისა | და მანდილი⁶ წმიდა დადვა ქუეყანასა ზედა და
 თქუა: „უკეთუ მიმცე ჯელსა მტერთასა, არღარა ვიყო თაყუანის-
 მცემელ თქუენ თანა⁷ უკუნისამდე“. და ვითარ გაგრძელდა ბრძოლა 15
 მათ შორის, კულადაცა მეოტ იქმნნეს სპანი ქართველთანი⁸, და წარ-
 მომიდეს მეოტად, მოისრნეს ურიცხუნი პირითა მახუილისათა; და
 რომელნიმე ტყუე იქმნნეს, წარიდეს ავარი დიდძალი და განძი სა-
 A 305 მეფო, რომელი ჰქონდა | თანა. 20
 და წ ა რ მ ო უ დ გ ა ბასილი მეფე უკანა. ხოლო კულადაცა იწყეს
 ზავად, ვითარცა პირველ; რამეთუ შიში დიდი აქუნდა საბერძნე-
 M 477 თით | განდგომისა. და ყვეს მშვიდობა და დაიზავნეს, და მისცა გი-
 ორგი მეფემან მძევლად ძე თუისი ბაგრატ, წელიწადისა სამისა, და
 ციხენი რომელ⁹ პირველ [გაეცეს აზნაურთა დაულოცნა, სხუანიცა 25
 ციხენი პირვილ]¹⁰ მიცემულნი, და უკანას იადნი¹¹, და ქუეყანა, რომე-
 ჭ 315 ლი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა და ჯავახეთს¹². ხოლო
 რომელნიმე ამა ქუეყანათაგან იძლივნეს, და¹³ კულად დაულოცნა
 ეკლესიანი, სოფელნი და ადგილნი გიორგი მეფესა, ხოლო თუით
 წარვიდა, და თანა წარიყვანა ბაგრატ უფლისწული მძევლად, ძე 30
 გიორგი მეფისა ჩუენისა.
 ა ლ უ თ ქ უ ა ფ ი ც ი თ აღუქმა ვითარმედ: „წელსა მესამესა გა-
 მოგიზავნო ძე შენი“. და იყო სამ წელ ქალაქსა სამეფოსა კოსტან-

¹ ფერიზ B, ფეზისი M. ² გიორგი B, გ'ი M, იგი A. ³ უკეთუ < A. ⁴ მეფესა MB.
⁵ სვინდაქსარ M, სვინდაქსად B. ⁶ მაღლი A. ⁷ თქუენდა MB. ⁸ საქართველოსანი MB.
⁹ რომელნიმე MB. ¹⁰ გაეცნეს-პირველ < A ex homoiotrleuto, აღვადგინეთ - MB-დან.
¹¹ უკანის თხუთმეტნი M, უკანის ვითარ თოთხმეტნი B, უკანას იადნი (→ ი' დნი
 =14-ნი). ¹² ტაოს კოლატანს და ჯავახეთს M, ტაოს, ბასიანს, კოლა-არტანთა და
 ჯავახეთს B. ¹³ იძლივნეს და < MB.

ტიპოლეს. და წელსა მესამესა გამოგზავნა, ვითარცა აღუთქუა.
 რაჟამს მოიწია მამულსა და სამეფოსა თუისსა, მოყვა თანა კატა-

ბანი აღმოსავლეთისა ვიდრე სამზღლურამდე მამულისა მისისა, და ვითარ შეიქცა გარე, მოეწია სწრაფით¹ მანდატური² და მო[ა]რთო კატაბანსა (და მორთო) წიგნი კოსტანტი³ მეფისა, რომელსა წე-
 A 306 რილ იყო ესრეთ სახედ, ვითარმედ: „განგებთა ღმრთისათა|მი-
 M 478 იცვალა სანატრელი მეფე ბასილი, ჩემი ძმა, და ნაცულად მისა ვიქმენ მე მეფედ ყოველსა ზედა საბერძნეთსა. აწ უკუე, სადაცა მი-
 წყენულ იყოს⁴ განსაგებელსა შენსა⁵ ბაგრატ, ძე გიორგი მეფისა, აფხაზთა ჯელმწიფისა, შეაქციე სწრაფითა დიდითა, რათა მოვიდეს
 10 ჩუენ თანა“. ხოლო მან, ვითარცა წარიკითხა ბრძანება მეფისა, ენება, რათამცა შეაქცია გარე ბრძანებისაებრ მისისა, შემოიქცა სწრაფით, დევნა უყო უკანა. რაჟამს მოეახლა, იხილა, რომელ სიმრავლე⁶ დიდძალი მიგებებულ იყო: დიდებულნი წინა, ერისთავთა ერისთავნი და⁷ ერისთავნი ტაოელნი, მესხნი და ქართველნი, რომელთა არა
 15 იყო რიცხვი შეიქცა გარე და უთხრა მანდატურსა, რომელი მოწეულ იყო დასტირითა⁸: „უკეთუ მალ გიცშენ, აქციე, ჩემგან კულა ესე აღა-
 რა ეგების“. შ , დ ი დ ი ს ა კ უ ი რ ვ ე ლ ი და მოწყალება ღმრთისა: ვითარ მეის განერა მართალი ჯელთაგან მათთა, რომელთა ენება ზაკვით შექცევა მისი. და თუ ვისმე გენებოს განცდად ესე ვითართა
 20 ჭ 316 შექცენათა ღმრთისა მიმართ, იხილნეთ და განიცადნეთ ურიცხვნი ჯელის აპყრობანი ღმრთისა-მიერნი ამას დიდსა ბაგრატს აფხაზთა ზე|და მეფესა, რომელნი არავის ზედა მოწევნულ იყუნენ სხვისა მე-
 A 307 ფისა. რომელთათუიქს (გაუწყრა) ჟამსა და ჟამსა გაუწყოს წინა-
 M 479 მდებარემან სიტყუამან ესე უკუე მოიწია მამისა წინაშე თეისისა, გიორგი მეფისა, სახლად მათდა ქუთათისს¹⁰. იხილეს მშობელთა მისთა შვილი მათი და მსგავსი მათი განუცდელისა და მიუთხრო-
 ბელისა სიკეთისა მათისა, ყოვლითურთ შუენიერი, რომლისა სიკე-
 თისა მათისა შეუძლებელ არს კაცთაგან მითხრობა. იხილეს რა, განიხარეს სიხარულითა მიუთხრობელითა და შეწირეს მადლობა
 30 ღმრთისა მიმართ. იყო ქრონიკონი მას ჟამსა ო რ ა ს ო რ მ ო ც და ხ უ თ ი¹¹.
 შე მ დ გ ო მ ა დ ო რ ი ს წლისა გარდაიცვალა გიორგი მეფე, სავსე ყოვლითა სიკეთითა, ჟამსა ოდენ სიყმისასა, რომელ არავინ

¹ მსწრაფლ M, მოსწრაფებით B. ² მანდატური < A. ³ კოსტანტინე MB.
⁴ იყო A. ⁵ ჩემსა M, ჩვენსა B. ⁶ სიმრავლე < A. ⁷ ერისთავთა ერისთავნი და< MB
⁸ დასტიდართა (დასტადართა) B, < M, ⁹ + ვითარ M, ხოლო ვითარ B. ¹⁰ ქუ-
 თათის A. ¹¹ ორმოცდახუთუ A.

317 გამოჩენილ იყო მსგავსი მისი მამათა|შორის მისთა ახოვანობითა, ჯაბუკობითა, სიქველითა, ტანითა, სახითა და ცნობითა, ყოვლითურთ
 სავსე ყოვლითა განგებითა საჯელმწიფოთა, ქ'კსა [ო რ] ა ს¹ ო რ-
 მ ო ც და ა შ უ ი დ ს, თუესა აგუისტოსსა თექუსმეტსა, ქუეყანასა თრი-
 ალეთისასა, ადგილსა, რომელსა ეწოდების მყინვარნი გინა იწრონი. 5
 A 308 დაუტევა გლოვა და მწუხარება ყოველთა მკუიდრთა მამულისა | და
 M 480 სამეფოსა მისისათა. იგლოვდეს² ყოველნი სიკეთესა და სიჭაბუ-
 კესა მისსა. წარიყვანეს და დამარხეს საყდარსა ქუთათისსა. ესხნეს
 შვილნო ორნი³ ძენი, ბაგრატ და დემეტრე, და ასულნი გურან-
 დუსტ, კატა; და მეხუთე შვილი მათი, მართა, მიცვალებულ იყო. 10
 ხოლო შემდგომად მიცვალებისა დიდისა მეფისა, მასვე ჟამსა მეფე
 იქმნა ბაგრატ ყოველსა მამულსა და სამეფოსა მისსა ზედა, ზემო-
 სა და ქუემოსა, წელიწდისა ცხრისასა.
 მ ა ს ვ ე ჟ ა მ ს ა წარვიდეს აზნაურნი ტაოველნი საბერძნეთს:
 ვაჩე კარიჭისძე, და ბანელი ებისკო[პო]სი იოვანე, და მათ თანა სიმ-
 15 რავლე აზნაურთა | ტაოელთა. ხოლო კოსტანტი⁴ მეფემან, მოქცევასა
 ოდენ წელიწდისასა, გამოგზავნა პარკიმანოზი ლაშქრითა ურიცხუითა,
 მოვიდა, ჩამოდგა და იოჯრნა იგივე ქუეყანანი, რომელნი ბასილი მე-
 ფესა მოიოჯრნეს მოვიდა თრიალეთს ციხესა ქუეშე კლდე-კართასა;
 მას ჟამსა ჰქონდეს ლიპარიტ ერისთავთა ერისთავსა⁵. შემოიკრიბნა
 20 სხუანიცა აზნაურნი, დაუდგეს განძთა⁶ და შეეზნეს ციხესა ქუეშე.
 M 481 რაჟამსა იხილა⁷ პარკიმანოზმან, რომელ ვერას ავნებ|დეს, შეიქცა

A 309	გარე. მასვე ჟამსა წარვიდა ჩანჩახი ⁸ ფალელი საბერძნეთს, მისცა ციხე ⁹ და მ[ი]ერთო ბერძენთა. და არჯევან ლოლოლას ¹⁰ კემან მისცა ციხე წერბეთისა ¹¹ ბერძენთა. რაჟამს იხილა საგა, მტბევარ-	25
ჟ 319	მან ებისკოპოზმან, რომელ შავშეთს არღარა იყო სხუა ღონე, ააგო ციხე თავსა ზედა ტბეთისასა, დაიმჭირა ქუეყანა შავშეთისა, ქმნა დიდი ერთგულობა ზაგრატ აფხაზთ მეფისათუის. პატივსცა ღმერთ-	30
	მან და ვერ წაუღეს ქუეყანა მტერთა. რამეთუ მას ჟამსა გაგზავნა პარკიმანოზმან და ჭაროდროსმან ¹² , ¹³ იოვანე ბანელი ¹⁴ ხარტულარი ¹⁵ , წარიყვანა თანა ელიანზი ¹⁶ ლაშქრითა დიდითა, და მისცა თანა	

¹ ას A. ² ეგლოვდეს A. ³ შვილნი ოთხნი MB. ⁴ კოსტანტინე MB. ⁵ ერის-
 თავსა < A. ⁶ განძათა B. ⁷ რაჟამს იხილა-ბერძენთა A-ში განმეორებულია.
⁸ ჩანჩუხი B, ჩანჩხი M, ჩანჩახი || ჩანჩეხი A. ⁹+ გარყლობისა B. გაყრილობისა M.
¹⁰ ჰოპოლას M, ზოლოლის B, ლოლოლას || ლოლას A. ¹¹ წერეფისა M, წეფეთისა B.
¹² პროედროსმან A, პროიდროსმან M, პროედროზი (პარკიმანოზ პროედრო-
 ზი) B. ¹³ + ერისთავმან MB. ¹⁴ შინაელი A. ¹⁵ ხალტულარი B, ხალტურლარი M.
 ტრატურალი A. ¹⁶ ვალანგი M, ვითანგი B.

A 310 M 482	დემეტრე კლარჯი ¹ , ძე სუმბატისი, რეცა შესატყუენელად ქუეყანისა კაცთათუის. და მით მიზეზითა მიიქცეს მრავალნი კაცი მის ქუეყა- ნისანი წურილისა ერისაგან. შემოვიდა მასვე ციხესა შინა ეზრ ² არ- ჩელი ³ , და სხუანი აზნაურნი, გამოჩნდეს ერთგულა, შედგეს ციხესა და გაამაგრეს ფრიად.	5
ჟ 320	ხ ო ლ ო ც ი ხ ე ა რ ტ ა ნ უ ჯ ი ს ა ჰ ქ ო ნ დ ა ი ო ვ ა ნ ე ერის- თავსა აბუსერსა, და მათ ჟამთა ქუეყანათა ამათ შინა ი ქმნნეს ბრძო- ლანი და შულნი და მი-და-მონი მრავალნი. და ვითარ იღელ- ვებოდა ქუეყანა, კულადცა პატივ-სცა ⁴ ღმერთმან ზაგრატ აფხაზ- თა და ქართველთა მეფესა. ეწია სენი სასიკუ დინო კოსტანტი ⁵ მე- ფესა. მოწერა პარკიმანოზსა ⁶ პროედროსსა ⁷ , უწმო შედმართ. ხო- ლო იგი წარემართა მსწრაფლ, და ვიდრე მოვიდოდა, მიიცვალა კოსტანტი ⁸ მეფე. [და რაჟამს მიიცვლებოდა, დასუა სხუა მეფე] ⁹ , რომანოზ; შე(ი)ერთო ასული თუისი ზოია.	10
ჟ 321	შ ე მ დ გ ო მ ა დ ა მ ი ს ს ა წ ე ლ ს ა მ ე ს ა მ ე ს ა, წ ა რ ვ ი დ ა დე- დოფალი მარიამ, დედა ზაგრატისი, აფხაზთა მეფისა, საბერძნეთად, მიეზად მშუიდობისა და ერთობისა, კულად მიეზად პატივისა კულა- პარატობისასა მისათუის თუისისა, ვითარცა არს ჩუეულება სახლი- სა მათისა, და მოყვანებისათუის მის ცოლისა. და ვითარცა მიიწია საბერძნეთად წინაშე ბერძენთა მეფისა, აღუსრულა ბერძენთა მეფემან ყოველი სათხოველი სიხარულით, და მოსცნა ფიცნი თ და სიმტკი- ცენი ერთობისა და სიყუარულისათუის, დაუწერნა ოქრობეჭედნი, მოსცა პატივი კულაპარატობისა, მოსცა ზაგრატისთუის ცოლად ელენე დედოფალი.	15 20
A 311 M 483	მ ო - რ ა - ი წ ი ა მ ა რ ი ა მ დ ე დ ო ფ ა ლ ი მ ა მ უ ლ ს ა მისა თუისისა, ქუეყანასა ტაოს, მორათუა პატივი, აღასრულა აქორწი- ლი. უკურთხნეს გუირგუინნი ზაგრატს ¹¹ . და მიიცვალა ელენე დედო- ფალი ქუთათის, და შეირთო ცოლად ზაგრატ მეფემან ბორენა ¹² დედოფალი, ოვსთ მეფის ასული, და ¹² დორდოლელისა ¹⁴ . და ამისსა შემდგომად სხუაცა ძე დარჩა გიორგი მეფისა ანაკოფიას შინა, ოვსთ მეფის ასულისა, მეორის ცოლისა თანა. და აზნაურ- თაგან იყო მათ შუა მი-და-მო საუბარი, და ყრმა მცირე იყო სა- ხელით ზაგრატ ¹⁵ . ვერცა გაამეფე ¹⁶ , თუცა ვის გულსა ედვა, და	25 30

¹ კლარ A. ² ეზარ A. ³ ანჩელი M. ⁴ პატივისა A. ⁵ კოსტანტინე M, < B. ⁶ პარ-
 კიმანოზმან A. ⁷ პროედროსსა A. ⁸ კოსტანტინე MB. ⁹ და-მეფე < A ex homioio-
 teleuto. ¹⁰ ფიცარნი A. ¹¹ ბანას M, ზაგრატს AB. ¹² შორანა A. ¹³ დაა ¹⁴ დურ-
 დულელისი B, დურდულელის M. ¹⁵ დემეტრე MB. ¹⁶ აამეფეს A.

	ვერცადა გამოინდევს ბაგრატ მეფემან და დედამან მისმან, არცადა დიდებულთა თავადთა ამის სამეფოსათა, და ვერღარა დაიდგნა, წარვიდა სამეფოსა მისგან, მიმართა ბერძენთა მეფესა, და წარუტანა თანა ანაკოფია. მიერთგან წარუვდა ანაკოფია აფხაზთა მეფეთა მოაქაჟამადმდე.	5
ჭ 322	და ა შ ე მ დ გ ო მ ა დ ამისა მოირჭუნა ¹ და ეუფლა ზემოსა და	
ჭ 323	ქუემოსა თავის მამულსა ზედა ბაგრატ. და დიდი ფადლონ ² ავად იქცეოდა ³ , მოთუალულთა ⁴ ამის სამეფოსათა, და ვიდრე ყრმადა იყო ბაგრატ, შეკრბეს ლაშქარნი ამის სამეფოსანი. იპირიანეს ⁵ ლი-	
A 312	არიტ და ივანე აბაზას ძენ, მოვიდა დიდი კუირიკე, რანთა და კახთა	10
M 484	ეფე, და დავით, სომეხთ მეფე, ჯაფარა, ამირა ტფილისისა. რამეთუ ესე ყოველნი შორებულ იყუნეს ⁷ ეკლევს ფადლონს ზედა, გააქციეს ფადლონ და აუწყიდეს ლაშქარი, აღიღეს ავარი და განძი ურიცხუი, ამიერთგან ვიდრე სიკუდილადმდე შევიდა ⁸ ფადლონ.	
	და სიმცირესავე შ ი ნ ა ⁹ ბ ა გ რ ა ტ მ ე ფ ი ს ა ს ა ლ ი პ ა რ ი ტ ლ ი პ ა რ ი ტ ი ს მ ე მ ა ნ და ივანე აბაზას ძემან, ქართლის ერისთავ-	15
	მან, მუნათ გუერდას (და) გამოიტყუიეს ტფილელი ამირა ჯაფარ, შეიტყუეს და ჯელთა შეიპყრეს, დიდი ხანი დაყვეს ¹⁰ პატიმრობასა შინა, და წარუღეს ბირთუისი. შეიწყალა აფხაზთა მეფემან და გა-	
	უტევა ტფილისის ¹¹ [ზედა ამირად, და მიერთგან დარჩა მტერო-	20
	ბა ლიპარიტეთ და ამირას შუა. და შემდგომად მცირედისა ჟა-	
	მისა აზრახა ლიპარიტ წადება ტფილისისა] ¹² . მოადგეს ტფილისსა მტკუარსა იმიერთ კერძო და ქუემოთ აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი,	
	და წყალსა იმიერთ ¹³ , ისინით ¹⁴ მოადგეს ლაშქარნი კახნი და ერ-	25
	ნი ¹⁵ . მას ჟამსა მოკლულ იყო დიდი მეფე კახთა, კუირიკე, ოვსისა	
	ვისმე მონისა მიერ, რამეთუ წყობასა შინა ოვსთა მეფე ურდურე	
	მოეკლა კუირიკე მეფესა. [ამისთუის მოიკლა კუირიკე მეფე] ¹⁶ ნა-	
	დირობასა შინა ¹⁷ .	
M 485	მ ა ს ქ ა მ ს ა ი ყ ო მ ე ფ ე კ ა ხ ე თ ს გ ა გ ი კ, მ ე დ ა ვ ი თ ს ო-	
	მეხთ მეფე სამშუილდარისა და ზოლოკერტელისა ¹⁸ , დისწული კუი-	30
A 313	რიკესი, და ბრძოდეს ორ წელ ტფილისს. და მას ჟამსა იყო	

¹ მოიჭურნა M. ² ფლადონ A ³ +და სწუნობდა (სწონობდა M) ყოველთა MB. ⁴ მოთ,ბულთა MB. ⁵ იბირნეს B (იპირნეს თ ე ი მ), ეპყრნეს M. ⁶ აბას ძე . ⁷ შეკრებულ იყუნეს < ⁸ შეპვდა , შპვა M, ⁹ მაშინ A, შინა MB. ¹⁰ დააყენეს B. ¹¹ ტფილისი A. ¹² ზედა -- ტფილისისა < A ex homioiteleuto. ¹³ იმიერთ M, იმერთ B, < A. ¹⁴ ისანით კერძო B, ჰსინით კერძო M, ისინი A. ¹⁵ აერნი A, ჰერნი , ზერნი B. ¹⁶ ამისთუის-მეფე < AM ex homioiteleuto. ¹⁷ + ფიდარზის ფიდარზის B) გორთა ოვსისა მონისა მიერ MB. ¹⁸ ზოლოკერტელისე A, ზოლაკერტისა M, ზორაკერტელისა B.

ჭ 324	ამირაო ჯაფარა. ძე აისი ¹ . და ესრე შეაჭირვეს ტფილელთა, რომელ ლიტრა ვირის ხორცი ხუთას დრამად ასყიდის, და ვერღარა დაუდგმიდეს შიმშილ(ი)თა და ბრძოლათა ძლიერთა ტფილელთა განიზრახეს მოცემა ტფილისისა, და ამა ქალაქისა ბრძოლასა შიგან წაუხუნეს ² ციხენი ორბეთი და ფარცხისი აფხაზთ მეფისა ლაშქართა, და ამირა შეეკაზმა თავის ლაშქრითა, შეამზადა ტივები და ნავები ღამით წასავალად განძას ლაშქარსა ³ თანა ფადლონის ⁴ (თანა) შვილისა.	5
	და რ ო მ ე ლ თ ა მ ე დიდებულთა აფხაზთა მეფისათა ფარულად ⁵ აზრახეს მეფესა არა განძება ამირისა, და ფარულად ლიპარიტისაგან აპკიდეს ზავი ამირას, გამოაცხადეს და დაამკუიდრეს ⁶ ამირა ტფილისსავე ზედა. და აბირნა ⁷ , აფხაზთ მეფემან კახნი ⁸ აშოტ მთავარი მარილელი, დისი ძე ⁹ კუირიკე მეფისა, და ხახუილა ¹⁰ გურთა ჯუარის-ციხითა და მოეყარა აფხაზთა მეფე ქალაქსა, და ემტერა კახთა, და მიერთგან შეიქმნა ლიპარიტ ქუეგამხედვარად თავის	10
M 486	პატრონისაგან. გაილაშქრა აფხაზთა მეფე[მან] კახეთს, შეება და შე-	
A 314	უვდა მთასა ზედა მიქაელ- გაბრიელთასა, და წყობასა შინა შეიპყრნა სგეფანოზ ¹¹ ვარჯანის ძე. პანკისისა ერისთავი, და ვაჯე ¹² , სიმე ¹³ გურგენი ბერისა, ხუარნაბუჩის ¹⁴ ერისთავი, და ვაჯე ¹² , დის-	15

წული გოდერძისა¹⁶, ტ უ რ ი ს¹⁷ ერისთავი და მჭელისა¹⁸ გარ-
დაადგა თიანეთს, და დაწუა დარბაზი ბოდოჯისა, სახლი სახე-
ლოვანი, დიდის კუირიკე მეფისაგან აგებული. და ესე ერისთავნი¹⁹
ქენებით აძლევდეს ციხეთა მათთა, და ვერღარა ჩავიდეს²⁰ კახეთად,
და შემოიქცა, რამეთუ ლიპარიტ იყო²¹ საურავთა გარდაქცეულ-
თა²². და შემდგომად მცირედისა ჟამისა გამოიყვანა ლიპარიტ დე-
მეტრე, ძე ბაგრატისი, ბერძენთ ლაშქრითა²³, და მიერთნეს სხუანი-
ცა ვინმე დიდებულნი და აზნაურნი, მოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამო-
ვიდეს ქართლს, მოადგეს ატენსა და მოწუეს არე-არე ქართლი.
და იყუნეს ლიპარიტის თანა კახნი და ბერძენნი, და ვერ წა-
იღეს ატენი, რ ა მ ე თ უ ც ი ხ ი ს უ ფ ა ლ ნ ი კ ა ც ნ ი მტკიცე იყუ-
ნეს ერთგულობასა ზედა ბაგრატისსა, თუნიერ ფარსმან თმოგუელი-
ჭ 325 სა და ბეშქენ ჯაყელისა, | თუხარისისა²⁴ ერისთავისა. გავიდეს ჯავა-

¹ ალისი B, ალესი M. ² წარტყუენეს MB. ³ ლაშქარიას A. ⁴ ფადლონიას A.
⁵ ლიპარიტისაგან ფარულად MB. ⁶ დამკუიდრეს A. ⁷ დაიბირნა B, და იბირნა M.
⁸ კაცნი A. ⁹ და სიძე MB. ¹⁰ ხახულა B, ხულა M. ¹¹ სტენოზ A. ¹² ვაჩე MB.
¹³ ძე MB, სძე A. ¹⁴ ბერის სახუარი-სანაბუჩის A. ¹⁵ დაჯე B, და ჯე M. ¹⁶ გოდოერ-
ძისა A. ¹⁷ ტვი 'რის M, შტორის B. ¹⁸ მაჭელისა B. ¹⁹ ერისთავი A. ²⁰ ჩავიდა A.
²¹ იყო MB. ²² გუერდ ქცეულთა MB. ²³ ლაშქრისა A. ²⁴ თუხარისა A.

A 315 ხეთს და იწყეს ახალქალაქისა ზღუდეთა შენებად, რამეთუ მას | ჟამსა
M 487 უზღუდე იყო. არე ზამთრისა მოწვევულ იყო; ბერძენთა ენება | შედ-
მართ წასულა; დაეზავა ლიპარიტ¹, უბოძა ქართლის ერისთაობა.
წარვიდეს ბერძენნი საბერძენეთად, და წარიტანეს დემეტრე თანა.
კულად განძლიერდა და მოიჭურნა² ბაგრატ მეფემან თავის მამულსა 5
ზედა, და დაადგო³ სუემან ბაგრატისმან ჟამი ვისტი⁴ ცხრითა ცი-
ხითა ანისისათა, თუნიერ ამბერდისათა. და მოსცეს ანელთა ანისი
ბაგრატს⁵, რამეთუ მამულად ეყვოდეს⁶ სომეხნი, სენეექ(რ)ერემ სო-
მეხთ მეფისა ასული იყო მარიამ დედოფალი, ბაგრატის დედა. იყო
ჟამი გაზაფხულისა და ბაგრატ აფხაზეთს იყო, და მოადგა ანაკო-
ფიას, მისწურა ასაღებელად. და მოვიდეს ტფილელნი ბერნი, რა-
მეთუ მის ჟამისა პირველ მომკუდარ იყო ტფილელი ამირა ჯაფარ.
უქადეს ქალაქი და უქმეს სასწრაფოდ. დაადგო და მოაყენა ანა-
კოფიას გარე ქობულ უთაო სამ ჭაჭა ძე⁷ აფხაზეთისა ლაშქრითა.
ამოიარა და მოვიდა ქუთათის და ქუთათისისა ლაშქარ⁸, და გუ-
რიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი მოაყენნა ხუფათსა⁹; დაუდგნეს
A 316 ფილაკავანნი და ბრძოდეს. ამოიარა მეფემან და მოვიდა ქართლს
M 488 და მოვიდეს სხუანი მქმობელნი ბერნი ტფილელნი.
წარემართა
ტფილისად, და მოეგებნეს ქალაქისა ბერნი ტფილელნი¹⁰, დარბაზი-
სა ყმანი, ცხენოსანნი, დიდმის ველსა, და ყოველი¹¹ ქუეითი დაკვა-
მული, და დედათა¹² სიმრავლე იყო მაიდანს¹³.
და ი ი ყ ო ჯ მ ა ბუკთა და დუმბულთა¹⁴ ორკერძოვე საშინელი,
რომლისა ჯმითა იძრვოდა ქუეყანა; და იყო სიხარული ორკერძოვე
გასაკუირვებელი. შეიყვანეს და მოავლეს ქალაქი, ასხმიდეს დრამასა
და დრაჰკანსა, და მოართუნეს კლიტენი ქალაქისანი. შეიყვანეს სა-
ამიროსა¹⁵ დარბაზსა, დაჯდა მეფე ბაგრატ საურავად. აიხუნა კომპ-
ნი წყალყინისანი¹⁶ და კომპნი კართანი, და აილო ციხე ქალაქისა
დარიჯელელი და მთაბორი¹⁷, და დაადგინნა შიგან ერისთავნი
ჭ 326 თუისნი. ხოლო ისნელთა ჩაადგეს ჳიდი და | არა მოსცეს ისნი¹⁸,
დაუდგეს ფილაკავანნი და ბრძოდეს ისნთა. და ისნის ველსა მო-
ვიდეს კახთ მეფე გაგიკ, და ერისთავი გოდერძი¹⁹, და ყოველნი

¹ + აფხაზეთა მეფესა MB. ² მოიჭურნა B, მოიჭურნა AM. ³ და დაადგო A,
და იგდო M. ⁴ მოერთო ვესტი MB. ⁵ ბაგრატის დედასა MB. ⁶ ეყოვდეს A,
ეყოვდეს, ეყ 'ოდ 'ეს M. ⁷ ქუაბულელ ჭაჭას ძე უთადლო (ჭაჭანძე ოთადლო B) MB.
⁸ და მოაყენა ქუთათისსა სამოქალაქოსა ლაშქარი MB. ⁹ ხუფათის M, ხოფა-
თის B. ¹⁰ ტფილელნი < MB. ¹¹ + ერი ¹² + და მამათა MB. ¹³ მოედანს MB.

¹⁴ და დუმბულთა B, დადუმბულთა A, დაუდუმბულთა M. ¹⁵ სამიროსა A. ¹⁶ წყალ ყანისანი M. ¹⁷ თაბორი MB. ¹⁸ ისანი B. ¹⁹ ერისთავთ ერისთავი გოდერძი B, იოვანე ერისთავი გოდერძი A, ერისთავი გოდერძი M.

A 317 დიდებულნი კახეთისანი დარბაზობად ბაგრატისა. მაშინ განვიდა ბაგრატ ველსა ისნისსა¹, მოიყუანა კახნი და ითაყვანა, | მისცა მშუი-
დობა და განუტევნა. იყო სიხარული და მშუიდობა და საურავი
დღითი-დღე შემატებისა. 5

და ვითარ ამას შინა | გარდაკდეს დღენი ზაფხულისანი, და
კ უ ა ლ ა დ ი წ ყ ო ლ ი პ ა რ ი ტ მ ა თ ვ ე ფ ი ც ხ ე ლ თ ა ს ა უ რ ა ვ -
თ ა, და გაიყვანა ანისით დედოფლისაგან აბუსერი, ერისთავი არ-
ტანუჯისა და ხიხათა და ციხის ჯურისა², და იოვანე ერისთავი,
ივანე დადიანი³, და შეიპყრნა ივინი ანისის კარსა. და დააგდო ტვი-
ლისი მეფემან, და გავიდა ჯავახეთს. ამისსა შემდგომად გამოიყვანა
მაწყვერელმან მესხნი განძითა ბაგრატისითა შუელად მეფისა⁴ და
მეფე დგა ღრტილას⁵ ხოლო ლიპარიტ შეკრიბნა კახნი და მოადგა
ფუკათა⁶; გამოიქცა⁷ მაწყურელი მეფესა, და შეეზრახა ლიპარიტს.
ცნა ესე მეფემან, ზამთრის ბუქთა საშინელთა გარდაიარა შავშეთი,
ჩავიდა ქართლს. და ლიპარიტ გამოიყვანა ახლად საბერძნეთით
დემეტრე, ძმა ბაგრატ მეფისა; ბერძენთ მეფისა განძი და ლაშქარი
შემწე იყო. და განხეთქნა ამის სამეფოსა კაცნი: რომელნიმე წარუ-
დგინნა დამეტრეს⁸, და რომელნიმე დარჩეს ბაგრატის ერთგულობასა
შინა; და ძე ლიპარიტისი ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატის კელთა
შინა, და ითხოვა იგი ბაგრატისაგან, ნაცულად გაუშვა აბუსერი: 20

M 490 თავის |ციხითა მშუიდობით.
და იყუნეს თანამდგომ ლიპარიტის კახნი ძალითა მათითა,
და და ვ ი თ ს ო მ ე ხ თ ა მ ე ფ ე ძ ა ლ ი თ ა მ ი ს ი თ ა : განძლიერ-
დეს ივინი ძალითა მათითა ამას კერძოსა ქართლისასა, და იყო
მი-და-მო საუბარი კელოვნებისა⁹. და მოვიდეს ვარგნი¹⁰სამი ათასი
კაცი [და დააყენა შუას¹¹ გარე და მოიტანა¹² თანა შვიდასი კაცი]¹³.
მოვიდა ბაგრატ შიდათ ლაშქრითა და ამით ვარანგითა, მესხნი ვე-
ღარა მოილოდინნეს. მივიდეს და შეიბნეს თავსა სასირეთის ჭალი-
სასა, გაიქცა შიდას ლაშქარი. და ომსა ამასვე შეიპყრეს აბუსერი
და სხუანიცა დიდებულნი მის თანა; და ვერღარა უძღეს ბრძოლად
ვარანგთა (ბრძოლად); მისცნა ლიპარიტ პაშტნი¹⁴, და წინა მათსა
პურსა უკაზმიდეს, და ეგრეთ ლიხი¹⁵ გარდავლეს. 25

ჰ 327 30

¹ ისინისსა A, ისინისასა M, ისანისასა B. ² + და აწყურის(ა B) ციხის(ა B) პატრონი MB. ³ + და გვარამ გოდერძის ძე, ბეჭის ციხის პატრონი B. ⁴ ბაგრა-ტისთუის შუელად მეფისა M, ბაგრატისათვის შველად ⁵ ღრტილას A, ღრტილას M, ხრტილას B. ⁶ ფოკათა MB, ფუკთა A. ⁷ გამოიქცა A. ⁸ დემეტრეს < A. ⁹ საურავი კელოვნად MB. ¹⁰ ვარანგნი MB. ¹¹ ბაშს B. ¹² გარდმოიცანა B. ¹³ და დააყენა - კაცი < A ex homoioteleuto. ¹⁴ პაშტი A. ¹⁵ ლხინი B, ლიხი AM.

და ამისა¹ პირველ² მომკუდარ იყო ძმა ბაგრატისი დემე-
ტრე. და შემდგომად გაქცევ ისა შეშინდა ბაგრატ სამეფოსა და
მამულისა მისისა გახეთქილობასა, და უ ქ მ ნ ა მ უ დ ა რ ა ლ ი პ ა -
რ ი ტ ს, და ც ხ ე ო ს ნ ი თ მ ც ი რ ე დ ი თ ა მივიდა ლიპარიტს თა-
ნა ხოვლეს³ და რა ცნა⁴ ლიპარიტ მისულა მისი, არა ნახა, გა-
რიდა მუნით, შეიქცა⁵ და წარვიდა აფხაზეთსი და შემდგომად ამისა
მცირედისა ჟამისა სულა ერისთავმან კალმახისამან, გრიგოლ ერის-
თავმან არტანუჯისამან შეირთუეს⁶ სიტყუა, და შეიწუიენეს⁷ სხუანიცა
აზნაურნი მესხნი, და უტმეს მეფესა ბაგრატს. და წარმოემართა ლაშქ-
რითა, გარდამოვლო [გზა] რკინისჯუარისა და შეკრბეს არყის-ციხეს.
ცნა ესე ლიპარიტ, და შეკრიბა თავის ლაშქარი, და მოირთნა კახ-
ნი, სომეხნი, და ბერძენნი თანავე ჰყვეს, და მოუტდა უგრძნულად
არყის-ციხეს, და შეიბნეს. და სძლო ლიპარიტ, და გააქცია მეფე. 10

შეიპყრეს სულა, კალმახისა ერისთავი, და მრავლითა ტანჯვითა და ძელისა გასუმითა სთხოვა კალმახი, და არა მისცა. ამასვე ომსა შინა შეიპყრეს გრიგოლ, ძე აბუსერისა სთხოვეს არტანუჯი სიკუდილისა ქადებითა, და მისცა. მოირჭუნა ლიპარიტ, აიხუნა ზემონი ციხენი და მიერთნა⁸ თავადნი კაცნი. გარეს-გარე წარვიდეს ლიპარიტ მითვე ლაშქრითა დვინად, და ულაშქრა ბერძენთ მეფესა დვინელსა ზედა, და შეემოქცათავის ქუეყანად.

A 320 შეემდგომად წელიწდისა მოქცევისა გამოჩნდეს თურქნი
 ჭ 328 სურტანისნი ბარომ ილმიანი⁹ ქუეყანასა¹⁰ არტანისსა¹¹. გაქმოვიდა
 ბერძენთ მეფისა ლაშქარი, და უჯმეს ლიპარიტს. და წარვიდა
 ლიპარიტ შუელად ბერძენთა ყოვლითა ლაშქრითა ამის ზედადს¹²
 M 492 კერძისათა, შეიბნეს¹³, და გაიქციეს ყოველი სპა საბერძნეთისა და
 ლიპარიტისა თურქთა. და იქმნა მოსრვა დიდი, და შეიპყრეს ლი-
 პარიტ, და წარიყვანეს ხუარასანს სურტანსა თანა დიდებულთა ამის
 სამეფოსათა და შვილთა ლიპარიტისთა, ივანე და ნიანია, იძებნეს
 უშიშობა, გამოიყვანეს მეფე მეფედ. კულად მოირჭუნა და შეიპყრ-
 ნა შვილნი ლიპარიტისნი¹⁴; აიღო უფლის-ციხე და გამოუშო ივანე.
 დადგომილ იყუნეს განმას ქუეყანასა თურქნი, წასაღებულად მი-
 ეწურა განმა. გამოგზავნა თავის ნაცულად ბერძენთ მეფე მან

¹ ამისი A. ² პირველად A. ³ ხოვლესი A. ⁴ და რიანიცა A, და არა ცნა M.
⁵ + ბაგრატ B. ⁶ შეაერთეს MB. ⁷ შეიწყნარეს M, შეიწყუნეს B. ⁸ მიართუნა A.
 მიერთნა M, მიერთნა B. ⁹ ბარა იმილმიანი A, ბარალიმ ილმიანი M. ბაჰრამ
 ლამიანი B. ¹⁰ ქუეყანისა A. ¹¹ ბასიანისასა MB. ¹² ზედაას A, ზაას M, ზემოსა B.
¹³ + ორდროსა და უკუმისა ქუმით MB. ¹⁴ ლიპარიტსნი A.

ლიხტური ლაშქრითა დიდითა, და აწუივეს ბაგრატს¹ ყოვ-
 ლითა ლაშქრითა მისითა, და წაყვა თანა, და მიმართეს თურქთა;
 და მივიდა² განმას კარსა ზედა, და მირიდეს თურქთა, დაირჩინეს³
 განმისა ქუეყანა, და შემოიქცეს მშუიდობით. და ამისა შემდგომად
 კულად უჯმეს ტფილელთა და მოსცა⁴ ტფილისი ბაგრატს, და შე-
 იყვანეს ბაგრატ, და იყო სიხარული და მშუიდობა დიდი.

A 321 ამისსა შემდგომად | დაექსნა⁵ ლიპარიტ; თურქთა, და შემო-
 ვიდა ანის, დააგდო ბაგრატ⁷ ტფილისი ლიპარიტის გზითა, აღმოვ-
 ლო ქართლი, მივიდა ჯავახეთს. განძლიერდა ლიპარიტ, რამეთუ
 M 493 მსახურებისა მისისათუის ტყუე-ქმნილ იყო, წარვიდა საბერძნეთს,
 ნახა ბერძენთ მეფე, მოიღო ბერძენთ მეფისაგან ძალი. და ვერღარა
 დაუდგა⁸ ბაგრატი ამისსა პირველ სუმოდა⁹ ძე მისი გიორგი ბაგ-
 რატს, დაუტევა ქუთათის მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა,
 წარვიდა საბერძნეთს. მას ჟამსა იყო ბერძენთ მეფე მიხაელ¹⁰ მო-
 ნომახი¹¹, და ლიპარიტის სათნოთა სწრაფით ვერღარა შემოიქცა
 ბაგრატ თავის მამულსა ზედა; და დაყო მუნ სამი წელიწადი დიდსა
 დიდებასა, და პატივსა (შემინასა) შინა¹².

ჭ 329 | ვიდრედა¹³ იყო ბაგრატ საბერძნეთს, ითხოვა ლიპარიტ ძე ბა-
 გრატისი, გიორგი, მეფედ და მხედ. მოსცეს იგი დედამან მისმან
 და დიდებულთა მის ქუეყანისათა მოიყვანეს საყდარსა რუისისა და
 აკურთხეს მეფედ; მოიყვანეს მზრდელად მისა ლიპარიტ,
 და პატრონად დაძა¹⁴ მისი გურანდუხტ დედოფალი, კაცი სრუ-
 ლი | და უნაცვალო სახითა, სიბრძნითა, სიუხუითა, ღმრთის-მსახურე-
 ბითა და ყოვლითა სიკეთითა. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა
 ითხოვა გურანდუხტ ბაგრატ¹⁵ მეფისაგან, და გაგზავნა ბერძენთ
 მეფემან დიდითა დიდებითა, ნიჭითა და განძითა | მიუწოდო მელითა.
 და მისულასა მისსა მიეგება ყოველი ლაშქარი აფხაზეთისა და ზღუის
 პირისა ხუფათსა¹⁶. და იყო სიხარული და ღმრთისა მადლობა დიდი,
 ბრძანა და შემოვიდა სახლად თუისად ქუთათი. და ლიპარიტ მო-
 ირჭუნა ზემოს კერძო დაუკლებულად, და იყო მოყუარედ მისა ხუა-
 რასანს დოღლუბეგ სურტანი და საბერძნეთს ბერძენთ მეფე, და
 ზრდიდა ბაგრატის ძესა გიორგის მცირესა სახელითა მეფობისათა.
 ხოლო ბაგრატს ჰქონდა ლიხსა ქომოთ კერძი მიწყობით.

¹ ბაგრატ A. ² მივიდეს M, მოვიდეს B. ³ დაარჩინეს A. ⁴ მოსცეს MB.
⁵ ექსნა M, დაესხნა B. ⁶ ლიპარით A. ⁷ ბააგრატ A. ⁸ დაუდგნა A. ⁹ სუმოდ A.
¹⁰ კოსტანტინე B, (V. I. მიხაილ) მიიხლა M. ¹¹ მონა A, მოტი მონა მეოტი M.
¹² დიდსა დიდებასა და პატივსა შინა ბერძენთასა B, დაბასა ბერძენთასა და პა-
ტივსა შინავე M. ¹³ ვიდრე B, ვე M, ვერდა A. ¹⁴ დაა A. ¹⁵ + ბერძენთა MB.
¹⁶ აფხაზეთისა ზღვის პირსა, ხუფთას (ხუფათისა M) MB.

და მ ც ი რ [ე] დ ი ს ა ქ ა მ ი ს ა შემდგომად ამისა სამეფოსა
დიდებულთა მოეწივნა პატრონობა ლიპარიტისი. სულა¹ კალმახელი
და ყოველნი მესხნი გამოექცეს ლიპარიტს, და შეიპყრეს დღივს
ლიპარიტ და ძე მისი ივანე, ხოლო ნიანია გარდაეხუეწა², და მი-
მართა კლდეკართა და არა შეუშვეს მამისა მისისა ციხოვანთა³ 5
და წარვიდა ანის⁴. და ლიპარიტ და ივანე პყრობილნი სულა წა-
A 323 რიყვანა კალმახს. გაგზავნა სულა მეფისა წინაშე სულთა ზედა მჭმო-
ბელნი ხოლო გურანდუხტ და ძე ბაგრატისი გიორგი დგეს ღრტი-
ლას, და ცნეს რა⁶ შეპყრობა⁷ ლიპარიტისი, შეიყვანეს ახალ-ქალაქ-
M 495 სა, მუნ მოილოდინეს ბაგრატ (და ამისა) სულთა ზედა. მოვიდა
ბაგრატ, და ამისსა მსახურებისა ნაცულად მეფემან უბოძა⁸ მამუ-
ლობით ციხის-ჯუარი და ოძრვე⁹ ბოდო-კლდითა, და სხუაცა მრავალი
საქონელი და სამდღელთმოდღუარნი¹⁰, და რაც უნდა მოვიდა
მეფეს წინაშე სულა ჯავახეთს, და მოგუარნა ლიპარიტ და ივანე
პყრობილნი, და მოაქსენა: ჳელთა აღიხუნა ლიპარიტთაგან¹¹ ციხენი 15
არტანუჯი და ყველი¹², არტან¹³ უფლისციხე და ბირთუისი. ხოლო
კლდე-კარნი მტკიცედ იყუნეს ციხეონთა, რამეთუ მუნ შინა დგა ანა-
მორი, მწიგნობართა უხუცესი ლიპარიტისა. მიიყვანეს თრიალეთს,
ჳ 331 | ამოთა¹⁴ თხოვითა არა მოსცეს კლდე-კარნი და აღმართნეს ძელნი
და გაასხნეს მას ზედა ლიპარიტ ივანე, და გაწირნეს სიკუდილად.
და შმმდგომად დღეთა რაოდენთამე დაამტკიცეს¹⁵ მეფე და დიდე-
ბულნი ამის სამეფოსანი (ხოლო) ციხიონთა ლიპარიტისათა მშუიდი-
A 324 ბით გაშუებისათუის ლაპარიტისა, | და ივანესა¹⁶ მოსცნეს კლდე-
კარნი, გამოილო თავისი ხუასტაგი, და ჩაიცუნა ჩოგანი ლიპარიტ,
შევედრა ძე თუისი მეფესა ივანე, დარჩა არაგუეთის მამული ივა-
M 496 ნეს. ეფუცა ლიპარიტ მეფესა შეუცოდლობისათუის, გაუშვეს და
წარვიდა სამეფოსა და შემდგომად მცირედისა ჳამისა გაიპარა და
წარვიდა ივანე საბერძნეთს, დაყუნა მუნ წელნი რაოდენნიმე. და
ნიანია მოკულდა ანის ბერძენთა ყმობასა შინა, და ივანეს უურვა თა-
ვის მამამან ბაგრატს თანა. 20
30

და თ უ ი თ ბ ა გ რ ა ტ გ ა მ ო ი ზ ი დ ნ ა და გ ა მ ო ი ყ ვ ა ნ ა
ა მ ა ს ა მ ე ფ ო ს ა, და უბოძა მამული არგუეთისა და ქართლისა,
და მონებდა ერთგულობით, და იყო თავადთა თანა ამის სამე-

¹ საულ A. ² გარდაეხუეწა A. გარდაიხვეწა B. ³ ცხენოსანთა A. ⁴ +ბერძენთა
თანა MB. ⁵ მჭმობელი A. ⁶ არა ცნეს B. ⁷ მაყრობა A. ⁸ უბრძანა A. ⁹ ორძვე A.
¹⁰ სამდღედელთ-მოდღვრონი B, სამდღურდელთ მოძღურენი M. ¹¹ ლიპარიტეთ-
გან B, ლიპარიტისაგან M. ¹² ყოველი A. ¹³ არტან < MB. ¹⁴ ამოთა A. ჳმათა M,
ამოთა B. ¹⁵ მოიმტკიცნეს B, მოიმტკიცეს M. ¹⁶ ივანესთვის M, იოანესთვის B.

ფოსათა¹. ხოლო² ლიპარიტ მიიცვალა საბერძნეთს, სამეფოსა ქა-
ლაქსა კოსტანტიპოლეს. და წარმოიყვანეს დიდითა დიდებითა
ერთგულთა და გაზრდილთა მისთა, მოიყვანეს და დამარხეს კაცხს,
სამარხოსა მამათა მათთასა. მოირჳუნა ბაგრატ და განძლიერდა
უფროს ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა: და ამან წარიხუნა ყოველ-
ნი ციხენი ერეთისა და კახეთისანი, თუინიერ კუეტარისა და ნახჭე-
A 325 ვანისა. და შემდგომად ამისსა ოქმნეს საქმენი დიდნი: ამის მეფო-
ბასა შიგან გამოვიდა სურტანი არფასარან, მეფე სპარსეთისა, დას-
M 497 ხმის გუარად; უგრძნაულად | მოვიდა და შემუსრა კანგარი და თრი-

	ალეთო დღესა ერთსა მარბიელმან მისმან მიუწია ყველის ყურსა, გარდავიდა შავშეთს, კლარჯეთს და ტაოს, ვიდრე ფანასკერტამდე. და მასვე დღესა ჩამოიწია თორს ³ და დუიმის-კეეს და თუით დადგა თრიალეთს სამ დღე. რამეთუ მას ჟამსა მომავალ იყო მეფე ტაოთ, და თანა ჰყვანდეს დედა, და დაა ⁴ , და ძე მისი გიორგი დადგომილ იყუნეს ხეკრებულთა; და აყრისა მისისა ჟამსა მოუჭდა ლაშქარი სურტანისა, წამოვიდეს და წარმოდგეს ქედსა ზედა, ხოლო იგინი ჩამოესწრნეს ქართლს. წავიდა ჯავახეთს, და მოად- გა ახალქალაქსა: რამეთუ მესხნი აზნაურნი ზემოს კერძისანი ძლიერად დგეს ახალქალაქსა და ბრძოდეს სამ დღე, რამეთუ არა ზღუდითა მტკიცითა გასრულებულ იყო ახალქალაქი. ვერღარა დაუდგმიდეს ბრძოლათა ძლიერთა, აღიჭურნეს მყოფნი ქალაქისანი, და ანახუნეს კარნი, და შეეზნეს ძლიერად, მოსრნეს ⁵ პირითა მახუილისათა. და შევიდეს თურქნი და ტყუე ყუნეს სულნი ქრისტიანნი; აღიღეს ტყუე და განძი ძლიერი, და შეიღება წყალი ახალქალაქისა სისხლითა.	10 15 20
ჭ 332		
A 326		
M 498		25
	და მოუვლინა ახალ ქალაქით მოციქული სურტანმან ბაგრატ მეფესა, აჰვიდა მზახობა, სთხოვა ასული მისის დისა; და მიიქცა სურტანი ანისად ⁶ , შემუსრა და წარმოიღო ⁷ ანისი, მოსრნა და ტყუე ყუნა ურიცხუნი ⁸ სულნი, და წარვიდა ქუეყანად თუისად სპარსეთად და ანისი წარულო ბერძენთა, და მისცა მანუჩას ⁹ , ძესა აბულასვარისსა. ხოლო დისწული ბაგრატისი, რომელსა ითხოვდა სურტანი, იყო ძმისწული სომეხთა მეფისა კუირიკესი. სთხოვა ბაგრატ, და არა მოსცა სომეხთა მეფემან. მიგზავნა ბაგრატ მოციქულად დიდძალად ერისთავი ვარზა-ბაკურ გამრეკელი. იბირნა ¹⁰ კაცნი სომეხთ მეფისანი, და სამშუილდეს შემომავალი სომეხთ მე-	30 35

¹⁺ და სპასალარ სიკეთითა მისითა MB. ² ხლო A. ³ თროს A. ⁴ დაა A. ⁵ მოსრნეს B, მოსრეს M. ⁶ ასინად A. ⁷ წაულო B, წაილო M. ⁸ ურიცლნი A. ⁹ მანუჩარს B, მანუიას M. ¹⁰ აბირნა MB.

A 327	ფე კუირიკე და ძმა მისი სუმბატ შეიპყრნეს ქუეშის ჭალას და აცნობეს ბაგრატს, და წარმოდა ქუვა-ჯურელთათ, მსწრაფლ მოგუარნეს პყრობილნი კლდე-კართა ქუეშე. სთხოვა სამშუილდე და არა მოსცეს, რამეთუ ერთი ძმა მათი ადარნასე შესრულ იყო სამშუილდეს.	
M 499	ხოლო მიიყვანეს სამშუილდეს, და ამართეს ძელი, და გაასუეს სომეხთ მეფე კუირიკე სამ დღე; ითხოვეს მშუილობა და მოსცეს სამშუილდე. ხოლო მოსრულ იყუნეს ორნი ერისთავნი სომეხთ მეფისანი: ლოკის ¹ ერისთავი და კაქვაქარისა ² , აძლევდეს და მოსცემდეს სამთა ციხეთა სუმბატ ³ , ძმა კუირიკესი ⁴ .	5
ჭ 333	ხოლო შეეწყალნეს ბაგრატ მეფესა, მისცნა და უთავისუფლნა ყოველნი ციხენი, თუნიერ სამშუილდისა, არცა სხუანი ციხეო-უფალნი კაცნი დიდებულნი შემოუშუნეს, არამედ სამშუილდე ოდენ იურვა სახლად თუისად ⁵ , და ეგრეთ მონებდეს სომეხნი.	10
ჭ 334	ბაგრატ გაათხოვა ასული თუისი მართა და შერთო ბერძენთა მეფესა. შემდგომად ამისა გაათხოვა დისწული და შერთო სპარსთ მეფესა სურტანსა. და შემდგომად სამისა წლისა მოვიდა სურტანი, შემოვლო რანი ⁶ , და უგრძნაულად შევიდა ერვთად; და ამის ქუეყანისა დიდებულნი იყუნეს მორთულ და ერთგულ ბაგრატისსა.	15
A 528	მას ჟამსა იყო მცირედითა საქონლითა მეფე კახეთისა ახსართან, ძე გურგაკისი ⁷ . და ყოველთა დაყარნეს ციხენი მათნი, და ივლტოდეს კავკასიად. და იყო ბაგრატ გალამქრებული ადგად კახეთისა,	20
M 500	და ლაშქარი მისი წინა გაგზავნილ იყო ვეჟინის ერისთავსთან წირქუალელს(ა)თან, შემოაქციეს ⁸ მშუილობით, და უამბეს შემოსულა სურტანისა და დაყრა ციხეთა. შემოიქცა სწრაფით, და მოვიდა ქუეყანად თუისად ქართლად.	25
	ხოლო ახსართან მიერთო ⁹ სურტანს. მიუძღუნა ძღუენი დიდი, დაუტევა სჯული, და დაიცუითა წინა, აღუთქუა ხარაჯა, და მისცნა ციხენი და ყრილნისურთან მანმასვე; და რომელნი აფხაზთ მეფისა კაცთა დაეყარნეს, და რომელნი	

335 თუით ახსართანს, მისცნა ყოველნი. და შემდგომად სამის კუირისა¹⁰ 30
 წარმოემართა აფხაზთა მეფესა ზედა, მიერთნეს სომეხთ მეფე კუი-
 რიკე, და ტფილეელი ამირა, და ახსართან; შემოვიდეს ქართლს თა-
 ნა ჯაჭუით. გაუშუეს მარბიელი ცისკრად, და სამწუხროდ¹¹ აღივსო
 ქართლი, თუესა დეკენბერსა ათსა, დღესა სამშაბათსა, ხოლო ქრო..
 ნიკონი იყო ორას ოთხმოც და რვა. 35

¹ ლუკის M, ლუკიის B. ² კაქვაქარის M, კაკვა-ქარისა B. ³ სუნზათ B. ⁴ + ოფრეთს და კობას (კოშქსა B) და ვარზაქარს MB. ⁵ თუისა A. ⁶ რანისა A. ⁷ გაგიკისი M, გაგიკისა B. ⁸ შემოიქცეს MB. ⁹ მითროთ A. ¹⁰ კუირიისა A. ¹¹ სამწუროდ A.

A 329 და იყო ქართლს შინა კურ და ლუინო | დიდი, და დაყო ექუსი კუირა, იწყო ოკრუზად და ჯოცად კაცისა, და გარდა- 5
 ვიდა მარბიელი მისი არაგუეთს. მიუწიეს და დაარბივეს ვიდრე სუერის ციხემდე, და მოისრა ურიცხუი სული ქრისტიანეთა, ტყუე იქმნა. და იქმნა სამაგელ ქუეყანა ქართლისა სახილველ კაცთა: 5
 მოკრდეს ყოველნი ეკლესიანი, და სიმრავლითა მძორისათა¹ არ- ღარა დაედგმოდეს ქუეყანასა თუალნი, და ცოდვათა ჩუენთა მო- საგებელსა რისხვასა ღმრთისასა ზეცით ცა² წამებდა, და სისხლის მწუმიელი ღრუბელი აღმოსავლეთით მოეფინა ქართლსა ზედა, და 10
 A 329 იქმნა ღამე უკუნნი, ვითარცა ნათელი დღისა. და იყო ხილვა მისი 10
 საშინელი, და არე-არე სისხლის წუიმა³ ეხილვა კაცთა. და იქმნა ზამთარი სასტიკი, რომელი გარდაეხუეწა და მიმართა მთათა, მოს- წყდა იგიცა სიფიცხისაგან ზამთრისა, ხოლო ყოველსა ქართლსა შინა იყო და დადგა ლაშქარი, და თუით თავადი სურტანი დადგა 15
 კარბს, და მერმე ჩამოვიდა შერთულთა, და აჭირა სიძნელემან ზამ- თრისამან, ბუქთა ძლიერთა, და მიგზავნა მოციქული ივანე, ძე ლი- 20
 A 330 პარიტისი, მეფემან ბაგრატ | ძიებდა მშუილოდისა. ხოლო სურტანმან 20
 შეაქცია იგი აფხაზეთს, ბაგრატსა⁴ სთხოვა ხარაჯა და უქადა მშუილობა. ხოლო სიფიცხლისაგან ზამთრისა მოილოდინა⁵, და წა- ვიდა ქართლს. და ჩამავალმან წაულო რუსთავი და ტფილისი, და 25
 M 502 მისცა ფადლონს, განძისა პატრონსა. არა თუ მეფეთა ჩუენთა მტერობისათვის ამოსწყუიდა ტფილისი და რუსთავი⁶ ამა სამეფოსა, და არცა ამისთვის, უკეთუმცა იგი ამირანი ორგულად დადგრო- მილ იყუნეს კარსა მისსა ზედა, არამედ კეთილისა და მსახურებისა 25
 ნ ა ც უ ლ ა დ ბ ო რ ო ტ ს ა უ ყ ო ფ დ ი ა ნ ყ ო ვ ე ლ ს ა კ ა ც ს ა : რ ა მ ე თ უ მ ი ნ დ ო ბ ი ლ ი ყ უ ნ ე ს ძ ა ლ ს ა უ ღ თ ო ე ბ ს ა მ ა თ ს ა ს ა , და იყუნეს იგინი ყოვლითურთ მცბიერ; და ამის ქართლის ოკრებასა შინა 30
 ლაშქრისა მისისა იყო⁷ სიმრავლე ხუთასი ათასი. | წარვიდა სურ- ტანი ქუეყანად თუისად, და მოიწია არე გაზაფხულისა; შეიქნა სიმ- დიდრე წყალთა ძლიერი, და მტკუარი ვერღარა ეტია ნადინებსა თუისსა, მოეფინა ველთა და წარილო მრავალი სული, რომელი 30
 დარჩომილ იყო სურტანის⁸.
 და ა მ ი ს ს ა შ ე მ დ გ ო მ ა დ იწყო ფადლონ ამპარტავანებასა⁹
 A 331 და ურჯვებასა¹⁰ და სიახლესა ტფილისისასა¹¹ და სადამე გამო-

¹ მოძღურისათა A. ² ცაა A. ³ სისხლი წუემული M, სისხლი წვიმული B. ⁴ ბაგრატისა A. ⁵ მიდიოდიან A, ვერღარა მოილოდინა MB. ⁶ ერისთავი A. ⁷ იყო < A. ⁸ სულტანსა M, სულტანისაგან B. ⁹ ამპარტავანებისა A. ¹⁰ უსჯულოე- ბასა B, როჯველობასა M. ¹¹ ტლისისასა A.
 13. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

ყვანებასა ჯელოსანთასა. და ვითარცა იქმნა ზაფხული, გარდამოვი- და მეფე ქართლად და ჩადგა დიდგორთა, რამეთუ საზაფხულო მეფეთა სადგური¹ არს² იგი ადგილი. ხოლო ფადლონ არად შერაცხა³ იგი დიდგორთა დგომა, წარმოემართა ლაშქრითა,

M 503	ოცდაცამეტი ათასითა კაცითა, მოვიდა ტფილისად, დაიბანაკა ვქელსა ისინისასა. ხოლო შუნ დაუტევნა კარავნი და ამოვლო ⁴ მუხრანისა.	5
A 332	არ ბ ი ნ ა ქ ა რ თ ლ ი ს ა ნაპირნი, ხოლო ცნა ტფილისით გაღმართ ⁵ მეფემან ქართლისა ვნება, წარმოსულა ფადლონისა, გამოუგზავნა ხილვად ივანე, ძე ლიპარიტისი, იოვანე ერისთავი, და ნიანია, ძე ქუაბულისი, და მურვან ჯაყელი, ერისთავი ყველისა, და თანა სხუანიცა აზნაურნი მცირედითა რჩეულითა მკედრითა. ხოლო ქართლს ვერღარა ჩამოესწრნეს, შექცეულთა გაუსწრეს მუხრანს წინა, წილკნის გორთა ⁶ თანა. უკანასა კერძსა შეიბნეს და პირველსავე ჳრმლის მოკიდებასა გააქცივნა ფადლონ, და მიედგა ⁷ ფადლონის ლაშქარი გაქცეული საშინელსა ⁸ ხრამსა ⁹ , მიჰვოცდეს და იპყრობდეს აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი, და აღმოიგო ხრამი იგი ცხენითა და კაცითა.	10 15
A 332	და ზ ე და ლ ა შ ქ ა რ მ ა ნ მ ე ო ტ ა დ გ ა ნ ს ლ ვ ა დ დაიწყო შობასა ტყით ¹⁰ , და ყოველთა ტყეთაგან და ძემუნართა ვითა ჭუისა ¹¹ მართუესა გამოკრებს, ეგრეთ ¹² ლაშქარსა გამოჰკრებდეს დამალულსა ფადლონისსა ბაგრატის ლაშქარნი. და შემოუსწრეს წინა იწროსა ღართისსა, და მცირედნი ვნმე გაესწრნეს. და სდევნა ლაშქარმან ბაგრატისმან ვნდრე მთამდე ხერვისა. მოსრეს და ტყუე ყვეს ლაშქარი ფადლონისი. ხოლო ფადლონ თხუთმეტითა	20 25
ჭ 337	ოდენ ცხენოსნითა ვლო გზა წილკნისა, და მიეხლა ¹³ პირსა არაგუისასა, და გაჭდა ნარღუევთა გზით ერწოთ, და თქ'უა თავი თუი-სი მოციქულად, ვითარმედ: „ფადლონის მოციქული ვარ, მახარობლად მივალ ახსართანს თანა; აფხაზთა მეფისა ლაშქარი გავაქციეთ“, დახუდა კაცი ვინმე მეცნიერი, რომელი იცნობდა ფადლონს და რქუა: „არა ხარ შუნ მოციქული, არამედ ხარ ამირათამირა ფადლონ“. და რქუა კაცსა მას ფადლონ: „მიილე ჩემგან ოქრო და ვეცხლი დიდძალი და საკარგავნი მრავალნი, ნუ შემეწამებ და გარდამიყვანე მინდორად და წამომყევ თანა“. რ ქ უ ა	30
M 504		

¹ სადგომი MB. ² არს < A. ³ შერაცხეს A. ⁴ + დამე ყოველ MB. ⁵ + აფხაზთა MB. ⁶ გუერდსა M. ⁷ მოადგა MB. ⁸ საშინელსა < MB. ⁹ + ნარეკუავისასა MB. ¹⁰ შობის ტყით B, ზობოსტით M. ¹¹ ჭიჭვის B. ¹² გამოკრებს ეგრეთ < MB. ¹³ მიეხვია MB.

A 333	მას კაცმან მან: „ვერ ვიქმ ¹ საქმესამაგას, რამეთუ მკუიდრი ვარ ამის ქუეყანისა ² . აწ ისმინე ჩემი და მომყევ თანა, და მე მიგიყვანო ახსართანს თანა, და გამოგზავნოს ქუეყანასა ³ შენსა“. ნებისით არა უნდა ⁴ ესე ფადლონს, არამედ ერწოთ ვერღარა შემძლებელ იყუნეს წასულად. წარუძღუა კაცი იგი, და მიგუარა ჟალეთს ისაკ თოლობელისა ⁵ ძესა, აზნაურსა მესხსა. ხოლო მან რაცნა ფადლონისი კარად მისულა, გამარცხა ერი ფადლონისი, გარდაყარნა ცხენსა, დაიჭირნა ჳელთა და გასო ⁶ ჯორსა ფადლონ; და ⁷ იქსენა ისაკ მკუიდრობა აფხაზთა მეფისა, რომელმცა ⁸ აფხაზთა მეფისაგან ⁹ გაქცეული ფადლონი შეიპყრა ¹⁰ , და შეგუარა ბოქორმას ბაგრატისად. არამედ [მსწრაფლ წარიყვანა და მიგუარა ახსართანს თელავს. ხოლო ახსართან] ¹¹ მსწრაფლ წარიყვანა ხუარნაბუქს, რამეთუ აფხაზთა მეფისაგან ეშინოდა უკანა ჩამოდგომა. მიუპყრეს ხუარნაბუქს ფადლონი, და მოსცეს ხუარნაბუქი. წარიყვანა არადეთად, მოსცა არადეთი ახსართანსვე.	5 10 15
M 505	ხოლო ბაგრატ შეეშინდა გაშუებასა ფადლონისსა ¹² , მისცა გოჭორ [მა] და უჯარმა კახთა, და წამოიყვანა ფადლონი, გაასუა ¹³ ძელსა, მიუპყრეს ¹⁴ ტფილისსა ¹⁵ , აიღეს ჭირვეულად ¹⁶ : რამეთუ მუნ შინა მდგომი კაცი თუით გაამირებასა ¹⁷ ლამოდა, და არა დაიჭირა ბაგრატ თავისად ტფილისი ¹⁸ , არამედ დმანის[ს] დატეობილი და მათ ამირათა ძებნა დმანის, და იგი შემოიყვანა მემამულედ, სახელით სილილარაზა ¹⁹ , და მისცა მას ტფილისი ²⁰ . ხოლო თავისად აიხუნა ციხენი რუსთავისანი ²¹ , ფარცხისი, აგარანი ²² , გრიგოლ-წმიდანი ქავაზინი ²³ და ორმოცდაოთხი ათასი	20
A 334		

დრაკკანი, და მძევლად მძისწული მისი²⁴, ძე მანუჩასი და სამთა თა- 25
 ვადთა განძისათა. და [მოუგზავნა სულტანმან სარანგი²⁵ ალხაზი, და]²⁶
 მისითა შუამდგომლობითა და სიტყუითა სურტანისათა გაუშუა²⁷
 M 506 და დაეზავა ბაგრატ და გაგზავნა საჯელმწიფოსა თუისსა გა|ნძას,
 და წარყვა სარანგი თანა.

¹ იქმ A. ² სოფლისა M. ³ ქვეყანასა A. ⁴ უზნდა A. ⁵ ისაკს ტოლოზე-
 ლის ძესა B, ისკალტბალისა ძესა M. ⁶ შესუა MB. ⁷ + არა MB, ⁸ რომელმან-
 ცა M. ⁹ მეფისა, რომელმცა აფხაზთა < A ex homoioteleuto. ¹⁰ შეეპყრა AM.
¹¹ მსწრაფლ - ახსართან < A. ex homoioteleuto. ¹² ფადნონისა A. ¹³ გასუეს MB.
¹⁴ მიუპყრეს მიუპ A. ¹⁵ ტვილისი MB. ¹⁶ + ტვილისი MB. ¹⁷ გამოღვიძებასა A,
 გამირებასა M. ¹⁸ ტვილისი < B. ¹⁹ სითილარბი M, სითლარაბა B. ²⁰ არამედ
 დმანისს და ტვეებული სითლარაბა ძებნა, შემოიყვანა ტვილისად, და მისცა მას
 ტვილისი B. ²¹ რუსთავი MB. ²² აგარნი M. ²³ ქვაზნი M, ქავაზნი B. ²⁴ მისი < A .
²⁵ სარაპანგი M. ²⁶ მოუგზავნა - და < A . ²⁷ გაუტეა(განუტევა B) ფადლონ MB.

და მოართუეს გაგიკეთო¹, და აიღო აფხაზთა მეფემან
 გაგი. და შემდგომად ამისსა ფადლონმან გატეხნა ფიცნი და შუა-
 მდგომელობანი დიდისა სურტანისანი და მოიპარა ქვაზინი და შემ-
 დგომად ამისსა მეფე აფხაზეთს იყო. მოვიდა ფადლონ და მოად-
 გა აგარათა და გაუშუნა ციხისთავმან აგარანნი და მსწრაფლ აღ- 5
 მოვიდა მეფე) მივიდა და მოადგა აგარათა. და წარუხუნა აგარანი
 და გამოიყვანა დორლოლეი, ოვსთ მეფე) ორმოცი ათასითა კაცი-
 თა თესითა, და წარუძღუნა ძე მისი გიორგი კულაპარატი, მოაწ/გვრა
 განძა, და აიღო ტყუე და ნატყუნა[ვი] ურიცხუი, და გაგზავნა თა- 10
 ვის სამეფოდ. და ამისსა შემდგ|ომად აღისურვილა დიდმან ოვსთ
 მეფემან დორლოლეიმან² დისი ძისა³ მათისა ბაგრატისა სევასტოსი-
 სათუის, და ითხოვა დარბაზობა. ხოლო ბაგრატ ნება სცა, და მზია-
 რულად წარმოემართა ოვსთ მეფე ყოვლითა თავადითა ოვსეთისათა,
 და ამოვლო გზა აფხაზეთისა დამივიდა ქუთათისი და ნახა⁴ მარიამ⁵
 დედოფალი დაწმ⁶ მათი, დედა გიორგი კულაპარატისი; და გიორგი 15
 კულაპარატი გებულ იყო უწინა, და მოიყვან[ე]ს ქართლს⁷,
 ჳიდის-ჳალასა⁸ ნადარბაზევთა, და გამოეგება წინა დიდითა ჳიამეითა⁹
 და პატივითა. შეკრბეს კესუთა¹⁰ ჳედა, და იყო სიხარული და ჳმა
 M 507 ბუკთა და დუმბულთა¹¹ საშინელი და | მიუწდომელი, | და დაყვეს
 ჳ 339 ერთგან დღე თორმეტი, და განისუენეს ყოვლითა განსუენებითა,
 სიხარულითა, და მიზეზითა ჳამთრისათა განისწრაფეს, და მისცეს
 ნიჳი და საბოძვარი მეფესა და ყოველსა დიდებულსა აფხაზეთისა-
 სა¹². გაგზავნა და წარვიდა სიხარულითა.

და შემდგომად ამისსა ატარებდა¹³ სურტანი მო-
 ცი ქულთა, და უკრებდა ძღუენთა ბაგრატ მეფესა, ამოთა¹⁴ ენი- 25
 თა სთხოვდა ხარაჯასა; ხოლო არა დაიდვა ბაგრატ მეფე|მან ხა-
 რაჯა; არამედ ავლენდა ესეცა¹⁵ მოციქულთა, და უკრებდა იგიცა
 ძღუენსა სურტანსა. და იყო მათ შუა სიტყუით სიყუარული.
 და შემდგომად მცირედთა წელიწადთა¹⁶ სამშუილ-
 დის ტბათა¹⁷ მდგომსა ბაგრატ მეფესა დაეცა სალმობა მუცლისა,
 და ჩადგა მარაბდათა¹⁸, და გაუმნელდა სალმობა; ტახტითა წარმოი- 30
 ყვანეს, და თანა იყო გიორგი კულაპარატი და ყოველნი დიდებულ-

¹ გაგიკეთ A. ² დურდულელმან MB. ³ დის სიდისა B. ⁴ და ნახა < A.
⁵ მარიამ < MB. ⁶ დაა A. ⁷ + და მეფე დგა (იდგა B) MB. ⁸ ტინისჯიდს (ტინის-
 ჳიდის B) ჳალასა MB. ⁹ სიამითა MB. ¹⁰ კეზუთა MB. ¹¹ დადუმბულთა A, და
 უმბულთა M. ¹² ოვსეთისასა MB. ¹³ არონიებდა M, არონინებდა B. ¹⁴ ამოთა A.
¹⁵ იგიცა MB. ¹⁶ წელიწადთა A. ¹⁷ ბართა B; ტბათა AM (და თ ე ი მ.) ¹⁸ მარა-
 ბადათა A, მარაბაძთა M.

	ნი მისნი. [ხოლო გიორგი კულაპარატი გაგებულ იყო წინა, და მოიყუანეს ქართლს მეფე, და ყოველნი დიდებულნი მისნი] ¹ ; მოვი- და დედა მისი მარიამ დედოფალი, და ცოლი მისი ზორენა ² , და ასული მისი მარიამ. შემდგომად მცირედთა დღეთა მიუთუალა ძე მათი გიორგი კულაპარატი მეფედ დიდებულთა ამის სამეფოსათა, და ყოველნი შევედრნა მას, და რქუა დედასა თუისსა: „დედაო, მეწყალი შენ, რამეთუ ყოველნი შობილნი შენნი წარგუიქციენ წი- 5 ნა და ეგრეთღა ³ შენ მოჰკუდები“. და შემდგომად ამისსა მიიგვა- 10 ლა თუესა ნოენბერსა ოც და ოთხსა, ქრონიკონსა ორას ოთხმოც და თორმეტსა.
M 508	და (შემდგომად) ამის(ა) ბაგრატისა სიკუდილისა ჟამსა შინა მოიკლა სურ ტანი კაცისა ვისგანმე, ბერისა თურქისა, თავის ⁴ ლაშ- ქართა ხარგასა შინა. გაველო ჯეონი ⁵ შუიდასი ათასითა კაცითა, გაელაშქრა თურქთა მეფესა ზედა, სამარკანდისა მოახლესა ⁶ ზედა ციხესა რომელსამე მოადგა; მოიკლა მის თურქისაგან ციხის პატრო- 15 ნისა, და ვერღარა შეესწრა თურქი იგი ციხესა, და დაჭრეს უწყა- ლოდ მახუილითა, და ვერღარა ცნეს ბაგრატ და სურტანმან ერთ- მანერთისა სიკუდილი ⁷ . შემდგომად ამისა დაჯდა ძე ბაგრატისი, გიორგი კულაპარატი, მეფედ. და არა აფრინდა ყოველსა მამულსა მისსა შიგან ერთიგა ქათამი, და წარიყვანეს ბაგრატ დიდითა დი- 20 დებითა და პატივითა, და დამარხეს ჭყონდიდს ⁸ .
ჟ 340 A 337	ესე ბაგრატ წელიწდისა ცხრისა ⁹ იქმნა მეფე, და აღესრულა წლისა ორმოც და ა[თ ექუსმეტისა]. ესე ბაგრატ პირველი ¹⁰ იყო კულაპარატი, და შემდგომად ნოველიმოსი(სა), და მერმე იქმნა სევას- 25 ტოს. იყო კაცი სახითა უშუენიერეს ყოველთა კაცთასა, სრული სიბრძნითა, ფილასოფოსი ენითა, სუიანი ზედითა, უმდიდრეს ყოველ- თა მეფეთა აფხაზეთისათა, მოწყალე შეცოდებულთა, უხუი ალაგთა ¹¹ ზედა. ხოლო ჟამთა მისთა ¹² დაწყნარება ქუეყანასა არა ჰქონდა: ეკლე- სიანი, და გლეხნი, აზნაურნი და გლახაკნი ყოვლად ¹³ იკითხვებოდეს.
M 509	ხოლო გიორგი ¹⁴ მეფე იყო მოწყალე და განმკითხველი გლა- 30 ხაკთა, კაცი საშიში და უხუი ყოველთა მეფეთა აფხაზეთისათა, პუ- რად ¹⁵ უკეთესი ყოველთა კაცთასა, ცხენოსან-მშუილდოსანი რჩეუ- ლი. და შემდგომად მამისა მისისა დაყო მშუილობით ზამთარი ერთი და ¹⁶ ზაფხული ნახევარი.
A 338 ჟ 341	

¹ ხოლო – დიდებულნი მისნი <4 A ex homoioteleuto. ² ზორენა M, შორანა A. ³ ეგრეთღა A. ⁴ თავი A. ⁵ ჯელონი A, ჯელონი M. ⁶ მოეახლეს M, სიახლესა B. ⁷ სიკუდილი <A. ⁸ ჭყონდის A. ⁹ ცხრამეტისა M. ¹⁰ პირველი M, <A. ¹¹ გლახაკთა B, (v. I. ალაგთა). ¹³ ზმისთა A. ¹³ ეკლესიანი, გლახაკნი აზნაურნი ვერ MB. ¹⁴ გ~ი M, იგი A. ¹⁵ კურ A. ¹⁶ და<A.

შემდგომად ამისა თავადთა ამის სამეფოსათა, ნიანია ქუაბუ-
ლის¹ ძემან და ივანე ლიპარიტის ძემა, ვ ა რ დ ა ნ ს უ ა ნ თ ა ე რ ი ს-
თ ა ვ მ ა ნ, იკლეს სიყრმითგან გიორგი მეფე და აშალეს ქუეყანა: ივანე
მოირთნა კახნი, დადგა ქსნის პირსა; და ნიანია წაულო ქუთათისისა
საჭურჭლე და შედგა ქუთათის შინა; და ვარდან გაადგინნა სუანნი
ავის მოხარულნი, დაარბიეს და ამოსწყუიდეს საეგრო². ხოლო გიორ-
გი მეფემან სძლო სიკეთითა, სიბრძნითა, და ძვირ-უქსენებელ იქმნა,
უბოძა ივანეს სამშვილდე, და ძესა ივანესსა ლიპარიტს მისცა ლო-
წობანი³ ნაცულად რუსთავისა, რომელი მიეცა კახთა, და ნიანიას
თმოგვი და სხუანი საქონელნი რჩეულნი, ვარდანს უბოძა ასკლნ⁴
და უთაღუბო⁵ ჭასყლთა⁶ ივანეს სიტყუით უბოძა; ყოველივე ერთ-
გული და ორგული დაფარა წყალობითა, და დაიწყნარა მეფობა
თუისი გიორგი მეფემან.

კ უ ა ლ ა დ გადგა ივანე ლიპარიტის ძე, და ცნა გიორგი მე-
ფემან. ქუთათისით გარდამოვიდა სამცხეს, მოირთნა მესხნი, გარ-
დამოიარა და მივიდა სამშვილდის კარსა. მუნ მოიყუანა კახთა მე-
ფე აღსართან. ვერ დადგა ივანე ციხეშიგან, მირიდა მათათა სამ-
ხრისათა⁷. და მას ვერ-წყობილობასა შინა წაიხუნა ლოწობანი⁸
ლიპარიტისაგან აღსართან, მოეყარა სამშვილდესა, გარდადგა ჯავა-
ხეთს, და მოიყუანა მეფეთ-მეფემან გიორგი მათ წინაშე, და დაიფიც-
ნეს ეკრანთას, დაიმტკიცა ივანე კლდე-კართა და სამშვილდეს ზედა.
კუალადგა გადგა ივანე, გამოსტყუა გაგი ციხოვანთა გიორგი
მეფისათა, და მიჰყიდა ფადლონს, განძის პატრონსა, და მოვიდა
სულტანი მალიქ-შა⁹ მტერად ყოველთა ქრისტიანეთა. მიაგება ივა-
ნე ძე მისი ლიპარიტ წინა, შეაწყნარა სულტანსა, და დაყო მის
თანა მცირედი ხანი, გამოეპარა. და მოვიდა სულტანი, და მოადგა
სამშვილდესა, და წაულო საშუვალდე, და ტყუე იქმნა ივანე, თავი-
თა, ცოლითა, და შვილის-შვილითა, და ყოველთა აზნაურთა დე-
და-წულითა, და დაიჭირა სამშვილდე სულტანმან. და მუნ დგომასა
მოარბია ქართლი, წაიღეს ტყუე და ნატყუენავი ურიცხვი, და შე-
იქცა გარე. და აიღო განძა¹⁰, და დაადგო სარანგი¹¹ თავადად გან-
ძას¹² და ბრძოლად ქუეყანისა ყოვლისა, კაცისა მ¹³, შედგა ფად-
ლონ ციხეთა მაგართა, და ვერ დაუდგნა, გამოიყუანეს და დააჰა
ტიმრეს იგიცა.

¹ ქუბულის A. ² ამის შემდეგ, ძეგლის ბოლომდე (გვ. 199, 17), აკლია A -ს.
³ ლუწუბანი M. ⁴ ასკალანა B. ⁵ უთაღუაობა B. ⁶ ჯაყელთა B. ⁷ სომხითისათა B.
⁸ ლუწუბანი M. ⁹ მით ქაშს M. ¹⁰ განძი M. ¹¹ სარანგი M. ¹² და განძას M.
¹³ ორმოცდარვა ათასითა კაცითა B.

შ ე მ დ გ ო მ ა დ მცირედისა ხანისა¹ შეკრბა სარანგი ყოვლითა
ლაშქრითა მისითა, და განძისათა², დვინისა და დმანისისა ამირათა
თანა დგომითა³, და მომართა გიორგი მეფესა. შეკრბა გიორგი მე-
ფეთ-მეფე ყოვლითა სპითა მისითა, ზემოთა და ქუემოთა, და მოი-
ყუანა მათ წინაშე აღსართან, კახთა მეფე. დაჰმართეს ერთმანერთსა.
განაძლიერა ღმერთმან გიორგი მეფე წარძლუანებითა პატიოსნისა
ჯუარისათა⁴. მიუჯდა ზედა ფარცხს ქუემოთ, და იოტა ბანაკი სა-
რანგისი⁵: გააქცია და ასწყუიდა. იყო ჟამი მწუხრისა, და სიღამე
მან დაარჩინან ნემტი სარანგის(ი) ლაშქრისა, და შემოიქცა უკლებ-
ლად⁷ მშვიდობით მეფეთ-მეფე გიორგი თავისა სამეფოსა.
და შემდგომად ამისა მომაღლა ღმერთმან მძლავრებისაგან
ბერძენთასა წახმულნი ციხენი: წაუხვნა⁸ ბერძენთა ანაკოფია, თა-
ვადი ციხეთა აფხაზეთისათა, და მრავალნი ციხეწი კლარჯეთისა,
შავშეთისა, ჯავახეთისა და არტ⁹ ანისა. და შემდგომად ამისა ესე-
ცა მომაღლა ღმერთმან, აღიღო ქალაქი კარისა, ციხე-ქუეყანა, და
სიმაგრენი ვანანდისა და კარმიფორ-ასიანი, და იოტნა თურქნი⁹
მის ქუეყანისანი.

¹ ხანსა M. ² განძასათა M. ³ დგომითა M. ⁴ უუარისათა M. ⁵ სარალანგისი M.

ჭ 343

[ცხოვრება მეფეთ-მეფისა დავითისი]

ამისსა შემდგომად მოვიდას ულტანი მალიქშა, მოადგა სამშუილდეს და წარილო, ივანე, ძე ლიპარიტისი, ტყუე ყო, მოაოტრა სომხითი და წარვიდა ხოლო მასვე წელსა მოვიდას რანგი ძალითა სულტანისათა, ჩამოდგა სამშუილდეს¹; და მივიდეს ლაშქარნი გიორგი მეფისანი, შეიბნეს ფარცხის, სძლეს სპათა გიორგისთა და აოტნეს² სპარსნი, რამეთუ დიდი ძლევა მოსცა ღმერთმან გიორგის.

5

A 339

და წარვიდა გიორგი მეფე მამულსა თუისსა ტაოს, მივიდა ბანას; ხოლო მუნ მოვიდა წინაშეშე მათსა ზორვარი აღმოსავალისა, გრიგოლ ბაკურიანის ძე. რომელსა ჰქონდეს ოლთისნი, და კარნუ-ქალაქი და კარი; დიდად გაიხარეს და განისუენეს; და მოსცა გიორგი მეფესა კარის⁴ ციხე-ქალაქი და მისი მიმდგომი ქუეყანა, და განიყარნეს. ხოლო მეფემან გიორგი დაუტევნა კარს აზნა-

10

- სანი ადგილად არაწმიდებისა მათისა, და მღდელნი რომელნიმე¹ თუით შეწირვასა შინა საღმრთოსა მსხვერპლისასა მუნვე მახუილი-
 თა შეწირულ იქმნეს და სისხლნი არინეს თუისნი² მეუფისათა³
 თანა, და რომელნიმე მწარესა ტყუეობასა შინა მიცემულ იქმნეს.
 მოხუცებულნი არა შეწყალებულ იქმნეს, ხოლო ქალწულნი გინე-
 ბულ, ჭაბუკნი დაკუთვებულ⁴ | მიმოტაცებული, ცეცხლი⁵, უცხო და
 მებრძოლრომლითა მოიწუა შენებულნი⁶ ყოველნი, მდინარენი
 სისხლისანი ნაცულად წყლისა ნაკადულთა, მრწყველნი ქუეყანი-
 სანი.
 და რ ა თ ა თ უ ი თ მ ა თ იერემიასთა ვიტყვით რამეთუ
 მან ოდესმე კეთილად უწყოდა ჟამისა ამის ჯეროვანი გოდება, ვი-
 თარმედ: „მენი სიონისანი, პატიოსანი და ბოროტის მოქმენდი გა-
 მოუცდელნი, უცხოთა გზათა ტყუეობისათა მოგზაურობენ. ხოლო
 გზანი სიონისანი იგლოვენ არა ყოფისათვის მათ ზედა მედღესასწა-
 ულეთათა, და ჯეღნი⁷ დედათა მოწყალეთანი არა საზრდელისა
 შვილთა მიცემად მოქმედებენ, არამედ საზრდელსა თუისსა ჰყოფენ
 თუით მათ საყუარელთათუის⁸“. | და ესენი ესრეთ და ფრიადდა
 უძუირეს.
 მ ა თ რ ა საქმეთა ესრეთ ხედვიდა მეფე გიორგი, და რა|მე-
 თუ არა | სადათ იყო ღონე შეწევნისა და ჯსნისსა, არცა-რა მქსნელი
 ამათ ძუირთა რომელ: მოეცვა პირი ყოვლისა ქუეყანისა რამეთუ
 ძალი ბერძენთაცა შემცირებულ იყო, და რომელნი ქუეყანანი ამათ
 ქონდეს აღმოსავლეთს ზღუის გარეთ, ყ ო ვ ე ლ ს ა⁹ თ უ რ ქ ს ა დ ა-
 ე პ ყ რ ა, ყ ო გ ა ნ ზ რ ა ხ ვ ა დიდებულთა თანა. დაამტკიცეს წარსლვა
 მადალსა სულტანსა მალიქ-შას წინაშე.
 და ესრეთ დადვა სული თუისი და სისხლნი ქრისტიანეთა-
 თუის, და მინდობითა ღმრთისათა და წარმღუანებითა ძელისა ცხო-
 რებისათა წარვიდა ასპანს, ნახა სულტანი და შეწყნარებულ იქმნა
 მისგან, ვითარცა შვილი საყუარელი და რამეთუ იყოცა¹⁰ მალიქ-
 შა ვითარცა სიდიდითა კიდეთა მპყრობელობისათა შესწორებულ¹¹,
 ეგრეთვე სახითა სიტკბოებისათა და სახიერებითა¹² აღმატებულ
 ყოველთა კაცთასა, რომლისანი მრავალ არიან და სხუანიცა ურიც-

¹ რომელნი A. ² მათნი B. ³ მეუფისა B, მეფისა M. ⁴ + ხოლო ჩვილნი (ჩჩვლნი B) MB. ⁵ ცოცხალი A. ⁶ შენებული A. ⁷ და ჯეღნი < A. ⁸ თუით თუისთა მათ საყუარელთა MB. თუით მათსა ყოველსა რომელთათუის (— თუით, მათ საყ 'არ 'ლთათუის) A. ⁹ ყოველასა A. ¹⁰ იყო კაცი იგი MB. ¹¹ შეუსწორებელ B. ¹² სახარებითა A.

- ხუნი საცნაურებანი¹, მ ა რ თ ლ მ ს ა ჯ უ ლ ო ბ ა ნ ი^{2,3}, ქ რ ი ს ტ ი ა-
 ნ ე თ ა⁴ | სიყუარულნი, და, რათა არა განვაგრძოთ სიტყუა, ყოვლად
 უბოროტო რამე გონება ყოვლით კერძო აქუნდა. ამისთუისცა ყო-
 ველი სათხოველი აღუსრულა მეფესა გიორგის, უმეტესცა სასოები-
 სა. და სამეფო მისი განათავისუფლა ზედა მარბეველთაგან⁵, და მო-
 სცა კახეთი და ერეთი, გარნა ხარაჯა ითხოვა სამეფოსა მისისა,
 რომელსა აიღებდეს ჟამთა მრავალთა. და ესრე გა|დიდებითა დი-
 დითა გამოგზავნა თუისად სამეფოდ, და წარმოაყოლნა სპანი დიდ-
 ნი, რათა [წარვლონ გზა მშუიდობისა და რათა]⁶ აართონ კახე-
 თი. და ჟამსა სთულისასა მოვიდეს კახეთად და მოადგეს ციხესა
 ვეჟინისასა⁷. და ვიდრე ბრძოდესლა მოვიდა თოვლი. ხოლო მეფესა
 გიორგის მოეკსენა ნადირობა აჯამეთისა, აღარას ზრუნვიდა სხუა-
 სსა, არცა ელოდა აღებასა ვეჟინისასა⁸ და კახეთისა, არამედ ლაშ-
 ქართა თურქთა, რომელ ჰყვა, მისცა ნიჭად სუჯეთი და ქუეყანა
 იორის პირი, კუხეთი, რომელი მოოჯრდა⁹ მუნ დღენდელად დღედმ-
 დე¹⁰, ხოლო თუით გარდავლო მთა ლიხთა და შთავიდა აფხაზეთად.
 მ ა თ ჟ ა მ თ ა ა ხ ს ა რ თ ა ნ ც ა, კ ა ხ თ ა მ ე ფ ე, წარვიდა მა-

A 345 ლიქ-შასა წინაშე, დაუტევა ქრისტიანობა და შეეძინა სარკინოზთა
 ჭ 347 სჯულსა; და ამით ღონითა აიღო სულტანისაგან კახეთი. ამით ესე-
 ვითართა ჟამთა | არავე დაამშვიდნა ქუეყანა, არცარა იქმნა ღონი- 20
 ბა კაცთა უკეთურებისათვის მკუიდრთა მისთასა: რამეთუ ყოველმან
 ასაკმან და ყოველმან პატივმან ყოვლითურთ შესცოდეს ღმერთსა,
 და მიიქცეს¹¹ გზათაგან წრფელთა ყოვლისა მიმართ უკეთურებისა.
 და ბ უ ნ ე ბ ი თ მოწყალე და სახიერი ღმერთი ესეოდენ განარის- 25
 ხეს, ვიდრემდის თუით მოიხადეს განჩინება რისხვისა, ქადებული
 უსჯულოთათვის ესაიას მიმართ მეტყუელისა ესრეთ: „ვამ¹² ნათე-
 M 518 სავსა ცოდვილსა, ერი, რომელ სავსე არს უსჯულოებითა, კუალით-
 გან ფერჯთათ ვიდრე თავადმდე, არა არს შუა¹³ მას შინა სიცოცხლე,
 არცა ბრძული, არცა შესახუეველ“ , და შემდგომნი: „ამისთვის ქუე- 30
 ყანა თქუენი ოკერ, ქალაქნი ცეცხლითა მომწუარ, სოფელთა თქუენ-
 თა უცხოთესლნი მოსჭამდენ, და მოოკრებულ და დაქცეულ არს
 ერისაგან უცხო ტომთასა“.

¹ სახარებანი A, ² მრავალ მსაჯულებანი M. ³ + მოწყალეზანი MB. ⁴ ქრის-
 ტიანეთანი A. ⁵ მარბიეთაგან M. ⁶ < A. ex homoioteleuto. ⁷ ვეჟნისასა MB.
⁸ ვეჟნისასა M, ვეჟნისა B. ⁹ მოუქდა A. ¹⁰ დღედმდე < A. ¹¹ მიაქციეს A. ¹² ვ'აა A.
¹³ შუა < MB.

ესე ყოველი მოიწია, და თუალოთა ჩუენითა ვიხილეთ
 და ფრიად უფროსი ამათ(ი) წარმოთქმულთასა: (და) რამეთუ, ვი-
 თარმცა ვინ გამოთქუა თითოეულად რომელი დღეთა ჩუენთა მოი-
 წია ჭირი, ამას ყოველსა ზედა არავე | დასცხრა გულისწყრომა უფ-
 A 346 ლისა ჩუენ ზედა. რამეთუ არა შევიანანეთ, არცა გულისკმა ვყავთ, 5
 არცა ჯეროვნად მოვიქცეთ გზათა მიმართ უფლისათა, ამისთვის-
 ცა ქუეყანით მავალთა ბოროტთა ზედა სხუანიცა საშინელებანი ზე-
 გარდამონი, ღმრთისა მიერ მოვლინებულნი გუემანი მოიწივნეს
 ქუეყანასა ჩუენსა ზედა, რათა არა თქუან¹ მყიდველთა, ვითარმედ: 10
 „ესე აღძრვანი წარმართთანი არა ცოდვათა ჩუენთათვის იქმნეს,
 არცა ღმრთისა მიერ² მოიწივნეს, არამედ შეცვალებითა რათამე
 ჟამთათა და დამთხუევითა³ საქმეთათა“.

ამის თუისცა დღესა აღვსებასა, თუით მას აღდგომასა
 უფლისა ჩუენისა იესო ქრისტესსა⁴, რომელსა შინა სიხარული და
 განსუენება ჯერ იყო, მოხედნა უფალმან რისხვითა და შეძრა ქუე- 15
 ყანა საფუძველითურთ, ესეოდენ სასტიკებითა, ვიდრემდის მთანი
 M 519 მაღალნი და კლდენი მყარნი სახედ მტუერისა დაიგალნეს, ქალაქ-
 ნი და სოფელნი დაირღუეს, ეკლესიანი დაეცნეს და სახლნი და-
 ინთქნეს, და დაზულეს⁵, და იქმნეს საფლავ მას შინა მკუიდრთა⁶, რო-
 ჭ 348 |მელთა თანა თმოგვიცა დაიქცა, დაიპყრნა ქუეუმე კახაბერის ძე 20
 ნიანია⁷ ცოლითურთ. და განგრძელდა ესევითარი ძრვას⁸ ქუეყანისა
 A 347 |ვიდრე წელიწადამდის, რომელსა შინა მოსწყდა სიმრავლე ურიცხვი.
 მაშინ რისხვასა შინა მოიკენა წყალობა მან, რომელი სწავ-
 ლის⁹ ყოველსა შვილსა, რომელი უყუარს, მოაკუდინებს და აცხოვ- 25
 ნებს, რომელი მზა არს წყალობად, უფროს მამისა მოწყალისა,
 რამეთუ წერილისაებრ: «არათუმცა უფალმან დამიტევა ჩუენ თესლი,
 ვითარცა სოდომნიმცა შევიქმნენით და გომორელთამცა მიმემსგავსე-
 ნით». რამეთუ ამიერი თგანი წყეს ნიავთა მობერვა,) ღრუ-
 ბელთა მაცხოვარებისათა აღმოჭვირობად. ვინათგან ათორმეტ წელ 30
 ამით თვითო-სახეთა ჭირთა და განგრძობილსა ჭირსა, ბნელსა უკუნსა
 შინა იწყო აღმოცისკრობად მზემან ყოველთა მეფობათამან, დიდმან
 სახელითა და უდიდესმან საქმითა, სახელ-მოდგამმან დავით, ღმრთისა
 მამამან და თუით სამეოცდამეთურამეტემან შვილმან ამის დავი-
 თისამან, დავით.

¹ თქუენ M, თქუმან A. ² მიერ < A. ³ + აღძრვისა B, აღზრვისა. ⁴ აღ-
 დგომასა მეუფისასა MB. ⁵ დაზულეს B (v I. დაზულეს), დაირღუენეს M. ⁶ მკუ
 დართა A. ⁷ კახაბერი, ძე ნიანიასი (ნანასა M) MB. ⁸ რყევა MB. ⁹ სცვლის A.

თა ჩამოდგიან ავჭალას¹⁰, დილომს¹¹, და ჩაღმართ მტკურისა და იორის პირსა, რამეთუ მათი იყო სადგური¹².

A 341 კ ა ხ ე თ ს მ ე ფ ო ბ და კ უ ი რ ი კ ე, კაცი მეფობისავე თანა 20
ქმნული¹³ ვნებათა¹⁴ ზედა, და ჭემმარიტი ქრისტიანე. მოსცა ჟამი
ღმერთმან მეფესა დავითს, და წაულო კურიკეს ციხე ზედაზადენი.
ქრონიკონი იყო სამას ოცდასამი¹⁵. და წარმატებოდა დიდებითა
და გამარჯვებულობითა¹⁶, რომელთა თანა ესეცა იქმნა: მოკუდა რა- 25
ტი, ძე ლიპარიტისი, კაცი ორგული და ნანდვილვე ნაშობი იქედ-
ნეთა. ესრეთ დასრულდა სახლი ბაღვივაშთა¹⁷, სახლი განმამწარე-
ბელთა: რამეთუ სუა უკანასკნელი თხლე რისხვისა, სასუმელი ცო-
დვილთა ქუეყანისათა. და არღარავინ დაშთა საყოფელთა მათთა
M 523 მკუიდრი, რამეთუ აიკვნა უსჯულოება მამათა | მათთა წინაშე უფ- 30
ლისა: და მამული მათი აღილო მემფემან. და შემდგომად წელიწა-
დისა ერთისა მიიცივალა მეფე კურიკე. და დასუეს კახთა მეფედ
ძმისწული კურიკესი აღსართან, რომელსა არა რა ქონდეს ნიშანი¹⁸

¹ ერთობასათუის MB. ² მართალსა MB. ³ ბოროტსა MB. ⁴ შექუეულ A.
⁵ და < A. ⁶ რამეთუ MB, კულად (— კ ' დ — ვ ' დ ვითარმედ?) A. ⁷ განემართე-
ბის MB. ⁸ იყო ⁹ განეკუა M, განეხვა B. ¹⁰ ჰავჭალას MB. ¹¹ დილუამს M.
¹² სადგომი MB. ¹³ მეფე ქმნული MB, ¹⁴ ვნაბითა AM. ¹⁵ ტკა (321) B, < M.
¹⁶ გამარჯვებულობითა A. ¹⁷ ბაღვივაშთა B, < M. ¹⁸ ნიშანი A.

მეფობისანი; რამეთუ იყო ცუნდრუკი რამე, უსჯულო და ყოვლად უმეცრად უსამართლო¹.

A 342 მ ა ს ჟ ა მ ს ა გ ა ნ ი ც ა და მ ე ფ ე მ ა ნ გონებისა თუალითა, 5
კეთილად გულისწმა ყო საქმე², რომლითა მოიმადლებდა ღმერთსა,
და სარგებელი იქმნებოდა; რამეთუ წმიდანი ეკლესიანი, სახლნი
ღმრთისანი, ქუაბ-ავაზაკთა ქმნილნი, უღირსთა³ და უწესოთა მა-
ჟ 351 ულობით დაეპყრნეს საეპისკოპოზო(სა)ნი, | ვითარცა ავაზაკთა, და
მათნივე მსგავსნი ხუცესნი და ქორებისკოპოზნი დაედგინნეს, რო-
მელნი⁴ ნაცულად სჯულ(ი)თა საღმრთოთა უსჯულოებასა აწურთი-
A 351 ეს მათ ქუეშეთა ყოველთა, და თუით | სახელითა უფლისათ. და 10
A 352 მდდელთაგან გამოვიდოდა და ყოველი უსჯულოება და ცოდვა რო-
მელთა თუალი ღმრთისა ხედვიდა ყოველთა, და⁵ განრისხებულ იყო,
ვითარცა ზემო ვთქუით.

M 524 და (ვ ი თ ა რ) რ ა მ ე თ უ ა რ ა ს წ ო რ ა რ ს ცოდვა მდდელო- 15
ბისან და მჯედრისა, არცა ერისა და მდდელო-მთავრისა, არცა
მწყემსისა და სამწყსოსა, ვითარცა წერილ არს: «მონამან, რომელ-
მან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა განემზადოს⁷ ნებისა-
ებრ მისა⁸, იგუემოს ფრიად». ამათ უკუე ესევითარითა⁹ და დიდთა
წყლულებათა კუარნებად შემოკრბა ერი მრავალთ სამეფოსა თუისი-
სა კათალიკოზნი, მდდელო-მთავარნი, მეუდაზნოენი, მოძღუარნი და 20
მეცნიერნი – შემოკრიბნა ყოველნი წინაშე მისსა ჟამსა და ადგილსა
ჯეროვანსა, და დღეთა მრავალთა ფრიადითა გამოწულილვითა კე-
თილად გამოიძიეს, ყოველი ცთომა განმართეს, კეთილი და სათნო
ღმრთისა წესი ყოველი დაამტკიცეს, უღირსად გამოჩინებულნი გან-
კუეთენეს¹⁰ და შეაჩუენნეს, გარდამოსთხინეს საყდართაგან, დაღათუ¹¹ 25
ძნელდა¹² იყო ესე, რამეთუ იყუნეს კაცნი მთავართა და წარჩინე-
ბულთა შვილნი, რომელთა უწესოდ დაეპყრა საყდრები, და მათ
A 353 წილ ჭემმარიტნი და სათნონი ღმრთისანი მწყემსნი დაადგინნეს,
და ძეგლი ჭემმარიტისა სარწმუნოებისა აღწერეს, მიმდგომი და
მოწამე წმიდათა ათორმეტთა კრებათა. და ესრეთ ყოველნი ნიჭი- 30
თა¹³ სამეფოთა წარგზავნნეს თუითოეული სახედ¹⁴ თუისად. და ესე-
ცა მიმსგავსებულად დიდისა კოსტანტინესა აღასრულა მეფემან და-
ვით, რომლისა სანაცულოდ იხილეთ თუ რა განაგო ღმერთმან
გულთ-მეცნიერმან, მცველმან ისრაელისამან.

¹ + და ყოვლად წინა-უკმო (წინა-უკუმიუა M) მამის ძმისა მისისა MB,
² საქმე < A. ³ უაღრესთა A. ⁴ რომელმან A. ⁵ და ყოველთა A. ⁶ მდუდელისა MB.

⁷ განეკრძალოს MB. ⁸ ნებისაებრ მისა < MB. ⁹ ვითართა A. ¹⁰ განკუთუნეს < MB. ¹¹ და რამეთუ A. ¹² არა ადვილ MB. ¹³ ნიჭთა A. ¹⁴ სახლად M, სახიდ B.

რამეთუ ესე ახსართან კახთ მეფედ ჳსენებულ
 იყო, შეიპყრეს ჳერთა¹ დიდებულთა, არიშიანმან და ბარამ, და დე-
 დის ძმამან მისმან ქავთარ ბარაამის ძემან, მოსცეს მეფესა; და აი-
 ჳ 325 ხუნა მეფემან ერთი და კახეთი, და ერწუხს² ქმნნა | წყოზ| ანი დიდნი,
 M 525 და ჳმა-გასმენილი დიდი ძლევა, რომელ მცირედითა ლაშქრითა და 5
 განწირულითა ერთთა დაჯიცნა სულტანისა იგი ურიცხუნ სპანი,
 და ათაზაგი განძისა, უმრავლესი კახთა და ქუეყანისა ერი³,
 მტერთავე თანა გარემოდგომილი ჩუენდა. ესეოდენ და ადვილად
 ჳელთ უსხნა ღმერთმან საკუირველმან, რომელ⁴ ერთი ათასთა არა
 10 თუ სდევდა, არამედ ველითა იპყრობდა, ორთა არა თუ ბევრნი
 წარუქცივნეს, არამედ სანთლითა თუით მათვე⁵ ტყუეთა და მთხრებლ-
 A 354 თათა ტყუედ მოიყვანდეს ყოველნი ქრისტიანენი. ხოლო თუით
 მეფე არა თუ ვითარცა სხუა ვინმე ჳურგით უდგა ოდენ სპათა მის-
 თა, ანუ შორით უზახებდა⁶, ვითარცა ერთი მთავართაგანი⁷ ვინმე,
 არამედ უპირატეს ყოველთასა თუით წინა უვიდოდა, და ვითა ლო-
 15 მი შეუზახებდა ქმითა მაღლითა, და ვითა გრიგალი მიდამო იქცე-
 ოდა, და თუით გოლიათებრ მიმართებდა და მკლავითა ძლიერითა
 დამჯობდა⁸ ახოვანთა. სრვიდა და დასცემდა წინადმთხუეულთა
 ყოველთა, ვიდრემდის ფრიადისა ცემისაგან არა თუ ვითარცა ძუე-
 ლისა დავითისა ელიაზარის ჳმლისა⁹ ვადასა ოდენ დაეწება, არამედ
 20 ჳმლით მისით უკუმოდინარითა სისხლითა წელნი¹⁰ აღსავსე ესხნეს¹¹
 რაჟამს შემდგომად (ერისა) ომისა გარდაკდისა¹² და სარტყლისა
 განჳსნისა საცნაურ იქმნა, ქუეყანად რა დაითხია დამტკნარებული
 M 526 | სისხლი და რამეთუ ჩუენთუის მისგან გამოდენასა ვაყენებდით. და
 მას დღესა სამნი ცხენნი გამოუკლნეს, და მეოთხესა ჳედა სრულ ყო
 25 მის დდისა ომი. და ესე მრავლისაგან მცირედი წარმოვთქუით.
 ესე რათუით - მპყრობელო ბით და იპყრა ერთ-
 A 355 თი და კახეთი, ნებიერად აიხუნა ციხენი და სიმაგრენი მათნი, მხე-
 ებრ მიჳვირა წყალობა ყოველთა ჳედა მკუიდრთა ქუეყანისათა. ვი-
 30 ნათგან ღმერთი ესრეთ განაგებდა საქმეთა დავითისთა, და წარუ-
 მართებდა ყოველთა გზათა მისთა, და მოსცემდა ჳამად-ჳამად ძლე-
 ვათა საკუირველთა, და უძლოდა ძალითი-ძალად, არცა იგი უდე-
 ბებდა¹³ განმრავლებად საქმეთა კეთილთა და სათნოთა ღმრთისათა,

¹ ერთა A, ჳრეთა M. ჳერთა B. ² ერტოხს M. ³ ერი < A. ⁴ რომელი A.
⁵ მათივე A. ⁶ უზრახებდა MB. ⁷ მრავალთაგანი MB. ⁸ და ჳმობდა MB.
⁹ ჳლმისა A. ¹⁰ წიალნი M. ¹¹ აღსავსედ ეტვირთნეს MB. ¹² რაჟამს, შემდგომად
 ომისა, გარდაკდის B, რომელი შემდგომად მუცლისა M. ¹³ უდებად A, უდებ-
 და M, უდებელა B.

ჳ 353 არამედ სრულითა | გულითა მსახურებდა, და მათ იქმოდა, რომელ-
 ნი მას სათნო ეყოფვოდიან, ვითარცა აწ ითქუმის.
 რამეთუ მოიგონა აღშენება¹ მონასტრისა და და-
 ამტკიცა რომელიცა გამოირჩია მაღლმან საღმრთომან ადგილსა
 ყოვლად შუენიერსა და ყოვლითურთ უნაკლულოსა, რომელსა შინა 5
 ვითარცა მეორე გა² გარდააკარვა³ ტამარი ყოვლად წმიდისა და
 უფროსად კურთხეულისა დედისა ღმრთისა, რაბამ რამე აღმატე-
 M 527 ბული⁴ წინანდელთა ქმნულთა, რომელი ჳეშთა მატს შუენიერებითა
 ყოვლითა, სივრცითა და ნივთთა სიკეთითა, სიმრავლითა და მოქ-
 მნულობითა შესწორებულობითა, რომელსა აწ თანა მოწმობით ხე-
 10 დვენ თუალნი ყოველთანი. და აღავსო სიწმიდეთა მიერ ჳატიოსან-
 თა ნაწილთა წმიდათათა, და წმიდათა ხატთა მიერ და სიწმიდისა
 სამსახურებელთა ყოვლად დიდებულთა და სხუათა ნივთთა ძნიად
 საპოვნებელთა.

ამათთან დასხნა მუნვე დიდთა და ხოსროანთა მეფეთა 15
ტახტნი, საყდარნი, სასანთლენი და კიდელნი⁵ ფერად-ფერადნი
იავარად მოხმულნი თუისნი, და კულად გურიგუინინ და მანიაკნი,
ფიალნი და სასუმელნი, რომელნი მოუხუნა მეფეთა არაბეთისათა,
რაჟამს თუით იგინცა ტყუედ მოიყვანნა, მასვე ტაძარსა შინა შე-
წირნა ღმრთისა საცსენოდ და სამადლობელად ძლევისა მის საკუირ- 20
ველისა. მუნვე შემოკრიბნა კაცნი პატიოსანნი ცხორებითა და შემ-
კულნი ყოვლითა სათნოებითა, არა თუისთა ოდენ სამეფოთა პოვ-
ნილნი, არამედ ქუეყანის კიდეთათ სადაცა ესმის ვიეთიმე სიწმიდე,
სიკეთე, სისრულე, სულიერითა და ჯორციელითა სათნოებითა⁷ აღ-
სავესობა, იძინა და კულად გამოიძინა, მოიყვანნა და დაამკუიდრ- 25
M 528 ნა მას შინა. და მამული ლიპარიტეთი⁸ უმკუიდროდ დარჩომილ
A 357 იყო, არამედ სხუათა მრავალთა და სამართლიანთა უსარჩლელ(ი)-
მიუხუეჭელთა სოფლებთა თანა | მის ცნად ედასა ღმრთისასა,
ამსახურებელნი წინაშე მდგომელთა მისთათუის, და უზრუნ-
ელი ტრაპეზი განუჩინა, რომელიცა აწ წინამდებარე არს ყოვლი- 30
სა აღმოსავალისა მეორედ ი[ელუსა]ლიმად, სასწაულად ყოვლისა
კეთილისად, მოძღურად სწავლულობისად, სიტყუად⁹ ათიწნად,
ფრიად უადრეს მისსა საღმრთოთა შინა, წესთა დიაკონად ყოვლი-
სა საეკლესიოსა¹⁰ შუენიერებისად.

¹ აღშება A. ² ცაა A. ³ გარდაართხა B, გარდავართხა M. ⁴ აღმატებულ A.
⁵ საკიდელნი MB. ⁶ გურიგუინი A. ⁷ სათნოებითა < A. ⁸ პიპარიტეთი A. ⁹ სხუად M,
სახლად B. ¹⁰ საეკლესიობოსა A.

14. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

და კულად სხუა მოიგონა საქმე, შემსგავსებული მოწყა-
ლისა და ტკბილისა ღმრთისა სახისა¹, კაცთ-მოყუარებისა თუისისა:
აღაშენა ქსენონი ადგილსა შემსგავსებულსა და შუენიერსა, რომელ-
სა შინა შეკრიბნა² ძმანი, თუითო-სახითა სენითა განცდილნი, და 5
მოუმზადა ყოველი საკმარი მათი, უნაკლულოდ, უხუებით, და გა-
ნუჩინა შესავალი და საღვაწი მათნი ყოვლადვე. თუით მივიდის და
მოიხილნის, მოიკითხნის და ამბორს უყვის, თუითოეულსა მამებრ
სწყალობდის და ნატრიდის, განამკნობდის მოთმინებისა მიმართ, მო-
ნახის თუისითა კელითა ცხედრები, სამოსლები და საგებელი მათი,
A 358 პინაკი და ყოველი საკმარი მათი, მოსცის თუითოეულსა ოქრო 10
M 529 საყოფინ³ და განკრძალულნი⁴ ზედამდგომელნი მათნი, და განაგის
ყოველი საქმე მათი დიდად და შუენიერად ღმრთის-მსახურებით.
ხოლო ვიდრე ამა ქამად მდე ქალაქი ტფილისი, რუს-
თავი და სომხითი, ყოველი სამშუილდე, აგარანი თურქთა ჰქონდეს
ხოლო თრიალეთი და კლდეკარნი ჰქონდეს თევდორეს, ჰყონდი- 15
დელისა დისწულსა, კაცსა გონიერსა და დიდად მყოფსა, რამეთუ
რა მეფე გარდავიდის აფხაზეთად, უმცრორე ეშინოდის თურქთა და
მათთა ციხოვანთა. მას ჟამსა მეფე გარდავიდა იმერით⁵, შეკრბეს გი-
ორგი ჰყონდიდლის წინაშე და მწიგნობართა უხუცესსან თევდორე.
აბულეთ და ივანე ორბელი, და სიმარჯუით მოიპარეს სამშუილდე- 20
მა შინ იქმნა დიდი სიხარული, რამეთუ დღითი-დღე შეე-
მატებოდა საზღვართა სამეფოთა. ცნეს რა თურქთა აღება სამ-
შუილდისა, უმრავლესნი ციხენი სომხითისანი დაუტყვენეს, და ღამით
მეოტ იქმნნეს, და ჩუენ თანა მოითუალნეს იგინი. რამეთუ ვიდრე
A 359 თა ფალანგითა მათითა, ჩამოდგიან გაჩიანთა, პირსა მტკუურისასა,
ტფილისითგან ვიდრე ბარდავადმდე, და იორის პირთა ყოველთა
მათ საზამთროთა შუენიერთა ადგილთა, რომელთა შინა ზამთრის, ვი-
თარცა არესა გაზაფხულისასა, ითიბების თივა, და აქუს შეშა და წყა-
ლი უხუებით,| და მუნ არს სიმრავლე ნადირთა თუითო-ფერი და სამშუ- 30
ბელი ყოველი. ამათ ადგილთამინა და ადგიან ხარგებითა.
ცხენისა, ჯორისა, ცხურისა და აქლემისა მათისა არა იყო რიცხუი;
აქუნდა ცხორება სანატრელი, ინადირობდიან, განისუენებდიან, იხა-
რებდიან, და არა იყო ნაკლულეყვანება მათ თანა. თუისთა ქალაქთა

¹ სახიერისა B. ² შეკრბიან A. ³ კმა-საყოფნი B, კმა M. ⁴ გპნკრმაღნის M, განაკრმაღნის B. ⁵ იმერთს MB. ⁶ + წინშე MB. ⁷ მაქამომდე A.

-211-

ფითა. გაზაფხულსა თანა იწყიან სლვა აღმართ მათათა სომხითისა და არარატისათა; ეგრეთვე ზაფხულისცა ჰქონდის შუება და განსუენება, თივათა და ველთა შუენიერთა, წყართა და ყუავილოვანთა ადგილთა ყოფილთა¹. და ესეოდენ დიდი იყო ძალი და სიმრავლე მათი, რომელ სთქუამცა²: „თუ ყოველი თურქობა ყოვლისა ქუეყანისა უმისოდ“³. არა ვისგან მოსაგონებელი იყო ოდესცა მათი გასხმა ანუ ვნება, არცა თუ თუით სულტანისაგან.

ოღეს სამშუილდე და ძერნა აიღეს, ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო ც დ ა ა თ ი⁴. მაშინ მოვიდა ძალი სულტანისა და ყოველი თურქობა, კაცი ვითარ ასი ათასი, უგრძნეულად სიმარჯვითა, ხოლო მეფე დგა ნაჭარმაგევს ტაძრეულითა⁵. ცნა რა მიმწუხრი მოსულა მათი თრიალეთს, ღამე ყოველ წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა, რამეთუ ესეოდენნი⁶ დახუდეს მას წინაშე⁷. ცისკარს მოვიდეს თურქნი, და იქმნა ბრძოლა ფიცხელი, და შეწყვენითა ღმრთისათა იძლია ბანაკი მათი. და მიდრეკასა დღისასა მიდრეკეს სივლტოლად ესეოდენ ზარგანჯდინი და მოსწრაფენი, ვიდრემდის არცა თუ კარავთა მათთა და ჰურჰელთა მათთა მიხედნეს ყოვლად, არამედ მოსწრაფებასა პატივ-სციეს ფერკთა მათთა უფროს საქონლისა მათისა, და ესრეთ განიზნივენეს თუისთა ქუეყანათა.

ხოლო ესე ვით არსა ქუეყანასა⁸ საკუირველსა მათსა თუით მეფე და სპანი მისნი ესეოდენ ურწმუნო იყუნეს, ვითარმედ არავინ სდევნა ყოვლად, რამეთუ ხვალისა ომი ეგონა. და წაილო გიორგი ჰყონდიდელმან⁹ რუსთავიცა, მეფისა მუხრანს ყოფასა, იყო ქრონიკონი სამას ოცდათხუთმეტი. რომლისათუის შეწყენა შეექმნა თურქთა, და რიდობა საზამთროთა ადგილთა|დგომისა. რამეთუ მოიმახუენა¹⁰ მეფემან რომელთა მოსრვა ეგებოდის, და უგრძნაულად დაესხის, მოსწყუიდნის; და ესე არა ერთგვის, ანუ ორგვის, გინა სამ, არამედ მრავალგვის, ვითარცა ერთი ითქუმის¹¹.

რამეთუ ტაოს ჩამოდგეს დიდნი თურქნი ხარგებითა¹², რამეთუ ზამთრისა სიფიცხესა¹³ და მათათა სიმაგრესა მიენდვენეს¹² ხოლო მეფემან მოიჭლოვნა ესრეთ; რამეთუ¹⁴ სპათა ქართლისათა მზაობა უბრძანა და თუით ქუთათის[ს] წარვიდა, რომლითა უეჭუელ ყუნა იგინი. და თუესა ფებერვალსა აცნო,შპ ქართველთა და

¹ ყოფილთა < MB. ² რომელსა თუმცა A. ³ უმისოდ A, იქი არსო M. აქა (v. I იგი) არსო B. ⁴ ქრონიკონი იყო სამას ოცდაათი < M. ⁵ ტაძმეულითა A. ⁶ ესეოდენნი A. ⁷ წინაშე A. ⁸ ქუეყანასა A, სივლტოლასა MB. ⁹ ჰყონდიდელი A. ¹⁰ მოიმახუენის M, მოიმსტვაონის B. ¹¹ ვითარცა აწ ერთი ითქუას MB. ¹² სარგებითა A. ¹³ სიფიცხითა A. ¹⁴ რამეთა A.

-212-

მესხთა, რათა კლარჯეთს დახუდენ პაემანსა, და თუით შუიდიითა¹ სპითა ხუფთითა ჰოროხის პირი წავლოს. და შეკრბეს ერთად, და უგრძნაულად დაესხა მათ ზედა, უშიზად გულ-დებითა მსხდომარეთა ბასიანამდე და მთად კარმიფორისად²: რამეთუ ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო ც დ ა თ ე ქ [უ ს მ ე ტ ი].

მოსრეს სიმრავლე მათი ურიცხუი, აიღეს [დედა-წულ]ი მათი³ ცხენებითა⁴, ცხოვარი, აქლემი და ყოვე[ლი ნაქონ]ეები მათი. რომლითა აღივსო ყოველი სამეფო მისი ყოვლითა კეთილითა. და მასვე წელსა ასული თუისი კატა გაგზავნა საბერძნეთს სძლად ბერძენთა მეფისად, რამეთუ პირველ ამისსა⁵ პირშო ასული თამარ გაგზავნა შარვანისა დედოფლად⁶, რათა ვითარცა ორნი მნათობნი-ერთი აღმოსავალს, ხოლო მეორე დასავალს – ცისკრო-

ვან ყოფდენ სფეროსა⁷ მამისაგან მიმღებელნი⁸ მზეებრთა შარავან-დედთანი.

- და მ ე ო რ ე ს ა წელსა დაიპყრნა გრიგოლის ძენი ასა⁹ და შოთა, და აილო ციხე გიმი. გაგზავნა ძე თუისი დემეტრე შარვანს სპითა ძლიერითა ლაშქრად¹⁰. ხოლო მუნ ქმნნა ომნი საკუირველნი, რომლითა განაკუირვნა მხილველნი და მსმენელნი, აილო ციხე[ქა-ლაძორი, და ძლევაშემოსილი მოვიდა წინაშე მამისა თუისისა, სავსე ალაფითა და ტყუითა ურიცხუითა მოვიდა მამისა თუისისა. ხ ო ლ ო მ ე ო რ ე ს ა წ ე ლ ს ა (დ ა ი პ ყ რ ნ ა) წარმოემართა¹¹ ბზობად დანუჭით წარსლვად რახსის პირსა,[და ზატვიკი] გარდაიჭა-და ნაჭიდურს. მუნ მოართუეს ამბავი ბ[ეშქენ ჯაყელისა ჯავახეთს თურქთაგან მოკლვისა; ამისთუის უშლიდეს დიდებულნი მას ჟამსა წარსლვად და არა მოისმინა ყოვლად, არამედ დაესხა თურქთა, რახსის¹² პირსა მდგომთა, და მოსრა სიმრავლე მათი ურიცხუი, და წარმოიღო ტყუე და ალაფი.
- ა მ ა ს ვ ე წელსა აილო ციხე ლორ. მაშინ ივლისსა აიხუნა აგარანი¹³, მეორესა დღესა, ცისკარს. რამეთუ პირველცა ესე ციხე აელო ზაგრატს, პაპასა მისსა, გარნა|სამ თუე ბრძოლითა. ამასვე აგუისტოსსა მოკვდა სულტანი მალიქი, მალიქ-შას ძე, და ალექსი¹⁴ ბერძენთ მეფე. და ვერ ცნეს ერთმან მეორისა სიკუდილი. ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო ც დ ა თ უ რ ა მ ე ტ ი.

¹ შიდიტა B. ² კარმიფორისა MB. ³ აღიდეს დედა-წული მათი < M. ⁴ ცხენები MB. ⁵ ამირასა A. ⁶ გაგზავნა შარვანისა დედოფლად თამარ A. ⁷ საფეროსა AM. ⁸ მიმღებელთა A. ⁹ ასამ B, სათა M. ¹⁰ ლაშქრითა A. ¹¹ + მეფე MB. ¹² რახსის A, რაქსის MB. ¹³ აგარნი A. ¹⁴ + კომნინის B (მხოლოდ ბროსეს ხელნაწერში).

- ხედვიდა რა მეფე დავით ესეოდენთა ზეგარდამოთა ღმრთისა მიმართ წყალობათა, ძლევათა და გამარჯვებათა თუისთა, და რომელთა ღმერთი მოსცემდა სამეფოთა ქუეყანათა, ქალაქთა, და ციხეთა, რამეთუ არა ეგრე იყო ესოდენი სიმრავლე ლაშქართა სამეფოსა შინა მისსა, რათამცა ქალაქთა და ციხეთა შინა მდგომი დამპირველად, და კულად თუით მის თანა მყოფად, და მოლაშქრედცა კმა ეყუნეს დაუცხრომელად მიმოსლვასა ლაშქრობასა მისსა ზამთარ და ზაფხულ¹.
- ა მ ი ს თ უ ი ს ც ა შემოიკრიბა გონება. კეთილად და გონიერად გამგონე, ვითარცა დავით, სულისა მიერ წმიდისა. და მიმოავლო თუალი გონებისა თუისისა და განიცადა კეთილად, განიზრახა სამეფოთა ცნობითა, რომელ არა კმა იყუნეს სამეფოსა მისისანი თანა|მიყოლად კრთომითა წადიერებითა სულისა მისისათა.
- და მ ს გ ა ვ ს ა დ ალექსანდრესსა ქმნა და ამანცა სულთ-ითქუნა. რამეთუ ითქუმისცა ფილასოფოსმან ვინმე რქუა მას: „არიან მრავალნი და ურიცხუნი სამეფონი, რომელნი არცა თუ სახელი ასმევს შენი“². და მან სულთ-ითქუნა და თქუა: „უკეთუ დამიმთეს ესენი, რა იყოს მპყრობელობა ჩემი“. ამისთუისცა ამან მეორემან ლექსანდრე განიზრახა სივრცითა³ გონებისათა, რამეთუ სხუა-ებრ არა იყო ღონე, და უწყოდა კეთილად ყივჩაყთა ნათესავთა⁴ სიმრავლე⁵, და წყობათა შინა სიმკნე, სისუბუქე და მიმოსლვა. სიფიცხე მიმართებისა, ადვილად დასაჭირვლობა⁶ და ყოვლითურთ მომზავებლობა ნებისა თუისისა. ამათ თანა და უადვილეს იყუნეს მოსლვად მახლობელობითაცა და უპოვარებითა, რამეთუ მრავალთა წელთა მიერ | მოეყვანა კულად სანატრელად და განთქმული სიკეთითა გუარანდუხტ დედოფალი, შვილი ყივჩაყთა უმთავრესისა თრაქა შარადანის ძისა, სჯულიერად მეუღლედ თუისად, დედოფლად ყოვლისა საქართველოსა. ამისთუისცა წარავლინნა კაცნი ყოვლისა საქართველოსა სარწმუნონი. და მოუწოდა ყივჩაყთა და სიამარსა თუისსა.
- ხ ო ლ ო მ ა თ⁷ ს ი ხ ა რ უ ლ ი თ მ ი თ უ ა ლ ე ს, გარნა ითხოვეს⁸ გზა მშუიდობისა ოვსთაგან. ამისთვისცა ბრძანა მეფემან წარსლვა

¹ ზაფხუ A.² რომელთა არცა თუ სახელი გასმიეს შენ MB. ³ სვრცითა A.

⁴ ნათესავად A, ნათესავისა MB. ⁵ სიმრავლესა A. ⁶ დასამჭირველობა M, დასამჭირველობა B. ⁷ მათ < A. ⁸ განითხოვეს A, გარნა ითხოვეს MB.

თა, განმზრახი, სუიანი და ფრთხილი, თანა-აღზრდილი¹ აღმზრდელი პატრონისა, და თანა-განკაფული ყოველთა გზათა, საქმეთა და ლუაწლთა მისთა.

შ ე ვ ი დ ე ს ო ვ ს ე თ ს და მოეგებნეს ოვსეთის მეფენი და მთავარნი მათნი, და ვითარცა მონანი დადგეს წინაშე მისსა, და აღიხუნეს მძევალნი ორთაგანვე, ოვსთა და ყივჩაყთა. ესრეთ ადვილად შეაერთნეს ორნივე ნათესავნი. და ყო შორის მათსა სიყუარული და მშუილობა ვითარცა ძმათა. და აიხუნა ციხენი დარიელისნი და ყოველთა კართა² ოვსეთისა და კავკასისა მთისანი³. შექმნა გზა მშუილობისა და სიმამრი და ცოლის ძმანი თუისნი არა ცუდად დაშურეს⁴, არცა ცუდ იქმნა გამოყვანა მათი, | არამედ მათით ჳელითა მოსრნა სრულიად ს პ ა რ ს ე თ ს ა ძ ა ლ ნ ი, დასცა შიში და ზარი ყოველთა მეფეთა ქუეყანისათა, და მათითა თანადგომითა⁵ ქმნა საქმენი დაურწმუნებულნი⁶. ვითარცა ითქუას წაღმართ. ხოლო მაშინ ოვსეთს ყოფასა მიიცვალა⁷. ჳყონდიდელი და თავადგა⁸ სიყრმიტაგანთა პატიოსნისა⁹ მსახურებათათუის, და პატივითა დიდითა წარმოგზავნა მონასტერსა ახალსა, და მუნ დაემარხა; რომელი იგლოვა ყოველმან სამეფომან და თუით მეფემან, ვითა მამა¹⁰, შემოსითა შავისათა ორმეოც დღე, ვიდრემდის იშვა ვახტანგ, რომლისა ხარებითა დაიქსნა გლოვა.

ხ ო ლ ო ყ ი ვ ჩ ა ყ ნ ი დ ა ა ყ ე ნ ა ა დ გ ი ლ თ ა მ ა თ თ ა მ არ-ჯუეთა დედა-წულითა მათითა, რომელთა თანა იყო წყობად განმავალი რჩეული ორმოცი ათასი. და კუალად მონანი რომელ ჳყვეს რჩეულნი და განსწავლულნი ლუაწლსა, ვითარ ხუთასი¹¹ კაცი. ყოველი ქრისტიანედ ქმნილნი, მისანდონი და გამოცდილნი სიმქნითა. და თუით ყივჩაყნიცა უმრავლესნი, ქრისტიანე ქმნილნი¹², დღითიდღე შეეძინებოდა სიმრავლე ქრისტესა; ესენი რა | ესრეთ შემოკრიბნა, და დაწყუნა გუაურად-გუარად¹³ და და დგინ[ნ]ა სპასალარნი მმართველნი, და ეგრეთვე თუისისა სამეფოსანი სპანი რჩეულნი და მოკაზმულნი, ცხენ-კეთილნი და პირშექველნი¹³, და საშუალ მათსა თუით იგი უმსგავსო სპასპეტი და წინამბრძოლი, მიმსგავ-

¹ თანა აღმზრდელ აღზრდილი M, თანა-აღზრდილი B. ² კაცთა A. ³ მათისანი A. ⁴ შექმნა გსა მშვიდობისა ყივჩაყთათუის, და გამოიყუნა სიმრავლე ფრიად დიდი, სიმამრი და ცოლის ძმანი თუისნი, და არცა ცუდად დაშურა MB. ⁵ თანაყოლითა MB. ⁶ დაურწმუნებულნი M, დაურწმუნოებულნი A. ⁷ +გიორგი B, გ'ი M. ⁸ თავადმან M, ⁹ პატრონის M, პატრონი B. ¹⁰ + უმეტესცა მამისა M. ¹¹ ხუთი (ხუთ M) ათასი MB. ¹² იქმნებოდეს MB, ¹³ გუარად გუარად MB, გუარად A. ¹⁴ პირშექვეველნი B.

სებული ძუელისა ქაისოსროსთუის¹ მოთხრობილთა, წინა უძლოდა: და იყო რბევად სპარსეთისა, შარვანისა და სომხითისა დიდისა. რ ა მ ე თ უ ა რ ა და შ უ რ ე ბ ო და, ა რ ც ა მოეწყინებოდა, არამედ ჳამიერად და წესიერად ალაშქრებდა მათ. მართებდა, და განაგებდა მსგავსად მისსა, დიდისა გონიერებისა, და წინდათა იყო წინამდგომი მისი, და ანუ მიმართი ომისა. რამეთუ დაღათუ ფრთოვანსა ვეფხსა მიაგზავსა წვრილმან |მაკედონელი იგი სიფიციხისა² მი[მ]მართველობისათუის, და მსწრაფლ მიმოვლისა ქუეყანასა შინა, და ჳრელად მრავალ-ფერობისათუის ქცევათა და განზრახვათა მისთა.

ჳ 360

სა, არამედ ჩუენი ესე გუირგუინოსანი და ახალი ალექსანდრე, და- 10
 დათუ იყო ჟამით შემდგომი, არამედ³ არა საქმითა, არა განზრა-
 A 368 სვითა, არცა | სიმწნითა უმცირედ⁴. თუით მათ საქმეთა შინა, რომელ-
 თა მძლედ ითქუმის ალექსანდრე, არა უმდაბლეს, არამედ⁵ მრავლი-
 თა უმაღლეს მგონიეს⁶ ესე; და რაოდენთა საწუთროთა⁷ და ჯორ-
 ციელთა იგი შინა მისთა სწორთა და მისგან და მის ჟამისათა ყო- 15
 ველთა უმაღლეს და უზეშთაეს იყო, ეგეოდენ საღმრთოთა და ქრის-
 M 537 ეს მცნებათა შინა ჰორციელთავე | თანა მისთა პირველთა ყოველ-
 თა მატდა, რამეთუ არცა ძილი თუალთა, არცა რული წამთა, არ-
 ცა განსუენება ჯორცთა თუისთა, არამიდრკა⁸ გემოვნებათა მიმართ,
 არცა ნებასა ჯორცთასა, არა სასმელ-საჭმელთა, არცა სიმღერა-სი- 20
 ლოდათა და არათურთითა⁹ არარა ჯორციელთა შეაკრა გონება,
 გარნა საღმრთოთა და სასულიეროთა ყოველთა¹⁰.

ხოლო აკუნლის ჩუეულეზა ესე მეფესა, რამეთუ გაწ-
 ზრახვით გარდავიდის აფხაზეთად, და ჩამოიტანის¹¹ თურქმანნი
 საზამთროთა ადგილთა მტკურის პირისათა, რამეთუ მათნიცა მსა- 25
 ხურნი¹² ზედა ადგიან მეფესა, და ემბდიან გზათა მისთა. გარდავი-
 და მეფე გეგუთს, და მიერ ხუფათს¹³, და ამით გულპყრობილ ყუნა
 A 369 იგინი. ქრონი [კონი] | იყო ს ა მ ა ს ო რ მ ო ც ი. ხოლო მათ ცნეს რა
 სიშორე მისი, ჩამოდგეს ბორტიას¹¹, დიდნი ფრიად, დაიზამთრეს.
 არა რულოდა მეფესა, არამედ გარდამოიფრინვა ფებერვალსა ათ- 30
 ოთხმეტსა, უცნაურად დაესხა ზედა, და ძლით ვინმე შეესწრა ცხენ-
 სა¹⁵ და გარდაიხუეწა¹⁶. აღიღეს ტყუე ალაფი ურიცხუი. და მო-
 ვიდა ღანუქს. მასვე შუიდეულსა პირმარხვასა აიღო შარვანს ქა-

¹ ქეიხოსროსთუის A. ² სიფიცხითა MB. ³ არამედ < A. ⁴ უმცირე M.
⁵ არამედ A. ⁶ მგონე A. ⁷ საწუთროთა MB. ⁸ არამედ მიდრკა არა A. ⁹ არა-
 თურთ M, რაფთურთ B. ¹⁰ + დასრულებად და უდებებად მზიდველთა ნებისათა.
 და განიცადეთლა ოთხთა ამათ წელთა ქმნილნი მისმი, რომელთა მრავალგზის
 მცირედი მეგულეზის თქუმად MB. ¹¹ ჩამოიტყუენს B, ჩამოიტყუენის M. ¹² მსტო-
 ვარნი B. ¹³ ხუფათს BM. ¹⁴ ბოტორიას M, ბოტორას B. ¹⁵ ციხესა A, ცხენ-
 ზედა B. ¹⁶ გარდაიხუეწეს B.

ლაქი ყაბა¹, და აღივსო სამეფო ოქროთა და ვეცხლითა, ყოვლითა
 სიმდიდრითა. წამოვიდა ქართლს, და მსწრაფლ შეკრიბა სპა და
 ჭ 361 შევიდა შარვანს მასისა შუიდასა არბილით - ჟაქით² ვიდრე ქურდევა-
 M 538 ნამდი და ხიშტალანთამდე³, სავსენი ალაფითა მოვიდეს ქართლად.
 მასვე დღესა შეიბნეს შარვანელი და დარუბანდელი, მოკლეს ფრი- 5
 დონ⁴, ამოსწყვიდნეს შარვანელნი.

თუესა ნოენბერსა წარვიდა მეფე აშორნიას⁵, და-
 ესხა თურქმანთა, მოსრნა და იავარ-ყუნა, წარმოიღო ურიცხუი.
 ჩამოვლო მგზავრად, დაესხა სივგელამეჯს⁶ თურქმანთა, და არა
 დაუტევა მეოტი ძალი⁷ კარავთა მათთა; ესე ერთისა წლისა⁸. და 10
 მასვე ზამთარსა ჩავიდა აფხაზეთს ბიჭუინტამდე, და განაგნა საქ-
 A 370 მენი მანდაურნი: ღირსნი წყალობითნი შეიწყალნა. შემცოდენი
 დაიპყრნა წუართნა⁹; რამეთუ იყო ზამთარი და თოვლი ფრიად.
 ხოლო ცნეს რა თურქთა, ვითარმედ შორს არს მეფე, გულდებით
 ჩამოდგეს პირთა მტკურისათა¹⁰, გარნა ლომსა¹¹ არა ჰრცხუენო- 15
 და¹², არცა რულოდა ომისათუის, ვერცარა დამხრწველთაგანი
 დაიმჭირვიდა. წარმოვიდა მსწრაფლ აფხაზეთით თოვლთა საშინელ-
 თა, და გარდაათხრევიან მთა ლიხისა, რამეთუ¹³ გარდანაკუეთსა
 თოვლისასა აქუნდა მჭარი სამი. და დახუდა მზად სპა მისი, და
 პირველ ამბავისა¹⁴ ცნობამდე დაესხა ხუნანს¹⁵ და აღივსო ლაშქ- 20
 რითა მათითა მტკურამდე და გაგთიათ¹⁶ ბერდუჯამდე¹⁷. მოსრეს
 პირითა მახუილისათა, რომელ არა დაუშთა მთხრობი ამბავისა.
 ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო რ მ ო ც დ ა ე რ თ ი, თუე მარტი.
 ხოლო ვითარცა მოიწია გაზაფხული და განდიდნა მტკუარი
 ფრიად, რამეთუ¹⁸ ნადინები მისი ვერლარა იტევდა. და მისითა 25
 მინდობითა ჩადგეს თურქნი ბარდავს გულდებითა. მაშინ მონახუნა¹⁹
 M 539 მეფემან იგინიცა, და²⁰ მტკუარსა გაცურდა ყივჩაყითა, და უზარავსა

ამას წყალსა. მოსრნა თურქნი, არაბია, ბარდავი, და დაყო ორი
 დღე, და ნებიერად მოვიდა შინა სავესე ალაფითა. თუე იყო ივნისი.
 A 371 მათ ესევითართა ჭირ|თაგან შეიწრებულნი თურქმანნი და | კულად 30
 ჭ 362 ვაჭარნი, განძელ-ტვილელ-დმანელნი, წარვიდეს სულტანს წინაშე,

¹ ყაზალა B. კაზალა M. ² არგია ლიქათათ M. არაბია-ლიქათათ (v. I. არ-
 ბიალათ ჟაათ) B. ³ შიშტლანთამდე MB, ხიშტლანთამდე (ბ ა რ ა თ ა შ ვ ი ლ ი ს
 ვარ.). ⁴ აფრიდონ MB. ⁵ აბორნიას M, აშორნას B. ⁶ სევგელამეჯს B, სევგელმეჯს M.
⁷ მეოტი ძალი A, მოტირალი MB. ⁸ წილისა A, წლისად B. ⁹ წუართნი A.
¹⁰ მტკუირისათა A. ¹¹ ლომსა AB, მომწელოვანებულსა M. ¹² სცონოდა M. ¹³ რა-
 მეთუ A, სადა MB. ¹⁴ + ქართლისა MB. ¹⁵ ხუნანს M, სულტანს B. ¹⁶ გაბათა MB
¹⁷ ბერთუჯამდე A. ¹⁸ რომელ MB. ¹⁹ მონახნა MB, ²⁰ + სალონსა MB.,

და ყოველსა სპარსეთსა, შეიღებნეს შავად, რომელთამე პირნი და
 რომელთამე კელები სრულიად; და ესრეთ მიუთხრნეს ჭირნი. მო-
 წევნულნი მათ ზედა, რომლითა¹ აღძრნეს წყალობად თუისა².

მა შ ი ნ ს უ ლ ტ ა ნ მ ა ნ მ ო უ წ ო დ ა ა რ ა ბ ე თ ი ს ა მ ე ფ ე ს ა
 დურბეხს, სადაყის ძესა, და მოსცა ძე თუისი მალიქი და ყოველი ძა- 5
 ლი მისი, და აჩინა სპასალარად ელდაზი, ძე არდუდისი, კაცი³ დამანი,
 მრავალ-ლონე, და უბრძანა თურქმანობასა სადღაც ვინ იყო, დამას-
 კოთ და ალაბითგან ამოღმართ, ყოველსა მკედრობად⁴ შემძლებელსა.
 ამათ თანა ათაბაგსა განძისასა მისითა ძალითა და ყოველთა სომ-
 ხითისა ამირათა. ქრონიკონი იყო სამას ო რ მ ო ც დ ა ე რ თ ი.

შ ე კ რ ბ ე ს ე ს ე ყ ო ვ ე ლ ნ ი, შეითქუნეს შეიმტკიცენეს სიმ-
 რავლითა ვითარცა ქუიშა ზღუისა, რომლითა აღივსო ქუეყანა, და
 აგლისტოსსა თურამეტსა მოვიდა თრიალეთს, მანგლისს⁵ და დიდ-
 გორთა, რომელს(ი) თუით ფერჯთა ზედა ვერ ეტეოდეს ამათ ადგილ-
 თა. ხოლო მეფემან დავით, უშიშმან და ყოვლად უძრავმან გულითა, 15
 და თუ ვითარ | წინა განაწყობ⁶ სპა მისი, და თუ ვითარ ყოველი საქ-
 მე შუენიერად და ღონიერად ყო, რაბამ რამე წყნარად, | უშფოთვე-
 ლად და გამოცდილობით. ყოვლად ბრძნად განაგო, და თუ ვითარ
 თუისნი სპანი დაიცვნა უვნებელად, ამათ ყოველთაო/კის ვგონებ,
 რომელ ყოველთა ბრძენთა სოფლისათა ვერ შემძლებელ არს მით- 20
 ხრობად⁷ ზედამიწევნით ყოველსავე.

რ ა მ ე თ უ პ ი რ ვ ე ლ ს ა ვ ე ო მ ს ა ი ო ტ ა ბ ა ნ ა კ ი მ ა თ ი
 და ივლტოდა. რამეთუ კელი მალლისა შეეწეოდა, და ძალი ზეგარ-
 დამო ფარვიდა მას, და წმიდა მოწამე გიორგი განცხადებულად ყო- 25
 ველთა სახილველად წინაუძღოდა მას და მკლავითა თუისითა მოს-
 რვიდა ზედამიწევნულთა უსჯულოთა მათ წარმართთა, რომელ
 თუით იგი უსჯულონი და უმეცარნი მოღმართ აღიარებდეს და მო-
 გვითხრობდეს სასწაულსა ამას მთავარ-მოწამისა გიორგისსა. და
 [ვითარითა ღონითა მოსრნა სახელოვანნი იგი მეგრძოლნი არაბეთი-
 სანი და]⁸ ანუ მეოტთა ვითარ სიმარჯულით განკრძალულად სდევნნა 30
 და მოსრნა. რომლითა აღივსნეს ველნი მთანი და ღელენი მძორითა⁹.
 და სპანი ჩუენნი და ყოველი სამეფო აღივსო ოქროთა და
 A 373 ვეცხლითა, არაბულითა ცხენებითა ასურულითა ჯორებითა, | კარ-

¹ რომელთა B. ² + და იქმნა გლოვა ფრიადი შორის მათსა MB. ² კაცნი AB.
⁴ მკედრობდა A., ⁵ მანგლის A. ⁶ განწყობ M. ⁷ მოთხრობით A (—მითხრობათ—
 მითხრობად). ⁸ < A ex homoioteleuto. ⁹ და თუ ვითარ - ღელენი მძორითა
 (სტრ. 18-30) M-ში სხვაგვარად არის დალაგებული.

ვებითა. სარა-ფარდაგებითა¹, სხუითა უცხოთა ჭურჭლებითა საბ-
 რძოლელთა თუითო-სახეთათა, ქოსთა და ფილაკავანთათა, სასმურთა
 ტურფათა და სანადიმოთათა², საბანელთა და სამზარეულოთათა,
 რაოდენმან ქარტამან და მეღანმან დაიტოს აღწერად! და რ ა-
 მ ე თ უ გ ლ ე ხ თ ა ი ხ ი ლ ე მ ც ა ო დ ე ს არაბთა³ მეფენი მოჭ- 5

ყვანდეს ტყუედ, და სხუათა გოლიათათუის რადლა რამცა გუნ-
დოდა თქმად.

- M 541 ხოლო ამად რა თხრობად მოვიწიე, ვაგებისა ღირსად შვე-
რაცხენ დიდნი იგი სახელოვანნი გამომეტყუელნი, ვიტყუი უკუე
უმბროზს, არისტოვლის⁴ ელინთა, ხოლო იოსიპოს⁵ ებრაელსა, 10
რომელთაგანმან ერთმან ტროადელთა⁶ - აქილ[ე]ველთანი შეამკვნა
თხრობანი, თუ ვითარ აღაშენონ⁷ და პარაჟამონ⁸ უაქიველი⁹ და
ეკტონ¹⁰, მერმეცა უდისეოს და ფირესტე¹¹, ეკუეთნეს, და ვიწ ვის
მძლე ექმნეს; და მეორემან ალექსანდრესნი წარმოთქუნა მძლეო-
ბანი, სიმენნი და ძლევა-შემოსილობანი; ხოლო მესამემან (ნე)ტი- 15
ტოს-მიერნი¹² მეტომეთა თუისთა ზედანი¹³ ჭირნი მისცნა აღწერასა,
და ვინათგან ამათ ნივთნი საქმეთანი არა აქუნდეს კმად მისა-
თხრობელად, ამის თვისცამის ჯელოვნებისა რიტორობისათა
A 374 განავსრცელნეს, ვითარცა იტყუის თუით სად[ამ]ე ალექსანდრიელი: 20
„არადიდ იყავ აქიველი, არამედ დიდთა მიემთსუია მაქებელსა
უმბროს“. რამეთუ ოცდარვა წელ განგრძობასა ტროადელთა ბრძო-
ლისასა ვერა-რა ღირსი ქებისა იქმნა¹⁴. ხოლო მეფისა დავითისი ესო-
დენთა მიმართ წინაგანწყობა სამ ჟამადმდე იყო, და ვერცა პირ-
ველსა ომსა შეუძლეს წინადადგომად. ქონებოდესმცა ამა ბერძენ-
თა¹⁵ ნივთთა საქმენი დავითისნი, და მათმცა აღწერნეს ჯეროვნად 25
მათისაებრ რიტორობისა მსგავსად, და მაშინდამცა ღირს ქმნილ
იყუნეს ჯეროვანსა ქებასა. და ესენი ესეოდენ.
- ჭ 364 |ხოლო მეორესა წელსა აილო¹⁶ მეფემან ქალაქი ტფილისი,
პირველსავე ომსა, ოთხას წელ ქონებული სპარსთა. დაუმკუიდრა 30
შვილთა თუისთა საჭურჭლედ და სახლად თუისად საუკუნოდ. ქრო-
ნიკონი იყო სამას ორმოცდა ორი¹⁷.

¹ სარა ფარდებითა M, სრა-ფარდაგებითა B. ² საადიმოთათა A, სანდიმოთა-
თა M. ³ არანთა B. ⁴ არისტოტელის B, არისტოტელისა M. ⁵ ელისიპოს იო-
სიპოს A. ⁶ ტროადელთა A. ⁷ ვითარცა მენონ A, ვითარ აღწეროს M. ⁸ პარაჟამო B,
ჰუამოს M. ⁹ უაქიველი A, აქალევი M, ¹⁰ ეკეტორ M. ¹¹ ორესტი M. ¹² ტიტოს
მიერნი M, ვესპასიანე ტოტიას-მიერნი B (ხელნატერები „ნეტიტოს [= ნეტი-
ტოს] მიერნი). ¹³ ზანი A, ზარნი B, ზედანი M. ¹⁴ ვერა რა ღირსი: ქების
იქმნა MB, ვერა რა ღირსი იქმნების ქების ქება A. ¹⁵ ბრძენთა MB. ¹⁶ აოლო A..
¹⁷ ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდა ორი < M.

- M 542 და მოვიდა სულტანი შარვანს, შეიპყრა შარვა-შა, აილო შამა-
ხია, და მოგზავნა მოციქული მეფის წინაშე, და მოუწერა წიგნი
და რქუა, ვითარქმედ: „შენ ტყეთა მეფე ხარ, და ვერა ოდეს გამო-
ხუალ ველთა; მე ესერა შარვა-შა შევიპყარ ჯელთა და ხარაჯასა ვი-
A 375 თხოვ; შენ თუ გენებოს ძლეუნი ჯეროვანი გამოვგზავნო¹, და თუ 5
გინდა სამალავთათ გამოედ და მნახე“. ხოლო ესმა რა ესე მეფესა,
მსწრაფლ ჯმა უყო ყოველთა სპათა მისთა. და ბრძანებასავე მისსა
თანა მოვიდეს წინაშე მისა ყოველნი სამეფოსა მისისანი. და წარე-
მართა სულტანსა ზედა⁴ და ყივჩაყნი ოდენ აღთუალულ იყუნეს მა-
შინ. და იყო² შემზმელი³ ორმოცდაათი ათასი. ეუწყა რა⁴ სულტან-
სა ზედა-მისულა, ძალი და სიმრავლე სპათა მისთა, და განკრთა, 10
აიყარა ველთათ, მსწრაფლ შევიდა ქალაქად, და გარემოიზღუდა
ერთ-კერძო ხანდაკებითა⁵, და სხუით-კერძო ზღუდითა⁶ ქალაქისა
შამახისათ. ხოლო ცნა რა ესე მეფემან, არღარა ჯერ უჩნდა ზედა-
მისულა მლტოლოვარისა⁷, არამედ დავარდა მიწასა ზედა, და მად-
ლობა შეწირა ღმრთისა-სახიერისა და კაცთ-მოყუარისა, და ადგი-
ლობანსა დადგა.
- მ ა შ ი ნ ს უ ლ ტ ა ნ მ ა ნ მ რ ა ვ ა ლ თ ა მ ი ე რ ვ ე დ რ ე ბ ა -
თ ა ნ⁸, ძლეუნთა და მულარითთა შეთულილობათა, ვითარცა მონამან 20
ჭირვეულმან, არღა ძლეუნი ანუ ომნი ითხოვნა, არამედ გზა სამ-
ლტოლოვარო, ფრიად რამე სიმდაბლით, და არა (და არა) სულტა-
ნურად, შეიწრებულმან შიმშილითა და წყურილითა მრავალ დდე.
- მ ა ს ვ ე დ ლ ე ს ა ს უ რ ტ ა ნ ს ა წ ი ნ ა შ ე მ ი ღ მ ა ვ ა ლ ი ყ ა თ ა ბ ა გ ი რ ა ნ ი ს ა
A 376 აღსუნღული ძალითა მრავლითა¹⁰ მოსრეს მონათა | მეფისათა, ვითარ

M 543 ოთხი ათასი კაცი, და იგი ოდენ მარეო მეოტი ძლით მივიდა 25
 სულტანსა წინაშე. იხილა რა ესე სულტანმან, მასვე ღამესა გაიპა-
 რა, და სასადუნით¹¹ მეოტი სხუით გზით წარვიდა სოფლად თუისად
 და ესრეთ ძღვეა-შემოსილი და მმადლობელი ღმრთისა შემოიქცა
 ჭ 365 მეფე. | და მცირედთა დღეთა განისუენა ამთენს¹².
 და მეორესათუესა, ივნისსა, კულად წარვიდა 30
 შარვანს, აღილო გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა, სიცხეთა¹³
 მათ საშინელთა, მოირთო შარვანი და აღავსნა კეთილითა ყოველ-
 ნი მორჩილნი ბრძანებათა მისთანი, წარმოვიდა ქართლად. ხოლო

¹ გამოვგზავნე M, გამოვგზავნე B. ² და იყო B, და იპოვა M. ³ შემზმელი < M.
⁴ სულტანსა ზედა - ეუწყა რა < A ex homioiteieuto. ⁵ + სხრკითა და M,
 სხრკითა და B. ⁶ ზღუდისა A. ⁷ მტოლვარისა A. ⁸ ვედრებითა A. ⁹ მიმავალ-
 ლი MB. ¹⁰ მრავლლითა A. ¹¹ სასადუნით MB (სასადუნით ბ არ ა თ) ¹² ამათ
 ენასა M (ამ თვეს ბ არ ა თ), ამა თუესა ჯ ა ვ ა ხ . ¹³ ციხეთა M, სიცხეთა AB.

სთუელთა გარდავიდა გეგუთს, ინადირა, განისუენა, განაგო მანდა-
 ური ყოველი, და მარტსა გარდავიდა ქართლად: აღილო ქალაქი
 დმანისი. და აპრილსა დაესხნეს შაბურანს, დარუბანდელსა, და
 მოსწყვიდნეს ქურდნი, ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი, და აღ-
 ხუნეს ციხენი ღასანნი¹ და ხოზაონდი² და მიმდგომი მათი ქუეყანა. 5
 და მყის აღამსროლა³, ვითარცა არწივმან, და მასისა
 აიხუნეს ციხენი სომხითისანი, გაგნი, ტერონაკალი⁴, ქავაზინი⁵ ნორ-
 ბედი 6 მანასგომონი⁷ და ტალინჯქარი⁸. და ივნისსა წარემართა
 ლაშქრითა, განვლო ჯავახეთი, კოლა. კარნიფოლა⁹, ბასიანნი სპე-
 რამდინ, და, რაცა პოვა თურქმანი, მოსრა და ტყუე ყო, ჩამოვლო 10
 M 544 ბუიათა-ყური¹⁰, და დაწუნა ოლთის|ნი, მოვიდა თრიალეთს დიდითა
 გამარჯულებითა, და მცირედნი დღენი შუა გამოვლეს და განიყარა
 ლაშქარი თუის-თუისად. და აგუისტოსსა ოცსა მოვიდეს მწიგნო-
 ბარნი¹¹ ანელთა თავადთანი და მოაქსენეს¹² მოცემა ქალაქისა და
 ციხეთა ბოჟანასა, წყაროთა ზედა მდგომსა¹³, და მსწრაფლ წიგნები 15
 წუევისა წარსცა ყოველთა. მესამესა დღესა სამეოცი ათასი მკედა-
 რი წინაშე უდგა.
 წარემართა და, ვითარცა მიიწია, მესამესა დღესა
 აილო ქალაქი ანისი და ციხენი მისნი უჭირველად, სოფელნი და ქუე-
 ყანანი მიმდგომნი ანისისნი, და წარმოიყვანნა ბულასვარ. რვათა 20
 ძეთა მისთა თანა, მკვეალთა და სძალთა, და ჩავაზვნა აფხაზეთად;
 ანისისა მკველად დაუტევნა აზნაურნი მესხნი. წარმოვიდა ქართ-
 ლად და მცირედთა დღეთა მოუსუენა სპათა მისთა, და მერე წა-
 რემართა შარვანს. და აილო ქალაქი შამახია და ციხე | ბარიტი¹⁴.
 ჭ 366
 A 378 სრულად ყოველი შარვანი, და დაუტევნა ციხეთა და ქალაქთა შინა
 ლაშქარნი დიდნი, ჰერნი¹⁵ და კახნი; გამგებელად და ზედამხედველად
 ყოველთა საქმეთა მანდაურთა აჩინა მწიგნობართ-უხუცესი თუისი
 სუიმონ ჰყონდიდელი, მთავარეპისკოპოზი, მაშინ ბედიელ¹⁶ - ალავერ-
 დელი, მიმსგავსებული გიორგი, დედის ძმისა თუისისა, კაცი ყოვ-
 ლითურთ სრული და ბრძენი. 25
 და განაგო მეფემ ანყოველი საქმე შარეანისა, აღავს-
 ნა კეთილითა საბომვართა ქურდნი, ლეკნი და თარასნი, მოვიდა 30

¹ ღასოსნი M. ² ხოზორდნი M. ³ აღმოსროლოა M, აღისროლოა B.
 ამსროლოა თ ე ი მ. ⁴ გაგინი ხერუნაკლი M. ⁵ ქავაზნი M. ⁶ ნორიბედი B. ⁷ მანას-
 გომნი B, მონას ბონნი M. ⁸ ტალინჯქარი B, ხალინჯქარი M. ⁹ კარნი ფორა M.
¹⁰ ბულთაყური M. ¹¹ მეწიგნენი M. ¹² მოიქსენს A. ¹³ მდგომსა A. ¹⁴ ბივრიტი B,
 ბივირტი M. ¹⁵ აერნი (— ეერნი?) A, ზერნი B, ერნი M. ¹⁶ ბედაია A.

ქართლად. დაყივჩაყთა თუისთა უჩინა საზამთროდ სადგური და სა-

M 545	ზრდული, კაცი ზედამდგომნი მათნი, და განაგო ყოველი საქმე ქართლისა, სომხითისა და ანისა, და ეგულებოდა გაზაფხულ ქმნა დიდთა საქმეთა, უფროსთა ლაშქრობათა, ვინათგან არავინ წინააღუდგა მას; რამეთუ თუით სულტანი მუნ სადა იყო, ძრწოდა შიშისაგან მისისა, და არცაღა თუით ძუელად ქონებულთა ქალაქთა და ქუეყანათა ჰგონებდა თუისად ქონებად, არამედ თუისად ¹ რაოდენცა შორს იყო, ეგრეცა ეოცნებოდა მძინარესა შიში და მღუიძარესა სიკუდილი.	5
A 379	ამისთუისცაზედას - ზედაწარ [მოავლე] ნ დ ის მოციქულთა მღუენითა დამშუიდებად პირსა მისსა; რამეთუ წარმოსცნის საჭურჭლენი მძიმენი, ტურფანი, მრავალფერნი, მფრინველნი და ნადირნი, უცხონი და ძუირად საპოვნელნი, ეძიებენ ² მშუიდობასა და სიყუარულსა, და ყივჩაყთაგან არა რბევასა. ამისთუისცა არარას მიხედვიდეს წარსაგებელთა სიმრავლესა, ოდენცა მუნ თუით სადა იყვის, იპოვის მშუიდიბა და სიცოცხლე თავისა თუისისა, და ვგონებ, ვითარმედ მამათა და პაპათაგან წაღებულნი ქუეყანანი, ტყუენი და სიმდიდრენი, მრავალწილად უკუმოიზღუნა ამან მწნემან, დაამშუიდა ქუეყანა, აღივსო და გარდაეცა ყოვლითა კეთილითა განავსო და აღაშენა ყოველი ოკერ-ქმნილი, და გარდაემატა ყოველთა ჟამთა მშუიდობითა ³ და სიმდიდრითა სამეფო ჩუენი, ნაცულად	10
ჟ 367	გარდასრულთა ოკრებათასა. ესე ვითარნი უკუე არიან მეფობრივთა და მიმოსლვათა მისთა, წყობათა, ლუაწლთა, ძლევათა და წარმართებულეებათა, და პყრობათა და ახმათა დიდთა მათ, და მრავალთა სა მეფოთა და სამთავროთა მოთხრობანი და საქმენი, რომელნი მან ქმნა და აღასრულნა, რომელნი ჩუენ მცირედითა და ყოვლად კნინითა სიტყუითა წარმოგუიჩენიან, დიდთა მათ და მითხრობად შეუძლებელთა საქმეთა მისთაგან, და ბრჭალთაგან ლომსა და ფესუსა მცირისა ყუავილისასა ქსოვილისა ვითარებასა ⁴ სანაურ ყოფად ვმეცადინობთ, ვით არცა არ დილისაგან კაცსა. რომელნი იესე შეუძლებელ არიან ყოფად.	15
M 546	ხოლო ჯორციელთა საქმეთა ერეთ მოქმედისაგან უკეთუ ვითმე ჰგონონ, ვითარმედ რადღამცა მოეცალა საღმრთოთა და ⁵ , სულიერთა სათნოებათა მიერ მიხედვად და მოგონებად, არა თუ	20
A 380		25
		30

¹ თუისად < MB. ² ეძიებენ B, ეძიებენ AM. ³ მშვიდობისათა M, < A. ⁴ ბრჭალთაგან ლომისა და ფესუსა მცირისა ყოველსა ქსოვილსა ვარდებსა M, ბრჭალთაგან ლომსა და ფესვისა მცირისა ყოვლისა ქსოვილისა ვითარებას B. ⁵ და < A.

ჟ 381	ქმნად, ვინათგან ფრიადცა კმა არიან ესენი ერთისა კორცთა შინა მყოფისა კაცისა ქმნად და წარმართებად, და თუ სადათ პოვა ¹ სა-მეფო თუისი სიმდაბლედ შთასრული, და თუ სადა სიმალლედ აღიყვანა, და თუ სადა დასხნა საზღვარნი, და ძლეულნი ვითა მძლეედ გამოაჩინნა, ამათნი მგონებელნი ნუ უკუე არა იბრალნენ, არამედ ეუწყენ მათ, ვითარმედ უკეთუ ამათ პირთათუის ვინ გამოიძიოს და ზედამიწევნით ვინ ცნობა ინებოს, კნინდა და ესე ჯორციელნი საქმენი წარმოთქმულნი ფრიად უნდოდ ² და არა-რად ³ პოვნეს, ვითარცა მცირედ[ი] და სასაწუთონი და დგრომათა ⁴ მათ თანა მტკიცედ [და] საუკუნოდ ღმერთ-მყოფელთა მისთა საქმეთა, რომელთა იგი უმეტეს ამათსა მათ მოქმედებდა და უსასწრაფოვეს აქუნდა, რომელთაგან[ნი] მცირედნი ⁵ მრავლისაგან: ვით არცა სასამელი ერთ იმტკურისაგან ⁶ , ჩუენ ც[ა] მივსცნეთ) თ ხრობასა. იტყუის სოლომონ: «დასაბამად სიბრძნისა მოიგე სიბრძნეო». ხოლო დავით, მამა ღმრთისა: «დასაბამისად სიბრძნისა შიში უფლისა». ესე შიმი უფლისა ⁷ მოიგო სიყრმითგან თუისით დავით და ასაკსა მისსა თანა აღორძნდა ⁸ , ჟამსა თუისსა ესე ვითარნი ნაყოფნი გამოიხუნა, რომლითა ორკერძო ცხორება თუისი განაშუენა, რომლითა შეამკუნა საქმენი თუისნი, რომლითა განაგნა ჯორციელნი და წარმართნა სულიერნი.	5
M 547	ხოლო თუ ვითარ ისმენდი გონიერად დედად სიბრძნისა რა პოვა შიში უფლისად ⁹ შიშისად ღმრთისად საღმრთონი წერილნი.	10
ჟ 368		15
		20

A 382 და ესენი მდიდრად შეიტკბნა, რაოდენნი პოვნა გარდამოღებულად ენასა ქართულსა¹⁰ სხუათა ენათაგან, ძუელნი და ახალნი, ვითარცა სხუამან პტოლემეოს¹¹, ამას ზედა ოდენ სასომან ქმნილმან¹² და ესე-
 25 ოდენ შეიპყრნა¹³ და შეითუისნა, რომელ სთქუამცა თუ¹⁴ მათ შინა იძრვის და მათ შინა ცხოველ არს, იგინი იყუნეს მისსა საზრდელ: ყოველთა გემოვან და სასმელ ტკბილ და საწადელი. იგინი შუეზად, განცხრომა საწურთელ და სარგებელ, დღე და დამე მიმოსლვათა შინა, მიმდემთა¹⁵ ლამქრობათა, მოუწყენელთა შრომათა განუსლუ-
 30 ნებელთა წიგნები ეტურთა სიმრავლესა ჯორთა და აქლემთასა; სად არ გარდაჯდეს¹⁶ ონესა, პირველ ყოვლისა წიგნი მოაქუნდიან კელითა, და არა დააცადის კითხვა ეიდრე არა დაშურის.

¹ ჰპოვო A. ² უნდოდა A. ³ არა A, არა-რად MB. ⁴ დგომადთა B, დგო-
 მათა M. ⁵ მცირედთგან A. ⁶ მტკუირისაგან A. ⁷ ესე შიში უფლისა < B. ⁸ აღ-
 ორძინა B. ⁹ უფლისა MB. ¹⁰ ქართლისასა M, ქართულთასა B. ¹¹ პატლიემოს M.
¹² ქმნილნი A, < M. ¹³ შეიყუარნა MB. ¹⁴ სთქმცა A, საქმეთაცა M, ჰსთქვამცა
 თუ B. ¹⁵ მიბდეთა B, მამა დედათა M. ¹⁶ და სადა გარდაჰჯდის MB.

M 548 ხოლო შემდგომად სერობისა ნაცულად ძილისა¹ ანუ სხუისა რასმე საქმისა კუალად კითხვა წიგნთა. და რაჟამს თუაღნი დაშურიან, სმენილნი ანაცვალნის გარეწარად, არამედ ფრიადცა ფრთხილად ისმენენ³ წინაშე თუისსა მკითხველისასა, გა-
 5 მოემიებენ⁴, ჰკითხავენ⁵, უფროსდა თუით განმარტებენ⁶ ძალსა და სი-
 ღრმესა მათსა, და უსაკუირველეს არს⁷: უწყით ყოველთა, თუ სას-
 წრაფო ყოველთა საქმე ნადირობისა, და თუ ვითარ დაიმონებს შედ-
 A 383 გომილსა თუისსა და წარტყუნულ ჰყოფს. ნადირობასა შინა არა რასა შინა სხუასა, გარნა ხილვასა⁸ და დევნასა ნადირისასა⁹, თუ ვითარ კელთ იგდოს, მიმხედველ ჰყოფს. გარნა მისი გულს-მოდგი-
 10 ნება ამასცა სძლევდა, რამეთუ თუით ნადირობასა შინა წიგნი აქუნდიან კელთა, და რაჟამს ჟამი იყვის, მისცნის ვისმე მსახურსა. და ესრეთდა დევნა უყვის: და ნუ უკუე ჰგონო, ვითარმედ კელითა
 ჰ 369 ალიერთა მოიქცის, ანუ¹⁰ ცუდად დაშურის¹¹, რამეთუ | ვინ იხილა ესეოდენი განმარჯუებული ნადირობასა შინა, ანუ ვინ ჰგავნ ჯორ-
 15 ციელი. მოსამახოს¹² ვინმე ითქმის ებრაელი მოისრა-
 ზისა¹³ დაკეთილ-მმართველობისათუის¹⁴ ალექსანდრეს სპათა შო-
 რის მჯობად, და აქილვეი კენტავროსაგან განსწავლულად მოისრო-
 ბისა ელენთა შორის, სოლო ბარამ-ჯური¹⁵ სპარსთა შორის მოქ-
 მედად უცხოთა და საკუირველთა, გარნა ჰქმმარტად ვერცა ერთი
 20 ამათგანი შეუსწორებდა ამას, ვითარცა გუიხილავს.

და ვთქუ¹⁶ სხუაცა საქმე, საცნაურ მყოფელი წიგნთას იყუარულისა, რომელსა შინა არარა იყო¹⁷ ტყუ-
 A 384 ვილი, ვინათგან წარსწყმედს | უვალი ყოველნი რომელნი იტყუონ სიცრუევსა. წინა დაიდვა ოდესმე წიგნი სამოციქულო წარკითხვად:
 25 რაჟამს დაასრულის, ნიშანი დასუის ბოლოსა წიგნისასა. ხოლო მო-
 M 149 ქცევასა წელიწდისასა მით ნიშნითა ავთუალეთ, ოცდაოთხჯერ წა-
 რეკითხა. არიან უკუე სხუანიცა მრავალნი საცნაურებანი ამის პი-
 რისანი, გარნა მე ერთიდა შევსძინო სიტყუად სხუა ამათთა. ქალა-
 ქი ტფილისი იყო, ოდეს ერთჯერ არა სრულიად შეყოყმანებულ
 30 იყო უღელსა ქუეშე მორჩილებისასა, ვითარცა აწ; არამედ საგსე
 იყო სისხლითა ქრისტიანეთა: ოდესმე ყვიან ღავღავი და თუინი-
 ერ მიზეზისაცა¹⁸ მოსრნიან რაოდენნი პოვნიან ქრისტიანენი, ხოლო

¹ ძალისა A, რომლისა M. ² ანუ < A. ³ ისმენენ AM. ⁴ გამოემიებენ გამოე-
 ძიებდნენ M. ⁵ კლიტვან A(—კპიხვან←—ჰკითხავენ), ჰკითხვენ M. ⁶ განმარტებენ A.
 განამარტებენ M. ⁷ +ესე M. ⁸ გარნა ხილვასა M, განხილვასა A. გარნა განხილვასა B.
 (← გ'ნ ხილვასა). ⁹ დევნა ნადირისა A. ¹⁰ ნუ A. ¹¹ დაშურის AB, იბრინოს M.
¹² მოსიმახოსო M. მოასამახოს A. ¹³ მოისრბის M. ¹⁴ კეთილ მმართველობისათუის A.
¹⁵ შაჰრმჯორი M. ¹⁶ ვთქუი A, ვთქვა M, ¹⁷ იყოს B. ¹⁸ მიზეზიცა A.

- ოდესმე ქარავანსა თანა შემოყოლილთა თურქთა ზედა განსცნიან შემომავალ-გამომავალნი ქრისტიანენი და ტყუეობად სიკუდილსა მისცნიან; და ესრეთ ისრვოდა ქუეყანა მრავალჟამ. რომელი ესე ფრიად ეძუინებოდა სულსა დავითისსა, შემოვიდა ოდესმე ქარავანი | დიდი განძით, და თანა შემოჰყვეს თურქნი დიდნი. ცნა რა მე- 5
ფემან, გაგზავნა მონათაგანნი თხუთმეტნი კაცი რჩეულნი, რათა ლოჭინით კერძო ნახირი მძოვარი ქალაქისა წარმოიტაცონ, ნუ უკუე იგი თურქნი გამოვიდენ დევნად, და მოსწყუიდნეს ამით ღონითა. ხოლო თუით სამასითა ოდენ კაცითა დაიმალა ღელეთა ავჭალისა- 10
თა, და არავის მიენდო მხედველსა სხუასა, არამედ თუით მარტო წარვიდა ყოვლად უსაჭურველო. ჳრმლითა ოდენ, და თანა წარიტა-
ნა წიგნი ღმრთის-მეტყუელი, და ამცნო სპათა არა შეძრვად ყოვ-
M 550 დაღვე მისლვადმდე მიქსა მათ თანა. 15
ხოლო მონათა ყვეს ბრძანებულ მათ და დაწარ-
მო ოდეს ნახირი. მოეწივნეს თურქნი, ვითარ ასი კაცი. | და შემ-
დგომად დიდისა ომისა ჩამოყარნეს მონანი, დაჯოცნეს ცხენნი, გარ-
ნა ქუეითვა იბრძოლეს¹ ფიცლად. ხოლო მეფე ცხენსა რა გარდავ-
და, არა ჰგონებდა ჯერეთ მოსულასა, შეექცა კითხვასა. და ესე-
ოდენ წარიტყუენა გონებითა, რომელ სრულად დაავიწყდა² წინა-
A 386 მდებარე | საქმე, ვიდრემდის ჳმა რამე კილვისა შემოისმა ყურთა. 20
მეის დაუტევა წიგნი მუნვე, და ამვედრებული მიყვანდა³ მას ჳმასა.
და ვითარცა ზედა წარადგა მონათა თუისთა, ესევითარსა ღუაწლსა
შინა მყოფთა, და ამორვიდა თუისთა სპათა, და უკეთუმცა მათდა
ცნობად წარსულ იყო, მონათა დაუკოცდეს, მსწრაფლ შთაბრიელ-
და⁴ ვითარცა არწივი, და დააბნივნა ვითარცა კაკაბნი, და მსწრაფლ 25
ესოდენნი მოსწყუიდნა, რომელ მათნი ცხენნი კმა ეყუნეს⁵ მონა-
თა მათ.
- და ამვედრებულთა ესოდენნი მოსრნეს რომელ მცი-
რედ⁶ შეესწრნეს ქალაქსა⁷. ხოლო გზანი სავსენი იყუნეს მძორითა 30
მათითა, და ფრიადისა ცემისაგან ჳრმალმანცა დაღულარჭნილმან
უარყო ქარქაში თუისი⁸. მოვიდა სპათა თუისთა თანა, რომელნი
ფრიად აბრალეზდეს მას, განიცადელა ჩემად, ესევითარსა საქმესა
შინა და ესეოდენ უცალოს წიგნივ აქუნდეს უსასწრაფოესად საქმედ.
და ესეოდენი.

¹ ქვეითნიცა იბრძოდეს B, ქუეითი ეგრეცა იბრძოდეს M. ² დავაწყდა A
³ მიჰყუა MB. ⁴ შთაბრიალდა B, შთაბიალად M. ⁵ იყუნეს A. ⁶ მცირედნი B,
მცირედლა M. ⁷ შეივლტოდეს ქალაქად M. ⁸ თუის A.

- A 387 ხოლო ვთქუა ესეცა, ვითარმედ, | უკეთუმცა არა წე-
რილთა მეცნიერებანი¹ და გარდასრულთა საქმეთა შემცნებანი², პირ-
M551 ველ მეფეთა ყოფილთა კეთილთა ძღუანებულთა, ანუ | ვერას წარ-
მართებულთადა³ შემთხუეულნი წინა განსაკრძალვებლად სახედ არა 5
შემოეხუნეს და არა მოეწმარნეს, ვითარცა იტყუის სოლომონ, ვითარ-
მედ⁴: « იცნის ქვეულებანი ჟამთანი, აქსნანი იგავთანი და გარდა-
სულთა შეამსგავსნის მომავალნი». არათუმცა ესენი ესრეთ, ქუერ-
თხი მეფობისა ესეოდენ დამდაბლებული, ძნელი და ნანდულივე დი-
დი განსაგებელი, (რათა⁵) იპყრა ესრეთ მაღლად, ვითარ⁶ ვერვინ
სხუამან, რამეთუ განაბრძნა უფროს გაბრიელისსა⁷, და უმეტეს ეთამ 10
ჳ 371 ისრაიტელიისა, წერილისაებრ, და ვითარ ვინ აღრაცხნეს რაოდენ-
ნი საქმენი ეთხოვებანი მეფობასა, რაოდენნი მართებანი⁸ და გან-
საგებნი⁹, კიდეთა პყრობანი, ნაპირთა მპირვანი, განხეთ-
ქილო ბათა კრძალვანი, სამეფოსა წყნარობისა ღონენი, ლამ-
ქრობასა¹⁰ მეცადინობანი, მთავართა ზაკვისა ცნობანი, მკედართა 15
A 388 განწესებანი, საერონი¹¹ შიქნი საჯელოთა და საბჭოთა სჯანი, სა-
ჭურჭლეთა შემოსავალნი¹², „მოციქულთა შემთხუევანი და პასუხნი,
მემღუნეთა ჳეროვანი მისაგებელნი, შემცოდეთა წყალობითნი წურ-

ბანი, მსახურებულთა ნიჭმრავლობანი მოჩივართა მართალნი გა-
მოდებანი, მოსაკითხავთა შესატყვისნი მოკითხვანი“, სპათა დაწყო- 20
ბანი და ღონიერნი მიმართებანი. და რაოდენნი¹³ ვინ აღმოწყუნეს
სიტყუითა უფსკრულისაგან სამეფოთა საქმეთასა, რომელსა შინა
ვერვინ ძუელთა და ახალთაგან მეფეთა ემსგავსა, ვითარცა საქმენი
წამებენ მზისა შარავანდედთა უბრწყინვალესნი და ცხადნი, რომელ-
ნი სიბრძნითა თუისითა ქმნა. 25

M 552 რამეთუ¹⁴ სულტანი დასულამოხარკედ თუისა, ხო-
ლო მეფე ბერძენთა ვითარცა სახლეული თუისი¹⁵. დასცნა წარ-
მარონი, მოსრნა ბარბაროზნი, მრწემად მოიყვანნა მეფენი, ხოლო
მონად ჯელმწიფენი, მეოტად წარიქცივნა¹⁶ არაზნი, იავარად ისმაი
ტელნი, მტურად დასხნა სპარსნი, ხოლო გლეხად¹⁷ მთავარნი მათნი. 30
A 389 და რათა | მოკლედ ვთქუა, პირველ ყოფილნი მეფენი¹⁸, გოლიათნი,
გმირნი კაცნი იგივ საუკუნითგან სახელოვანნი, მქნენი და ძლიერნი,

¹ მეცნიერებამან A. ² შემეცნებანი B. ³ წარმართებულთა MB. ⁴ ვითარცა A.
⁵ რათა AM (და თეიმ.), რომელ B. ⁶ და ვითარ MB, რათა A. ⁷ გაბასაელისა B,
ბესელისასა M. ⁸ მართებნი A. ⁹ განსაგებელნი MB. ¹⁰ ლაშქრობათა MB. ¹¹ საერო-
თა B. ¹² შემოსლვანი MB. ¹³ რაოდენი A. ¹⁴ რამეთუ AM, ხოლო B. ¹⁵ თუის A.
¹⁶ წარაქცივნა B, წარიქცივნეს M. ¹⁷ გლეხნი A. ¹⁸ + მსაჯულნი MB.
15. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

და რათაცა¹ საქმეთა ზედა სახელოვანნი, ყოველნივე ესრეთ დასხ
ნა, ვითარცა პირუტყუნი ყოველსა შინა საქმესა.

ხოლო კულად საღმრთოთასათნოებათა დასულ-
ლიერთა² საქმეთა მისთა ვიეთი გონება მისწუთეს, ანუ მოუგონე-
ბელსა³ ვისმან⁴ ენამან შეუძლოს თხრობად. რამეთუ ვითარცა 5
ღმერთი მართლ სჯიდა სამეფოთა⁵ თუისთა თუალ-უზუვითა⁶ მით
ბჭობითა თუისითა და არა სადათ მიდრკებოდა წამი მისისა სას-
წორისა, ვითარცა სოლომონისთუის გუესმის, საბჭოთა შინა, და
ჟ 372 თუით მოსეს-მიერნი გუაუწყებენ ბჭობანი და თხრობანი. ხოლო
თავი სათნოებათა სიწმიდე ესეოდენი მოიგო, ვითარცა დიდმან 10
ანტონი; ნუ მეტყუი მისთა სიჭაბუკისათა რათამე, რომელი არცა
ღმერთმან მოიწესენეს! უწყი ჭეშმარიტებით, რამეთუ ყოველთა
ათის წლისა ჟამთა, სამარადისოდ წმიდითა პირითა და განწმედი-
A 390 ლითა გონებითა, უბრწუნელთა ქრისტეს საიდუმლოთა, თანა-მოწა-
მებითა სუინდისისათა და არა მხილებითა გონებისათა, და რომლი- 15
სა მოწამე არს სარწმუნო ცათა შინა. კულად ლოცვისა და მარ-
M 553 ხვისათუის რადლა საქმარ არს თქმა, რომლისა იგი საქმარ ოდენ იყო,
და კულად მონასტერნი, საეპისკოპოზონი ეკლესიანი წესსა და რიგ-
სა. ლოცვისასა და ყოვლისა საეკლესიოსა⁷ განგებისასა დარბასის
კართ მიიღებდიან, ვითარცა კანონსა უცთომელსა, ყოვე- 20
ლად შეუნიერსა და დაწყობილსა, კეთილ-წესიერებასა ლოცვისა
და მარხვისას.

ხოლო საეშმაკონი სიმღერანი, სახიობანი და განცხრომანი,
და გინება ღმრთისა განმარისხებელი, და ყოველი უწესოება მოსპო-
ბილ იყო ლაშქართა შინა მისთა და ურიცხუსა მას შინა სიმრავ- 25
ლესა ენათა ნათესავთასა, ვითარცა ცათა შინა მყოფთა შორის.
კულად წყალობა გლახაკთა ესეოდენი აქუნდა, ვიდრემდის ადავსო
ზღუა და ჯმელი ქველის საქმემან მისმან, რამეთუ ლავრანი და სა-
კრებულონი და მონასტერნი არა თუისთა⁹ ოდენ სამეფოთა¹⁰,
A 391 არამედ საბერძნეთისნიცა, | მთაწმიდისა და ბორღალეთისანი, მერ- 30
მეცა ასურეთისა და კუიპრისა, შავის¹¹ მთისა პალესტინისანი,
ადავსნა კეთილითა, უფროსდა საფლავი უფლისა ჩუენისა იესოს
ქრისტესი და მყოფელნი იელუსალემისანი¹² თუითო-ფერთა მიერ შე-

¹ რათაცა MA, ყოველთა B. ² საღმრთოთა და სათნოებათა სულიერთა A.
³ მოგონებულსა MB. ⁴ ვისმე A. ⁵ სამწყსოთა M. ⁶ თუალ-უზავითა M, თვალ-
უზვამითა B, უზუავითა A. ⁷ საეკლესიასა A. ⁸ და < A. ⁹ თუისითა A. ¹⁰ თუისისა

საწირავთა განამდიდრნა. კუალად უშორესცა ამათსა: რამეთუ მთა-
 სა სინასა, სადა იხილეს ღმერთი მოსე და ელია, აღაშენა მონას-
 ტერი, და წარსცა ოქრო მრავალ-ათასეული, და მოსაკიდელნი ოქ-
 სიონნი, და წიგნები საეკლესიაონნი¹ სრულობით, სამსახურებელი სი-
 წმიდეთა ოქროსა² რჩეულისა. 5

და კუალად დღითი - დღე წარსაგებელთა რო-
 მელთა თუისითა ჯელითა მისცემდა ფარულად ვინ³ აღრაცხოს⁴
 M 554 თუინიერ მამისა ზეცათასა, რომელი მიაგებს ცხადად. რამეთუ იყო
 ჭ 373 მისა კისაკი მცირე: ადავისს დრანით რა დღე სარწმუნოთა თუის-
 თა ჯელითა, და სამწუხროდ ცალიერი მოაქუნდის იგი მხიარულსა
 სულითა და პირითა: ოდესმე ნახევარი წარაგის (ნახევარი) მისი,
 და ოდესმე არავინ პოვნის, და ეგრე სავსე მისცის დამარხვად ხვა-
 A 392 ლისა, და სულთ-ითქუის⁵: „დღეს ვერ მივეცნ ქრისტესა მარცხები-
 თა ჩემთა ცოდვათათა“. და ამას არა თუ ჯელოსანთაგან მორთუ-
 ლისა⁷ იქმოდის. ანუ თუ საჭურჭლით⁸, არამედ ჯელთა თუისთა
 15 ნადირებულთა, რომელთაგანი თუისსა მოძღუარსა იოვანეს მისცა
 ოდესმე დრაჰკანი, ვითარ ოცდაოთხი ათასი, რათა განუყოს გლა-
 ხაკთა. და ესეცა მცირედი მრავალისაგან თქმად შეუძლებელ. ხო-
 ლო განათავისუფლნა არა მონასტერნი ოდენ და ლავრანი მოსა-
 კარგვეთა⁹ მაჭირვებელთაგან, არამედ ხუცესნიცა სამეფოსა¹⁰ შინა
 20 ყოვლისა პირისა და ზეგრისაგან, რათა თავისუფალთა საღმრთო¹¹
 მსახურება მოუპყრან¹².

ხოლო ამათ თანარად ენნი ეკლესიანი აღაშენნა, რა-
 ოდენნი ჰიდნი მდინარეთა სასტიკთა ზედა, რაოდენნი გზანი, სა-
 წყინოდ სავალნი, ქვა-ფენილ ყვნა, რაოდენნი ეკლესიანი, წარმართ-
 25 თაგან შეგინებულნი, განწმიდნა სახლად ღმრთისად, რაოდენნი ნა-
 თესავნი წარმართთანი შვილად წმიდისა ემბაზისად შეაწყნარნა
 A 393 ქრისტესა და დადვა მისთუის უმეტესი მოსწრაფება, რათამცა ყო-
 ველი სოფელი მოსტაცა ეშმაკსა და შეასაკუთრა ღმერთსა, რომლი-
 M 555 თა მიიღო მადლი მოციქულობისა, ვითარცა პავლე და ვითარცა
 დიდმან კოსტანტინე. სხუათავე კეთილთა თანა აქუნდა ესეცა, რა-
 მეთუ სლვათა შინა სამეფოთასა სიმრავლითა სპათათა და სიმალი
 30 თა სლვისათა ვერ ადვილად მიემთხუოდინ მოჩივარნი და დაჭი-

¹ საეკლესიო MB. ² ოქროთა A. ³ ვინ < A. ⁴ აღრაცხოს A. ⁵ სულ-
 თქმით თქვის (პრქვის M) MB. ⁶ მისცე A. ⁷ მორთმულისა B, მორთმულისა-
 გან M. ⁸ საჭურჭლით A. ⁹ მოსაკარგვეთა A. ¹⁰ სამეფოსა A. ¹¹ საღმრთო AB,
 სულთა M. ¹² + ღმერთსა MB.

რებულნი, მიმძლავრებულნი, განაღა ვიეთგანმე რომელთა საჭიროდ
 უკმდის განკითხვა და შეწევნა მეფობრივი.

ნუ უკუე და ვინმე აღვიდის ბორცუსა ზედა რას-
 მე, ბზისა მახლობელსა, ანუ კლდესა, გინა თუ ხესა, ვითარცა ზა-
 5 ქე, უკეთუ ოდენ ეპოვის ესევითარი რამე, და მუნით საცნაურ ყვის
 ჭრტინვა თუისი, ამისთუის დაედგინნეს კაცნი მართლად მცნობელ-
 ნიდა განმკითხველნი მოჩივართანი, რომელთა მიერ მიიღებდეს
 კურნებასა. მრავალგზის გუიხილავს იგი დამალტობელად დაწუთა
 ჭ 374 თუისთა|ცრემლითა¹ ხილვასა ზედა თუითო-სახეთა სენთა მიერ გან-
 A 394 საცდელთასა², და ხილვად საცნაურთა³, რომელნი შეემთხუევიან
 მოუნდობელთა ამათ და უზადრუკთა ჯორცთა, რომელთა ზრდის
 სხუათა უმეტეს ქუეყანა ქუთათისა. ვინ აღრიცხუნეს ტყუენი⁴, რო-
 მელნი მან განათავისუფლნა და რომელნიმე უკუმოცხსნა თუისთა
 ყიფჩაყათაგან ფასითა. ვინ ჯეროვნად წარმოთქუნეს პატივის პყრო-
 15 ბანი მონაზონთანი, სიყუარულით შეწყნარებანი მათნი, თითოეული-
 სა ნიჭნი და საქმარნი, რომლითა⁵ უზრუნველ ყვნის ყოველთა სა-

ჭიროთაგან.

M 556 ხოლო აქ უნდა ამახსოვლად ბრძენს ამ ეფესოსაქ-
 მედ ესეცა, რომელთა უმეტეს ყოველთა საშიშად საზარელ იყო
 ყოველთა, რამეთუ ღმრთისა მიერ იყო მის ზედა ნიჭი ესე და საქმე 20
 ყოვლად საკუირველი. არა-რა შორიელი, არცა სამეფოთა შინა
 მისთა არცა ლაშქართა შინა მისთა მყოფთა კაცთა, დიდთა და
 მცირედთა, საქმე კეთილი, ბინა სიტყუა ბოროტი, სიტყუა თქმული,
 არა-რა დაეფარვოდა ყოვლადვე, არამედ რაოდენცა ვის ფარულად
 ექმნის, ანუ თუ ეთქუის ყოველივე ცხად იყო წინაშე მისსა, ვიდ- 25
 A 395 რემლის გულის-სიტყუანიცა, მოგონებანი ვიეთნიმე მიუთხრნის მათ,
 რომლითან ზარგანჯდილ ყუნის, და მონაზონთა განშორებულთა სე-
 ნაკთა შინა მათთა ქმულნი ღუაწლნი და სათნოებანი უწყოდნის⁷
 ცხადად, და სიშორე გზისა ვიდრე ეკლესიამდე ზომით იცოდის,
 და მოთმინებისათუის აქებდის და ნატრიდის. ნუ ამას ეძიებ მკით- 30
 ხველო, თუ ვითარ⁸ იქმნებოდა ესე, არამედ ამას სცნობდა, თუც
 რა სარგებელი ჰოვის ამით, რამეთუ არა თუ ცუდად რადმე და
 გასაკითხავად საგინებელთა⁹ საქმეთად¹⁰, ანუ საკიცხელთად ვიეთ-
 თუისმე იქმოდის, ნუ იყოფინ ესე, წარვედ.

¹ წრწმლითა A. ² განცილითასა MB. ³ სამნაურთა MB ⁴ ტყენი A. ⁵ რო-
 მელთა B. ⁶ რომელთა ზარ-განჯდილ ყვის B, რომლითა ზარი განჯდის მათ M.
⁷ უწყოდნის A. ⁸ ვითარ თუ < A. ex homoiteleuto. ⁹ საგრნებელთა A, საგობელ-
 თა MB. ¹⁰ საქმეთა და A.

არამედ დიდნი [ი] საქმენი და ფრიად სასწრაფონი
 წარმართნა; ამით და მრავლითა კეთილითა მიზეზ ექმნა ესე
 პირველად ორგულეზასა, ზაკვასა და ღალატსა, რასცა ვერვინ
 დიდთა, ანუ მცირეთაგანი იკადრებდა მოგონებადცა, არა თუ თქმად
 ვისდა, არცა თუ უმაღლესსა ვინ¹ თუისსა | თანა, ანუ მოყუასსა 5
 ¶ 375 თუისსა, გინა ყრმათა თუისთა. ვინათგან | მტკიცედ უწყოდა ყოველ-
 M 557 მან კაცმან პირით აღმოსლვასავე² თანა სიტყუისასა, საცნაურ | ქმნილ
 A 396 არს უეჭველად წინაშე მეფისა. და მრავალნი განპატიოებულცა იყუ-
 ნეს და მხილებულ³ ესევითარათათუის. ამისთუისცა ვერ ოდეს ვინ⁴
 განიზრახა ღალატი რათურთით დღეთა მისთა, არამედ იყო ყო- 10
 ველთაგან საკრძალავ და სარიდ.,

და კუალად მდდეელთ - მოძღუართა მდდეელთა და დია-
 კობთა, მონაზონთა და ყოველთა კაცთა ესევე საქმე ექმნა წესიე-
 რება, გზა ყოველთა სათნოებათა მიმართ: რამეთუ შიშითა მისი-
 თა ვერ იკადრებდიან უწყსოდ სლვად, ვინათგან უწყოდნიან არა- 15
 რას⁵ დაფარულობა წინაშე მისსა, და მის მიერ ქება სათნოებისა,
 ძაგება არაწმიდათა და უწყსოთა საქმეთა; რამეთუ ვერცა მსოფლიო
 ვინმე და ვერცა მოქალაქე, ვერ მკედარი და ვერ რომელი პატივი
 და ასაკი იკადრებდა განდრეკილად სლვად; რამეთუ ყოველთა კაც- 20
 თა იყო წესიერება, ყოველთა კანონ, ყოველთა პატიოსნობა და
 თუით მათ მეძავთა ყოველთა კრძალულება, ყოველთა შიშ და მმარ-
 თებელ გზათა საღმრთოთა მშვიდობისათა.

ესე დიდნი საქმენი, ღმრთისაგან ოდენ შესაძლებელნი, ეს-
 A 397 რეთ ადვილად წარმართნა ამით, ვითარცა ვერვინ ადვილი წარმარ-
 თის ეგრეთ. ამისთუისცა შიში დიდი და ზარი მისი განითქუა კი- 25
 დეთა|ქუეყანისათა და განკრთეს ყოველნი მკუიდრნი ქუეყანისანი.
 ხოლო შემოკრება ოდესმე წინაშე მეფისა ნათესავი გულარძნილი
 ყოვლად ბოროტთა სომეხთა ებისკოპოზები და მონასტერთა მისთა⁶
 წინამძღურები მრავალი ფრიად, რომელნი აზმნობდეს თავთა თუის- 30
 თა მიწევნად თავსა ყოვლისა სწავლულებისა და მეცნიერებისასა.
 მოჯხსენეს, რათამცა ყო ბრძანებითა მისითა კრება, ყვესმცა სიტ-
 ყუის-გება და გამომიება სჯულისა: უკეთუ იძლივინენ, და იქმნენ თა-
 ნა ერთ-ვმა სჯულისა და თუისი სჯული შეაჩუენონ; ხოლო უკეთუ
 სძლონ, ესოდენ მიემადლოს, რათა არღარა გუიწოდეთ მწვალებე- 35
 ¶ 376 ლად და|არცა შეგუაჩვენებდეთ.

I უმაღლესა ვინ A, ცხედრულსა M. ² აღმოსლვასა ვიდრე A. ³ მახლო-
ბელ A. ⁴ ვერცა ოდენ ვინ B, ვერცავინ M. ⁵ არასასა M. ⁶ მათთა MB .

A 393 ხოლო მოუწოდა მეფემანცა¹ იოვანეს, კათალიკოზსა ქართ-
ლისასა, და მის ქუეშეთა ებისკოპოზთა და მეუდაბნოეთა, და არსენი
იყალთოველსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველ-
თა ენათასა, და განმანათლებელსა ყოველთა ეკლესიათასა, სხუათა
მეცნიერთა და ბრძენთა კაცთა. ყვეს უკუე სიტყუის-გება ურთიერ- 5
თას ცისკრითგან ვიდრე ცხრა ჟამმდე, და ვერვინ უძლეს დაბრალო-
ბა², რამეთუ იყო ორ-კერძოვე ძლევის მოყუარება ოდენ და ცუ-
დი სიტყუათა³, პაექრობა: რამეთუ შევიდიან-შეუვალთა საქმეთა და
ძნიად გამოსავალთა, შეეწყინა ესე მეფესა და რქუა მათ: „მამანო,
სიღრმეთა სადმე შესრულ ხართ და უცნაურთა ხედვათა, ვითარცა 10
M 559 ფილასოფოსნი,|და ჩუენ ვერას უძღებო ცნობად, ვითარცა უსწა-
ვლელნი და ყოვლად მსოფლიონი. ესე საცნაურ არს თქუენდა, რა-
მეთუ მე შორს ვარ სწავლულეობასა და მეცნიერებასა, ვითარცა
მკედრობისა შინა აღზრდილი. ამისთვისა უსწავლელთა, და ლი-
ტონთა, და მარტივთა მიერ სიტყუათა გეზრახო თქუენ“. ესერა 15
A 399 თქუა, იწყო მათდა მიმართ სიტყუათა თქმად, რომელთა ღმერთი
მოსცემდა უეჭუელად პირსა მისსა, ესეოდენთა იგავთა და სახეთა⁴
წინადაუდებდა, აკსნათა საკურიველთა მიერ წინადაუდგრომელ-
თა უცილობელთა, | რომლითა დაანი-ჰქნა, ვითარცა მეგუიპტელნი,
და დაუყო პირი მათი, და უპასუხო ყუნა და ყოვლად უსიტყუელ, 20
ვითარცა ოდესმე დიდმან ბასილი ათინას შინა.
ესენი ვმწვალე ბელნი და ესოდენ ზარგანჯილ
ყუნა და ყოვლად უღონო, რომელთა აღიარეს ძლეულება თუისი
ამისთა⁵ ოდენ მეტყუელთა, ვითარმედ: „ ჩუენ, მეფე, მოწაფე⁶ გუეგო-
ნე ამათ⁷ მოძღუართა თქუენთა, გარნა, ვითარ ვხედავთ, შენ სამე 25
ხარ მოძღუარი მოძღუართა, რომლისა ბრჭალსა ვერ მიმწუდარ
არიან ეგე მოძღუარ საგონებელნი“. და ესრეთ ფრიად მაბრალებ-
ბელნი თავისანი მიიქცეს სირცხვილეულნი, არღარა ოდენ⁸ მკადრე-
ბელნი ამისნი ოდესცა.

ხოლო არიან ვინმე მაბრალ ბელნი მეფისანი 30
ჯერეთცა ესეოდენ მჭირსედ მოქალაქობისა⁹ მოლაშქრეობისათუის
ქ 377 და მკედრობათა მისთა განუსუენებელისა მიმოსლვისა და ჭირებისა-
თუის¹⁰, ვითარმედ: „არცა მშუილდი თავს იდებდა¹¹ მარადის გარდა-

¹ მეფემანცა < A. ² დაბრკოლება M , დაბოლოებად B (v. I. დაბრკოლე-
ბად). ³ ცუდ სიტყუათა M, სიტყუათა B. ⁴ + და A. ⁵ ამისითა A, ამით M. ⁶ მო-
წაფე < A. ⁷ ამათა A. ⁸ ოდეს AM. ⁹ მოქალაქობისა < MB. ¹⁰ მიმოსლვისათუის
და დაჭირვებისა M, შემოსლვისათვს B. ¹¹ იდებსო MB.

M 560 ცმულობასა, არცა ძალი ორ|ღანოსა მარადის განსხირპულობასავ
A 400 რამეთუ ჟამსა ჳმარე|ბისა მისისასა თითოეული მათი უჯამარ იპო-
ვოსო¹. და ესევითართა უგბილოთა მათთვის² და უმიზეზოთა, და
ყოვლად³ იტყუიან. გარნა ისმინეთ ესევითართა მათ პირველად ესე,
რამეთუ სამეფო აფხაზეთისა მცირე ქონდა მოკლებული, მცირედ 5
იყო, და ტყუეობათა და მოკსენებულთა ჭირთაგან მცირე გუნდი
მკედრობისა, იგინიცა დაჯაბნებულნი, მრავალგზის მტერთაგან სივ-
ლტოლითა უცხენო და უსაჭურველონი და თურქთა წყობისა მი-
მართ ყოვლად უმეცარნი, ფრიად მოშიშნი. უკეთუმცა ესოდენ უწ-
ყინოთა ლაშქრობითა და მცირედ-მცირედ ბრძოლითა და სწავლი- 10
თა გუარიანად⁴ და ღონიერად წინაძღომითა, და მრავალთა ძლე-
ვათა მიერ მოგონებითა⁵ არა განეწუართნეს სპანი თუისნი, და გა-
ნეკადნიერნეს წყობათა მიერ მკნეთა, ქებითა და ნიჭთა მიცემითა,
ხოლო ჯაბანთა სადედოთა შთაცუმითა და კიცხვით მაგებითა

	არამცა მოელონა, ვიდრემდის სპათა შორის მისთა ყოვლად არა იპოვებოდა ჯაბანად ზრახული, რათამცა ექმნეს ⁶ ესეოდენნი ძლევა-ნი, ანუ რათამცან ექმნეს ⁷ და აღეხუნეს ესეოდენნი სამეფონი.	15
A 401	ნუ უკუე ძალითა, ანუ ადგილთა მწუანვილოვანთა ზედა მოსმურო-ბითა, განცხრომითა და მაჩვენებელთ საქმეთა შედგომითა ⁸ არა ესრეთ, არამედ არცა აღექსანდრე ქმნა ესრეთ, რ ა მ ე თ უ ჰ ი რ ვ ე- ლ ა დ მ ა მ უ ლ ი ს ა თ უ ი ს ი ს ა ნ ი შ ე კ რ ი ბ ნ ა და მით დაიპყრნა	20
M 561	დასავალისანი ევროპი ⁹ , იტალია, რომი და აფრიკეთი ¹⁰ , და მათით წარ ტანებითა დაიპყრა ეგუიპტე შესრულმან კარქედონით, მიერ ეგუიპტით პალესტინე, პინიკე ¹¹ და კილიკიასა ¹² თუისად შემქმნელი წინა განწყეო დარიოზს. და რაჟამ სპარსეთი მოირთო, მაშინდა სძლო პიროს ¹³ ინდოსა ¹⁴ , და ეგრეთა ამით ყოვლითა მოვლო ყო- ველი ქუეყანა, და ქმნა რა იგი ქმნა, თუ არა ქართველითა სპითა, ვერცარას აღექსანდრე იქმოდა კარგსა, და თუმცა დავითს ¹⁵ , სპარს- თა ¹⁶ ქონებოდა მეფობა, ანუ ბერძენთა და რომთა ძალი, ანუ სხუა- თა დიდთა სამეფოთა, მაშინცა ნახნეს ¹⁷ ნაქმარნი მისნი და სხუათა დიდთა ¹⁸ ქებულთანი.	25 30

¹ უქმარ იპოისო B. ² უგიობელთა მათთუის B, უგიობლისა მისთუის M. ³ + უმიზეზოსა M. ⁴ გონიერად (გვარიანად თ ე ი მ.). ⁵ მოგუარებითა MB. ⁶ ექმნეს-რათამცა < A ex homoioteleuto. ⁷ ექმნეს B, ესე A. ⁸ შედგომილთა A. ⁹ ევტროპი A. ¹⁰ აკრიფეთო A, ¹¹ ფინიკე B, ფინიკედ M. ¹² კილიკისა M, კილი-კასა B (კილიკიასა ბ ა რ ა თ.) ¹³ პუროს M. ¹⁴ ჰინდოსა MB, ინდოსა A. ¹⁵ და-ვითის A . ¹⁶ სპათა A. ¹⁷ გენახნეს B, განახუნეს M. ¹⁸ დიდთა < MB.

A 402	ხოლო ეთ ქუ ა მ ე ო რ ე ც ა მ ი ზ ე ზ [ი] ამისვე პირისა. ვი- ნათგან ნათესავი ქართველთა ორგულ ბუნება არს პირველითგან ¹ თუისთა უფალთა: რამეთუ, რაჟამს განდიდნენ, განსუქნენ და დი- დება პოვონ და ² განსუენება, იწყონ განზრახვა ბოროტისა, ვითარ- ცა მოგუითხრობს ძელი მატთანე ქართლისა და საქმენი აწ ხი- ლულნი. და ესე მან უბრძნესმან ყოველთა კაცთამან კეთილად სად- მე უწყყოდა, ამისთუისა არაოდეს მოაცალა ამისად განზრახვად, ანუ განსუენებად. ანუ შეკრებად, და ქმნად რასამე ესევეითარსა; არა- მედ საქმეთა რომელთა იწყო ქმნად, გაასრულნაცა მაღლად, შუენი ერად, ნუ უკუე და ლომსაცა აბრალონ ეგვეითართა, რამეთუ არა ციდამტკაველურად იხედავს, არცა კუერნაულად ³ კრთების.	5 10
M 562	კ უ ა ლ ა დ ს ხ უ ა ს ა ბ რ ა ლ ო ბ ა ს ა შემოიღებენ მეტყუელნი: „შეიყუარნის ვინმეო ⁴ და განადიდნის ⁵ ვინმეო, და კუალად მოი- ძულნის ⁶ ვინმე და დამცუინისო ⁷ , ესე აღამაღლის, და ესე დაამ- დაბლის“. ეჰა უსამართლოქებასა, ში უგუნურებასა! ამისთუისცა აბ- რალეზა, რამეთუ კაცი მიწისაგანი ღმერთსა ემსგავსა რათაცა საქ- მითა, ვინ იხილა ესე საუკუნითგან? მწი კაცო, ამისთუის რადლა ღმერთსა აბრალეზ, [უგუნურო, ა]მ ასვე ესრეთ მოქმედსა? ანუ არა ხუთთა ქანქართა ათყოფელსა მისცნა ათნი ქალაქნი? ანუ არა ერთისა დამგლველსა მოულო იგიცა და მისცა ათთა ზედა მეათერთ- მეტედ?	15 20
A 403	ან უ რ ა ს ა თ უ ი ს ქ ა დ ა გ ე ბ უ ლ არიან სამოთხის შუებანი და სასუფეველსა ნეტარებანი, ღრმთისა ნების-ყოფელთათუის ჭე- შმარიტად, ხოლო საშინელეზანი ურჩთა და უღირსთათუის? უკე- თუ მეფემან ერთგულნი, ფრთხილნი და ახოვანნი, ნაცულად ორგულ- თა, ჯაბანთა და უღირ[რ]სთა, ადიდნეს, რა ⁸ უსამართლო ქმნა? ანუ უკეთუ დუხჭირმანცა ⁹ აბრალოს სარკესა. რამეთუ სახესა ცხადად უჩნს ¹⁰ უქმარნი და უღირსნი, ნუ ამას, არამედ თავთა თუისთა აბ- რალეზდენ ¹¹ . უკეთუ არავინ იყო ესოდენ მართლად აღმწონელ საქ- მეთა და მცნობელ ვითარებასა კაცისასა, რომლისა ჩრდილსა ¹² შე- კრებულ იყუნეს ერნი, ტომნი და ენანი, მეფენი და კელმწიფენი ოვსეთისა და ყივჩაყეთისანი, სომსეითისა ¹³ და ფრანგეთისანი, შარ- ვანისა და სპარსეთისანი, ხილვისაებრ ¹⁴ ნაბუქოდონოსორისა ¹⁵ :	25 30
ჭ 379		

¹ პირველითგანი A, პირველითგანვე B. ² და < A. ³ კვერნურად B, კურ-
ნალად M. ⁴ ვინ ძეო A. ⁵ განდიდნის A. ⁶ მოიძიანის A. ⁷ დამტრვნისო M, დაამ-
ცირნისო B. ⁸ რად B, რა A, <, M. ⁹ დუხჭირმაცა A. ¹⁰ სახე მისი ცხადად უჩვე-
ნის B, სახე მისი ცუდად აქუნ M. ¹¹ აბრალეზდინ B, ¹² აჩრდილსა MB. ¹³ სომხი-
თისა M, ¹⁴ ხილისაებრ A. ¹⁵ ნაბუდონოსორისა A.

- A 404 «ვხედვედო¹, იტყვის, ხესა შორის ქუეყანისა სიმაღლედ ცისა მი-
წდომასა, და რტოთა მისთა კიდედმდე ქუეყანისა. ფურცელნი მისნი
შუენიერ, და ნაყოფი მისი ფრად საზრდელი მისი. შორის ქუე-კე-
რძო მისა დაიმკუიდრეს მვეცთა ქუეყანისათა. და შორის რტოთა
- M 563 მისთა მკუიდრობა ყვეს მფრინველთა ცისათა, და მისგან იზარდე
ბოდა ყოველი ჯორციულო.» 5
- ა ჳ ა ე ს ე რ ა, ს ა ხ ე უ ა რ ა უ მ ს გ ა ვ ს ო, ა რ ა მ ე დ ფ რ ი ა დ ც ა
თანა შეტყუებული ჩუენისა თუითმპყრობელისა, ყოვლად გამომსახ-
ველნი სიტყუით საქმეთა თუალთა ჩუენთა ახილულთა. რამეთუ
სიტკბოებისა, სახიერებისა³ და სიბრძნისა მისისა ხილვად წყურთილ-
ნი კიდით ქუეყანისათ შემოკრებოდეს წინაშე მისა. ვინ იყო ეზომ
ტკბილ შემთხვევათა შინა, ვინ სატრფიალო ზრახვითა და სასურ-
ველ დუმილითა, იგივე შუენიერ ხატითა. უშუენიერეს მორთულო-
ბითა გუამისათა, შეწყობილ ანგელოზთა⁴ ანაგებითა. და ახოვან
ტანითა, ძლიერ ძალითა, უძლიერეს სიმახუილითა. საწადელ ღიმი-
ლითა, უსაწადელეს მჭმუნვარებითა, მადლიერ ხედვითა, საზარელ
ლომებრ მკთომელობითა: ბრძენ ცნობითა, უბრძნეს გამორჩევითა,
მარტივ სახითა, მრავალსახე მართებითა, შემრისხველ მყუდროები-
თა, მაქებელ განმსწავლელობითა, და არცა ერთსა. კეთილთაგანსა
შემამთობელ⁵ უზომოებითა, მაღალ უმაღლესათუის და მდაბალ
მდაბალთათუის, და მტერთაგანცა თუით საწადელ და საყუარელ.
სათნობათა მისთაგან შეკვიმებულთა⁶, ვინა ესრეთ მიიღო ერთი-
ცა სათნობათაგანი, ვითარ მან შეკრიბა ყოველი სრულებით
თითოეული, რომელ ყოველთათვის შეუძლებელ არს დაკუირვება⁸
ოდენ, არათუ მიბაძვება, რომლითა სრულ იქმნეს იგი ყოველსა
- ქ 405 შინა, ესრეთ რა აღსავსე იყო ნავი უფასოთაგან ტუირთითა სათ-
ნობისათა, და არღარა შემძლებელ დადირთა წარსლვად. 25
- M 564 და ა ქ უ ნ და ყ ო ვ ლ ი თ კ ე რ ძ ო მ შ უ ი დ ო ბ ა ს ა მ ე ფ ო | თ ა
მ ი ს თ ა. მაშინ დიდმან მან წინაგანმგებელმან ცხორებისა ჩუენისა-
მან და ყოვლისავე უმჯობესისა შემცვალელებელმან განგებითა მით,
რომელნი მან უწყის, და განაწყისებს ჟამთა და წელთა ჩუენთა, ეს-
რეთ განაგო, ვითარცა მქუშაკმან კეთილმან: რაჟამს ოხილნის ჳუვილ-
ნი აღსავსედ ნაყოფითა და ქუეყანად დადრეკილნი, ისწრაფის და-
უნჯება მათი; სდა ვითარცა მენავემან ბრძენმან განიცადის რა ნავი
თუისი აღსავსედ მრავალ-ფერთა ტუირთითა, მიისწრაფის ნავთსა-
დგურად, რათა არარა ევნოს სოფლისა ამის მღელვარისა ზღუისაგან.
- A 406 30 35

¹ ვხედვედით B. ² ესრა A, < MB. ³ სახარების A, < M. ⁴ ანგელოზთა < MB.
⁵ შემამფოთებელ B. ⁶ შეკვიმებულთა A. ⁷ შეიკრიბა MB. ⁸ დაკუირვებულ A.

- რ ა მ ე თ უ ჟ ა მ ს ა ზ ა მ თ რ ი ს ა ს ა, მ შ უ ი დ ო ბ ა ს ა და
და წ ყ ნ ა რ ე ბ ა ს ა ყოვლისა სამეფოსასა არა გარეგნად მენაკიდუ-
რესა, არამედ საშუალ თუისთა სამეფოთა ადგილთა, თუით მის
მიერვე წინათ განჩინებულთა¹ განსასუენებულთა² და მისაძინელად,
რულთა რათმე შუენიერთა დაიძინა მამათა თუისთა თანა. და თუით
მებრ ესე ვმა არს საცნაურ მყოფელად საკუთრებისა თუისისა ღმრთი-
სა მიმართ³. რამეთუ მრავალგზის მრავალთა მიზეზთა და განსაც-
დელთა სიკუდილისათა შთავარდა იგი, რომელთაგან მცირედ მივ-
სცეთ თხრობასა. რამეთუ ნადირთა დევნასა შინა ოდესმე მუხნარს
წაექცა ცხენი და ესეოდენ შემუსრა, რომელ სადმე⁴ სამ დდე უსუ-
ლო მდებარე იყო, უძრავად, სამშუინველისაგან ოდენ საცნაური
- A 407 5 10

M 565	ცოცხლად. და შემდგომად სამ დღე ნამეტსა სისხლისასა აღმომ- ყრელსა მოექცა სული, სიტყუა, და ძლითა აღდგა ცოცხალი. და ესვეითარი მრავალგზის შეემთხუა, და ღმერთმან იქსნა სიკუდილი- საგან.	15
	კ უ ა ლ ა დ ც ი ხ ე ს ა რ ო [მ ე ლ ს ა მ ე] ბრძოდეს ქართლსა, და მეფე კარსა კარვისასა დგა, პერანგითა მოსილი ოდენ, შუადღე, და ციხით ვინმე შემოსტყორცა ისარი, და ჰკრა ხატსა მთავარანგე- ლოზისასა, რომელი ეკიდა ყელსა, ოქროსა, მცირე; და ძალმან სა- ღმრთომან განარინა მშუიდობით. რაოდენ გზის ყივჩაყთა თუისთა განიზრახეს ღალატი, და განაჩინეს კაცნი მცნენი, რომელნიმე შუ- ბითა, სხუანი ისრითა, და ესე არა ერთ და ორ, გინა სამ, არამედ მრავალგზის, და არაოდეს მიუშუა ღმერთმან კუერთხი ცოდვილთა მართალსა მას ზედა. არცა ოდეს მისცა იგი ⁵ . კელთა მეძიებელთა მისთასა, დაღათუ მრავალგზის 6 დევნასა თურქთასა მარტო დაეპ- ყრის ანუ უსაჭურველო, გარნა ყოველსა შინა კელი იგი ზეგარდამო ფარვიდა მდევართა მისთაგან, ა რ ა მ ე დ ყ ო ვ ლ ა დ ვ ე და ყოველ სა შინა იყო ბედნიერ და სუარ მადლითა აღსავსე.	20
ჭ 381	ეგრეთვე ჟამსა შინა შუენიერსა და ჯეროვანსა მოუწოდა ღმერთმან შემეყარებელსა თუისსა და მარადის მოსურნესა სამარა- დისოდ მეფობად წინაშე მისსა, და არღარა მიუშუა მრავალჯამ შჯად და დაჭირვად სამსხემოსა ამას კედარსა შინა მკუიდრობითა, და კორცთა ამათ ქუე-დამზიდველთა მიერ შეკრვად სულსა გონება- ქმნულსა, არცა განხრწნადითა გუირგუინითა და პორფირითა, ვითარ-	25
A 408		
M 566		30

¹ განჩინებულსა MB. ² განსასუენებელსა A. ³ მიერ B. ⁴ სადმე < MB.
⁵ იგი < A. ⁶ მრავალგზის A (და ბ ა რ ა თ.), < MB.

	ცა სიზმრითა და ნაოცნითა უმრავლესად მღერად, არამედ ნანდულილ ქემშარიტითა, მტკიცითა, წარუდენებელითა ¹ და სამარადისოთა, სადა თუით იგი ბუნებით ღმერთი მეუფებს მადლით ღმერთ-ქმნილთა ზედა, მუნ აღიყვანა მის თანა მეფობად ² , უხრწნელითა და ბრწყინ- ვალითა გუირგუინითა და პორფირითა შემკული, სადა იგი აწ მკვიდრ არს და იქცევის ნათელსა შინა ღმრთაებისასა.	5
A 409	რ ა მ ე თ უ ი ყ ო მ ა შ ი ნ თ უ ე ი ა ნ ვ ა რ ი ოცდაოთხი, და დღე შაბათი, ოდეს ქრონიკონი იყო სამქას ოცდახუთი, ხოლო წე- ლიწადნი მისნი შობითგან ორმეოცდაცამეტ, ხოლო მეფობდა ოცდაათოთხმეტ წელ და, ვითარცა პირველმან დავით და სოლო- მონ, ამანცა თუისითა კელითა დასუა საყდართა თუისთა ძე თუისი, დიმიტრი სახელით სახელდებული, მარადღე გარდამონასახი, ყოვ- ლითურთ მსგავსი მამულთა, დაადგა თავსა გუირგუინი შუენიერი ქვათაგან პატროსანთა, ვიტყუი უკუე სათნოებათა მამულთა, და შეარტყა წელთა ძლიერთა მახული, ეჰა, რაბამ სუიანად ვმარე- ბული, და შემოსა პორფირი მკლავთა ლომებრთა ³ , და ტანსა ასო ვანსა. დაულოცა ცხორება წარმართებული. და განგრძობა დღეთა ბედნიერობით, თაყუანისცემად მისა მეფეთა ქუეყანისათა, და ყოველ- თა წარმართთა მონებად მისა, გამოზრწყინვებად დღეთა მისთა სიმართლე დ ა მ რ ა ვ ა ლ ი მ შ უ ი დ ო ბ ა. ესრეთ მანაცვალა ⁴ ქუე- (ყა)ნა ⁵ მოქალაქობა ზენად სუფევად, რომლისა მკუიდრნი განქსნილ არიან შრომათაგან და ოფლთა, ზრუნვათა, და მუ[ნ] მეფობს სიმ- დიდრეთა მათ ზედა, რომელნი წინა წარგზავნნა, საუნჯეთა მათ უშიშთან რამეთუ მუნ არს შრომა ⁷ შუებ[ა] და სიხარული, და რო- მელსა არა აქუს მწუხარება და სიმდიდრე, რომელსა არა შეუდგს სიგლახაკე, და რომელსა არა გაჰკვეთს ურვა და მეფობა, რომელსა არა აქუს აღსასრული, და მუნ არს ცხორება, რომელსა არა შეამ- რღუევს სიკუდილი.	10
ჭ 382		15
M 567		20
A 410		25

¹ წარუდგინებელთა AM, ² მეუფებდა M. ³ აღმობიერთა A. ⁴ განაცვალი A,

განცვალა MB, ⁵ ქუეყანა AM, ქვენა B. ⁶ + მაღალთა და მპარველთაგან უშიშთა დალევნისაგან და მოკლებისა ქალაქსა მას, რომლისა შუენიერება არა უხილავს თუალსა სახელოვანსა და რომლისა ბრწყინვალეობა ვერ აღვალს გულსა კორციელსა, ვერცა სასმენელი დაიტევს სმენილსა M. ⁷ შრომა < MB.

[გადამწერის ანდერძი]

ს ა ქ მ ე ნ ი ჯ ე ლ თ ა ჩ უ ე ნ თ ა ნ ი წ ა რ მ ა რ თ ე ნ უ ფ ა ლ ო .
ც ხ ო რ ე ბ ა და მოქცევა ქართლისა, და მოთხრობა ნათესაო-
ბისა, და თუ რომელნი რომელთა ტომთანი ვართ, ანუ თუ ვითარ
მოვიქცეთ და მოვიღეთ სჯული ქრისტიანობისა და ვიცანთ ღმერ- 5
თი, ისმინეთ აღწერილი აბიათარისი.
ა დ ი დ ე ნ ღ მ ე რ თ მ ა ნ და დაამყარენ ორთავე ცხორებათა
შინა პატრონნი: დედოფალთა დედოფალი ნესტან-დარეჯან, და ძე
მათი მეფე ალექსანდრე და დედოფალი ანა. ესენი იყუნეს უმეტეს
ყოველთა ქართლისა მეფეთა და მთავართა მორწმუნენი, მაშენებელ- 10
ნი ეკლესიათანი, რამეთუ ალავერდი წარტყუენულ იყო წარმართთა-
გან, რომელ სხუათა მეფეთა ვერ ჯელ ეყო განწმედად და აღშენე-
ბად; ამათ აღაშენეს და განწმიდნეს ყოვლისაგან ღუარძლისა, აღა-
შემწეს ცაჲ¹ და გუმბათი და სამჯრონი რაბამ რამე აღმატებულად და
A 411 შემსგავსებულად, ვითარცა ჯერ იყო წინანდელთა ქმნულთა ნივთთა 15
სიკეთითა და მოქმნულებისა მეუსწორებელობისა. და აღავსო სიწ-
მიდეთა მიერ პატიოსანთა ნაწილთა წმიდათათა, წმიდათა სატთა
და სიწმიდისა სამსახურებელთა, ყოვლად დიდებულთა ყოვლითა
სიკეთითა, შესწირნა მრავალნი გლეხნი სამსახურებელად წმიდისა
გიორგისა და მოწესეთა მისთათუის. შემდგომად ამათ თანა რაო- 20
ოდენიმე ეკლესიანი აღაშენნეს და რაოდენიმე წარმართთაგან შე-
გინებულნი ეკლესიანი განწმიდნეს სახლად ღმრთისა და წარსამარ-
თებელად შეფობისა თუისისა.
ღ მ ე რ თ ო დ ა ყოველნი წმიდანო მისნი და წმიდაო გიორგი
ალავერდისაო, მთავარ-მოწამეო, მცველ და მფარველ, მჯარსამდნო- 25
მელ და განმმარჯუებელ ვქმნენით ორთა ცხორებათა შინა პატრონთა
დედოფალთა დედოფალსა ნესტან-დარეჯანს და ძესა მათსა, ღმრთივ-
გვირგვინოსანსა მეფესა ალექსანდრეს, და დედოფალსა ანას, რომლი-
სა მიერ გუებრძანა პატიოსანთა ამათ წიგნთა აღწერა, დადაცათუ ჩუენ
შეუძლებელ ვიყვენით, არამედ ბრძანებათა მისთა ვერღარა ურჩ 30
A 412 ვექმნენით. ხოლო ჩუენ ძალისაებრ, ვითარცა ძალ-გუედვა, ვიღუა
წეთ. დადაცათუ ნალუაწი ესე უნდო და უშუერ არს, არამედ შენ-
დობა იყავნ ყოველთაგან,

¹ ცაა A.

[ლაშა გიორგის - დროინდელი მემატიაწე]

ცხორება დემეტრე მეფისა*:

ს რ უ ლ ყ ო რ ა¹ და ვ ი თ ს რ ბ ა მ ე ფ ო ბ რ ი ვ ი² ქ რ ო ნ ი -
კ ო ნ ს ა ს ა მ ა ს ო რ მ ე ო ც და ხ უ თ ს ა და³ მი ვ ი და და უ ს -
რ უ ლ ე ბ ე ლ ს ა⁴ ს უ ფ ე ვ ა ს ა⁵ ს ა უ კ უ ნ ო და⁶, ს ი ც ო ც ხ ლ ე ს ა -
ვ ე⁷ შინა მისა⁸ დასუა მეფედ ძე მისი⁹ დემეტრე და დაადგა გუი- 5
რგუინი თუით მისითა ჯელითა. დაიპყრა სამეფო ტახტი¹⁰ და საჯ-
დომი მკლავითა ლომებრივითა მისათხრობელად ბრძენთა ქების

მოყვარეთათვის. იტყუის სოლომონცა მეფე «ჟამნი არიან მშუი-
დობისანი სარწმუნოება მეფეთა. პირველად მოშიში იყო ღმრთისა, 10
სუიანი და გამარჯვებული, სიმაღლესა და სიმდიდრესა შინა მდა-
ბალი, და გლახაკთა¹¹ მოწყალე, ობოლთა და ქურივთა განმკით-
ხველი, საყდართა და ეკლესიათა, მღდელთა¹² და მონაზონ-
თა კეთილის მყოფელი, შემწირველი სოფელთა და აგარაკთა.
დიდებულთა სამეფოსა მათისათა და კარსა ზედა მყოფთა ტკბი- 15
ლად მოუბარი¹³, უხუი და მბოძებელი. ვითარ გაავრცელა და
აღაშენა¹⁴ სამეფო მისი: ოდეს დიდმან დავით ტფილისი აიღო.
ჰერეთი¹⁵ და კახეთი მოირთო, ციხეთა და ქალაქთაგან კიდე
A 413 კაცი არსადა¹⁶ იყო. ჰერეთი¹⁷, სომხითი, ტაშირი, ჯავახეთი,
ქუენა არტანი და [ზენა] არტანი¹⁸ ამათსა მეფობასა შინა აშენ- 20
დეს¹⁹, ტაოს ნაპირნი[ცა].
ოდეს ჯერ არა იყო მეფე²⁰, დიდმან დავით შარვანს გაგზავნა
შვილი დემეტრე და²¹ ქმნა²² ომნი და ბრძოლანი, რომელ²³ ყო-
ველნი მხედველნი მისნი განაკუირვნა და აღიღო²⁴ ციხე ქუელადო-

* ამ გვერდიდან მოყოლებული ეიძრე 239-ე გვერდამდე „B“ ლიტერით აღნიშნულია არა მ. ბროსეს მიერ გამოცემული „ქართლის ცხოვრებან“, არამედ ჭალაშვილისეული ხელნაწერი № Q/207.

¹ რა < A. ² მეფობითაცა A. ³ და < A. ⁴ დაუსრულებელსაცე A. ⁵ სუფე-
ვისა A. ⁶ საუკუნოდ < A, საუკუნოდ და B. ⁷ სიგოცხლესა A. ⁸ მისა < A. ⁹ ძე
მისი < A. ¹⁰ სატი B. ¹¹ გლახაკთა A. ¹² საყდართა ეკლესიათა მღდელთა B.
¹³ ტკბილად მოუბარი მყოფთა A. ¹⁴ აშენა A. ¹⁵ ერეთი A. ¹⁶ არსად A. ¹⁷ ერე-
თი AB. ¹⁸ ქუენარტანი და არტანი A, ქუეყანა არტანი და B. ¹⁹ აშენდა და A.
²⁰ არ მეფე იყო A. ²¹ შვილი დემეტრე და < A. ²² ქმნა B. ²³ რომელთა B.
²⁴ აიღო A.

- 238 -

რი¹, ² აღივსო³ ალაფითა და ტყუითა⁴ ურიცხვითა, გააქცივნა
სუქმანეთნი⁵. ოდეს სუქმ[ან]ეთნი გააქცივნა დემეტრე, ქრონიკონი
იყო ს ა მ ა ს ო რ მ ო ე ც და ა ა თ ო⁶, თ ა ვ ნ ო⁷ ყ ო ვ ლ ი ს ა ს კ ა რ-
ს ე თ ო ბ ი ს ა დაჯოცნა და ამოსწყუიდანა და⁸ აღავსნა საჭურჭლენი
და ლაშქარნი მისნი. 5
ერთგულთა შემწყნარებელი იყო და⁹ შეცოდებულთა სამარ-
თლიანად მწურთელი¹⁰ ვინათგან არა სწორი არს ცოდვა მღდე-
ლისა და მვედრისა და¹¹ არცა ერისა და მღდელთ-მთავრისა; რო-
მელმან იცოდის ნება უფლისა თუისისა და არა ყოს, იგუემოს
ფრიად. ყოვლითურთ ემსგავსა ძირსა კეთილსა დავითიანსა, ხესა 10
ღმრთივ-დანერგულსა და ცხებულიანსა¹². წარვლო ცხორება და
A 414 მიიწია სრულ-ქმნილი სიბერესა, შეიმოსა | ჩოჯა და¹³ იკურთხა
ცრემლითა¹⁴ სქემა¹⁵ და მას უკანის¹⁶ დაყო წელიწადი ერთი და
მოკუდა.
და¹⁷ დასუეს¹⁸ მეფედ ძე მისი დავით¹⁹. იმეფა ექუს თუე და¹⁵ 15
მოკუდა.
შემდგომად მისსა²⁰ დაჯდა ძე მისივე გიორგი ქრონიკონსა²¹
ს ა მ ა ს ს ა მ ე ო ც და²² ა თ ხ უ თ მ ე ტ ს ა²³.
ა მ ა ს ვ ე წელსა დემეტრე მეფე მოკუდა²⁴ და დაა²⁵ დემეტრე-
სი თამარ, თიღუისა აღმაშენებელი, იგიცა შემონაზონებული გარდა- 20
იცვალა. და დაა²⁶ მისი კატა დედოფალი საბერძნეთს გათხო-
ვილ იყო.
ამის დავითის შვილი და²⁷ გიორგის მმის წული დემეტრე
დარჩა და²⁸ ოდეს ორბელნი უკუადგეს გიორგი მეფესა, იგი თანა-
უკუიტანეს²⁹ და³⁰ ლოქრეს შედგეს. მუნით გამოასხნა³¹ ორ- 25
ბელნი მეფემან და იპყრნა³² და დაჯოცნა. და³³ დემეტრე კლდე-

¹ ქელადორი B. ² + და B. ³ აივსო B. ⁴ ტყუითა და ალაფითა B. ⁵ სუქმეთ-
ნი A. ⁶ ოდეს სუქმანეთნი გააქცივნა დემეტრე ქრონიკონი იყო სამას ორმოცდა
ათი < B. ⁷ თავი AB. ⁸ და < A. ⁹ და < A. ¹⁰ მწ'რთელი A. ¹¹ და < A. ¹² ცხე-
ბულისანსა B. (შ ე მ დ ე გ „ს“ შ უ ა შ ი ა მ ო ფ ხ ე კ ი ლ ი ა). ¹³ და < B. ¹⁴ ცრემ-

ლითა < A. ¹⁵ სქვა < B. ¹⁶ და მას უკანის < A. ¹⁷ და < A. ¹⁸ დასუა A. ¹⁹ ძე მისი დავით მეფედ A; B-ში ა მ ს ტ რ ი ქ ო ნ ი ს გ ა ს წ ვ რ ი ვ კ ი დ ე ზ ე წ ი თ უ რ ა დ ს ხ ვ ა ხ ე ლ ი თ ს წ ე რ ი ა: დავით მ'ფე. 20 მისა A. ²¹ ქრონიკონი იყო A, ქორანიკონსა B. ²² სამოცდა AB ²³ ხუთი თხუთმეტსა B. ²⁴ მოკუდა დემეტრე მეფე A. ²⁵ დაა A. ²⁶ დაა AB. ²⁷ და < A. ²⁸ და < A. ²⁹ თანა უკუატანეს A, თანა უკუიტანეს B. ³⁰ და < A. ³¹ გამორჩეს A. ³² დაიპყრნა AB. ³³ და < A.

კართა დასუეს, უკანის¹ თ უ ა ლ ნ ი დ ა ს წ უ ნ ე ს და² მოკუდა და მცხეთას დამარხეს.

დემეტრე მეფე ბელტის ციხეს მიიგვალა და გელათს წარიყვანეს მისგანვე კურთხეულსა ახალსა მონასტერსა. ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ს ა მ ე ო ც და ა თ ო თ ხ მ ე ტ ი³. დემეტრე აბუღეთის ძესა, ივანეს, თ ა ვ ი მ ო ჰ კ უ ე თ ა⁴ ჩ ხ ე რ ე ს მ ე რ ე ს მეოცესა წელიწადსა მეფობისა⁵ მისსა და მექტეხთა დადვა ფიცის არ გატეხისათვის.

ცხორ[ება გიორგი] მეფისა.

დაჯდა მეფედ გიორგი, უმაღლესი ყოველთა მეფეთასა, მძლე და მორჭმული მტერთა და შეცოდებულთათვის, კეთილად-მსახური ღმრთისა. საყდართა, ებისკოპოზთა, მეუდაბნოვეთა, მღვდელთათვის კეთილის მყოფელი იყო და უკადრი შეცოდებისა დიდთა და ცოტათაგან, გლახაკთა და ქურივეთათვის მოწყალე იყო და ერთგულთათვის უხუი და მზომებელი იყო.

სპარსეთისა სულტანი⁶, შორს მყოფნი და ახლოს მყოფნი, მეძღუნედ და მოხარკედ მისდა იყუნეს და ყოველნი სანაპირონი სამეფოსა მისისანი უშიშად ჰქონდეს⁷.

აილო ანისი, ადრითგან წანადები თურქთა, ქრონიკონსა ს ა მ ა ს ო თ ხ მ ე ო ც ს ა⁸. შეიპყრა სალდუხი, ამოსწყვიტა ყოველი ძალი მისი, მოაღებინა ძღუენი და საჭურჭლენი, რომელი არა აითუალვოდა. და აღივსნეს სამეფო და ლაშქარნი მისნი.

უშიშად ჰქონდეს⁹ განძას სულტანი¹⁰ და ხლათის სულტანი. [და შამისა, ჯაზირისა და არდოხისძე სალდუხი] გააქცივნა და დაჯოცნა¹¹. და მოვიდა ილდღუზი¹² დიდითა ლაშქრითა სპარსეთისათა¹³, დაარბია შავშეთი, კლარჯეთი და მავალის ჯარს (sic) ესრე დაჯოცნეს, რომელ მოამბე ერთიცა ვერ წავიდა.

¹ უკან A. ² და < A. ³ სამას სამოცდა თოთხმეტი A, სამას სამოცდა ოთხი B. ⁴ მოკუეთ A. ⁵ მეფობასა A. დემეტრე მეფის შესახები 4 - 8 სტრიქონში B-ში არ არის. შემდეგ B-ში გიორგი III მეფობის შესახები ცნობები იწყება, A-საგან განსხვავებული. ⁶ სპარსეთისა სურტანი A. ⁷ ქონდეს A. ⁸ ოთხმოცსა A. ⁹ ქონდეს A. ¹⁰ სურტანი A. ¹¹ ხლათის სულტანი გააქცივნა და აჯოცნა A. ¹² ილდუზი A, ¹³ დიდითა სპარსეთითა დიდითა ლაშქრითა A.

ა ქ ა ო რ ბ ე ლ ნ ი გ ა დ გ ე ს¹; ოდეს ორბელნი გადგეს ქრონიკონი იყო ს ა მ ა ს ო თ ხ მ ე ო ც და ა² ჩ უ ი დ მ ე ტ ი³.

და ა ა ფ ხ ა ზ ე თ ი, ს უ ა ნ ე თ ი და ყოველი სამოქალაქო აქუნდა დაწყნარებით. და ოვსთა და ყივჩაყთა რაოდენი⁴ ათასი კაცი უბრძანის, მოვიდიან, ეგრეთვე შარვანის სახლი.

და მოსცა ღმერთმან შვილი გურიგუინის ცოლსა თანა⁵ ბურდუხანს, მსგავსად აღთქმით შობილისა, ვითარ ანნას სამოელი, რომელისა მიერ გამოზრწყინდა სიმართლე და მრავალი მშუიდობა დღეთა მისთა. და იმეფა ოცდარვა წელი და მიიგვალა სტაგირს კახეთისასა, თუესა მარტას ოცდაშუიდსა სამშაბათსა ვნებისასა და

დამარხეს მცხეთას ჟამის სიმნელისაგან და მასვე წელსა გელათს წაიყვანეს.

ცხორება დიდისა მეფეთ - მეფისა თამარისი.

15
20
25
30

ი კ მ ნ ა ყ ო ვ ე ლ თ ა მეფეთა შორის უდიდეს, სმიანი და ბედნიერი, ღმრთის-მოშიში, ტკბილი, სახიერი. და თავი ყოველთა კეთილთა ღმრთის-მოშიშება არს⁶; და სიმდაბლე. ეკლესიათა და მონაზონთა მოყუარე, გლახაკთა და მოჩივართ განმკითხველი.

A 417 საბერძნეთისა მთაწმიდისა, | იერუსალიემისა⁸ და შავისა მთისა⁷ საყდარნი და ეკლესიანი რომელნიმე დარღუეულნი აღაშენნა, [რომელნიმე] მათითა საფასოთა დაიქსნნა ხარკისაგან უცხო

თესლთასა. და თუით ჳელთაგან მისთა სთულისა სამსხუერპლოდ ღმრთისა და სიწმიდისა სამსახურებელად⁹ აკერვინებდა და ეგრე დასდებდეს ეკლესიათა იქი¹⁰ და აქა აღმოსავლეთისათაცა შინა.

ლოცვისა მოყუარე იყო დაუცადებელი: ვითარ მოწესემან უწინარეს ძილისა ლოცვა და ფსალმუნება გარდაიწადა.

ვაზირთა მისთა და ლაშქართა განურისხებელი, ღირსთათუის მშობლურთა წყალობათა მიმფენელი და [ეგზომ], რომელ მისსა სამეფოსა შინა ერთიცა მსახური არ გაპატიჯებულა, თუნიერ გუ-ზან ტაოსკარელისაგან¹¹ კიდე: მას თუალნი დასწუნეს. გაღმა გასული სპარსეთს ზაქარია ასპანის (sic) ძემან შეიპყრა და დარბაზს¹² მოგუარეს.

¹ აქა ორბელნი გადგეს < A. ² ოთხმოცდა A. ³ თარიღის შემდეგ A. უმატებს: აქა ორბელნი გადგეს. ⁴ რაზდენი A. ⁵ ცოლსთან A. ⁶ არს < A. ⁷ იელუსა-ლემისა A. ⁸ შავშეთისა A. ⁹ სამსახურად A. ¹⁰ იქი < A. ¹¹ ტაოს კარველისაგან A. ¹² დარბას A.

5
10
15
20

და რომელ მისა მეფობასა შინა სულტანნი გააქცივნეს¹, ქალაქნი და ციხენი აიხუნნეს², ესე არს: ათაბაგი განძისა გააქციეს, ქ რ ო ნ ი კ ო ნ ი ი ყ ო [ო თ ხ] ა ს და რ[ვა]. აღივსო ტყუითა და ალაფითა სამეფო მათი. მწარგრმელმან ზაქარია მანდატურთ-უხუცესმან და სპასალარმან, მისმან ძმამან ივანე ათაბაგმან აიღეს დვინი³ მეცხრესა⁴ წელსა მეფობისა მისისასა, ქ რ ო ნ ი კ ო ნ ი ი ყ ო [ო თ ხ] ა ს ო ც და ა ც ა მ ე ტ ი.

A 418 მათვე აიღეს გელაქუნი, ბიჯნისი⁵, ამბერდი და ბარგუშატიზ ზემოთ ანისთ (sic) და ვიდრე ხუაფრიდისა ჳიდამდის. არავის ასმია, არცა ყოფილა სხუა ხელმწიფისა ყმა, ვითარ ესენი ერთგულად მსახურებითა სვიანნი და გამარჯვებულსნი.

მოვიდა რუქნადინი⁷, და თანა ჳყუა ლაშქარი დიბუშკით და ალაბით ამოღმა, წაღებად ამის სამეფოსა. მიეგებნეს ზასიანის ქუეყანასა, გაიქციეს (sic), ჳოცეს და ამოსწყუიდეს. მოასხნნეს სულტანნი⁸ და ამირანი ტყუედ ერზინკიელი⁹, შამელი და ბივრიტელი¹⁰, საჭურჭლისა ზანდუკთა ოქროთა და მარგალიტითა სავსეთა, და დროშათა სასულტანოთა¹¹ მრავალთა კარავთა, ვეცხლის ჳურჭელთა და ოქროსათა სადა იყო სიმრავლე. აქლემითა, ჯორითა და ცხენითა აღავს[ნ]ეს მინდორნი და ველნი. ქრონიკონი იყო [ოთხ]ას ო ც და ა ა თ ხ უ თ მ ე ტ ი¹².

15
20

ა მ ი ს ს ა შემდგომად აიღეს კარი და ციხენი კარნიფორისა¹³ და ვანანდისნი და რაჯ[ს]ის პირის ციხენი და წინა ამისსა ხახული, ოშკი¹⁴ და ბანა წაელ.

A 419 ამათ ესოდენტა¹⁵ ღმრთისა წყალობათა უფროსიცა ღმრთის-მოშიშება მოემატებოდა. საყდართა | და მონასტერთა დაღუწასა ვერვინ იკადრებდა. ქარავანსა ვერვინ მარცუიდა¹⁶ ამერი და იმერი, ძუელი სამეფო მათი აფხაზეთისა დაწყნარებით ჳქონდა, რომელ ერთიცა ქათამი არსად მოიკლვოდა: მპარავი, ავის- მოქმედი აღარ იყო. თუ ნაპარევი ვინმე პოვის, კარსა ზედა მიიღის და¹⁷

დროშათა ქუეშე დადვის. ოვსმან, მთიულმან და ყივჩაყმან და სუანმან ვერ იკადრიან პარვა. და იყო მდიდრად ესე სამეფო, რომელ აზნაურის ყმანი მათთა პატრონთა სწორად იმოსებოდეს.

30

¹ სურტანი გაქცივის A. ² აიხუნეს A. ³ დივინი A. ⁴ მეორეს A. ⁵ ბინჯისი A. ⁶ ბარგუბატი A. ⁷ მუქადინი A. ⁸ სურტანნი A. ⁹ ეზენკიელი A. ¹⁰ შამბელი და ბივრტელი A. ¹¹ სასურტანოთა A. ¹² ას ოცდათხუთმეტი A. ¹³ კარნიფოლისა A. ¹⁴ ხახილიოშვი A. ¹⁵ ესდენტა A. ¹⁶ ძურციდა A. ¹⁷ და < A.

16. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

თ ა მ ა რ ი ს ქ მ ა რ ი დ ა ვ ი თ (ი ს ქ მ ა რ ი)¹ იყო ოვსთ მეფე, ტომი ბაგრატიონთა (sic), ჭაბუკი და ლომი და მისათხრობელი², ამათ ყოველთა განმარჯუებათა და ნაქმართა თანა-დამხუდართა და თუით-მქონელი, შემმართველი, მოლაშქრე მკვირცხლი.

5

დალეწნეს სპარსეთისა ქალაქნი და მარანდი ამოსწყვიდეს და ერანის ქუეყანა. ესოდენად³ სიშორესა შინას მივიდენ, რომელ არცა თუ სახელი ქართველობისა ისმოდა.

ორნი შვილნი მიეცნეს: გიორგი და რუსუდან. ამის გიორგის შობასა ზედა გაილაშქრა და აიღო კარი: ესრე ჩნდა⁴ ბედნიერობა ამისი და თამარ მეფისა.

10

A 420

და ასული მამის მისისა გიორგისი, რუსუდან დედოფალი, იყო ტკბილი და მოწყალე, ნუგეშინის-მცემელი და შემხუეწელი დაპირებულთა, და მზრდელი ჩუილთა და ობოლთა, რომელ ღირსნი მათგან ზრდისანი ნაშობთა მათთა წინაშე მიუსხმიდიან. ჳელთა მისთაგან ნაქმარი საყდართა და ეკლესიათა იგზავნებოდა.

15

მ ო ა ხ ლ ე ნ ი მ ა თ ნ ი ს უ ლ ტ ა ნ ნ ო⁵ მოხარკედ დასხნა და სამეფო განუხეთქელად დაიცვა, ყოველნივე შეიტკბნა და მშუიდობა ყო ყოველთათუის. მეფობასა შინა დაყო ოცდასამი წელიწადი და აღვიდა წინაშე ღმრთისა, სადა იგი მკუიდრობენ წინასწარმეტყუელნი, და მამათ-მთავარნი, და მეფენი, თუესა იანვარსა თორმეტსა, დღესა ოთხშაბათსა, აგართა⁶; სომხითისათა, ქრონიკონსა ო თ ხ ა ს⁷ ო ც დ ა შ უ ი დ ს ა, დამარხეს ახალსა მონასტერსა გელათს.

20

ვაი იყო ჟამისა მისთუის რაოდენ⁸ ულხინებელი გლოვა, ტყეჴა და თმათა ფხურა იქმნებოდა, ლომობიერებანი, სიტკბობებანი, ღირსთათუის მშობლურნი ზრდანი და ბომებანი. საჭმარ იყო გულისკმის ყოფა მეცნიერთაგან, მოთქუმა ნუგეშინისმცემელთაგან.

25

A 421

იგლოქვა ყოველმან ამან სამეფომან ჟამსა ჯეროვანსა. დასუეს გიორგი ძე მისი მეფედ მასვე წელიწადსა, რომლისა წელნიცა მმრავალ-ჟამეულ არიან და ცხოვრება მათი კეთილად წარმართველ აქა ცვალებადსა თანა, მერმესაცა, დაუსრულებელსა.

30

¹ „ის ქმარ“ გადამწერს შეცდომით გაუმეორებია და თვითონვე წერტილოვან რკალში ჩასმით წაუშლია. ² მისათხოვებელი A. ³ ესდენად A. ⁴ ჩუენდა A. ⁵ სურტანნო A. ⁶ აგართა A. ⁷ რავას A (განსხვავება წარმოსდგება „უ“ რიცხვნიშნის შეცდომით „ყ“-ად წაკითხულობისაგან). ⁸ რასდენ A.

ცხოვრება გიორგი მეფისა, თამარის ძისა

ოდეს დაიბადა, ქრონიკონი იყო ოთხას¹ და ცამეტი.

მ რ ა ვ ა ლ არიან ჭირნი მართალთაღნი, იტყუის წინასწარმეტყუელი, და ყ[ო]ლისავე ბოროტისაგან იქსნნეს მოშიშნი მისნი. და კუალად მოციქული: ში სიბრძნე სიმდიდრისა და სიბრძნისა ღმრთისა, ვითარ გამოუკულებელ არიან გზანი მისნი, ვინ ცნა გონება უფ-

5

ლისა, ანუ ვინ თანამზრახველ ეყო მას.

შემდგომად გარდაცვალებისა თამარ მეფეთ-მეფისა, წარიწირა სასოება ყოველმან ამან სამეფომან, გარნა ღმერთმან გუიანმან მრისხანებისათვის, და მოსწრაფემან² მოწყალებისათვის, მოსცა მშობელისავე მსგავსი მისგანვე შობისა ლამა³. ათორმეტისა წლისა იყო⁴, ოდეს მეფედ⁵ დაჯდა ნერგი კეთილი, მოზარდი და ყუავილი ყოველთა ფერთაგან შემკობილი, ლომი ძალითა და უმანკო⁶ გონებითა, მოყუარული ყოველთა კაცთა დიდთა და [მცირეთა]⁷, მთავართა მათითა პატივითა, მონაზონთადა მღდელთა მათითა⁸ პატივითა, მშუიდი და განურისხებელი ბუნებითა, შუიდთა სამეფოთა მეფე, მონისაცა ერთისა მათრაცისა არა მკრველი, მშუილდოსანი და ცხენოსანი, გულოვანი და შემმართებელი, რომელ მისითა მკლავითა ომნი დასხნა და გარდაიქანდა სიმცროსავე შინა სწორნი დავით პაპის-პაპის მისისანი. ბედნიერი ლაშქრობითა, ბედნიერი ქუეყანისა ნაყოფთა მოსულისათვის, დაჭირებულთა განმკითხველი, ბჭე და მოსამართლე, და მხედვარი მეტად ჟამისა და ასაკისა მისისა.

A 422

10

15

20

და იყო სამეფო მისი დიდსა დაწყნარებასა შინა, და იყუნეს გამგედ და განმზრახად ყოველთა საქმეთა მისთა მისისავე მშობლისობითაგან (sic) მკარგმელი ზ ა ქ ა რ ი ა მ ა ნ დ ა ტ უ რ თ - უ ხ უ ც ე ს ი და ა მ ი [რ] ს კ ა ს ა ლ ა რ ი და ი ვ ა ნ ე ა თ ა ბ ა გ ი , პირველსა⁹ მშობელმან მათმან დიდმან თამარ მეფეთ-მეფემან გაალაშქრებინა მისსა ბედსა ზედა და აილო კარი. შემდგომად გაილაშქრა, წარვიდა და შევიდა დიდსა სპარსეთს, გატეხა არდაველი¹⁰, დაღეწა ციხე-ქალაქნი და ადავსო სამეფო ალაფითა.

25

30

ამისსა ჰემდგომად მოწუა¹¹ და მოარბივა ხლათისა ქუეყანა, შემოიხუეწა ხლა¹²თელი და ძლევა-შემოსილმან მას ზედა მისცნა ზა-

A 423

¹ რვაას A. (წარმოსდგება „უ“ რიცხვნიშნის შეცდომით „ყ“-ად წაკითხულობისაგან). ² მოსწრაფებისა A. ³ ღაბა A. ⁴ იყო < A. ⁵ მეფე A. ⁶ მანკო A. ⁷ მცირეთა < A. ⁸ მათით A, ⁹ პირველსა ზედა A, ¹⁰ არდეველი A. ¹¹ მიწუ A.

ვისა სიმტკიცენი მათგან შეუცოდებელობასა შინა წყალობისნი. და სხუა შემოიხუეწა კარნუ-ქალაქელი მოყურად და ერთგულად სახლისა მისისა, ჩადგა ბასიანს და მუნ ითამაშეს და გაისუენეს ერთგან. აილო კერძოლი შალვა თორელმან მისითა ჳრმლითა და ომითა მისათხრობელითა, რომელ არა ყოფილა კაცთა შორის მისებრი ჳაბუკი და მეომარი.

5

მ ე ფ ე მ ა ნ ა ი ლ ო ო რ ო ტ ი და ყ ო ვ ე ლ ნ ი ც ი ხ ე ნ ი და მ ი მ დ გ ო მ ნ ი მ ი ს ნ ი ვიდრე ნახჭევანამდე და განძას კართამდის, აილო შანქორი¹.

10

და შემოვიდეს უცხო თესლნი ვინმე ლაშქარნი სომხითს და ჳერეთს², ევნო რამე მცირედი მათგანცა. შექცეულთა მიეწია გალის (sic) წყალთა ზედა და პირველი წყლულუბა მათგან იქმნა. შემდგომ³ მოხედვითა ღმრთისათა და ლომობიერ ქცევითა მეფისა გიორგისითა გააქცივნეს და ამოსწყუიდნეს⁴ გაქცეულნი. და⁵ მეორესა წელიწადსა კულადგა მომართეს და დადგეს ბარდავის ჳალასა.

15

შეიყარა სამეფო მისი და მოირთნა კარნუ-ქალაქისა ლაშქარნი, დადგა ლომთა-გორსა და აგარათა შუა და ვიდრე ზედა მისულადმდე გაექცნეს, და გარდაიხუეწნეს, განვლეს დარუბანდისა გზა.

A 424

20

და ვიტყოდეთ ქებასა მისსა წანაშე ყოველთა კაცთა, არა ვტყუოდეთ, არცა გურცხუენოდის. ვითარ, იტყუის დავით მამა ღრთისა: იქმნეს მშვილდ რვალისა მკლავნი მისნი და ექმნა შემწედ მაცხოვარება მისი.

ესრეთ წარმართებასა და ბედნიერობასა შინა მათსა, და⁶ მათი, რუსუდან, ითხოვეს ხლათსა დასასმელად დიდმან სულტანმან⁸ მელიქმან, რომელსა ეგუიპტით ვიდრე ხლათამდის სპარსეთი ჳქონდა, და დაშალა მოწყალებამან ღმრთისამან და არა ყო ესრე.

25

შემდგომად ამისსა დიდითა შემოხუეწითა სთხოვა შარვან-შაჳ-

მან⁹. უქადეს და უბრძანეს მიცემისა პირი. გაგზავნა შარვანს ქართლი სა ერისთავი და თუით გიორგი მეფე ზაგავანს¹⁰ მივიდა გაკაზმად და მიცემად დისა მისისა და ათ დღე [დაყო], დრო იყო წასულისა მისისა. ხოლო ღმერთმან მოგუაგო¹¹ პატიჟად ცოდვათა ჩუენთა: მოკულდა გიორგი მეფე ზაგავანს¹² იანვარსა ათურამეტსა¹³, დღესა ოთხშაბათსა, ქრონიკონი იყო ო თ ხ ა ს¹⁴ | ო რ მ [ე] ო ც დ ა ო რ ი.

¹ ზანქორი A. ² ერეთს A. ³ შემდგომი A. ⁴ ამოსწუიდნეს და A. ⁵ და < A. ⁶ კულაცა A. ⁷ დაა A. ⁸ სურტანმან A. ⁹ შარვაშე A. ¹⁰ შაგვანს A. ¹¹ მოგუაგო ღმერთმან A. ¹² შაგავანს A. ¹³ თურამეტსა A. ¹⁴ რვაას A.

და ი ქ მ ე ს საშინელნი ტკივილნი, ცრემლთა წილ გულითა სისხლის დენანი, წარწირვანი დარჩომისა და სიცოცხლისა თანააღზრდილთა და მომკსენებელთა კეთილთა და სიამოვნეთა მისთანი, ტკივილნი, და ნაცრისა თავსა სხმანი ვაზირთა და დიდებულთა და ყოვლისა სამეფოსაგან და თუით მისისა გამზრდელისა ივანე ათაზაგისაგან.

5

ღმერთმან¹, რომელი მდიდარ არს მოწყალებითა და მიუწოდომელ ძლიერებითა, მოხედნა და არა გაწირა ესე სამეფო, რისხვასა შინა წყალობით მოიკსენა¹: ესრე ღმრთისა ნებითა დარჩომილი ამასვე სამეფოსა შინა რ უ ს უ დ ა ნ დასუეს მეფედ მასვე წელიწადსა, უკეთუმცა ღმერთსა წარწყმედისაგან არა ღვეცვებით, აღარ საგონებელ იყო სიცოცხლესა² ტკივილისაგან ძმისა მისისა.

10

წაიყვანეს მამინვე გელათს, დამარხეს საფლავსა მამისა მისისასა. და არა დარჩა ცოლსა თანა გუირგუინისა შვილი.

15

ხოლო ღმერთმან ყოვლისა სახიერებისამან, რომელი არა განსწირავს მოშიშთა მისთა, დაიცავნ სამეფო ესე და მეფე ჩუენი ღმრთივ-გუირგუინოსანი რუსუდან და ყავნ ნაყოფი მისი ჩუენდა სალხინებულად თესლითი-თესლადმდე და მიეცინ სიმრავლე წელიწადთა, შემდგომად უწინარესი და სასუფეველი ცათა.

¹ ღმერთმან-მოიკსენა A-ში ამ ადგილას კი არ არის, არამედ იგი მოსდევს სიტყვას „მისისა“ 244 გვერდის 32-ე სტრიქონში. ² საგონი სიცოცხლისა A.

საკუთარ სახელთა საძიებელი

საკუთარ სახელთა საძიებელი

აბაზას ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) 184^{10,16}

აბაზოკი, ანბაზუკი (ოვსთა მეფე) 27²⁷, 28²⁸.

აბაშა (მდინარე) 151³²

აბაშეთი 133^{11,16}

აბაშნი 90¹⁷, 121³⁵, 127⁹, 133^{11 17,20}, 151²⁷

აბდალ-მელიქი 149¹⁵

აბეხორა იხ. აბეშურა.

აბელი (ბიბლ.) 109¹⁴.

აბეშურა, აბეხორა (ასული ასფაგურ მეფისა, ცოლი მირიანისა) 40⁸, მისი გარ.
დაცვალება 41²¹.

აბიათარ მღვდელი (ურია, მირიან მეფის დროს) 58¹¹, 62¹⁴, 74²¹; თქმული აბიათარ მღვდელისა 58²⁴⁻⁵⁹³⁰, 59³¹⁻⁶⁶²³; მისი ასულია სიდონია 61²⁸, 62⁹, 64⁶; აბიათარ-ახალი პავლე 62¹⁰, 64⁶; მისი აღწერილია ცხორება და მოქცევა ქართლისა 236⁶.

აბიბაქარ (აბოზიქარ) აგარიანი (ხალიფა) 147³³, 148².

აბიბოს ნეკრესელი 802²⁶, 147²⁶.

აბოზიქარ (აბიბაქარ) აგარიანი (ხალიფა) 147³³, 148².

აბორნია იხ. აშორნია.

აბოცი, აშოტი 517, 17²⁵, 84²⁵ («ვიდრე თავამდე აშოტისა») 153³⁰ («ტაშირს და აშოტს»), 164^{15,17}; აბოცისა გზა 29³⁶.

1. **აბულასვარი**: მის ძეს მანუჩას გადასცა სულტანმა ანისი 191³¹.

2. **აბულასვარი**, ბულასვარი (მანუჩას ძე): მას წაართვა ანისი დავით აღმაშენებელმა 220²⁰.

აბულაბაზი, აბულბასი (სომეხთა ერისთვი) 163²².

აბულალი (ჰერეთის მთავარი) 176¹⁶.

აბულეთი 210²⁰; აბულეთის ძე ივანე 230⁵.

აბულ-კასიმი (ამირა აგარიანი) 166^{2;8}; მან მოაოხრა ქართლი და სამცხე 166^{21,23}.

აბუსაჯი: აბულ-კასიმ ძე აბუსაჯისი 166^{2,8}.

1. **აბუსერი**: იოვანე ერისთავი აბუსერი (პატრონი არტანუჯისა) 188⁷.

2. **აბუსერი**: ერისთავი არტანუჯისა და ხიხათა და ციხის ჯურისა და აწყურისა ციხისა პატრონი) 187^{7,20,29}; გრიგოლ, ძე აბუსერისა 188¹⁶.

აბუხუსრო, აბუხოსრო: «რომელი ერისთავობდა თუშთა და ხუნძთა ზედა» 155^{13,30}.

1. **აბრამი** (ბიბლ.) 151²².

2. **აბრამი**, აბრაამი (იბრაჰიმი, ამირა ტფილისისა) 164⁷.

აგადონი იხ. არდამი.

აგარავი (საეპისკოპოზო, «ხუნანის გამართებით») 135³⁴.

აგარანი, აგარნი 195²⁴, 196^{5,6}, 210¹⁴, 212^{29,242}²²; 244¹⁷.

აგარი (ბიბლ.) 151²².

-250-

აგარიანი 151¹⁹; აგარიანი აბიბაქარ 148²; აგარიანი ამარა 149¹³ (მურვან ყრუ), 161²¹ (ხუასრო), 166¹ (აბულ-კასიმი).

აგარიანნი 148⁶, 151⁷, 152¹⁵, 161¹¹.

აგრუა იხ. გრუი.

ადანი (მეთექვსმეტე მეფე. ძე ფარსმან II ქველისა) 34^{2,4}.

ადარზადაგანი. ადარზადაგანი, ადრზადაგანი. არდ)რზადაგანი, არდაზადაგანი, ადარზაგანი, ადარზადაგი, ადარზადაგა 32³, 9²⁶, 10⁴, 11¹⁰, 42²⁸, 89²⁴, 90¹⁹, 104²⁵, 116²⁴, 143²⁸, 168⁹.

ადარი, ადარიმა იხ. არდამი.

1. **ადარნასე** (ძე ბაკურისი, მთავარი ქართლისა) 146¹⁴, 147^{8,12}, 158¹²; «ყოველი ქართლი დაიპყრ» 146^{30,32}; მან დაასრულა «ეკლესია ჯუარის პატიოსნისა და სიონი ტფილისისა» 147⁴; მისი გარდაცვალება 147¹³.

2. **ადარნასე** (ერისთავი სამშვილდისა) 118²², 125³³, 137¹¹.

3. **ადარნასე** (მმისწული ადარნასე ბრმისა) 154³².

4. **ადარნასე** (აფხაზთა მეფის იოვანეს ძე) 164¹⁷; მისი ცოლია ასული გუარამ აშოტის ძისა 164²⁶; მისი გამეფება 164²⁸; იგი მოკლა ბაგრატმა, დემეტრეს ძემ 165¹⁵.

5. **ადარნასე** (ძე დავითისი) 165²⁰.

6. **ადარნასე**, ძმელი (ძელელი) მთავარი 171¹⁶.

7. **ადარნასე**, (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 192⁴.

8. **ადარნასე** ადარნასიანი (ქართლის ერისთავი) 153³¹.

9. **ადარნასე** ბაგრატონიანი 161³²; მისი ასულია ლატავრი 161¹⁶; მისი ხარდაცვალება 162¹.

10. **ადარნასე** ბრმა, ადარნასე ბრმა 154³³, 155²⁰.

11. **ადარნასე პატრიკი**, ადარნესე პატრიკი 167⁷.

ადერვი, ადრევი, ადორვი (ძე ქართამისი, ასულის წული ბარტამ მეფისა) 23³³, 24¹¹, 24²¹, 25^{3,5,10,19,21}, 26^{22,28}²⁷⁹; « ამან ადერვი დაიპყრა ყოველი ქუეყანა ქართლი და ეგრისი » 25²²; (მომტკიცნა ზღუდენი ქალაქისა მცხეთისანი. 26¹¹; მის დროს «იშოვიდეს... ანდრია და სიმონ კანანელი აფხაზეთს და ეგრისს» 26^{13,17,20}; მის დროს «კუართი უფლისა წილითა სუდა მცხეთელთა» 60³¹, 61^{3,4,8}; ჰყავდა ორი შვილი - ბარტამი და ქართამი

26³⁰; ადერკის გარდაცვალება 26³⁵.

აერნი იხ. ჰერნი.

ავჭალა, ჰავჭალა 206¹⁸; ავჭალისა ლელენი 224⁹.

აზნაურნი (აზონისაგან ფარნავაზის მხარეზე გადმოსული მხედარნი) 18^{27,1924}.

აზონი, აზნო, აზოვი, აზოვენი, აზონა, აზნი (ძე იარდოსისი, პატრიარქი) 1229, 133
14^{10,22,23,25,27,29}, 16^{4,12,14} 17³; აზონ პატრიკი 12³²; ალექსანდრემ დას-
ტოვა აზონი ქართლის ერისთავად 13^{1,1531}; აზონმა მოარღვია ზღუ-
დენი ქალაქ მცხეთას 13¹⁰; ათასი მხედარი ბერძენი გადაუდგა აზონს
და მოვიდნენ ფარნავაზთან 16¹⁷, 18²⁴; მათ უწოდა ფარნავაზმა აზნაურ-
ნი 18²⁷; ყოველნი ქართველნი გადაუდგნენ აზონს 16¹⁸; აზონი გამაგრდა
კლარჯეთში 16²⁰; მოიყვანა ჯარები საბერძნეთიდან 16²⁹; აზონი მო-
კლეს 17⁴.

აზორკი იხ. არზოკი.

ათინა 209³², 230²¹.

ათრაქა შარადანის ძე (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშ. სიმამრი) 213^{27,30}, 214¹⁰.

-251-

აინინა (კერპი): საურმაგმა «შექმწა ორნი კერპნი, აინინა და დანა» 19⁸⁴.

აის ძე იხ. ალი.

ალაბი, ჰალაბი, ჰლაბი 217⁸ («დამასკოთ და ალაბითგან ამოღმართ»), 241¹³
(«დომუშკით და ალაბით ამოღმა»).

ალავერდელი იხ. ბედიელ-ალავერდელი.

ალავერდი: ალავერდისა წმ. გიორგი 167¹⁰, ალავერდი მოოხრებული
იყო 236¹¹.

ალაზანი 217^{20,22}; მცირე ალაზანი 217,20 ორივე ალაზანი 222.

1. ალექსანდრე (მაკედონელი) 11^{26,29,28}, 12^{1,17}, 13^{3,7}, 26²³, 119¹⁹ 148¹⁸, შენ,
113¹⁴, 218¹⁹, 231²⁰; ალექსანდრეს შემოსვლა ქართლში 112⁴⁵, 12²⁵; მოაო-
ხრა ქართლის ციხე-ქალაქები 18¹⁰; მისი მოსვლისას ქართლში მცხეთელი
მამასახლისი იყო სამარი 14¹⁵; ალექსანდრემ მოკლა ფარნავაზის მამა 14¹⁷;
ალექსანდრე წავიდა ქართლიდან 13⁹, 18²⁸; «ალექს.ანდრეს მეფობითგან
ესე ყოველნი მეფენი... იყვნეს კერპთმსახურნი» 36²⁷, 13⁸; მან ააშენა ალექ-
სანდრია 13²⁰; მოკვდა ალექსანდრიაში 13²³; მისი მძლეობაში და სიმხნე-
ნი აღწერა არისტოვლემ 218¹⁴; მის სპათა შორის მოისრობაში განთქ-
მული იყო მოსამახოს ებრაელი 223¹⁷. ალექსანდრე მაკედონელი და და-
ვით აღმაშენებელი 215^{7,13}, 231²⁶; დავითი-მეორე ალექსანდრეა 213¹⁹;
დავითი-ახალი ალექსანდრეა 215¹⁰.

2. ალექსანდრე (კახთა მეფე, 147⁶ წლიდან) 236^{9,27}.

ალექსანდრია (ქალაქი) 13^{20,23}, 14².

ალექსანდრიელი (ალექსანდრელი B, ალექსანდრე M) 218¹⁹.

ალექსანდრობითგან 119¹⁹.

ალექსი, ალექსი კომნინოსი (ბერძენთ მეფე) 212³¹.

- 1. ალი, აი, იაი, იაია (ამირა ჯაფარის მამა) 166⁹, 135¹

- 2. ალი იხ. იაჰია შუაბის ძე.

ალფარსლანი იხ. არფასარანი.

ალხაზი სარანგი 195^{26,29}, 198³¹, 199¹.

ამადი, აჰმადი (თურქთა ამირა) 200²³.

ამაზასპი იხ. 2. ამზახპი.

ამაზერი იხ. არმაზელი.

ამაზსა იხ. I იხ. ამზასპი.

ამა-მომლი ეშმი 149¹⁴ იხ. ეშმი.

ამბარვეზი ქასრე იხ. 2. კასოე ამბარვეზი.

ამბერდი 186⁷, 211⁸.

ამზაერი იხ. არმაზელი.

ამზასპანი (ყრმა სეფე-წული) 71³⁵.

1. ამზასპი, ამაზსა (არმაზის მეფე, არზოკის შვილი) 31¹².

2 ამზასპი, ამაზასპი (მეთვრამეტე მეფე, ძე ფარსმან III-ისა) 34^{9,12,15,20,24,26,28},
34^{33,35,36}, 35^{4,8,25,29,30}, 35^{4,8,25,29,30}; 36^{1,3,5}; მისი დისწულია რევი 36⁸.

3. ამზასპი ტაროვნელი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁷.

ამზაჰერი იხ. არმაზელი

1. ანა იხ. ანწ.

2. ანა დედოფალი (კახთა მეფის ალექსანდრეს მეუღლე) 236^{9,28}.

3. ანა მღვდელი (ბიბლ.) 60¹⁴.

ანაკერტი (მდინარე): «მიერთვის მტკუარსა» 142¹³.

-252-

ანაკი, **ანკა** (წარჩინებული მთავარი, სომეხთა განმანათლებელის გრიგოლის ნამა) 37^{17,24,30,31}, 38^{1,19}.

ანაკოფია («თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა») 183³⁰, 184⁴, 186^{10,13}, 199¹²; ანაკოფისა ციხე 149³³.

ანამორი («მწიგნობართა-უხუცესი ლიპარიტისა») 190¹⁷.

ანასტო, **ანასტოს**, **ანასტასიოს** **ანასტასია** (მეფის სამოხის მცველის ცოლი, წმ, ნინოს ცხ.) 57^{15,19}.

ანაზუკი, **აზაზოკი** (ოვსთა მეფე) 27^{27,2829}.

ანდრია (მოციქული) 26²¹: ადერკის მეფობაში მოვიდა აფხაზეთსა და ეგრისში 26¹⁴; მან მოაქცია მეგრელნი 26¹⁶.

ანელნი 1887: ანელთა თავადნი 220¹⁴.

ანისი, **ანი** 186⁷, 187⁷, 189⁸; ანისის ცხრა ციხე 186⁷; ანისისა კარი 187⁹; ნიანია გაიქცა ანისს 190⁶; ნიანია მოკვდა ანისში 190²⁰: ანისი აიღო სულტანმა ალფარსლანმა 191^{28,30}; ანისი აიღო დავით აღმაშენებელმა 220^{19,20}, 221³, და «ანისისა მცველად დაუტევნა მესხნი» 220¹⁹ ანისი აიღო გიორგი III -მ, «ადრითგან წანაღები თურქთ». 239¹⁹ ზაქარია და ივანე მხარგრძელებმა «აიღეს გულაქუნი, ბიჯნისს ამბერდი და ბარგუშატი ზემოთ ანისთ» 241⁹.

ანკა იხ. ანაკი.

ანნა (ბიბლ., სამოელის დედა) 240⁷.

ანტიოქელი: ანტიოქელი პატრიარქი 135¹⁶.

ანტიოქია 13²⁸, 58²⁸, 126^{20,23}, 188²², 135⁸; ანტიოქიაში გაემგზავრა პეტრე მღვდელი 135^{2,3}; ანტიოქელმა პატრიარქმა აკურთხა პეტრე კათალიკოზად 135¹⁶; ფრანგებმა აიღეს იერუსალემი და ანტიოქია 206¹⁴.

ანტიოქის მეფობა 21³.

ანტიოქოზი, **ანტიოქოსი** (ალექსანდრე მაკედონელის ოთს-ტომთაგანი, ასურასტანის მეფე) 13²⁶, 162⁴²⁶, 18¹⁷; ერისთავნი ანტიოქოზისნი 163³.

ანტონი დიდი 226¹¹.

ანუშარვანი, **ანუშირვანი** (ქასრე ანუშარვას სასანიანი; სპარსეთის მეფე, მამა მირიანისა) 36³⁰, 37^{1,5,11,12,13,30}, 38¹²², 39^{28,29}; მისმა შვილმა მირიანმა შეირთო ქართველთა მეფის ასფაგურის ასული, აბეშურა 39¹⁶, 40^{9,19}; მისი გარდაცვალება 42⁸.

ანჩელი, **არჩელი**: ეზრა ანჩელი და სხუანი აზნაურთა 183³.

ანძანძორა, **ანძიანძორი**, **ანძორეთი** (ქალაქი) 17⁶, 105²⁴, 106⁵ («სადა ... არს საფლაღი დიდისა გრიგოლი მოძღურისა»).

აჟღალანი, **აჟღალან ბრძენი** (სპარსთა მეფე) 26^{27,28}; მეფენი აჟღალანიანი 36³¹.

არაბეთი 209¹⁸, 217²⁹; **არაბეთისა** მეფე დურბეზი 217⁴. იხ. აგრეთვე I. არაბია.

1. **არაბია** (არაბეთი) 147³² («ყოველი არაბია და იამანიითი»), 162^{19,27}.

2. **არაბია** (შირვანში) 216²⁸; «შევიდა შარვანს... არაბია-ლიქათათ ვიდრე ქურდევანამდი» 216³.

არაბნი 22²³, 162²⁷ («ხალილ არაბი», 2185 (v I. არანთა), 225²⁹.

არაბული 217³³.

არაგვეთი იხ. არგვეთი.

არაგვი, **არაგუი** 42⁸, 51⁹ შენ., 52^{1,29}, 30, 61^{1,12}, 10³⁰, 17^{21,32}, 34²⁵, 69³⁵, 76¹⁷, 121²¹, 138³⁰, 147²⁷, 171¹, 194²⁶; ქართლისა არაგუი 99⁴; ოვსეთისა არაგუი 99⁴.

-253-

არაგუის-კარი (დარიალი) 7²³ («არაგუის-კარი. რომელ არს დარიალი»), 90¹¹ («ალაშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა მცხეთას, კართა ზედა არაგუისათა»).

არადეთი 195¹⁵.

1. **არარატი** (მთა) 11³; 211²; ქვეყანა არარატისა 11^{7,28}; ქალაქნი არარატისა და მასისანი 7¹⁹

2. არარატი, არატი (ქალაქი) 38¹¹.
არატი იხ. 2. არარატი.
არახსი 2¹⁵. იხ. აგრეთვე რაკსი.
არბაკი იხ. არშაკი.
არბაკუნიაწი იხ. არშაკუნიაწი.
არბიალით-ჟაით 216⁹. იხ. 2. არაბია.
არგვეთი, არგუეთი, არაგვეთი, არაგვითი 153¹⁸, 175²⁹, 193³, 201¹⁴; მამული არგუეთისა 190^{25,32}.
არდაბადაგანი იხ. ადარბადაგანი.
არდაველი, არდაველი 243³⁰
არდამი, ადარიმა, ადარი, აგადონი (ქართლის ერისთავი. ნებროთის ნათესავი) 81^{8,28,31}; მან აქმენა ქალაქი დარუბანდი 82²; მოზღუდა მცხეთა და არმაზი 82^{3,26}.
არდამირი (სპარსეთის მეფეთა ზედწოდება) ; 36³¹ «ბაამან (ბარამ), რომელი იცნობების არდამირობით» 11¹⁶; «ქასრე არდამირისა სასანიანისა» 40¹⁶.
არდოხისძე სალდუხი 239^{20,24}.
არდული (სპასალარ ელღაზის მამა) 217⁶.
არევიცი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁷.
არეგმანელი ფადლაი (კახთა ქორეპისკოპოზი) 165⁵. იხ. I. ფადლა.
არვანდი, იარავანდი (დიდი მეფე სომხითისა) 27^{12,23,24}.
არზოკი, აზორკი, არზუკი, არძუკი, არბოლი (ქართლის მეფე, ფარსმან I არმაზელის ძე) 27^{21,26}, 28³¹, 29^{18,30}; მისი გარდაცვალება 31⁸.
არისტოვული (ალექსანდრე მაკედონელის ისტორიკოსი) 218¹⁰ («ვიტყუი უკუე უმიროზს, არისტოვლის ელინთა».)
არისტოტელი 218¹⁰ შენ.
არიში (ჰერეთში) 167⁹.
არიშიანი (ჰერეთის დიდებულთ) 208².
არსის ძე, არსის ძე, არშის ძე 169²¹. იხ. არსის ძე.
1. არმაზელი, არმაზაელი, ამზაერი, ამზაჰერი, ამაზერი (ქართლის მეფე, კაოს ძე) 272^{1,25}, 291824²⁶; მისი გარდაცვალება 31⁸.
2. არმაზელი ფარსმანი (ქათალის მეფე. ქართამის ძე) 2713. იხ. ფარსმან I.
3. არმაზელი ფარსმან ქველი (ქართლის მეფე. ამზასპის ძე) 31^{13,17,18,19,20,22}. იხ. ფარსმან II ქველი არმაზელი,
არაზელნი მეფენი 27¹⁰. ყოფი,
1. არმაზი (მთა) 4²⁹, 8²⁷, 13¹³, 69³².
2. არმაზი (ციხე, ქალაქი) 5^{10,28}, 6¹³, 8²⁶, 13¹², 27^{8,20}, 31^{12,13}, 105³, 121^{19,20}, 138²⁸, 145²⁰.
3. არმაზი (= ფარნავაზი) 18¹² («ფარნავაზ სპარსულად არვაზ ერქუა».)
4. არმაზი (კერპი, ქართველთა ღმერთი) 18^{11,19,13}. 19²⁴, 54^{10,21,23}, 55³, 65^{6,15,19,21}.

არსენი იყალთოველი (ქართველი მეცნიერი) 230² (დავით აღმაშენებელმა «მოუწოდა... არსენი იყალთოველსა, თარგმანსა და მეცნიერსა ზერძენთა და ქართველთა ენათასა».)
არსის ძე, არსის ძე, არშის ძე: ივანე 169²¹, ხანხუა 169²³ ხანხუა 169^{23,26}.
არსიანი 17³⁰; ტასისკარიდან ვიდრე არსიანთამდის 17²⁰; ზდლითგან არსიანთამდე 86²⁸, 119¹⁵.
არტაზანი, არტაშანი (მეფე სომეხთა) 27²⁴, 30^{2,16}, 31⁴.
არტაგი (არშაკის ძე, მეფე ქართველთა) 22^{10,14,17}.
1. არტავაზი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 30²⁹.
2. არტავაზი იხ. არტვაზი.
არამნი, არტაწნი 17²⁷, 27¹⁴, 31⁶, 135²⁸, 155⁴, 161³³, 161¹⁵, 179^{16,22} 190¹⁰; ქალაქი არტანისა 68; ნაქალაქევი არტანისა 163⁴; არტანისა ქუეყანა 188²²; არტაწნისა ციხენი 199¹⁴; ქუენა არტანი და ზენა არტანი 237²⁰; «ქუეყანა, რომელი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა» 180²⁷.
არტანუჯი (ციხე) 119^{29,30}; 190¹⁶; არტანუჯის ციხე ააშენა არტვაზმა 119³⁵; არტანუჯის ერისთავი იოვანე აბუსერი 183⁶; აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისა 187⁷; გრიგოლ, ერისთავი არტანუჯისა 188⁸, 16; არტანუჯი დაწვეს თურქებმა 201¹⁷.
არტაშანი, არტაბანი (მეფე სომეხთა) 27²⁴, 30^{2,10}, 31⁴.

არტვაზი (ძე საურმაგ სპასპეტისა); იგი ვახტანგ გორგასალის ძეგლსმტეა 102²⁵, 119²⁰; ვახტანგმა დაადგინა ის არტანუჯის ერისთავად 119²⁹; არტვაზო ააშენა არტანუჯის ციხე 119^{33,34}; არტვასი-კლარჯეთის ერისთავი 126^{6,11,1424}, 128^{27,33}, 139²⁵.

არფასარან სულტანი (ალფარსლანი, სპარსეთის მეფე) 191⁸; ილაშქრა საქართველოში ბაგრატ IV-ის დროს 191^{9,16,28}; ბაგრატს სთხოვა დისწული ცოლად 191^{26,32}, 192¹⁶; სულტანმა აიღო ანისი 191²⁸; შემოიჭრა ჰერეთში 192^{17,24}; კახეთის მეფე ახსართანი მიემხრო სულტანს 192^{26,28}; შემოვიდა ქართლში 288 ქრონიკონს 192³⁴, 193^{14,27}, 196³; ბაგრატს მოსთხოვა ხარკი 193¹⁷; სულტანი წავიდა თავის კომანაში 193^{14,32}; შუამდგომლობს ბაგრატთან ფადლონის გაშვებისათვის 195^{20,27}, 196³; სულტანისა და ბაგრატის ურთიერთდამოკიდებულება 196^{24,28}; სულტანის მოკვლა ვინმე ბერი თურქის მიერ 197^{12,17}.

არფიმო იხ. I აფრიდონე.

არყის-ციხე 188^{10,13}.

1. არშაკი, არბაკი (მეფე სომხითსა) 21^{4,5}.

2 არშაკი, არბაკი (სომეხთა მეფის ძე, ქართლის მეფე ფარნაჯომის შემდეგ) 211^{8,21}, 22⁶; მისი გარდაცვალება 22¹⁰.

3. არშაკი, არბაკი (მირიანის ძე, ქართველთა მეფე): 24^{7,8,17,18,21,25}, 25^{8,5}; გუიროგინი არშაკისი 25²¹.

არშაკუნიაწი, არშაკუნიაწი. არშაკუნიაწი, არგაკუნიაწი (მკვიდრი სომხითისანი) 24^{5,39,18,33}, 106²²; მირიანის ძე არშაკი იყო «დედით არშაკუნიაწი და მამით ნებროთიანი და ფარნავაზიანი» 24⁷.

არჩელი, ანჩელი: ეზრა არჩელი და სხუანი აზნაურნი 18³³.

არჩილ I (თრდატის ძე, ქართველთა მეფე) 89^{21,24,25}, 91^{23,28}; მისი გამეფება 89¹⁴; მისი ცოლია მათშო ბერძნის ქალი 89¹⁵. არჩილმა ააშენა ეკლესია სტეფან-წმიდისა 90⁹; მისი ძეა მირდატი 90^{12,28}; რძლად მოიყვანა

-255-

ბარზაბოდის ასული 91⁹; ეპისკოპოზად დასვა მოზიდან სპარსი 91^{25,28}; მისი გარდაცვალება 92⁴.

არჩილ II (სტეფანოზის ძე, ქართლის მეფე) 148³², 149^{4,12}, 150^{3,8}, 151^{6, 1525,8}, 153²⁶, 154^{4,8,24}, 155^{3,22}; არჩილი სტეფანოზის უმცროსი ძეა 149³, 153², 158¹⁴; იგი ადარნასე მეფის შვილიშვილია 158¹²; არჩილი დაემკვიდრა ეგრისში 154^{25,29}; არჩილი მოვიდა კახეთში და შეირთო ასული გუარამ კურაპალატისა 155^{5,7,20}; არჩილს ჰყავდა ორი ძე: ჯუანშერი და იოვანე 156²; არჩილის წამება 157 - 159; მისი გარდაცვალება 159¹¹, 160²; დამარხეს ნოკტორას 159²³; არჩილის წამება აღწერა ლეოხტი მრთელმა 156⁴.

არბუცი (ქართველთა მეფე) იხ. არზოცი.

არჯევან ლოლას ძე 182²⁴.

ასა, ასამი (გრიგოლის ძე, ჰერეთის მთავარი) 212¹⁵.

ასიანი: კარმიფორ-ასიანი 199¹⁶.

ასიმი, ჭიჭნომ ასიმი (ნათესავი მიჰმადისი) 157¹⁶, 158^{9,13,10,34}, 159^{2,8}; მოაღბრა ქართლი 157⁴; თავი მოჰკვეთა წმ. არჩილს 159¹¹.

ასისფორი 161³³, 201¹³.

ასკალანა, ასკლანა 198¹⁰.

ასპანელი 141⁵ (ფარნავაზი «იყო მამულად ქართლელი... და დედულად სპარსი ასპანელი»). შდ. ასპანი.

ასპანი 142²⁹ (ფარნავაზის დედის სამშობლო) 14³¹, 15⁷; გიორგი II წავიდა ასპანს სულტანთან 202²⁸.

ასპანის ძე ზაქარია 240³⁰.

ასპურაგანი, ასპურაგენი, ასფურაგანი, ასფურანგი, ასფურაგნი 143¹, 166⁵, 169⁶.

ასპურგნელი ჯუანშერი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁷.

ასურასტანელი: ასურასტანელთა მეფე 21².

ასურასტანი, ასუროსტანი 13²⁰, 16²⁴, 18¹⁷, 20¹.

ასურებრივი ენა 108².

ასურეთი, ასური 10²⁴, 11¹⁸, 226³¹.

ასური (ასურეთი) 10²⁴.

ასურნი 24¹⁴.

ასუროსტანი 13²⁰. იხ. ასურასტანი.

ასურული: ასურული ენა 11²¹; 108² («პირველი ენა ასურებრივი იყო»), ასუ-

რული ჯორი 217³⁸.

ასფაგური, ასფაგორი, ასფაგური (მირდატის ძე. ქართველთა მეფე) 36²⁶, 37², 38²⁸, 39³²; ის იყო უკანასკნელი მეფე ფარნავაზიანთა ნათესავისა 36²⁸; მას ჰყავდა ასული აბეშურა 38³⁰, 39¹⁷, 40⁸.

ასფურაგანი იხ. ასპურაგანი.

ატენი 169¹¹, 174²⁸ («ციხე ატენისა»), 185^{28,30}

1. აფრიდონი, არფიმო (ნათესავი ნებროთისი) 8^{11,14}; მან გამოგზავნა თავისი ერისთავი არდამი ქოთლში 8¹⁷; ძენი აფრიდონისნი 8^{28,32}.

2. აფრიდონი, ფრიდონი 216⁵.

აფრიკეთი 231¹⁰.

აფროდიტოსი, აფროდიდოსი, აფროდისტოსი, აფროდიტა (კერპი, ღმერთქალი აფროდიტე) 36¹⁰.

აფშილეთი, აფშელეთი, აფშვლეთი 149³² («ქალაქი აფხაზეთისა და აფშელეთისა ცხუმში»).

-256-

აფხაზეთი 94²³, 103^{6,21,25}, 119²⁴, 149²⁵, 161^{27,29}, 165^{15,16} 167¹⁵, 168³², 170^{5,28}, 172^{10,16}, 173^{4,28,33}, 174^{24,25}, 175^{24,31}, 177³⁵, 186¹⁰, 188⁶, 189¹⁹, 193¹⁸, 196^{4,14}, 201³, 203¹⁶, 210¹⁷, 215²¹, 216^{11,17}, 220²¹, 240⁸; აფხაზეთი საბერძნეთის საზღვარზეა 119¹⁷, 139²¹; აფხაზეთში მოვიდნენ ანდრია მოციქული და სიმონ კანანელი 261⁴; აფხაზეთისა დიდებულნი 196²²; აფხაზეთის ერისთავი 152^{5,33}; აფხაზეთისა ლაშქარი 186¹⁴, 180²⁷, 176¹¹ («სპათა აფხაზეთისათა»); აფხაზეთისა მეფენი 197^{27,81}, მეფე თევდოსი მწუხარე 173²⁸, ომში, მეფე ბაგრატ მესამე 173²⁷, 174¹; აფხაზეთისა მეფობა 167²³; აფხაზეთისა მთანი 166⁷; აფხაზეთისა სამეფო 231⁵, 241²⁷; აფხაზეთისა სპანი 176¹¹; აფხაზეთისა ქალაქი ცხუმში 149³²; აფხაზეთისა ციხენი 103^{22,25}, 199¹³ («ანაკოფია, თავადი ციხეთა აფხაზეთისათა»).

აფხაზნი 163¹⁵, 164³⁰, 165^{2,23}; 176¹³ აფხაზთა ერისთავი 161²⁶, 165²³; აფხაზთა მეფენი 184⁴, მეფე თევდოსი 162¹², 163¹², მეფე გიორგი I, ძმა თეოდოსესი და დიმიტრისი 164¹⁹, მეფე იოვანე 164²⁷ (მოკვდა), მეფე ადარნასე იოვანეს ძე 164²⁸, მეფე ბაგრატი, ძე დემეტრესი 165^{12,17}, მეფე კონსტანტინე 165^{27,31}, 167^{4,6,8,10,14} (გარდაიცვალა) 167¹⁶, მეფე გიორგი II კონსტანტინეს ძე 167¹⁸, 168⁹, 171⁸, 172¹⁷, 173²¹, მეფე აფხაზთა და ქართველთა ბაგრატ III, გურგენის ძე 174¹⁸, 175²⁸, 176^{7,18}, 177¹, 178⁶, მეფე გიორგი I, ბაგრატის ძე 176²⁶, მეფე აფხაზთა და ქართველთა ბაგრატ IV, გიორგისძე 181²², 182²⁸, 183^{9,10}, 181¹⁹, 185^{9,12,14,10}, 186³ შენ. 192^{29,31}, 195^{9,18}, 196¹; აფხაზთა მეფისა ლაშქარნი 185⁵, 194^{17,20}; აფხაზთა ხვა 151⁹; აფხაზთა ჯელმწიფე 181¹⁰.

აქაზი (მეფე ისრაელისა) 110³³.

აქილეველნი (აქველნი) 218¹¹.

აქილევი, აქიველი, აქალევი (ტროის ომის გმირი) 218^{12,20}, 223¹⁸.

აღამემნონი, აღამენოსი, აღმემნოსი (ტროის ომის გმირი) 218¹².

აღიზისა ეკლესია, აზიზისა ეკლესია 120¹, 135²⁸.

აღმოსავლეთისა ერისთავი 34¹⁰.

1. აღსართანი I, (ახსართანი, გაგიკის ძე, მეფე კახეთისა) 192^{19,30}, 194²⁰, 195^{3,12}, 198^{17,19}, 199⁶; მიემხრო სულტან არფასარასს 192^{20,32}; აღსართანი და ფადლონი 195¹², 15; აღსართანი წავიდა მალიქ-შაჰთან და დაიბრუნა კახეთი 203¹⁷.

2. აღსართანი II (ახსართინი. ვირიკე IV-ის ძმისწული, კახთა მეფე) 206³²; აღსართანი შეიპყრეს ჰერეთის დიდებულებმა და მეფეს (დავით აღმაშენებელს) მიჰგვარეს 208¹.

აღსუნდული (ათაბაგი რანისა) 219²⁴.

აშორნია, აშორნა, აშორნია 216⁷.

1. აშოტი (აშოცი) 84²⁵, 153³⁰, შენ. იხ. აშოცი.

2. აშოტი (ბაგრატ I კურაპალატის ძე ძმა დავითისი) 165⁹.

3. აშოტი (მთავარი მარილელი) 185¹².

4. აშოტ კურაპალატი (ქართლის მთავარი) 162^{4,8,15}; ბერძენთა კეისარმა უბოძა მას კურაპალატობა 162⁷; მისი ლაშქრობა ქართლში 162^{11,13,17} («დაიპყრა აშოტ კლარჯეთითგან ვიდრე კსნამდე»); მისი სიკვდილი 162¹⁹; მისი შვილი ბაგრატი 162³¹, 163¹⁴; მისი უმცროსი შვილი გუარამი 163²³, 164^{11,14,26}, 165¹¹.

აჭარა 17⁸⁰, 161³³, 201^{3,14}.

1. ახალქალაქი (სომხითისა არე) 50²⁷.

2. ახალქალაქი (ჯავახეთში) 190⁹, 191^{18,19,24,26}, ახალქალაქის ზღუთა შე-
ნება 186¹, 191²⁰.

ახიზისა ეკლესია, აღიზისა ეკლესია 120¹, 135²⁸.

ახიზისა ციხე 120².

ახსართანი იხ. აღსართანი,

აჯამეთი 103¹².

აჰმადი, ამადი (თურქთა ამირა) 200²³.

ბაჰამანი, ბარამი (სპარსეთის მეფე, ძე სპანდიარტისი): « რომელი იცნობების არდა-
შირობით » 11¹⁶.

ბაჰამირი, დაბა მერისა: ეკლესია ბაჰამერისა 120¹.

ბაზილა (ქართლის კათალიკოზი ადარნასეს დროს) 147¹⁸.

ბაზილონი, ბაზილოვანი 1¹¹, 11¹⁷, 21³, 61²¹.

ბაგავანი, შაგვანი 241^{30,33}.

1. **ბაგრატ I** (ძე აშოტ კურაპალატისა): მიემხრო მომადს 162³¹; მომადმა და
ბაგრატმა უფლის-ციხე აიღეს 16³¹; ბაგრატი ბულა თურქს მიემხრო 163¹⁴;
მისი ძმა გუარამი 164¹⁷; მისი შვილია დავითი, რომელიც ლიპარიტმა
იპატრონა 164²⁹, 165⁷.

2. **ბაგრატ II** (ქართველთა მეფე, ე. წ. რეგენი) 176⁵.

3. **ბაგრატ III** (ძე გურგენისი) 172^{16,19,26}; იგი გაეზარდა თავის შვილად დავით
კურაპალატსა 172²⁷, 173³¹, 174⁶; ბაგრატი უსრულია ასაკითა 173¹; ბა-
გრატი შეიპყრეს ქართლის აზნაურებმა და წაიყვანეს კახეთში 173¹²;
იგი განათავისუფლეს კახელებმა 173¹⁷; მისი დედაა იუარანდუყტი 173^{12,22};
აფხაზეთის და ქართლის დიდებულებმა გამოითხოვეს იგი მეფედ 173^{27,29};
«დამორჩილდეს ყოველნი ბრძანებასა მისსა» 174²; ურჩი აზნაურები დაა-
მარცხა 174¹⁸⁻²⁷; მას აო მორჩილობდა კლდე-კართა ერისთავი რატი 176³¹,
175²⁸; უთანხმოება დავით კურაპალატთან 175^{2,6,12}; ბრძოლა დავით ქორ-
ეპისკოპოზთან 176^{7,18}; აიღო ჰერეთი 176²¹; ბრძოლა ფადლონთან 176³¹,
177¹; «წარმოტყუენა ქვეყანა რანისა» 177⁷; მან ააშენა ბედიის ეკლესია
177²⁶; აკურთხა ქუთაისის ეკლესია 177³⁵; ბაგრატის საერთო დახასიათება
178⁶⁻²⁰; მისი გარდაცვალება 178²¹; დამარხეს ბედაში 178²⁵.

4. **ბაგრატ IV** (ძე გიორგი I-ისა) 180^{24,31}; ჯერ იყო კურაპალატი, 197²⁴, 183²³,
შემდეგ ნოველისიმოსი 197²⁴ და მერე სევასტოსი. 197²⁴, 196¹¹; მისი დედაა
მარიამ დედოფალი 183¹⁶, 186⁹; მისი პირველი ცოლია ელენე, ბერძენთა
მეფის ასული 183²³; მეორე ცოლია ბორენა. ოვსთ მეფის ასული. და
დორდოლელისა 183²⁸, 196¹¹; მისი დები და ძმა 182⁹, 185²⁶, 188¹; მისი
შვილია გიორგი 189^{12,10,33}, 190⁸, 197¹⁸; იგი დავით მეფის პაპაა, 212³⁰; ბა-
გრატი საბერძნეთს გაიგზავნა მძევლად «წელიწადისა სამისა» 180^{24,30};
კონსტანტინეპოლს დაჰყო სამი წელი 181¹; დაბრუნდა საქართველოში,
«მოიწია მამისა წინაშე თუისისა... სახლად მათდა ქუთათისს» 181^{9,22,25};
გამეფდა 217 ქრონიკონს (= 1027 წ.) «წელიწადისა ცხრისა» 182¹², 197²²;
მას დალატობენ დიდებული აზნაურები, ხოლო საბა მტბევარი წას იცავს
182²⁸; ბერძნებმა ხალხი აჯანყის ბაგრატს 183⁹; უთანხმოება აქვს თავის
ნახევარ-ძმასთან დემეტრესთა; ბაგრატი იმარჯვებს 184¹; მის ყრმობაში

17. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

ბრძოლაა ტფილისის ამირას წინააღმდეგ 184¹⁵; ბაგრატმა ზავი შეჰკრა
ამირასთან 185¹¹; ლაშქრობა კახეთის დასაპყრობად 185¹⁶; ბრძოლა ლი-
პარიტთან 185^{26,31}, 186³; ბაგრატის კვლავ გაძლიერება 186^{5,6,8}; ბაგრატ-
მა გარემოიკვია ანაკოფიის ციხე 186¹⁰; ტფილისში შესვლა 186²⁰; კახე-
ლებთან დაზავება 187^{1,2}; ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატს შორის

187^{9,11,16,18,19,20,27}, 188^{2,9,13}; ბაგრატმა «შეიპყრნა შვილნი ლიპარიტისნი» 188³⁰; ბაგრატი შველოდა ბერძნებს თურქების წინააღმდეგ განძასთან ბრძოლაში 189¹; ბაგრატი კვლავ ტფილისშია 189^{5,6}; ისევ სტოვებს ტფილისს ლიპარიტის გამო 189^{8,12}; ბაგრატის გამგზავრება საბარძნეთში 189^{16,18}; ბაგრატი დაბრუნდა საბერძნეთიდან 189^{25,29} («შემოვიდა სახლად თუისად ქუთათის») 189³³; მოვიდა ახალქალაქს 190^{9,10}; შეურიგდა ლიპარიტს და მის ძეს ივანეს 190^{30,31}; ბაგრატი კვლავ გაძლიერდა 191⁴; სულტანმა არფასარანმა (ალფარსლანმა) მას მოციქული გამოუგზავნა 191^{27,31,32,33}; სომეხთა მეფის კვირიკესაგან სამშვილდის წადება 192^{2,10}; თავისი ასული მართა ბერძენთა მეფეს შერთო 192¹⁴; კახეთს გალაშქრება 192^{18,21}; სულტანთან (ალფარსლანთან) ურთიერთობა 192³¹, 196^{25,26}; ბაგრატი სთხოვს სულტანს ზავს 193^{17,18}; ბრძოლა ფადლონთან 194^{22,24}, 195^{11,16,20,28}, 196⁶; ბაგრატის დასნეულება 196³⁰; მისი გარდაცვალება 197^{8,11,17}; ბაგრატი «დამარხეს ჭყონდიდს» 197²⁰.

5. ბაგრატი (ძე დემეტრესი, აფხაზთა მეფისა): იგი ჩიხის ერისთავია 164^{21,24}; მან დაიპყრა აფხაზეთი 165^{14,17}.

6. ბაგრატი (ძე კონსტანტინესი, აფხაზთა მეფისა) 167^{18,20,22}.

ბაგრატიონნი 154³⁴; ბაგრატიონთა ტომი 2422.

ბაგრატიონიანი 106²³, 154³⁴; ადარნასე ბაგრატიონიანი 161^{16,32}.

ბაგრევანი 27³³.

ბავრიტიანი იხ. ბივრიტიანი.

ბაზალეთი 20¹⁴, 170²¹, 171².

ბაზუკი, ბაზოკი (ოვსთა მეფე) 27²⁷, 28^{17,20}.

1. ბაკური, I (ვაჩეს ძე, ქართლის მეფე) 140^{26,27}.

2. ბაკური, II (დაჩის ძე, ქართლის მეფე) 140^{26,27}.

3. ბაკური, III (ფარსმან II-ის ძე. «მეფე ქართველთა») 141²⁵; ილაშქრა ვასქენის წინააღმდეგ 142^{9,15,20,21}; მისი გარდაცვალება 142²⁶; მისი შვილები «დარჩეს მთეულეთს კახეთისასა» 142³³, 143²⁰; მის ძეს ადარნასეს ქართლის მთავრობა მისცა კეისარმა ერაკლემ 146^{13,30}.

4. ბაკური (ერისთავი მარგუის და თაკუერისა) 126¹¹.

5. ბაკური (პიტიახში სომხითისა); ცოლად ჰყავს ვახტანგ გორგასალის დად ხუარანძე 125²⁶, 136¹⁵.

ბაკურიანის ძე გრიგოლი (ზორავარი აღმოსავალისა) 200¹¹.

ბალენდუხტი, შალენდუხტი, შალენდოხტი, ბანდოხტი, ცახტანგ გორგასალის მეუღლე, ასული სპარსთა მეფისა) 104¹⁴; ეყოლა ტყუბი შვილი და მშობიარობას გადაჰყვა 120¹⁰.

ბალის წყალი 244¹¹.

ბანა 200¹⁰, 241²³.

ბანელი: იოვანე ბანელი ეპისკოპოზი 1821⁵; იოვანე ბანელი ხარტულარი 182³⁰.

ბარამი იხ. ბარამი.

ბარაზა (ბიბლ.): შვილნი ბარაზასნი 27⁶.

-259-

ბარაზიანი, ბარზიანი 73¹⁹.

ბარაიმ ილმიანი იხ. ბაჰრამ-ლამიანი.

1. ბარამი იხ. ბაამანი.

2. ბარამი (ჰერთა დიდებული) 208².

3. ბარამი, ბაროში (ქვეთარის მამა) 208².

4. ბარამ ჩუბინი 143³²; აუჯანყდა სპარსთა მეფეს 144^{7,8,9,11}.

ბარამ-ჯური (სპარსელი) 223¹⁹.

ბარაზიანი იხ. ბარაზიანი.

ბარგუშატი, ბარგუშატი 241⁸.

ბარდაველი ერისთავი 20², 153³⁴.

ბარდავი 43²⁰, 734³², 93⁷, 118¹⁸, 142²⁰, 163^{4,29}, 168⁸, 210²⁷, 216^{26,28}; ქალაქი

ბარდავი ააშენა ბარდაოსმა 21⁶; ბარდავის ჭალა 244¹⁵.

ბარდოს, ბარდაოს (მამათმთავარი) 123, 214¹⁵, 4⁴.

ბარზაზანი (სპარსთა მეფის ხვასროს ნათესავი) 124^{23,27}.

ბარზაბუდი, ბარზაბოდი, ბარზანოზი, ბარზაროზი (ერისთავი რანისა, საგდუხტ დედოფლის, მირდატის მეუღლის, მამა) 90²³; თავის ასულს საგდუხტს მისცემს ცოლად არჩილის ძეს მირდატს 90^{26,31}, 91^{9,10,12}; მასთან ბარდავში მივიდა საგდუხტი შეწყალების სათხოვნელად 92³¹, 93¹⁵; გაგზავნა

მცხეთაში ცეცხლის-მსახურნი 93²⁴; მისი გარდაცვალება 93²⁷; მისი ძეა ვარზა-ბაქარი 93²⁸.

ბართლომე (კათალიკოზი) 145⁴.

1. **ბარტამი** (A) ბარტომ (MB), ბარტო (MB): ქართლის მეფის ადერკის უფროსი ვაჟი 26^{32, 277}; ბარტამ მეფისა საგრილი 56³⁰.

2. **ბარტამი** იხ. ბარტომი.

3. **ბარტამი**, ბარდამი (სპარსეთის მეფე, უნცროსი შვილი «ქასრე არდაშირისა სასანიანისა» ძმა მირიანისა) 42^{9,21,26,27,31}.

4. **ბარტამი** (სპარსეთის მეფის ხვასროს ძე): მოკლა ვახტანგ გორგასალმა 138¹⁸. ბარტიმ" ბარტონი, ბარტამი, ბარტყნი (ქართლის მეფე, არტაგის ძე) 22¹⁸, 23^{6,8,17,18}; მას არ ჰყავდა ძე, ჰყავდა მხოლოდ ასული, რომელიც შერთო ქუჯის შვილიშვილს ქართამს 23^{21,26,27,30,31}, 24¹¹; ბარტომი მოკლა მირიანმა, ფარნაჯომის ძემ 23³¹, 24^{1,4}.

ბარუქი (ბიბლ.): ზაქარია ბარუქის ძე 109¹⁶.

ბასიანი 27³⁴, 178³³, 179^{1(?)}, 180³, 212⁴, 244³; ბასიანნი: 220⁹; ბასიანის ქუეყანა 188²², შენ. 241¹³.

1. **ბასილი** (ქართლის ეპისკოპოზი, არჩილის მეფობის დროს) 91²⁴.

2. **ბასილი** დიდი (კესარიელი) 230²¹.

3. **ბასილი** (II მეფე ბერძენთა, 976 – 1025 წწ.): მან ილაშქრა გიორგი I-ის წინააღმდეგ 178³⁰, 179^{1,3,10,13}; მან მოაოხრა ჯავახეთი და არტანი და გადავიდა ხალდიამში 182¹⁸, 179²¹; მის დროს საბერძნეთში მოხდა განდგომილება 179^{28,32}; ბასილის ლაშქრობა ბასიანში 180^{3,8,11,13,21}; ბასილის გარდაცვალება 181⁷.

ბაქარი, ბაჰქარი (მირიანის ძე, ქართლის მეფე) 44²⁴, 84⁹, 105⁶; იგი მძევლად ჰყავს კონსტანტინე კეისარს 44²⁵; დაბრუნდა საბერძნეთიდან 82^{19, 833}; მისი გამეფება 83^{13, 8416,19,21,27,30}; მისი გარდაცვალება 85^{2,6}. იხ. აგრეთვე ბაქარიანი.

ბაქარიანი 87²⁴. იხ. აგრეთვე ბაქარი.

-260-

ბაღდადი 42¹⁰, 127⁹, 147², 148², 163⁴; ბაღდადში გარდაიცვალა ქართველთა მეფე მირდატი 88^{4,897}.

ბაღუივაშნი «ესრეთ დასრულდა სახლი ბაღუივაშთა, სახლი განმამწარებელთა» 206²⁸.

1. **ბაყათარი** (ოვსი, ბუმბერაზი და გოლიათი) 101^{1,5,11,19,27}, 102^{1,4,6,8}.

2. **ბაყათარი** (მთავარი ოვსი) 165²².

ბაში, შუა 187²⁶ შენ.

ბაჰრამ-ლამიანი, ბარაიმ ილმიანი ბარალიმ ილმიანი (თურქნი სულთ ნისნი) 188²².

ბაჰქარი იხ. ბაქარი.

ბედი (ქალაქი): იგი ააშენა ეგროსმა «და უწოდა სახელი თუისი ეგროსი, აწ მას ადგილსა ჰქუიან ბედიამ» 2⁸; საყდარი ბედიისა ააშენა ბაგრატ III-მ 177²⁶⁻³³; ბედიამი დამარხეს ბაგრატ III.

ბედიელ-ალავერდელი 220²⁸.

ბევრასფი, შევრასფი 8¹².

ბეთლეემი ურისატანი 25²⁷.

ბელტის ციხე: აქ მიიღვალა დემეტრე მეფე 239³.

ბერდუჯი, მდინარე ბერდუჯისი 2^{6,7,14}, 5¹⁴, 13¹⁷, 17²², 23¹¹, 89²⁷, 216²¹.

ბერი 5²⁵ («... ჩელიეთისასა, რომელსა ბერ ერქუა პირველ შენებულსა კახეთისასა»).

ბერძენნი 9¹, 11¹⁸, 16²⁶, 17^{3,9}, 18^{7,8}, 26¹⁶, 30¹², 33²⁴, 36², 43⁹, 49³, შენ., 86^{8,27,28},

87²⁹, 94^{23,24,30}, 95⁵, 96¹⁷, 106^{1,4,12,14}, 108^{1,9,14}, 110¹⁰, 115³³, 116^{1,11}, 119²⁴,

120⁷, 122^{7,18}, 123^{9,27,29,30}, 125^{6,10}, 126^{10,31}, 128^{2,28} (ლეონ ბერძენი). 131⁴,

133²⁷, 135⁶, 136²¹, 141^{1,7}, 142¹⁹, 143^{2,5}, 144^{15,23}, 145^{2,12,14}, 146^{2,27}, 150²⁷,

153²³, 154³⁴, 155²⁰, 158³², 161^{25,28}, 179^{11,15}, 180², 182^{24,25}, 185²⁹, 186^{2,4},

188^{12,24}, 189¹⁷ შენ., 190⁶ შენ., 190²⁹, 191³⁰, 199¹², 200¹⁶, 202²³, 218²⁴,

231²⁰; ბერძენთა ასული: ცოლი რევისა, სახელით სეფელია 369, ცოლი

ვახტანგ გორგასალისა 120¹², 136⁹, 140¹⁹, 143¹⁵, 155⁸; ბერძენთა ენა 230⁸

(«არსენი იყალთოველისა, თარგმანსა და მეცნიერსა ბერძენთა და ქართველთა ენათასა»). ბერძენთა ერი 116⁷; ბერძენთა ლაშქარი 122⁶, 185²⁶,

188²³; ბერძენთა მეფე 84²⁸, 87¹⁸, 120^{12,21}, 124^{5,8,16}, 138³⁰ (სიმამრი ვახტანგ

გორგასალისა), 143¹⁰, 144²⁸, 154²², 158²⁶, 162⁶, 165^{11,14}, 192¹⁴, 225²⁷; მე-

ფე ბერძენთა ბიზინტიოსი 144, კონსტანტინე (დიდი) 434, 443,6 დიდი ლეონი 103²³, ბასილი (II) 178³⁰, 179², 181⁷, კონსტანტინე (VIII) 181⁵, 183¹³, რომანოზი (III) 183^{14,20}, 184³, კონსტანტინე (IX, მონომახოსი) 187¹⁶, 183^{19, 23,32}, 189^{11,14}, მიხაელი (VI, სტრატოტიკოსი) 189^{14,25,31}, ალექსი (I კომნინოსი) 212^{10,32}; ბერძენთა ნათესავნი 148^{19,30}; ბერძენთა სპანი 43¹⁰, 113^{30,33}, 115²⁶, 117¹¹, 118^{10,14}, 121³⁴, 135²², 143³⁵; ბერძენთა სჯული 106⁹; ბერძენთა ცხოვრების წიგნი 9¹, 11²⁸, შენ., 44¹¹.

ბერძნული ენა 11²², 240²⁻⁴ იხ. აგრეთვე ბერძენთა ენა.

ბესელი იხ. გაბასაელი.

ბეშქენ ჯაყელი (თუხარისის ერისთავი) 185³²; იგი თურქებმა მოჰკლეს ჯავახეთში 212²³.

ბეჭის ციხე 187⁹ შენ.

ბიგრიტი, ბიკირტი, ბირიტი (ციხე) 220²¹.

ბიდონია იხ. შინდობანი.

ბიგრიტელი 241¹⁵.

-261-

1. ბივრიტიანი, ბავრიტიანი: სუმბატ ბივრიტიანი (სომეხთა სპასპეტი) 27²³, 28³⁻¹⁶, 30^{2,28}.

2. ბივრიტიანი, ბივრიტიანე (ერისთავი ოძრხესა) 126⁷, 128²⁷, 137¹², 139²⁶; ბივრიტიან სეფე-წული 102²⁶.

ბივრიტიანნი (მკუიდრნი სომხითისანი): პატიაზში ბივრიტიანნი 106²³.

ბიზინტია (ქალაქი) 133².

ბიზინტიოსი, ბიზინტოსი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთაგანი, ბერძენთა მეფე) 13²⁶ შენ., 13³⁰, 14⁴.

ბიკირტი, ბიგირტი, ბირიტი (ციხე) 220²⁴.

ბინქარი, ბინქარიანი, ბინქარანი, ბინაქარანი, ბონაქარანი, ბუნქარაი, ბუნქარი, შინქარანი, შინაქარანი, შინაქარი (ცეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოზი) 93^{25,31}, 94⁸, 104¹², 120^{16,32}; მისი გარდაცვალება 121³.

ბინჯისი იხ. ბიჯნისი.

ბიოზ ბედნიერი, შიოშ ბედნიერი 9^{29,31}.

ბირთუისი 184¹⁹, 190¹⁶.

ბირიმნი იხ. შირიმნი.

ბირიტი, ბიკირტი, ბიგირტი (ციხე) 220²⁴.

ბიჭუნტა 216¹¹.

ბიჯნისი 241⁸.

ბლუჩანი, ბულჩანი (ხაზართა მეფის, ხაკანის, სპასალარი) 160^{14,25,28}.

ბობოხტი იხ. შობის ტყე.

ბოდელი: ბოდელნი მდდელნი 60².

ბოდი, ბოდე, ბუდი (დაბა) 77^{2,5,7}, 80^{29, 829}.

ბოდო-კლდე 190¹².

ბოდოჯისა დარბაზი 185²¹.

ბოლნისი 135²⁹; ფარსმანმა, ვარაზ-ბაქარის ძემ, ააშენა ბოლნისის ეკლესია 87²¹.

ბოჟანას წყარონი 220¹⁵.

ბორენა, შორენა, შორანა (ოვსთ მეფის ასული, ბაგრატ IV-ის მეუღლე) 183²⁸, 197³

ბორზო (მოვაკანელი მეფე) 116³³.

ბორტია, ბოტორია, ბოტორა 215²⁹.

ბორღალეთი (ბულგარეთი) 226³⁰.

ბოსტან-ქალაქი («რომელსა აწ ჰქუიან რუსთავი») 5^{11,18}.

ბოტორა, ბოტორია, ბორტია 215²⁹.

ბოჭორმა (ციხე) 166^{15,20}, 169²⁰, 170^{1,5}, 176^{24,25}; 195^{10,17}.

ბოჭორმელი 166¹³ («ცნეს ბოჭორმელთა ციხეონთა წაღება უჯარმისა»).

ბრანჯეთი 79³³.

ბრანჯნი 45^{24,27,30}, 46⁴, 47⁵; ბრანჯი დიაკონი 79²⁹, 80²; ბრანჯთა მეფე 45^{27,28}, 79^{26,32}.

ბრანჯული 55¹⁹.

ბუდი იხ. ბოდი.

ბუიათა-ყური, ბუღთა-ყური 220¹¹.

ბულასვარი (აბულასვარი) იხ. 2. აბულასვარი.

ბულჩანი იხ. ბლუჩანი.

ბუნთურქნი 121⁶.

ბუქლოზი, ბეველოში, ბუქლუში (დიდი ამირა თურქთა) 2015.
ბურდუხანი (გიორგი III-ის მეუღლე) 240⁶.

-262-

ბულა თურქი 163^{7,13,19}, 164^{1,2}.
ბულთა-ყური, ბუიათა-ყური 220¹¹.

გახილაჯა, ზხლჭა M, გაახლაჯაჲ | | გარდაჯათ B (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.

გაბასაელი, ბესელი M, გაბრიელი A (ზიზლ.) 225¹⁰ შენ.

გაბლუცი, გაბულოცი (ამირა) 164^{10,11,12}.

1. გაბრიელ დონაური (კახთა ქორეპისკოპოსი) 164⁵; მისი გარდაცვალება 165⁴.

2. გაბრიელი იხ. გაბასაელი.

გაბულოცი, გაბლუცი (ამირა) 164^{10,11,12}.

გაგნი (სომხითის ციხე) 220⁷; გაგათა ბერდუჯამდე 216²¹.

გაგი (ციხე) 196², 198²².

გაგიკეთი 196¹.

1. გაგივი, გურგაკი (კახეთის მეფე, კვირიკე III-ის დისწული) 184²⁹, 186³¹; მისი ძეა აღსართანი 192²⁰.

2. გაგივი, გურგაკი (სომეხთა მეფე) 176³³ («გურგაკ შანშა»).

გაგაზი, გავაზნი, გავაზანი 162²⁷, 167⁹, 239²⁶ (? გავალი).

გაზირი 155¹⁹.

გაიანე (დედოფალ რიფსიმეს დედამამუძე) 492^{4,30}, 501⁷, 513¹.

გაიმი (კერპი) 14⁴ შენ., 55⁹ («მარჯუენით...გაცი; და მარცხენით მისსა უდგა, კაცი ვეცხლისა და სახელი მისი გაიმ, რომელნი იგი ღმრთად უჩნდეს ერსა მას ქართლისასა»), 65¹⁷ («ძუელნი ღმერთნი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმ»).

გამრეკელი ვარზა-ზაკური (ერისთავი) 191³⁴.

განძა 185⁷, 187¹¹, 195²⁶, 196⁹, 198³¹, 199², 224⁵, 182²¹ («განძთა»); განძა ქუეყანა

188^{31,32}, 189⁴, განძა საელმწიფო 195²⁸; განძისა ათაბაგი 208⁷, 217⁹

241²; განძას კარი 189³, 244⁸; განძისა პატრონი ფადლონი 193²¹, 198²³,

176²³ («ფადლოუნ, ამირა განძისა»); განძას სულტანი 239²³.

განძელი 21631 («ვაჭარნი განძელ-ტვილელ-დმანელნი»).

გარდაბანელნი 162^{24,27}, 163¹⁸, 164¹³, 165²⁴; კახნი გარდაბანელნი 163²; აზნაურ-

ნი გარდაბანელნი 1698; მთავარი ერთი გარდაბანელი 158^{10,13}.

გარდაბანი, გარბნი 87³⁴, 63³⁰, 17²³ («ბერდუჯის მდინართგან ვიდრე ტვილისამდე და გაჩიანთამდის, რომელ არს გარდაბანი»); აშოტ კურაპალატი მოჰკლეს გარდაბანს 162²⁰.

გარდაბოსი (მამათმთავარი) 5^{6,13}.

გარდათხრილნი 175¹⁰ («მიეგებნეს გურგენს წინა გარდათხრილთა, თავსა შავშეთისასა»).

გაჩიანი (ქალაქი) 514¹⁷, 206; გაჩიანნი 17²³ («გაჩიანთამდის»), 182¹ («თუენი ზამთრისანი დაყუნეს გაჩიანთა»), 210²⁶ («ჩამოდგიან ზაჩიანთა»).

გაჩიოსი (მამათმთავარი) 57^{16,17}.

გაცი (კერპი) 14⁴ შენ. («ირნი კერპნი ვეცხლისანი გაცი და გაიმ), 55⁸ («იყო მარჯუენით მისა კაცი ოქროსა და სახელი მისი გაცი»), 65¹⁷ («ძუელნი ღმერთნი მამათა ჩუენთანი გაცი და გაიმ»)

გეგუთი (ციხე) 154¹², 215²⁷, 220¹.

გელათი: აქ დაიწყო მონასტრის აშენება დავით აღმაშენებელმა 2093; დავითმა აქცია გელათი მეორე ათინად 2093²; გელათის მონასტრის შენება დაუმთავრებია (უკურთხებია) დავითის ძეს დემეტრეს 2394; გელათში დამარ-

-263-

ხეს დემეტრე 239³, გიორგი მესამე 240¹¹, თამარი 242²⁴, დავით სოსლანი და გიორგი ლაშა 245¹³.

გელაქუნი 241⁸.

გეონი (მდიწარე) 107²⁵.

გვარამი იხ. გუარამი.

1. გიორგი (I, აფხაზთა მეფე, გიორგი აღწეფელი) 164¹⁹.

2. **გიორგი** (II, აფხაზთა მეფე, კონსტანტინეს უფროსი ძე) I67^{18,28}, 168^{9,15,21}
169^{9,17,81} 170¹⁴; მისი შვილები არიან ლეონი, თეოდოსი და ბაგრატ
170¹⁷, 17¹⁴; მისი ასულია გუარანდუხტ დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა
172¹⁷, 173²¹, 174⁵; გიორგის გარდაცვალება 170^{19,22}.
 3. **გიორგი I** (ბაგრატ III-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 178²⁶; გამეფე-
ბისას 12 წლისა იყო 178²⁹; მის წინააღმდეგ გამოილაშქრა ბერძენთა მე-
ფემ ბასილიმ 178^{80,32,34}, 179^{2,17,19}, 180⁵; ბასილი და გიორგი დაზავდნენ
და გიორგიმ მძევლად მისცა თავისი ძე ბაგრატ 180^{23,29,31} 181⁹; გიორ-
გის შვილები 182⁹, 183³⁰; გიორგის «სახლია» ქუთათისში 181²⁶; გიორგის
გარდაცვალება 181³³; დამარხეს ქუთათისში 182⁸; გიორგის დახასიათება
179⁸⁻⁹; მემატიანე მას უწოდებს «აფხაზთა კელმწიფეს» 184⁴.
 4. **გიორგი II** (ბაგრატ IV-ის ძე, აფხაზთა და ქართველთა მეფე) 189^{12,19,32}
190⁸, 191¹⁵, 196^{8,15,32}; მისი გამეფება 197^{1,5,19}; მას აუჯანყდნენ დიდებუ-
ლები 198^{8,6,18}; მას გადაუდგა ივანე ლიპარიტის ძე 198^{14,22}; სარანგის
ლაშქრობა გიორგის წინააღმდეგ და ფარცხისის ბრძოლა 199^{3,6}, 200⁶;
გიორგის გამარჯვება ამ ბრძოლაში 200⁸; გიორგის გამგზავრება ტაოში,
«მამულსა თუისსა» 200⁹, კარის ციხე-ქალაქში 200^{13,14}; თურქნი აჰმად ამი-
რას მეთაურობით თავს დაესხნენ გიორგის ყველში 200^{22,25}; ოტებული
გიორგი წავიდა აფხაზეთში 201^{3,8}; გიორგი გაემგზავრა ასპანს სულტან
მალიქ-შასთან 202¹⁹, 203⁴; მალიქ-შამ მისცა მას კახეთი და ჰერეთი 203⁶;
კახელებთან ბრძოლის დროს გიორგი აჯამეთში წავიდა სანადიროდ და
თურქები მიუშვა კახეთის ასაოხრებლად 203^{12,14}; გიორგიმ თავის სიცო-
ცხლეშივე დაადგა გვირგვინი თავის შვილს დავითს (ადმაშენქბელს) 205²;
გიორგის დახასიათება 197³⁰⁻³³; გიორგი კურაპალატი 196^{8,15,32} 197^{1,5,19};
მემატიანე გიორგის უწოდებს «მეფეთ-მეფეთ» 198²⁰, 199^{3,10}.
 5. **გიორგი III** (დემეტრე I-ის ძე) 238^{17,23,24}; მისი მეუღლეა ბურდუხანი 240⁶
მისი შვილია თამარი 240⁶; გიორგის სახელმწიფო მოღვაწეობა 239¹⁶⁻²⁷
გიორგი გარდაიცვალა «სტაგირს კახეთისას») 240⁹; გიორგის დახასიათება
239¹⁰⁻¹⁵.
 6. **გიორგი IV**, ლაშა-გიორგი (თამარის ძე) 237¹, 242^{8,29}, 243¹, 244³⁰; მას «ლა-
შა» ეწოდებოდა 243¹²; იგი გარდაიცვალა ბაგავანს 244³³, დამარხეს გე-
ლათს 245¹³; გიორგის დახასიათება 243¹³⁻²⁴.
 7. **გიორგი კაბადუკიელი** (წმ. გიორგი, მთავარ-მოწამე) 45¹⁴, 217^{24,28}; ალავერ-
დის წმ. გიორგი 167¹¹, 236^{19,24}.
 8. **გიორგი ჰყონდიდელი** (მწიგნობართ-უხუცესი) 210¹⁸, 211²³, 213³³; მისი დისწუ-
ლები არიან თევდორე 210¹⁵, სვიმონი 220²⁹; გიორგის გარდაცვალება 214¹⁵.
გიში (ციხე) 212¹⁶.
- გიბრონი**, გუბრონი (წმ. გობრონი) 166^{27,29}.
- გოდერძი** (კახი აზნაური, ერისთავი) 170⁷, 186³¹; გოდერძის დისწული ჯედი
185²⁰; გვარამ გოდერძის ძე, ბექის ციხის პატრონი 187⁹ შენ.

-264-

გოდერძიანნი 159²¹.

გოლაგოლა, გოლაგოთა, გულაგულა 2²⁰, 155²⁵.

გომორელნი (ბიბლა,) 204²⁷.

გორგასალი, გორგოსალი 122²⁷, 123^{1,2,6,8,12,14}, 124^{19,24}, 136²¹, 137¹⁰, იხ. ვახტანგ
გორგასალი.

გოჯი, ციხე-გოჯი 17¹⁴, 94²⁵, 149²⁷, 150²⁵, 151²⁵, 154¹² შენ.

1. **გრიგოლი** (აბუსერის ძე, ერისთავი არტანუჯისა) 188^{7,11}.
2. **გრიგოლი** (ბაკურიანის ძე, ზორავარი აღმოსავლეთისა) 200¹¹.
3. **გრიგოლი** (ეპისკოპოზი ქართლისა) 91²⁴.
4. **გრიგოლი** (ერისთავი ჰერეთისა) 125³².
5. **გრიგოლი** (მთავარი კახეთისა) 162¹⁰; ბრძოლა გრიგოლსა და აშოტ კურა-
პალატს შორის 162^{14,16}.
6. **გრიგოლი** (ნაზიანზელი, დიდი მღვდელთ-მომღვარი ღვთის-მეტყველი)
105¹⁸ შენ., 111^{20,21} 112¹⁸; მისი მოწაფე იყო პეტრე მღვდელი 108²⁷;
გრიგოლი დასაფლავებულია ანძიანძორს 106⁶.
7. **გრიგოლი** (პარტეველი) 106^{24,26}.
8. **გრიგოლი** (ფხუნელი) 1709 («სარ და გრიგოლ, მმანი ფხუნელნი»).
9. **გრიგოლი** (ნათესაეისაგან რევის, მირიანის ძისა) 105⁷.
10. **გრიგოლი** (ასამისა და შოთას მამა) 212¹⁵.

გრიგოლ-წმიდანი (ციხე, რომელიც აიღო ბაგრატ IV-მ) 195²⁴.

გრუი, გურა, აგრუა (ციხე) 173¹⁹.

1. **გუარამი**, გურამი, გვარამი (მთავარი ქართლისა, კურაპალატი) 143^{24,26}, 144^{1,4,29}, 153^{2,7}, 155^{2,7}; გუარამი ვახტანგ გორგასალის შვილის, შირდატის, მმისწულია 143¹⁵; გუარამის შვილია სტეფანოზი 145¹; მას კვისარმა კურაპალატობა მისცა 143¹⁷; მას ემორჩილებიან «ნათესავნი დაჩისანი, ვახტანგის ძისანი» 143²³; იგი ბერძენთა მორჩილებამა 144²; გუარამმა დაიწყო ჯვარის ეკლესიის აგება 144²⁴; მან განაახლა ტფილისის სიონის საფუძველი 144³²; გუარამის გარდაცვალება 145¹.

2. **გუარამი**, გურამი, გვარამი (გუარამ მამფალი, აშოტ კურაპალატის უმცროსი ძე) 163²³, 164^{14,16}, 165¹⁹; მისი ძმები არიან ადარნასე და ბაგრატ 164¹⁷; მისი ძეა ნასრა 164³⁰, 165⁶; მისი ასული აფხაზთა მეფემ იოვანემ ცოლად შერთო თავის ძეს ადარნასეს 164²⁶, 165¹⁷; გუარამის შემონაზონება 165³; გუარამის გარდაცვალება 165¹¹ («დამარხეს ოპიზას, მეორედ მისგან აღშენებულსა»).

3. **გუარამი** (გვარამ გოდერძის ძე, ბექის ციხის პატრონი) 187⁹ შენ.

1. **გუარანდუხტი**, გურანდუხტი (არჩილ II-ს ძმისწული) 154²¹.

2. **გუარანდუხტი** (არჩილის II-ის ასული) 156².

3. **გუარანდუხტი** (დედოფალი, ბაგრატ III-ის დედა) 173^{18,20}, 174¹⁶; იგი იყო ასული გიორგი აფხაზთა მეფისა 172¹⁷, 173²¹; ქართლის აზნაურებმა შეიპყრეს იგი მისი მეუღლე გურგენი და შვილი ბაგრატ 173¹².

4. **გუარანდუხტი** (გიორგი I-ის ასული, ბაგრატ IV-ს და) 182⁹, 189^{22,25}, 190⁸.

5. **გუარანდუხტი** (დედოფალი, დავით აღმაშენებლის მეუღლე) 213²⁶ («გუარანდუხტ დედოფალი, შვილი ყივჩაყთა უმთავრესისა, ათრაქა შარაღანის ძისა»).

გუბრონი (წმ. გობრონი) 166^{27,29}.

გუდამაყრელნი 80¹⁵.

-265-

გუდაყუა, გუდყუის საეპისკოპოზო 177²⁷.

გუზან ტაოსკარელი 240²⁸.

გუთის-ჯევი 36¹.

გუთნი 43¹⁴; გუთთა მეფე 43^{8,5,12}.

გულგულა, გოლგოლა, გოლგოთა 2²⁰, 155²⁵.

გულისტანი 219³¹ («გულისტანი, სახლი თავადი შარვანისა»).

გურა, გრუი, აგრუა (ციხე) 173¹⁹.

გურამი იხ. გუარამი.

1. **გურანდუხტი** იხ. გუარანდუხტი.

2. **გურანდუხტი**, მირანდუხტი M, მიჰრანდუხტი B (ვახტანგ გორგასალის და) 94¹⁷.

გურგაკი, გაგიკი (გურგაკ შანშა, სომეხთა მეფე) 176³³, 192²⁰. იხ. გაგიკი.

გურგასლანი, გორგასალი 121^{30,31} იხ. ვახტანგ გორგასალი.

1. **გურგენი** (მეფეთა-მეფე, ბაგრატ II-ის ძე, ბაგრატ III-ის მამა) 172²⁶, 173^{1,3}, 175^{2,7,9,10}; მისი მეუღლეა გიორგი აფხაზთა მეფის ასული (გუარანდუხტი) 172¹⁷, 173^{12,21}; მისი შვილი ბაგრატ (III) გაზარდა უშვილო დავით კურაპალატმა 176²⁷; ქართლის აზნაურებმა შეიპყრეს გურგენი, ბაგრატ და გუარანდუხტი 173¹². შემდეგ განაიავისუფლეს 178¹⁷; ურთიერთობა ბაგრატ II-სა და გურგენს შორის 175^{7,9,10}; გურგენის გარდაცვალება 176¹⁰.

2. **გურგენი** (დიდი ერისთავთ-ერისთავი): თავის სიძეს, აფხაზთა მეფის კონსტანტინეს ძეს, ბაგრატს, შველოდა ძმასთან ბრძოლაში 167^{20,21}; მისი დაა დინარ დედოფალი 168⁸; მისი დისწულო ჰერეთის მეფე იშხანიკი 168⁶.

3. **გურგენ**, გურ 'გან M (კურაპალატი) 164³⁰, 165²⁰.

4. **გურგენ ბერი** (ხუარნაბუჯის ერისთავის ვაჟეს მამა, ან სიმამრი) 185¹⁹.

გურგენის ზღუა, ზღუა გურგენისი 11⁹, 3⁵, 10¹⁰.

გურთა: ხახულია გურთა 185¹³.

გურია 153¹⁸; გზა გურიისა 151³³; საზღვარი გურიისა და საბერძნეთისა 154²⁷.

გურიელნი აზნაურნი 186¹⁶.

ღადანა, ლადანა, ლადანი (მეფე ადამის დედა, ფარსმან II ქველის მეუღლე) 34⁴.

1. **დავითი** (კურაპალატი, ბაგრატ I კურაპალატის ძე) 164²⁹, 165¹: მისი ძმაა აშოტი 165⁹; მისი შვილია ადარნასე 165²⁰; დავითი მოკლა მისი მამის

მმისწულმა ნასრამ 1657.

2. **დავით დიდი კურაპალატი** (ძე ადარნასე კურაპალატისა, ტაოს მფლობელი) 171²⁴; დავითი ტაოს, არტანის და ჯავახეთის მფლობელია 180²⁷; იოანე მარუშის ძე წინადადებას აძლევს დავითს ილაშქროს ქართლის ასაღებად 172¹⁴; დავითის ლაშქრობა ქართლში 172^{20,24}; დავითმა აიღო უფ. ლის-ციხე და გადასცა ბაგრატს (მესამეს) 172^{24,26}; დავითის ლაშქრობა ქართლის მზაკვარი დიდებულების წინააღმდეგ 173¹⁴; დავითი უშვილო იყო და ბაგრატი «გაეზარდა შვილად» 172²⁷, 173^{5,29,31}, 174⁷; დავითის წყალობით ბაგრატი «შთაიყვანეს აფხაზეთს და დალოცეს მეფედ» 173²⁷, 174¹; უსინათლო მეფე თეოდოსი ბაგრატმა გაგზავნა ტაოში დავითთან 174⁹; დიდებულებმა ერთმანეთს გადაჰკიდეს ბაგრატი და დავითი 174³¹, 175^{3,6,15}; ბაგრატის და დავითის შერიგება 175²⁰; დავითის დახასიათება 172²⁸; დავითმა ააშენა ხახულის ეკლესია 172³³.
3. **დავით II აღმაშენებელი** (გიორგი II- ძე) 200¹, 204⁸²³⁴, 205^{4,12,16}, 206²², 213¹, 217¹⁵, 218²², 222¹⁶, 224⁴, 237³; დავითი გიორგი II-ის «მარტოდ

-266-

შობილი» ძეა 205¹; დავითის შვილები-დემეტრე, თამარი და კატა 237²², 212^{9,11}; დავითი-ლაშა გიორგის პაპის პაპაა 243²⁰; დავითის გაძლიერება 206¹⁵; დავითის საქმენი 208³⁰, 218²⁵, 229^{1,23}; ბრძოლა ლიპარიტთან 205^{25,31}, 206⁹; კახეთ-ჰერეთის შემოერთება 206²², 208^{4,27}; ბრძოლა თურქებთან: დავითმა აიღო სამშვილდე და ძერნა 210²⁰, 211⁸, რუსთავი 211²³, ციხე გიში 212¹⁶, ლორე და აგარანი 212^{28,29}, შირვანის ქალაქი ყაზა (კაბალა) 216¹, ტფილისი 218²⁸, 237¹⁷; დავითის ლაშქრობა შირვანში 219^{9,31}, 220^{24,31}; დმანისის აღება 220³; სომხითის ციხეების აღება 220⁷; კოლასა და ზასიანში ლაშქრობა 220⁹; ანისის აღება 220¹⁹, 221³, მუდმივი ჯარის შექმნა და ყივჩაყთა გადმოყვანა 213²⁹, 214²¹; ლალატი ყივჩაყთაგან 234²⁰; რუს-ურბნისის საეკლესიო კრების მოწვევა 207³⁻⁴; სწავლულთა და მეცნიერთა კრების მოწვევა 230¹; გელათის მონასრის ანება 209³⁻³⁴; დავრდომილთა თავშესაფარის, ქსენონის, აშენება 210³; დავითის სიყვარული წიგნებისადმი 222²², 223^{2,25}, 224^{12,16,33}, 225²; დავითის გარდაცვალება 235^{4,7-10}; დავითის დახასიათება 204³¹⁻³⁴, 225-226; დავით აღმაშენებელი და კონსტანტინე დიდი 207³²; დავით აღმაშენებელი და ალექსანდრე მაკედონელი 213¹⁴, 231²⁸; დავითი-მეორე ალექსანდრეა 213¹⁸, დავითი-ახალი ალექსანდრეა 215¹⁰.

4. **დავით III დემეტრეს ძე**, დავით აღმაშენებლის შვილიშვილი) 238^{15,23}.
5. **დავით სოსლანი** (თამარის ქმარი) 242¹.
6. **დავითი** (კახთა ქორეპისკოპოზი, კვირიკე I (ის უმცრ. შვილი) 170³, 176^{4,14,19,20}.
7. **დავითი** (წინასწარმეტყველი) 592^{4,25}, 60⁸, 75³, 109^{26,31}, 117¹⁸, 154³², 161¹⁸, 204³³, 208²⁰, 213¹⁰, 222¹⁵, 235¹⁰, 238¹⁰ («ემსგავსა ძირსა კეთილსა დავითიანსა»), 244²⁰.
8. **დავითი** (სომეხთა მეფე) 184¹¹, 187²³; მისი ძეა კახეთის მეფე გაგიკი 184²⁹.
- დალასანოსთა ციხე** 179³⁴.
- დამასკო**, დიმუშვი 217⁷, 241¹².
- დამოთელნი**, დემოთელნი 29²⁷.
- დამოთი**, დემოთი (დამოთისა ციხე) 31⁶.
- დანანა**, დანა (კერპი) 19³⁴ («ორნი კერპნი, აინინა და დანანა»).
- დანიელი** (წინასწარმეტყველი) 108¹¹, 146⁹ («წიგნი დანიელ»)
- დარიაელო** (=არაგვი) 99³ («მდინარესა ზედა რომელი განვლის დარიალანსა და ჩავლის ველსა ოვსეთისასა. და მასცა მდინარესა დართლო რეყიმმა»).
- დარიალანი**, დარიალამი, დარალანი, დარიალა, დარიანი, დარიელი 99², 163³²; «არაგუის-კარი, რომელ არს დარიალა» 72³; დარიალანის გზა 103²¹, 160²⁰; დარიალანის კარი 98³², 149²¹, 10³ შენ. («შექმნა კარნი ოვსეთასანი, რომელთა ჩვენ დარიანისად უწოდთ»); დარიალანის ციხე 302⁶, 103¹ შენ. («აღაშენნა... გოდოლნი მაღალნი»), 214⁸ («ციხენი დარიელისნი»). იხ. აგრეთვე ოვსეთისა კარნი,
- დარიელი**, დარელი (ერისთავი რანისა და მოვაკანისა) 142²³.
- დარიოზი** (სპარსეთის მეფე) 231²⁵.
- დარიჯელი** (ტფილისის ციხე) 186²⁸.
- დარუბანდელნი**, დარბანდელნი 94²¹, 216⁵, 220³; ლეკნი და ყივჩაყნი დარუბანდელისანი 220⁴.

დარუბანდი, დარუბალი 42^{1,2,4,5}, 43^{1,2}; დარუბანდისა გზა 244¹⁸; დარუბანდისა ზღუა 232,33 («ზღუათაგან დარუბანდისათა»), 82; ზღუის-კარი დარუბანდი

-267-

71^{6,22}, 82² («აღაშენა ქალაქი ზღვის კარს და უწოდა სახელი დარუბანდი, რომელი ითარგმანების „დაკუა კარი“); კარი დარუბანდისა 94²⁰, 149²¹, 163³¹, 20³¹ («შეაზნა კარნი ქუიტკირითა, სახელად დარუბალს»); მეფენი დარუბანდისანი 120²⁰.

დარფაკა (ციხე-ქალაქი) 137¹⁷.

დარჩილი, დარჩი, დაჩი (ვახტანგ გორგასალის ძე) 120¹¹, 125²⁷, 126³. იხ. I. დაჩი დასავლეთისა ერისთავნი 35²².

დასტერი, სტერი, სციერი (ქალაქი) 105²⁴.

დაშტი 27³⁴ («შეიქცეს და ჩატყუნეს დაშტი, ვიდრე ნახპევანადე»).

1. დაჩი, დარჩი, დარჩილ (ვახტანგ გორგასალის ძე, ქართლის მეფე) 120^{11,12}, 125²⁷, 126³, 133³¹, 136¹¹, 137⁶, 139¹⁸, 140⁹; მას ეწოდება «სპარსულად დარჩილ და ქართულად დაჩი» 120¹², 125²⁷; მისი ძმამ მირდატი 140²; მისი ძეა ბაკური 140²⁶; ხუთი წლის იყო, მამამ რომ იგი ქართლის-მეფედ გამოაცხადა 125²⁸; იგი იზრდებოდა უჯარმაში 126⁴; დაჯდა მეფედ 140³; დაამთავრა ტფილისის ზღუდეთა შენება და ტფილისი სატახტო ქალაქად შექმნა 140¹²⁻¹³; მთელუბში ქრისტიანობას ავრცელებს 140¹⁶; მას ემორჩილებოდნენ მისი ძმები 140^{8,23}; დაჩის გარდაცვალება 140²⁶; შვილ-ნი დაჩისნი 140³⁶, 141⁶; ნათესავნი დაჩისნი 143²⁰, 146¹³.

2. დაჩი (ივანეს ძე, კახეთის ქორეპისკოპოზი) 162²⁵.

4. დაჩი კორინთელი (აზნაური) 170⁸.

4. დაჩი სხუილოსელი (აზნაური) 170⁸.

დედა-ციხე 510^{10,23}; «დედა-ციხე სამშვილდე) 12⁷.

დევთა-სახლი: «ქაჯატუნი, რომელი ითარგმანების დევთა-სახლად. 27¹⁰.

1. დემეტრე, დიმიტრი (I, აფხაზთა მეფე, ლეონის ძე, გიორგისა და თეოდოსის ძმა) 164^{20,21,23}, 165¹³.

2. დემეტრე (II, აფხაზთა მეფე) იგი ლეონ II აფხაზთა მეფის ძმა და გიორგი II აფხაზთა მეფის ძე 171⁴; მისი ბოძოლა ძმასთან თევდოსესთან 171^{15,19,33}, 172^{4,8}; მისი გარდაცვალება 172⁹.

3. დემეტრე I (ქართველთა მეფე, დავით აღმაშენებლის შვილი) 235¹², 237^{2,6}, 238², 239⁵; მამამ შირვანს გაგზავნა სალაშქროდ 212¹⁶ 233²³; აიღო ციხე ქელამორი 212¹⁸, 237²⁴; აღიკვეცა ბერად 238¹²; გარდაიცვალა ბელტის ციხეში 238¹⁹, 239³; დაასაფლავეს გელათში 239⁴; მისი დახასიათება 238⁶⁻¹¹.

4. დემეტრე (ერისთავი კახეთისა, ვახტანგ გორგასალის დროს) 119²⁸, 125³¹, 137¹².

5. დემეტრე (სტეფანოზის ძმა) 145²¹ («აშენებდა ეკლესიასა ჯუარისა პატიოსნისასა»).

6. დემეტრე კლარჯი (ძე სუმბატისი) 183¹.

7. დემეტრე (ქართველთა მეფის გიორგი I-ის ძე, ბაგრატ IV-ის ნახვარ-ძმა) 182⁹; დემეტრე გიორგის შვილია მეორე ცოლთან, ოვსთ მეფის ასულთან 183^{31,33} მას იყენებენ ლიპარიტი და სხვებიც ბაგრატ IV-სთან ბრძოლაში Iრგ-ს 186⁴, 187^{16,18}; მისი გარდაცვალება 188¹.

8. დემეტრე (დავითის ძე, ქართველთა მეფის დემეტრე I-ის შვილიშვილი) 238^{23,26}.

დემოთელნი, დამოთელნი 29²⁷.

1. დემოთი, დამოთი 31⁶ («ციხე დემოთისა»).

2. დემოთი, დომთა 29¹⁶ («ადგილსა, რომელსა ჰქუიან დომთა»).

დეროკი (მეფე შინა-ქართლს) 31¹².

დვალეთი: გზა დვალეთისა 34¹¹, 42³², 163¹⁷.

-268-

დვინელი 188²⁰; სომეხი დვინელი 47²⁷.

დვინი, დივინი, დავანი (ქალაქი) 50²⁷ («დვინი, საყოფელი სომეხთ მეფეთა»); 166³¹, 167², 188¹⁹, 241⁶; დვინის ამირა 199².

დიანარი იხ. დინარი.

დიდგორნი 194^{2,4} 217¹³.

დიდოეთი 19³⁰.

დიდონი: დურმუკნი და დიდონი 27²⁰, 41³⁸ 143¹⁷.

დივინი იხ. დვინი.

დიმიტრი იხ. დემეტრე.

დიმუშკი (დამასკო) 241¹².

დიმნა (ციხე), 17²⁰.

1. **დინარი**, მდინარი (ჰერეთის დედოფლი, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის და) 168⁸.

2. **დინარი**, დინარი (ჰერეთის დედოფალი) 176²².

დილომი, დილუამი 121¹³, 206¹⁸; 15⁹ («ველსა დილომისასა») («დიღმის ველსა»).

დლივი 175⁸, 176⁸, 190³.

დმანელი 216³¹ («ვაჭარნი განძელ-ტფილელ-დმანელნი»).

დმანისი 195²¹; ბულა თურქმა დმანისში გადმოიყვანა ოვსნი 163³³; დავით აღ-
მაშენებელმა აიღო ქალაქი დმანისი 22⁰³; დმანისის ამირა 199².

დომთა, დემოთი 29¹⁶. შდ. დემოთი.

დონაური გაბრიელი (კახეთის ქორეპისკოპოსი) 164⁵; მისი გარდაცვალება 165⁴.

დონაური სამოელი, დონაონი სამოელი (კახეთის ქორეპისკოპოზი, ძმა გაბ-
რიელ დონაურისა) 162²⁶, 164⁶.

დორლოელი, დურდულელი (ოვსთა მეფე, ბორენა დედოფლის ძმა) 183²⁹,
196^{7,11}.

დოღლუბეგი (ხვარასნის სულტანი) 189³¹.

დურბეზი (სადაყის ძე, არაბეთის მეფე) 217⁵.

დურდულელი იხ. დორლოელი.

დურძუკეთი, ურძუკეთი 7³⁴, 191^{5,16,21,27}, 201^{2,19,30}.

დურძუკი, დურძოკ, ურძუკი (ძე ტირეთისი, მამათმთავარი) 7^{8,32}.

დურძუკნი, ურძუკნი, დურძუკუნი, ურძუკუნი, დრკუნი 19¹⁵ შნ., 192⁵, 20^{11,20,26,28},
27²⁹, 41³³, 143²⁷.

დუღლუბეგი, დოღლუბეგი (ხვარასნის სულტანი) 189³¹.

ეზრაელი 55³, 74²⁸; იოსიპოს ეზრაელი (ფლავიოსი) 218¹⁰; მოსამახოს ეზრაე-
ლი 223¹⁶.

ეზრაული ენა 11²¹, 54⁷, 58⁷.

ეგვიპტე იხ. ეგვიპტე.

ეგრისი, ეგრი 5¹⁹, 7²¹, 16¹³, 18²², 19³⁰, 23²², 41²⁰, 44³³, 86³⁰, 94¹⁹, 140¹²,

149^{12,21}; 152³⁶, 153¹⁸, 160⁴, 161²⁹; ეგრისი-ქალაქი 2²⁸ («ეგროს ალაშენა

ქალაქი და უწოდა სახელი თვისი ეგრისი»); შიდა-ეგრისი 126¹; ეგრი-
სის საზღვრები 2²⁴, 17¹³ («მიეცა ქუჯის ქუეყანა ეგრისის წყალსა და
რიონს შუა, ზღვიდგან მთამდე, რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანე-
თი»); ქუეყანა ეგრისა, ეგრისისა 149^{2,26}; ქალაქნი და სიმაგრენი ქუეყა-
ნისა ეგრისისიანი და... ციხე გოჯი 149²⁶⁻²⁷; ეგრისისა ჭალაკნი 150⁸; ეგ-
რისისა ერისთავნი 35^{23,30}; ეგრისის ერისთავი ქუჯი 17³¹; ანდრია მოცი-

-269-

ქული და სიმონ კანანელი მოვიდნენ ეგრისში 26¹⁴; არჩილ II სტეფანო-
ზის ძემ ააშენა ეგრისში ციხენი და ქალაქნი 154^{25,29}; ეგრისში გარდაი-
ცვალ დამარხულია არჩილის მამა სტეფანოზი 150⁴ იხ. აგრეთვე ეგური.

ეგრის-წყალი, ეგრისის-წყალი 17¹², 26³², 44³³, 94^{24,25}, 119²⁸, 139²², 141²¹.

ეგროსი (მამათმთავარი) 1²⁵, 2²⁷, 4⁴.

ეგვიპტე, ეგვიპტე 13²⁰, 231^{23,24}, 244²⁵.

ეგური (ეგრისი) 17¹⁵ («მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს ზედათ»).

ეგლავოსი, ველათი, ელათი (ქართლის კათალიკოზი) 141²⁸.

ეგმანოელი (ბიბლ.) 57¹.

ეგროპი (ეგროპა) 231²².

ეგვრავი 107²⁸.

ეზენკიელი (ერზინკიელი) 241¹⁵.

ეზრა არჩელი, ეზრა ანჩელი (აზნაური) 18³³.

ეთამ ისრაიტელი, (ბიბლ.) 225¹⁰.

ეკლეცი (ქალაქი) 17⁶, 105²⁴, 184¹².

ეკრანთა 198²¹.

ეკტონი, ეკტორი (ჰექტორი, ტროელი გმირი) 218¹⁸.

ელათი, ველათი, ეგლავოსი (ქართლის კათალიკოზი) 141²⁸.

ელამნი 124³⁵.

ელარზინი, ელარშინი (დაბა) 52²⁹.

1. ელენე (დედოფალი, ვახტანგ გორგასალის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) 135²⁰, 139²⁷.
2. ელენე (დედოფალი, ბაგრატ IV-ის მეუღლე, ბერძენთა მეფის ასული) 183²⁴, გარდაიცვალა ქუთაისში 183²⁷.
3. ელენე (საბერძენეთის დედოფალი, კონსტანტინე დიდის დედა) 49^{6,11}; 68²⁸, 72^{18,27}, 73²⁹.

ელენი 223¹⁹. იხ.. აგრეთვე ელინნი.

1. ელია (წინასწარმეტყველი) 66¹¹, 227².
2. ელია მღდელი 60²⁰.
3. ელია (ქართლის ეპისკოპოზი) 87^{10,16}

ელიაზარი (ბიბლ.) 208²⁰.

ელიანზი, ვალანგი, ვითანგი 182³¹.

ელინნი, ელენი 218¹⁰, 223¹⁹.

ელიოზ მცხეთელი (მამის მამა აბიათარ მღდელისა) 267⁹, 60^{15,19,24,32,7} 61^{5,15}, 73⁶.

ელღაზი (მე არდულისი, სულტნის სპასალარი) 217⁶.

ერაკლე (კეისარი) 147^{1,5,6,10,34}, 148^{5,7,8,11,13}, 140⁷, 150¹⁵, 158⁸; ერაკლემ მოკლა ფოკა და თვითონ გამეფდა 145²⁷; ერაკლეს პირველი ლაშქრობა ქართლში 145^{30,33}, 146^{4,6,7,11,12,20,21}; დაიპყრა ტფილისი 146^{4,12}; ერაკლე კეისარი და სტეფანოზი 145³¹, 146^{2,3}; ერაკლეს მეორე ლაშქრობა ქართლში 148²²; არჩილ II სტეფანოსის მე მცირეწლოვანი იყო, როდესაც ერაკლემ ქართლში ილაშქრა 158³⁰.

ერანი 242⁶ («ერანის ქუეყანა»),

ერეთი (ჰერეთი) 26³¹, 40²², 41^{20,32}, 42²⁸, 82¹⁵, 89³⁰, 125³², 155²⁴, 167²².

162¹⁹, 167⁵, 168⁵, 176²², 191⁶, 192¹⁷, 203⁶, 208^{4,27}. იხ. აგრეთვე ჰერეთი.

ერზინკიელი, ეზენკიელი 241¹⁵.

-270-

ერნი (ჰერნი) 184²⁴. იხ. ჰერნი.

ერტოხი (ერწუხი) 208⁴.

ერუშეთი (ადგილი) 74¹⁰, 147⁵; ერუშეთისა ეკლესია 85¹⁰; ერუშეთის საეპისკოპოზო 135²⁸ (ვახტანგ გორგასალმა (დასუა ერთი ეპისკოპოზად კლარჯეთს ეკლესიასა ახიზისა: ერთი არტანს, ერუშეთს)»)

ერწო 194²⁷, 195⁴.

ერწო-თიანელნი: მათ შორის ქრისტიანობის გავრცელება 80²¹.

ერწუხი, ერტიხი 208⁴.

ესაია (წინასწარმეტყველი) 109¹⁷, 110³⁴, 203²⁶.

ეფესო 49⁴

ეშმი, ეშიმი (ხალიფა ჰიშამი, მე აბდალ-მელიქისა) 149¹⁴.

ჰეპორო 166⁵.

ვალანგი, ვითანგი, ელიანზი 182³¹.

ვალეთი, ველათი, ევლავიოზი (ქართლის კათალიკოზი) 141¹⁴.

ვანანდი 27³³; ვანანდისა სიმაგრენი 199¹⁶; ციხენი ვანანდისნი 241²².

ვარაზ-ბაკურ გამრეკელი (ერისთავი) 191³⁴.

ვარაზ-ბაკური, ვარაზ-ბაკური, ვარაზ-ბაქარი, ვარაზ-ბაქარი (ბარზაბოდის ძე, საგდუხტ დედოფლის ძმა, ვახტანგ გორგასალის ბიძა, ერისთავი რანისა) 93^{28, 989,13}, 104^{8,24}, 115²⁹; მისი სიკვდილი 116^{8,17}, 118¹⁶.

ვარაზ-ბაქარი, ვარაზ-ბაქარი (მირდატის ძე, ქართლის მეფე) 85²⁸, 86^{7,17,23};

ვარაზ-ბაქარის შვილები 87^{4,14,24}; ვარაზ-ბაქარი ურწმუნო კაცი იყო 85³³, 86²; მას გადაუდგნენ კლარჯნი და ბერძნებს მიემხრნენ 86^{27,29} 94^{31,32};

ვარაზ-ბაქარის გარდაცვალება 86³³; მის შემდეგ მეფედ დაჯდა მისი სიმამრი თერდატი 87².

ვარაზ-მირი (ვახტანგ გორგასალის მამამუჰმდის ძმა) 115¹⁸.

ვარანგი, ვარგნი 187^{25,27,31}.

ვარან ხოსროთანგი, ვარანხუასროთანგი (ვახტანგ გორგასალის სახელი სპარსულად) 92¹², 104¹⁸.

ვარგნი იხ. ვარანგნი.

1. ვარდანი (მთავარი, შუმანიკის მამა) 141³².
 2. ვარდანი (სვანთა ერისთავი) 198^{2,5,10}.
- ვარზა-ბაკური, ვარსა-ბაქარი იხ. ვარზა-ბაკური, ვარზა-ბაქარი.
 ვარზა-ბაკური იხ. ბარზაბული.
 ვარზაქარი (ციხე) 192⁹ შენ.
 ვარზმანი, ვარზმანი (ქართლის ერისთავი) 153³⁹; ვარზმანი იყო ნათესავი სპარს-
 თა ერისთავისა ბარდაველისა 153³⁴.
- ვარჯანის ძე სტეფანოზი (პანკისის ერისთავი) 185¹⁸.
 ვასქენი (რანის ერისთავი, შუმანიკის ქმარი) 141^{31,32}, 142^{5,9}; მან მოკლა შუშა
 ნიკი 1428; ბაკურ მეფემ ილაშქრა ვასქენის წინააღმდეგ 142^{11,13,51}.
 ვაშთაშიში, ვაშთაშაბი (სპარსთა მეფე, სპანდიატ-რვალის მამა) 116.
1. ვაჩე (რევ მართალის ძე, ქართლის მეფე) 36^{20,22}.
 2. ვაჩე კარიჭის ძე (ტაოელი აზნაური) 182¹⁵.
 3. ვაჩე, ვაჯე (გურგენ ბერის ძე თუ სიძე; ხვარნაბუჯის ერისთავი) 185¹⁸.
1. ვახტანგ გორგასალი, ვახტანგ გურგასალი, (მირდატის ძე) 89², 91³³, 94¹³,
 95^{15,34}, 104¹⁷, 105^{5,10,28}, 108²⁸, 111^{17,29,31}, 112^{3,10,11}, 114^{7,12,16,17}, 115³⁰,

-271-

117^{4,16}, 119²⁵, 126^{11,15,18,19,26,28,29,30,32}, 127^{13,14,21}. 133^{21,22,26,28,30}, 134³,
 135^{11,21,22}, 136^{3,14,20,21}, 137¹⁰, 138²⁷, 140^{5,10,15}, 141²³, 150^{12,18,21,23}, 152²⁴,
 153³¹, 154¹, 155¹¹; მისი სახელი 92¹² («ვარან ხოსროთანგი»), 121^{29,31} («გურ-
 გასლან»); მას ეწოდება «დიდი მეფე ვახტანგ გორგასალი» 158¹⁵, 178¹⁸; ვახ-
 ტანგის დაბადება 91^{3,21}; იგი შვიდი წლისა დარჩა, მირდატი რომ გარდაი-
 ცვალა 92³⁰; მისი დედა საგდუხტი 92¹⁰; მისი დემა 94¹⁷. 98²⁴, 125²⁶, 136¹⁵;
 მისი ცოლი ბალენდუხტი 104¹⁴, 120¹⁰; მისი მეორე ცოლი, ბერძენთა მე-
 ფის ასული 120¹², 133²⁵, 135¹⁹; მისი შვილები 120⁸, 125²⁶, 136⁹, 140^{4,18,20,30},
 141^{6,7}, 142³⁴, 143^{14,20,21}, 146¹³, 155³, 161⁹, 162¹; ვახტანგის მამამძუმე
 საურმაგ სპასპეტი 92²¹, 93²⁹; მისი მასწავლებელი მიქაელ ეპისკოპოზი
 95⁸; ვახტანგის პირველი ცოლის მამამძუმე წმ, რაჟდენი 136^{3,4}; ვახტანგის
 ლაშქრობა ოვსეთში 98^{8,12,15,25,30,33}, 99^{13,15,21,24,31,32}, 100^{3,4,5,15,17,21,26,33},
 101^{6,11,27,28}, 102^{1,2,3,5,16,21}, 103¹¹, 104³; ლაშქრობა პაპანიგეთსა და ჯიქეთ-
 ში 103⁶; ლაშქრობა საბერძნეთზე 104²², 105^{14,23}, 114^{20,23}, 115^{21,23,25,28},
 116^{1,4,8,14}, 117^{22,31}, 118^{1,9,13,16,18}, 119^{12,24}, 120^{3,7}; ბრძოლა სპარსელებ-
 თან და ურთიერთობა ვახტანგსა და სპარსთა მეფეს შორის 120^{20,21}.
 121^{8,9,10,24,34} 122^{1,7,13,14,26,27,31}, 123^{1,2,6,8,12,14,19,22,23,24}, 125^{4,8,21,23} 127³;
 ლაშქრობა სინდეთში 127³⁵, 128^{1,10,16,18,26,29,30}, 129¹, 130¹³, 123^{3,11,13}
 16^{23,25,27,32,34}, 133^{3,5,6}; ვახტანგი და ხუასრო მეფე 137^{16,19}, 138^{7,8,11,18}
 20^{21,31}; ვახტანგმა ააშენა მცხეთაში სვეტიცხოველი 135²⁸; ააშენა ნინო-
 წმიდის ეკლესია 135³⁰; ტფილისის აშენება 136²⁸, 140¹³; ვახტანგის და-
 ქრა ომში და გარდაცვალება 138^{19,24,27}, 139^{1,6,34}, 140¹ («დაეფლა მცხე-
 საკათალიკოზოსა სუეტსა თანაა»); ვახტანგის დახასიათება 104²⁶; მისი
 ცხოვრების აღწერა 159³⁰.

2. ვახტანგი (დავით აღმაშენებლის ძე) 214²⁰.
- ვეჟინი (ციხე) 167⁵, 203^{11,13}. ვეჟინის ერისთავი 192²².
 ვესპასიანე (რომის კეისარი) 27³ («სპასიანოს»), 109¹⁸ («სპასიანოს»), 218¹⁶ შენ.
 ვითანგი, ვალანგი, ელიანბი 182³¹.
 ვესტი, ვესტი (ანისის ვესტი ანუ ვესტიტორი Κεχαμμοσ) 186⁶.

ზაბილონი, ზაბულონი, საბილონი (კაპადუკიელი, წმინდა ნინოს მამა)

45^{16,23,25,30,34,35}, 46^{15,19}, 74^{83,4,7,13}, 79³².

ზაგა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁶.

ზადა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁶.

1. ზადენი (მთა) 21⁸, 69³².

2. ზადენი (ციხე) 21⁷.

3. ზადენი (კერპი, ღმერთი) 21⁷, 52²⁴, 65^{6,15} («ღმერთნი ქართლისანი არმაზ
 და ზადენი»).

ზავახეთი (ჯავახეთი) 22⁸. იხ. ჯავახეთი.

1. ზანავი, ზავნი (ციხე) 12⁷ («ისარკინე და ციხე დიდი ზავნი, უბანი ჰურიათა»).

2. ზანავი (წყარო) 10³¹.

ზარენი, ზარენა (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 30^{18,20,22,21}.

ზარმა (ბრანჯოთა საერისთაო) 46²⁶.

1. **ზაქარია** ასპანის ძე: მან შეიპყრა გუზან ტაოსკარელი 240³⁰.

2. **ზაქარია მხარგრძელი** (ივანე ათაბაგის ძმა) 241⁴ («ზაქარია მანდატურთ-უხუ-

-272-

ცესმან და სპასალარმან»), 243²⁶ («ზაქარიარია მანდატურთ-უხუცესი და ამირსპასალარი»).

3. **ზაქარია** ბარუქის ძე (ბიბლ.) 109¹⁶.

ზაქე (ბიბლ., ლუკა 19,2) 228⁴.

ზედაზადენი (ციხე) 206²².

ზედაზადენელი იოანე («განმანათლებელი ქართლისა») 141¹⁶.

ზემო ქუეყანა 185²⁷ («ამოვლეს ზემო ქუეყანა და ჩამოვიდეს ქართლს») შდ. ზენა სოფელი.

ზენა არტანი 237²⁰.

ზენა სოფელი 6¹⁴ («ქუეყანასა ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა ქართლი»), 153³² («ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი»).

ზირაქი (ბულა თურქის სპასალარი) 163¹⁴.

ზიჯა (ბრანჯოთა საერისთაო) 46²⁶.

ზოია (კონსტანტინე VIII-ის ასული, კეისარ რომანოზ III-ის მეუღლე) 183¹⁴.

ზორაკერტი, ძორაკერტი 177².

ზორაკერტელი, ზოლოკერტელი 184³⁰.

ზუიადი (ერისთავთა ერისთავი) 178²⁵, 180⁵.

ზღვის ყურისა ქუეყანა (ეგრისის სამფლობელო) 2²⁴.

ჭერნი (ჭერნი) 184²⁴ შენ., 220²⁶ შენ. იხ. ჰერნი.

თაბორი, თაბორა (ქართლის კათალიკოზი) 147¹⁹, 149²⁹.

2. **თაბორი**, მთაბორი (ტფილისის ციხე) 186²⁸.

თავფენაგი (ქართლის კათალიკოსი) 140²⁸.

თაკურთი 153¹⁸; ერისთავი თაკურთისა 126²; გზა თაკურთისა 35²⁹.

1. **თამარი** (დიდი, აღმაშენებლის ასული შირვანის დედოფალი) 212¹¹, 238¹⁹; იგი თიღუსის მამულებელია 238²⁰.

2. **თამარი** (დიდი, მეფეთა-შეფე) 240¹³-240³², 243²⁸; მისი ქმარი დავითი 242¹; მისი შვილები 242^{8,10}, 243¹; თამარის გარდაცვალება 242²⁰, 243⁸; და-მარხეს გელათს 242²⁴; თამარის დახასიათება 240¹⁴⁻²⁷.

თარასნი 220³² («ქურდნი, ლეკნი და თარასნი»).

თარბი იხ. თარში.

თარგამოსი, თარგამოსი, თარგმოსი (მამათმთავარი, ძე თარშისი) 1^{8,9,12,29}, 2²⁹, 3^{3,21}, 4^{17,25}; ნათესავი თარგამოსისი 3²¹, 4¹⁷, 6¹⁵.

თარში, თარბი (მამათმთავარი, თარგამოსის შამა) 1⁹.

თარჯან ხაზარი (გოლიათი) 99^{11,18,27,29}, 100^{2,18,32}, 101^{6,12}.

თევდორე (დისწული გიორგი მწიგნობართ-უხუცესისა და ჭყონდიდელისა) 210^{15,19}.

თევდოსი, თეოდოსი იხ. თეოდოსი.

თელავი 195¹².

1. **თეოდოსი I** (აფხაზთა მეფე ლეონის ძე): უშველა აშოტ კურაპალატს კახეთის მთავართან, გრიგოლთან, ბრძოლაში 162¹²; შეებრძოლა ბულა თურქს 163^{12,16}; მისი ძმა გიორგი, აფხაზთა მეფე 164¹⁹.

2. **თეოდოსი** (თევდოსი) II, მწუხარე (აფხაზთა მეფე, გიორგი II აფხაზთა მეფის შვილი): იგი საბერძნეთში იზრდებოდა 171^{6,9,12}; თეოდოსის ურთიერთობა

-273-

ძმასთაწ, მეფე დემეტრესთან 171^{7,16,22,26,33,35}, 172³; თეოდოსის დაბრმავება 172⁵; თეოდოსის გამეფება 172¹¹, 173²³; მისი დისწულია ბაგრატ მესამე 174⁸.

თერდატი 87³, 105¹⁸. იხ. თრდატი.

თერისა ზღუა 1²⁰.

თიანეთი 98³⁰, 176¹⁴, შენ., 185²¹.

თილუა 174¹³, 238²⁰ («თამარ, თილუისა აღმაშენებელი»).

თმოგუელი ფარსმანი 185³¹.

თმოგუი 166²⁴, 198¹⁰; დაიქცა მიწისძვრის დროს 204²⁰.

თმონიდი (ბრანჯტა საერისთაო). 46²⁶.

თოლოზელის ძე ისაკი, ტოლოზელის ძე ისაკი (აზნაური მესხი) 1956,9.

თორელი შალვა 244⁴ («აილო კეროლი შალვა თორელმან»).

თორი 191¹².

თოფორი (სინდეთის ქალაქი) 133¹⁰.

1. თრდატი, თერდატი, თარდატი (ქართლის მეფე, რვეის ძე, ვარაზ-ბაქარის სიმამრი), 85²⁹, 87²⁴; მისი გამეფება 87^{3,6}; მისი გარდაცვალება 87¹².

2. თრდატი (ვარაზ-ბაქარის ძე. არჩილ I-ის მამა) 85³², 89¹³.

3. თრდატი, თერდატი (სომეხთა მეფე, არშაკუნიანი, კოსარო მეფის ძე) 44²⁹, 50³², 51^{2,33}, 56^{18,21}, 105¹⁸, 106²⁴ 113¹⁰; იზრდებოდა საბერძნეთში 43⁸; ებრძოდა გუთებს 43¹³; ბრძოლა თრდატსა და მირიანს შორის 43^{21,22,24,25,27}, 44¹; თრდატის ასული სალომე შეირთო მირიანის ძემ, რევმა 44^{25,26}, 45¹⁸, 83⁹, 84²⁰, 98²⁶.

4. თრდატი (სომხითის ერისთავი, დიდი თრდატის ნათესავი) 105¹⁸.

თრიალეთი 24²⁰, 30³², 153²⁹, 164¹⁴, 173¹⁵, 175¹², 176^{12,13} 179^{17,18}, 182¹⁹, 205¹⁵, 211¹², 217¹³, 220¹¹; ლიპარიტმა დაიპყრა «ქუეყანანი თრიალეთისანი» 164²³; თრიალეთს ფლობდა რატი, კლდე-კართა ერისთავი 174³⁰; თრიალეთში ბრძოლა გიორგი I-სა და ბასილ კეისარს შორის 179²¹; თრიალეთში გარდაიცვალა გიორგი მეფე 182⁴; აქ მოჰგვარეს ბაგრატ IV-ს შეპყრობილი ლიპარიტი 190¹⁸; თრიალეთი მოაოხრა სულტანმა ალფარსლანმა 191^{9,13}; თრიალეთს ფლობდა გიორგი ჭყონდიდელის დისწული თევდორე 210¹⁵.

თურქეთი 9²⁹.

თურქმანნი 215²⁴, 216^{8,9,30}, 220¹⁰.

თურქმნობა (= თურქმანნი) 217⁷.

თურქნი, თურქუნი 9¹⁰, 10^{6,9,14,15,21}, 11^{11,18}, 22²³, 189⁷, 199¹⁶, 210¹⁷, 212²⁵, 224^{1,8,15}, 231⁸, 234²⁵; დიდნი თურქნი 200²⁸, 211²⁹, 224⁵; თურქთა მეფე 143³², 197¹⁴; ბულა თურქი 163⁷; თურქი ბერი, სულტან ალფარსლანის მკვლელი 197^{12,15,18}; თურქებმა პაჭანიგნი და ჯიქნი აოტეს 103⁴; თურქები სპარსეთში 143⁴; ბარამ ჩუბინის ბრძოლა თურქებთან 143³⁴, 144³; ერაკ ლე კეისარმა დასავლეთიდან თურქები მოიყვანა სპარსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად 145²⁹; სულტნის თურქები გამოჩნდნენ არტანში 188^{21,26}, განძამში 188³¹, 189^{2,3}; ალფარსლანის თურქები აოხრებენ საქართველოს 191²³; თურქთა გაძლიერება მალიქ-შას სულტობაში (გიორგი II-ისა და დავით აღმაშენებლის დროს) 200^{15,18}, 201⁶; ამ დროს საქართველო აივსო თურქებით 201^{15,18,25}, 202²⁸, 210^{14,25}; თურქთა შემოსევა მტკვრის პირას 216^{14,26,28}; გიორგი II-მ მისცა თურქებს სუჯეთი, იორის პირი და კუხეთი 203¹⁴; ქართველებმა წაართვეს თურქებს სამშვილდე 210²², 211¹⁴, 18. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

-274-

რუსთავი 211^{23,25}, ლორე 212²⁸, ტფილისი 218²⁸; ანისი 220¹⁹, 239¹⁹;

ჯავახეთში თურქებმა მოჰკლეს ბემქენ ჯაყელი 212²⁴.

თურქობა 211^{5,9}, 201²¹ («ესე იყო პირველი და დიდი თურქობა»).

თუშეთი 80²³

თუშნი 155¹² («ერისთაობდა თუშთა და ხუნძთა ზედა... აზუხუასრ»).

თუხარისი, თუხარასი (ციხე-ქალაქი) 7²⁰, 12^{4,14}, 86²³, 114³², 119¹⁴, 26; თუხარისი ააშენა ოძრხოსმა 6⁶; თუხარისის ეკლესია ააშენა მირდატ მეფემ 85⁸; ბემქენ ჯაყელი იყო თუხარისის ერისთავი 185³².

თხითა 773; მთა თხოთისა 67¹⁴, 76³³.

თია, იაი, აი, ალი (ამირა ჯაფარის მამა) 166⁹, 185¹.

1. იაკობი (ქართლის ეპისკოპოსი) 81³², 85^{16,26}.

2. იაკობი 87⁹. იხ. იობი.

იამანეთი, იმანეთი 147³².

იარვანდი, არვანდი (დიდი მეფე სომხითისა, მეფე სომეხთა) 27^{12,23}; მისი ძმა არტაშანი 272⁴.

იარდოსი (აზონის მამა) 1229

იარედი (აფრიდონის ძე) 83^{1,91}.
იასი (თურქთა დიდი ამირა) 201⁵.
იაფეთი (მამათმთავარი, ბიბლ.) 1⁹.
იაჰია შუაზის ძე, იალი ბოაზის ძე, ალი ზახის ძე, ალშუბის ძე (ტფილისის ამირა) 162^{9,23}.
იერემია (წინასწარეტყველი) 202¹⁰.
იერუსალემელი, იერუსალემელი 49²⁵.
იერუსალემი, იერუსალემი (A), იერუსალიმი 26¹, 45²⁰, 46⁸⁴, 47^{18,30}, 61^{30,31}, 74²⁸, 79³³, 124^{18,19}, 126¹⁷, 130³², 138¹, 226³³; ვახტანგ გორგასალი დედითა და დით გაემგზავრა იერუსალემს 126²⁰; თამარ მეფემ იერუსალემში, მთწმიდასა და შუგ მთაზე ააშენა ეკლესიები 240¹⁸; დავით აღმაშენებელმა გელათი გადააქცია «აღმოსავალისა მეორედ იერუსალიმად» 209³¹; იურე სალემი დაიპყრეს და მოაოხრეს: ნაბუქოდონოსორმა 10²⁸, სპარსელებმა 25^{28,29,32}, 60^{1,6}, ვესპასიანე კეისარმა 27⁴, ქასრე მეფემ 145¹⁶, ფრანგებმა 206¹³.
იესო, იესო ქრისტე 25²⁶, 27⁷, 36¹³, 48¹⁹, 53^{9,28}, 55³², 58¹³, 59^{1,20,32}, 60³⁴, 72⁶, 74^{25,34}, 75¹, 90³, 91¹⁸, 111², 147⁶, 204¹⁴, 226³². იხ. აგრეთვე ქრისტე.
ივანე იხ. იოანე.
ივბიანოსი (ბერძენთა მეფე Ιοβιανός) 106^{14,17,19}, 109^{22,32,33,35,36}, 115^{9,31}, 124¹³; არჩილ II-მ მოიყვანა ცოლი, ნათესავი ივბიმიანოს მეფისა, სახელით მარიამი 89¹⁵.
ივლიანე, ივლიანე უკეთური (ბერძენთა მეფე იულიანე განდგომილი) 106¹², 109^{23,35,36}.
იზიდის ძე ხალილი (სარკინოზი) 162¹⁸. იხ. ხალილ იზიდის ძე.
ითრუჯანი, ითარჯანი, ითირუჯი (ქალდეელთა ღმერთი) 56¹⁵ («ქალდეელთა ღმერთი ითირუჯ და ჩუენი ესე ღმერთი არმაზ მტერ არიან»), 65²² («ესე არმაზ ქართველთა და ქალდეელთა ღმერთი ითარჯან ყოვლადვე მტერ არიან»).

-275-

ილდღუზი, ილღუზი (სპარსთა სარდალი) 239²⁵.
ილმიანი, იმილმიანი იხ. ბაჰრამ-ლამიანი.
ინდაბარიანნი (გეოვრ.) 120²⁰.
ინდოეთი 107³⁵, 127^{19,23,24}, 150¹⁸.
ინდონი, ჰინდონი 90¹⁷, 124³⁵, 127⁸, 133¹; ინდოთა მეფე 42²³, 127²⁶; პიროს ინდო 23¹²⁶.
ინდოური, ჰინდური: ინდოურად მზრახველნი 107³⁵.
1. იოანე, იოვანე (არჩილ II-ის ძე) 156², 160³; მისი გარდაცვალება 161³⁰.
2. იოანე, იოვანე (აფხაზთა მეფე) 164^{26,27}; მისი შვილი ადარნასე მეფე 165¹⁵.
3. იოანე, ივანე (ნთავარი შავლიანი) 164²³.
4. იოანე, იოვანე (ეპისკოპოზი: ქართლის პირველი ეპისკოპოზი, წარმოგზავნილი კონსტანტინე კეისრის მიერ) 72^{24,29}, 73²⁶, 74⁵, 75²¹, 80^{13,34}; მისი გარდაცვალება 82¹; მის შემდეგ ეპისკოპოზად დაჯდა იაკობ მღვდელი 81³².
5. იოანე, იოვანე (ქართლის კათალიკოსი ადარნასე ბაკურის ძის დროს) 147¹³.
6. იოანე იოვანე (ქართლის კათალიკოსი დავით აღმაშენებლის დროს) 230¹.
7. იოანე, იოვანე (მოდღვარი დავით აღმაშენებლისა) 227¹⁶.
8. იოანე, იოვანე (ნათლისმცემელი? 94²⁸ («არა კეთილად ვიპყართ სჯული ქრისტესი და წესი იოვანეს მცნებისა»)).
9. იოანე აბაზას ძე, ივანე აბასას ძე 184^{10,16}.
10. იოანე აბულეთის ძე, ივანე აბულეთის ძე 239⁶.
11. იოანე აბუსერი, იოვანე-ერისთავი აბუსერი (არტანუჯის ერისთავი) 183⁶.
12. იოანე არშის ძე, ივანე არსის ძე 169^{21,24}.
13. იოანე ბანელი, იოვანე ბანელი ხარტულარი 182³⁰.
14. იოანე გოდერძი (?), ერისთავთ-ერისთავი გოდერძი, ერისთავი გოდერძი 186⁸¹ შენ.
15. იოანე დადიანი, ივანე დადიანი 187⁹.
16. იოანე დეკანოზი (აღმწერელი-ისტორიკოსი) 156³ შენ
17. იოანე ერისთავი, იოვანე ერისთავი 187⁸, 194¹⁰.
18. იოანე ზედაზნელი, იოვანე ზედაზადნელი («განმანათლებელი ქართლისა და განმწმედელი სჯულითა») 141¹⁵.
19. იოანე ლიპარიტის ძე, ივანე ლიპარიტის ძე (ლიპარიტ ერისთავის ძე)

188^{28,30}; ივანე მძევლად დარჩა ბაგრატ IV-ს 187¹⁹; ივანე შეიპყრეს დიდებულებმა 190^{4,6,14,20}; ბაგრატმა შეირიგა 190^{23,25,29}; ივანე წავიდა საბერძენეთს 190²⁸; ბაგრატ მეფემ ივანე მოციქულად გაუგზავნა სულტანს 193¹⁶; ივანე ებრძვის ფადლონს 194¹⁰; გიორგი II-ის გამეფებისას ივანემ და სხვა დიდებულებმა «აშალეს ქუეყანა» 1982.8; გიორგიმ შეირიგა ივანე 198^{8,11}; ივანე კვლავ გადაუდგა გიორგი მეფეს 198^{14,17,21,24,27}; მალიქ-შამ დაატყვევა ივანე 200⁸; ივანეს შვილია ლიპარიტი 198^{8,25}.

20. იოანე მარუშის ძე (ივანე, ქართლის ერისთავი) 172^{13,19,25}, 173²⁶.

21. იოანე მხარგრძელი (ივანე ათაბაგი, ძმა ზაქარია მხარგრძელისა), 241⁵, 243²⁷, 245⁵.

22. იოანე ორბელი, ივანე ორბელი 210²⁰.

23. იოანე სხვილოსელი, ივანე სხვილოსელი 170⁸.

24. იოანე ქობულის ძე, ივანე ქობულის ძე (კახთა ქორეპისკოპოზის დაჩის მამა) 162²⁵.

იოზენალი, იოზანელი (დეეტალარი, პატრიარქი, წმ. ნინოს ბიძა) 45^{18,21}, 55¹⁷.

-276-

1. იოზი (ქართლის ეპისკოპოზი) 85²⁶ შენ. (A: «დაჯდა იო ს ე ბ სომეხი, ნერსე კათალიკოზისა დიაკონი»), 87⁹ შენ. (A: «იაკოვ ებისკოპოზი»).

2. იოზი (ბიბლ.) 137²⁸.

იონა ქართლის ეპისკოპოსი არჩილ I-ის დროს) 91²⁴.

იონნი: იონთა სოფელი 51²⁵.

იორდანე (მდინარე) 47²⁴.

იორი 28⁶, 137^{16,18}, 143²², 206¹⁹; «ქუეყანა იორის პირი» 203¹³; იორისპორნი» 210²⁷. იხ. აგრეთვე მცირე ალაზანი.

იოსებ სომეხი იხ I. იოზი.

იოსიპოს ებრაელი (იოსებ ფლავიოსი, ისტორიკოსი) 218¹⁰.

იპაჯაჯი (ლეკთა მეფე) 116⁹.

ისაკ თოლოზელის ძე, ისაკ ტოლოზელის ძე (აზნაური მესხი) 195^{6,9}.

ისანი, ისნი 186²⁹ შენ. იხ. ისნი.

ისე შეიხის ძე, ისე შიხის ძე (ტფილისის ამირა) 164^{3,6}.

ისმაელი (სარკინოზთა მამათმთავარი) 147³¹ («მომად, ნათესავი ისმაელისი»).

ისმაელის ძე საჰაკი (ტფილისის ამირა) 162²⁹. იხ. საჰაკი.

ისმაიტელნი 225²⁹.

ისმელნი 186²⁹.

ისნი, ისანი 186²⁹; ისნის ველი 186³⁰, 187², 194⁶.

ისრაელი 91^{5,17}; ერი ისრაელი 53¹⁹, 207³⁴; ნიაფორსა ისრაელი 58⁸; მეფე ისრაელისა 110³³.

ისრაიტელი 109¹⁹, 111¹; ეთაგ ისრაიტელი 225¹¹.

იტალია 231³³.

იუდა 134²¹.

იყალთოველი არსენი (ქართველი მეცნიერი) 230².

იშხანიკი (ჰერეთის მეფე, გურგენ ერისთავთ-ერისთავის დისწული) 168^{5,6}.

იწრონი (მყინვარნი, თრიალეთში) 182⁵.

იჯინტონი: რმისტორაან იჯინტონის წიგნი 148¹⁶.

კაბადუკელი 45¹⁴ («წმიდა იგი კაბადუკელი» გიორგი), 45²³ («ჭაბუკი კაბადუკელი ზაბილონი, ნინოს მამა).

კაბადუკია (ქალაქი) 45¹⁵.

კაბალა, ყაბალა, ყაბა (შირვაწის ქალაქი) 216¹ შენ.

კაბარზიანნი, ბარზიანნი, ბარაზიანნი 73¹⁹ შენ.

კავატია, კავცია (ოვსი) 42³⁰.

კავკასი, კავკასანი, კავკასიოსი (მამათმთავარი) 1²⁴, 3¹, 4⁴ (კავკასანი, 7⁸ (კავკასიოსი), 7^{29,32}; შვილნი კავკასისნი 7^{8,33}; ნათესავნი კავკასისნი 19²⁵.

კავკასია, კავკასი, კავკასიანი (მთა) 1²⁰, 21^{1,31}, 3², 5²¹, 7^{11,28}, 12²⁴, 14¹⁹, 137⁵ («შეივლტოდიან კავკასიანთა [კავკასიანთა] და კახეთად») 149¹⁹, 192²¹, 214⁹; წუერი კავკასიისა 2⁷, 154¹⁷; სიმაგრენი კავკასიისანი 10³⁸; ყოველი კავკასია 149²¹; ყოველი პირი კავკასისა 155²³; ყოველნი კავკასიის ნათესავნი 19²⁸; მეფენი კავკასიისანი 104²². იხ. კავკასნი.

კავკასიანნი, კავკასანნი 20¹³, 84¹⁷; ყოველნი კავკასიანნი 20¹⁷, 40⁵; მთიულნი

კავკასიანნი 7316; კეენი კავკასიანთანი 415; კარნი კავკასიანთანი 373, 869;
მეფენი კავკასიანნი 98³¹, 104¹⁵, მეფენი კავკასიანთანი 103¹⁹, 120²⁶.
კავკასნი (მთები) 11⁸⁰, 83³². იხ. კავკასია.

-277-

კავცია, კავატი (ოვსი) 42³⁰.

კავკა-ქარისა ერისთავი, კაქვაქარისა ერისთავი 192⁸.

კალა, ქალაი (ტფილისის ციხე) 122³¹, 145²⁰, 146⁴ («ციხესა კალასასა»), 146¹⁶;
კალის ციხის აღება ერაკლე კეისრის მიერ 146¹⁸; ველი კალაისა. ველი
კალისა 122³⁰.

კალმახელი სულა (კალმახის ერისთავი) 190². იხ. სულა კალმახელი.

კალმახი (ტაოში) 155²⁸ («კლდე ტაოსა, რომელსა ერქუა კალმახი»). 188¹⁵; სულა,
ერისთავი კალმახისა 1887, 14; შეპყრობილი ლიპარიტი და ივანე წაიყვა-
ნეს კალმახს 190⁷.

კამბეჩოვანი, კამბეჩოანი 286, ქალაქი კამბეჩოვანი (კამმეჩიანი, კამბეჩი) 136¹²,
137¹⁴.

კანანელი: სიმონ კანანელი 26¹⁴; ლონგინოზ კანანელი (კარსნელი) 26⁸. იხ. აგ-
რეთვე სობის კანანელნი,

კანგარი (გეოგრ.) 19¹⁹.

კაოსი, კასპო (შიდა ქართლის მეფე) 279, 18.

კაპოეტი, კაპოვეტი (ციხე) 166^{33, 35}.

კარაზპოლი, კარახპოლი, კარხაპოლა (ციხე, კარნუ-ქალაქი) 105¹⁹. იხ. კარნუ-
ქალაქი.

კარზი (გეოგრ.) 193¹⁵.

კარი (ციხე-ქალაქი) 200^{1, 13, 14}; კარი აილო გიორგი II-მ 199¹⁵; კარს ფლობს
გრიგოლ ბაკურიანის ძე 200¹²; აჰმად ამირამ აილო კარი 200²⁴; თამარის
დროს ქართველებმა აიღეს კარი 241²¹, 24²⁹.

კარმიფორ-ასიანი (ციხე-სიმაგრე კარნიფორ-ბასიანი?) 199¹⁶.

კარნიფორა, კარმიფორა, კარნიფოლა (მთა, ციხე) 139², 212⁴, 220⁹; საიდან
წარმოსდგა სახელი “კარნიფორა“? 139⁴; კარნიფორის ციხე აიღეს ქარ-
თველებმა თამარის დროს 241²¹.

კარნუ-ქალაქელი 244².

კარნუ-ქალაქი 122⁴, 139¹, 244¹⁶; («მოადგეს ციხესა, რომელსა რკბ.იან კარხა-
პოლა, ხოლო აწ ეწოდებინ კარნუ-ქალაქი» 105¹⁹; მას ფლობდა გრიგოლ
ბაკურიანის ძე 200¹²).

კარსნელი ლონგინოზი 268 შენ., 60²⁴.

კარუმეთი, კარუმეთი 170¹³

კარქედონი (კართაგენი) 231²³.

კარხაპოლა, კარახპოლი, კარახპოლო (კარნუ-ქალაქი) 105¹⁹. იხ. კარნუ-ქალაქი.

კასორი, კასრო, კოსარომ, კოსაროსი (სომეხთა მეფე) იხ. კოსარო.

კასპი 12⁵, 67¹⁴; კასპი ქალაქი 92²⁸, 94¹⁶; კასპისა სპასალარი 92²⁷., კასპისა გარდა-
სავალი 76³⁴; კასპი ააშენა უფლოსმა 6¹²; კასპი შემეუსრეს ოვსებმა 94¹⁶.

კასპო, კაოსი 27¹⁸. იხ. კაოსი.

კასრი (ციხე) 155^{9, 31}.

კასრო, კასორი, კოსარო, კოსაროსი (სომეხთა მეფე) იხ. კოსარო.

1. **კატა** (ბიორბი I-ის ასული) 182¹⁰.

2. **კატა** (დავით აღმაშენებლის ასლი, საბერძნეთში გათხოვილი) 212⁹, 238²¹.

კაქვაქარისა ერისთავი, კაკვა-ქარისა ერისთავი 192⁶.

კაცნობი იხ. ნიკტანები.

კაცხი 191¹³ («ლიპარიტ..... დამარხეს კაცსს, სამარხოსა მამათა მათთასა»).

1. **კახაბერი** (ძე ნიანასი): დაიღუპა ცოლითურთ თმოგვის დაქცევის დროს 204²⁰.

-278-

2. **კახაბერი** (ნიანას მამა) 205¹⁷.

კახეთი 5²⁶, 20¹³, 80³⁰, 94¹⁹, 137^{5, 7, 15}, 140¹¹, 143²², 155^{5, 6, 24, 29}, 157⁵, 159²⁵

160¹⁵, 169^{10, 12, 15}, 171²⁵ 173^{11, 12, 16}, 179²⁰, 185^{16, 23}, 203⁶; კახეთის საზღ-
ვრები 17²¹ («მისცა არაგვითგან ვიდრე ჰერეთამდე, რომელ არს კახეთი»)
მირიანმა კახეთი საუფლისწულოდ მისცა თავის შვილს რევს 44³⁴; კახეთში
ერისთაობდა ადარნასე ბაკურის ძე 146¹⁴; მთავრობდა გრიგოლი.

162^{10,14,16}; კახეთი მოაოხრეს სარკინოზებმა 167³⁵; ბრძოლა კახეთისათვის აფხაზთა მეფე გიორგი II-სა და ქორეპისკოპოს კვირიკე I-ს შორი. 169⁸¹, 170^{14,18}, 171¹; ბრძოლა კახეთისათვის ბაგრატ III-სა და კვირიკე II-ს შორის 176^{2,14,24,26}; ბაგრატ IV-ის ლაშქრობა კახეთში 192²¹; გიორგი II და კახეთის მეფე აღსართანი 203^{10,13,19}; დავით აღმაშენებელმა კახეთი შემოიერთა 208⁴²⁸, 237¹⁸. - მთა კახეთისა 520²¹, 76^{25,35}; მთეულნი კახეთისანი 140¹⁶, მთეულეთი კახეთისა 142³³; ქუეყანა კახეთისა 160⁶; კახეთისა ქალაქნი 12⁸, 21⁸ (ნელქარი, ნეკრესი), 24⁹ (ნენქარი, ნუკრისი). 80²⁹ (დაბა ზოდი), 240⁹ (სტახირი); ციხენი კახეთისანი 169¹⁹, 191⁶; ჳევი კახეთისა 86¹², 88³, 89¹⁰, 149⁴. - დიდებულნი კახეთისანი 187¹; კახეთისა ერისთავნი 1720, 34¹⁶, 125³¹ (დემეტრე), 146¹⁴ (ადარნასე ბაკურის ძე) 176²⁹; მთავარი კახეთისა 162¹⁶ (გრიგოლი); მეფე კახეთისა 184²⁹ (გაგიკი), 192¹⁹; (აღსართანი), 206²⁰ (კვირიკე IV).

კახნი 170⁷, 172^{12,22}, 173¹⁶, 184²⁴, 185^{12,15,20}, 187^{2,12}, 188¹¹, 195¹⁷, 196^{4,9}, 208⁷, 220²⁶; კახნი გარდაბანელნი 163²; კახთა მეფე 184^{10,25} (დიდი კვირიკე III). 186³¹ (გაგიკი), 198¹⁶ (აღსართანი I). 199⁵ (აღსართანი I), 203¹⁷ (აღსართანი I), 206³¹, (აღსართანი II), 208¹ (აღსართანი II); კახთა ქორეპისკოპოზი. 165⁴ (გაბრიელ დონაური).

კახოსი (მამათმთავარი) 57^{18,20,22,23,24}.

კენტავროსი 223¹⁸ («აქილევი კენტავროსაგან განსწავლულად»).

კესუნნი, კუზუნნი 196¹⁸ («შეკრბეს კესუნთა ზედა»).

კეკაპოსი, ქეკაპოსი (სპარსთა მეფე) 9^{9,10,19,23,28}.

კეზროლი 244⁴.

კილიკია, კილიკი 231²⁴.

კიმრაი, კირმა (სინდეთის ქალაქი) 133¹⁰.

კლარჯეთი 2¹⁰, 1620²³ 1767³⁰, 18²², 26³⁴, 29^{30,32}, 85¹⁰, 86^{28,29}, 87³⁰, 94^{19,31}, 119²⁶, 119²⁸, 140¹², 142³⁴, 153¹⁸, 155^{2,26}, 161³², 162^{2,17}, 191¹¹, 201¹³, 212¹, 239²⁶; კლარჯეთი ყოველი 119¹⁴; ბოლო კლარჯეთისა 146²⁸; გზა კლარჯეთისა 26¹⁷, 119²⁵; კლდენი კლარჯეთისანი 142³¹, 146²⁹; მკვიდრნი კლარჯეთისანი 293⁴, უდაბნონი კლარჯეთისანი 201¹⁷; ციხენი კლარჯეთისანი 199¹³, 162¹ («სიმაგრეთა შინა კლარჯეთისათა»); ჳევი კლარჯეთისა 85⁹. - ერისთავი კლარჯეთისა 26²¹, 35²⁹, 153²⁸; ერისთავი კლარჯეთისა არტვაზი 126^{7,12,24}, 139²⁶. მთავარი კლარჯეთისა გუარამი 143¹⁶; კლარჯეთის საეპისკოპოზო 1352⁷.

კლარჯინი 18²⁸; დემეტრე კლარჯი 18³¹; კლარჯინი გადაუდგნენ ვარაზ-ბაქარს და მიემხრნენ ბერძნებს 86²⁷.

კლდე-კარი, **კლდე-კარნი** (თრიალეთში) 190^{5,17,19,23}, 192³, 198²¹, 205¹⁵; კლდე-კართა ციხე ააგო ლიპარიტმა 164²⁹; კლდე-კართა ერისთავი რატი 174²⁰, 175²⁰; კლდე-კართა ციხეს მოადგა კონსტანტინე კეისრის ლაშქარი 182¹⁹; მას ფლოზს თევდორე, გიორგი ჳყონდიდელის დისწული 210¹⁵; კლდე-კართა. ციხეში დაამწყვდიეს დემეტრე უფლისწული, გიორგი III-ის ძმისწული 238²⁶.

-279-

კლისურა, კლისორა, კილისურა, კლისოსი 154^{11,16}; კლისურა იყო საბერძნეთისა და საქართველოს საზღვარი 149³⁰; ქვეყანა «ეგრის წყალსა და კლისურასა შუა» 119²³, 139²², 140²¹; კლისურაში შემოიჭრა მურვან ყრუ 149^{28,30}.

კობა, კოშკი (ციხე) 192⁹ შენ.

კოდისწყაროელნი 60³ («კოდისწყაროელთა მწიგნობართა»).

კოლა 17²⁷ («კოლა-არტანი»), 179¹, 180²⁷ შენ., 220³.

კოლასტა, კოლასტრა, კოლასტარი (ქალაქი, Κύλιστρον? წმ. ნინოს დედის სამშობლო) 45¹⁷, 47⁸.

კონსტანტინე, კონსტანტინეპოლი იხ. კოსტანტინე, კოსტანტინეპოლი.

კორინთელი დაჩი (აზნაური კახი) 170⁸.

კოსარო, კოსაროსი, კასორი, კოსორო, კასრო (სომეხთა მეფე) 36³³, სპარსელებთან ბრძოლაში მას ეხმარება ქართველთა მეფე ასფაგური 37^{1,4,19,24}; მას ჳკლავს ანაკი 37^{18,32,34} 38^{5,12,15}; კოსაროს შვილია თრდატი 38²⁵, 43¹³.

1. **კოსტანტინე**, კოსტანტი (აფხასთა მეფე): დაიპყრა ქართლი 165^{27,31}; კონსტანტინე და კვირიკე ქორეპისკოპოზი 167^{4,10}; კონსტანტინეს გარდაცვალება 167¹⁴; კონსტანტინეს ძენი გიორგი და ბაგრატნი 167¹⁶.

2. **კოსტანტინე**, კოსტანტი (ძე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 168¹⁰.

3. **კოსტანტინე I** (დიდი, ბერძენთა მეფე, 324- 337 წწ.) 44^{4,6,14}, 58²², 62², 106¹¹ («კოსტანტინელთა მეფეთა», V. I. (კოსტანტინეზე მეფისა)), 1093² კონსტან-

ტინეს გაქრისტიანება 44^{10,11}; კონსტანტინეს მძევლად ჰყავს მირიანის ძე ბაქარი 8218; კონსტანტინე და რიფსიმე 50^{1,6,10,21,30,32,33}, 51^{1,27}; ურთიერთობა კონსტანტინესა და მირიან მეფეს შორის 44^{20,22,31}, 68²⁸, 72^{15,17,25}, 73^{26,33}, 74³, 82¹⁸ – 83², 83⁴, 147⁷; დავით აღმაშენებლის შედარება კონსტანტინესთან 207³², 227³¹.

4. კოსტანტინე, კოსტანტი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე VIII, 1025 – 1028წწ.) 181⁵, 182¹⁶, 183^{10,13}.

5. კოსტანტინე მონომახი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე IX მონომახოსი, 1042 – 1054 წწ.) 189¹⁴ შენ.

6. კოსტანტინე (კონსტანტინეპოლი, 105²⁶, 111¹³, 114¹⁷ შენ., 115²

კოსტანტინელი 10611 («კოსტანტინელთა მეფეთა» AM, «კოსაანტინე-ზე მეფისა B»)

კოსტანტინეპოლელი, კოსტანტიპოლელი, კოსტანტინე, კოსტანტე ქალაქი 79³⁴, 105²⁶, 113³¹, 114¹⁷, 134²³, 135¹⁸, 152²⁷, 164²⁵, 165¹³, 180³³, 191².

კოსტანტინეპოლელი, კოსტანტიპოლელი 1353 («პატრიარქმან კოსტანტიპოლელმან»).

კოტმანი (გეოგრ.) 153³³ («კოტმანითგან ქურდის-ჭევამდე»).

კოშვი, კობა (ციხე) 1929 შენ.

კსანი, ქსანი, კასინი, ქსანანი, კანა 12¹², 162^{15,18}, 176⁶, 198⁴.

კუერცხობი 163¹³.

კუეტარი (ციხე 1966.

კვიპრი (კუნძ. კვიპროსი): დავით აღმაშენებლის ლუაწლი კვიპროსის მონასტერთა მშენებლობაში 226³¹.

1. კუირიკე I (კახთა ქორეპისკოპოზი) 165²⁵, 166¹⁶, 167^{4,6,9,13}; მისი გარდაცვალება 167³¹; მისი შვილია ფადლა ქორეპისკოპოზი 167³².

2. კუირიკე II (კახთა ქორეპისკოპოზი) 169^{7,13,29,32,33}, 170^{5,10,13,16,20,24,33,34}, 171^{27,32}; მისი ძმაა შურტა (შტორა) 169¹⁷; მისი ძეა ფადლა 169²⁸; კვი-

-280-

რიკეს ძეს (დავითს) მიათხოვა თავისი ასული ლეონ II აფხაზთა მეფემ 170³⁴.

3. კუირიკე III (დიდი, კახთა ქორეპისკოპოზი, რანთა და კახთა მეფე) 176^{24,26}.

184¹⁰; იგი მოკლა ოვსმა მონამ 184^{25,27}; მისი დისწულია კახეთის მეფე გაგიკი 184³⁰; კვირიკეს სიმე (ან დისწული) 185¹³; კვირიკეს მიერ არის აგებული «დარბაზი ბოდოჯისა» 185²².

4. კუირიკე IV (კახეთის მეფე) 206²⁰; დავით აღმაშენებელმა წაართვა კვირიკეს ციხე ზედაზადენი 206²²; კვირიკეს გარდაცვალება 206³¹; მისი ძმისწულია აღსართან II, კახთა მეფე 206³².

5. კუირიკე (სომეხთა მეფე) 192^{6,31}; კვირიკეს ძმა სუმბატი 192^{1,9}; კვირიკეს ძმისწული (ქალი) არის ბაგრატ IV-ის დისწული 192³².

6. კულა, კალა 145²⁰ შენ. იხ. კალაი.

კუხეთი 44³⁵, 80²⁹ შენ., 85², 105⁸, 203¹⁵; კუხეთის დაბაა ბოდე 77², 80²⁹, 82⁸; კახეთისა და კუხეთის ერისთავი დემეტრე 125³¹.

კუხოსი (მამათმთავარი) 57.

ლაზარე (ბიბლ.) 47²¹.

ლაკასანელნი იხ. წიად-ლაკასანელნი.

ლაკუასტისა ჯევი: აქ არჩილ II-მ ააშენა ციხე 155¹⁰.

ლამე, ლამდე (გეოგრ.) 122⁴ («მელეტითგან ვიდრე ლამედმდე»).

ლამიანი იხ. ბაჰრამ ლამიანი.

ლატავრი (ადარნასე ბაგრატონიანის ასული, ჯუანშერ არჩილის ძის მეუღლე) 161¹⁵.

ლაშა, ლაშა გიორგი 237¹, 243¹¹. იხ. გიორგი IV ლაშა.

ლეკანი, ლეკი (მამათმთავარი) 124, 233, 44, 81⁴; ნათესავნი ლეკანისნი 76, 86.

ლეკეთი 9¹¹; ლეკეთის გზა 160⁹.

ლეკნი 17, 13¹⁹, 16^{11,12}, 27²⁶, 28²⁷, 29⁷, 37⁸, 41³¹, 86⁹, 220^{4,32}; ლეკთა მეფე 27²⁸; იპაჯაჯ, ლეკთა მეფე 116⁹.

1. ლეონი (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 139²⁸; მისი გარდაცვალება 140¹⁹.

2. ლეონ I (ერისთავი კეისრისა აფხაზეთში) 150⁵, 152^{5,18,32}, 154^{8,14} («მომცა მე კეისარმან ქუეყანა ესე... კლისურითგან ვიდრე მდინარედმდე დიდად ხაზარეთისა»); ლეონმა შეირთო არჩილ II-ის ძმისწული (მიჰრის ასული) გუარანდუხტი 154²¹; ლეონი ემორჩილება არჩილს 154²⁴; მისი ძმისწუ-

ლია ლეონივე, ერისთავი აფხაზთა 161²⁶.

3. **ლეონ II** (აფხაზთა ერისთავი, «მეორე ლეონი», შემდეგ აფხაზთა მეფე): ის ძმისწულია კეისრის ერისთავის ლეონისა (იხ. 2. ლეონი) 161²⁶ და ხაზართა მეფის ასულის წულია 161²⁷; ის გადაუდგა ბერძნებს და თავი გამოაცხადა აფხაზთა მეფედ 161¹¹; მისი შვილები 162¹³, 164²⁰.
4. **ლეონ III** (აფხაზთა მეფე, ძე გიორგი II აფხაზთა მეფისა) 169³¹; ლეონი იყო ქართლის ერისთავად 169¹¹; მამამ ჩაგზავნა იგი კახეთში სალამქროდ 170^{17,20}; ლეონის გამეფება 170^{22,27}; კახეთის ქორეპისკოპოს კვირიკეს ძეს მიათხოვა თავისი ასული 170^{22,27}; ლეონის გარდაცვალება 171³; ლეონის ძმა დემეტრე II, აფხაზთა მეფე 171^{4,31}.
5. **ლეონი** (ბერძენთა მეფე ლეონ I დიდი, 457-474 წწ.) 103²³.
6. **ლეონი**, ლეონ ანთიპატი, ლეონ ანთიპატი, ლეონ ანთიპატროსი, ლეონ ანთიპატრო, ლეონ ანთიპატრი. ლეონ ანთიპატრიკი, ლეონ ბერძენი (ბერძენი კეისრის ნაცვალი, ἀντιπατρος) 122^{3,5} 123⁶, 124⁵, 125^{9,21}, 126^{9,15,24,29}, 128^{1,28}, 133²⁸.

-281-

ლეონტი მრუველი, ლეონტი მროველი 1¹, 156⁵.

ლიახუი (მდინარე) 33³⁰, 34¹³.

ლიბანი (მთა) 61¹¹.

ლიპარიტეთი 184²¹ (« მიერთვან დარჩა მტერობა ლიპარიტეთ და ამირას შუა»), 209²⁶ («მამული ლიპარიტეთი უმკუიდროდ დარჩომილ იყო»).

1. **ლიპარიტი** (თრიალეთის მპყრობელი) 164²⁸, 165^{1,8}; ლიპარიტმა ააგო ციხე კლდე-კართა 164²⁹.
2. **ლიპარიტი** (კლდე-კართა ერისთავის რატის ძე) 175²⁷; მისი ძეა დიდებული ერისთავი რატი, რომელიც ბასიანის ბრძოლაში დაიღუპა 10120-21 წელს 179⁵.
3. **ლიპარიტი** (ლიპარიტის ძე, ერისთავთა-ერისთავი, თრიალეთის მფლობელი) 182²⁰, 184⁹, 189²⁹, იგი ლიპარიტის ძეა 184¹⁵; ლიპარიტის ბრძოლა ტფილისის ამირას ჯაფარის წინააღმდეგ 184^{16,21,22}, 185¹⁰; ბრძოლა ლიპარიტსა და ბაგრატ IV-ს შორის 185¹⁵ («მიერთვან შეიქმნა ლიპარიტი ქუეგამხედვარად თავის პატრონისაგან»), 185^{24,25,29}; ბაგრატისა და ლიპარიტის შერიგება და ლიპარიტის დანიშვნა ქართლის ერისთავად 186³; ბაგრატ-ლიპარიტის ბრძოლის განახლება 187^{6,12,13,15,19,22,31}, 188^{3,4,5,11,13,17,18}; ლიპარიტი შეელის ბერძნებს დვინის წინააღმდეგ ბრძოლაში 188¹⁸; ლიპარიტი შეელის ბერძნებს თურქებთან ბრძოლაში 188^{23,24}; ლიპარიტის შეპყრობა თურქების მიერ 188²⁶; მისი განთავისუფლება 189⁷; ლიპარიტის წყალობით ბაგრატმა დაჰკარგა ანისი და ტფილისი 189^{8,9,15}; ლიპარიტი გიორგი II-ის აღმზრდელია 189^{18,21,32}; ლიპარიტის შეპყრობა დიდებულთა მიერ 190^{2,3,4,6,9,14,15,20,22}; მისი განთავისუფლება 190^{23,26}; ლიპარიტის ბერად შედგომა 190²⁴ მისი გარდაცვალება 191¹; შვილნი ლიპარიტისნი (ივანე და ნიანია) 188^{28,30} 190⁴; ლიპარიტის ძე ივანე 187¹⁹, 190^{4,6,14,20,23,25}, 193¹⁶, 194¹⁰, 198^{2,14}, 200³; ლიპარიტის ციხოვანნი 190²²; ლიპარიტის მწიგნობართა უზუცესი ანამორი 190¹⁸.
4. **ლიპარიტი** (ივანეს ძე): გიორგი II-მ უბოძა მას ლოწობანი 198^{8,19}; მისვა მამამ ივანემ მიაგება იგი მალიქ-შას 198²⁵.
5. **ლიპარიტი** (ამირა): მის მფლობელობაშია («თრიალეთი და კლდე-კარნი და მიმდგომი მისი ქუეყანა» 205¹⁵; ლიპარიტის ბრძოლა დავით აღმაშენებლის წინააღმდეგ 205²⁵; მისი პირველი შეპყრობა დავითის მიერ 205³¹; მისი მეორე შეპყრობა 206¹¹; ლიპარიტის გაძევება საქართველოდან 206¹²; ლიპარიტის ძე რატი 206²⁵.

ლიხი (მთა) 2¹³, 17¹⁸, 161²⁹, 187³², 189³³, 203¹⁶, 216¹⁸; («მთა მცირე რომელსა აწ ჰქუიან ლიხი» 2²⁵; მთა მცირე ლიხთა 205¹⁹; მთა მცირე 35³².

ლიხტური (ბერძენთა მხედართ-მთავარი, licitor?) 189¹.

ლოკი, ლუკი, ლუკია 192⁸ («ლოკის ერისთავი»).

ლოლოლას ძე, ჰოპოლას ძე, ჰლოლოს ძე, ლოლას ძე 182²⁴ («არჯევან ლოლოლას ძემან»).

ლომეკი, ჰომეკი, ლომიკი, ლუმეკი (ლომეკის მდინარე) 2³⁴, 3², 7²⁹, 8².

ლომთა გორი (გეორგ.) 244¹⁷.

ლომსიანთა (ციხე სამცხეში) 165¹⁹.

ლომსიანნი (აზნაურნი ლომსიანნი) 186¹⁶ («გურიელნი აზნაურნი და ლომსიანნი

მოაყენა ხუფათსა).

ლონკინოზ კარსნელი, ლონკინოზ კანანელი (!) (მცხეთელი ურია) 268, 6024.

-282-

ლოპატისა ჯევი, ლოხათისა ჯევი 1377.

ლორე (ციხე) 2382⁵²; დავით აღმაშენებელმა აიღო ციხე ლორე 212²⁸.

ლოღოთეთი (ბერძენი რეგ I-ის მეუღლის, სვლელოთან მამა) 369.

ლოწობანი, ლუწუბანი, ლოწობანი (ციხე) 169^{20,21}, 170¹², 198^{8,18}; ციხე ლოწობანთა ააშენა ფადლა II ქორეპისკოპოზმა 167³².

ლოჭინი (გეოგრ.) 224⁷.

ლოხათისა ჯევი ი. ლოპატისა ჯევი.

ლუკა მახარებელი 48²⁴.

ლუკია: ლუკიის ერისთავი 192⁸.

მაგდალინელი, მაგდანელი (მარიამ მაგდალინელი) 47²⁰, 53^{24,26}.

მაგდეური, მგდეური. მგდეორი (კახი აზნაური) 170⁸.

მაგოგეთი, მაგოგი 108².

მაიჟანი, მაიჟანი (მცხეთელი სპასპეტი) 38³², 39^{2,27}, 40⁷.

მაგრიკი (ბერძენთა კეისარი, 582 - 602 წწ): მაგრიკმა თავისი ასული მიათხოვა ქასრეს 144¹⁰; მაგრიკის წყალობით ქართლი განთავისუფლდა სპარსელ-ბისაგან 144¹³; მაგრიკი მოკლა სარდალმა ფოკამ 145^{7,8,27}.

მაიჟანი, იხ. მაიჟანა.

მაკარი (ქართლის კათალიკოზი) 141²⁹; მისი გარდაცვალება 142²⁵.

მაკედონელი (ალექსანდრე მაკედონელი) 215⁷. იხ. ალექსანდრე მაკედონელი.

მაკედონი (ქვეყანა მაკედონია) 11²⁷.

1. **მალიქი** (მალიქ-შას ძე, სელჯუკიანთა სულტანი) 212³¹; გარდაიცვალა 338 ქრონიკონს (1118 წელს) 212³³.

2. **მალიქი** (სულტანის [მაჰმუდ II-ის] ძე) 217⁵.

მალიქ-შა (მალიკ-შაჰ I, სელჯუკიანთა სულტანი, 1072 – 1092წწ.): აიღო სამშვილდე 198^{24,29}; მისი თარეში საქართველოში 1080 წელს 200^{2,19,20}, 201^{15,21}; გიორგი II მიდის ასპანს მალიქ-შასთან 202²⁹; კახთა მეფე აღსართანიც მიდის მასთან 203¹⁸; მალიქშას გარდაცვალება 205²⁵; მისი ძე მალიქი 212³¹.

მამეანნი აზნაურნი 159²⁴.

მანასგომონი, მანასგომნი (სომხითის ციხე) 220⁸.

მანგლისი 147⁵, 217¹³; მანგლისის საეპისკოპოზო 135²⁹.

მანგლისის ჯევი, მანგლის-ჯევი 154⁴, 174³⁰.

მანუჩა, მანუჩარი, მანუია (აბულასვარის ძე, ანისის მფლობელი ამირა) 191³⁰; ძე მანუჩასი 195²⁵.

მარაზდანი 196³¹.

მარანდი (გეოგრ.) 242⁵.

მარანი (ციხე.) 169²³.

მარგის მერე, მარგი (ადგილი სამცხეში) 171¹³.

მარგუი (მარგუსი) 171⁷ («ერთი გაგზავნა მარგუს ერისთავად»), 126¹ («ერის--თავი მარგუსისა»).

მარვანოზი იხ. მირვანოზი.

1. **მართა** (გიორგი I-ის ასული) 182²⁰

2. **მართა** (ბაგრატ IV-ის ასული, ბერძენთა მეფის მეუღლე) 192¹⁴.

1. **მარიამი** (დედოფალი, არჩილ II-ის მეუღლე, ბერნი, ივზიმინოს მეფის ნათესავი) 89¹⁶.

2. **მარიამი** (არჩილ II-ის ასული) 156³.

-283-

3. **მარიამი** (დედოფალთ ბაგრატ IV დედა) 183¹⁶, 196¹⁴, 197³; იგი იყო სომეხთა მეფის სენაქერემის ასული 186⁹.

4. **მარიამი** (ბაგრატ IV-ის ასული) 197⁴.

5. **მარიამი** (ქრისტეს დედა) 111²⁴.

6. **მარიამი**, მარიამ მაგდალინელი, მარიამ მაგდანელი 47²⁰, 53^{24,26}.

მარილელი: აშოტ მთავარი მარილელი 185¹³.

მარუშის ძე ივანე (ქართლის ერისთავი) 172^{13,19,20}; მისი თაოსნობით მეფედ იქმნა მოყვანილი ზაგრატ მესამე 173²⁶.

მასისი (მთა) 1¹⁴, 3²³, შენ., ქუეყანა მასისა 1^{17,29}; «ღარღათ შინა მასისისთა» 4⁹; ქალაქნი მასისანი 7¹⁹.

მასლამა (არაბთა სარდალი, VIII საუკ. დასაწყ.) 155¹⁹, 162⁵.

მასლანი (გეოგრ.?) 211¹² («წარვიდა მასლათა კაცითა ათას ხუთასითა»).

მაუმედი 1643. იხ. მომადი.

მაწყურელი 187^{11,13}.

მაჭელი, მჭელი 185²⁰.

მაჰმედი, მომადი, მოამადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 147³¹⁻³³.

მეგრნი, **მეგრელნი** 17, 18²², 26^{18,19}, 29²⁶, 33^{22,26,28}, 35³², 36³; ანდრია მოცი-ქულმა მოაქცია მეგრელნი 26¹⁶.

მეგუიბტელნი, მეგუიბტელი 11²⁷, 230¹⁹.

მელეტი, მელიტი, მელიტენი (გეოგრ.) 122⁴.

1. **მელიქი: აბდალ-მელიქი** (ამირ-მუმნ ეშმის მამა) 149¹⁵.
2. **მელიქი** (ხლათის დიდი სულტანი) 244²⁵.

მერე (გეოგრ.): 171¹³ («დაადგა მარგის მერეს»), 239⁶ («ჩხერეს მერეს»).

მერისა დაბა, დაბად მერისა, შაბასა მერისა, ბაბამერისა 120¹.

მესხნი 187¹¹, 190³, 198¹⁵, 212¹; აზნაურნი მესხნი 171¹³, 188⁹, 191¹⁸, 220²²; აზნაური, მესხი ისაკ თოლობელის ძე 195⁶.

მეტეხნი 239⁷.

მთაბორი, თაგორი (ციხე ტფილისში) 186²⁰.

მთავართა სანათლო (ადგილი მცხეთაში) 73⁷.

«მთა ოქროსა» (მთა ტონთიო) 149⁹.

მთაწმიდა: დავით აღმაშენებლის ყურადღება მთაწმიდის მონასტრისადმი 226³⁰; დანგრეულ ეკლესიათა განახლება თამარ მეფის მიერ 240¹⁸.

მთიულეთი 49²; ყოველი მთიულეთი 154⁴; მთიულეთი კახეთისა 140¹⁶.

მთეულელნი, მთიულელნი 30³¹.

მთეულნი 80^{7,14,23}, 103¹ შენ. 147²⁷, 163^{21,23}; მთეულნი კახეთისანი 140¹⁶.

მთიულეთი 201²².

მთიულნი 162¹⁴, 241³⁰; მთიულნი კავკასიანნი 73¹⁶.

მირან 40¹¹ («სპარსულად მირან და ქართულად მირიანი»).

1. **მირანდუხტი**, მიჰრანდუხტი, მირიან საგდუხტი (ვახტანგ გორგასალის და) 92²⁶, 103¹²; იგი ტყვედ წაიყვანეს ოვსებმა 94¹⁷ შენ., 103²⁰; მისთხოვდა სპარსთა მეფეს 125²⁴.
2. **მირანდუხტი** (არჩილ II-ის ასული) 15⁶³.

1. **მირდატ I** (დეროკის ძე, შიდა-ქართლის მეფე) 31^{14,16} («მირდატ ქართველი»), 32^{1,3,21,22,25,31}, 33^{17,22,27}; მისი სიკვდილი 33³³; მირდატის დახასიათება 31¹⁹⁻³¹.
2. **მირდატ II** (ბაკურის ძე, ქართლის მეფე) 36^{24,26}.

-284-

3. **მირდატ III** (ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 85^{7,11,14,20}; მან ააშენა თუხარისში ეკლესია 85⁸; მირდატის გარდაცვალება 85²⁷.
4. **მირდატ IV** (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართველთა მეფე) 85³¹, 87²³, 25, 32; შეიპყრეს სპარსელებმა 88¹, 89⁶; გარდაიცვალა ბაღდადში 88³, 89⁶; მისი ძმისწულია არჩილ პირველი 89¹⁴.
5. **მირდატ V** (არჩილ I-ის ძე, ქართლის მეფე) 90^{12,13,20}, 91²⁸, 92⁹; მან შეირთო ბარზაბოდის ასული საგდუხტი 90^{28,29}, 91^{7,18}; მირდატის გამეფება 92⁶; მისი გარდაცვალება 92²⁹.
6. **მირდატი** (ერისთავი, ვახტანგ გორგასალის დროს) 121¹⁸.
7. **მირდატი** (ვახტანგ გორგასალის შვილი) 139²⁸, 140^{20,21,22}, 143¹⁴; შვილნი მირდატისნი 140³⁰, 141⁷; ნათესავნი მირდატისნი 142³⁴.

1. **მირვან I** (საურმაგის სიძე, ქართლის მეფე), მირიანი 20^{5,9,32}, 21⁵; მირვანის ბრძოლა დურძუკებთან 20^{15,17,21,25,30}; მირვანის ძეა ფარნაჯომი 21⁵; მირვანის დახასიათება 20¹⁰.
2. **მირვან II** (ფარნაჯომის ძე, ქართლის მეფე), მირიანი 22^{4,26}, 23^{6,8}; მირვანის მამამძუმე 22^{5,21}; მირვანი იზრდება სპარსეთში 22²⁰; მირვანის ბრძოლა ძალაუფლებისათვის 23^{11,14,16}; მირვანის გამეფება 24^{1,4}; მისი გარდაცვალება 24⁷; მირვანის დახასიათება 22²².
3. **მირვანი** იხ. მირიანი.

მირვანოზი, მარვანოზი, მირავანოზი (წარჩინებული სპარსელი, მირიანის მამამძემდე)
40^{26,30}, 41^{8,9}.

მირი, მიჰრის მირიანი (სტეფანოზის ძე) იხ. მიჰრი.

1. მირიანი, მიჰრანი, მირვანი (ძე ქასრე არდაშირისა სასანიანისა, ქართლის მეფე) 37⁹, 40^{22,23,24}, 41^{7,11,21,25,27,28,31,33,34}, 42^{4,7,31}, 43¹⁶, 73²³, 79²⁶, 82¹¹, 83⁵, 84²⁴, 85³⁰, 105¹⁰ («მირიან მეფისითგან ვიდრე ვახტანგ მეფისამდე გარდაცვალებულ იყო ნათესავი რვა და მეფენი ათნი»), 105³⁰, 113¹⁹, 141²¹ («მეფობითგან მირიან მეფისა ეიდრე მეფობადმდე მეორისა ფარს-მანისა გარდაჰდა წელი ორასი»), 144³³, 147⁷, 150^{11,22}, 153⁶; მირიანი იყო სპარსთა მეფის ქასრეს ძე, «ნაშობი მჭევალისა, რომელსა ერქუა სპარსულად მიჰრან (მირან) და ქართულად მირიან» 40^{11,16}, 158¹⁵; მისი ცოლია ას-ფაგურ მეფის ასული 40^{8,20}; მირიანის მეორე ცოლია ბერძნის ქალი ნანა 41²⁹; მირიანის სამფლობელო 41¹⁹, 44³²; მირიანის უმროსი მმა ბარტა მი, სპარსეთის მეფე, და მირიანის ბრძოლა მასთან 42^{8,9,16,26,29}; მირიანის ბრძოლა ხაზარებთან 43^{1,17}; მირიანის ბრძოლა სომეხთა მეფე თრდატთან 43^{21,23,24}; მირიანის ბრძოლა საბერძნეთის წინააღმდეგ კონსტანტინე კეისრის დროს 43^{30,31,33}, 44^{3,16,17} 58²⁰, 62¹; მირიანისა და კონსტანტინეს მორიგება; კონსტანტინემ მიმეკლად წაიყვანა მირიანის ძე ბაქარი 44^{24,25,31}; მირიანის გაქრისტიანება 45⁶, 54²¹, 56¹², 62^{16,17}, 64^{8,13,16,25}, 65⁴, 66²⁸, 67¹, 67¹³⁻⁶⁸ (მზის დაბნელების შემთხვევა), 68^{9,17,18,20,26,27,30}, 69^{3,21,23}; 70^{12,24}, 72^{9,11,13}, 74^{15,24,30}, 75¹³, 77²⁶, 82^{14,24}, 108⁶; მირიანის მოციქულები კონსტანტინესთან 72^{15,21,25,30,32}, 73²⁵; მირიანის მონათვლა 73¹; მირიანის მიერ მთეულთა მოქცევა 80^{5,13,32}; მირიანმა «განასრულა ეკლესია საეპისკოპოსო» 83⁶; მირიანის დასნეულება და გარდაცვალება 83¹², 84^{11,15} («დაეფლა ზემოსა ეკლესიასა, საშუალსა სვეტსა, სამხრით ჩრდილოთ კერძო»); მირიანის გვირგვინი 150²², 152⁷; მირიანის ძე ბაქარი 44²⁴, 82¹⁰, 83³, 105⁹; მირიანის ძე რევი 44²⁷, 45¹³, 80³², 83⁹, 98²⁶, 105⁸.

-285-

159³²; მირიანის ასული და მისი ქმარი ფეროზი 44³⁶, 45¹, 85³⁰, 86³¹, 159⁹; მირიანის ასულის წული 85³⁰, 86³¹; მირიანის ძის (რევის) ცოლი 45¹³; მირიანის ძის (რევის) წული თრდატი 85²⁹, 87², მირიან მეფის ნათესავი 87²⁵, 105⁵, 154², 158¹⁵; მირიანის ნათესავი ხუარასნელი 65³.

2. მირიანი (ვახტანგ გორგასალის მამის ძმისწული, ნათესავისაგან რევისსა, მირიანის ძისა) 98^{21,20}, 105⁷.

3. მირიანი იხ. მირვანი.

4. მირიანი, მირი, მიჰრი. იხ. მიჰრი

მიქაელ-გაბრიელთა მთა (კახეთში) 185¹⁷.

1. მიქაელი (ქართლის ეპისკოპოზი) 94^{3,8}, 95⁸, 121²; მიქაელმა დაწვა მოზიდანის წიგნები 91³²; მიქაელისა და ვახტანგ გორგასალის უთანხმოება 133³², 134^{1,6,8,12}; მიქაელის. გასამართლება კონსტანტინეპოლის პატრიარქის მიერ 134^{23,28}; მიქაელის გაძევება «მონასტერსა მლუიძარეთასა» 135¹.

2. მიქაელი (მთავარანგელოზი) 64¹⁸, 107¹⁹, 108¹².

მიხაელი, მიხაილი (ბერძენთა მეფე მიხაელ VI სტრატოტიკი) 189¹⁴.

მიჰრანდუხტი იხ. მირანდუხტი.

მიჰრი, მირი, მირიანი (სტეფანოზის უფროსი ძე, არჩილ II-ის ძმა) 148³², 149², 150⁸ («მეფენი ქართლისანი მირიან და არჩილ»), 150⁸, 151¹⁶, 152⁵; მიჰრი სასიკვდილოდ დაიჭრა აგარიანებთან ბრძოლაში 154¹⁶, 153¹; მიჰრის გარდაცვალება 153²⁴; მიჰრის კ გვირგვინი 154²³.

მომადი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 163⁵. იხ. I მომადი.

1. მოზიდანი (ქართლის ეპისკოპოზი) 91²⁵ («ნათესავად სპარსი... მოგუი უსჯულო, შემწლეი წესთა»), 91²⁸; მისი წიგნები დაწვა მიქაელ ეპისკოპოსმა 91³²; მოზიდანის გარდაცვალება 94⁷.

2. მოზიდანი (სპართა მეფის ხვასროს მოციქული ვახტანგ გორგასალთან) 124²³.

მოგუეთი (მოგუთა) 73⁵, 121¹⁵. იხ. მოგუთა.

მოგუთა, მოგუეთი 21¹¹, 73⁵ («ჭიდის კარსა მოგუეთისასა»), 93²⁵, 121¹⁵ («ჭიდი მოგუეთისა»).

1. მოვაკანი (მამათმთავარი) 1²⁴, 2¹⁰, 4⁴.

2. მოვაკანი, მოვაკანი (ქვეყანა) 8³, 40^{22,29}, 41^{20,33}, 42²⁹, 44³³, 86^{19,24}, 90^{16,21}, 94¹⁹, 142²⁸; რანისა და მოვაკანის ერისთავი 89²¹, 142²²; სპა რანისა და მოვაკანისა 89²⁵, 90¹⁹, 104²⁵.

მოვაკნეთი (ქალაქი) 218.

მოვაკნელნი 17.

1. **მომადი**, მო მადი, მოამადი, მაჰმედი (მუჰამედი, მაჰმადიანთა მამათმთავარი) 147³¹, 148¹⁷, 163⁵.

2. **მომადი**, მომედი (მურვან ყრუს მამა) 149¹⁴.

3. **მომადი**, მოჰმადი, მოჰმედი (არაგთა სარდლის ჭიჭნომის მამა) 157⁴.

4. **მომადი**, მუმედი მაუმედი, უმედი, ჰუმედი ხალილის ძე, ამირა) 162³⁰, 163^{1,4}, 164^{1,2,3,4,8,9}.

მონომახი (ბერძენთა მეფე კონსტანტინე IX მონომახოსი, 1042 – 1054 წწ.) 189¹⁴ შენ.

მოსამახოსი, მოსომახოსო (ვინმე ებრაელი ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქარში) 223¹⁶.

მოსე (წინასწარმეტყველი) 9¹⁵, 48¹⁵, 60¹⁸, 226⁹, 227²; მოსეს წიგნები 58³⁴, 109¹⁸.

მოქუი 170³⁰ (მოქვის ეკლესია ააშენა ლეონმა).

-286-

მოღრისი, მოღრი, მულრი 174¹⁸.

მრუველი ლეონტი, მროველი ლეონტი 11, 156⁵.

მტბევაი (ტბეთის ეპისკოპოზი): სტეფანე მტბევაი 166³¹, საბა მტბევაი 182²⁵.

მტკუარი (მდინარე) 214^{15,17,19}, 428, 515^{20,29}, 826²⁷, 101⁰, 131⁴, 263¹³³, 271⁴,

281⁶, 44³¹, 69³³, 73⁴, 104²³, 136¹³, 140²³, 165²¹, 168²⁶, 174³⁰, 193³⁰,

206¹⁸, 216^{21,27}; თავი მტკვრისა 67, 17²⁷, 263²³⁴, 94¹⁵; პირი მტკვრისა

210²⁶, 212²⁵, 216¹⁵ («ჩამოდგეს პირთა მტკურისაოა»); კიდე მტკვრისა

142¹²; ორივე კერძი მტკვრისა 43²⁰; ფონი მტკვრისა 121²²; მტკვრის

ადიდება 216²⁴; ხერთუისი მტკურისა 12³.

მტურის ციხე 121⁴; «მტურის ციხე, რომელ არს ხუნანი» 52, 72⁰, 12⁸.

მუმედი იხ. 4. მომადი.

მურვან ყრუ (მე მომადისი, ამირა აგარიანი) 149^{14,16,20,30}, 150⁶, 155³².

მურვან ჯაყელი (ერისთავი ყველისა) 194¹¹.

მუქადინი (რუქნადინი) 24¹² შენ.

მულრი, მოღრი, მოღრისი 174¹⁸.

მუხათ-გურდი 184¹⁷.

მუხნარი, მუხნანი 34²⁰, 66³³, 98¹³, 138³⁰, 171², 194^{6,13}, 211²³, 234⁹; სანახები მუხნარისა 67¹³.

მუჰამედი იხ. I. მომადი.

მლუიძარეთა მონასტერი 135¹.

მეინვარნი გინა იწრონი (ადბილი თრიალეთში) 182⁵.

მცირე ალაზანი (იორი) 217²⁰.

მცირე ხაზარეთის მდინარე (ყუბანი) 226.

მცხეთა (დედა-ქალაქი) 610³³, 101^{11,18}, 121¹, 131⁴, 142⁰, 177, 193^{2,34} 20³², 24⁶,

25^{24,29,30}, 29^{10,35}, 30⁴, 40¹, შენ., 40^{6,21}, 41¹⁹, 45³, 52³¹, 53^{1,5}, 58²⁷, 59³⁰,

60³², 65¹⁹, 68³⁰, 72³⁰, 77^{10,26}, 80³, 89¹³, 91¹³, 98^{16,29}, 105², 121^{17,20,21},

135²², 137¹², 138²⁸, 140¹⁵, 143¹⁸, 153²¹ 154²⁹; მცხეთა ქალაქი 63⁶, 13¹⁰,

14¹², 18⁹, 26³⁰, 32²⁴, 34¹⁴, 38³², 39³⁰, 49¹, 54¹¹, 58¹⁹, 61³, 71²⁸, 82⁶,

120⁴; ქალაქი დიდი მცხეთა 112⁶, 52³⁰; მცხეთა სამეფო ქალაქი 182⁰, 74¹⁶,

103²⁷; დედა-ქალაქი სამეფო მცხეთა 54⁹; დედა-ქალაქი 71. - თავი მცხე-

თისა 361¹; კარნი მცხეთისანი 34²⁰; ზღუდენი მცხეთისანი 22¹⁹, 26¹²; სი-

მაგრენი მცხეთისანი 19³³; ციხენი მცხეთისანი 13¹¹⁻¹⁴, 16²², 34²⁰, 86¹⁷;

ხიდი მცხეთისა 176¹³; მცხეთისა ჯვარი 78²¹; ეკლესია სტეფან-წმიდისა

მცხეთას 901⁰; მცხეთის საეპისკოპოზო 135²³, 147²³; ეკლესია საეპისკოპოზო

74³³, 83⁶; მცხეთის დიდი სიონი 149¹¹, სვეტი-ცხოველი 135²³, 17²². -

მცხეთა მდებარეობს «შესაკრებელსა შორის მტკურისა და არაგვისა-

სა» 52⁹; არდამმა მოზღუდა მცხეთა 82⁴; აზონმა მოარღვია მცხეთის

ზღუდეები 13¹⁰; ფარნავაზმა მოზღუდა მცხეთა 18⁹; იერუსალემიდან ხა-

მოქცეული ურიანი მოვიდნენ მცხეთას და აქ დამკვიდრდნენ 27⁵, 60²;

მცხეთაში მოვიდნენ კონსტანტინე დიდის მოციქულები 83⁴; სტეფანოზის

დროს «მცხეთას მოაკლდებოდა და ტფილისი განძლიერდებოდა» 145¹⁹;

სარკინოზებმა დაწვეს მცხეთა 167³⁵; მცხეთაში დამარხეს: ვახტანგ გორხა

სალი 140¹, აბიბოს ნეკრესელი 147²⁸, მიჰრი 153²⁴, დემეტრე (დავით აღმა-

შენებლის შვილიშვილი) 239², გიორგი მესამე (დროებით დამარხეს) 240¹¹.

მცხეთე 14¹⁴. იხ. მცხეთოსი.

მცხეთელნი 34²¹, 60³¹; მცხეთელნი მოქალაქენი 48¹⁸; ურიანი მცხეთელნი 25³³,

-287-

261¹, 58⁹, 73¹⁸; მცხეთელთა მამასახლისი, მცხეთელი მამასახლისი 10^{13,19,29},
141⁶; მცხეთელთა ეპისკოპოზი 93³² შენ., ელიოზ მცხეთელი 267⁹.

მცხეთოსი, მცხეთეოსი, მცხეთე (მამათმთაყარი) 5^{6,8,26}, 6^{10,15,20}; შვილნი მცხე-
თოსისნი 6^{1,22}, 14¹⁴, 15²⁸.

მჭელისა ერისთავი, მაჭელისა ერისთავი 185²⁰.

1. მხარგრძელი ზაქარია (მანდატურთ-უხუცესი და ამირსპასალარი) 241⁴, 243²⁶.

2. მხარგრძელი ივანე (ათაბაგი) 241⁵, 243²⁷, 245⁵.

ნაბუქოდონოსორი (მეფე) 10²⁷, 232³³.

ნადარბაზეენი 196¹⁷ («მოიყვანეს ქართლს, ჯიდის-ჭალასა ნადარბაზეეთა»).

ნაზარეველი (იესო ნაზარეველი) 59¹.

ნანა, ნათელი, ნინო (დედოფალი, მირიან მეფის მეუღლე) 54¹⁸, 62²², 68^{11,26}, 80³³,
83⁵; ნანა აოის ოლილოტოსის (ულიოტორის) ასული, საბურცნეთიდან,
პონტოდან 41³⁰; მისი დასწელება 63¹⁶; ნანას მოქცევა ნინოს მიერ 63²⁹,
64^{7,8}, 65⁴, 66^{14,17}, 67⁸; ნანას მონათვლა 72³¹, 73², 75¹³; ნანას გარდა-
ცვალება 84¹⁴.

ნარეკუავის ხრამი 194¹⁶ შენ.

ნარსი იხ. ნასრი.

ნარლუევი (გეოგრ.) 194²⁷ («და გაჯდა ნარლუევთა გზით ერწოთ»).

ნასიბის კევი, ნისბანის კევი 42¹³.

ნასრა, ნასრი (გუარამის ძე, აშოტ კურაპალატის შვილიშვილი) 164³⁰,
165^{6,8,10,17,18,22}.

ნასრი, ნასარი, ნასრა, ნასრე, ნარსი (წუნდის ერისთავი) 118²¹, 121¹⁸, 126⁷,
128²⁷, 139²⁵.

ნასტაკისი, ნასტარ იგი (ადგილი ქსანს ზემოთ) 12¹³.

ნაქალაქევი არტანისა 16³⁴.

ნაქურდეველნი, ნაქორდეველნი 173¹⁰.

ნაჭარმაგევი 205²¹, 211¹¹.

ნახჭევანი, ნახრჭევანი, ნახჭოვანი 27³⁴, 244⁸; ციხე ნახჭევანისა 169^{19,28}, 170³, 191⁶.

ნაჯიდური (ადგილი რახსის პირს) 212²³.

ნებროთი, («ნებროთ გმირი, მეფე ყოვლისა ქუეყანისა») 39^{15,18,23}, 46^{9,13,14,15},
64¹⁸, 96³², 107¹⁸, 108^{3,10}; ნებროთის დაცემა 4¹⁶, 6¹⁸; სპანი ნებროთისნი
32⁶, 48⁸; სამეოცნი გმირნი ნებროთისნი 42⁸; ნათესავნი ნებროთისნი 8^{10,18},
8¹¹ შენ., 106³⁰; შვილნი ნებროთისნი 20³, 122⁹, 152²⁸; წიგნი ნებრო-
თისი 64^{16,26}.

ნებროთიანნი 61^{7,19}, 24⁸, 39^{17,32}.

ნეკრესი, ნუკრისი (ქალაქი კახეთში) 21⁹, 24⁹, 41¹⁰, 136¹¹; ნეკრესის ეკლესია
87¹², იხ. ნელქარი, ნენქარი.

ნეკრესელი: აზიბოს ნეკრესელი ეპისკოპოზი 147²⁶.

ნელქარი, ქალაქი ნელქარისი (ნეკრესი) 21⁸. («ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს.
ნეკრესი»). იხ. ნეკრესი, ნენქარი.

ნენქარი 24⁸ («ნენქარ ქალაქი კახეთისა»). იხ. ნეკრესი, ნელქარი.

ნერსარანი, ნერსანი, ნერსანი, ნერსე (ერისთავი ხუნანისა) 125³², 137¹².

1. ნერსე იხ. ნერსარანი.

2. ნერსე ნერსიანი (წარჩინებული ვახტანგ გორხასალისა, ქართლის ერისთავი
არჩილ I-ის დროს) 153³⁰.

-288-

3. ნერსე (სომეხთა კათალიკოზი) 85²⁷.

ნესტან-დარეჯანი (დედოფალთა დედოფალი, კახთა მეფის ალექსანდრეს დედა,
XV საუკ.) 236^{8,27}.

1. ნიანია (ლიპარიტის ძე) 188²⁸, 190⁴; გარდაიცვალა ანისში 190²⁹.

2. ნიანია (ქუაბულის ძე, აზნაური) 194¹¹; იბრძვის გიორგი II-ის წინააღმდეგ
სამეფოს სხვა ოსმალებთან ერთად 198¹⁴; მას გიორგიმ უბოძა თმოგვი
198⁸; მისი ძე უნდა იყოს კახაბერი, რომელიც მიწისძვრის დროს დაი-

ლუპა თმოგვში 204²¹.

3. ნიანია (კასაბერის ძე) 205¹⁶.

ნიგალი (გეოგრ.) 161³³.

ნილოსი (მდინარე) 107²⁵.

ნიკტანები მეგვიბტელი (Νεχτανεβ, ეგვიპტის მეფე, თქმულებით ალექსანდრე მაკედონელის მამა) 11²⁷.

ნიკოფსი, ნიკფისი (ქალაქი) 26¹⁵.

ნინო (წნიდა ნინო, ქართველთა განმანათლებელი) 40¹³, 45^{2,7}, 49¹³, 56²⁶, 57^{20,24,32}, 59³⁰, 61^{12,12,28}, 84⁷, 106¹³, 111^{10,17,31}, 112⁶; ნინო-მოციქული და ყოვლისა ქართლისა განმანათლებელი 45¹⁰, ნინო--მოდღარი ქართლისა 47⁹; ნინო რომელი დედაკაცია, ზურთულად მეტყველი 57¹⁰, 63²⁰, 13⁵⁵; იგი ზაბილონისა და სოსანას შვილია 47¹⁰; ნინოს აღზრდა 47^{12,15,25}; ნინო ემსახურება ნიაფორს სარა ბეთლემელს 47²⁷, 48³², 49¹⁰; ნინოს კურთხევა მოძღვრად და მისი მოღვაწეობა 49^{21,27,28,32,33}, 52^{1,4,9}; ნინოს მოსვლა სომხითის საზღვართან (ორბანთა) 52¹⁴; ნინო ფარავნის ტბასთან და შეავედრა მცხეთელ მწყემსებთან 52^{20,26}, 53^{1,5,32}; ნინო ურბნისში 54⁴; ნინო მცხეთაში 54^{9,22,23,27,31}, 56¹¹, 68³¹; ნინომ მცხეთაში დაყო სამი წელი 58¹⁹; ნინო და მაცვლოვანი 58¹, 63²⁴, 74³²; ჯვარი ნასხლავი 62^{3,5}; სვეტის აღმართვა ნინოს მიერ 69²⁷, 70¹, 71³¹; ნინო და აბიათარ მღვდელი 58^{11,25,27}, 62^{13,14}; ნინო და სიდონია 58¹⁵; 61^{23,34}; ნინო და ნანა დედოფალი 63^{4,6,10,14,15,21,23,25,29,33}, 64⁵, 73²; (ნანა მონათლა); ნინო და მირიან მეფე 62²⁰, 64³², 65^{3,5,26}, 67^{28,27,31,35}, 68^{10,14,21,23}, 62^{4,5}, 73² (მირიანი მონათლა), 74¹⁸, 108⁷; ნინოს წიგნი ელენე დედოფალთან 68²³; ნინო ბოდბეში 80^{29,33,35}, 81³; ნინოს გარდაცვალება 82^{2,7}, 83¹⁸, ნინოს ცხოვრების ჩაწერა და აღწერა 81^{19,30}, 156⁴.

ნინოწნიდა (საეპისკოპოზო) 135³⁰.

ნიხზანის კევი, ნასიზის კევი 42¹³.

ნიქოზი 136¹ (ნიქოზის ეკლესია ააშენა ვახტანგ გორგასალმა).

ნოე (ბიბლ.) 19, 107¹, 109¹⁵, 123²⁴.

ნოტორა, ნოტკორა: აქ დამარხეს არჩილ მეორე 159¹⁵.

ნოპატა, ნუხპატი, ნუსპატი (ციხე-ქალაქი) 135¹⁵.

ნოპატელნი, ნოპოტელნი, ნოლაპატელნი, ნოპაპატელნი, ნუსპატელნი 140¹⁷, 155¹⁶.

ნორბედი, ნორიბედი (სომხითის ციხე) 220⁷.

ნოსორი, ნოსარი, ნოსი 137⁹.

ნოსტე (მდინარე) 17²⁰, 29²⁹.

ნოტკორა, ნოკტორა: აქ დამარხეს არჩილ მეორე 159²³.

ნუხპატი, ნუხპატელნი იხ. ნოპატა, ნოპატელნი.

-289-

ოვსეთი 7³², 35¹⁷, 38^{28,29}, 42^{31,32}, 94²¹, 98^{7,33}, 102³⁴, 103⁷, 104⁷, 163^{21,33}, 213³³,

214^{4,15}; ოვსეთის მოსაზღვრე იყო პაჭანიგეთი 103²; ველი ოვსეთისა 99²; კარნი ოვსეთისანი (დარიალი) 103¹ შენ., 214⁹; ოვსეთისა ქალაქნი 102³⁴; ოვსეთისა თავადნი 196¹³ («წარმოემართა ოვსთ მეფე ყოვლითა თავადითა ოვსეთისათა»); ოვსეთისა მეფენი 98³⁴, 214⁴, 232³²; ოვსეთისა მთავარნი 214⁴; ოვსეთისა სპა 27²⁷, 101^{20,23}; ოვსეთისა არავგი 99⁴; ოვსეთისა მდინარე 103³.

ოვსნი, ოსნი 7³¹, 9^{3,4,5}, 13¹⁹, 16^{11,12,32}, 27²⁵, 28²⁷, 29^{7,21}, 30^{1,6,9,13,16,19,24}, 31⁷, 34^{18,19,31,36}, 35^{13,27,28,32}, 36⁸, 37³, 39³¹, 86⁹, 95⁵, 96^{13,16,19}, 97^{6,19}, 98^{11,19}, 99⁹, 101³³, 102^{13,14,28,29,31}, 103¹ შენ., 103^{11,13,15}, 104⁷ შენ., 125²⁴, 143²⁷, 163³², 196⁸, 213³², 314⁶, 240⁴, 241³⁰; ოვსი ხუანხუა 35⁵, ოვსნი ფეროშ და კავატია 42³⁰, ბაყათარ ოვსი 101²³; ოვსთა ბუმბერაზნი 34³⁵, 100³⁴ (ბაყათარი); მთავარი ოვსი ბაყათარი 165³²; ოვსთა მეფენი 17¹⁰, 19¹⁹, 27²⁶, 28¹⁷, (ბაზოკი), 35¹⁵, 103⁷, 184²⁶ (ურდურე), 196⁷⁻¹³ (დორლოლელი), 242¹ (დავით სოსლანი); ოვსთ მეფის ასული 183³¹ (გიორგი I-ის ცოლი), 183²⁹ (ბაგრატ IV-ის მეუღლე ბორენა); ოვსთა სპანი, ოვსნი სპანი 34¹¹, 35⁷, 94¹⁴.

ოლთისნი (ქალაქი) 178³⁵, 200¹¹, 220¹¹.

ოლიდოტოსისი, ულიოტორისი (პონტოელი, ნანა დედოფლის მამა) 41³⁰.

ომარი (ხალიფა) 148⁵.

ოპიზა 165¹².

ორბანნი (ადბილი სომხითის საზღვარზე) 52¹⁵.

ორბეთი (ციხე) 18⁵⁵.

ორბელნი: გადაუდგნენ გიორგი მესამეს 238^{24,25}, 240¹; ორბელი ივანე 210²⁰.

ორბის ციხე 5¹⁶; «ქართლოს აღაშენა ციხე ორბისა, რომელსა აწ ჰქუიან სამ-
შვილდე» 51.

ორბნისი, ურბნისი (ქალაქი) 12⁵, 54⁵.

ორდრო (გეოგრ.) 188²⁵ შენ.

ორეთის ზღვა, ორეთის მთა, თერის ზღვა 1²⁰, 3⁴.

ორესტი, ფირესტე (ბერძენი გმირი) 218¹³ და შენ.

ოროტი (გეოგრ.) 244⁷.

ორჭობი (გეოგრ.) 167⁹.

ოსნი იხ. ოვსნი.

ოფრეთი (ციხე) 192⁹ შენ.

ოშვი 241²³.

ომრჭე, ორძე (ციხე-ქალაქი) 6⁶, 12⁴, 140⁷, 165¹⁸, 190¹²; ომრჭისა ერისთავი
17²⁸, 29²⁴, 35²³, 126⁸, 139²⁶.

ომრჭეველნი 29¹⁷.

ომრჭევი 29¹⁴ («აღაშენა ციხე ქუეყანასა ომრჭევისასა»).

ომრჭოსი, ოზროჯოსი, ოძროხოსი (მამათმთავარი) 6^{3,4,5}.

შავლე (მოციქული) 227³⁰; აზიათარ მღვდელი ახალი შავლეა 62¹¹, 64⁶.

პალეკარტოს ლოლოთელი, პალეკარტოს, პალეკარპოს ლელოთელი, პალეკრა-
პოსი, შასტინე კარტო (ბერძენთა სპასალარი) 110³⁰, 116¹¹, 117¹¹, 118^{1,26}.

პალესტინე 152²⁵, 231²⁴; პალესტინისა შავი მთა 226³¹.

19. ანასეული ქართლის ცხოვრება

-290-

პანკისი: პანკისისა ერისთავი 185¹⁸.

პართველი გრიგოლი 106^{24,26}.

პარჟამო, პარაჟამონი, პუამოსი (პრიამოსი, ტროის მეფე) 218¹².

პასტინე კარტო იხ. პალეკარტოს ლოლოთელი.

პარხალი, პარხარი 29³¹ («ქუეყანასა პარსლისსა»), 30²¹ («ქუეყანასა პარხრი-
სასა»).

პატალინისა ველი 45²⁵.

პაჭანიგეთი, პაჭანიკეთი 103^{1,2,6}.

პაჭანიგნი, პაპანიკნი, პაჭანაკნი 27²⁸, 103^{4,5,17}.

პეროჟავნი სივნელი, პეროჟავარი სივნელი, პეროჟავარი სივნელი 81^{9,29}.

პეროჟა-კაფა, პეროჟ-კაფარი, პერუოკაფი (ციხე-ქალაქი) 105¹⁵.

1. **პეტრე** (პეტრე მღვდელი, შემდეგ ქართლის კათალიკოზი) 109², 4, 6, 8, 25, 110⁷, 15, 21, 111^{4,18,30}, 112^{6,15,35}, 116²⁵, 137¹⁹; პეტრე გრიგოლ ნაზიანზელის მოწაფეა 108²⁶; პეტრეს ელჩობა კეისართან და კონსტანტინეპოლის პატრიარქთან 113²⁸, 114^{10,12,16,25}; პეტრე-კათალიკოზი 133²⁹, 134²⁷; იგი კათალიკოზად აკურთხა ანტიოქიის პაპიარქმა 135^{2,13,17,26}; პეტრეს გარდაცვალება 140¹⁴.

2. **პეტრე** (მოციქული) 48²⁶ (პეტრე AB, პილატე M), 134^{21,22}.

პილატე 48^{21,22,23}, 48²⁶ (პილატე M, პეტრე AB).

პინიკე, ფინიკი (ფინიკია) 231²⁴.

პიროსი, პუროსი (ჰინდო) 231²⁶.

პლატონი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხ-ტომთავანი) 13²⁶ შენ., 14¹.

პონტო 41²⁹, 48²³, 105²³, 114²¹; პონტო-ქალაქი 105²⁵ («მოადგეს ლაშქარნი
პონტოს, ქალაქსა დიდსა ზღუის კიდესა»), 108²⁴, 115²⁰, 125¹¹, 152²³.

პონტოელნი 115²⁰.

პონტოს ზღვა 1¹⁹, 2⁶, 3⁵.

პრიამოსი (ტროის მეფე) 218¹². იხ. პარჟამო.

პტოლემეოსი, პატილემოსი 222²⁵.

პუროსი, პიროსი (ჰინდო) 231²⁶.

რაბატელნი, რაბატელნი 52³⁰.

რანი 9⁶, 24¹⁹, 40²¹, 41²⁰, 42²⁸, 44³³, 85⁵, 86²⁸, 90²⁴, 127¹, 140³², 143⁷, 148²², 155²³, 164⁹, 192¹⁷; საზღვარნი ქართლისანი და რანისანი 89²⁶; ქუეყანა რანისა 152², 155¹⁹, 177⁷; რანი და მოვკანი 8³, 86^{19,24}, 89²¹, 90^{16,21}, 94¹⁹, 142^{22,28}; რანისა ციხენი და ქალაქნი 40², 90³³; რანისა სპა 89²³, 90¹⁹; სპარსნი რანისნი (M: სპანი რანისნი) 25²⁰; რანი ბარდავამდის მირიანისგან მიცემული ჰქონდა ფეროზს, მირიანის სიძეს 73²⁸, 80²⁸, 84²³; რანის ერისთავი ბარზაბოდი 90^{22,26}; ვარაზ-ბაკური 98⁹, 104²⁴, 116^{9,17}. ვასქენი 142^{1,9}; რანისა და მოვკანის ერისთავი დარელი 142²²; რანის ათაბაგი აღსუნდული 219²⁸.

რანნი 1⁷; რანთა და კახთა მეფე დიდი კვირიკე 184¹⁰.

რაპატელნი, რაპატელნი 52³⁰.

რაჟდენი (წმ. რაჟდენი, ვახტანგ გორგასალის ცოლის მამამძემე) 136^{3,4}; რაჟდენ წმიდის ეკლესია უჯარმაში 138².

-291-

1. **რატი** (ლიპარიტის მამა, კლდეკართა ერისთავი ბაგრატ III-ის დროს) 174²⁹; ბრძოლა რატი ერისთავსა და ბაგრატ III-ს შორის 174³³, 175^{18,21,24,26}.

2. **რატი** (ლიპარიტის ძე, ერისთავი გიორგი I-ის დროს) 179⁵.

3. **რატი** (ლიპარიტის ძე, უკანასკნელი წარმომადგენელი ბაღვივაშთა სახლი-დან) 206²⁴.

რახსი, რახსი, არახსი (მდინარე) 2¹⁵, 44²⁹; რახსის პირი 212^{22,26}; რახსის პირის ციხენი 241²³.

1. **რევი**, რევი მართალი (ქართლის მეფე, ამზასპის დისწული, სომეხთა მეფის ძე) 36^{8,11}; მას ეწოდა «რევი მართალია» 36¹⁸.

2. **რევი** (მირიანის ძე) 63³¹, 75²⁷, 78²¹, 80³²; რევი საუფლისწულოდ მიეცა კახეთი და კუხეთი, რევიდენციად აქვს უჯარმა 44³⁴; მისი ცოლია სალომე უჯარმელი 44²⁷, 80³², 84²⁹; რევის გარდაცვალება 83^{9,11}; რევის ძენი 154³; რევის ძე თრდატი 78¹³, 84^{19,29}, 85^{29,31}, 87²; ნათესავნი რევისნი 98²⁶, 159³²; რევის ძმამ ბაქარმა ხელი ააღებინა რევის ნათესავებს მეფობის პრეტენზიაზე 84³²;

რევიანი (რევის, მირიანის ძის, შთამომავალი) 87²⁵.

რევიი, რევი, რენი (ადგილი ლიახვის ნაპირას) 33³¹, 163^{1,2}.

რიონი (მდინარე) 171^{2,19}.

რიფსიმე («დედოფალი ვინმე, მეფეთა ნათესავი») 49^{23,27,29}; მისი დედამძემეა გაიანე 49²⁴; კონსტანტინე დიდს სურდა მისი ცოლად შერთვა 50^{3,5,17}, 51¹⁸; თრდატ სომეხთა მეფემ აწამა რიფსიმე 51^{29,30}.

რკინის-ვევი 325 («იწროთა რკინის-ვევისათა»).

რკინის-ჯუარი 188¹⁰ (გზა რკინის-ჯუარისა.)

რმისტორმან იჯინტონი, ჰრიმის ტროსამან იჯინტონი (ჰერმი ტრისმანჯინტონი, ჰერმი ტრისმეგისტოსი, Ἡρακλῆς δ' Ἰριόμειστος, «ერმი სამდიდებული») 148¹⁶.

რომაელეზრ, რომელეზრ (რომაულად) 53⁹.

რომაელი: რომელი ნინო 135³. იხ. I. რომი.

რომანოზი (ბერძენთა მეფე რომანოზ III, 1028 – 1034 წწ.) 183¹⁴, 184³.

რომე, ჰრომე, რომი, ჰრომი (ქვეყანა და ქალაქი რომი) 12³⁰, 13³⁰, 45¹⁶, 46³³, 79²⁸, 108¹, 231²²; რომის პატრიარქი 79²⁵.

1. **რომი**, ჰრომი, რომელი, რომელი (რომაელი, ბერძენი) 63²⁰ («დედაკაცისა მის რომისა ტყუისა მიერ, რომელსა რქუიან ნინო»), 135⁵: რომნი (რომაელები. ბერძნები) 11¹⁸, 14¹⁰, 16^{3,16}, 18^{8,24}, 58³², 108¹, 231²⁹; რომთა კეისარი 27³; რომთა აზნაურნი 91⁵: რომთა სჯული 65¹², 67³¹; რომელებრ, რომაელებრ (რომაულად, ბერძნულად) 53⁹.

2. **რომი** იხ. რომე.

3. **რომო** იხ. რომოსი.

რომნი (რომაელები, ბერძნები) იხ. I. რომი.

რომოსი, რომი (ალექსანდრე მაკედონელის ოთხტომთავანი) 13²⁶ შენ., 13²⁹; მან ააშენა ქალაქი რომი 13³⁰.

რუსთავი (ციხე-ქალაქი კუხეთში) 127, 852, 1059, 1222⁹, 1382⁴; რუსთავს ძველად ერქვა ზოსტან-ქალაქი 511,19; რუსთავის ერისთავებად მირიანის ძემ, ბაქარმა დააყენა თავისი ძმისწულები, რევის შვილები 852, 1059; სულტანმა ალფარსლანმა განძის პატრონს, ფადლონს, გადასცა რუსთავი 19320,22; ბაგრატ IV-მ, ფადლონის დაჭერის შემდეგ, აიღო რუსთავი

-292-

19523; რუსთავს ფლობს ივანე ლიპარიტის ძე 1989; დავით აღმაშენებელმა, წაართვა თურქებს რუსთავი 21013, 21123 - რუსთავის ეკლესია 8711; რუსთავის საეპისკოპოზო 13529.

რუისი: რუისის საყდარი აკურთხეს მეფედ გიორგი მეორე 18920.

1. **რუსუდანი** (დედოფალი, თამარ მეფის მამიდა) 24211.

2. **რუსუდანი** (მეფე, თამარ მეფის ასული) 2428; მისი გათხოვება 24424,31 რუსუდანის გამეფება 24510,17.

რუქნადინი (რუმის სულტანი) 24112.

საკვი, საჰაკვი (ტფილისის ამირა) იხ. საჰაკვი.

1. **საბა** (ქართლის კათალიკოზი ფარსმან VI-ის დროს) 14111,14

2. **საბა** (მტბევარი ეპისკოპოზი) 18225.

საბატანი, საბასტანი (საბას ქვეყანა, საბას სამეფო) 7031.

საბერძნეთი 1024, 1126, 175, 3527, 369 შენ., 3821,26 434,8,22,32, 621,19, 8919, 10514,

1081, 11933, 1239,10,18, 12431, 13625, 1371, 1449, 15029, 1524, 16011, 16411,

17127, 1818, 1864, 18825, 18931, 2016,9; აფხაზეთი საბერძნეთის საზღვარზეა

11916,19, 13921, 14022; კლისორა არის საზღვარი საბერძნეთისა და სა-

ქართველოსი 15427; არჩილ II-მ ააშენა ციხე გურიისა და საბერძნეთის

საზღვარზე 15427; ბიზანტიოსს ალექსანდრემ მისცა მფლობელობაში სა-

ბერძნეთი და ქართლი 1330; საბერძნეთიდან მოიყვანა აზონმა ჯარი 1630;

საბერძნეთიდან (პონტოდან) იყო ნანა დედოფალი 4129; საბერძნეთში ილაშ-

ქრა მირიანმა 4332, 4435, 5821; საბერძნეთიდან მოიყვანა ცოლი არჩილ

I-მა 8915; საბერძნეთში გაიქცა ნასრა გუარამის ძე I16511; საბერძნეთში

გაქცევით გადაირჩინა თავი ბაგრატ დემეტრეს ძემ 16425, 16513; აფხა-

ზეთის უფლისწულები თეოდოსი და ბაგრატი საბერძნეთში თრდებოდ-

ნენ 1716,8,12; საბერძნეთში წავიდნენ ტაოელი აზნაურები 18214,23; საბერ-

ძნეთში წავიდა მარიამ დედოფალ, დედა ბაგრატ IV-ისა 1831620; საბერ-

ძნეთში წავიდა ლიპარიტი 18910; საბერძნეთში წავიდა ბაგრატ მეოთხე

18914,18; საბერძნეთში წავიდა ივანე ლიპარიტის ძე 19028; საბერძნეთში

გარდაიცვალა ლიპარიტი 1911; საბერძნეთში გაამევა დავით აღმაშენე-

ბელმა ლიპარიტ ამირა 20612; საბერძნეთში გაათხოვეს კატა, დავით აღ-

მაშენებლის ასული 2129, 23821. - საბერძნეთიდან მოვიდნენ ქართლში პირ-

ველი მღვდლები 6915; საბერძნეთიდან იყო მიქაელი ეპისკოპოსი 945; სა-

ბერძნეთიდან მოჰყავდათ ძველად, ფარსმან VI-სის დრომდე, ქართლის კა-

თალიკოზები 14112; დავით აღმაშენებელმა შესაწირავებით აავსო აბერძ-

ნეთის მონასტრები 22630; საბერძნეთის მთაწმიდის ეკლესიები განაახლე-

ბინა თამარ მეფემ 24018 - აჯანყება საბერძნეთში მავრიკი კეისრის დროს

1457,12,26,28; საბერძნეთში შეიჭრა მასლამა 1625; დიდგვარიანთა გან-

დგომილება საბერძნეთში ბასილი II-ის დროს 17926, 18022.

საბოტარელნი 17310.

საგდუხტი (დედოფალი, მირდატ არჩილის ძის მეუღლე) ვახტანგ გორგასალის

დედა, რანის ერისთავის ბარზაბოდის ასული) 9027,31, 9115,16,21, 928,10,25,30,

9322,26,28,30, 943, 9822.

სადაყის ძე დურბეზი (არაბთა მეფე) 2175.

საეგრო (ეგრისი) 1986. იხ. ეგრისი.

საზუერელნი აზნაურნი 16821.

-293-

საკურეთი, სკორეთი, სკურეთი 17431; სკორეთის მდინარე 516, 1721.

საღდუხტი არდოხის ძე 23920,21.

სალომე უჯარმელი, სალომე უჯარმოელი, სელომე (დედოფალი, მირიანის ძის

რევის მეუღლე, თრდატ სომეხთა მეფის ასული) 442⁶, 77⁴, 803², 81⁹, 84²⁹;
სალომემ ჩაწერა ნინოს ცხოვრება 45¹², 81²⁹.

სამარი, სამარა, სარამი (მცხეთელი მამასახლისი, ფარნავაზის ბიძა) 14¹⁶, 15²⁸.

სამარყანდი 197¹⁴.

სამზატ ბაგრიტიანი 27²³. იხ. სუმბატი.

სამნალირი, სამანლირი (ერისთავი შიდა-ეგრისისა და სვანეთისა) 125³³.

1. სამოელი (I, მონაზხონი, ქართლის ეპისკოპოზი, შენდევ კათალიკოსი) 108²⁸.

109², 110²⁸, 111^{18,19,31}, 112^{16,35}, 113²⁸, 115¹⁹, 133³⁰; სამოელი აკურთხა
ეპისკოპოსად ანტიოქიის პატრიარქმა 134²⁷, 135^{2,2,13,16}; იგი მცხეთის ეპის-
კოპოზია 135²⁰; პეტრე კათალიკოზის გარდაცვალების ზშემდეგ დაჯდა
კათალიკოსად სამოელი 140¹⁴; მისი გარდაცვალება 140²⁸.

2. სამოელი (II, ქართლის კათალიკოზი) 143¹⁹, 144³¹.

3. სამოელი (III, ქართლის კათალიკოსი) 144³¹, 145³.

4. სამოელ დონაური (კახთა ქორეპისკოპოზი, მმა გაბრიელ დონაურისა) 162²⁰, 164⁶.

5. სამოელი (ბიბლ., ანნას შვილი) 240⁷.

სამოქალაქო 186¹⁵ შენ., 201¹⁵, 240³.

სამშვილდარი (სამშვილდე) 184³⁰.

სამშვილდე, სამშვილდე (დედა-ციხე) 12^{7,8}, 24⁴, 84²⁴; წინათ სამშვილდეს ერქვა
ორბის ციხე 5²; ყოველი სამშვილდე 210¹⁴; სამშვილდის კარი 198¹⁶; სამ-
შვილდის ტბანი (ბარნი) 196²⁹; სამშვილდის სიონი 91²³ (ააშენა საგდუბტ
დედოფალმა); სამშვილდის საერისთაო 20⁶, 91¹⁴; სამშვილდის ერისთავი
17²⁴, 34¹⁷, 87⁵, 125³³ (ადარნასე).- სამშვილდე - სომეხთა მეფის მფლობე-
ლობაში 184³⁰, 191³⁵, 192^{3,4,5,6,11,12}; გიორგი II-მ უბოძა სამშვილდე
ივანე ლიპარიტის ძეს 1988,19,21; სულტანმა მალიქ-შამ წაიღო სამშვილდე.
198^{27,29}, 200³⁵; სამშვილდე უჭირავთ თურქებს 210¹⁴; თურქებს წაართვეს
ქართველებმა სამშვილდე დავით აღმაშენებლის დროს 210^{20,22}, 211⁸.

სამცხე 166^{23,24}, 198¹⁵, 201¹⁴; ტაშისკარიდან არსიანამდე, ნოსტის თავიდან ზღვამ-
დე არის სამცხე და აჭარა 17²⁹; ოძრხევის ქვეყანას ეწოდება სამცხე 29¹⁵;
სამცხეშია ციხეები: დომთა 29¹⁵, ოძრხე, ჯვარის-ციხე და ლომსიანთა
165¹⁸, მარგის მერე 171¹³.

სანათლო, მთავართა სანათლო (ადგილი მცხეთაში) 73⁷.

1. სარა: სარას ძალღნი ანუ სარკინოსნი 148¹⁰.

2. სარა ბეთლეგელი (ნიაფორი, სომეხი დვინელი) 45², 47⁴, 48³², 49^{1,6,10,12};
ნინოს დედა და შემდეგ ნინოც ემსახურებოდნენ სარას 47²⁷; მისგან ეს-
წავლა ნინოს ცოტაოდენი სომხური 52²⁷.

3. სარა ფხუნელი, სარ ფხუნელი (აზნაური კახი) 170⁹.

სარანგი ალხაზი 195^{26,29}, 198³¹, 199^{1,9}.

სარკინე (ქალაქი, მცხეთის უბანი) 102¹, 12^{6,10}.

სარკინელნი 12^{16,20,23}.

სარკინოზნი (არაბები, მაჰმადიანები) 148^{4,10,24}, 151^{4,14,17}, 158^{10,26}, 159^{1,3},
160⁸, 161^{5,10,14}, 162^{8,9}, 163²⁶, 164^{15,16}, 165⁹; სარკინოსთა მამათ-
მთავარია მუჰამედი 147³¹; სარკინოზების გაძლიერება რანში 155¹⁸; ისინი
თავდაპირველად ქართლის ერისთავთაგან ხარკს ლებულობდნენ და ამით

-294-

კმაყოფილებოდნენ 156¹; მათი შემოყრა ქართლში 155³²; სარკინოზები
ხელმეორედ დაეუფლნენ ქართლს 162²²; სარკინოზებმა მოარბიეს კახეთი
157³⁴-სარკინოზთა სჯული (მუჰამედის მოძღვრება) 147³², 163⁶.

სარმაგი იხ. საურმაგი.

სასანიანი: ქასრე სასანიანი 36³⁰, 38²², 40¹⁷.

სასადუნი, სასადუნი (გეოგრ.) 219²⁷.

სასირეთის ჭალა 187²⁸.

1. საურმაგი, სარმაგი, სურმაგი, საურაგი (ქართლის მეფე, ფარნავაზის ძე)

19^{1,7,10,13,14,16,19,21,28,32}, 20^{12,18,23,24}; მან იშვილა მი რვანი და მიათხოვა
მას თავისი ასული 20^{1,3,5,9}; საურმაგის გარდაცვალება 20⁹.

2. საურმაგი (სპასპეტი, ვახტანგ გორგასალის მამამძემდე) 92^{21,23}, 93²⁰, 102²⁵.

3. საურმაგი (ვახტანგ გორგასალის დიდი უჯიბი) 126⁸, 128^{18,21,24,25,31}.

საფურცლე (დგილი მცხეთასთან) 34²⁷, 52²⁹.

საქართველო 41²⁹ «მატა კეთილსა ქართველთასა» AB, «ჰმატა კეთილის ყოფა
საქართველოსა» M) 149³¹, («კლისორა.... იყო საზღვარი საბერძნეთისა და
საქართველოსა»), 201⁹; ყოველი საქართველო 213^{28,29}.

სამმორი 155⁷ (სამმორის ეკლესია).
საჯატუნი იხ. ქაჯატუნი.
საჯი: სარკინოზნი „რომელთა უწყობდეს საჯობით» 167³⁵.
საჯი: სააკი (საჰაკ ისმაილის ძე, ტფილისის ამირა) 162^{29,33}, 163^{2,10,11}, 164¹⁰.
საჰაკი, სააკი (საჰაკ ისმაილის ძე, ტფილისის ამირა) 162^{20,33}, 163^{2,10,11}, 164¹⁰
სევეგლამეჯი, სივგელამეჯი, სევეგლამეჯი (გეოგრ.) 216⁹.
სელომე 44²⁶ იხ. სალომე უჯარმელი.
სენექერემი (სომეხთა მეფე) ბაგრატ IV-ის დედის „მარიამ დედოფლის მამა) 186⁸.
სეფელია (ლოლოთეთის ასული, რევ მაწულაღეს მეუღლე) 36⁹.
სეანეთი იხ. სუანეთი.
სიდონია (აბიათაო მღვდელის ასული, ნინოს მოწაფე 58¹², 59²², 61²³, 62⁹, 64⁶, 69¹, 71⁷; სიდონიამ დაწერა მოქცევა მირიან მეფისა 66²⁶.
სივნეთი 166⁴.
სივნელი: არევ სივნელი (ერისთავი სომხითისა) 105¹⁶; პეროჟავრა სივნელი 81^{9,20}. იხ. პეროჟავრა სივნელი.
სითილარბი, სითლარაბა, სილილარაბა (Sidi-el Arab, ტფილისის ამირა) 195²².
სიკილი, სიკილია 124^{2,17}.
სილილარაბა, სითილარბი, თთლა,რაბა (ტფილისის ამირა) 195²².
სიმონ კანანელი (მოციქული, აფხასეთსა და ეგრისში ქრისტიანობის გამავრცელებელი) 26^{14,15}.
სიმონ იხ. სუიმონი.
სინას მთა 227².
სინდა, სინდი, სინდია, სინდილა (ქალაქი) 128³, 133¹⁰, შენ.
სინდეთი 108¹, 127³⁰, 128^{4,7}, 132^{30,33}, 133^{8,9}, 150¹⁸; ქალაქნი სინდეთისანი: სინდილა (სინდა), თოფორი, კიმრაი 133¹⁰.
სინდელნი (სინდნი) 127⁹, 128^{20,28}.
სინდილა იხ. სინდა.
სინდნი 90¹⁷, 108¹, 124³⁵, 127³³, 132³⁴; სინდთა მეფე 128^{5,8,11,34}, 131³⁰, 132^{11,16}, 20^{23,29,32,35}, 133^{2,3}; სინდთა ბუმბერაზნი 128³.
სინელნი იხ. სობის სინელნი.

-295-

სიონი (ბიბლ.) 202^{12,14}.
სკორეთი, სკურეთი, საკურეთი (მდინარე) 5¹⁶, 17²⁴, 174³¹.
სობის სინელნი, სობის კანანელნი, ხობის კან,ბნელნი (თარგმანნი, მწიგნობარნი) 60³.
სობის ციხე 150⁵.
სოდომნი (ბიგლ.) 204²⁷.
სოლომონი (სოლომონ ბრძენი, მეფე ურიათა) 109³², 222¹⁴, 225⁵, 226⁸, 235¹⁰, 237⁹.
სომეხი დვინელი (ნიაფორი სარა ბეთლემელი) 47²⁷. იხ. სარა ბეთლემელი.
სომეხნი 1⁶, 9^{20,24,31}, 10⁷, 11^{8,12,14}, 21^{32,33}, 22³, 23^{15,16,20}, 24¹⁴, 25^{9,20}, 26²⁷, 27¹¹, 28^{4,10,20}, 29^{5,8,21,22}, 30^{4,11,13,16,27,32}, 31^{4,7,22}, 32^{4,28}, 35²¹, 36², 37¹⁰, 84^{19,27}, 86^{6,10,26}, 126^{31,133,27}, 165^{1,2,8,21}, 186⁸, 188¹², 192¹³; სომეხთა მეფენი 24¹⁶, 25²³, 27¹⁰, 33^{20,25}, 35^{24,25,26,35}, 36⁷, 38^{4,25}, 50²⁸, 164¹⁸; არშაკი 21^{14,23,29,32}, 22⁵, იარავანდი 27²³, არტაშანი 30^{2,7,9}, კოსარო 37^{1,18,19}, 38²⁷, 43⁷ თრდატი 50³², სუმბატ ტემერაკალი 165²⁸, 166⁵, გაგიკ შანშა 176³³, დავითი 184^{11,29}, სენაქერემი 186⁸, დავითი 187²³, კვირიკე 191^{32,33,35}, 192^{5,7,31}; სომეხთა ერისთავი აბულაბაზი 163²², სომეხთა მეფისა ერისთავნი 192⁷; სომეხთა სპანი 25¹³, 27³², 30¹⁴; სომეხთა ცხოვრების წიგნი 43²⁹ შენ., სომეხთა მოქცევის წიგნი 51³².
სომეხეთი, სომხითი 114⁵, 163⁸, 231³².
სომხითი 7²⁹, 10², 13²⁶, 16³³, 21⁴, 23^{9,32}, 24¹², 28^{8,13}, 29³⁶, 32⁵, 33²⁰, 38²⁴, 39¹⁰, 40^{21,29}, 41¹⁹, 42²⁸, 43^{15,26,32}, 44^{1,2}, 62¹⁹, 86¹⁵, 104¹⁵, 105¹⁴, 116³, 119²⁶, 120²⁶, 139²¹, 141³⁰, 143¹, 155¹⁹, 161²², 244¹⁰; არენი სომხითისანი 502⁶, 155¹; მთანი სომხითისანი 198¹⁷ შენ., 211¹; საზღვარნი სომხითისანი 38³, 52¹⁵; საზღვარი სომხითისა 30²¹, 135²¹; ქვეყანა სომხითისა 49², 152²; ციხენი სომხითისანი 210²³, 220⁷.-- აზნაურნი სომხითისანი 29³¹; სომხითისა ამირანი 217¹⁰; ერისთავნი სომხითისანი (სივნელი, ასპურაგნელი, ტაროვნელი) 105¹⁶, ერისთავი არეთა სომხითისა 155¹; ერნი სომხითისანი 162⁸; სომხითის მეფე 214 (არშაკი), 27¹² (იარვანდი), 36³³ (კოსარო), დიდი მეფე სომხითისა 39⁹; მთავარნი სომხითისანი 38¹⁶; მკვიდრნი სომხითისანი

106²²; პატიახში სომხითისა 136¹⁶; სპანი სომხითისანი 256, 284,³³, 30³⁰. 32³⁴, 105²⁸, 113¹⁶, 121¹⁹.-სომხითი დაიპყრა ამირა ხალილ იზიდის ძემ 162¹⁹, მომად ხალილის ძემ 164⁸, აბულ-კასიმმა 166⁴, მალიქ-შამ 200⁴: სომხითი თურქების ხელშია 210^{14,25}; სომხითის საქმეები განაგო და სომხითი ააღორძინა დავით აღმაშენებელმა 221³, 237¹⁹; სომხითის ცხოვრების წიგნი 43²⁹.

სომხითი დიდი 215² (დავით აღმაშენებელმა დაარბია დიდი სომხითი).

სომხითისა აგარანი 242²².

სომხური ენა 38, 52²⁸; ქართველებმა «დაუტევეს ენ სომხური და... შეიქმნა ენა ქართული» 11¹; ქართლში გავრცელებული იყო ექვსი ენა: სომხური, ქართული... 11²; წმ. ნინომ იცოდა ცოტაოდენი სომხური ენა 52²⁷ შენ.

სოსანა, სოსანა, სოსანი (წმ. ნინოს დედა) 45^{19,22}, 47^{6,7,11}.

სპანდიატ-რვალი, სპანდატა რვალი, სპანდატი, სპანდიტი (სპარსთა მეფის ვაშტაშაბის ძე) 11^{7,12,15}.

სპარსეთი 8³⁰, 11¹¹, 20³, 22²⁴, 26²⁴, 31³², 32^{22,32,34}, 33²⁸, 37^{5,8,11,12}, 38¹², 42²⁰, 43^{18,21}, 44¹⁶, 108², 114²⁸, 116^{17,18} 130², 133²², 143^{5,26,31,35}, 145³⁰, 191³⁰, 217¹, 231²⁶, 232³³, 240³⁰, 244²⁶; დიდი სპარსეთი 243³⁰; ერი სპარსეთისა

-296-

127¹⁴ («პატივ-სცემდა ვახტანგს ყოველი ერი სპარსეთისა, ვითარცა ხუას რო მეფესა მათსა»): ლაშქარი სპარსეთისა 239²⁵, სპა სპარსეთისა 43³; მკედარნი სპარსეთისანი 34¹⁸; საზღვარნი სპარსეთისანი 38²², 86¹⁹, საზღვარი სპარსეთისა 133¹³; ქვეყანა გმირთა და გოლიათთა 113³⁴; სპარსეთისა ქალაქნი 40², 242⁵.-ერისთავნი სპარსეთისანი 26^{25,26}; მარზაპანნი სპარსეთისანი 42¹⁴; მეფობა სპარსეთისა 26²²; სპარსეთის მეფე 26²⁴, 38²² (ქასრე სასანიანი), 141²⁹ («მეფობდა სპარსეთს» ურმიზდი), 191⁸ («სურტანი არფასარან, მეფე სპარსეთისა»); სპარსეთისა სულტანნი 239¹⁶; წარჩინებულნი სპარსეთისანი 127^{5,10}. - ფარნაჯომმა მოიყვანა სპარსეთიდან ცეცხლისმსახურნი და მოგვნი 21¹⁰; სპარსეთი დაიპყრა სომეხთა მეფემ 38²⁷; ბარამ ჩუბინის განდგომა სპარსეთში 144^{6,11,12}; ერაკლე კვისარი შევიდა სპარსეთში 147^{1,34}, 148¹; აზიბაქარმა დაიპყრა სპარსეთი 148²; დავით აღმაშენებელმა «მოსრნა სრულიად სპარსეთისა ძალნი» 214^{12,2152}.

სპარსეთობა 238³ («თავნი ყოვლისა სპარსეთობისა დაჯოცნა»)

სპარსნი 9^{5,7,8,20}, 10^{12,14,22}, 11¹⁰, 21^{30,31}, 22^{15,16,20,34}, 30^{12,15,27}, 31^{16,17,22}, 32^{3,12,20}

33^{1,6,16,26,29,32}, 35^{22,30,31} შენ., 37^{4,21}, 39^{3,9,20,22}, 40^{27,28,30,33}, 42³, 44²², 72²²,

86²⁶, 87^{8,29,33}, 89¹⁶, 90^{15,24,25}, 115^{6,9,14}, 116^{3,13,16,19}, 119³⁴, 120^{15,28},

121^{1,13,16,20,28}, 123¹⁰, 127^{32,33} 129^{28,33}, 120^{1,6}, 131^{10,15,17}, 135⁶, 136^{7,19},

138^{8,13,20,27}, 143^{4,5,8,30}, 144^{2,4}, 145², 147²⁶, 152²³, 200⁷, 223¹⁹; სპარ-

სი-ნათესავნი ნებროთისნი 8⁹; ფარნავაზი დედის მხრით იყო სპარ-

სი ასპანელი 14¹⁴; მოზიდანი იყო ნათესავად სპარსი 91²⁶; ვინმე სპარსმა

დასჭრა ვახტანგი 138¹⁸; სპარსნი რანისნი 25²⁰; სპარსნი იყვნენ: საურმა-

გის ცოლი 20¹, მირდატის ცოლი 31¹⁶. - სპარსთა ბუმბერაზნი 32^{7,11};

სპარსთა გოლიათნი 127²³; სპარსთა ერი 127³⁴; სპარსთა ერისთავნი 9⁴,

10⁸, 22¹¹, 33^{18,22,27,33}, 86^{5,16,18,25,30}, 115³⁰, სპარსთა მეფის ერისთავი

89²⁰; სპარსი ლაშქარი 40³³, 70¹⁵, სპარსთა ლაშქარი 116⁶; სპარსთა მე-

ფენი 39^{11,14}, 86²⁰, 87^{10,31}, 89¹¹ 90^{17,34}, 92², 93^{15,27}, 96¹⁷, 104^{10,12,14,24},

113^{10,13,15}, 120^{6,10,14,19}, 122^{6,29}, 123¹, 124^{12,12,14,15}, 126³², 127⁴, 130²⁹, 131².

132^{24,26,28,32,34}, 133^{2,6,16,22}, 136⁵, 140³³, 141^{3,5,34,35} 150^{22,1539}, 153⁹, 192¹⁵,

ქეკაპოსი 9^{8,19}, ვაშტაშაზი 11⁶, სპანდიატ რვალი 11⁷, ბარამი (ზამანი),

11¹⁶, ქასრე 37^{1,5,11,12,13}, 38², 39^{28,29,33}, 40⁹, 42^{8,24}, ბარტამი 42²⁶, ძე

ბარტამისი (ხუარან-ხუარანი?) 43³³, 44^{16,23}, 70^{19,31}, 84^{21,28}, 86^{5,6}, 105³⁰,

ხუასროთანგი 160¹⁸, ხუასრო 136¹⁸, ხუასროს ძე ხუასრო 136^{18,21}, 138^{10,24},

ურმიზდი 142^{16,26}, 144⁷, ქასრე 144^{21,27}, 145^{10,14}; სპარსთა მეფობა 231²⁸;

სპარსნი მოხუცებულნი 124³⁰; სპარსთა ნათესავნი 112¹³, 127¹⁸, 148²³,

153³⁴; სპარსთა ნიჯადნი 103¹⁹; სპარსთა სამეფო 18⁶; სპანი სპარსთანი

22¹⁸, 113¹⁶, 121²⁷; სპარსთა სჯული (ცეცხლის-მსახურება) 21⁹, 148³; სპარ-

სი ცეცხლის-მსახური შინქარანი 93³¹; და შენ.; სპარსთა ქვეყანა, ქვეყნები

108¹⁵, 113¹²; სპარსნი წარჩინებულნი 44¹⁹, 86¹⁰.- სპარსნი იერუსალემ-

ში 25³², 60^{1,5}; სპარსთა შემოსვლა ქართლში 37⁹; სპარსელებმა მოაოხ-

რეს სომხითი 86¹⁴; სპარსელებს ხარკის მიცემა შეუწყვიტეს ვარაზ-ბაქარ

მა და მისმა ძმამ მირდატმა 87^{19,31}; სპარსელებმა დაიპყრეს ქართლი 88¹, 89^{7,9}; სპარსელების მიერ იწამა წმ. რაჭდენი 136³; ფარსმანის დროს სპარსელებმა მოაოხრეს ქართლი 140³¹; სპარსელებს ემორჩილებოდნენ

-297-

დაჩის შთამომავალნი 141⁶; სპარსელებმა დაიპყრეს ყოველი ქართლი, სომხითი და ასპურაგანი 143²; ერაკლე კეისრის ქართლში ლაშქრობის დროს სპარსელებს მიემხრო სტეფანოზი 145^{14,15,31}; ტვილისი ოთხას წელს მავრათ სპარსელებს 218²⁹; დავით აღმაშენებელმა «მუარად დასხნა სპარსნი» 225³⁰.- სპარსთა ცხოვრების წიგნი 81⁴, 9³⁰, 36³², 143³³.

სპარსული ენა 41¹², 107¹⁹; სპარსულად 40¹⁰, 92¹¹, 120¹¹ 125²⁷.

სპასიანოსი (ვესპასიანე, რომაელთა კეისარი) 27⁸, 109¹⁸. იხ. ვესპასიანე

1. **სპერი** (ისპირი) 114⁶, 138³², 140²⁴, 151³³, 220⁹; სპერი ქართლის საზღვარი 146²⁸;

2. **სპერი**, სპერისა მდინარე (ჰოროზი) 12⁵ («მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ჰოროზი»)

სპერის ზღვა (შავი ზღვა) 4³², 5³¹, 6⁵, 13¹⁸.

სტაგირი (ადგილი კახეთში) 240⁹.

სტერი, სციერი, დასტერი (ქალაქი პონტოში) 105²⁴.

1. **სტეფანე**, მტბეგარი (ეპისკოპოზი): მან აღწერა წმ. გობრონის წამება 166³¹.

2. **სტეფანე პირველ-მოწამე** 147²⁴.

3. **სტეფანე** 52⁴ («სტეფანეს მსგავსი დიაკონი»).

1. **სტეფანოზ I** (გუარამ კურაპალატის ძე, ქართლის მთავარი 145^{1,4,5}; გადაუდგა ბერძნებს (ფოკას გადადგომის დროს) და მიემხრო სპარსელებს 145¹⁸; მის დროს ძლიერდება ტვილისი 145¹⁹; მისი რეზიდენციაა ტვილისში 145²⁴; ერაკლე კეისრის ლაშქრობის დროს სპარსელების მომხრეა და ებრძვის ერაკლეს 145³¹, 146¹; სტეფანოსის სიკვდილი 146^{8,23,24}; სტეფანოზის ძმაა დემეტრე, ჯვარის ეკლესიის მაშენებელი 145²¹ სტეფანოზის შვილები 146²⁹.

2. **სტეფანოზ II** (ადარნასეს ძე, ქართლის მთავარი) 147¹⁴; მისი შვილები არიან არჩილი და მიჰრი 148³², 158¹⁴.

3. **სტეფანოზი** (ვარჯანის ძე. პანკისის ერისთავი) 185¹⁸.

სტეფანწმინდისა ეკლესია 90¹⁰.

სუანეთი 17¹⁵, 153¹⁸, 240³; სვანეთის საზღვრები 193¹ («დიდოეთითგან ვიდრე ერისამდე, რომელ არს სუანეთი») სვანეთის ერისთავი 126¹ («სამნადირ, ერისთავი შიდა-ერისა და სუანეთისა»).

სუანნი 198⁵, 241³¹; სუანთა ერისთავი ვარდანი 198².

სუერის ციხე 193⁴.

1. **სუიმონი** (ქართლის ეპისკოპოზი) 87¹⁶, 88³.

2. **სუიმონი** (ქართლი კათალიკოზი ბაკურ მეფის დროს) 142²⁶, 143¹⁹.

3. **სუიმონ ჭყონდიდელი** (მწიგნობართ-უზუცესი, მთავარეპისკოპოზი) 220²⁸.

4. **სუიმონი**: სიმონ კანანელი (მოციქული) 26^{14,15}.

სულა კალმახელი (კალმახის ერისთავი) 188⁷; ლიპარიტმა შეიპყრო სულა 188¹⁴; სულამ და სხვა დიდებულებმა შეიპყრეს ლიპარიტი იმეზობ",

1. **სუმბატი** (დემეტრე კლარჯის მამა) 183¹.

2. **სუმბატ ბივრიტიანი**, სამბატ ბამრიტიანი (სომეხთა სპასპეტი) 28^{3,7,16,19,21,24,32}, 29⁶, 30^{2,15}; სუმბატმა მოკლა მეფე იარავანდი 27²³; მან მოაოხრა ქართლი 291¹; ზავი სუმბატსა და ქართლის მეფეებს შორის 30²⁸.

3. **სუმბატ ტემერაკალი** (სომეხთა მეფე) 165^{28,31}, 166^{5,32}; იგი შეიპყრო აბულკასიმმა 167¹.

4. **სუმბატი** (სომეხთა მეფის კვირიკეს ძმა) 192^{1,9}.

-298-

სურმაგი იხ. საურმაგი.

სუქმანეთნი 238².

სუჯეთი 203¹⁴.

სციერი, სტერი, დასტერი (ქალაქი პონტოში) 105²⁴.

სხუილოსელნი (აზნაურნი კახნი): დაჩი და ივანე სხუილოსელნი 170⁹.

ტალინჯკარი, ტალინჯკარი (სომხითის ციხე) 220⁸.

ტაო 210, 155²⁷, 173⁷, 174⁸, 176^{8,9}, 178²⁴, 183²³, 191^{11,14}, 200⁹, 211²⁹; «ქუყყანასა პარხლისასა, რომელ აოს ტაო» 29³², 30²²; ტაოს ნაპირნი 237²¹; ტაოს ორივე კერძი (ე. ო. ზემო და ქვემო) 173³²; «ტაოსთა» (ტაოს MB) 180²⁷; («ქუყყანა რომელი ჰქონდა კულაპარატსა ტაოსთა და არტანთა და ჯავახეთს») ქვემო ტაო 161³³ -162¹; მეფენი ტაოსნი 172²⁹; ტაოს მკვიდრი 173⁴.

ტაოელნი, ტაოველნი: ფერის ჯოჯივის ძე, ნათესავით ტაოველი 180²; აზნაურნი ტაოველნი 182^{14,16}; ერისთავნი ტაოელნი 181¹⁵.

ტაოსკარელი გუზანი 240²⁹.

ტაროველი ამაზასპი (სომხითის ერისთავი) 105¹⁷.

ტარონი (გეოგრ.) 155²¹.

ტასისკარი 64,11,13 139²⁰, 140²³; ოძრხის ერისთავის საგამგებლო ტასისკარიდან არსიანამდე 172⁸; შიგა-ქართლი შეიცავს ტფილისიდან და არაგვიდან ვიდრე ტასისკარამდე და ფაფარამდე 18¹.

ტაშირი 21³³, 22¹, 164¹⁵, 237¹⁹; სამშვილდის საერისთაოში შედიოდა «სკორეთისა მდინარითგან ვიდრე მთანდე, რომელ არს ტაშირი და აბოცი» 17²⁶; პატიახში განაგებდა თრიალეთს, ტაშირს და აბოცს 153²⁹.

ტბეთი 182²⁷.

ტბელნი აზნაურნი, ტბიელნი აზნაურნი 159²¹, 168¹³, 169⁵.

ტენებაგა (ბრანჯტა საერისთაო) 46²⁵.

ტერონაკალი (სომხითის ციხე) 220⁷.

ტემერაკალი სუმბატი (სომეხთა მეფე) 165²⁸.

ტვი რი, ტური, შტორი: ტურის ერისთავი ჯედი 185²⁰.

ტიგრანი (სომეხთა მეფის არტაშანის ძე) 30²⁹.

ტინის-ჯიდი 196¹⁷, შენ.

ტირეთი (დურძუკის მამა, მამათმთავარი) 7⁸.

ტიტო (რომაელთა კეისარი Titus Flavius Vespasianus 79-81 წწ.) 109¹⁷, 218¹⁵.

ტოლოზელის ძე ისაკი, თოლოზელის ძე ისაკი (აზნაური მესხი) 195⁶.

ტონითო, ტონითო (მთა, «მთა ოქროსა») 7⁸.

ტრაპეზონნი (ქალაქი) 179²⁴.

ტროადელნი 218¹¹; ტროის ომი («ტროადელთა ბრძოლა») 218²¹.

ტური, ტვი რი, შტორი: ტურის ერისთავი 185²⁹.

ტფილელნი 185^{1,3}, 189⁵; ტფილელნი ბერნი 186^{11,18,19} («ქალაქისა ბერნი ტფილელნი»); ვაჭარნი განძელ-ტფილელ-დმანელნი 216³¹; ტფილელი ამირა 162¹⁵; (იაპი შუაბის ძე), 162³³ (საპაკ ისმაილის ძე 184¹⁷ (ჯავარი), 186¹² (ჯავარი), 192³².

ტფილისი 5³⁰, 17^{23,32}, 121²³ 123². 148¹⁴ (v. 1 ფილისტიმი), 154⁴, 162⁸,

186¹⁹; ტფილისი - სამეფო ქალაქი 140¹³; ტფილისი ქალაქი 136²⁸, 138²⁸,

163¹⁰, 223³⁰; ტფილისის კარნი 86¹⁶; ტფილისის სიონი 144³² (გვარამ

კურაპალატმა განაახლა მისი საფუძველი) 14⁷⁴ (ადარნასე ქართლისა

მთავარმა დაასრულა მისი შენება;) ტფილისი სოფელი და კალაი 122³⁰; ციხე ტფილისისა 86²⁵; ტფილისის ამირა 162²⁰ (საპაკ ისმაილის ძე), 166⁸, (აბულ-კასიმი), 184²⁰ (ჯავარი), 185¹² (ჯავარის), - ვახტანგ გორგასალმა დაიწყო ქალაქ ტფილისის აშენება 136²⁸; დაჩიმ დაამთავრა ტფილისის ზღუდეთა შენება 140¹²; სტეფანოზის დროს ტფილისი ძლიერდება და მცხეთა სუსტდება 145^{20,25}; ერაკლე კეისარმა დაიპყრა ტფილისი 145^{32,33}, 146⁴ და მისცა ადარნასეს 146¹⁵; საზარმა სპასალარმა ბლუჩანმა შემუსრა ტფილისი 160¹⁸, 161²³; აგარიანებმა დაიპყრეს ტფილისი და გაიხადეს თავის რეზიდენციად 161¹¹; ბულა თერქმა გადასწვა ტფილისი 163¹¹; ლიპარიტისა და სხვა ერისთავების ბრძოლა ტფილისის ამირასთან 184^{22,31}, 185⁴; ტფილისი დასტოვა ბაგრატ მეოთხემ 1879 (პირველად), 189¹⁸ (მეორედ); ბაგრატ IV-ის ბრძოლა ფადლონთან ტფილისის გამო 193^{20,22,34}, 194^{5,8}, 195^{18,20,22}; ტფილისი თურქთა მფლობელობაშია 210^{13,27}; დავით აღმაშენებელმა აიღო ტფილისი 218²⁸, 237¹⁷.

ტყე-ტბა 220 («მცირისა ალაზნისა თავიდან ვიდრე ტყე-ტბამდენ, რომელსა აწ ჰქუიან გოლგოლა»), 5²².

უბრაბი, უბარაბი, უფრობი (სპარსთა მეფის ერისთავი) 87³².

უდისეოსი (ოდისევსი, ტროის ომის გმირი) 218¹³.

უთალო, უთაო (ქუაბუღელ ჭაჭას და უთოლო) 186¹⁴.

უკუშია (გეოგორ.) 188²⁵ შენ.

ულიოტორი, ოლილოტოსი (ნანა დედოფლის მამა) 41³³.

უმედი (მომად ხალილის ძე) 16⁴⁴. იხ. 4. მომადი.

უძიროზი, უძიროსი (ჰომეროსი) 218^{10,21}.

უობოსი (ხაზა რთა მეფის ძე) 72^{8,31}.

უჟიკნი, უჟიკთა სახელმწიფო 49³.

ურაჰა, ურაა, ურალა (ქალაქი) 127^{2,14}, 133²².

ურბნისი, ორბნისი 12⁵, 54⁵.

ურდურე (ოვსთა მეფე) 184²⁶.

1. **ურია** (ბიბლ., დავით წინასწარმეტყველის ცოლი) 109²⁶.

2. **ურია** იხ. ურიანი

ურიანი, ჰურიანი 26^{1,5}, 27⁶, 489¹², 51¹⁰, 58^{28,32}, 60²⁶, 61^{9,28}, 62⁹, 70²⁰, 71³³, 109¹⁶;
ურიანი მცხეთელნი 25^{29,33}, 26¹, 62¹⁵, 73¹⁸, 74²²; უბანი ურიათა (მცხეთაში) 12⁷, 58⁷; ძველად მცხეთაში მოსულნი ურიანი 27⁵; იერუსალემიდან ნაბუქოდონოსორის მიერ ოტებულნი ურიანი 10²⁹; იერუსალემიდან I საუკუნეში გამოქცეული ურიანი და მცხეთაში დამკვიდრებულნი 27⁴; ჰურიანი ქართველნი 60¹²; დედაკაცი ვინმე ურია 54²³; ურიანი დედანი (ნინოს მოწაფენი) 58¹⁴; ურია მღვდელი აბიათარი 58¹¹, 64¹⁴; ურიათა უბანი ურბნისში 54⁶.

ურიასტანი 25²⁷.

1. **ურმიზდი**, ჰურმიზდი, ურმისდი (სპარსთა მეფე, ჰორმიზდ III [?]. 457 - 458 წწ. 104¹⁷.

2. **ურმიზდი**, ურმიზი (სპარსთა მეფე, ჰორმიზდ IV, 579 - 590 წწ) 141³⁰, 142²⁸, 144⁷.

ურძუკეთი (დურძუკეთი) 7³⁴, 19^{15,16,21,27}, 29¹². ის. დურძუკეთი.

ურძუკნი, ურძუკუნი (დურძუკნი) 19²⁵, 20²⁰. იხ. დურძუკნი.

-300-

უფლის-ციხე 6¹², 12⁶, 24⁹, 67¹⁵, 172¹²; უფლის-ციხე აიღეს ბაგრატ I-მა და მომად ხალილის ძემ 163¹, ბრძოლა უფლი-ციხის გამო სუმბატ ტემერაკალსა და კონსტანტინე აფხაზთა მეფეს შორის 165^{29,30,32}; კვირიკე I ქორეპისკოპოზმა უფლის-ციხის ზღუდეები დაანგრია 166²²; გიორგი II ათხაზთა მეფის ძე კონსტანტინე გამაგრდა უფლის-ციხეში თავისი მამის წინააღმდეგ საბრძოლველად 168^{12,18}; დავით კურაპალატმა აიღო უფლის-ციხე და უბოძა ბაგრატ III-ის და გურგენს 172^{25,34}, 173^{11,18}; უფლის-ციხე უპყრია ბაგრატ III-ის დედას გუარანდუხტს 173²⁰, 174²²; ბაგრატ VI-მ შეიპყრა ლიპარიტის შვილები და აიღო უფლისციხე 188³⁰; სულა ძალმა ხელმა წაართვა უფლის-ციხე ლიპარიტსა და მის ძეს ივანეს 190¹⁶.

უფლოსი (მამათმთავარი, მცხეთოსის ძე) 69²², 14¹⁴, 15²⁸.

უფრობი, უბრაბი, უმრაბი (სპარსთა მეფის ერისთავი) 87³².

უჯარმა, უჯარმო (ციხე-ქალაქი) 44³⁵, 77⁵, 80³³, 82⁶, 126⁴, 150¹⁸, 195¹⁷; უჯარმის ციხე-ქალაქი ააშენა ასფაგურმა 36²⁷; უჯარმის ნაგებობანი ააშენა ვახტანგ გორგასალმა 135³⁰, 136¹⁴, 138^{3,4}; უჯარმა ვახტანგ გორგასალმა თავის სამყოფელ ადგილად აქცია 136¹⁴, 138²⁵; უჯარმაში იხდნენ ვახტანგის მის, დაჩის, მემკვიდრენი 143²²; უჯარმის ციხეს მოადგა აბულკასიმი 166^{9,13,15}; უჯარმის ციხეს დაეუფლა გიორგი II აფხაზთა მეფე 169¹⁸. - უჯარმის კარის წინაწმიდის, საეპისკოპოზო 135³⁰.

უჯარმელი სალომე იხ. სალომე უჯარმელი.

უჯარმის ჯევი 137¹⁰, 149⁵.

ფადლა I, ფადლაი, ფადილა (ფადლა არეგმანელი, კახთა ქორეპისკოპოზი) 165^{5,23}.

2. **ფადლა II** (კვირიკე I-ის ძე, კახთა ქორეპისკოპოზი) 167³², 168¹⁷; ფადლას გარდაცვალება 169⁷.

3. **ფადლა** (კვირიკე I-სი ძე, ნახრჭევანის ციხის მპყრობელი) 169²⁸.

ფადლონი: ფადლონი (ამირა განძისა) 176^{28,34}, 185⁷, 195⁷; ფადლონი ქრისტიან-

ნეთა მოძულეა 1772; ზაგრატ III-ის ბრძოლა ფადლონთან 177^{10,19,22};
ალფარსლანმა ფადლონს მისცა რუსთავი და ტფილისი 193²¹; ზაგრატ IV-ის
ბრძოლა ფადლონთან 184^{7,12,13,14}, 193³³ 194^{3,9,15,16,22,25,28,30,32}, 195⁴;
ფადლონის შეპყრობა 195^{7,8,10,14,16,18}; მისი განთავისუფლება ზაგრატის
მიერ 195²⁷ შენ., 199²⁸; ფადლონის მიერ ფიცის გატეხა და მისი ლაშქ-
ქრობა ზაგრატის წინააღმდეგ 196^{2,4}; გიორგი II-ის დროს ფადლონმა
ხელთ იგდო გაგის ციხე 198²³; სულტანმა მალიქ-შამ დააპატიმრა ფად-
ლონი 198³².

ფალელი ჩანჩახი 182³³.

ფანასკერტი 191¹¹.

ფარაბოროტი, **ფარშოროტი**, **ფარმოროტი** (სპარსთა მეფის ქეკაპოსის ძე) 92^{4,27}.

ფარავანი, **ფარაენი**, **ფაწვარი** (ტბა ჯავახეთში) 67¹², 17²⁶, 18¹, 52¹⁸, 53^{1,3,35}, 140²³.

ფარზმან-ფარუხი (სპარსელი ვახტანგ გორგასალის ლაშქარში) 99^{16,20,22}.

ფარისოსი, **ფისოსი**: გზა ფარისოსისა 28².

1. ფარნავაზი, **ფარნაოზი**, **ფარნავოზი**, **ფანვარაზი** (ქართლის მეფე) 14^{13,18},

18^{6,25,30}, 20¹¹, 23²⁴; იგი პირველი მეფე იყო ქართლში ქათლოსის ნათე-
სავთაგან 19¹; სპარსულად მისი სახელი იყო «არმაზ» 18¹²; ფარნავაზი
მამით ქართლელია და დედით ასპანელი სპარსი 14¹⁴; იგი მცხეთელი

-301-

მამასახლისის სამარის დისწულო 14^{15,17}; აზონის შიშისაგან იგი სპარ-
სეთშია გადახვეწილი 142^{4,27,32,33}, 15^{6,10,12,16,19}; ფარნავაზი და ქუჯი
აზონ ერისთავთან ბრძოლაში 15²⁷, 16^{5,17,21,24,29,30,33}, 17³; ფარნავაზმა
გამარჯვა და «მეფე იქმნა ყოველსა ქართლსა და ეგურს ზედათ» 17^{5,14};
ფარნავაზმა ააშენა შორაპნისა და დიშნის ციხეები 17⁹ და მოხლუდა
მცხეთა 18⁸; მან აღმართა კერპი არმასი 18¹¹; ფარნავაზის გარდაცვალება
19⁵; «საფლავი ფარნავაზისი» 41¹⁶; ფარნავაზის ძეა საურმაგი 19¹; ფარ-
ნავაზის ერთი და ოვსთა მეფის ცოლია, ხოლო მეორე-ქუჯისა 17¹⁰;
ფარნავაზის დახასიათება 14²⁰, 18³⁴.

2. ფარნავაზი (სპასპეტი, ფარსმან ქველის ძემუსმტე) 31³⁴, 32^{1,9,31}, 32²⁷ შენ 33¹⁹.

ფარნავაზიანნი 22⁸⁸, 23²⁸, 24⁸; ფარნავაზიანნი მეფენი (ფარნავაზიანთა მეფენი)

21¹⁹; უკანასკნელი ფარნავაზიანთა მეფეთაგან არის მირვანი 41²³; ფარ-
ნავაზიანთა ნათესავნი (ნათესავი) 25¹⁵, 36²⁹, 41²⁶; ფარნავაზიანთა ნათე-
საობა 39³³.

ფარნავაზიანობა 23^{26,29}.

ფარნაჯომი (მირვან I-ის ძე, ქართლის მეფე) 21^{6,20,28,30}, 22^{1,2,3,12,13,20}; მისი ძე
მირვან მეორე 22^{4,20}.

1. ფარსმან I არმაზელი (ქართამის ძე, ქართლის მეფე არმაზში), 27^{9,13,18}.

2. ფარსმან II ქველი არმაზელი (ამზასპის ძე, ქართლის მეფე არმაზში). 31¹³;

მისი ბრძოლა შინა-ქართლის მეფესთან, მირდატთან 31^{17,18,19,20,22,31},
32^{2,4,9,10,14,17,28,37,28,32}; მისი მუხანათური მოკვლა 33^{3,6}; მისი სამფლობე-
ლოს დაჭერა სპარსელების მიერ 33¹⁸; ფარსმანის ცოლი ჰკვათ9 მისი ძე
ადამი 33^{20,23}, 34¹; ფარსმანის ძემუსმტე და სპასპეტი ფარნავაზი 31^{33,34};
ფარსმანის დახასიათება 31²³, 33¹¹, 34¹⁰.

3. ფარსმან III (ადამის ძე, ქართლის მეფე; ფარსმან II-ის შვილიშვილი) 34⁷.

4. ფარსმან IV (ვარაზ-ბაქარის ძე, ქართლის მეფე) 85³², 87^{6,15}; მან შეუწყვიტა
სპარსელებს ხარკის მიცემა 87¹⁹; მისი გარდაცვალება 87²²; ფარსმანის
დახასიათება 87¹⁸.

5. ფარსმან V (ბაკურ I-ის ძე, «მეფე ქართველთა») 140²⁷; მის მეფობაში სპარ-

სელებმა მოაოხრეს ქართლი 140^{31,32}; ფარსმანის დროიდან ქართლის ნა-
წილი («ნათესავნი დაჩისანი») ემორჩილება სპარსელებს 141⁴; ფარსმანის
გარდაცვალება 141⁸.

6. ფარსმან VI (ფარსმან V-ის ძმისწული, ქართლის მეფე) 141^{9,11,22,24}; მის

დროს ქართლში მოვიდა იოანე ზედაზნელი 141¹⁵.

7. ფარსმან თმოგველი (ციხის უფალი) 185³¹.

ფარამან-ფარუხი იხ. ფარსმან-ფარუხი.

ფარშოროტი იხ. ფარბოროტი.

ფარცხისი (ციხე) 185⁵, 195²³, 199⁷ («ფარცნს ქუემოთ»).

ფერიზი, **ფერისი** (ჯოჯიძის ძე, ტაოელი) 180¹.

ფეროზი, **ფიაროზი** (სპარსი უფლისწული, მირიან მეფის სიძე: რანის ერისთავი)
43¹⁹, 44³⁶, 105¹⁶, 153⁹; მას ჰქონდა მოცემული მირიანისაგან რანი გარ-

დავამდის 73²², 84²³; ფეროზის მოქცევა 80^{7,28}, 84²⁵; მისი შვილიშვილი შეირთო ვარაზ-ბაქარმა 85^{30,33}; ფეროზის ბადიშიშვილია ფარსმან მეოთხე 87¹⁴; ფეროზის შვილნი 86³¹; ფეროზის ნათესავი არის პატიას თრიალეთისა, ტაშირისა და აზოცისა 153²⁹.

ფეროზი (ოვსი) 42³⁰.

-302-

ფიაროზი (ფეროზი, რანის ერისთავი) 105¹⁶. იხ. ფეროზი.

ფილისტიმი 131¹¹, 124¹⁸, 125¹³, 148^{7,14} შენ.

ფინიკე, პინიკე (ფინიკია) 231²⁴.

ფირესტე, ორესტი (ბერძენთა გმირი) 218¹³.

ფისოსი, ფარისოსი: ფისოსისა გზა 28².

1. **ფოკა**, თუკა, ფუკასი (ბერძენთა მხედართ-მთავარი, შემდეგ კეისარი, 602-610 წწ.) 145⁸; მან მოჰკლა მაერიკ კეისარი და მისი შვილები 145^{8,13}.

ფოკა მოჰკლა ერაკლემ 145²⁷,

2. **ფოკა**, ფოკასი, ფუკასი, ბუკასი (ზარდა ფოკა, ბერძენი ფეოდალი, რომელიც აუჯანყდა ბასილი II-ს) 179²⁷ შენ., 179³¹.

ფოკანი, ფუკანი (ადგილი ჯავახეთში) 187¹³.

ფრანგეთი 232³².

ფრანგნი: მათ აიღეს იერუსალემი და ანტიოქია 206¹⁸.

ფრიდონი, აფრიდონი 216⁵.

ფროტათოსი (ქვეყანა რომის სახელმწიფოში) 12³⁰; ფროტათოსელნი 12³¹.

ფუკანი, ფოკანი (ადგილი ჯავახეთში) 187¹³.

ფხოველნი: მათში ქრისტიანობის გავრცელება 80^{15,22}.

ფხუნელნი 170⁹ (მმანი ფხუმელნი სარი და გრიგოლი).

ქავაზინი, ქავაზნი (ციხე სომხითი) 195²⁴, 196³, 220⁷.

1. **ქავთარ ბარამის ძე** (ჰერეთის დიდებული) 208⁸.

2. **ქავთარ ტბელი** (ქართლის აზნაური) 174¹⁷.

ქაიხოსრო, ქეიხოსრო (შიომ ბედნიერის ძე, სპარსთა მეფე) 9³¹, 10^{6,9}, 215¹.

ქალამორი, ქელამორი, ქულამორი (შირვანის ციხე): აიღო დემეტრე I-მა 212¹⁸, 237²⁴.

ქალდეველნი: ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯანი (ითირუჯი, ითარქანი) 56¹⁵, 65²².

1. **ქართამი** (ქუჯის შვილიშვილი, ფარნავაზიანი, ბარტომ მეფის შვილობილი 23²³; მისი შვილია ადერკი 24¹¹.

2. **ქართამი** (ადერკის ქემ ქართლის მეფე არმაზში) 26³⁴, 27⁷.

ქართველნი, ქართუელნი 1⁶, 9^{6,12,20,25}, 10^{1,7,13,21,25}, 11^{8,12,14,19}, 16², 19²¹, 20²⁹,

21^{32,33}, 22³, 23^{9,16,20,26,27}, 25^{7,14,18,20,21}, 26²⁷, 27¹³, 28²⁸, 29^{8,26}, 30^{1,1,3,5,9},

13^{16,18,25,33}, 31^{7,29}, 32²⁰, 33^{7,26,30,32}, 35³¹, 36³, 37¹⁰, 39³⁴, 40^{5,19,28,32},

41^{12,16,17,18,24,29}, 85¹¹, 86⁶, 89⁸, 90^{5,8,20,24}, 91⁵, 93^{16,18,21,32}, 84^{9,26}, 95⁶,

100²⁴, 101³³, 106⁴, 108¹³, 116⁴, 121²⁶, 126³¹, 141^{2,19}, 142^{18,23}, 144^{3,13,14},

19²², 165⁹, 174²⁰, 176¹⁸, 179¹⁴; ქართველნი აზნაურნი 169¹⁶, 170⁷, 173³;

ქართველთა ბუმბერაზი 23¹⁵; ქართველთა ენა 11¹⁻², 230³; ქართველი ერი

14⁶; ქართველთა ერისთავნი 142³⁰, ქართველთა მეფენი 1³, 26²⁸, 89⁵ შენ.,

103¹ შენ., 23²¹ (ბარტომი), 28³¹ (არზოკი და არმაზელი), 37² (ასფაგური),

40²⁰ (ასფაგური), 41²² (ასფაგური), 89⁶ (მირდატი), 140³¹ (ფარსმანი),

142⁹ (ბაკურ III), 146¹⁸ (ბაკურ III); აფხაზთა და ქართველთა მეფე 176⁷

(ბაგრატ III), 178⁶ (ბაგრატ III), 183⁹ (ბაგრატ IV); ქართველთა მთა-

ვარი 147⁸ (ადარნასე); ქართველნი მხედარნი 16³¹, 32²³; ქართველთა

სპანი, სპა 25¹⁰, 143²⁶, 180¹⁷, 231²⁷; ქართველთა ღმერთი არმაზი 65²¹ (შდ.

56¹⁵); ქართველთა ცხოვრების წიგნი 159²⁹; ქართველთა ძედ შვილებული

(ქართამი) 23²⁹; ქართველნი წარჩინებულნი 44²⁰, 141¹²; ქართველნი არა.

წარჩინებულნი 23⁷, - ქართველნი და მესხნი 181¹⁵, 211³³; ქართველნი ური-

-303-

ანი 60^{2,12} - ქართველები ალექსანდრე მაკედონელის დროის 11³¹; აზონის მოპყრობა ქართველებისადმი 14^{7,8,9}; ქართველები გადაუდგნენ აზონს 161⁸; ვარაზ-ბაქარის დროიდან ქართველები შეიქმნენ სპარსელთა მოხარ-

ქართველობა 2427.

ქართული 14¹⁴ («ფანვარაზ იყო მამულად ქართული... და დედულად სპარსი ასპანელი»).

1. **ქართლი** (მთა) 4³¹, 5⁹, 18¹², 18¹⁸.

2. **ქართლი** (ქვეყანა) 7²⁹, 81¹ შენ., 8^{20,24,30}, 11^{1,19}, 19²², 21²⁹, 22^{6,16,24}, 24¹, 25³², 29²², 31³⁵, 32³⁴ შენ., 33^{17,21}, 35²⁶, 36⁵, 40²¹, 41¹⁹, 42²⁸, 44^{17,32}, 49², 57¹¹, 70²⁷, 73³¹, 74⁶, 75^{25,26}, 76¹¹, შენ., 76¹² შენ., 82⁸, 84²¹, 85^{5,18}, 86^{21,29}, 87²¹, 89^{22,29}, 91⁴, 93^{1,24}, 94², 103¹⁶, 212^{2,10}, 127¹, 133³¹, 134²⁰, 135¹³, 137³³, 138³², 139⁶, 140¹⁰, 144^{16,17,18}, 145³⁰, 147³, 148²³, 149⁶, 150²⁹, 152⁹, 154²⁸, 186¹⁷, 187^{15,24}, 189⁹, 191¹⁷, 192²⁵, 194², 196¹⁶, 174^{29,33}, 176², 185²⁸, 186¹⁷, 187^{15,24}, 189⁹, 191¹⁷, 192²⁵, 194², 196¹⁶, 197^{29,33}, 205²¹, 216²⁰ შენ., 23⁴⁶; ქართლის საზღვრები, ქართლის საზღვარი 271^{4,23}, 31^{5,10}, 40²⁷, 74⁸, 86³², 87³⁰, 891^{8,26}, 91⁴, 112²⁴, 114³³, 119¹⁴, 120^{18,24}, 121³, 149²³, 152¹⁹; ქართლი არის «ხუნანიტგან ვიდრე ზღუადმდე სპერისა» 432; ქართლი განიყოფებოდა ორ ნაწილად: ერთს შეადგენდა «ქალაქი ზმცხეთა და ყოველი ქართლი მტკუარსა ჩრდილოეთი, ერეთითგან ვიდრე თავადმდე მტკურისა და ეგრისა»; მეორე კი იყო «არმაზით კერძი ქალაქი, მტკუარსა სამხრით ქართლი ყოველი, ვიდრე თავადმდე მტკურისა და კლარჯეთი» 263⁰⁻³⁴; ვახტანგ გორგასალის დროს ოსმანა დაარბიეს «ქართლი თავიდაგან მტკურისათ ვიდრე ხუნანამდე» 94¹⁴; ერაკლე კეისრის დროს ბერძნებმა დაიპყრეს «საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღუის პირ» 146²⁷; შინა-ქართლი, შიდა-ქართლი, შიგა-ქართლი 7²¹, 18¹ («ტფრლისიდაგან და არაგვიდაგან ვიდრე ტა-სისკარამდე და ფანვარადმდე, რომელ არს შიგა-ქართლი»), 27^{9,21}, 31^{12,13,35}-შენ., 33²⁹, 125³⁰; «ზენას-სოფლისა, რომელსა აწ ჰქუიან შინა-ქართლი» 6¹⁴, ზენა სოფელი, რომელ არს ქართლი 153³²; დასავლეთი ქართლისა (სადაც შედის წუნდა და ოძრხე) 140⁵; ყოველი ქართლი 17¹⁵, 18³⁰, 45⁶, 72²⁹, 77²⁸ 82^{7,15}, 92³, 108¹³ შენ., 143¹, 145²⁴, 146³⁰, 198¹³; სრულად კართლი 44¹⁸, აფხაზეთი და ქართლი 172^{11,18}, 173⁴, 176¹¹. - აზნაურნი ქართლისანი 89¹³, 173^{9,28}, 174¹⁴; ბუმბერაზნი ქართლისანი 32⁸; ენა ქართლისა 19³, 222²⁴ შენ., 11²⁰ (ექვს ენაზე ლაპარაკობდნენ ქართლში); ერი ქართლისა 352¹, 79^{27,29}, 86¹ (ყოველი ერო პაროდისა), 152³⁴, ერნი ქართლისანი 158²⁷; ერისთავნი ქართლისანი 13¹ (აზონი), 19⁸, 20¹⁵ 21^{18,27,32}, 22²⁵, 23⁵, 24^{2,18}, 34¹⁶, 35³³, 38³¹, 40⁷, 80¹⁹, 143⁹ (ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი. ზემონი და ქუემონი), 143²⁸, 144²⁷, 146¹⁴, (ადარნასე), 153², 189¹² (ლეონი), 172¹³ (ივანე მარუშის ძე), 172²⁵ (ივანე მარუშის ძე). 184¹⁶, (ივანე აბაზას ძე), 168³ (ლიპარიტი), 244²⁹; ველნი ქართლისანი 29²⁰; თავნი ქართლისანი 16⁸; ქართლის კარნი 121¹³; მამული ქართლისა 190³²; მატთანე ქართლისა 232³ («ძუელი მატთანე ქართლისა») მეფენი ქართლისანი 11²², 31²⁷, 41¹⁴, 89^{5,10}, 95¹⁰, 96³¹, 106²⁹, 143¹¹, 147¹⁵, 149²³, 236¹⁰; ფარნავაზი, პირველი მეფე ქართლოსის ნათესავთაგან 19², ფარსმანი და კარსი 27¹⁸, არზოკი და არმაზელი 272^{5,30}, 29^{10,18,35}, 30³⁰,

რეე მართალი 36⁷, დაჩი 125²⁸, მიჰრი და არჩილი 150³, არჩილი 157¹; მთავარნი ქართლისანი 16¹⁸, 145¹³ (სტეფანოზი), 147⁴ (ადარნასე); მკვიდრნი ქართლისანი 21^{1,12}, 96²⁹, 106²⁸, 172¹¹ («მკუიდრი აფხაზეთისა და ქართლისა»); მოქცევა ქართლისა 85³⁵, 135⁴; ქართლის მოქცევის წიგნი 2610, 156⁴, 236³; მპყრობელი ქართლისა 13², 125³⁰; ღმერთნი მპყრობელნი ქართლისანი 21¹⁶, 23²; ქართლისა ნაპირნი 194⁸; საქმენი ქართლისანი 174¹², 176⁸, 117³⁵, 221²; სიმაგრენი ქართლისანი 193³, 22^{7,8,19}, 26¹¹, 41⁹ (იხ. აგრეთვე. ციხენი ქართლისანი); სიმრავლე ქართლისა 73¹⁵ («ყოველმან ერმან, სიმრავლემან ქართლისამან»); სპანი ქართლისანი 32⁴, 98¹², 103²¹, 113¹⁷, 176¹¹, 211³¹, სპასალარნი ქართლისანი 138²⁶; ქალაქნი ქართლისანი 8¹⁹, 13¹⁶, 18⁹, 40²; ქვეყანა ქართლისა, ქვეყანანი ქართლისანი 793⁴, 152², 153^{14,16}, 158²⁷, 160⁵, 193⁵; ციხენი ქართლისანი 8¹⁹, 18⁹, 176³; წარჩინებულნი ქართლისანი 87¹, 94¹⁰, 95¹⁶; ხევნი ქართლისანი 94¹⁸, 140¹¹, - ქართლის ეკლესია 141²⁰, 149¹⁰; ქართლისა განმანათლებელი ნინო 45¹⁰, ქართლისა განმანათლებელი იოანე ზედაზნელი 141¹⁶; ქართლის კათალიკოზნი და ეპისკოპოზნი 112²⁹, 133³³, 135¹⁷, 230¹;

ქართლის ეკლესია ანტიოქიის საყდარს ექვემდებარებოდა 1358; ღმერთნი ქართლისნი 65¹⁵ (არმაზი და ზადენი) ღმერთნი მპყრობელნი ქართლისანი 21¹⁶, 23², 67⁸; ცეცხლის-მსახურება ქართლში 95¹¹: რვე მართალმა აკრძალა ქართლში კერპებისათვის ყრმების შეწირვა 36¹⁵ - ქართლი მოაოხრა სპარსთა მეფემ ქაიხოსრომ 10²; ქართლში მოვიდნენ ნაბუქოდონოსორის მიერ ოტებული ურიანი 10²⁹; ალექსანდრე მაკედონელის ლაშქრობა ქართლში 9² შენ., 11³⁰, 12^{26,32}; ალექსანდრემ ბიზინტიით არგუნა წილად ქართლი 37⁹; აზონის ბატონობა ქართლში 12³², 13^{1,2,16,17,18}; დაიპყრა ფარნავაზმა 16²³; სუმბატმა მოაოხრა 29^{11,12}, 30¹¹; სპარსელების შემოსვლა ქართლში 37⁹; ქართლში ამოწყდა მეფობა და დედოფლობა ფარნავაზიანთა 41²³; ოსებმა მოაოხრეს ქართლი 42³¹: სპარსელებმა დაარბიეს ვარაზ-ბაქარის დროს 86¹⁵; დაიპყრეს სპარსელებმა მირდატის დროს 83¹; მოაოხრეს სპარსელებმა ფარსმან V-ის დროს 140^{32,34}; ქსრემ დასტოვა ქართლი 143⁷; ქართლში მოვიდა მურვან ყრუ 149¹³; სარკინოხთა შემოსვლა და ბატონობა ქართლში 155³², 162²²; მოაოხრა ბლუჩანმა 160¹⁸; მთავრობდა ამირა აგარიანი ხუასრო 161²²; ფლობს აშოტ კურაპალატი 162⁴; დაიპყრა ხალილ იზიდის მემ 162¹⁹; მოვიდა მომად ხალილის ძე 162³⁰, 164^{1,9}; ბულა თურქის ლაშქრობა 163¹⁹; 164^{1,2}; ქართლი დაიპყრა აფხაზთა მეფემ გიორგი I აღწეველმა 164²⁰; ქართლს იპყრობენ აზნაურნი 165²⁵; დაიპყრა აფხაზთა მეფემ კონსტანტინემ 165²⁷; მოაოხრა აბულ-კასიმმა 168¹⁰; ქართლი მისცა აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ თავის ძეს კონსტანტინეს 168¹⁰; დაიპყრა აფხაზთა მეფემ დემეტრე II -მ 17¹⁴; შემოვიდა სულტანი ალფარსლანი 192^{32,34}, 193^{1,9,20,27}; მთარბია ფადლონმა 194^{8,9,13}; დაარბია სულტანმა მალიქ-შამ 198³⁰; ქართლი აივსო თურქებით და მოაოხრდა 201¹⁴, 205¹³, 219³³, 220^{2,22}, 221¹; დავით აღმაშენებლის დროს ქართლი «მოუშენა» 206^{14,16}, 216^{2,4}. - ქართლის ცხოვრება 4²³ («ამშავი ქართლისა»), 156⁴ («მეფეთა ცხოვრება»), 232⁵ («ძუელი მათიანე ქართლისა») 236³ («ცხოვრება და მოქცევა ქართლისა»), 26¹⁰ («მოქცევა ქართლისა»).

3. ქართლი (= ქალაქი): სპარსელებმა მოაოხრეს «თბილისი ქალაქი და არმაზი

-305-

ქართლი» (MB: ტფილისი და არმაზი ქალაქი) 138²⁸; დაიპყრა იგი ზურგად ქართლი ხუნანია» (B: ქალაქი ხუნანია) 23¹⁰. შდ. აგრეთვე 27⁹ («შიდა ქალაქსა»).

ქართლის არაგვი 99⁴.

ქართლოსი (მამათმთავარი) 1²³, 25¹³, 43^{26,27}, 51^{11,12,27,33,34,35}, 62^{20,23}, 7⁴, 19².

ქართლოსიანნი, ქართლოსანნი 6^{24,36}, 9¹, 12²⁸, 17¹⁶, 19²⁴ (საურმაგმა «დაამდა-ბლნა ქართლოსანნი და წარჩინებულ ყუნა აზნაურნი.»); ქართლოსიანთა ენა 10³³.

ქართული ენა 11^{2,21}, 19⁴, 41¹³, 222²⁴, ქართულად 40¹¹, 92¹², 120¹¹, 125²⁷ (იხ. აგრეთვე ქართველთა ენა 22²⁴ შენ., 203³ და ენა ქართლისა 19³); ქართული მწიგნობრობა 19⁵ (შექმნა ფარნავაზმა).

1. ქასრე. (ქასრე ანუშარვან სასანიანი (სპარსეთის მეფე) მ36³⁰, 37¹, 38²², 40¹⁹; მისი ძეა ქართლის მეფე მირიანი, 37⁹, 40^{16,15}).

2. ქასრე. ქასრე ამბარვეზი (სპარსეთის მეფე) 142^{20,32}, 144¹⁴; დაიპყრა ქართლი 143²; დასტოვა ქართლი 143⁷; ბრძოლა ქასრესი და გარქ ჩუბინს შორის 144^{9,12}; კარხემ შეირთო მავრიკ კეისრის ასული 14¹⁰; ქასრეს ბრძოლა ფოკასთან 145¹⁰; იერუსალემის წარიყვეწვა 145^{15,17}.

ქაჯატუნი, ქაჯატონი, საჯატუნი (ქალაქი წუნდა) 27¹⁶ («ქაჯატუნი, რომელი ითარგმანების დევთა სახლად»).

ქაჯთა-ქალაქი 6⁹, 17¹ («ქაჯთა-ქალაქი, რომელ არს ჰური»).

ქეიხოსრო იხ. ქაიხოსრო.

ქეკაპოსი, კეკაპოსი, ქელკაპოსი, ქესაპოსი (სპარსეთის მეფე) 9^{9,10,19,23,28}.

ქელამორი, ქალამორი, ქულამორი (შირვანის ციხე): აიღო დემეტრე I-მა 21¹⁸, 23^{7,24}.

ქვახვრელნი, ქუა-ჯურელნი, ქუვა-ჯურელნი (გეოგრ.) 172²⁴, 192².

ქინძარა (ადბილი მცხეთის მახლობლად) 68¹⁴.

ქინძარელნი, ქინჯარელნი 52³⁰.

ქობული, ქუაბული (კახთა ქორეპისკოპოზის დაჩის პაპა) 162²⁵.

ქობულ უთაო სამ ჭაჭა ძე. ქუაბულელი ჭაჭას ძე უთალო 186¹⁴.

ქოჯი იხ. ქუჯი.

ქრისტე 25²⁷, 36¹⁴, 44⁷, 13, 45^{3,5,14}, 46^{2,9,20,31}, 47^{20,28}, 48^{16,24}, 49^{9,12,25,28}, 55³²,
56^{21,23,31}, 57^{24,31}, 58^{18,29}, 59^{14,25}, 62^{3,12,18,19,22,29,32}, 63^{8,14,1,28}, 66^{4,13,19,20},
68^{24,29}, 70^{8,29}, 74³⁴, 76²⁷, 78²⁵, 81^{2,4,27}, 83²⁸, 90³², 91^{4,6,16,19}, 93^{1,3,5,11},
95^{1,3,10}, 101¹⁴, 106⁹, 108⁸, 110²⁰, 115⁷, 122²³, 127³⁴, 130³³, 131^{3,5,11}, 132⁶,
134^{2,4,19,23}, 134^{2,4,19,23}, 136^{8,9}, 137^{20,22,26}, 139^{11,34}, 140^{17,34}, 141³⁴, 142⁴,
147^{6,23}, 157^{21,24}, 204⁴, 214²⁷, 215¹⁶, 226^{14,33}, 227^{13,28}.

ქსანი, ქსანი, კსანი, კსანო კანა 12¹², 162^{15,18}, 176⁶, 198¹.

ქსიფე, ქსიფენი (Ειφάδα, პატრიკიოსი, ერთი განდგომილთაგანი ბასილი II კეის-
რის დროს) 179^{20,30}.

ქუაბულელი ჭაჭას ძე უთაღო 186¹⁴.

1. **ქუაბული**, ქობული (კახთა ქორეპისკოპოზის დაჩის პაპა) 162²⁵.

2. **ქუაბული** (აზნაურ ნიანიას მამა) 194¹¹, 198¹.

ქუა-ჭურელნი, ქუა-ჭურელნი (გეოგრ.) 172²⁴, 192².

ქელადმორი, ქელადმორი, ქალადმორი (შირვანის ციხე): აილო დიმიტრი I-მა
212¹⁸, 237²⁴.

ქუნა არტანი 237²⁰.

20. ანასეული ქართლის ცხოვრება.

-306-

ქუმის ჭალა 192⁴.

ქუთათისი 150²⁵, 153²², 154¹², 186¹⁵, 198^{1,5,15}, 211³²; ქუთათისი მეფეთა რეზი-
დენციასა 181²⁶, 189²⁹, 196¹⁴; ბაგრატ III-მ აკურთხა ქუთათისის ეკლესია
177³⁵; საბერძნეთში წასვლის წინ ბაგრატ IV-მ თავისი ძე გიორგი დას-
ტოვა ქუთათისში «მეფედ სამეფოსა ზედა აფხაზეთისასა» 189¹³; თურ-
ქებმა გადაწვეს ქუთათისი გიორგი II-ის მეფობაში 2011⁷; გიორგი I ქუ-
თათისში დამარხეს 182⁶; აქ გარდაიცვალა ბაგრატ IV-ის მეუღლე, ელენე
დედოფალი 183²⁸.

ქურდევანი (ადგილი შირვანში) 216³.

ქურდის ხევი, ქურდის ჯევი 153³³.

ქურდნი 133¹⁹, 220^{4,32}.

ქუჯი, ქოჯი, ქუჯო (ეგრისის ერისთავი) 15²⁷, 17³¹; ქუჯისა და ფარნავაზის კავშირი
15³³, 16^{7,31}; ქუჯის ჰქონდა ქვეყანა («ეგრისის წყალსა და რიონს შუა,
ზღვიდგან მთამდე რომელსა შინა არს ეგრისი და სუანეთი» 17^{11,13};
ქუჯიმ ააშენა ციხე-გოჯი 17¹⁴; ქუჯის ცოლია ვახტანგ გორგასალის და
17^{11,24,25}; ქუჯის შვილიშვილია ქართამი 23³³.

ღადანი, ღადანა, დადანა (მეფე ადამის დედა, ფარსმან ქველის მეუღლე) 31⁴.

ღადირნი 233²⁷.

ღადო, ღადონი (მთა, კავკასიონის შტო) 21^{1,12}, 124^{29,16}, 119¹⁶ («ჯეენი, რომელნი
მოსდგმანან ღადოთა»).

ღანუჯი 212²², 215³⁸.

ღართა (ადგილი მცხეთის მახლობლად) 68¹⁴, 194²³.

ღასანნი, ღასონი (ციხე) 220³.

ღრტილა, ხრტილა, ღირტილა, (გეოგრ.) 187¹², 190⁸.

ღუივის-ჯევი 191¹².

ყაბა, ყაბალა, კაბალა (შირვანის ქალაქი) 216¹.

ყადანდი 35⁷ შენ.

ყანჩელი (კახი აზნაურთ) 170⁸ («მამა ყანჩელი»).

ყველი, ყუელი (ციხე), 166^{26,29}, 190¹⁶, 202²²; ყველის ყური 191¹⁰, ყველის ერის-
თავი (მურვან ჯაყელი) 194¹¹.

ყივჩაყეთი 232³².

ყივჩაყენი 1031 შენ., 214⁵, 216²⁷, 219⁹, 221¹⁴, 228¹⁴; დავით აღმაშენებელმა მოი-
წვია ყივჩაყენი 213²⁹, 214²¹, 221⁴; ყივჩაყენი გაქრისტიანდნენ 214²⁶;
ყივჩაყენმა რამდენჯერმე განიზრახეს დავით აღმაშენებლის ღალატი
234²⁰; გიორგი III-ის დროსაც მიდიოდნენ ყივჩაყენი საქართველოს სამ-
სახურში 240⁴; ყივჩაყეთა უმთავრესი ათრაქა შარადანის ძის ასულია დავით

აღმაშენებლის მეუღლე, დედოფალი გუარანდუხტი 213²⁶; ყივჩაყნი დარუ-
ბანდელისანი 220⁴; ყივჩაყთა დახასიათება 218²⁰⁻²⁴, 241³⁰.
ყრუ მურვანი (მომადის ძე, ამირა) 149¹⁶, 155³², 158³¹; მისი შემოსვლა ქართლში
149^{14,30}, 150⁶, 155¹, 157⁸; ყრუმ დაარბია ნოპატელნი და გაამაჰმადიან
ისინი 155¹⁷.
ყუზანი იხ. მცირე ხაზარეთის მდინარე.

შაბასა მერისა, ბაზამერისა. დაბად (ეკლესია) 120¹ შენ.

-307-

შაბურანი 220³.

შაგვანი, ბაგავანი 244³⁰ შენ.

შაგი მთა (პალესტინაში) 226³¹, 240¹⁸.

შავლიანი, შავლალიანი ივანე, მთავარი შავლიანი 164²⁴.

შავშეთი 161⁸⁸, 175¹⁰, 182^{26,27}, 187¹⁴, 191¹¹, 240¹⁹; შენ.; შავშეთისა ციხენი
199¹⁴: გიორგი II-ის დროს (1080 წელს) შავშეთი აივსო თურქებით
201^{14,21}; სპარსეთის სარდალმა ილდღუზიმ დაარბია შავშეთი 239²⁶.

შავშნი 200¹⁵ («აზნაურნი შავშნი»).

შაკი, შაკიხი, ბაკიხი (შაქი) 155²¹.

შალენდუხტი იხ. ბალენდუხტი.

შალვა თორელი 244⁴ («აილო კეროლი შალვა თორელმან»).

შამელი 241¹⁵.

შამი 42²⁷, 123^{24,25}, 148⁶; შამის სულტანი 229²⁴.

შამახია (შირვანის ქალაქი) 219^{1,14}, 220²⁴.

შანქორი 163³²; ბაგრატ III-მ შემუსრა შანქორის ზღუდენი 177^{7,9}; ლაშა გიორ-
გიმ აილო შანქორი 244⁹.

შარაღანის ძე ათრაქა (ყივჩაყთა უმთავრესი, დავით აღმაშენებლის სიმამრი) 213²⁷.

შარვანელი 216^{5,6}.

შარვანი (შირმანი) 215², 219¹, 232³², 244²⁹; შარვანის დედოფალი (თამარი,
დავით აღმაშენებლის ასული) 212³¹; შარვანის სახლი 240⁵; გულისტანი
– სახლი თავადი შარვანისა 219²; შარვანში ილაშქრა დემეტრე I-მა 212¹⁶,
237²²; დავით აღმაშენებელმა აილო შარვანი თმმმ (ქალაქი ყაბა), 216³
(«ვიდრე ქურდევანამდი და ხიშტალანთამდე»), 219^{31,32} (გულისტანი), 220²⁴,
(შამახია და ციხე ბირიტი), 220²⁵⁻³¹ («იყოველი შარვანი»).

1. **შარვა-შა** 219^{1,4} («მოოვოდა სულტანი შარვანს, შეიპყრა შარვა-შა»).

2. **შარვაშა**, შარვაშე 244²⁸.

შეიხის ძე ისე (ტფილისის ამირა) 164^{3,6}.

შერთულნი 193¹⁵ (სულტანი «ჩამოვიდა შერთულთა»).

შიმშატი, შიმშიტი (გეოგრ.) 121⁷, 133²⁸.

შინა-ქართლი, შიდა-ქართლი, შიგა-ქართლი იხ. ქართლი.

შინდობანი: შინდობნის ეკლესია 120¹.

შინქარანი (ცეცხლის-მსახურთა ეპისკოპოზი) იხ. ბინქარი.

შიომ ბედნიერი (სპარსთა მეფის ქაიხოსროს მამა) 929³¹.

შირაკუანი, შირეთი, ბირაეთი 27³³.

შირვანი იხ. შარვანი.

შირიმნი, შირიმთა, ბირიმნი («სოფელი», სადაც მოხდა ბრძოლა ბასილი კეისარსა
და გიორგი I-ს შორის) 179⁴.

შიშტალანი, ხიშტალანი (ადგილი შირვანში) 216⁴ შენ.

შობას ტყე, შობის ტყე, ბობოსტი 194²⁰.

შოთა გრიგოლის ძე (ჭერეთის მთავარი) 212¹⁰.

შოლავერი, შულავერი 155⁴.

შორანა, შორენა იხ. ბორენა.

შორაპანი (ციხე): ააშენა ფარნავაზმა 1720; არჩილ II დაემკვიდრა ეგრისში ეიდრე
შორაპანამდე 154²⁶.

შორენა, შორანა იხ. ბორენა.

შროშანა, შროშანი, შროშანო («სეფექალი ვინმე») 57^{4,8,10}.

-308-

შტორა, შურტა, ბურტა (კახთა ქორეპისკოპოზის კვირიკე II-ის ძმა) 169¹⁷.
შტორის ერისთავი, ტურის ერისთავი, ტვი 'რის ერისთავი 185²⁰.
შუა იხ. ბაში.
შუაბის ძე იაჰია (ტფილისის ამირა) 162^{9,23}. იხ. იაჰია შუაბის ძე,
შუამდინარე 141¹⁵, 143⁶, 148⁶ («შემოვალნ აგარიანნი შანად და ჯაზირეთად,
რომელ არს შუამდინარე»), 148¹⁴.
შუა-მთიულეთი 153¹⁹.
შუა-ქართლი; შუა-ქართლში შემავალი ციხე-ქალაქი 12³.
შულავერი, შოლავერი 155⁴.
შურის-ციხე 169²², 170¹².
შუშანა, შუშანი (არჩილ II-ის ასული) 156³; ხაზართა მეფეს, ხაკანს, სურდა შუშა-
ნას შერთვა 160^{8,13,16,21,27}.
შუშანიკი (ვარდანის ასული, რანის ერისთავის ვასქენის მეუღლე, წმიდა შუშა-
ნიკი) 141³², 142²; შუშანიკის წამება 142^{8,14}.

ჩალა-მეფე (აფხაზეთის მეფე?) 172⁷.

ჩანჩახი ფალელი, ჩანჩუხი ფალელი, ჩანჩეხი ფალელი 182²⁹.
ჩელეთი, ჩელთა, ჩელთი (ქალაქი) 523; მას ერქვა «ბერი» 525; ჩელეთის საეპის-
კოპოზო 135³².
ჩერმაგი (ქართლის კათალიკოზი) 141¹¹.
ჩიხა: ერისთავი ჩიხისა 164^{21,23}.
ჩუბინი (ბარამ ჩუბინი, სპარსთა სარდალი) 143³²; აუჯანყდა, სპარსთა ეფეს
ქასრეს 144^{7,8,9,11}.
ჩხერეს მერე (გეოგრ.) 239⁶ (დემეტრემ ივანე აბულეთის ძეს თავი მოჰკვეთა
ჩხერეს მერეს).

ცელი (ტბა) 30²³.

ციხე-გოჯი 94²⁵, 103²⁶, 150²⁵, 151²⁵; ციხე-გოჯი ააშენა ქუჯიმ 17¹⁴; სამ-ზღუდე
ციხე იყო 149²⁷.
ციხე-დიდი (დაბა) 73²².
ციხის-ჯუარი 1878, 190¹².
ცორტავი (ქალაქი, სადაც დაასაფლავეს შუშანიკი) 142¹⁵.
ცხავატი, ცხავოტი (გეოგრ.) 163²².
ცხენის-ტერფი (გეოგრ.) 121¹⁴.
ცხენის-წყალი 151³².
ცხუმი (ქალაქი აფხაზეთისა და აფშილეთისა) 149²⁴.

ძამის ციხე, ძმის ციხე 171^{17,20}; ძმელი მთავარი (ადარნასე) 171¹⁷ შენ,
ძერნა (გეოგრ.) 21¹⁸ (დავით აღმაშენებელმა 11¹⁰ წელს აიღო ძერნა).
ძორაკერტი, ზორაკერტი 177².

წანარნი 158¹¹, 162¹⁵.

წარვიზი (ძე ფოკა განდგომილისა) 179^{27,29,30}.
წაღულის თავი (სამეფო სადგომი დავით აღმაშენებლის დროს) 205²⁰.
წერბეთი, წეფთი (ციხე) 175¹¹, 182²⁵.
წიად-ლაკასანელნი (წილკანელნი): მათ შორის ქრისტიანობის გავრცელება 80¹⁵.

წილკანი 194^{14,26}; წილკნის ეკლესია (ააშენა მეფე ბაქარმა) 85⁶.

წირქუალელი (ვეჟინის ერისთავი) 192²³.

წირქულის ციხე, წირქუალის ციხე 173¹⁹.

წობენი, წორბანი (გეოგრ.) 80¹⁴.

წუნდა, წონდა (ციხე-ქალაქი ჯავახეთში) 18²¹, 22⁹, 27^{14,15}, 29¹⁷, 139²⁰, 140⁶;
წუნდა ჯავახოსმა ააშენა 68, წუნდა ჯავახეთის ცენტრია 17²⁶⁻²⁷, 135²⁹,
და შედის შუა-ქართლში 123; წუნდა საზღვარია ქართლისა 31⁵; მას სა-
ხელად უწოდა ქაჯატუნი 27¹⁴ (შდ.68-9); წუნდის ერისთავი 35²⁴, 139²⁵
(ნასრი); წუნდის ერისთავის სამფლობელო იყო «ფაწვართგან ვიდრე
თავადმდე მტკურისა» 17²⁶; წუნდის ეკლესია 74¹², 85¹¹; წუნდის საეპის-

კოპოზო 135²⁹.

წუნდელნი 29²⁷.

წუქეთი 155^{9,10,11,14,31}.

წყალყინი (ტფილისის კოშკი) 186²⁷ («კოშკნი წყალყინისანი»).

წყაროსთავი (ჯაეახეთში): დაჩიმ ააშენა წყაროსთავის ეკლესია 140²⁵.

ქართალეთი, ქართლი 20¹³ შენ., 20³⁰; ბულა თურქი შემოვიდა ქართალეთში 163²⁰.

ქართალნი, ქართლელნი 20¹⁹, 80¹⁵,

ქერემი, ქერამი (ქალაქი) 136¹¹; ქერამისა ციხე 137¹⁵; ქერემის საეპისკოპოზო 135³⁰.

ჭიჭნომი, ჭიჭუნუმი, ჭიჭუმი, ჭიჭანაომი (მოჰმადის ძე არაბთა სარდალი (Chusa-ima b. Chazim) 157^{4,15}.

ჭოროხი 125 («მდინარესა ზედა სპერისასა, რომელსა ჰქუიან ჭოროხი»), 212² ჭოროხის პირი»).

1. **ჰყონდიდელი გიორგი** (მწიგნობართ-უხუცესი) 210¹⁹, 211²³, 213³⁴; მისი გარდაცვალება 214¹⁵; მისი დისწულები არიან თევდორე 210¹⁵ და სვიმონ ჰყონდიდელი მთავარეპისკოპოზი 220²⁹.

2. **ჰყონდიდელი სვიმონი** (გიორგი ჰყონდიდელის დისწული, მთავარეპისკოპოზი, ბედიელ-ალავერდელი) 220²⁸.

ჰყონდიდი: აივსო თურქებით 1080 წელს 210¹⁵; აფხაზთა მეფემ გიორგი II-მ ააშენა ჰყონდიდის საყდარი 167²⁸; ჰყონდიდში დამარხეს ბაგრატ მეოთხე 197²¹.

ხაზარეთი 7¹², 10²⁴, 99¹, 121⁹, 123¹¹; მდინარე მცირისა ხაზარეთისა 226, 119¹⁸; დიდი მდინარე ხაზარეთისა 3¹, 154¹⁷.

ხაზარნი 7^{5,10,14,15,19,22,24,25}, 8⁹, 13¹⁹, 19²⁶, 37³, 39³¹, 41^{8,30,32,34,35}; ხაზართა

მეფე (ხაკანი) 72^{6,35}, 8¹, 123¹⁸, 124¹⁴, 160^{7,9,13,14,26}, 161^{2,38}; ხაზართა ნი.

ჯადნი 99¹⁰. - ქართლში მყოფი ხაზარები 8²⁰; ხაზართა შესვლა დარუ-

ბანდში 42^{1,4,5,10,20}, 43¹; მირიან მეფის ბრძოლა ხაზარებთან 423², 43^{3,17};

ხაზარები ეხმარებიან ოსებს ვახტანგ გორგასალითან ბრძოლაში: თარხან

ხაზარი 99¹¹; ხაზართა სპასალარმა ბლუჩანმა მოაოხრა ქართლი 160¹⁸,

161²⁴; ბულა თურქმა გადმოიყვანა ხაზარები დარუბანდზე და შანქორში

დააბინავა 163^{31,34}.

ხაზარული ენა 11²¹.

ხალილ ოზიდის ძე (სარკინოზი) 162^{18,23,27,28,29}.

ხალილის ძე მომადი (ამირა) I64^{1,2,7,9}. იხ. 4. მომადი.

-310-

ხალდი[ა] (ქვეყანა ტრაპეზონის მახლობლად) 179²³.

ხალინჯაქარი, ტალინჯაქარი (სომხითის ციხე) 220⁸.

ხალხათა (- ხალხათა), ხილხათა, ხილხათა (ქალაქი სომხითში) 38⁴.

1. **ხანხუა**, ხუანხუა, (ოვსი) 35⁶.

2. **ხანხუა**, ხახუა, ტანტუა (არსის ძე) 169^{23,26}.

ხახულია, ხახულა, ხულა 185¹³ («ხახულია გურთა ჯუარის-ციხითა»)

ხახული 241²²; ხახულის ეკლესია ააშენა დავით კურაპალატმა 172³⁴.

ხერთვისი, ხერთვისი 12³ («ხერთვისი მტკულისა»), 116⁶, 138³⁰ («არაგულისა ხერთვისი»)

ხერკი 10³², 98¹³, («დაიხანაკეს მუხრანს და ხერკს»), 154³, 171² («ასწყვიდა

ხერკი, მუხრანი და ზაზალეთი»); მთა ხერკისა I94²⁴.

ხეკრებულნი (გეოგრ.) 191¹⁵.

ხვარასნელი, ხუარასნელი (მთავარი სპარსი) 65^{1,2,18}, 66^{12,17}.

ხვასრო იხ. ხუასრო.

ხიდარი იხ. კილარი

ხილხათა, ხალხათა (←ხალხათა), ხილხათა (ქალაქი სომხითში, სომეხთა მეფეების საზამთრო ადგილი) 38⁴.

ხინგარაგი (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.

ხიშტალანი (ადგილი შირვანში) 2I6⁴.

ხიხანი: ხიხათა ერისთავი 187⁸.

ხლათელი (ხლათის სულტანი) 243³³.
ხლათი 243³², 244²⁵; ხლათის სულტანი 239²⁵, 243³³ (ხლათელი); თამარის ქალს რუსუდანს გათხოვებას უპირებდნენ ხლათში 244²⁴.
ხოზის კანანელი, სოზის კანანელი, სოზის სინელი (მწიგნობარი) 60³.
ხოვლე 188⁵ (იქ მივიდა ბაგრატ IV ლიპარიტთან შესახვედრად)
ხოზა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.
ხოზამა (ბრანჯთა საერისთაო) 46²⁵.
ხოზანახეთი (ქალაქი ლეკეთში) 87.
ხოზანიხი, ხოზონიხი (წარჩინებული ლეკი) 8⁵, 9¹⁰.
ხოზონდი, ხოზორდი (ციხე) 220⁵.
ხორანთა (ქალაქი, რომელსა წინათ „ჰერეთი“ ეწოდებოდა) 2²⁴.
ხორნაბუჯი იხ. ხუარნაბუჯი.
ხოსრო იხ. ხუასრო.
ხოსროანნი: ხოსროანნი მეფენი 209¹⁵. იხ. ხუასროანნი,
ხოფათი, ხუფათი 186¹⁶ შენ. იხ. ხუფათი.
ხრტილა, ღრტილა ლირტილა 187¹².
ხუანხუა, ხანხუა (ოვსი) 35⁶.
ხუარა, ხუარან-ხუარან, ხუარან-ხუარა, ხუარან-ხვასრა, ხუარასან ხუარნა (სპარს-თა მეფე) 70^{20,31}.
ხუარანძე, ხუარამზე ცახტანგ გორგასალის და) 92⁸, 98^{23,24,27}, 105⁴; იგი და-წინდა და შერთო სომეხთა პატიახშმა ბაკურმა 125²⁵, 136¹⁵.
ხუარასანი 186²⁷; ხუარასნის სულტანი დოღლუბეგი 189³⁰.
ხუარასნელი (მთავარი სპარსი) 65^{1,2,18}, 66^{12,17}.
ხუარნაბუჯი, ხორნაბუჯი (ქალაქი კამბეჯოვანისა) 136¹², 195^{12,14}; უარნაბუჯის ერისთავი 185¹⁹; ხუარნაბუჯის საეპისკოპოზო 135³³.
1. ხუასრო, ხვასრო, ხუასრონი 84²⁶ («და მოირთეს ძალი ხვასროთაგან»).

-311-

2. ხუასრო, ხუასროთანგი (I, სპარსთა მეფე) ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 106²⁰, 123^{8,12,15}, 125¹⁴, 126^{13,18,20}, 127^{3,15}, 133²⁵.
3. ხუასრო (II ხუასრო I-ის ძე, სპარსთა მეფე, ვახტანგ გორგასალის ეპოქისა) 136^{18,31,34}, 137¹⁴, 139^{1,2,6}.
4. ხუასრო, ქასრე (სპარსეთის მეფე ხოსრო II ფარვიზი ანუ ქასრე ამბარვეზი, 590 – 628 წწ) 147¹- იხ. აგრეთვე ქასრე ამბარვეზი.
5. ხუასრო (ამირა აგარიანი) 161²³.
ხუასროანნი, ხუასროვანნი. ხვასროანნი, ხოსროანნი (მეფენი ხუასროანნი) 86²², 158²², 161⁵, 209¹⁵.
ხუასროთანგი 106¹⁹ იხ. 2. ხუასრო.
ხუაფრიდისა კიდი 241⁹.
ხუზნი, ხუნძნი, ხუმნი 155¹².
ხუნანი, ხუნანი, ხუნა (ციხე-ქალაქი) 4³², 5¹³, 23¹⁰, 43²⁰, 94¹⁵, 135³⁴, 216²⁰; ძველად ხუნანს ერქვა „მტურის ციხე“ 5³, 7²¹, 12⁸; იგი ააშენა ქართ-ლოსმა 5². - ხუნანის ერისთავი 17²², 34¹⁷, 125³² (ნერსარანი).
ხუნძნი, ხუზნი, ხუმნი 155¹².
ხურსი (ერისთავი დიდებული) 179⁵.
ხუფათი, ხოფათი, ხუფთა (ადგილი «აფსაზეთისა ზღუის პირსა») 186¹⁶, 189²⁸, 212², 215²⁷.
კიდარი, ხიდარი (ციხე) 86¹³ (ციხე ააშენა ვარაზ-ბაქარმა), 154³⁰ (ჭხიდრის ნა-ციხვარი).
კიდის ჭალა, ტინისკიდის ჭალა 196¹⁷.

ჯავახეთი, ზავახეთი 30¹⁹, 31⁶, 84²⁷, 149⁶, 179¹⁸, 180²⁷, 185³², 198¹⁹; მთანი ჯავახეთისანი 52¹⁷; ციხენი ჯავახეთისანი 199¹⁴; საეპისკოპოზო ჯავახეთში 135²⁸. - ფარავნის ტბიდან მტკვრის სათავემდე არის ჯავახეთი და კოლა-ართანი 17²⁷; ჯავახეთია ფარავნიდან მტკვრამდე 140²³; ჯავახეთშია წუნდა 22⁸, 135²⁸, წყაროსთავი 140²⁵. - ბერძენთა ჯარი მოვიდა ჯავახეთში ვახტანგ გორგასალის საშველად 12²⁶; ჯავახეთში მთავრობდა გუარამ კურაპალატი 143¹⁶, 153²⁸; იგი ეპყრა გუარამ მამფალს 164¹⁴; მოაოხრა აბულ-კასიმმა 166²⁴; ლიპარიტის გამო ბაგრატ IV გარდაიხვეწა ჯავახეთში 187¹⁰, 189⁹, 190¹⁴; ჯავახეთს მოადგა ალფარსლანი 191¹⁷; ჯავა-

ხეთში მოჰკლეს ხალილ ოზიდის ძე 162³⁰; თურქებმა მოჰკლეს ჯავახეთში ბეშქენ ჯაყელი 211²³; დავით აღმაშენებლის დროს ჯავახეთი კვლავ «აშენდა» 220⁹, 237¹⁹.

ჯავახოსი, ჯოჯახე. ჯაოხოსი (მამათმთავარი) 63,6,7.

ჯაზირეთი, ჯაზირი, ჯაზირა, (მესოპოტამია) 42²⁷, 113¹¹, 123^{24,26,30}, 125^{13,19}, 126¹⁵, 148⁶; 152²⁵; ჯაზირისა ქალაქი 124¹; ჯაზირისა [სულტანი] 239²⁴.

ჯაფარ ძე ალისი, ჯაფარა ძე იაისი (ტფილისის ამირა) 166⁹, 184¹¹: მტრობა ლიპარიტსა და ჯაფარს შორის 184^{17,20,21}; ტფილელთა გაჭირვება ჯაფარის ამირობაში 185^{1,6}; ბაგრატ IV-ის მიერ ზავის დადება ჯაფართან 185^{10,11,12}; ჯაფარის გარდაცვალება 186¹².

1. **ჯაყელი ბეშქენი** (თუხარისის ერისთავი) 185³²; იგი თურქებმა მოჰკლეს ჯავახეთში 212²³.

-312-

2. **ჯაყელი მურვანი** (ყველის ერისთავი) 191¹¹.

3. **ჯაყელი** 198¹¹ შენ.

ჯაჭუი 3225.

ჯედი, დაჯე, ჯე (დისწული გოდერძისა, ტურის ერისთავი) 185¹⁹.

ჯეონი, ჯეკონი, ჯეონი (მდინარე ამუ-დარია) 197¹³.

ჯიბლად (ხაზართა ერისთავი): ერაკლე კეისარმა დასტოვა ტფილისში კალის ასაღებად 146¹⁶; მან დასაჯა სტეფანოზი 146^{19,21} («ტყავი გაჰკადა» სტეფანოზს).

ჯილა (მდინარე ტიგროსი) 107²⁸.

ჯიქეთი 103³, 169²⁷; ვახტანგ გორგასალმა დაარბია ჯიქეთი 103⁶.

ჯიქი 27²⁸, 103¹⁷; თურქებმა აოტეს ჯიქები 103⁴; ჯიქები დასახლდნენ აფხაზეთის ბოლოს 103⁵.

1. **ჯუანშერი**, ჯუანბერი, ჯუნბერი, ჯონბერი (სპასჰეტი ვახტანგ გორგასალისა) 93³¹, 95¹⁸, 96²¹, 97^{22,27}, 116²⁹, 117², 121¹⁶, 137¹¹; ჯუანშერი იყო «მპყრობელი შიდა ქართლისა და მფლობელი ყოველთა ერისთავთა» 125²⁹.

2. **ჯუანშერ ასპურაგნელი**, ჯონბერ ასპურაგნელი (ერისთავი სომხეთისა): 105¹⁷.

3. **ჯუანშერ ჯუანშერიანი**, ჯონბერ ჯონბერიანი (ქართლის ერისთავი არჩილ II-ის დროს) 154^{1,6}.

4. **ჯუანშერი**, ჯუანბერი, ჯუმბერი, ჯონბერი 156², 160^{3,5,9,16,26}, 161^{2,30}; ცოლად შეირთო ადარნასე ბაგრატონიანის ასული ლატავრი 161¹⁵; ჯუანშერის გარდაცვალება 161³¹.

5. **ჯუანშერ ჯუანშერიანი**, ჯონბერ ჯუანშერიანი (მემატიანე) 89¹, 159³¹.

6. **ჯუანშერი**, ჯონბერი (სპარსელი გოლიათი) 32¹³.

ჯორჯანეთი 127¹⁶.

ჯორჯანნი 127⁹; ჯორჯანნი გახდნენ «მებეგრე და გლეხ სპარსთა» 127¹⁸.

ჯოჯიკი (ტაოელი, ფერისის მამა) 180¹.

ჯუარი (ჯუარი პატიოსანი, მცხეთისა) ჯვარის ეკლესიის აშენება დაიწყო გუარამ კურაპალატმა 144²⁴; მას აშენებდა აგრეთვე დემეტრე 145²²; ადარნასე ქართლის მთავარმა დაასრულა ჯვარი და მოზღლდა 147^{3,17,20}; ჯუარი და მცხეთა დაწვეს სარკინოზებმა 167³⁵; ერისთავ ჯუანშერ ჯუანშერიანს მიეცა ჯუარი და ხერკი 154³.

ჯუარის გურდი (გეოგრ.) 163¹⁸.

1. **ჯუარის-ციხე** (სამცხეში) 165¹⁸.

2. **ჯუარის-ციხე** 185¹³ («ხახულია გურთა ჯუარის-ციხითა»).

ჰავკალა, ავკალა 206¹⁸; ავკალისა ლელენი 224⁹.

ჰალაბი იხ. ალაბი.

ჰაოსი, ჰავოსი 123²⁵, 2², 3^{2,7,10,20,22,27,34}, 4^{7,11,12,17,20}.

86³⁰, 155²⁴, 168⁵, 244¹¹; ჰერეთის ერისთავი (გრიგოლი) 12532 ჰერეთის მთავარი (აბულალი) 176¹⁶; ციხენი ჰერეთისანი 191⁶.-ჰერეთი ქართლის აღმოსავლეთი საზღვარია 2⁵, 13¹⁷, 26³¹; ჰერეთის საზღვარია ტყე-ტბა 52²; ჰერეთს ფლობენ დაჩის ძენი 143²²; მას დაეპატრონა ამირა აგარიანი ხუასრო 161²²; დაიპყრა ხალილ ოზიდის ძემ 162¹⁹; ჰერეთი მიემხრო კახთა ქორეპისკოპოზს დავითს 176^{19,20}; ჰერეთში მოულოდნელად შევიდა სულტანი ალფარსლანი 192¹⁷; სულტანმა მალიქ-შამ მისცა ჰერეთი გიორ-

გი მეორეს 203⁶; დავით აღმაშენებელმა დაიპყრა ჰერეთი და იგი კვლავ «აშენდა» 208^{4,27}, 237^{18,19}.

2. ჰერეთი (ქალაქი) 22,23.

ჰერმი ტრისმეგისტოსი (Ἡρμῖς τρισμέγιστος) 148¹⁶. იხ. რმისტორმან იჯინიტონი.

ჰერნი, ზერნი, დერნი, აერნი, ერნი 17, 184²⁴, 220²⁶; ჰერთა დიდებულნი 2082.

ჰეროსი (მამათმთავარი) 124, 219,21, 44.

ჰექტორი იხ. ეკტონი.

ჰინდონი იხ. ინდონი.

ჰინდური: ჰინდურად მხრახველნი 107³⁵ შენ.

ჰრიმის ტროსამან იჯინტონი 148¹⁶. იხ. რმისტორმან იჯინტონი.

ჰრომელი (რომაული) 54⁷ შენ., («ბაგინსა ჰრომელთასა»).

ჰრომე, ჰრომი იხ. რომე, რომი.

ჰუმედი 164⁸. იხ. 4. მომადი.

ჰური (ქალაქი) 6⁹ («წუნდა და ქალაქი არტანისა,რომელსა მაშინ ერქუა ქაჯთა-ქალაქი, ხოლო აწ ჰქუიან ჰური»), 17¹ («მიეგება ნაქალაქეცსა თანა არტანისასა, რომელსა ერქუა მაშინ ქაჯთა ქალაქი, რომელ არს ჰური»).
ჰურიანი, ჰურიასტანი იხ. ურიანი, ურიასტანი.

Addenda et corrigenda

არის	უნდა იყოს
31 ⁹ ყოველნი, რომელნი	ყოველნი რომელნი
32 ³ ქუყანასა	ქუყყანასა
8 შენ. ¹⁶ არიდონისნი	არიდონისნი M
11 შენ. ² ვაშტაბისა	ვაშტაშაბისა
14 ¹⁶ სამამრ	სამარ
15 ¹² მწუხრი, გარდაჰყდა	მწუხრი გარდაჰყდა
15 შენ. ³ აღირღალთა	ღირღალთა
27 ² და მეფ[ობდა	და [მეფობდეს
27 ¹⁶ ითარგმნების	ითარგმანების
32 ²¹	M 161
39 ²⁶ მოვსწყდეთა	მოვსწყდეთ
44 შენ. ³ მოწყუდაჲ B	მოწყუჴდაჲ B
45 ²⁶ ურიცხუ[ნი]	ურიცხუ[ნი]
48 ¹ 199	M 199
55 ¹⁰ შეცდომათა	შეცდომათა
57 ¹⁴ დაჯდა	და ჯდა
59 ²³ განწმედელსა.	განმწმედელსა
70 ³ სძინავს"	სძინავს.
73 ¹⁸ ჭ 127	ჭ 126
75 ²⁶⁻²⁷ ქართლისამან“,	ქართლისამან“.
76 ⁵ ვათარცა	ვითარცა
79 შენ. ³ მილიიან	მიილიან
81 ¹⁸ უცხო;	უცხო.
82 ¹⁸ კოსტანტინეს,	კოსტანტინეს
84 ¹⁷ უმრავლეს[ნი]	უმრავლესნი
85 ⁶ მმასავე,	მმასავე
89 ¹⁴ მირდატის,	მირდატის
93 ¹⁷⁻¹⁸ სჯულისათვის	სჯულისათვის
99 ^{26,28} ღმთისაგან	ღმრთისაგან
101 ¹⁹ ბაყათარ[ს]	ბაყათარს
104 ¹² მეფესამან	მეფესა მან
105 ¹⁶ წსნებულ(ი)სა	წსნებულ(ი)სა
106 ²⁰ ჯუარისათა,	ჯუარისათა
107 ²⁰ ღმთისა	ღმრთისა

110 ²⁹ ღმრთისასა 122 ⁵ იყოს, 139 შენ. ³ კარნიფორას 148 შან. ¹² ომოცდაათი 152 ³⁶ მანდით.	ღმრთისასა იყოს“. კარნიფორასი ომოცდაათი A მანდით“.
--	---

-315-

154 ²¹ ლეონ 154 ³³ მისწული 158 ¹³ უწყი 158 შენ. ⁴ სიკუიდილი 167 ²⁹ A 285 282 170 ⁷ შეეზახნეს 172 ⁵⁻⁶ თეოდოსი, და დასწუნა თუალნი 173 ¹² გუზრანდუხტ 174 ⁵ ემეტესადრე 182 ²² რაჟამსა 185 ²⁶ ძე 185 შენ ²⁴ თუხარისა 187 ¹⁸ დამეტრეს 190 ²³ ლაპარტისა 196 ¹⁵ დედოფალი 200 ²² დაესხნეს, 204 შენ. ⁴ აღზრვისა 205 ⁷ დავხდვა 207 ⁶ ქუაზ-ავაზაკთა 213 ²⁷ თრაქა 214 ¹² სპარსეთსა 220 ¹⁵ ბოჟანასა, 228 შენ. ⁸ ვითარ თუ 233 ⁷ ესერა, სახე ² 240 ¹⁸ იერუსალემისა ⁸ 240 ¹⁸⁻¹⁹ მთისა ⁷	ლეონ [ს] მ[მ]ისწული უწყი[ა] სიკუიდილითა ჟ 285 A 281 შეეზ[რ]ახნეს თეოდოსი და დასწუნა თუალნი. გუზრანდუხტ უმეტესადრე რაჟამს ძმა (A:ძე) თუხარისა დემეტრეს ლიპარტისა დედოფალი, დაესხნეს აღზრვისა M დასდვა (A დავსდვა, M და~დვა) ქუაზ ავაზაკთა ათრაქა სპარსეთ[ი]სა ბოჟანასა ვითარ-თუ ესერა ² , სახე იერუსალემისა მთისა ⁸
---	--

